Magyar irodalom és szovjet irodalompolitika a hruscsovi korszakban

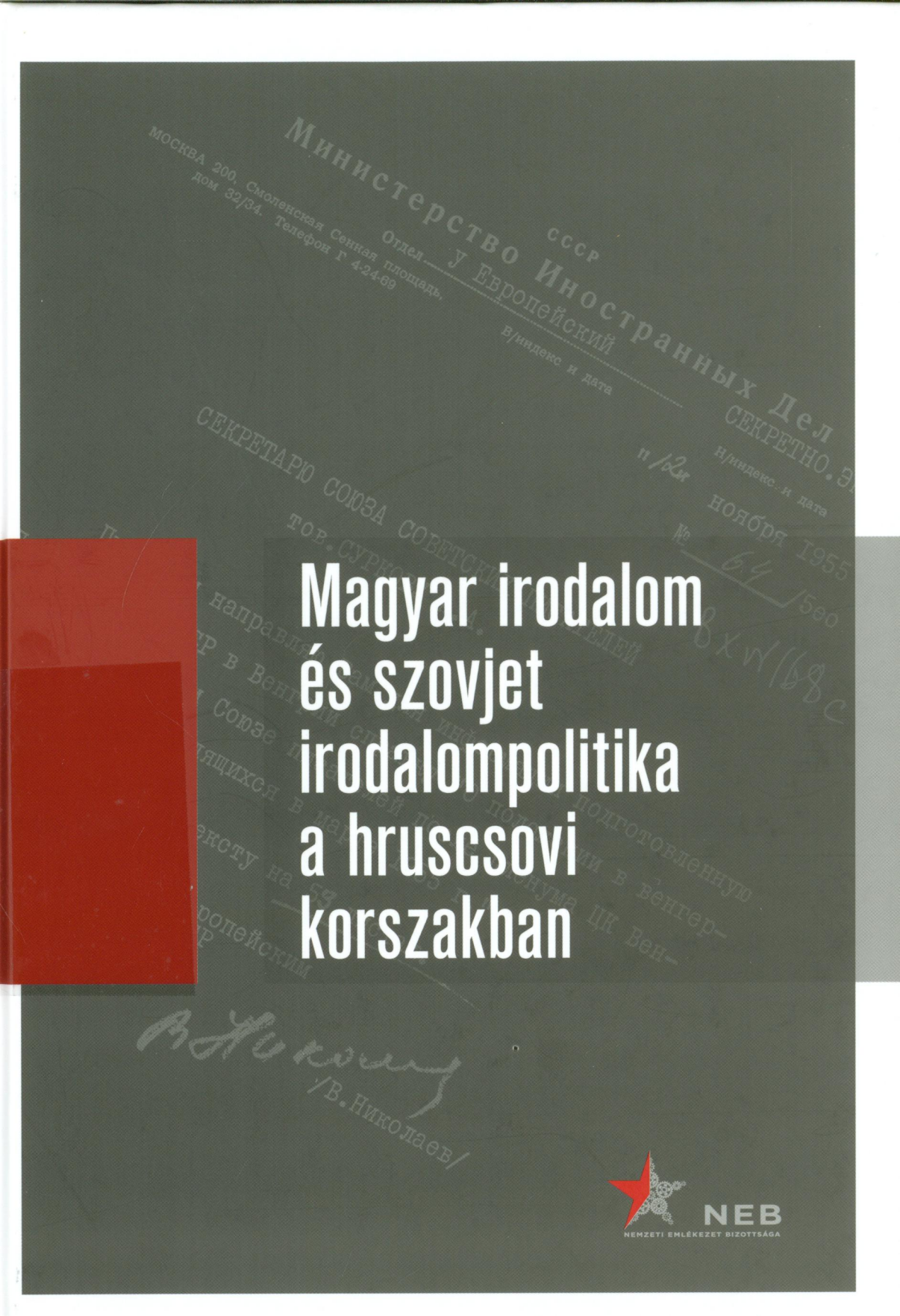

NEB
NEMZETI EMLÉKEZET BIZOTTSÁGA

X 284123

MAGYAR IRODALOM ÉS SZOVJET IRODALOMPOLITIKA A HRUSCSOVI KORSZAKBAN

Orosz levéltári iratok, 1953–1964

I. kötet (1953–1957)

Nemzeti Emlékezet Bizottsága
Budapest, 2019

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED 3.
SZTE Klebelsberg Könyvtár
J001295680
X 284123

Az iratokat gyűjtötte és válogatta, a kötetet szerkesztette:
Babus Antal, Müller Gabriella, Seres Attila (főszerkesztő)

Az iratokat fordította:
Babus Antal (1–2., 4., 10–11., 24., 28., 36–40., 42., 45., 60., 64., 66–67., 70., 75–77. sz.)
Müller Gabriella (3., 5–6., 14., 20–22., 87. sz.)
Seres Attila (7–9., 12–13., 15–19., 23., 25–27., 29–35., 41., 43–44., 46–59., 61–63., 65., 68–69., 71–74., 78–86., 88. sz.)

A lábjegyzeteket és az életrajzi kislexikon szócikkeit írta:
Babus Antal, Müller Gabriella, Seres Attila
Az életrajzi kislexikont összeállította és szerkesztette:
Babus Antal
A rövidítésjegyzéket, az irodalomjegyzéket és a névmutatót készítette:
Seres Attila

Lektorálta:
Bíró László, Alekszandr Sztikalin

A kiadvány elkészítésében szakmai partnerként közreműködött:
MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet

© NEB Hivatala, 2019
© Babus Antal, Müller Gabriella, Seres Attila, 2019

Felelős kiadó: a NEB Hivatalának főigazgatója
Olvasószerkesztő: Máté Tóth Zsuzsánna
Könyvterv: Varga Júlia
Nyomta: Séd Nyomda Kft.

ISBN 978-615-5656-16-3

Tartalom

BEVEZETŐ 17

IRATOK 51

1.
A Magyar Írók Szövetségének gyásztávirata a Szovjet Írószövetségnek Joszif Sztálin pártfőtitkár halálára 53

2.
Valerij Druzin szovjet kritikus, irodalomtörténész előadása a Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottságában a magyarországi irodalmi helyzetről 54

3.
A Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottságában Illés Bélával folytatott beszélgetés gyorsírásos jegyzőkönyve 69

4.
Oleg Rosszijanovnak, a Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottsága magyar referensének szolgálati tájékoztatója az orosz nyelvű magyar költészeti antológia szerkesztéséről ... 88

5.
Borisz Polevojnak, a Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottsága vezetőjének átirata az SZKP Központi Bizottságának magyar írók meghívásáról a szovjet írók második kongresszusára 90

6.
Alekszej Rumjancevnek, az SZKP KB Kulturális és Tudományos Osztálya vezetőjének és V. B. Sztyepanovnak, az osztály referensének előterjesztése az SZKP Központi Bizottsága számára a szovjet írók második kongresszusára meghívandó magyar írókról 92

7.
Szofia Smeralnak, a Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottsága cseh és szlovák irodalmi referensének szolgálati feljegyzése Borisz Polevoj, a Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottságának vezetője számára a moszkvai Gorkij Világirodalmi Intézet tanulmánykötetében szereplő magyar írókról 94

8.
Borisz Polevojnak, a Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottsága vezetőjének előterjesztése az SZKP Központi Bizottsága számára a moszkvai Gorkij Világirodalmi Intézet tanulmánykötetében szereplő magyar írók kicseréléséről más magyar szerzőkre 96

9.
Alekszej Rumjancevnek, az SZKP KB Kulturális és Tudományos Osztálya vezetőjének és Ivan Vinogradovnak, az SZKP KB Külföldi Kommunista Pártok Osztálya helyettes vezetőjének előterjesztése az SZKP Központi Bizottsága számára a moszkvai Gorkij Világirodalmi Intézet tanulmánykötetében Magyarországot reprezentáló tanulmányok kicseréléséről 98

10.
A szovjet írók második kongresszusán részt vevő, Veres Péter vezette magyar írókküldöttség tagjaival a Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottságában folytatott beszélgetés gyorsírásos jegyzőkönyve 100

11.
Kulcsár Istvánnak, a Leningrádi Állami Egyetem magyar hallgatójának levele a *Lityeraturnaja Gazeta* szerkesztőségének József Attila műveinek szovjetunióbeli recepciójáról és kiadásáról 120

12.
Borisz Polevojnak, a Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottsága vezetőjének előterjesztése az SZKP Központi Bizottsága számára Lukács György Kossuth-nagydíjjal való kitüntetése tárgyában 123

13.
Alekszej Rumjancevnek, az SZKP KB Kulturális és Tudományos Osztálya vezetőjének és Borisz Ponomarjovnak, az SZKP KB Külföldi Kommunista Pártok Osztálya vezetője első helyettesének előterjesztése az SZKP Központi Bizottsága számára Lukács György Kossuth-nagydíjjal való kitüntetéséről 126

14.
V. Ny. Kelin budapesti nagykövetségi attasé feljegyzése *Az ember tragédiájá*ról megjelent szovjet kritikával, valamint az MDP Központi Vezetősége határozatainak fogadtatásával kapcsolatban Illés Bélával folytatott 1955. május 10-i beszélgetésről 127

15.
Alekszej Szurkovnak, a Szovjet Írószövetség titkárának előterjesztése az SZKP Központi Bizottsága számára Zalka Máté özvegye, Zalka Vera azon kéréséről, hogy férje irodalmi hagyatékát adják át a Magyar Munkásmozgalmi Intézetnek 132

Zalka Máté özvegye, Zalka Vera levele Alekszej Szurkovnak, a Szovjet Írószövetség titkárának 133

16.
Pavel Taraszovnak, az SZKP KB Kulturális és Tudományos Osztálya helyettes vezetőjének és Ivan Vinogradovnak, az SZKP KB Külföldi Kommunista Pártok Osztálya helyettes vezetőjének előterjesztése az SZKP KB számára Nâzım Hikmet Szovjetunióban élő török emigráns költő magyar útlevél iránti kérvényéről 135

Az SZKP KB határozattervezetének szövege 137

Távirat szövegtervezete a varsói szovjet nagykövetségre 138

Távirat szövegtervezete a budapesti szovjet nagykövetségre 138

17.
Az *Inosztrannaja Lityeratura* szerkesztőségi tagjainak feljegyzése Alekszandr Csakovszkij főszerkesztő számára arról a megbeszélésről, amit Juhász Péterrel, a Moszkvai Magyar Nagykövetség kulturális attaséjával folytattak a magyar irodalom szovjetunióbeli recepciójáról 139

18.
Alekszandr Csakovszkij levele Alekszej Rumjancevnek, az SZKP KB Kulturális és Tudományos Osztálya vezetőjének a budapesti megbeszéléseiről készített feljegyzésről 142

Alekszandr Csakovszkij feljegyzése a *Szabad Nép* felelős szerkesztőjével, Horváth Mártonnal a magyar irodalom helyzetéről folytatott budapesti beszélgetéséről 143

19.
Borisz Gorbacsov budapesti nagykövetségi másodtitkár feljegyzése Ilja Ehrenburgnak és Nyikolaj Tyihonovnak magyar írókkal folytatott beszélgetéséről és a Gergely Sándorral folytatott 1955. október 10-i megbeszéléséről 150

20.
Borisz Gorbacsov budapesti nagykövetségi másodtitkár jelentése a magyar irodalom helyzetéről és a Magyar Írók Szövetségén belül uralkodó viszonyokról az MDP 1955. márciusi plénuma után 158

21.
Részlet az NDK budapesti nagykövetségének sajtóattaséja, Rolf Luckendorf, valamint a Külügyminisztérium Sajtófőosztályának vezetője, Száll József közötti, a Magyar Írók Szövetségének helyzetével kapcsolatos beszélgetésről készített feljegyzésből ... 181

22.
Vlagyimir Asztafjev budapesti nagykövetségi tanácsos feljegyzése az MDP Központi Vezetőségének titkárával, Szalai Bélával az agitációs és propagandamunka kérdéseiről, valamint a Magyar Írók Szövetségének helyzetéről folytatott 1955. október 31-i beszélgetésről ... 184

23.
Borisz Gorbacsov budapesti nagykövetségi másodtitkár feljegyzése a Magyar Írók Szövetségének pártgyűlésén kibontakozott ellentétekről Gergely Sándorral folytatott 1955. november 15-i megbeszélésről ... 188

24.
Feljegyzés Alekszej Szurkovnak, a Szovjet Írószövetség titkárának és Illyés Gyulának a Szovjet Írószövetségben folytatott beszélgetéséről ... 192

25.
Ilja Ehrenburg levele Mihail Szuszlovnak, az SZKP Központi Bizottsága titkárának a magyar írókkal folytatott budapesti beszélgetéséről ... 197

26.
Borisz Polevojnak, a Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottsága vezetőjének tájékoztatója Valerian Zorin külügyminiszter-helyettes számára a szovjet–magyar irodalmi kapcsolatokról ... 199

27.
Alekszandr Csakovszkijnak, az *Inosztrannaja Lityeratura* főszerkesztőjének levele Mihail Szuszlovnak, az SZKP Központi Bizottsága titkárának az *Inosztrannaja Lityeratura* publikálási politikájának elveiről ... 201

28.
Ivan Szalimon tolmács beszámolója Illyés Gyula és Király István 1955. november–decemberi szovjetunióbeli útjáról ... 205

29.
Dmitrij Polikarpovnak, az SZKP KB Kulturális Osztálya vezetőjének feljegyzése az SZKP Központi Bizottsága számára Ilja Ehrenburg és a magyar írók budapesti találkozójáról ... 211

30.
Dmitrij Polikarpovnak, az SZKP KB Kulturális Osztálya vezetőjének feljegyzése az SZKP Központi Bizottsága számára szovjet íródelegáció Magyarországra küldéséről és magyar irodalmi művek publikálásáról szovjet lapokban ... 215

31.
V. Ny. Kelin budapesti nagykövetségi attasé feljegyzése a *Csillag* főszerkesztőjével, Király Istvánnal folytatott 1955. december 20-i megbeszéléséről az Illyés Gyulával közös 1955. őszi szovjetunióbeli útjukról ... 217

32.
Dmitrij Polikarpovnak, az SZKP KB Kulturális Osztálya vezetőjének és Ivan Vinogradovnak, az SZKP KB Külföldi Kommunista Pártok Osztálya osztályvezető-helyettesének előterjesztése az SZKP Központi Bizottsága számára az *Inosztrannaja Lityeratura* főszerkesztője, Alekszandr Csakovszkij által a lap ideológiai irányultságával kapcsolatban feltett kérdésekről ... 223

33.
Kliment Ljovicskinnek, a Külügyminisztérium 5. Európai Osztálya ideiglenes ügyvivő vezetőjének átirata a Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottságának vezetője, Borisz Polevoj számára Köpeczi Bélának, a Kiadói Főigazgatóság elnökének a szovjet irodalmi művek kiadásának megtöbbszörözésével kapcsolatos közléséről ... 228

34.
Vlagyimir Szemjonov külügyminiszter-helyettes átirata Borisz Polevojnak, a Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottsága vezetőjének a VOKSZ Magyarországra utazó delegációjának összetételéről ... 230

35.
Borisz Gorbacsov budapesti nagykövetségi másodtitkár és V. Ny. Kelin budapesti nagykövetségi attasé feljegyzése a Gergely Sándorral folytatott 1956. február 4-i beszélgetésről, amelynek főbb témái Gergelynek a német írók kongresszusán való részvétele és Illyés Gyula szovjetunióbeli útja voltak ... 232

36.
Vlagyimir Asztafjev ideiglenes budapesti ügyvivő jelentése Kliment Ljovicskinnek, a Külügyminisztérium 5. Európai Osztálya ideiglenes ügyvivő vezetőjének az Olaszországból hazautazó szovjet íródelegáció budapesti tartózkodásáról ... 238

37.
Lev Kasszil író levele a Szovjet Írószövetség Titkárságának a budapesti szovjet nagykövetség által a szovjet íródelegáció magyarországi tartózkodásáról készített jelentésről ... 241

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED 3.

38.
A budapesti Vidám Színpad előadását megtekintő szovjet írók levele Vjacseszlav Molotov külügyminiszternek a budapesti tartózkodásukról szóló, a budapesti szovjet nagykövetség által készített jelentésről 245

39.
Szemjon Kirszanov írónak, a Szovjet Írószövetség vezetőségi tagjának levele Alekszej Szurkovnak, a Szovjet Írószövetség titkárának a budapesti tartózkodásukról szóló, a budapesti szovjet nagykövetség által készített jelentésről 249

40.
Vjacseszlav Molotov külügyminiszter válaszlevele a budapesti Vidám Színpad rendkívüli előadását megtekintő szovjet íróknak 251

41.
Kliment Ljovicskinnek, a Külügyminisztérium 5. Európai Osztálya ideiglenes ügyvivő vezetőjének átirata Borisz Polevojnak, a Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottsága vezetőjének Gergely Sándor szovjetunióbeli gyógyüdüléséről 252

Vlagyimir Asztafjev ideiglenes magyarországi ügyvivő jelentése Gergely Sándor alkotói munkásságáról és annak magyarországi sajtóvisszhangjáról 253

42.
Ismeretlen eredetű szolgálati tájékoztató a Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottsága számára az SZKP XX. kongresszusának hatásáról a magyar irodalmi életre 256

43.
Borisz Gorbacsov budapesti nagykövetségi másodtitkár feljegyzése a Magyar Írók Szövetsége pártszervezetének előző napi üléséről Gergely Sándor íróval folytatott 1956. március 31-i megbeszéléséről 260

44.
Borisz Gorbacsov budapesti nagykövetségi másodtitkár feljegyzése a Magyar Írók Szövetségében tartott április 13-i és 16-i pártgyűlésekről Gergely Sándorral folytatott 1956. április 17-i megbeszéléséről 265

45.
Andrej Gromiko külügyminiszter-helyettes átirata az SZKP Központi Bizottsága titkárának, Mihail Szuszlovnak a Külügyminisztérium Tájékoztatási Bizottsága elnökhelyettese, Ivan Tugarinov által a magyarországi irodalmi helyzetről készített szolgálati feljegyzésről 270

Ivan Tugarinovnak, a Külügyminisztérium Tájékoztatási Bizottsága elnökhelyettesének szolgálati feljegyzése a magyarországi irodalmi helyzetről 271

46.
Vlagyimir Krjucskov budapesti nagykövetségi harmadtitkár feljegyzése a *Csillag* főszerkesztőjével, Király Istvánnal a Magyar Írók Szövetsége pártaktívájának gyűléséről folytatott 1956. július 12-i beszélgetéséről 280

47.
A. P. Kovaljov budapesti nagykövetségi tanácsos feljegyzése a *Csillag* főszerkesztőjével, Király Istvánnal az MDP Központi Vezetőségén belül uralkodó viszonyokról és a pártbeli ellenzék erősödéséről folytatott 1956. augusztus 3-i megbeszéléséről 284

48.
Borisz Gorbacsov budapesti nagykövetségi másodtitkár feljegyzése a Gergely Sándorral folytatott 1956. szeptember 14-i beszélgetéséről Földes Mihály író Szovjetunióban tett útjának tapasztalatairól 287

49.
Nyikolaj Patolicsevnek, a Külügyminisztérium 5. Európai Osztálya vezetőjének átirata Mihail Szuszlovnak, az SZKP Központi Bizottsága titkárának a magyar írók és a magyar pártvezetés közötti ellentétekről 291

50.
Sz. I. Rogov budapesti nagykövetségi harmadtitkár feljegyzése a Magyar Írók Szövetsége Nemzetközi Osztályának vezetőjével, Gereblyés Lászlóval folytatott 1956. augusztus 21-i beszélgetésről az írók hangulatáról az MDP Központi Vezetőségének júliusi ülése után 292

51.
Georgij Guliának, a *Lityeraturnaja Gazeta* tudósítójának beszámolója Mihail Szuszlovnak, az SZKP Központi Bizottsága titkárának magyarországi kiküldetésének tapasztalatairól 294

52.
Jurij Andropov budapesti szovjet nagykövet feljegyzése a *Magyar Nemzet* felelős szerkesztőjével, Komor Imrével az MDP értelmiségi politikájáról folytatott 1956. szeptember 8-i beszélgetéséről 297

53.
Vlagyimir Krjucskov budapesti nagykövetségi harmadtitkár feljegyzése az Új Magyar Könyvkiadó igazgatójával, Rákos Ferenccel a magyar értelmiség körében uralkodó ellenzéki hangulatról folytatott 1956. szeptember 28-i megbeszéléséről 304

54.
K. Lvovnak, az Inturiszt elnökhelyettesének tájékoztató feljegyzése Ivan Zamcsevszkijnak, a Külügyminisztérium 5. Európai Osztálya vezetőjének a Földes Mihály magyar író által közöltek valóságtartalmáról 308

55.
Jorge Zalamea kolumbiai író, a Béke Világtanács Titkársága tagjának levele Ilja Ehrenburgnak stockholmi útjának eredményeiről és a magyar forradalom leverésének visszhangjáról a Béke Világtanácsban 310

56.
J. V. Beburov kelet-berlini szovjet nagykövetségi első titkár feljegyzése az NDK kulturális miniszterével, Johannes Becherrel folytatott megbeszéléséről Wolfgang Harich német író és filozófus magyarországi kapcsolatairól 315

57.
Borisz Polevojnak, a Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottsága vezetőjének előterjesztése Mihail Szuszlovnak, az SZKP Központi Bizottsága titkárának a Lukács György melletti rokonszenvkampánnyal kapcsolatos szovjet ellenintézkedésekről 320

Ida Litvakovának, a Szovjet Írószövetség jugoszláv irodalmi konzultánsának szolgálati feljegyzése Borisz Polevojnak, az Írószövetség Külügyi Bizottsága vezetőjének a Lukács Györggyel kapcsolatos új kampány megindulásának lehetőségéről..... 321

58.
Borisz Rjurikovnak, az SZKP KB Kulturális Osztálya helyettes vezetőjének előterjesztése az SZKP Központi Bizottsága számára a Lukács György melletti rokonszenvkampánnyal szembeni lehetséges intézkedésekről 322

59.
Ivan Zamcsevszkijnek, a Külügyminisztérium 5. Európai Osztálya vezetőjének átirata Borisz Polevoj, a Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottságának vezetője számára Dobrica Ćosić jugoszláv írónak a *Borba* című lapban megjelent cikksorozatáról és a lehetséges ellenintézkedésekről..... 323

60.
Szentiványi Kálmán magyar író levele Mihail Solohovnak a magyarországi irodalmi és politikai helyzetről tett kijelentései kapcsán..... 325

61.
Borisz Rjurikovnak, az SZKP KB Kulturális Osztálya helyettes vezetőjének előterjesztése az SZKP Központi Bizottságának Julij Csepurin dramaturg magyarországi útjának engedélyezésére 344

Az SZKP KB Titkárságának határozattervezete Julij Csepurin dramaturg magyarországi kiküldetésének engedélyezésére..... 345

62.
Borisz Gorbacsov budapesti nagykövetségi másodtitkár feljegyzése a Magyar Írók Szövetsége tevékenységéről és a magyar írótársadalom hangulatáról magyar kommunista értelmiségiekkel folytatott 1957. január 8-i eszmecseréjéről 346

63.
Vjacseszlav Karetkin párizsi szovjet nagykövetségi első titkár feljegyzése Vercors francia íróval folytatott 1957. január 12-i megbeszéléséről a magyar forradalom visszhangjáról francia értelmiségi körökben 354

64.
Jurij Andropovnak, a Szovjetunió magyarországi nagykövetének jelentése Nyikita Hruscsovnak, az SZKP KB első titkárának és Dmitrij Sepilov külügyminiszternek az 1956-os forradalom után Magyarországon kialakult kulturális helyzetről és a szovjet–magyar kulturális kapcsolatok erősítésének szükségességéről..... 357

65.
Ivan Zamcsevszkijnek, a Külügyminisztérium 5. Európai Osztálya vezetőjének átirata Alekszej Szurkovnak, a Szovjet Írószövetség titkárának a szovjet–magyar kulturális kapcsolatok erősítésének módozatairól..... 369

66.
Ljudvika Malasevának, a Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottsága lengyel referensének feljegyzése Gergely Sándor szovjetunióbeli tartózkodásáról az 1956. évi magyarországi forradalom idején 371

67.
Nyikolaj Mihajlov kulturális miniszter előterjesztése az SZKP Központi Bizottsága számára a magyar–szovjet kulturális együttműködési egyezmény megkötésére 374

Az SZKP KB határozata a Szovjetunió Kulturális Minisztériumának javaslatáról magyar–szovjet kulturális együttműködési egyezmény megkötésére..... 377

A Szovjetunió és a Magyar Népköztársaság közötti 1957. évi kulturális együttműködési egyezmény szovjet tervezete 377

68.
Alekszandr Csakovszkijnak, az *Inosztrannaja Lityeratura* főszerkesztőjének feljegyzése Mihail Szuszlovnak, az SZKP KB tikárának a magyarországi események értékeléséről, és a magyar és a szovjet írótársadalom közeledésének lehetőségéről Vercors francia íróval folytatott beszélgetéséről..... 381

69.
Borisz Polevojnak, a Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottsága vezetőjének feljegyzése Vercors francia íróval folytatott megbeszéléséről 388

70.
Ivan Vinogradovnak, az SZKP KB Külföldi Kommunista Pártok Osztálya helyettes vezetőjének és Borisz Rjurikovnak, az SZKP KB Kulturális Osztálya helyettes vezetőjének előterjesztése az SZKP Központi Bizottsága számára Jurij Andropov budapesti nagykövetnek a szovjet–magyar kulturális kapcsolatok fejlesztésére vonatkozó indítványáról 391

Az SZKP KB Titkárságának határozattervezete szovjet kulturális küldöttség Magyarországra küldéséről és a budapesti szovjet nagykövetség által kiadandó magyar nyelvű lapról 395

71.
Borisz Polevojnak és Alekszej Szurkovnak, a Szovjet Írószövetség titkárainak előterjesztése az SZKP Központi Bizottsága számára a magyar és a szovjet írók közötti kapcsolatok helyreállításáról 396

72.
Borisz Gorbacsov budapesti nagykövetségi másodtitkár feljegyzése a magyar irodalmi élet átalakulásáról és a magyarországi közhangulatról Kovai Lőrinccel folytatott 1957. március 12-i beszélgetéséről 398

73.
Borisz Gorbacsov budapesti nagykövetségi másodtitkár feljegyzése az MSZMP kulturális politikájáról és a Táncsics Kör tevékenységéről Gergely Sándorral folytatott 1957. március 22-i beszélgetéséről 403

74.
V. Szvisztunovnak, a VOKSZ Nyugat-európai Osztálya vezetőjének beszámolója a VOKSZ vezetősége számára Vercors francia író 1957. február 15.–március 8. közötti szovjetunióbeli tartózkodásáról 408

75.
Jevgenyij Dolmatovszkij szovjet költő első levele Jurij Zsukovnak, a Minisztertanács Nemzetközi Kulturális Kapcsolatok Állami Bizottsága elnökének magyarországi tartózkodásáról és a magyarországi irodalmi életről 413

76.
Jevgenyij Dolmatovszkij szovjet költő második levele Jurij Zsukovnak, a Minisztertanács Nemzetközi Kulturális Kapcsolatok Állami Bizottsága elnökének magyarországi tartózkodásáról és a magyarországi irodalmi életről 420

77.
Jevgenyij Dolmatovszkij szovjet költő harmadik levele Jurij Zsukovnak, a Minisztertanács Nemzetközi Kulturális Kapcsolatok Állami Bizottsága elnökének magyarországi tartózkodásáról és a magyarországi irodalmi életről 425

78.
Jevgenyij Gromov budapesti szovjet nagykövet jelentése Jurij Zsukovnak, a Minisztertanács Nemzetközi Kulturális Kapcsolatok Állami Bizottsága elnökének és Nyikolaj Patolicsev külügyminiszter-helyettesnek a szovjet–magyar kulturális kapcsolatok fejlesztésének lehetőségeiről 431

79.
Alekszej Szurkovnak, a Szovjet Írószövetség titkárának előterjesztése az SZKP Központi Bizottsága számára Illés Béla és Bölöni György segélykéréséről magyar kommunista írók számára 442

80.
Borisz Polevojnak, a Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottsága vezetőjének előterjesztése az SZKP Központi Bizottsága számára a magyar és a szovjet írók közötti konfliktus rendezésének módozatairól 444

Hidas Antal levele Borisz Polevojnak a magyar és a szovjet írók közötti viszony rendezésének lehetőségéről 446

81.
Borisz Rjurikovnak, az SZKP KB Kulturális Osztálya helyettes vezetőjének előterjesztése az SZKP Központi Bizottsága számára Alekszandr Avgyejenko *Magyar harangok* című színdarabjának idegen nyelvre fordításának engedélyezésére 448

82.
Nyikolaj Zsukov-Verezsnyikov biológusprofesszor feljegyzése Mihail Kotov, a Szovjet Béketanács felelős titkára számára a Magyar Írók Szövetségének feloszlatása után kialakult helyzetről Thury Zsuzsa írónővel folytatott beszélgetéséről 450

83.
Alekszej Szurkovnak, a Szovjet Írószövetség titkárának előterjesztése az SZKP Központi Bizottsága számára Mohamed Husszein Magyarországon élő iraki emigráns író fogadásáról a Szovjetunióban a Szovjet Írószövetség vendégeként 453

84.
Nyikolaj Mihajlov kulturális miniszter feljegyzése a magyar értelmiség hangulatáról Kállai Gyula magyar kulturális miniszterrel folytatott megbeszéléséről 455

85.
Dmitrij Polikarpovnak, az SZKP KB Kulturális Osztálya vezetőjének előterjesztése az SZKP Központi Bizottsága számára Nyikolaj Mihajlov kulturális miniszter tervezett magyarországi látogatásáról 459

86.
Dmitrij Polikarpovnak, az SZKP KB Kulturális Osztálya vezetőjének és Borisz Rjurikovnak, az osztály helyettes vezetőjének előterjesztése az SZKP Központi Bizottsága számára a Szovjet Írószövetség nemzetközi kapcsolatainak erősítéséről ... 461

87.
Borisz Gorbacsov budapesti nagykövetségi másodtitkár tájékoztató elemzése a magyar értelmiség helyzetéről és politikai érzelmeiről ... 467

88.
Ju. Ny. Csernyjakov budapesti nagykövetségi tanácsos feljegyzése az Irodalmi Tanács elnökével, Bölöni Györggyel a magyar irodalom helyzetéről folytatott 1957. december 19-i megbeszéléséről ... 483

FELHASZNÁLT IRODALOM ... 487

ÉLETRAJZI KISLEXIKON ... 497

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE ... 539

NÉVMUTATÓ ... 545

Bevezető

1963. március 7-én és 8-án a Kreml Szverdlov-termében nagyszabású találkozó zajlott le az SZKP KB Elnökségének tagjai és a szovjet kulturális és művészeti élet közel hatszázötven legjelesebb alkotója, művészek, írók, filmrendezők stb. részvételével. Az összejövetel Nyikita Hruscsovnak, az SZKP KB első titkárának kezdeményezésére jött létre, és az volt a célja, hogy a kulturális életben megmutatkozó, a hivatalos kulturális doktrína szemszögéből negatívnak ítélt tendenciákat kiküszöböljék, s a szívélyesség és a demokratizmus látszata alatt, egyfajta párbeszéd keretében, kötetlenebb légkörben tudassák a szovjet alkotókkal a párt kulturális politikájának alapelveit. Maguk a meghívott értelmiségiek is felszólalhattak, beszélhettek problémáikról, amelyekre Hruscsovtól, tehát első kézből kaphattak feleletet. Ez a nyílt szembenézés azonban mindenki számára végérvényesen nyilvánvalóvá tette, hogy a kulturális életben az ideológiai keretek lazítására nincs lehetőség, a találkozó légköre egyre feszültebbé vált, s az első nap még viszonylag nyugodt és kimért első titkár, aki igyekezett jó házigazdaként kedélyesen irányítani az eseményeket, a második napra sokkal határozottabb és kérlelhetetlenebb hangnemet ütött meg.[1]

Ekkor, a második napon hangzott el Hruscsov szájából az a meglehetősen éles replika is, amellyel Vaszilij Akszjonov író felszólalására reagált. Utóbbi kijelentette, mindig arra törekszik, hogy az igazságot írja meg. „Petőfi Kört szeretnének? Márpedig az nem lesz. Tudják, hogyan kezdődött Magyarországon? Minden az írószövetséggel kezdődött. Aztán jött a Petőfi Kör, majd a felkelés. Nem lesz tehát Petőfi Körük, azt nem fogjuk megengedni" – szögezte le erre Hruscsov. Ezt a figyelemre méltó mozzanatot Mihail Romm, a híres filmrendező örökítet-

1 Mint azt az orosz történeti irodalom megemlíti, ez már a második ilyen jellegű találkozó volt Hruscsov és az értelmiségiek között. Ld.: Subin 2008, 78–79.

te meg életének döntően anekdotikus történeteit egybegyűjtő emlékirataiban.[2] Nyilvánvaló azonban, hogy ez nem pusztán a filmművész fantáziája által kiszínezett epizód volt, hanem hiteles jelenet, s Romm jól emlékezett, amikor sok év múltán felidézte Hruscsov szavait, ugyanis utal még arra is, hogy ez a replika döbbenetesen hatott a szerinte amúgy egysíkú és nem túl maradandó első titkári okfejtések sorában. Romm akkoriban különösen érzékeny lehetett minden kategorikus tiltást magában foglaló deklarációra, mivel 1962 legvégétől őt is megpróbálták ellehetetleníteni,[3] s egyenesen a Központi Bizottság részéről fenyegették meg, hogy el kell hagynia a katedráját, sőt még az országot is, amitől csak betegségre hivatkozva és a művészeti életből való ideiglenes kivonulásával menekülhetett meg. A magyar írókra való utalás azért is rögzülhetett erősebben az emlékezetében, mert nem sokkal korábban két ízben is járt Magyarországon, ahol széles körű kapcsolatokat épített ki magyar filmművészekkel.[4]

Hruscsov nem fogalmazott kellőképpen cizelláltan a Magyar Írók Szövetsége és a Petőfi Kör kapcsán, az események láncolatának leegyszerűsítő magyarázatát adta, ezek a szavai mégis sok mindent elárulnak a magyar forradalomról vallott felfogásáról. Ugyanis azok alapján, amit mondott, arra lehet következtetni, hogy még hosszú évek múltán is az írók és általában véve az értelmiségiek autonóm szervezkedéséből vezette le a végül fegyveres felkelésben kicsúcsosodó, 1956. őszi magyarországi forradalmat. A későbbi tanulságok levonása és az események politikai interpretálása szempontjából pedig nem lehetett mellékes, hogy általában véve a szovjet párt- és államapparátus vagy maga az első titkár milyen okokra vezette vissza az 1956. őszi, a szovjet blokk egységét is veszélyeztető magyarországi konfliktust, milyen mozgatórugókat vélt felfedezni az események hátterében.

Ha ennek a kérdésnek a megválaszolásához a kutatásaink során fellelt orosz levéltári iratokat hívjuk segítségül, akkor Hruscsov szavai igazolódni látszanak, s az rajzolódik ki előttünk, hogy a szovjet párt- és állami vezetés a magyarországi

2 Romm 2003, 197–207.

3 Az ügy előzménye az *Oktyjabr* c. lapban az év elejétől a szovjet filmművészetet érintő kritikák sorozata volt. Romm 1962 novemberében az Összoroszországi Színházi Társulat összejövetelén előadást tartott, amelyben kijelentette, hogy a kritikák antiszemita jellegűek, és elsősorban az ő személye ellen irányulnak. A KB részéről azzal vádolták, hogy összekeveri az antiszemitizmust a kozmopolitizmus elleni kampánnyal. Uo. 214–220.

4 Romm 1962. január 25. és február 5., majd szeptember 12. és 15. között tartózkodott Magyarországon. Az az év február 10-én és szeptember 15-e után kelt beszámolóit ld.: RGALI, f. 2936, op. 1, gy. 1625, l. 1–33., illetve RGALI, f. 2936, op. 1, gy. 1624, l. 9–14.

forradalmi erjedésben valóban jelentőséget tulajdonított a kulturális dimenzióknak, az öntudatos írótársadalom egyre nyíltabb különutas magatartásának. A szovjet dokumentumok alapján kitapintható az is, hogy a Kreml számára a legnagyobb tanulsággal nem is annyira a magyar értelmiség és különösen az írók körében felerősödő elégedetlenség, hatalomkritika és a változások követelésének veszélyessége szolgált, hanem sokkal inkább az, hogy mindennek az eszkalációját az MDP vezetősége nem tudta kezelni és mederben tartani. Nyilvánvalóan az ettől való félelem öltött testet Hruscsov 1963. március 8-i éles szavaiban.

Ezzel együtt az alapvető kérdés megítélésünk szerint nemcsak az, hogy 1955–1956-ban a Magyar Írók Szövetségének politikai és társadalmi életre kisugárzó aktivizálódása, a magyar irodalmi közhangulat – szovjet dogmák felől nézve – „radikalizálódása", amelyet a Kreml is egyre nyilvánvalóbban érzékelt, mennyire lehetett „progresszív", vagyis milyen mintákkal szolgálhatott az alkotó értelmiség számára a szovjet tömb országaiban és különösképpen a Szovjetunióban. Ugyancsak húsba vágó kérdés ennek a „fordítottja" is, az, hogy 1948–1949 után a sztálini típusú önkényuralmi rendszer magyarországi megszilárdulásával a hivatalos szovjet kulturális doktrína és annak részeként az irodalmi alkotói követelményrendszer (az irodalmi minták átvétele, a „szocialista realizmus" stb.) menynyire volt „regresszív", vagyis milyen hatással volt a magyar irodalompolitikára és irodalmi folyamatokra. Ha ezt a két kérdéskört összekapcsoljuk, és Hruscsov említett okfejtéséből, illetve az azt generáló félelemérzetből indulunk ki, akkor a válasz szinte önmagától adódik: a hivatalos szovjet kulturális és irodalompolitika 1948–1949 és 1956 között nem tudott felmutatni érdemi eredményeket Magyarországon, a tömblogika, a politikai befolyásolás, az idegen kulturális minták erőszakos transzponálása a társadalmi és szellemi életnek ezen a területén kudarcot vallott.

Ennek a történeti problematikának a feltárására részben már rendelkezésünkre álltak orosz levéltári iratok magyar fordításban, de csak korlátozott számban és meglehetősen töredékesen, más tematikát felölelő dokumentumkötetekben és egy-egy önálló forrásközleményben,[5] így óhatatlanul is szükségét éreztük annak,

5 Erre a témakörre önálló forrástárakban magyarul már megjelent orosz levéltári iratokat, illetve azokban az irodalmi viszonyokra való utalást ld.: Szereda–Sztikalin 1993, 269–300.; Gál 1993, 33., 117–120., 200.; Baráth 2002, 258–259., 268., 330., 344., 354–356., 361.; 1957-ből: Baráth 2012, 74–75., 82., 94. Forrásközleményekben: Rigó 1993, 42–45.; Standeisky 1994, 158–163.; Babus 1999, 47–51. (első megjelenés); Babus 2000, 87–94. (első megjelenés); Sztikalin–Szereda 2001, 257–261.

hogy árnyaljuk ezt a felvázolt sémát, s bemutassuk ennek a jelenségnek a belső mechanizmusát is. Kötetünk kiadásával tehát elsősorban azt tűztük ki célul, hogy a hazai közönség számára olyan orosz levéltári források tematikus együttesét tegyük hozzáférhetővé magyar nyelven, amelyeknek a vizsgálatával és elemzésével adekvátabban rekonstruálható és megítélhető, hogy a hivatalos szovjet kulturális ideológia és annak részeként a Kreml irodalompolitikája milyen módon, milyen mértékben és milyen áttéteken keresztül gyűrűzött át a magyarországi irodalmi viszonyokba. A szovjet állami gépezet egységei, így a központi szervek, a diplomáciai apparátus vagy éppen az alkotói szövetségek milyen módon vették ki a részüket a magyar irodalmi élet pártos és ideológiai alapú, a Szovjetunió és a kommunista eszmeiség iránti lojális működtetéséből, és mennyire váltak e folyamat a részeseivé.

* * *

A hazai történeti irodalomban az előbbiekben megfogalmazott problematikát néhány feldolgozás is érintette. A szovjet–magyar viszonyrendszert vizsgálva talán Rainer M. János használja a legeklatánsabban a „determináció" fogalmát, amely szerint a szovjet típusú állami intézményrendszer magyarországi kiépülésének és megszilárdításának következményeként bizonyos meghatározottságoknak kellett érvényesülniük a magyar politikai, gazdasági és társadalmi fejlődésben, igaz, maga is rámutat ezek időnkénti viszonylagosságára és korlátaira. Rainer M. úgy véli többek között, hogy a kultúra átalakítására és szovjetizálására törekvés durva és erőszakos módon csupán pár évig, az ötvenes évek elején érvényesült. Ez a kísérlet – néhány, az idő múltával mindinkább groteszknek ható klisén túl – semmit sem változtatott a magyar elit- és tömegkultúrán. Példaként hozza erre az irodalmat is, amely néhány éves intermezzo után „elhagyta" a szocialista realizmusnak nevezett, a Szovjetunióból importált udvari művészetet, amelynek maradék képviselői elszigetelt zárványokban éltek tovább, így a magyar irodalom is a nagy nemzetközi áramlatok, irányzatok mentén fejlődhetett. Ráadásul szerinte a kultúrpolitikának 1956 után már szinte semmiféle ezzel kapcsolatos ambíciója nem volt.[6] Mindemellett maga is egyértelművé teszi, hogy az erre vonatkozó ismereteink szempontrendszere még bővíthető, ugyanis

6 Rainer M. 2011, 26.

hangsúlyozza, hogy a magyar–szovjet kapcsolatok 1945 utáni történetét levéltári dokumentumok alapján, rendszeres formában még nem dolgozták fel,[7] amihez hozzátehetjük, hogy hiányoznak még ennek a kapcsolatrendszernek bizonyos részterületeit (például egyházpolitika, tudománypolitika, irodalompolitika stb.) átfogó tematikus forrástárak is.[8]

Standeisky Éva a magyar irodalom fejlődése és a szovjet irodalompolitikai gyakorlat közötti összefüggések vizsgálatakor ugyancsak rámutat arra a lényegi jelenségre, hogy a magyar irodalom szovjetizálása 1949–1950 fordulójától, az 1950-es évek első felében mutatkozott a legintenzívebbnek. Noha a kommunisták az irodalmi életet Magyarországon már 1945-ben megpróbálták szovjet minták alapján átalakítani, mint írja, 1949-ben vált csak pártállami kampányfeladattá a kultúra és a szellemi élet szovjetizálása, addig a pártvezetőket főként a politikai és gazdasági hatalomátvétel, illetve berendezkedés kötötte le. Addig a Kreml is viszonylag „lazán tartotta a gyeplőt", lehetőséget adva az önálló politizálásra a kommunista vezetőknek, akiknek a zöme a szovjet mechanizmust jól ismerő, sokat tapasztalt és a Szovjetunió iránt lojális moszkvai emigránsok közül került ki. Standeisky az 1949-ben megfigyelhető változást összeköti a több mint egy évig húzódó, egyes feltevések szerint szovjet inspiráció nyomán meginduló ún. „Lukács-vitával" is, amellyel megkezdődhetett a szovjet irodalom és művészet szolgai másolásának időszaka.[9] Erre utal az is, hogy a kommunisták kezdeményezésére még 1945-ben létrejött, de az irodalmi életben addig nem számottevő Magyar Írók Szövetsége kezdte el 1950-től ellenőrizni, nevelni és honorálni az írókat, illetve az ideológiai felügyeletüket is az írószövetség kommunista pártszervezete látta el, amelynek 1952-ben a szövetségbe felvett írók körülbelül kétharmada volt a tagja.[10] Standeisky úgy véli, hogy noha a budapesti szovjet nagykövetség ekkoriban is szorgalmasan küldte irodalmi, kulturális vonatkozású jelentéseit a Külügyminisztériumba, ezek csak ritkán jutottak el a legfelső

7 Uo. 14. Baráth Magdolna a politikai, diplomáciai kapcsolatok kutatásában jelentős eredményeket ért el, két kötetben adta közre a budapesti szovjet nagykövetség jelentéseit, második kötete Rainer M. idézett munkája után jelent meg. Ld.: Baráth 2002; Baráth 2012.

8 A gazdasági kapcsolatokra vonatkozóan már rendelkezésünkre áll orosz és magyar forrásokból válogatott, orosz nyelvű tematikus dokumentumkötet. Ld.: Artyizov–Földes 2012.

9 Standeisky 2005, 145–147. A vita a népi demokrácia ideológiáját képviselő kommunista filozófus, Lukács György nézeteinek diszkreditálására irányult, a vele szembeni legfőbb „vádpontok" egyike a szovjet irodalom lebecsülése volt.

10 Uo. 148–149.

pártvezetésig,[11] ami arra utal, hogy az irodalomirányításban és -felügyeletben 1949–1950-ben bekövetkező változások ellenére a szovjet pártvezetést Magyarország vonatkozásában a kultúra érdekelte a legkevésbé.[12]

Baráth Magdolna arra hívja fel a figyelmet, hogy az SZKP XX. kongresszusa nyomán észlelhető politikai klímaváltozás a szovjet tömb országaiban mindenhol impulzust adott a reformerőknek. Igaz, ez a légkör nem vált tartóssá, a Sztálin halála után kezdődött „olvadást" 1956 tavaszán újabb „dermedés" követte, az SZKP vezetői ugyanis, attól való félelmükben, hogy a XX. kongresszus keltette hullámok hatására elveszítik az ellenőrzést a politikai folyamatok felett, maguk próbálták visszafogni a Sztálin-ellenes kampányt. Tudható az is, hogy ekkoriban, 1956 kora tavaszától kora őszéig a budapesti szovjet nagykövetség fontos szerepet játszott az MDP-n belüli hatalmi harcban és a magyarországi eseményekben. Jelentései ajánlásokkal és javaslatokkal szolgáltak a szovjet legfelső pártvezetés számára a válsághelyzet megoldására, s mivel azok nem mindig tükrözték a valós személyi viszonyokat, olykor mesterségesen gerjesztettek félelmet a szovjet vezetésben.[13] Baráth megjegyzi, hogy a magyar–szovjet viszony feszültté válásáról beszámoló nagykövetségi jelentések sorában ekkor váltak hangsúlyosabbá az irodalmi viszonyokról érkező információk, tekintettel arra, hogy a sztálini korszak bűneinek a XX. kongresszuson deklarált leleplezésére különösen érzékenyen reagáltak az írók. Rámutat azonban arra a geopolitikai kontextusra is, miszerint a szovjet vezetés figyelmének középpontjában még 1956 nyarán is Lengyelország állt, ahol a belpolitikai helyzetet Moszkva még feszültebbnek ítélte,[14] s ebből fakadt, hogy akkor még nem értékelték súlyának megfelelően a magyar írótársadalmon belül kialakult helyzetet.

Kalmár Melinda a párt irodalompolitikájában ugyancsak az 1956. évi forradalmat tartja mérföldkőnek, bár hangsúlyozza, hogy az irodalmi élet szerkezetváltása, amelyben nem jelentéktelen szerepet játszott a korábbi, MDP által képviselt értelmiségkoncepció kritikája, a szovjet politikai intenciókkal összhangban zajlott le. Az 1956 után bekövetkező változásokra reflektálva kifejti,

11 Ugyanerre a következtetésre jut Hajdu Tibor is, aki szerint a KÜM és az SZKP KB csak 1952–1953-tól kezd el érdeklődni a magyar irodalom mint az MNK társadalmi életének egyik neuralgikus pontja iránt. Ld.: Hajdu 1993.
12 Standeisky 2005, 147.
13 Baráth 2014, 169.
14 Uo. 170–171.

hogy a modernizálódó szovjetrendszer keretei között az irodalom szerepének, fontosságának csökkenése visszafordíthatatlanná vált. A hruscsovi pártvezetés által támogatott kádárista politikának korlátozott hatókörű, politikai szempontból kevésbé jelentős irodalom felelt meg, s ehhez igazította az új struktúrákat. Az irodalom reprezentatív tudatformáló szerepe átértékelődött, s ennek részeként a forradalom utáni „társadalmi szanálás" 1957–1962 között csökkentette az írószövetség súlyát. A pártvezetés legfőbb célja az volt, hogy elejét vegye az írótársadalmon belül az 1956 előttihez hasonló ellenzéki csoport kialakulásának és annak, hogy ez a csoportosulás ismét politikai nyilvánosságot teremtsen maga köré.[15] Kalmár úgy véli, hogy az irodalmi élet megformálását tekintve a kádárizmus összességében nagyvonalúbb volt, mint a korábbi kultúrpolitika. Már 1957 végén meghirdették a „három T" – tiltás, tűrés, támogatás – elvét, amely szerint alapvetően szocialista realista műveket várnak el az íróktól, de olykor eltűrik a realista, sőt a nem realista műveket is, viszont egyértelművé tették, hogy az állami és szűkebb értelemben a kiadói pénzügyi támogatás sohasem az utóbbiaknak kedvez. A kultúrában jól ismert gyakorlat mégis egy differenciálóbb, rugalmasabb politikát tükrözött: tiltotta ugyan az intranzingens ellenállókat, de megbízhatóan szubvencionálta az alkalmazkodókat, és látványosan támogatta a legkevésbé vonakodókat. 1956–1957 fordulójától tehát – elvileg – nem is lett volna szükség közvetlen szovjet beavatkozásra a magyar irodalmi életbe, mivel a kádári konszolidáció éveiben a központi szubvencionálás segítségével amúgy is szétszabdalt és megosztott, a gyenge képviseleti és szervezetrendszer miatt immunitásától jelentős mértékben megfosztott magyar irodalmi közeg már nem léphetett fel a politikai rendszer kereteit feszegető politikai-társadalmi véleményformáló közösségként.[16]

Az előbbiekben ismertetett szakirodalmi eredmények alapján, mint látjuk, 1949-től 1957-ig – tehát a kötetünk kronológiai kereteit is felölelő időszakban – felállítható egyfajta periodizáció a tekintetben, hogy hogyan korrelált a magyar irodalom szovjetizálásának folyamata és mértéke a közvetlen vagy közvetett szovjet politikai-ideológiai nyomásgyakorlással és felügyelettel. Vajon hogyan zajlott a gyakorlatban az imént említett szovjet ellenőrzés és befolyásolás a ma-

15 Kalmár 2014, 136–137.
16 Uo. 123.

gyar irodalompolitikában (és irodalomban), mi volt a mechanizmusa, illetve melyek voltak ennek a mechanizmusnak a szegmensei?

Az ennek mechanizmusában megjelenő szereplők közül az egyik legfontosabb a Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottsága, amely nem volt hivatalos diplomáciai szerv, mégis, a korszakban a szovjet külpolitika egyik gyakran használt intézményi eszközeként funkcionált. Az orosz irodalomtörténeti és történeti szakirodalom már feltárta a sztálini szovjet kulturális politikában külpolitikai téren megfigyelhető sajátos „irodalomközpontúság" hátterét és motivációit. Ennek a legfőbb értelme abban rejlett, hogy mobilizálja a baloldali érzelmű nyugati irodalmárokat, aktív társadalmi és politikai szerepvállalásra, állásfoglalásokra ösztönözze őket a szovjet külpolitika 1940-es és 1950-es évekbeli ideológiai lózungjainak védelmében (az 1930-as évek „antifasiszta népfrontpolitikája" után például az 1940-es évekre a sztálini értelemben vett „békeküzdelem" került előtérbe). Ennek megfelelően a Szovjet Írószövetség, a szervezetén belül 1934-ben megalakított Külügyi Bizottsága révén, szerephez jutott a nemzetközi porondon is, igaz, a szovjet külpolitika egyik instrumentumaként, arra hivatva, hogy a VOKSZ[17] mellett a szovjet „kulturális diplomácia" sajátos szempontrendszerét jelenítse meg.[18]

Nem lehet tehát véletlen, hogy az általunk közölt forráscsoport egyik rendszeresen visszatérő alanya a Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottsága. Mint az általa az SZKP Központi Bizottságának és a Külügyminisztériumnak küldött egyes előterjesztésekből, javaslatokból világosan kiderül, bizonyos kérdésekben maga is kezdeményező szerepet vállalt, így adott esetben befolyásolhatta a szovjet–magyar kulturális és irodalmi kapcsolatokra vonatkozó döntéshozatalt. Voltak olyan esetek ebben a relációban, amikor siker koronázta a lépését, és jóváhagyták kezdeményezését, vagy legalábbis támogatóan viszonyultak hozzá,[19] de arra is akad példa, amikor a felvetését, arra hivatkozva, hogy az beavatkozás a magyar belügyekbe, vagy ellentétes az MDP érdekeivel, ad acta lezárták.[20] Megfigyelhetők azonban ezzel éppen fordított sorrendű, a döntéshozatali hierarchiát leképező esetek is: az állami döntéshozatal felettes szervei, a Központi Bizottság és a Külügyminisztérium kérték, illetve adott esetben utasították az írószövetséget, hogy szolgáltasson információt, tegyen javaslatot, s ezzel vegyen részt a stratégiaalkotásban, vagy éppen járjon közben bizonyos Magyarországot érintő irodalompolitikai kérdésekben.[21]

Kérdés az is, hogy a Szovjet Írószövetség vezetősége milyen helyet foglalt el ebben a mechanizmusban, annak befolyásos tagjai személy szerint milyen szerepet játszottak a magyar irodalmi életre vonatkozó információáramlásban s ezzel a döntéshozó szervek tájékoztatásában. Ez a kérdés azért sem mellőzhető, mert az orosz irodalomtörténeti kutatások szerint az 1940-es és 1950-es évek fordulójától a szovjet írók – s különösen a hivatalos kulturális politika által is felkarolt, nevesebb írók – a szovjet kultúra és irodalom követeiként mozogtak a Szovjetunió égisze alatt formálódó katonai-politikai tömb országaiban.[22]

A Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottságának levéltári állagában az egyik legjellemzőbb forráscsoportot alkotják a külföldi kiküldetésekről, alkotói utakról vagy éppen külföldi irodalmárok, írók, kritikusok, lapszerkesztők szovjetunióbeli fogadásáról és tartózkodásáról készített beszámolók (oroszul „otcsot"), illetve a velük folytatott beszélgetéseket megörökítő feljegyzések. Az írószövetség befolyásos titkárai, mint Alekszej Szurkov, Konsztantyin Fegyin, Konsztantyin Szimonov és Borisz Polevoj (aki egyúttal a Külügyi Bizottság feje is volt) vagy Alekszandr Csakovszkij, az *Inosztrannaja Lityeratura* főszerkesztője, az 1950-es években, különféle minőségben, a VOKSZ delegációinak tagjaiként, illetve az írószövetség központi orgánuma, a *Lityeraturnaja Gazeta* különtudósítóiként hosszabb időt is eltölthettek egy-egy szocialista országban. Feltűnő azonban, amikor egy-egy szovjet író nem valamely irodalmi folyóirat, hanem egy politikai napilap, méghozzá az SZKP Központi Bizottságának orgánuma, tehát a szovjet vezetés álláspontját közvetlen forrásként megjelenítő *Pravda* tudósítójaként tartózkodik Magyarországon, és ebben a minőségében tájékoztatja a szovjet politikai közvéleményt például a legégetőbb magyarországi politikai eseményről, a Rajk-perről. Előfordult az is, hogy szovjet írók népes csoportja a Szovjet Béketanács delegáltjaként érkezett Budapestre, a Szovjetunió által patronált nemzetközi szervezet, a Béke Világtanács 1953. évi budapesti kongresszusára. Az előbbiben

17 VOKSZ: Vszeszojuznoje Obscsesztvo Kulturnih Szvjazej sz Zagranyicej (Össz-szövetségi Nemzetközi Kulturális Kapcsolatok Társasága). 1925–1957 között a nemzetközi kulturális kapcsolatokat koordináló szovjet állami szerv.

18 Erre ld. pl.: Balasova 2002, 17–19.

19 Ld. erre pl. az 5–6., 8–10., 15. és 71. sz. iratokat.

20 Ld. erre a 12–13. és az 57–58. sz. iratokat.

21 Ld. erre pl. a 26., 33–34. és 65. sz. iratokat.

22 Balasova 2002, 19–20.

Borisz Polevoj 1949. évi,[23] az utóbbiban pedig Alekszej Szurkov, Nyikolaj Tyihonov, Ilja Ehrenburg és Vanda Vaszilevszkaja 1953. évi útjára kívántunk utalni.[24]

Nyilvánvaló, hogy ezekben az esetekben a szovjet írók nemcsak írói-alkotói minőségükben voltak jelen Magyarországon, hanem a szovjet politikai közélet reprezentánsaiként is, s ennek mind a magyar, mind pedig a szovjet társadalmi közhangulat alakításában szerepet kell tulajdonítanunk. Talán nem véletlen az sem, hogy Polevoj utóbb kényelmetlennek is érezte a Rajk-perben való „részességét", sőt a forradalom leverése után úgy vélte, hogy emiatt a személye akadály is lehet a társadalmi passzivitásukat nyíltan demonstráló magyar írók „jobb belátásra térítésében" és általában véve a magyar és a szovjet értelmiség közötti, kölcsönös bizalmatlansággal telített kapcsolatok újjáépítésének folyamatában.[25] Eddig nem bukkantunk semmilyen orosz dokumentumra, amely az 1953. júniusi szovjet „békedelegáció" budapesti tevékenységét részletesen ismertetné, egyelőre a küldöttség tagjai részéről sem ismert semmilyen feljegyzés, amely a magyar írókkal folytatott beszélgetéseken elhangzottakat rögzítené. Feltételezzük azonban, hogy erről a többnapos látogatásról is kellett készülnie legalább egy összegző jellegű beszámolónak, amely reményeink szerint a Szovjet Béketanácsnak az Orosz Föderáció Állami Levéltárában (GARF) megőrzésre került egykori archívumában a jövőben tervezett kutatásaink során elő fog kerülni, és azt az olvasóközönség elé tárhatjuk.

Tekintve, hogy a külföldi utakról egyes esetekben meglepően terjedelmes, elemző jellegű beszámolók, illetve a külföldi partnerekkel folytatott beszélgetéseket a lehető legrészletesebben, szinte szó szerint rögzítő lejegyzések születtek,[26] némelyikük kísértetiesen hasonlít a nagykövetségi diplomaták által készített feljegyzésekre, akár a diplomáciai hírszerzés tárgykörébe is sorolhatjuk őket. Arra vonatkozó bizonyító erejű adat vagy információ egyelőre nincs a birtokunkban, hogy az említett írók és költők közül bármelyikük is a KGB állományában lett volna, nem jelenthetjük ki tehát egyértelműen, hogy ennek az akkurátusságnak a hátterében titkosszolgálati gyakorlat állt. Bár a külföldiekkel a munkájukból kifolyólag a leggyakrabban kontaktusba került Borisz Polevoj és Alekszandr

23 Ld. a 80. sz. iratot.
24 Standeisky 1996.
25 Ld. a 80. sz. iratot.
26 Ld. erre pl. a 18., 24., 28., 51., 63., 66., 68–69., 74–77., 82. sz. iratokat.

Csakovszkij esetében élni lehet ezzel a gyanúval.[27] Az mindenesetre biztos, hogy ők az évek során a külföldi alkotói és tudósítói útjaik révén széles körű kapcsolatokat alakíthattak ki a célország irodalompolitikájának meghatározó személyiségeivel, és mélyrehatóbb ismereteket szerezhettek az adott ország irodalmi életének sajátosságairól, illetőleg fel is készülhettek minderre, ezért az általuk szerzett és közvetített információt az állami döntéshozatal csúcsszerve, az SZKP Központi Bizottsága a rendelkezésére álló információhalmazban szintetizálhatta.

Igaz, mint ahogy azt láthatjuk például a Valerij Druzin leningrádi irodalomkritikus által a Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottságában tartott előadás példáján, egy, a magyar irodalom aktuális helyzetéről első látásra ilyen imponálóan nagy mennyiségű információt tartalmazó tájékoztató is tele lehetett átideologizált, megalapozatlanul bennfentességet sugárzó és felszínes ismeretanyaggal.[28] Druzin előadásából külön is érdemes kiemelni azt a részt, amelyben felidézi a színházak második országos konferenciáján, Miskolcon elhangzottakat. Mint állítja, ő nem kívánt erőteljes (negatív) minősítést használni a *Fáklyaláng* kapcsán, s ha nem is instruálta a rendezőt és a színészeket, világosan látszik, hogy igyekezett rávezetni őket arra, hogy hibás a mű koncepciója, és ha közösen megvitatnák azt, úgy, ahogy az a Szovjetunióban szokás, akkor korrigálni lehetne. Véleményével azonban egyedül maradt, a teljes magyar alkotói stáb jónak tartotta a darabot, még Révai József is szembehelyezkedett Druzinnal, csak a szintén a helyszínen tartózkodó Szergej Bondarcsuk rendező helyeselte a felvetését. Ezt a kisebbfajta „affért" azért is tartjuk tanulságosnak, mert kitűnik belőle, hogy egy XIX. századi magyar történelmi alapélményből merítő, magyar szerző által írt dráma, amelyet magyar közönség előtt magyar rendező és színészgárda vitt színpadra, mennyire nem állhatta ki a XX. századi szovjet szocialista realizmus próbáját, mennyire nem felelt meg egy politikai vezető ezen elv szerinti – sematikus – ábrázolásmódjával szemben támasztott követelményeknek. Ez még akkor is igaz, ha egy-egy dramaturgiai mű szakmai és kritikai megvitatása – általában véve – nyilván jogos és akceptálható igény. Sajnos semmilyen más dokumen-

27 Csakovszkijról tudható, hogy a magyarországi forradalom idején is külföldön, „kapitalista" államokban tartózkodott, Párizsban egy emlékmű ünnepélyes leleplezésén vett részt, majd Londonban folytatott megbeszéléseket brit írókkal. Erre ld.: A. B. Csakovszkij beszámolója a KB-nak a párizsi holokauszt-emlékmű 1956. október 30-i ünnepélyes felavatásán való részvételéről és angliai útjáról. Moszkva, 1956. november 14. RGANI, f. 5, op. 28, gy. 463, l. 173–189.
28 Ld. a 2. sz. iratot.

tumra nem bukkantunk, amely egyértelműen eligazítana bennünket abban a tekintetben, hogy Druzin milyen szervezeti keretek között érkezett Magyarországra, erre ő maga sem tesz semmilyen utalást az előadásában. Nem tudunk arról, hogy 1953 februárjában VOKSZ-delegáció járt volna Magyarországon, így csak feltételezzük, hogy magyarországi útja a miskolci színházi találkozóval állt összefüggésben, és közvetlenül hívták meg őt arra az MDP ideológiai munkáért felelős korifeusai.

A szovjet írók magyarországi útjának szervezeti hátterével kapcsolatban meg kell említeni, hogy kutatásaink jelenlegi állása szerint éppen a forradalom leverését követően indult meg az a folyamat, amikor a Magyar Írók Szövetsége és a Szovjet Írószövetség egyezményes formában is elmélyítette szervezeti és közvetlen partneri kapcsolatait, rendszerint a két ország közötti kulturális együttműködési munkatervek által biztosított feltételrendszeren és lehetőségeken belül. A magyar fél kezdeményezésére szovjet részről már 1955 szeptemberében jóváhagytak egy kulturális együttműködési programtervet, ez év végén Illyés Gyula és Király István ennek keretében utazhatott a Szovjetunióba.[29] Magyarország és a Szovjetunió 1956. június 28-án kötött először államközi kulturális egyezményt. Az egyezmény mellékletében foglalt tárgyévi együttműködési munkaterv az irodalom terén egy-egy szovjet és magyar műfordító magyarországi és szovjetunióbeli szakmai útját irányozta elő hat-hat hónapos időtartamra,[30] de annak érdemi megvalósítására a forradalom kitörése miatt már nem kerülhetett sor. A munkatervet 1957-től évente aktualizálták és megújították, s abban külön klauzulában rendelkeztek az „irodalmi alkotói csere" intézményének fenntartásával kapcsolatos kérdésekről, vagyis arról, hogy a két országból az írószövetségek vonalán hány irodalmár és mekkora időtartamra utazhat a másik országba hosszabb-rövidebb alkotói útra. Az ehhez szükséges pénzügyi feltételeket a kormányzat biztosította az érintett írószövetségek költségvetésében. Feltűnő, hogy a forradalom éve utáni első munkaterv, az 1957-es, jóval „bőkezűbb" volt az egy évvel korábbinál: kölcsönösen négy-négy író fogadását irányozta elő egyenként négy-négy heti időtartamra a másik ország irodalmának tanulmányozása és alkotói kapcsolatok kialakítása céljából, továbbá kimondta, hogy a felek ezen túlmenően készek még irodalomkritikusokat és irodalomtörténészeket is fogadni

29 Ld.: MNL OL, XIX-J-1-k 12. doboz, 5863/1955. sz.
30 Ld. uo.: 440/1956. sz.

kongresszusokon, évfordulós ünnepségeken való részvétel, kutatóutak céljából,[31] összesen négyhetes időtartamra.[32]

Mint azt a kötetünkben először publikált egyik irat bizonyítja, a szovjet külügyi szervek 1956–1957 fordulója után az előbbiekben leírtak ellenére nem voltak maradéktalanul megelégedve a Szovjet Írószövetség ténykedésével a nemzetközi színtéren. Noha az 1956. évi magyarországi előjelekből, majd a forradalom által adott egyértelmű vészjelzésből a hruscsovi logika szerint azt a következtetést kellett volna levonni, hogy jobban kell törődni a népi demokratikus országok íróival és írószervezeteivel, s aktívabb szerepet kell vállalni a nemzetközi alkotói kapcsolatokban, a Külügyminisztérium értékelése szerint a Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottsága 1957 második felében ennek éppen az ellenkezőjét tette: nemtörődömségről tett tanúbizonyságot, s még a meglévő lehetőségeket sem használta ki. Szimptomatikus is ebben a tekintetben, hogy ez a feljegyzés éppen a Külügyi Bizottság lengyel és magyar referatúráját emelte ki, amelyeknek 1956-ban, a kritikus helyzetben, jóval alaposabb és analitikusabb, szükség esetén a politikai szféra által is felhasználható információt kellett volna szolgáltatniuk, el kellett volna szakadniuk a tisztán a tények leírására s egyes újonnan megjelent művek bemutatására szorítkozó, sok esetben felszínes látásmódjuktól, de ennek az elvárásnak nem tudtak megfelelni.[33]

Megkerülhetetlen kérdés az is, hogy a budapesti szovjet nagykövetség idejében járt-e el általában véve a magyarországi kulturális közéletről, szűkebb értelemben az irodalompolitikai viszonyokban jelentkező, szovjet szemszögből „aggasztónak" ítélt tendenciákról és átalakulásokról szóló információk beszerzésében és továbbításában. Mint látjuk, a forradalom előtt a célirányos tájékozódás az irodalmi életről a budapesti misszión nem a legmagasabb beosztásban lévő diplomaták feladatkörébe tartozott, erről a legtöbb esetben egy-egy másod- és harmadtitkár, illetve attasé készített jelentést. A már megjelentetett orosz forrásokból is az szűrhető le, hogy a nagykövet, Jurij Andropov és a magyar párt- és kormányzati vezetők közötti megbeszéléseken csak érintőlegesen, más témák

31 Erre ld.: Szenczi Miklós tanulmányútja a Szovjetunióban. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1958, 1. füzet, 116.
32 Az 1957. évi munkatervet Moszkvában írták alá március 28-án. Ld.: MNL OL, XIX-J-1-k 12. doboz, 807/1957. sz. Ezt vö. a Bölöni György által 1957. december 19-én a budapesti szovjet nagykövetség tanácsosának, Ju. Ny. Csernyjakovnak elmondottakkal (88. sz. irat).
33 Ld. a 86. sz. iratot.

mellett kerültek szóba az írókkal kapcsolatos problémák.[34] Ebből egyrészt arra a következtetésre lehet jutni, hogy az állam- és pártélet kulcsfontosságúnak minősített területei, a politikai vezetés krízisének szervezeti és személyi vetületei, az MDP-nek a társadalmi életben betöltött pozíciói, a lakosság körében végzett ideológiai munka, a gazdasági problémák, az iparosítás, a társadalom átstrukturálódása, a munkásság megerősítése, a külpolitika stb. mellett ez a probléma mintha kissé háttérbe szorult volna. Másrészt azonban ez nem jelenti azt, hogy a nagykövetség egyáltalán ne kontrollálta volna az irodalmi élet folyamatait, sőt, mint látszik, több esetben is tett ajánlásokat ezzel kapcsolatban a Külügyminisztérium számára.[35] A nagykövetség erre irányuló javaslataira maga Andropov is felhívta felettesei figyelmét.[36] Sőt, mint az a nagykövetségi másodtitkár, Borisz Gorbacsov meglehetősen terjedelmes összefoglaló elemzéséből is kiderül, szovjet részről, látva a magyar elvtársak tehetetlenségét, igyekeztek megfelelő instrukciókkal ellátni őket is annak érdekében, hogy kijavítsák a hibákat, és rendezzék az írói körökben kialakult helyzetet. Igaz, azt a szovjet diplomata is elismerte, hogy a közvetlen szovjet „segítségnyújtás" a magyar irodalmi élet problémáinak megoldása érdekében meglehetősen kényes kérdésnek számít, s szovjet részről a legnagyobb körültekintést igényli.[37] Azt, hogy egy diplomata annak az államnak a vezető politikusait lássa el tanácsokkal belpolitikai kérdésekben, amelyikbe akkreditálták, végső soron nem lehet másnak, mint nyomásgyakorlásnak – vagy rosszabb esetben beavatkozásnak – minősíteni, a Magyarország és a Szovjetunió közötti hierarchikus és egyenlőtlen viszonyrendszerben ugyanakkor ezt mind a magyar pártvezetők, mind a szovjet állam képviselői „segítségnyújtásként" aposztrofálták.

Ehhez képest még csak hatásköri túllépésnek sem tekinthető, amikor 1956 februárjában a Magyarországon kívül tartózkodó Andropovot helyettesítő Vlagyimir Asztafjev ideiglenes ügyvivő elmarasztalta azokat a szovjet írókat, akik megítélése szerint nem megfelelően jártak el budapesti átutazásuk idején.[38] Ugyanis nem önmagában az vezetett az „ügy" eszkalációjához, hogy egy szovjet külképviseleti vezető szóvá tette külföldön tartózkodó szovjet állampolgárok

34 Ld.: Baráth 2002, 258–259., 268., 330., 344., 354–356., 361.
35 Ld. pl. a 20., 44. és 52. sz. iratokat.
36 Ld. az 52. sz. iratot.
37 Ld. a 20. sz. iratot.
38 Ld. a 36. sz. iratot.

„helyes viselkedésének" a kérdését, hiszen a szovjet rendszer imázsának építése és megőrzése érdekében az egyik legalapvetőbb elvárás volt a szovjet állampolgárokkal szemben, hogy külföldön viselkedésükkel is igyekezzenek a Szovjetunió jó hírét ápolni, és ezzel közvetve a szocialista erkölcsöket propagálják. A probléma inkább abból fakadt, hogy az ügyvivő nem mérte fel megfelelően, vagy roszszul értelmezte a helyzetet, és irreális vádakat fogalmazott meg a honfitársaival szemben (nem megfelelő disztingváltság, előzetes nagykövetségi bejelentkezés elmulasztása stb.). Azt, hogy minderre egy hivatalos diplomáciai jelentésben ilyen nagy hangsúlyt fektetett, az érintett írók könnyen „feljelentésnek" tekinthették. Elgondolkodtató az is, hogy az írók a sarkukra álltak,[39] s végül maga a külügyminiszter, Vjacseszlav Molotov is nekik adott igazat.[40] Le kell azonban szögeznünk, hogy Asztafjev félelmeit az előzmények ismeretében érthetőnek tartjuk, hiszen alig néhány hónap telt el azóta, hogy Ilja Ehrenburg és Nyikolaj Tyihonov ugyanolyan váratlanul és hirtelen jelent meg Budapesten mint a téli olimpiáról hazafelé tartó népes szovjet küldöttség író tagjai. Az ő rövid budapesti tartózkodásuk úgy a magyar pártvezetés, mint a szovjet kulturális diplomácia szemszögéből ítélve fiaskót jelentett, csak súlyosbította az amúgy is rendkívül törékenynek ítélt helyzetet,[41] az ügyvivő nyilván ugyanennek a megismétlődésétől tarthatott, ezért is reagált a kelleténél érzékenyebben erre a politikai értelemben teljesen ártatlan esetre.

Ha kizárólag szovjet szemüvegen keresztül szeretnénk végigkísérni az eseményeket, akkor azt láthatjuk, hogy a budapesti nagykövetség nem ment el szó nélkül a Magyar Írók Szövetségén belüli politikai átrendeződés és annak „negatív társadalmi kisugárzása" mellett, reflektált arra, s időben megtette az általa szükségesnek vélt lépéseket mind az illetékes szovjet szervek, mind a magyar pártvezetés irányába. Így a magyar irodalmi életben megfigyelhető „káros" tendenciák kérdése elérhette és el is érte a legfelsőbb szovjet pártirányítás, a Központi Bizottság ingerküszöbét.[42]

Ha azonban arra a kérdésre keressük a választ, hogy mennyire volt megbízható és hiteles az az információhalmaz, amely a magyar írókkal folytatott beszélgetések révén a nagykövetség birtokába jutott, akkor az utókor felől visszatekintve

39 Ld. a 37, 38. és 39. sz. iratot.
40 Ld. a 40. sz. iratot.
41 Ld. a 19. és 20. sz. iratot.
42 Ld. pl. a 45. és 49. sz. iratot.

azt is elmondhatjuk, hogy inkább olyan személyek kerültek a szovjet diplomáciai hírszerzéssel kapcsolatba, akik a szovjet politikai és kultúrpolitikai doktrína szempontjából is eleve szalonképesnek mutatkoztak. Jól illusztrálja ezt az is, hogy irodalmi ügyekben a politikai vezetés reprezentánsai mellett az irodalmárok közül kik voltak a budapesti szovjet nagykövetség informátorai. A kutatásaink során eddig fellelt irategyüttest kiindulópontként használva s csak az 1955 és 1957 közötti időszak „statisztikáit" megvizsgálva látszik, hogy a legtöbbször, szám szerint hét alkalommal Gergely Sándort fogadták a nagykövetségen.[43] Őt Király István követi a sorban, aki három alkalommal adott felvilágosítást magyar irodalmi kérdésekben szovjet diplomatáknak,[44] Bölöni György és Gereblyés László két-két,[45] Illés Béla,[46] Madarász Emil, Lukács Imre, Trencsényi-Waldapfel Imre[47] és Kovai Lőrinc[48] pedig egy-egy esetben került ilyen minőségben a nagykövetség látóterébe.[49] Az „ellenzéki" oldalhoz sorolt szerzők, Déry Tibor, Zelk Zoltán és mások vagy éppen a magyar irodalom népi vonulatát fémjelző írók, mint Illyés Gyula, Németh László stb. ebben az időszakban egyszer sem kerülnek közvetlen kontaktusba a Budapestre akkreditált szovjet diplomatákkal, nem mondhatják el nekik a saját szempontjaikat. (Persze az is alaposan feltételezhető, hogy utóbbiak sem keresik az ő társaságukat.) Bár a nagykövetséggel kapcsolatba kerülő magyar irodalmárok nagyon heterogén kört alkottak, jelentős különbségek figyelhetők meg közöttük az alkotói tapasztalat, az irodalmi közegben való beágyazottság, műfaji preferenciák, mozgalmi háttér stb. tekintetében,[50] az mindegyikükről elmondható, hogy sem a hazai, sem a nemzetközi irodalmi színtéren nem voltak annyira ismert, elismert és közkedvelt alkotók, mint például az említett négy kortársuk. Ezenkívül az általuk követett politikai-egzisztenciális

43 Ld. a 19., 23., 35., 43., 44., 48. és 73. sz. iratokat.
44 Ld. a 31., 46. és 47. sz. iratokat.
45 Ld. az 50., 62. és 88. sz. iratokat.
46 Ld. a 14. sz. iratot.
47 Mind a három személyre ld. a 62. sz. iratot.
48 Ld. a 72. sz. iratot.
49 Csak remélhető, hogy az Oroszországi Föderáció Külpolitikai Levéltárában (AVP RF) őrzött iratokhoz való szabadabb hozzáférés esetén a jövőben bővíthető lesz az erre vonatkozó forrásanyagunk és azzal együtt a szempontrendszerünk.
50 Voltak közöttük „moszkovita" és „hazai" kommunisták egyaránt. Trencsényi-Waldapfel Imre, Király István vagy akár Bölöni György az irodalomtudomány terén már akkora is érdemeket szereztek maguknak; Kovai Lőrinc nem elsősorban súlyos társadalmi mondanivalóval bíró, hanem ifjúsági regények szerzőjeként próbálta öregbíteni a nevét; stb.

alkalmazkodási stratégia is közös bennük: nem szakadtak el a hatalom által képviselt politikai ideológiától, s készek voltak kiállni az éppen regnáló kommunista kormányzat mellett.

Talán a körülmények sem mellékesek: Gergely nem véletlenszerűen fut össze a szovjet nagykövetség dolgozóival, a legtöbb esetben ő maga kezdeményezi, hogy beszélhessen a kompetens diplomatákkal. Noha bizonyos megnyilvánulásokból érezhető, hogy utóbbiak némi szkepszissel viszonyultak a személyéhez[51] – hiszen minden jel arra mutatott, hogy elszigetelődött az irodalmi közegben[52] –, ha jelentkezett, több okból sem kívánták visszautasítani. Egyrészt azért, mert az írószövetség egykori elnökeként a korábbi pozíciójából fakadó tekintélyét respektálniuk kellett, másrészt azért, mert az írószövetségen belül zajló csatározásokról tőle nyerhettek első kézből közvetlen, egészen bennfentes információkat.

Ráadásul Gergely nagyon közeli kapcsolatban állt Rákosival is. Érdemes ennek kapcsán szó szerint is idézni azt, ahogyan Rákosi később a visszaemlékezéseiben interpretálta Ilja Ehrenburg és Nyikolaj Tyihonov 1955. október 10-i budapesti „kényszerpihenőjét", mert az kísértetiesen hasonlít ahhoz, amit Gergely Sándor mondott a budapesti szovjet nagykövetség másodtitkárának az eset kapcsán.[53] „Kijelentette [Ehrenburg – a szerk.], hogy ő azt a vonalat, amelyet az *Olvadás (»Ottyepel«)* című könyvében képvisel, változatlanul helyesnek tartja, sőt már dolgozik a mű következő kötetén is. Háy Gyula és társai nagy diadallal terjesztették e közléseket, s velük bizonyították, hogy a szovjet írók támogatják azt a vonalat, amelyet a magyar írók jobboldala képvisel" – írta írta az egykori pártfőtitkár.[54] Minden rendelkezésünkre álló forrás egybehangzóan azt erősíti meg, hogy Rákosi magán a találkozón már nem volt jelen, ebéd után elköszönt „hívatlan" szovjet vendégeitől. Az általunk közölt egyik nagykövetségi jelentésből tudjuk azt is, hogy Gergely hatvanadik születésnapja alkalmából Rákosi színházba invitálta őt, s a szünetekben nagyra értékelte *Rögös út* című regényének

51 Ld. a 20. sz. iratot.
52 Ld. erre pl. az 5., 14. és 20. sz. iratot.
53 Ld. a 19. sz. iratot. Október 11-én is az történt, hogy Gergely maga kereste fel a budapesti nagykövetséget, ő akarta elmondani a szovjet diplomatáknak az azt megelőző eseménydús nappal kapcsolatos benyomásait. Azt, hogy az írószövetség elnöksége hat tagjának és Vészi Endre titkárnak a lemondását „nyílt, pártellenes demonstrációnak" minősítette, ebben a kontextusban nem tekinthetjük másnak, mint – köznyelvi kifejezéssel élve – „árulkodásnak".
54 Rákosi 1997, 1010–1011.

első részét.[55] Figyelemre méltó az is, hogy Gergelyt a szovjetunióbeli üdülése alatt a peregyelkinói alkotóházban is felkereste Rákosi, noha éppen nem sokkal azelőtt vált kegyvesztetté a saját pártjában és hazájában, és kényszerítették ismételten emigrációba.[56] Ennek fényében tehát még azt sem tartjuk kizártnak, hogy az 1955. október 10-i budapesti magyar–szovjet „spontán" írótalálkozón elhangzottakat Gergely Sándor ismertette a magyar pártvezető előtt, azt mindenesetre biztosra vehetjük, hogy Rákosi e tekintetben is adott a vonalas író véleményére. Minden bizonnyal tehát ezekre a körülményekre vezethető vissza, hogy a szovjet diplomaták meghallgatták Gergelyt, s a személyével szembeni szkepszisük ellenére az általa adott információkat felhasználták a jelentéseikben. Azt azonban mindenképpen le kell szögeznünk, hogy az egyoldalúság mellett a Gergely által elmondottak nemritkán visszatérő eleme – különösen egyes személyek politikai előéletét, megbízhatóságát stb. tekintve – a hamis vagy legalábbis megalapozatlan információ. A személyével szembeni teljes elutasítást érzékelve tudatában lehetett annak, hogy „belülről" nem tudja megváltoztatni az irodalmi közéletben „eluralkodott" válságot, ezért „külső" segítségre számított, gyakori látogatásai a nagykövetségen és a helyzet súlyosságának ecsetelése is nyilván azt a célt szolgálták, hogy lépésre ösztönözze velük Moszkvát.

Mint említettük, a Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottsága, az írószövetség vezetőségi tagjai, továbbá a budapesti szovjet nagykövetség által létrehozott különféle dokumentumok, szolgálati feljegyzések, jelentések, levelek, előterjesztések stb. gyakran a Központi Bizottság asztalára kerültek, számos esetben kifejezetten arra voltak hivatva, hogy annak apparátusa számára szolgáljanak felvilágosítással. A történeti kutatás szempontjából egy-egy ilyen dokumentum még korántsem tekinthető „végterméknek", annak ügyirat formájában még meg kellett járnia a Központi Bizottság hivatali útvesztőit is, mire az abban foglalt kérdés döntéshozatalra került vagy magát az ügyet a KB illetékes osztálya lezárta. Erre lehet következtetni a Vercors francia író 1957. február–márciusi szovjetunióbeli útjára vonatkozó dokumentációból is.[57]

Mint az iratokból kivehető, a francia író több szovjet irodalmárnak külön-külön alkalmakkor és egy közös eszmecserén is javaslatot tett arra, hogy valamely

55 Ld. a 35. sz. iratot.
56 Ld. a 66. sz. iratot.
57 Ld. a 63., 68., 69., 74. sz. iratokat.

európai helyszínen, akár Budapesten, szervezzenek egy nem nyilvános találkozót szovjet, francia, magyar és esetleg más nyugat-európai, brit vagy olasz alkotók részvételével. A megbeszélés célja az lett volna, hogy az 1956. novemberi szovjet beavatkozás megítélésében a magyar és szovjet írók között kialakult, áthidalhatatlannak tűnő nézeteltéréseket nyugati közvetítéssel elsimítsák, valamiféle közös platformot hozzanak létre, és ezzel újra esélyt teremtsenek a két ország írótársadalma közötti párbeszéd megkezdésére.[58] Azt a feljegyzést, amelyet Alekszandr Csakovszkij készített a Vercors-ral folytatott beszélgetésről, a szovjet lapszerkesztő gépiratban juttatta el az SZKP Központi Bizottságához. Annak egyik titkára, a külügyminiszteri tisztségről pár héttel azelőtt leköszönő, tehát külpolitikai kérdésekben is jártas Dmitrij Sepilov március 5-én kézírásos záradékkal látta el azt. A záradék utolsó, kulcsfontosságú sorának szavai elmosódnak a papíron, nehezen betűzhetők ki. Standeisky Éva szövegolvasata szerint a záradék egyértelmű utasítást tartalmaz az írószövetség számára arra vonatkozólag, hogy semmiképpen ne szerezzenek érvényt Vercors felvetésének.[59]

Az Orosz Föderáció Állami Levéltárában sikerült rábukkannunk Vercors 1957. február 15-től március 8-ig tartó szovjetunióbeli tartózkodásának a VOKSZ munkatársai által összeállított munkanaplójára, amely naponként és órányi pontossággal rögzíti a francia íróval folytatott munka menetét.[60] A napló tanúsága szerint március 7-én, a Vercors házaspár elutazásának előestéjén került sor arra a búcsúvacsorára, amelyet a szovjet írók szerveztek francia vendégeik részére, s amelyen szovjet részről Borisz Polevoj, Alekszej Szurkov, Konsztantyin Szimonov, Georgij Markov, Szergej Szmirnov és Vaszilij Azsajev vett részt. Ezen közölték Vercors-ral, úgy döntöttek, hogy Alekszandr Csakovszkij Magyarországra utazik, ahol kapcsolatba lép magyar írókkal, és előzetesen felméri a helyzetet abból a célból, hogy mennyire reális egy ilyen nem nyilvános, puhatolózó jellegű írói kerekasztal megszervezése.[61] Bizonyos, hogy ha a Központi Bizottság Sepilov március 5-i elutasító álláspontját teszi magáévá, akkor arról március 7-én estére az érintett szovjet íróknak értesülniük kellett, hiszen a záradék kész tényként utal arra, hogy a Központi Bizottság álláspontját addigra már a vacsorán ugyancsak

58 Ld. a 63, 68–69, és 74. sz. iratokat.
59 Ld. a 68. sz. iratot. A záradék nehezen olvasható utolsó sorának értelmezését ld.: Standeisky 1994, 158.
60 Ld.: GARF, f. 5283, op. 8, gy. 351, l. 29–32.
61 Ld. a 74. sz. iratot.

részt vevő Szurkov tudomására hozták. Az ellentmondás feloldása csak az lehet, hogy a Központi Bizottságon belül ebben a kérdésben kellett lenniük olyan hangoknak is, amelyek a kategorikus tiltás helyett inkább a további információszerzést, az átmeneti kivárást helyezték előtérbe. Noha erre vonatkozóan egyelőre nincs írásos bizonyítékunk, csak feltételezhetjük, hogy az események hátterében éppen Csakovszkij állt, aki jó kapcsolatokat ápolt a Központi Bizottság másik titkárával, Mihail Szuszlovval, így elérhette azt, hogy a döntéshozók más szempontokat is magukévá tegyenek, és a megfelelő előzetes helyzetfelmérést követően döntsenek véglegesen a kérdésben. Ez pedig némi hangsúlyeltolódást jelentett Sepilov teljesen merev álláspontjához képest. Ahogy az a Vercors-ral folytatott beszélgetésből kihámozható, Csakovszkij meglehetősen szkeptikusan viszonyult francia partnerének javaslataihoz, ugyanakkor az eszmecseréjük konklúziói mégis arra sarkallták, hogy ezeket az elgondolásokat az írószövetség vezető testületei elé vigye, s ráadásul Vercors előtt expressis verbis nem is tett olyan utalást vagy kijelentést, amelyből a francia író arra következtethetett volna, hogy Csakovszkij teljesen lezártnak tekinti ezt a kérdést.[62]

Az események eme logikus láncolatába illeszkedik még a Szovjet Írószövetség két titkára, Alekszej Szurkov és Borisz Polevoj március 8-i, tehát Vercors elutazásának napján kelt előterjesztése a Központi Bizottságnak, amelyben kérik a legfőbb párt- és egyben állami döntéshozó szervet, hogy engedélyezzék Csakovszkij magyarországi útját, amelynek célja a két ország írótársadalma közötti kapcsolatfelvétel. Vercors korábbi elképzeléseihez képest azonban fajsúlyos változást jelentett volna, hogy egyrészt a találkozó helyszínéül a két író Moszkvát jelölte meg, másrészt az előterjesztésben egy szó sem esik francia, brit vagy netán olasz írók bekapcsolódásáról és közvetítéséről. Az említett, a Központi Bizottság kivároó álláspontjára vonatkozó feltételezésünket erősíti az is, hogy az előterjesztésre csak április 30-án került az SZKP KB Nemzetközi Osztálya egyik szektorvezetőjének záradéka, amely több tényező együttes figyelembevételével az ügyet ad acta le is zárta.[63] Noha a legfelsőbb szintű döntéshozatal menete meglehetősen homályos, a legkézenfekvőbb forgatókönyv számunkra, hogy a Központi Bizottság eredetileg magáévá tette az írószövetség javaslatát, de személyi változtatást

62 Ld. a 68. sz. iratot.
63 Ld. a 71. sz. iratot.

hajtott végre, és nem Csakovszkijra, hanem Jevgenyij Dolmatovszkij költőre hárult a feladat, hogy ezt a „missziót" teljesítse.

Dolmatovszkij hivatalosan a *Lityeraturnaja Gazeta* tudósítójaként áprilisban egy teljes hónapot töltött Magyarországon, ahonnan két jelentést is küldött Jurij Zsukovnak, a Minisztertanács Nemzetközi Kulturális Kapcsolatok Állami Bizottsága vezetőjének, illetve hazaérkezése után egy záró beszámolóban külön is összegezte magyarországi tapasztalatait. Először is ahhoz, hogy az igazán mérvadó, bűnvádi eljárás alatt nem lévő magyar írókkal szovjet társaik egyáltalán kontaktust teremthessenek, rá kellett venniük őket arra, hogy térjenek vissza a közéletbe a forradalom leverése után önként vállalt társadalmi passzivitásukból. Dolmatovszkij első és második jelentéséből plasztikusan érzékelhető, hogy a korabeli magyarországi zavaros irodalompolitikai viszonyok, az írók letartóztatása, emigrálása, platformokba szerveződése stb. közepette számára már önmagában ez is túl távolinak tűnt, nemhogy egy közös szovjet–magyar egyeztetés ideája a szovjet fővárosban. A második tanulság, hogy Dolmatovszkijnak nem is annyira a magyar írótársait, mint inkább a hivatalos állami szerveket, a magyar kultúrpolitikai vezetést kellett orientációs pontnak tekintenie. Az új magyar hatalom ellenvetése ugyanis eleve kérdésessé tehetett volna minden esetleges írói nyitási szándékot. Csak magyarországi tartózkodásának utolsó harmadában, április 20-án sikerült találkoznia Kállai Gyula művelődésügyi miniszterrel, aki a moszkvai szovjet–magyar írótalálkozó gondolatával kapcsolatban kerek perec kijelentette, hogy a fennálló viszonyok között annak lebonyolítását lehetetlennek látja. Dolmatovszkij ebben csak saját, az azt megelőző napokban szerzett benyomásait látta igazolni. Az elmondottakat összegezve kijelenthetjük, hogy a magyarországi forradalmi eseményeket az írók szemszögéből tisztázó nemzetközi (magyar–szovjet–francia) értelmiségi konferencia megszervezésében maguk az érintettek – azok, akiknek az érdekében Vercors felemelte a hangját, tehát a magyar írók – sem igazán lehettek volna partnerek. Vercors kezdeményezését a politikai konszolidációban s ennek keretében a „renitens" írókkal szembeni példa statuálásában érdekelt kádári kormányzat határozottan elvetette, így ezek után az amúgy is ingadozó Kreml sem állhatott mellé.[64]

* * *

64 Ld. a 75–77. sz. iratokat.

Kötetünkkel kizárólag orosz levéltári iratokat kívánunk az olvasóközönség elé tárni, mivel az oroszországi primer forrásbázis kutatásának objektív nehézségei miatt az oroszországi archívumokból származó dokumentumok jóval nehezebben kerülhetnek be a magyarországi tudományos vérkeringésbe, mint a hazai parallel forráskörök. Noha a kötet vezérfonalát – tartalmi értelemben – a magyar irodalomban és irodalompolitikában zajló események jelölik ki, orosz levéltári forrásokról lévén szó, a dokumentumgyűjtemény összeállításakor a szovjet történelem periodizációját vettük alapul. Ez azzal is indokolható, hogy az orosz levéltári iratanyag tagolódása is ezt a periodizációt követi, az államigazgatási intézmények mint iratképző szervek szervezete és belső struktúrája is ekként változott, ennek alapján állapíthatók meg az időbeli cezúrák és azok jellegzetességei az irattermelésben és az ügyvitelben, illetve a levéltárakban az iratrendezés is alapvetően ezt a logikát követi. Oroszországi levéltári kutatásaink a hruscsovi korszak egészére, tehát az 1953–1964 közötti időszak teljes spektrumára kiterjedtek, ugyanakkor a látókörünkbe került források nagy száma és az ebből fakadó terjedelemi korlátok miatt a feltárt dokumentáció kronológiai alapú szétbontása mellett döntöttünk, de reményeink szerint hamarosan a második kötet is a téma iránt érdeklődő olvasók kezébe kerülhet majd.

Első kötetünk időrendi keretének kezdőpontja adekvát módon meghatározható volt Joszif Sztálin pártfőtitkár halálával s ezzel a hruscsovi korszak kezdetével, a végpontját azonban nem lehetett ennyire egyértelműen kijelölni. Noha az 1956. évi forradalom cezúrát jelentett a pártállam kulturális politikájában és a magyar irodalmi viszonyok alakulásában is, amely mind a hatalom és az irodalmárok párharca, mind az egyes írói csoportok közötti erőviszonyok tekintetében éreztette hatását, a kulturális és irodalmi élet konszolidációja, akárcsak a társadalmi és gazdasági viszonyok stabilizációja, 1956. november 4-e után nem következett be egyik napról a másikra, hanem még évekig elhúzódott. Sőt, amint azt az 1960-as évektől az 1980-as évekig előkerülő, az irodalmi kánontól való elhajlásra utaló ügyek sokasága mutatja (például a *Tiszatáj*-ügy stb.), nem is következett be maradéktalanul, az irodalmi alkotómunkát nem lehetett végérvényesen ideológiai korlátok közé szorítani. Ezért döntöttünk úgy, hogy első kötetünkben, az orosz levéltári iratokat tükörként tartva, végigkövetjük ennek a konszolidációs időszaknak az első bő esztendejét is. Ezt a megközelítést indokolta az is, hogy a forradalom napjaira vonatkozóan legtöbbször csak az azt követő hetekben, hónapokban, jóval később keletkezett források tartalmaznak releváns adatot vagy információt.

A kötetünkben közölt iratokat három oroszországi föderációs levéltár anyagából merítettük. Ezek az Orosz Állami Irodalmi és Művészeti Levéltár (RGALI), az Orosz Állami Legújabbkor-történeti Levéltár (RGANI) és az Oroszországi Föderáció Állami Levéltára (GARF). A legfontosabb irategyüttesek az előbbi kettőből kerültek elő, a RGALI-ban található a Szovjet Írószövetség egykori irattárának anyaga 1975-ig, az SZKP KB egykori Központi Archívumának 1991-ig terjedő dokumentációját pedig az ennek megőrzésére és kezelésére jogosult önálló föderációs levéltár, a RGANI örökölte.

A Szovjet Írószövetség archív anyaga (631. sz. fond) is meglehetősen sokrétű, több állagra tagolódik, ezek közül a Külügyi Bizottság (oroszul Inosztrannaja Komisszija – 26. sz. opisz) és az ún. Titkos Részleg vagy Titkos Irattár (oroszul Szekretnaja Csaszty – 43. sz. opisz) őrizte meg az utókor számára a témánk szempontjából leginkább használható dokumentációt. Kötetünk összeállításának egyik indikátora is éppen ezen utóbbi állag volt, ugyanis annak minősítését csak 2012-ben szüntették meg, így a Szovjet Írószövetség nemzetközi kapcsolatrendszerét és aktivitását tekintve tekintélyes mennyiségű új irat és adat kerülhetett tudományos forgalomba az azt követő években. A RGANI legnagyobb őrzési egysége az SZKP KB apparátusa elnevezésű fond (5. sz.), amely a Központi Bizottságon belül működő szervezeti egységek (osztályok) irattermését foglalja magában. Ennek is két állaga van, amelyek a gyűjtő- és a feldolgozómunka pilléreit jelentették, az SZKP KB Kulturális Osztálya (1953–1957-ben a 17. és 36. sz. opiszok), illetve az SZKP KB Nemzetközi Osztálya (1953–1957 között a 28. sz. opisz).[65]

A GARF őrzésében található meg a már említett VOKSZ, a nemzetközi kulturális kapcsolatokat koordináló, még 1925-ben alapított szövetségi intézmény

65 A Központi Bizottság osztálystruktúrája az idők folyamán többször is változott. 1955 elejéig egy szervezeti egységhez, a Kulturális és Tudományos Osztályhoz tartozott a tudomány- és kulturális politika irányítása, majd a két felügyeleti területet szétbontották, és két önálló osztállyá szervezték. 1957-ben – minden bizonnyal nem kis részben az 1956. évi magyarországi forradalom hatására – az SZKP KB Nemzetközi Osztályából is két új szervezeti egységet hoztak létre: a Nemzetközi Osztály felügyelte továbbra is a hatalmon nem lévő, döntően nyugati és harmadik világbeli kommunista pártokkal való kapcsolatokat, míg a szocialista országok munkáspártjaival való kapcsolatokat egy új osztály koordinálta, amelynek élére az egykori magyarországi nagykövet, Jurij Andropov került.

iratanyaga (5283. sz. fond), amely már a két világháború közötti időszakban is számos országban önálló képviseletet működtetett, rendszerint a szovjet diplomáciai szervek struktúrájának részeként. A VOKSZ-nak az általunk vizsgált időszakban, az 1950-es évek első felében Magyarországon is volt egyszemélyes képviselete,[66] a két ország közötti kulturális kapcsolatok koordinálásával megbízott rezidens fő szabály szerint első vagy másodtitkári rangban nyert beosztást a budapesti nagykövetségre.

A szovjet szervek által létrehozott jellegzetes iratcsoportok a jelenlegi levéltári őrzési rendszerben levéltárakon és fondokon átnyúló sorozatokat alkotnak. A Budapestről a moszkvai Külügyminisztériumba érkező jelentéseket a külügyi tárca tájékoztatás céljából továbbította más kompetens szerveknek is, mindenekelőtt a Központi Bizottságnak, illetve az irodalompolitikai viszonyokat taglaló jelentések esetén a Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottságának és a VOKSZ-nak. Kötetünk anyaga – a nagykövetségi jelentések esetén is – ezt az ügyviteli forgalmat követi.

Minden olyan, a fentebbi három levéltárból származó iratot, amely a történettudományi és irodalomtudományi kutatások számára felhasználható adattal vagy információval szolgál a tágabb értelemben vett magyar–szovjet irodalmi kapcsolatok, illetve kifejezetten a magyar irodalmi közélet korabeli viszonyai és a hivatalos magyar irodalompolitika vonatkozásában, a kötetbe válogattunk. Fontosnak tartottuk, hogy a korábbiakban megnevezett szovjet párt-, államigazgatási és külképviseleti szervek, illetve alkotói szövetségek – így az SZKP Központi Bizottsága és annak egyes szervezeti egységei, a Kulturális Osztály és a Nemzetközi Osztály, a Külügyminisztérium, a budapesti szovjet nagykövetség, a Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottsága és a VOKSZ – által az utókorra hagyott archív dokumentációban fellelhető, ebben a tekintetben relevánsnak számító irattípusok reprezentálva legyenek.

Így megtalálhatók a válogatásban az SZKP Központi Bizottságához különféle szervektől és személyektől, mindenekelőtt a Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottságától, vezető szovjet lapszerkesztőktől érkező előterjesztések, a budapesti szovjet nagykövetségnek az SZKP Központi Bizottságán is iktatott összefoglaló jellegű tájékoztató jelentései, valamint magyar írókkal, lapszerkesztőkkel, az MDP ideológiai munkáért felelős vezető kádereivel, könyvkiadók képviselőivel folytatott megbeszélésekről készült feljegyzései. Ugyancsak szignifikáns irategyüttest alkotnak a Szovjet Írószövetség gépiratai magyar írókkal az írószövetségben zajlott találkozókról és eszmecserékről, a magyar irodalomról szóló, közvetlen élményekből táplálkozó előadásokról, illetve a magyar irodalomban játszódó folyamatokról az illetékes referatúra által rendszeresen összeállított tájékoztató feljegyzések.[67]

Egyes esetekben érdemesnek tartottuk, hogy elszakadjunk a szűkebb értelemben vett magyar és szovjet irodalomtól, s olyan iratokat is a kötetbe válogassunk, amelyek nem magyar vagy szovjet, hanem francia, német, török vagy éppen iraki írók sorsába, alkotói törekvéseikbe, egzisztenciális kötődéseibe engednek betekintést.[68] E források mindegyike megengedi, hogy hol nagyobb horderejű, hol csak szimbolikus érvényű konzekvenciákat vonjunk le a magyar irodalom nemzetközi kapcsolatrendszerére vonatkozóan, ezen túlmenően pedig megmutatják, hogy a Szovjetunióban minden irodalompolitikai kérdésben az állami döntéshozatal csúcsszerve, az SZKP Központi Bizottsága volt hivatva dönteni. Ma már talán parodisztikusnak is tűnik, hogy az 1957. évi moszkvai Világifjúsági Találkozón a bőröndjeivel a kezében hívatlanul megjelenő iraki emigráns költő, Mohamed Husszein szállodai elhelyezésének – politikai szempontból teljesen súlytalan – ügye is a Központi Bizottság asztalára került. Egy olyan, egyik író által a másiknak küldött, személyesebb hangvételű levelet is közreadunk a kötetben, amelynek nincsenek közvetlen kapcsolódási pontjai a magyar irodalom felé, de más iratokkal egyetemben ez is rávilágít arra, hogy az 1956. évi forradalom leverésének ügye hogyan jelent meg a szovjet és a külföldi írók közötti diskurzusban. A magánjellege ellenére ez elsősorban politikai üzenetet hordozó levél, amely a Béke Világtanács esetleges testületi állásfoglalásait szem előtt tartva fogalmaz meg kételyeket és felvetéseket a kelet-európai status quo megőrzésére irányuló szovjet politika vonatkozásában. Jól mutatja ezt, hogy minden bizonnyal a címzett, Ilja Ehrenburg révén a Központi Bizottság illetékesei is megismerkedhettek a tartalmával.[69]

A budapesti szovjet nagykövetek, Jurij Andropov és Jevgenyij Gromov által szignált előterjesztések nemcsak a magyar–szovjet irodalmi kapcsolatok tekin-

66 Ld. a 78. sz. iratot.

67 Ld. a 2., 3., 4., 10., 24. és 42. sz. iratokat.
68 Ld. pl. a 16., 56., 63., 68., 69. és 74. sz. iratokat.
69 Ld. az 55. sz. iratot.

tetében, hanem annál jóval bővebb körben, az államközi kulturális kapcsolatok egészére s ezzel összefüggésben a Magyarországra irányuló, a magyar társadalom helyzetértékelését és politikai hangulatát is befolyásoló szovjet propagandára vonatkozóan fogalmaznak meg konkrét javaslatokat. Mivel ez a két terjedelmes dokumentum láthatólag fontos szerepet játszott a magyarországi közhangulat átalakítását célzó szovjet stratégiaalkotásban, nemcsak azokat a részeiket közöljük, amelyek az irodalom, hanem azokat is, amelyek a képző- és zeneművészet vagy a tudományos kapcsolatok fejlesztése terén tartalmaznak bizonyos konzekvenciákat.[70] Ugyanígy jártunk el a két előterjesztésre a központi szervek részéről érkezett reflexiók kapcsán is.[71]

A hruscsovi korszak szovjet irodalompolitikája és a korabeli magyar irodalmi élet közötti kapcsolódási pontokat orosz levéltári források segítségével feltáró sorozatunk első kötete, amely a szovjet pártvezető regnálásának közel fél évtizednyi első időszakát fogja át, összesen nyolcvannyolc iratot tartalmaz. Közülük teljes terjedelemben öt látott már napvilágot csak orosz nyelven,[72] tizenkettő csak magyarul[73] és nyolc irat mindkét nyelven,[74] illetve egy iratból részletek jelentek meg magyar nyelven.[75] A korábban hazai kiadványokban magyarul már publikált dokumentumokat is – az egységes szövegkörnyezet és az azonos fordítói stilisztika kialakítása érdekében – újrafordítottuk, nem hagyatkoztunk az első megjelenések fordításaira. Ez a fajta „kritikai" szövegkiadás azt is lehetővé tette számunkra, hogy a korábbi fordítások esetleges apróbb stilisztikai hibáit kiküszöböljük.[76]

A már korábban megjelent iratok újbóli publikálását az is indokolta, hogy azok egy tematikus kötetben még teljesebb irodalompolitikai kontextusba kerülhettek. Érdemes ebben a tekintetben külön is kiemelni az Alekszandr Csakovszkij és Ilja Ehrenburg 1955. októberi budapesti „váratlan felbukkanása" nyomán kialakuló „affér" dokumentumait. Mint látható, eredetileg egyikük sem Budapestre készült, az útjukat ugyanazon okból kifolyólag kényszerűen kellett ott megszakítaniuk: repülőgépeik a rossz időjárási viszonyok miatt kényszerleszállást hajtottak végre a magyar főváros repülőterén. Előbbi a szovjet delegáció vezetőjeként Tiranába utazott az albán–szovjet kulturális hónap rendezvényeinek ünnepi megnyitójára, míg utóbbi egy kétfős küldöttség tagjaként Bécsbe tartott a Béke Világtanács Irodájának soros ülésére. Noha mindkettejük tekintetében nyilvánvaló volt, hogy tőlük független körülmények játszottak szerepet a hosszabb-rövidebb idejű budapesti „kényszerpihenő" beiktatásában, a véletlenszerű esemény és annak következményei előbb-utóbb mindkettejük esetében az SZKP Központi Bizottságának ingerküszöbét elérő „üggyé" terebélyesedtek.

A két konkrét esetre vonatkozó, kötetünkben magyar nyelvű fordításban közölt levéltári iratok közül négy már megjelent korábban orosz eredetiben egy, a szovjet kultúrpolitikát a RGANI-ban őrzött dokumentáció segítségével bemutató reprezentatív kötetben. Ezek Csakovszkij már említett 1955. december 23-i levele Szuszlovnak,[77] Dmitrij Polikarpovnak, az SZKP KB Kulturális Osztálya vezetőjének 1956. január 12-i előterjesztése a Központi Bizottság számára az *Inosztrannaja Lityeratura* ideológiai irányultságával kapcsolatban,[78] Ehrenburg 1955. december 8-i levele Szuszlovnak[79] s végül Polikarpov 1956. január 4-i szolgálati feljegyzése a Központi Bizottságnak.[80] Világosan látszik azonban, hogy ezek az iratok egy összefüggő sorozatot alkotnak az általunk közölt két másik kulcsfontosságú feljegyzéssel is: Csakovszkij 1955. október 12-re datált kézírásos emlékeztetőjével a Horváth Mártonnal folytatott beszélgetéséről,[81] illetve az Ehrenburg budapesti tartózkodásáról szóló, 1955. október 21-én kelt nagykövetségi jelentéssel,[82] amelyek nem kerültek bele a 2001-ben napvilágot látott válogatásba. Az oroszul már nyilvánosság elé tárt iratok önmagukban való tartalmi értelmezését azonban jelentős mértékben megnehezíti a másik két dokumentum

70 Ld. a 64. és 78. sz. iratot.
71 Ld. a 64. és 70. sz. iratot.
72 Ld. a 25., 27., 29., 32. és 45. sz. iratokat.
73 Ld. az 1., 24., 28., 35., 48., 50., 52., 62., 68., 69., 75. és 76. sz. iratokat.
74 Ld. a 12., 13., 43., 44., 46., 47., 57. és 58. sz. iratokat.
75 Ld. a 77. sz. iratot.
76 Egy kiragadott példán szemléltetve: a Jurij Andropov és Komor Imre 1956. szeptember 8-i megbeszéléséről készült feljegyzés korábbi magyar fordítása szerint Nagy Imre bírálta az SZK(b)P agrárpolitikáját. Ld.: Szereda–Sztikalin 1993, 292. 1952-től a szovjet kommunista párt hivatalos neve SZKP volt, a „bolsevik" megkülönböztető jelző nélkül. Mindemellett az orosz eredetiben a VK(b)P szerepel, ami az SZKP jogelődjének, az Össz-szövetségi Kommunista (bolsevik) Pártnak felel meg, ugyanis Nagy Imre még az emigrációban töltött évei idején az ÖK(b)P kollektivizálással kapcsolatos kurzusát kritizálta. Ld. az 52. sz. iratot.
77 Ld. a 27. sz. iratot. Megjelent: Afianyi 2001, 457–459.
78 Ld. a 32. sz. iratot. Megjelent: uo. 477–479.
79 Ld. a 25. sz. iratot. Megjelent: uo. 452–453.
80 Ld. a 29. sz. iratot. Megjelent: uo. 466–469.
81 Ld. a 18. sz. iratot.
82 Ld. a 19. sz. iratot.

hiánya, amelyek kimaradtak ebből a forrástárból, sőt kijelenthető, hogy a már publikált iratok logikai és kronológiai értelemben teljes egészében a korábban még publikálatlan dokumentumokból vezethetők le.

A kérdés tehát az, hogy miért nem kerültek eddig tudományos forgalomba ezek a már megjelentetett forrásoktól tartalmi és logikai szempontból elválaszthatatlan iratok. Mint az például Csakovszkij esetében egészen nyilvánvaló, a Szuszlovhoz címzett 1955. december 23-i levelét a magyarországi (negatív) tapasztalatai ihlették, egyértelműen utal is a magyar irodalmi életben „kiéleződő ideológiai harcra". Ráadásul Csakovszkij 1955. október 12-i kézírásos (és publikálatlan) feljegyzése ugyanabban az ügyiratban (gyelo) található, amelyikből a publikálásra szánt másik két gépiratot kiemelték. Ennek minden bizonnyal csak egy profán, textológiai érvényű magyarázata lehet: Csakovszkij utókorra maradt kézírásos szövegei nagyon nehezen olvashatók, nekünk is több napunkba telt, mire a relatíve nem túl hosszú szövegeket ki tudtuk betűzni és le tudtuk jegyezni cirill betűvel. Ehrenburg esetében más a helyzet. Maga is utal rá, hogy tudomására jutott, a budapesti nagykövetség jelentést tett a zárt körben, magyar írók előtt elmondott eszmefuttatásáról, s ez a jelentés rossz színben tünteti fel őt, és félreérthető megvilágításba helyezi a szavait. Megtudta azt is, hogy a jelentés eljutott a Központi Bizottsághoz. Jelen tudásunk szerint azonban az SZKP KB egykori archívuma jogutódjának számító orosz föderációs levéltárban, a RGANI-ban valóban nem lelhető fel ez a dokumentum, hosszas nyomozás után sem sikerült ott rábukkannunk, s korábban más orosz kutatók sem akadtak a nyomára.[83] Minden bizonnyal az idők folyamán eltűnt a hivatali útvesztőben, esetleg az egyetlen ott használt példányát ügyviteli vagy tájékoztatási céllal átküldték más államigazgatási szervhez. Valóságos revelációval ért fel ezért számunkra, amikor ezt a jelentést nem olyan régen megtaláltuk a Szovjet Írószövetség egykori titkos irattárában, amelynek archív anyaga, mint korábban már említettük, csak 2012-ben vált kutathatóvá az Orosz Állami Irodalmi és Művészeti Levéltárban.

A már megjelent és még nem publikált iratok „kombinált" közlésének és – akár új szempontok szerinti – klasszifikálásának szükségességére érdemes még egy példát hoznunk. Nem sokkal a magyarországi rendszerváltás után magyar nyelven is közzétették B. V. Gorbacsov feljegyzését a Gergely Sándorral folytatott 1956. szeptember 14-i beszélgetéséről.[84] A Központi Bizottság archívumában ugyanahhoz az ügyirathoz csatolták az Inturiszt későbbi átiratát is,[85] amelyben az említett feljegyzés található, igaz, a szovjet állami utazási iroda álláspontja Földes Mihály magyar író értesüléseivel kapcsolatban nem közvetlenül a diplomáciai okmány után következik a dossziéban. A közreadása mégis indokoltnak mutatkozott, hiszen teljesen más megvilágításba helyezi a Földes által elmondottakat, leginkább megkérdőjelezi azok hitelességét és valóságtartamát. A két irat így tartalmilag összekapcsolódik, utóbbi érdemben reflektál az előbbiben foglalt állításokra. Kevéssé valószínű, hogy az Inturiszt ténykérdésekre vonatkozó információk tekintetében – mint például a csoportot kísérő idegenvezetők személye, nemzetiségi hovatartozása, munkásmozgalmi háttere – nem tájékoztatta kielégítően a Központi Bizottságot. Az is kizárható, hogy Földes konfabulált, amikor elmondta benyomásait Gergely Sándornak, hiszen értesülései a balti, ukrajnai és kaukázusi függetlenségi eszmék háború utáni tovább éléséről, a magyar és észt nemzetiségű lakosság tömeges deportálásáról és kényszermunkatáborokba hurcolásáról megfeleltek a valóságnak. A szovjet utazási iroda tájékoztató feljegyzése alapján az is valószínűsíthető: a magyar turistacsoport tagjai számára nem tették lehetővé, hogy „szabadprogram" keretében önállóan töltsék idejük egy részét, mindvégig együtt kellett maradniuk valamely szovjet állampolgárságú idegenvezető kíséretében.

Azzal kapcsolatban, hogy mi is történt valójában, csak feltételezéseket tudunk megfogalmazni. Az egyik az, hogy Földes nem mondott olyasmit Gergelynek, amit utóbbi a nagykövetségen a szájába adott. Beszédes ilyen tekintetben, hogy – Gergely állítása szerint – Földes leszögezte, csak neki szeretné elmondani negatív benyomásait, Gergely első dolga mégis az volt, hogy a nagykövetségre sietett, és ott továbbadta a hallottakat. A második lehetséges forgatókönyv az, hogy Földes még az elutazása előtt, Magyarországon hallotta valakitől a szovjet állam etnikai és nemzetiségi problémáira, a lágerek létére, a deportálásokra vonatkozó híreket,[86] ezeket hitelt érdemlőnek tartotta, s talán ezzel is magyarázható, hogy a

83 Ld.: Sztikalin 2007, 8.

84 Ld. a 48. sz. iratot. Megjelent: Szereda–Sztikalin 1993, 285–287.

85 Ld. az 54. sz. iratot.

86 Ha ez utóbbi az igaz, utólag nyilván már lehetetlen megállapítani, hogy ki lehetett Földes informátora. Az iratból kihámozható felületes személyiségrajz azonban legalább részben illik Lengyel József íróra, aki 1938-tól 1946-ig, majd kisebb megszakítással ez évtől egészen 1955-ig ismét a Gulag különböző munkatáboraiban raboskodott vagy száműzetésben élt. 1955-ben rehabilitálták,

Szovjetunióban már kissé visszafogottan viselkedett, amikor ott kizárólag a szovjet rendszer vívmányait kívánták a csoport tagjai számára demonstrálni.

A kötetünkben közölt iratok eredeti tagolásán, elrendezésén és szövegképén nem változtattunk. A dokumentumok mindegyike orosz nyelvű, egy kézírásos feljegyzés kivételével[87] mindegyik gépirat. A források között van olyan is, amelyikről alaposan feltételezhető, hogy eredetileg nem orosz nyelven született, hanem franciául vagy spanyolul, de az eredeti nyelven írt változatra nem bukkantunk rá, így kénytelenek voltunk az orosz nyelvű fordításra hagyatkozni, amely akár kisebb értelemzavaró hibákat is tartalmazhat.[88] A dokumentumok sorrendjének kialakításánál szigorúan ragaszkodtunk a kronológiai elvhez, a magyar politikai és közélet prominenseivel folytatott beszélgetéseket a budapesti szovjet diplomaták által rögzítő feljegyzések esetében ugyanakkor nem a találkozó napját, hanem a gépirat megszületésének dátumát vettük alapul.

A nagykövetségi jelentések, de más hivatalos szervek által kibocsátott dokumentumok szinte mindegyikének szerves része a titkosítási fok megjelölése, az iktatószám és a gépirat alján a másolatok rendeltetési helye, illetve a másolatot készítő gépírónő vezetékneve vagy személy- és apai nevének iniciáléi. A másolatok rendeltetési helyének megadása nem mellékes az iratok textológiai tanulmányozásakor, mivel egyéb forrás híján ez alapján lehet levonni arra vonatkozó következtetéseket, hogy az adott dokumentum ügyiratként a hivatali hierarchia mely szintjéig juthatott el, és később esetlegesen milyen szerepet játszott a döntéshozatalban.

Az iktatószámoknak első ránézésre az irat tartalmi és textológiai tanulmányozásában nincs relevanciája, a szovjet iratképző szervek esetében ugyanis az irattárazás során egy teljesen új, tematikus ügyiratalapú struktúra és hierarchia keletkezett, így általában véve az oroszországi levéltárakban az iktatókönyvek alapján kiinduló keresés sem lehetséges. Azonban elsősorban éppen a nagy-

s még ebben az évben hazatért Magyarországra, egyike volt a szovjetunióbeli magyar politikai emigráció azon tagjainak, akik az utolsók között tértek vissza szülőföldjükre. Hazatérése napjától kezdve írói hivatásának és erkölcsi kötelességének tekintette, hogy nyilvánossá tegye mindazt, amit átélt a lágerekben, írjon és beszéljen a munkatáborok világáról. Igaz, annak nincs konkrét nyoma a naplójegyzeteiben sem, hogy 1955. augusztusi hazaérkezése után találkozott volna Földessel. Életrajzi feljegyzéseit ld.: Lengyel 1989, 51–61. (A forradalom leverése után Lengyel a Táncsics Kör tagja volt.)

87 Ld. a 18. sz. iratot.

88 Ld. az 55. sz. iratot.

követségi dokumentáció (jelentések, levelek, táviratok stb.) értékelésekor – az Oroszországi Föderáció Külpolitikai Levéltárában uralkodó s a kutatói tájékozódást teljesen ellehetetlenítő iratkiadási rendszer miatt – csak ez alapján tudjuk hozzávetőlegesen megítélni, hogy mekkora lehetett éves szinten egy-egy szovjet külképviselet irattermelése, vagyis mekkora a kutatók számára teljesen önkényesen kiválogatott iratok merítési köre, hol lehetnek még hiátusok a feltárt forrásmennyiségben. Például az 1957-ből általunk közölt utolsó, december 20-án, tehát tizenegy nappal év vége előtt kelt nagykövetségi feljegyzés a 406. iktatószámot kapta.[89] A budapesti nagykövetség 1957. évi, ez alapján feltehetőleg alig több mint négyszázas nagyságrendű, politikai információt tartalmazó irattermelése egyáltalán nem tűnik soknak, főleg, ha figyelembe vesszük, hogy 1957-ben minden bizonnyal inkább növekedett a budapesti szovjet diplomaták szakmai és adminisztratív terhelése, mintsem csökkent volna.[90]

Nyilván a nagykövetség diplomáciai aktivitásának mérlegelésekor számos más szempontot is figyelembe kell venni, elsősorban a misszió apparátusának létszámát, az apparátus fluktuációját s a létszám állomáshelytől és korszaktól függő változásának indokait. Oroszországi kutatásaink során nem bukkantunk konkrét létszámadatokat felvonultató iratra, ugyanakkor a Lengyel Külügyminisztérium Levéltárában megtalálható a budapesti lengyel nagykövetség egyik 1957. évi jelentése, amely pontos eligazítással szolgál e tekintetben. Ennek 1957. első félévét tükröző statisztikái alapján a szocialista országok budapesti missziói közül a Szovjetunióé volt a legnagyobb 25 diplomatával.[91] Nem kizárt, hogy 1956

89 Ld. a 88. sz. iratot.

90 Sajnos egyelőre semmilyen más viszonyítási alapunk nincs, mint egy jóval későbbi és nem is magyarországi, hanem romániai szovjet misszió irattermelésre vonatkozó statisztikája. A bukaresti szovjet nagykövetség 1971. évi zárójelentését azért érdemes ezen a helyen megemlítenünk, mert abból egyértelműen kiderül, hogy az összes nagykövetségi diplomata, tehát a nagykövet, a tanácsosok, az első, másod- és harmadtitkárok által írt titkos politikai tartalmú dokumentumokat – beleértve a beszélgetéseikről készített feljegyzéseket (or. „zapisz beszedi"), a politikai értékelő jelentéseket (or. „informacionnoje piszmo" vagy „szpravka") és a negyedéves és éves zárójelentéseket (or. „polityicseszkoje piszmo", „politpiszmo") – egy sorozatban iktatták. Külön sorozatban iktatták az adminisztratív érvényű számjeltáviratokat. E szerint Bukarestben 1971-ben 884 beszélgetésről készült feljegyzést, 4 zárójelentést és 107 politikai értékelő jelentést készítettek, és 704 számjeles táviratot küldtek Moszkvába. V. I. Drozgyenko bukaresti nagykövet által a bukaresti nagykövetség 1971. évi tevékenységéről készített éves értékelő. Bukarest, 1972. február 14. RGANI, f. 5, op. 63, gy. 398. l. 57.

91 Adam Willmann budapesti lengyel nagykövet jelentése a Külügyminisztérium főigazgatója, Maria Wierna számára. Budapest, 1957. július 1. AMSZ, zespól 7, wiązka 70, teczka 586, stróni

nyarához képest ez emelt létszám is volt, alaposan feltételezhető, hogy a forradalmi események miatt szovjet részről igyekeztek megerősíteni a budapesti szovjet külképviseleteket.

A dokumentumokban található személynevek többfajta írásmódját igyekeztünk egységesíteni. Nem egy esetben előfordult azonban, hogy magyar személynevek kizárólag hibás cirill betűs átírására tudtunk csak hagyatkozni, a magyar nevek lejegyzése ezekben az esetekben nyilván hallás után történt, s a gépiratot magyarul nem tudó irodai munkatársak készítették, így nem mindig tudtuk megállapítani, hogy valójában kit takar a dokumentumban rögzített név. Az azonosíthatatlan vagy nehezen azonosítható névváltozatokat, illetőleg az önmagukban értelemzavaró neveket (például: József [Attila], Sándor [Kálmán]) szögletes zárójelbe téve tüntetjük fel a dokumentumokban, a lábjegyzetben pedig szöveghűen megadjuk a hibás cirill betűs névalak latin betűs transzkripcióját, illetve a személynév lehetséges feloldásait is.

Az iratok tartalmi elemzését segítő értelmező lábjegyzetek összeállításánál arra törekedtük, hogy egy-egy esemény, jelenség vagy történeti probléma kapcsán az olvasót annak első említésekor lássuk el bővebb információval. Minthogy azonban feltételeztük, hogy a kötet olvasása során az érdeklődők nem feltétlenül „lineárisan", az első irattól az utolsóig haladnak végig, hanem azt a dokumentumok tematikája alapján, az érdeklődésük szerint forgatják, egy-egy ilyen, a forrásokban többször visszaköszönő eseményhez (például az *Irodalmi Újság* szeptember 17-i számának elkobzása, az ún. „Lukács-vita", az írószövetség vezetőségi tagjainak lemondása stb.) a szövegkörnyezet függvényében, az adott kontextushoz illeszkedve más-más hangsúllyal, többször is írtunk lábjegyzetet.

Komoly kihívást jelentett számunkra az életrajzi kislexikon összeállítása, hiszen kötetünk dokumentumaiban előfordulnak a magyar olvasóközönség előtt jól ismert XIX–XX. századi magyar és orosz (illetve szovjet) klasszikus szerzők, akiknek az életrajza irreleváns az 1950-es évek irodalmi folyamatainak megismeréséhez, illetve kevéssé ismert és közismert magyar és szovjet írók egyaránt, akik mai ismertségüktől függetlenül cselekvő részesei és alakítói voltak ugyanezen korszak irodalompolitikai viszonyainak. Ugyanígy, forrásaink gyakori szereplői

2–3. Ekkor Kína és Románia budapesti külképviseletén 13-13, a csehszlovák misszión 11, az NDK nagykövetségén 7 diplomata dolgozott, a legkisebb éppen a lengyel nagykövetség volt 5 főállású diplomatával.

magas beosztású, széles körben ismert magyar és szovjet állami vezetők és politikusok, de olyan szovjet apparátcsikok vagy diplomaták is, akiknek a „személyiségprofilját" vagy karrierútját érdemes lett volna megismerni a korabeli magyar–szovjet kulturális és irodalmi kapcsolatok fejlődéstörténetének elemzéséhez, ám még a teljes nevüket sem sikerült kideríténünk (például B. V. Gorbacsov, V. Ny. Kelin stb.). Az életrajzi ismertető összeállításánál amellett döntöttünk, hogy azokról a magyar és szovjet politikusokról és értelmiségiekről, akik a korabeli magyar–szovjet politikai és kulturális kapcsolatok reprezentánsai voltak, illetve személyük meghatározó az iratok tartalmi feldolgozásában, bővebb életrajzot teszünk közzé. A közismert magyar és orosz klasszikus írók, művészek, zeneszerzők stb. esetében ugyanakkor csak a születési és halálozási adataikra, illetve bizonyos esetekben egy-egy jelentősebb művük megadására szorítkoztunk. Az annotációk egyenetlenségét az így kialakított szerkesztési elvek ellenére sem lehetett maradéktalanul elkerülni: a kevésbé ismert, de kötetünk tematikája szempontjából fontos személyek teljes életpályájának a rekonstruálása bizonyos esetekben önálló kutatómunkát és hosszadalmas utánajárást igényelt. Volt, hogy siker koronázta ebbéli törekvésünket, egészen friss és újszerű információk is a felszínre kerültek (például Vlagyimir Bajkov, Oleg Rosszijanov, Jelena Malihina stb. teljes életrajza), más esetekben ugyanakkor nem tudtuk új adatokkal gazdagítani a már rendelkezésünkre álló, meglehetősen szegényes életrajzi anyagot. Ha a dokumentumban szereplő személy életrajzára vonatkozóan semmilyen adatra nem bukkantunk, azt lábjegyzetben jeleztük, az illető neve nem került be az életrajzi kislexikonba.

***

Kötetünk anyagának sajtó alá rendezését többéves szisztematikus és aprólékos kutatómunka előzte meg. Akik ismerik a jelenlegi kutatási feltételeket az oroszországi archívumokban, tudják, hogy a levéltári forrásfeltárás nemritkán súlyos kudarcélményekkel tarkított folyamat, ami nem is szubjektív körülményekre, hanem leginkább a kutatótól független objektív tényezőkre, adminisztratív és bürokratikus akadályokra vezethető vissza. Különösen érzékelhetők ezek a nehézségek egy tematikus forrástár összeállítása esetén, ahol a sziszifuszi gyűjtőmunkának több releváns levéltári fondra és állagra kell kiterjednie.

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED 3.

Nem véletlen tehát, hogy ez a kutatási program, majd a kötet sajtó alá rendezése az iratok magyarra fordításától kezdve a jegyzetapparátus összeállításán át az utolsó korrektúráig kutatói összefogással valósult meg. Háromfős kutatói csapatunk mellett volt azonban egy még nagyobb, hozzátartozóinkból, barátainkból, kollégáinkból és intézményi feletteseinkből álló közösség, amely a munkánkat segítette és támogatta. Baráti és kollegiális hálával tartozunk mindenekelőtt Alekszandr Sztikalinnak, az Orosz Tudományos Akadémia Szlavisztikai Intézete tudományos főmunkatársának és Bíró Lászlónak, az MTA BTK Történettudományi Intézete tudományos főmunkatársának kötetünk kéziratának lektorálásáért, Máté Tóth Zsuzsánnának a kézirat olvasószerkesztői gondozásáért, illetve Sörös-Troszt Anettnek, a Moszkvai Magyar Kulturális Központ korábbi gazdasági vezetőjének, amiért az oroszországi kutatómunka során az adminisztratív terhek jelentős részét levette a vállunkról. Köszönet illeti Oborni Terézt, az MTA BTK Történettudományi Intézetének korábbi tudományos titkárát, valamint Fodor Pált, az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont főigazgatóját. Illetlenség lenne, ha nem említenénk meg azon intézményi vezetők nevét, akik folyamatosan figyelemmel követték a kötetünk összeállítása és publikálása érdekében kifejtett erőfeszítéseinket: Hammerstein Judit, a Külgazdasági és Külügyminisztérium akkori kulturális diplomáciáért felelős helyettes államtitkára, Hatos Pál és Szabó Dezső, a Balassi Intézet egykori főigazgatója és nemzetközi igazgatója, Szentmártoni János, a Magyar Írószövetség elnöke, továbbá Bíró Zoltán, a Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archívum főigazgatója. Végül, de nem utolsósorban le kell szögeznünk, hogy ez a kötet nem jöhetett volna létre, ha összeállításának és kiadásának gondolatát a Nemzeti Emlékezet Bizottságának elnöke, Földváryné Kiss Réka és elnöki kabinetfőnöke, Horváth Zsolt annak idején nem karolják fel.

Seres Attila

SZEGED

IRATOK

1.

A Magyar Írók Szövetségének gyásztávirata a Szovjet Írószövetségnek Joszif Sztálin pártfőtitkár halálára[92]

Budapest, 1953. március 9.

Kedves Elvtársak, drága Barátaink! 1953. március 9.

Mélységes megindultsággal, szívünk egész melegével gyászoljuk veletek és az emberiség százmillióival együtt valamennyiünk nagy tanítóját, a népek forrón szeretett vezérét, Sztálin elvtársat. A mérhetetlen veszteségnek ezekben a szomorú óráiban is érezzük Sztálin elvtárs örökségének nagyságát, tanításainak erejét, alkotásainak halhatatlanságát. Ez ad nekünk erőt arra, hogy magyar hazánk szocialista építését és a világbéke harcos védelmét áldozatos munkával, becsülettel és híven teljesítsük.

Érkezett: 1953. március 9. Magyar Írók Szövetsége

Gépelt eredeti. RGALI, f. 631, op. 26, gy. 1187, l. 1.

92 A gyásztáviratot Kis Ferenc indítványára küldte Moszkvába a Magyar Írók Szövetsége, és március 7-i keltezéssel az eredeti magyar szöveg is megjelent az írószövetség lapjában. Ld.: Távirat a Szovjet Írók Szövetségének. *Irodalmi Újság*, 1953. március 12., 2.

2.

Valerij Druzin szovjet kritikus, irodalomtörténész előadása a Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottságában a magyarországi irodalmi helyzetről

Moszkva, 1953. március 13.

Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottság — 1953. március 13.
Gyorsírásos feljegyzés
Gyorsíró: Sz. G. Fabrikant
Moszkva
V. P. Druzin elvtárs

A magyar irodalom állapota aggodalomra ad okot, és beavatkozást tesz szükségessé.

Először: rosszul dolgozzák fel a modern témát. Akik erről a témáról kívánnak írni, támogatás nélkül, nehéz körülmények között dolgoznak. Magyarországon sem a sajtó, sem a Népművelési Minisztérium (Révai) nem segít ezeknek az íróknak, nem veszik észre ezeket az erőfeszítéseket. Sem a kritikában, sem az írószövetségben nem érezni célratörést.

Másodszor: 1945-től 1949-ig – a perek leleplezéséig, amelyek hozzájárultak a légkör javulásához – az irodalomban szélcsend volt. Új írók nem jelentkeztek, a régiek kivárták, hogy merre fejlődik az ország. Rossz volt a szervezettség. Az idős írók álláspontja nem világos.

Azután fiatal írók jelentkeztek, akiket nem terheltek régi előítéletek. Akkor az időseknek is meg kellett szólalniuk. A múltban a magyar irodalomban sok csoportosulás volt. Voltak például az úgynevezett népi írók. Ezek a paraszti téma írói voltak, akik nem értették a faluban folyó harcot, nem értették a kapitalizmus fejlődésének útjait. Nagyon meghatározó volt a csatlósok és a kozmopoliták hangulata. Aztán volt a burzsoá dekadensek csoportja, az élén Molnárral,[93] aki most Amerikában tartózkodik.

A „népiek" demokratikusabbak voltak. Ezek[94] parasztszármazásúak, mint például Veres, egy pásztor fia, aki maga is pásztor.[95] A kulákkérdést azonban ideológiai vonatkozásban nagyon összezavarták, elkenték, a falut idealizálták. E csoport tagjai – Veres Péter, Szabó Pál – aktív emberek, a fiatalság úgyszintén: Kónya[96] (a szövetség főtitkára), Darvas (a szövetség elnöke), Déry Tibor (párttag), Devecseri,[97] Illyés Gyula. Ezt a csoportot[98] nem lehet szervezetileg kiforrottnak mondani; ez csak irányzat volt.

Ennek a csoportnak erős oldala az eltávolodás a dekadenciától. Csatlakozott a népi Magyarországhoz. Később azonban kiütköztek a gyenge oldalai: osztálykorlátoltság, a múlt nem értése, a falu rétegzettségének nem értése (akkor, amikor az országban már 35%-ban voltak termelőszövetkezetek).

1948 után fiatalok jöttek az irodalomba: Aczél Tamás, Nagy Sándor, Sándor Kálmán, Szeberényi Lehel, Urbán Ernő dramaturg, Kuczka Péter költő és mások.

Visszatértek a Szovjetunióból, az emigrációból a tekintélyes, aktív írók: Illés Béla (most az *Irodalmi Újság* szerkesztője), Gergely Sándor, Gábor Andor, Háy Gyula, Barabás[99] (dramaturg, modern témákról ír).

Az írók között egészségtelen viszonyok uralkodnak. Erről különféle írókkal beszélgetve győződtem meg.

Az idősebbeket most „útitársaknak" hívják. Kevesen vannak, Kónya és Devecseri elhagyta őket. Kónya most a szövetség titkára, jól ír (jó verseket írt Sztálinról).[100] Devecseri a hadseregben van.

93 *A Pál utcai fiúk* írójára, Molnár Ferencre céloz.
94 Sic!
95 Veres Péter apja nagygazda volt, és Veres Péter sem volt pásztor, csak gyermekkorában bojtárkodott.
96 Kónya Lajos költő, íróról van szó.
97 Devecseri Gábor költő, író, műfordító, klasszikafilológusról van szó.
98 Déry Tibor és Devecseri Gábor nem tartozott a népi írók csoportjához.
99 Barabás Tibor íróról van szó.
100 Mivel Druzin 1953 tavaszán járt Magyarországon, talán Kónya Lajos *Neved bevésem gyermekem szívébe* c. verse kerülhetett a kezébe, amely a közvetlenül Sztálin 1953. márciusi halála után kiadott kötetben jelent meg, de még korábban, 1950-ben írta. Ld.: *Felszabadítónk Sztálin.* Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1953, 86–87. Kónya *Sztálin neve* c. költeményt is írt.

Az útitársak elszakadtak a jelentől, nem értik az újat, nem értik a nemzetközi helyzetet. Művészetükben tendencia a jelentől való eltávolodás. Történelmi műfajokba húzódtak vissza, hibát követtek el, nem látják az osztálytagozódást.

Veres trilógiát[101] ír a faluról. Az első kötetben az első világháború előtti időszakot mutatja be; a másodikban, amely most jelenik meg, az 1919-ig terjedőt; a harmadik Magyarország felszabadulásáig fog eljutni.

Ez[102] tehetséges és tekintélyes író. Gorkij tanítványának és követőjének mondja magát. Most két elbeszélést készül írni a jelenkorról, a munkásosztályról és a szövetkezetekről, bár engem arról győztek meg, hogy ezt csak deklarálja.

Veres Déry Tibort, Illyés Gyulát és Darvast tartja a legjobb íróknak. Déryt idealizálja. A fiatalokat nem ismeri el.

A múltban Illyés Gyula jó demokrata hírében állt. 1934-ben járt a Szovjetunióban. Jó könyvet írt. A megszállás éveiben semmivel sem szennyezte be magát. (Másként viselkedett Vas István, Scsipacsov[103] fordítója: leleplezték, mint aki a Szovjetunió ellen szólalt fel, és ki fogják zárni a pártból.[104])

Illyés Gyula hallgat a Szovjetunióról, és nem nyilatkozik a szovjet irodalomról. Annak ellenére, hogy a pártvezetés és az írószervezet részéről Magyarország felszabadulása után nagyon előzékenyen bántak vele, kitér azelől, hogy bármit is nyilatkozzon a Szovjetunióról. Legyen szó a békemozgalomról, ahol gyakran vannak tömeggyűlések és gyűlések, legyen szó a Magyar–Szovjet Társaságról,[105] legyen szó az írószervezet rendezvényeiről – mindegy. Illyés Gyula az utóbbi években semmiféle formában, egyszer sem nyilatkozott a Szovjetunióról: sem mellette, sem ellene. Egy szót sem szólt a szovjet irodalomról. Teljes hallgatás! Ezt mindenki úgy értelmezi, ahogy akarja. A történelmi múltat tette meg művei témájául. Könyvet jelentetett meg Kossuthról, történelmi kutatás. Színművet jelentetett meg *Ozorai példa, Ozorai parasztok* címen,[106] amelynek nagyon jó

101 A trilógia részei: *Szolgaság* (1950), *Szegények szerelme* (1952), *János és Julcsa* (1957).
102 Sic!
103 Sztyepan Scsipacsov szovjet költőről van szó. Vas István egyebek között *Az üstökös* (1952) c. válogatott verseskötetét fordította magyarra.
104 Vas István 1945-ben lépett be az MKP-ba, a BM-ben dolgozott. A kommunista rendszerben azonban csalódott, és 1953-ban „arra kérte az elvtársakat, hogy zárják ki őt a pártból, mert lelkileg nem alkalmas arra, hogy megértse, mi is folyik a történelemben". Ld.: Hegedüs 1995, 825.
105 1945–1948 között Magyar–Szovjet Művelődési Társaság, 1948–1957 között Magyar–Szovjet Társaság, 1957-től megszűnéséig Magyar–Szovjet Baráti Társaság volt a neve.
106 Sic!

sajtóvisszhangja van. Ezek a parasztok nagyon nagy szerepet játszottak a '48-as mozgalomban[107] falun. Most pedig színmű Kossuthról: *Fáklyaláng*. Azaz, nem megy tovább '48-nál. Most kinyilvánította, hogy Dózsáról, az ismert XVI. századi parasztvezérről akar írni. Ez az állítólagos álláspontja.

Ebből a csoportból Déry Tibor megy messzebbre. Trilógiát ír (párttag). Párton belüli útitársnak nevezik – ilyen furcsa kifejezés járja arrafelé. *Felelet* címmel regényt írt. Ez a második része a trilógiának,[108] amely nagyon jellemző, viharos vitát váltott ki.

A történet a következő. Amikor a regény megjelent, őrülten dicsérni kezdték – igaz, csak a másodvonalbeliek – az írószövetségben és a gyűléseken, s a sajtóban is dicsérő értékelések jelentek meg. Erre az *Irodalmi Újság*[109] fellépett a regény ellen. De ez élég szerény kritikája lett a regénynek.[110] Ezt nagyon sokan ellenségesen fogadták, aminek eredményeként Illés Béla azzal a kéréssel fordult Rákosihoz, segítsen, hogy ez elhajlás, hogy fejbe verik Magyarország egyik legtehetségesebb íróját. Micsoda huzavona volt! Rákosi elolvasta a regényt, és elítélően nyilatkozott róla; utasította Révait, hogy tisztázza a helyzetet. Ez nehéznek bizonyult, mert első hozzászólásának[111] nem volt sikere. Még az ifjúságot is olyan szellemben nevelték, hogy védte Déryt. Az írók nem megfelelő szellemben történő neveléséről csak Révai másodszori hozzászólása érte el a célját,[112] és a regényt ideológiai szempontból károsnak nyilvánították, ahogyan tényleg az is. Ezért került felszínre a „művészet öncélúságának" elmélete, mindenféle dekadens csöke-

107 A dráma 1848. október 5-én hajnalban kezdődik.
108 A *Felelet* első kötete 1950-ben, a második 1952-ben jelent meg. A harmadik rész nem készült el.
109 Az orosz eredetiben *Lityeraturnaja Gazeta*. Druzin orosz tükörfordításban említette a lap nevét, de nyilvánvalóan a magyar *Irodalmi Újság*ról van szó.
110 Az *Irodalmi Újság*ban kibontakozott vitában az első „szerény kritika" Keszi Imre tollából származik. Egyebek között ezt írta: „Bizonyos, hogy Déry könyve nem egy nehéz problémát ad fel azoknak, akik a szocialista-realista irodalmunk fejlődésének ügyét szívükön viselik. Hibái kétségbevonhatatlanok, de ezek a hibák éppen ezért érdemelnek meg egy tüzetes és komoly megtárgyalást, mert ugyanabból a forrásból származnak, mint a mű nagy előnyei: az igazságra és az emberségre való törekvés szenvedélyéből." Ld.: Keszi Imre: Déry Tibor: Felelet (II.). *Irodalmi Újság*, 1952. május 8., 4.
111 Révai József: Megjegyzések egy regényhez. *Társadalmi Szemle*, 1952, 8–9. sz., 741–761.
112 Az MDP Központi Előadói Iroda Kultúrpolitikai Munkaközössége 1952 szeptemberében és októberében több ízben, meghívott írók közreműködésével vitatta meg a magyar irodalom időszerű kérdéseit. E tanácskozásokat zárta le és összegezte Révai előadása. Ld.: Révai József: Irodalmunk egyes kérdéseiről. Révai József zárszava. In: *Vita irodalmunk helyzetéről*. Szikra Könyvkiadó, Budapest, 1952, 99–143.

vények, formalizmus, a pártkötelesség és a magánélet szembeállítása – amire az egész regény épül –, mindenféle hanyatló dolog. A formalizmus és esztétizmus híveinek megeredt a nyelve, támadások zúdultak a pártosság elvére, amely, úgymond, gátolja az írót alkotói tehetsége kibontakoztatásában. Nos, a vita során mindenhol ilyenfajta hazug koncepciók kerültek elő.

Mindez azt mutatta meg, hogy egészében véve az írószövetségben nem kedvező a kádernevelés, és a burzsoá ideológia elleni harc valóban nem bontakozott ki kellő mértékben.

Végül arra a következtetésre jutottak, hogy ez a regény tényleg káros. Egyúttal azonban az is világossá vált, hogy nem folytattak harcot a burzsoá veszély ellen, és mindenféle előítéletek vannak a felszínen. Ezután megérthetik, milyen jelentősége van Veres nyilatkozatának, hogy éppen Déry a legeredményesebben dolgozó író, és éppen tőle várja a legérdekesebb és legtehetségesebb műveket.

Ily módon elmondható, hogy van ott bizonyos számú idős író, olyanok, mint Veres, Illyés és Déry, akik közeli, szoros kapcsolatban vannak egymással, és akik külön, úgymond, a jelentől eltávolodott álláspontot foglalnak el, nem érdeklődnek a jelen iránt, és nagyon nehézkesen reagálnak az irodalmi élet alapvető, csomóponti kérdéseire. És most a csomóponti kérdések, amelyek meghatározzák a munka értékelésének feltételeit, nagyon egyszerűek: a szocializmus mellett, félrehúzódva, vagy ellene? A Szovjetunió tapasztalatát felhasználva, vagy a Szovjetunió tapasztalatát figyelmen kívül hagyva? Ezek tökéletesen világos, alapvető feltételek, amelyekre tettekkel kell válaszolni: alkotómunkával, a társadalmi ügyekben való részvétellel, a Magyar–Szovjet Társaságban, a békemozgalomban és minden munkában – sajtószereplés, publicisztika stb. – való részvétellel.

Az összes író, akiket megneveztem, akiket a legérdemesebb és legnagyobb mestereknek tartanak, mindettől félrehúzódik, vagy a „kivárás" furcsa álláspontjára helyezkedik. Mindannyian közeli barátságban állnak Lukáccsal.[113] Hivatalosan Lukács most valahol az Akadémia alsó bugyraiban van. Egyáltalán nem vett tudomást az érkezésemről, amikor a felszólalásaim voltak az írószövetségben, egyszer sem jelent meg. De én tizedrangú dolog vagyok... A legfelháborítóbb az volt, ahogy az utóbbi napokban viselkedett. Nem jelent meg a Sztálin elvtárs emlékére rendezett gyásztömeggyűlésen, és amikor sajtószereplést ajánlottak neki,

113 Lukács György marxista filozófus, esztétáról van szó.

ténylegesen felkérték, azt mondta, hogy most nem tud írni, ilyen gyorsan nem tudja összeszedni a gondolatait...

Ez a két tény nagyon sokakat, akik elmondták nekem, mélységesen felháborított. Ez március 9-én történt, Sztálin elvtárs temetése napján, magyarországi tartózkodásom utolsó napján.

Mit hirdetett Lukács az utóbbi években? Két hivatalos tétele volt.

Az első tétel, hogy a Magyar Népköztársaság különleges típusú állam, eltér a kapitalizmustól is, és a szocializmustól is, ott a népi demokráciában nem fognak szocializmust építeni, hanem ez valami köztes dolog a kapitalizmus és a szocializmus között.[114]

Ehhez kapcsolódik a második tézise – ez nincs annyira világosan kimondva, de ez folyik a gyakorlatban: a szovjet irodalmi tapasztalat tagadása, semmibevétele. Sokan, több ízben kérdezték tőle mint olyan embertől, aki sokáig élt a Szovjetunióban,[115] hogy pontosan mit is kell gondolnunk a szovjet irodalomról, hogyan kell értékelni a szovjet irodalom egyik vagy másik fejlődési tendenciáját, mit lehet elsajátítani belőle. Ezekre a kérdésekre soha, egyikre sem válaszolt. Hozzászólalásaiban tisztán spekulatív alapon beszélt a szocialista realizmusról, arról, hogy a szocialista realizmus felépítményi vagy nem felépítményi jelenség, ráadásul mindezt nagyon nehéz terminológiát használva fejtette ki. Az ifjúság, az aspiránsok arra panaszkodnak, hogy nagyon nehéz őt érteni.

Ugyanakkor sok fiatal volt, akit ez lenyűgözött, és akik hegeliánus szellemben vannak nevelve. A Déry-vitában is sok Lukács-tanítvány szólalt fel.[116] Lukács ilyen hallgatóságot készített fel. A párt Központi Vezetősége részéről azonban kritikában részesült Lukács, cikkében Révai rámutatott a hibáira, de nagyon enyhe formában, inkább a rábeszélés, mint a leleplezés formájában. És azt mondják, hogy Révai sokáig támogatta Lukácsot, és nem engedte istenigazából bántani, ő

114 Lukács az 1940-es évek végén, ún. „új demokrácia" koncepciójában fejtett ki hasonló gondolatokat.

115 Lukács 1933-tól 1945-ig élt a Szovjetunióban.

116 Déry Tibor *Felelet* c. regényének 1952-ben megjelent második kötete körül kibontakozott vitáról van szó. Déryt főleg azért kritizálták, mert az illegális kommunista párt ábrázolásában eltért a hivatalos ideológiai irányvonaltól. A vitát „Felelet-vitának" is szokás nevezni. A kifejezés összefoglaló értelemben is használatos, ekkor az 1951-ben megjelent *Fehér pillangó* c. Déry-elbeszélés körül kirobbant vitát is a Déry-vitához sorolják. Az 1952 őszén lefolytatott vitán, amelynek anyaga a *Vita irodalmunk helyzetéről* c. kötetben 1952-ben jelent meg, Lukács szűk tanítványi köréből Eörsi István és a Lukácshoz ekkor éppen lazább szálakkal kapcsolódó Király István szólalt fel.

maga pedig ilyen kritikai megjegyzéseket fogalmazott meg a címére, de nagyon enyhe formában. Rendes tagja valamilyen tudományos testületnek, mindenféle külföldi tudományos kutatóutakra járt, azt mondják, előadásokat tart.[117] De általában véve olyan ember maradt, aki ténylegesen nem kívánja a szovjet irodalmi gyakorlatot propagálni…

Íme, így fest a viszonylag idősebb nemzedék. Lukácsnak nagyon nagy a hatása, és a fiatalok között voltak, akik a hatása alá kerültek.

Az írók, a politikai emigránsaink helyzete nehéz. Illés Béla kijelentette nekem, adjam át a Szovjet Írószövetségnek, hogy nagyon nehezen él, és egyedül az menti meg, hogy Rákosihoz fordul. De ez feszélyezi őt…

Illés Béla trilógiát[118] ír a háborúról. Nagy sikere van az olvasók körében, a *Kárpáti rapszódia*[119] és még egy regénye jelent meg.[120] De azt mondja, hogy elhallgatják.[121] Ezért mondja, hogy időnként olyan hangulatban van, hogy legszívesebben elutazna…

Gergely Sándor szintén rossz helyzetben van, őt valósággal tettleg bántalmazzák. Utolsó regényét, a *Forró nyárt*[122] nagyon rossz regénynek minősítették, és még Horváth[123] is hozzátette, hogy ez pornográf regény. Egyébként a mi orosz[124] nagykövetségünk véleménye szerint ez nem rossz regény. Ott azonban rossznak értékelik.

Gergely Sándor olyan neki címzett kijelentést hallott, hogy Moszkva ügynöke, idegen test.

117 Lukács 1948 óta az MTA tagja volt, és miután hazatért a Szovjetunióból, Európa-szerte számos nagy visszhangot keltő előadást tartott.

118 *Honfoglalás* c. regénye 1952–1954 között jelent meg három kötetben.

119 A *Kárpáti rapszódia* 1946–1953 között nyolc kiadást ért meg, de eközben még idegen nyelveken is napvilágot látott. Ld.: Vasvári 1965, 119. Az orosz szövegben pontatlan a cím: *„Kárpáti rapszódiák"*.

120 1945-ös hazatérése után Illés Bélának nem egy, hanem számos regénye sok kiadásban jelent meg.

121 A számok másról tanúskodnak: „…ma a kiadói konferencián Abody, a Magvető lektora fölolvasott egy listát a legtöbbször megjelent szerzőkről. Kiderült, hogy Illés Béla a több mint egymillió kötettel a legnagyobb példányszámban kiadott íróink, fölülmúlja Petőfit is. Így tehát Magyarországon minden hetedik emberre – a csecsemőket is beleszámítva – jut egy Illés Béla-könyv." Ld.: Fodor 1986, 427–428.

122 1952-ben jelent meg.

123 Horváth Mártonról van szó.

124 Sic! Az eredetiben is az „orosz" és nem a „szovjet" szó szerepel.

Hidas Antalnak szikrányi tekintélye sincs. Egyébként ő középszerű költő, nincs nagy tehetsége – ez először. Másodszor: a magyar antológiával[125] nagy galibát okozott, és sokat ártott magának. Ott az előszóval van elrontva a dolog, és az anyag hibás elrendezésével. Az előszó elhibázott, mert Hidas semmit sem mondott az új Magyarországról, nem jellemezte a modern magyar költészetet, és úgy ügyeskedett, hogy Rákosit egyszer sem említette meg, a saját nevét azonban kétszer is említette az előszóban. Ez felháborodást keltett.

Egészében véve a kritikusok és a műfordítók munkája nagyon tetszik nekik,[126] de a hiba az anyag elosztásában van. Hidas nagyon bőségesen szerepelteti saját magát, ellenben a nagy költőket, a magyar klasszikusokat, olyanokat, mint Arany János, József Attila, nagyon kurtán mutatta be, és nekik kevesebb hely jutott, mint Hidasnak,[127] ami még a magyar olvasókat is nagyon felháborítja. Általában azt tartják, hogy Hidas elveszítette tájékozódási képességét a magyar irodalomban. Feleségével[128] együtt szerepel, mint monopolisták szerepelnek, és durva hibákat vétenek. Magyarországi megfigyeléseim fényében nekem ez megyygőzően hangzik.

A fiatal magyar írók, akik új, modern témák után nyúlnak, ily módon jelentős mértékben dezorientálva vannak az irodalmi kritika gyengesége miatt, amely hosszú ideig Lukács befolyása alatt volt, és nem követte a pártvonalat. Általában az irodalomkritika most is rendkívül gyenge. Egyszerűen nincsenek tekintélyes kritikusok. Lukács már nem az, aki néhány évvel ezelőtt, hibái bírálata előtt volt.

Révai időről időre a párt nevében szólal fel. Ő azonban nem tényleges kritikus, új kritikus káderek pedig még éppen hogy csak kezdenek jelentkezni.

A legérdekesebb Fekete Sándor, aki sokat ír, és most nevezték ki az *Új Hang*[129] szerkesztőjének.[130] Tehetséges ember, de fiatalsága miatt híján van a műveltségnek, nagyon eleven természetű. A központi lap kritikai és bibliográfiai rovatát

125 Az 1952-ben Moszkvában oroszul megjelent A *magyar költészet antológiája (Антология венгерской поэзии)* c. kötetre utal.

126 A szövegből nem derül ki, hogy kikről van szó.

127 Erről részletesebben lásd: Babus 2007/a., 81–82.

128 Kun Ágnes műfordító, szerkesztőről, Kun Béla lányáról van szó.

129 Az orosz eredetiben, kissé szabad fordításban a *„Fiatal Hang"* szerepel.

130 Druzin 1953. február 19-én a következő magyar írókat látta vendégül vacsorára: Aczél Tamás, Kónya Lajos, Háy Gyula, Gergely Sándor, Illés Béla, Lányi Sarolta, Devecseri Gábor, Gimes Miklós, a *Szabad Nép* szerkesztőbizottságának tagja, valamint Fekete Sándor. Ld.: Szovjet vendégeink csütörtöki látogatásai. *Népszava*, 1953. február 20., 3.

vezeti. Darabokra szaggatják. Kész mindennap cikkeket írni, és mindez nagyon felületesre sikerül. Hogy vét-e komoly hibákat, egyelőre még nem tudom megmondani.

Azon helyzet miatt, hogy gyenge a kritika, azok az írók, akik modern tematikán dolgoznak, nem kapnak kellő visszhangot a kritikában és általában a sajtóban.

Modern témákkal dolgozik – ami örvendetes jelenség – az idősebb írónemzedékből: Szabó Pál. A „népiek" csoportjából a meghatározó tagok közé tartozik. Olyan ember, aki következetesen, a helyes úton jön hozzánk. Most fejezett be egy óriási, ezeroldalas regényt a szövetkezetekről, a népgazdaság fejlődésének új szakaszáról. Vele együtt utaztam falura.[131] A szövetkezeti gazdaság igazi, tisztességes rajongója. Saját szülőföldjéről, Debrecen környékéről ír, a *Talpalatnyi föld* című regénye a parasztok helyzetéről szól. De ellentmondás figyelhető meg nála: alkotóművészete előtte jár a nézeteinek. Mert amikor irodalmi jelenségek kerültek szóba, sok zavarosat és furcsát is mondott – régi vágású ember...

Amikor azonban alakokról kezd beszélni, amit az életben lát, akkor teljesen más ember lesz. Addig nem volt nyugta, amíg rá nem bírta az embereket, hogy mutassák meg nekem az öntözési tervet. És amikor néztem ezt a tervet, csak úgy ragyogott! Óriási örömet érzett, hogy újra nézi ezt a tervet. Ezeket a falvakat, az összest, mind egy szálig ismeri. Ritka lelkes ember! Úgyhogy ez példát mutató író, erre kellene, hogy haladjanak régi barátai is. Parlamenti képviselő.

Aztán a fiatal írók kerülnek szóba: Aczél, Nagy Sándor. Ezek az írók a teljes összeomlás határán voltak, teljesen megsemmisítő cikkek voltak a műveikről. Ekképpen a díjak[132] odaítélése nagy, váratlan meglepetés volt az írószervezet számára, a folyóirat számára, sőt, szerintem a vezetés számára is; Révait ez váratlanul érte.

A velem folytatott beszélgetés során Horváth, Révai helyettese azt mondta, hogy a díjak odaítélését a fiatal íróknak adott előlegnek tekintjük. Azt mondtam neki, hogy a Szovjetunióban ezeket a díjakat nem előlegnek tekintik, hanem eredményekért kapott díjaknak. Az idősebb írók csoportja összességében elég sokáig forrongott és morgott, hogy olyan embereknek adták a díjat, akik

131 A korabeli újsághír szerint Druzin 1953. február 25-én Szabó Pál társaságában a debreceni Lenin Termelőszövetkezetbe látogatott el. Ld.: Szovjet vendégeink látogatásai. *Népszava*, 1953. február 26., 2.

132 1952-ben Sztálin-díjat kaptak.

semmilyen mértékben nem számítanak igazi íróknak, mestereknek stb., olyan embereknek, akik nem tudnak írni. Úgyhogy a díjak kérdése rögvest nagyon kiélesedett. Ócsárló cikkek nem jelentek meg, de mindezt úgy fogták fel, mint kellemetlen meglepetést.

Ekkorra Aczél Tamásnak mint folyóirat-szerkesztőnek[133] nagyon sok hibát sikerült elkövetnie Déryvel kapcsolatban. Ott egyszerűen mindenféle szükségtelen eszme propagandáját, szükségtelen dolgok kinyomtatását lehetett tapasztalni. Éretlen, hibákat vétő politikusnak mutatkozott. Ezért kritikát kapott, és a szerkesztőbizottságba egy trojkát[134] neveztek ki. Bent maradt a trojkában, de a szerkesztő ott most Király.[135]

Aczél Tamás semmiféle rokonszenvet nem ébreszt bennem. Ez egy lavírozó, az idősebb nemzedékkel játszadozó ember. Olyan ember, aki elvi engedményeket tesz, s nem érzi magát a Magyarországon született új nemzedék képviselőjének. A kérdés, hogy merre és hogyan fog továbbfejlődni, még annak fényében sem világos, hogy ilyen magas kitüntetést kapott.

Nagy Sándor Szegedről való, jól ismeri az emberek életét, sokkal kellemesebb ember, nem költözött fel Budapestre, egyszerű, közvetlen ember, a Magyar–Szovjet Társaság tevékeny tagja, aki nagyon jó beszédet mondott a szovjet irodalom jelentőségéről. Most az írószövetség elnökségét vezeti.[136] Aczél Tamás, ismétlem, lavírozó ember.

Sándor Kálmán – *A harag napja* című színmű szerzője a 19-es évről,[137] és van még egy új elbeszélése a termelőszövetkezetekről.

A második Szeberényi Lehel. Egy bányászok, vájárok által lakott vidékre utaztam vele. A *Csillag* folyóirat részletekben közli regényét, *Hét nap*[138] a címe, a bányászokról, a munkásosztályról szól. Nagyon komoly benyomást keltő ember.

133 Aczél Tamás 1950 szeptemberétől szerkesztette a *Csillag*ot, a Magyar Írók Szövetségének irodalmi és kritikai havi folyóiratát.

134 1953 februárjától 1954 júniusáig Aczél Tamás, Király István és Urbán Ernő szerkesztette a *Csillag*ot.

135 Király István irodalomtörténész, szerkesztő, egyetemi tanár, akadémikusról van szó.

136 Nagy Sándor nem volt az írószövetség elnöke.

137 Az 1919-es Tanácsköztársaságról van szó.

138 A jelentésben tévesen: „*Hat nap*".

És a visszhang is az róla, hogy komolyan alkotó író. A könyvének még idén meg kellene jelennie. Részletei a *Csillag*[139] második számában jelentek meg.[140]

A modern témákról író emberek közül Urbán Ernő jó ember, de idült iszákosságban szenved. Külsőre dalia. Filmforgatókönyvei egyik a másik után mennek. Új forgatókönyve a *Vihar*.[141] Témája a termelőszövetkezetek, a múlt csökevényeinek meghaladása falun. Úgyhogy ott írók egész csapata dolgozik modern témán. Itt Illés Béla, Gergely Sándor, akik nagyon rosszul értékelik a *Forró nyárt*,[142] de vannak más vélemények is. Aczél Tamás, Sándor Kálmán – ezek szocialista világnézetű írók, akik ennek megfelelő hősöket mozgatnak, hasznos munkát végeznek, de ezek az írók először is: szét vannak aprózva és elkülönülnek, másodszor: senki sem ihleti meg őket. Munkájukat nem értékelik, összefoglaló munkák nincsenek, munkájukat nagyon gyakran elhallgatják, részben még szidják is. Általában, egészében véve második vonalbeli íróknak tartják őket, másodrangúaknak ezekhez az idős írókhoz képest, akik, úgymond, a magyar irodalom igazi arcát képviselik. Egyébként az a véleményem alakult ki, hogy ez magának Révainak, a népművelési miniszternek a véleménye. Belső meggyőződése, hogy ezek másodrangú emberek, rossz művészek, a jó művészek pedig az idős nemzedékhez tartozó írók. Ezért kész vég nélkül vesződni velük, percenkét és naponta minden lehető figyelmet rájuk fordítani. A többieket sorsukra hagyja, hadd menjenek maguktól, vagy pedig bizonyítsák be, hogy írók. Tehát ők nem írók...

Egyébként az összes bonyolult politikai kampányt írói erőkkel folytatják, úgymond, a másodrangúakéval, akiket nagyon erősen megterhelnek publicisztikával. Tavaly volt Rákosi évfordulója, s éppen ezek az írók készítették ezeket az anyagokat. Most múltak el Sztálin elvtárs gyásznapjai. Óriási munkát, publicisztikait és szervezőt egyaránt, éppen ezek az írók végeztek. Mégis, Veres a velem folytatott beszélgetés során sértő hangnemben mondta, hogy „ezek publicisták, hasznos emberek, de nem művészek". És ez van Révai fejében is: ezek publicisták, nem pedig művészek, a művészek ugyanis azok, akiket körbe kell rajongani, akiket minden módon becézni, biztatni stb. kell.

139 Az orosz szövegben tévesen: „Csila".

140 Szeberényi kisregénye két folytatásban jelent meg a *Csillag* 1953. februári (167–203.) és márciusi (266–297.) számában.

141 A *Vihart* 1952-ben írta Urbán Ernő.

142 Sic! A mondat zavaros, valami kimaradhatott belőle, hiszen Gergely Sándor saját regényét, a *Forró nyárt* nem értékelhette rosszul.

Íme, ez ma a helyzet Magyarországon. Világos, hogy az írók már igen nagyszámú csapata, azok, akik irodalmi tapasztalatunk elsajátításáért és a szocialista realizmusért stb. folytatott harc pozíciójából írnak, hiányt szenvednek a szervezeti támogatásban és az elvi segítségben.

Egyetemi előadótermekben tartott előadásaim (négy volt),[143] a kapott feljegyzések és a véleménycsere arról tanúskodnak, hogy ott több, az orosz nyelvet tudó káder van, vannak aspiránsok, akik az orosz irodalomról, orosz nyelven írják disszertációjukat. Két-három év múlva beérnek. Ugyanakkor a marxista–leninista esztétika oktatóinak és a sajtóban a megfelelő irodalomnak a hiánya azt eredményezi, hogy a szocialista realizmus problémáját különféle vulgarizáló primitív dolgokkal és fecsegésekkel ködösítik el. A forradalmi romantizmus szerepe, a művészet mint felépítményi vagy nem felépítményi jelenség, forma és tartalom, a személyes szerelmi téma és a pártkötelesség tudatának lehetséges összekapcsolása – ezeket a kérdéseket kell helyesen feltenni. Dérynél minden eltorzult: vagy szerelem, vagy pártkötelesség. Ilyen típusú probléma izgatja elméleti vonatkozásban is. Azaz – időnként teljes tájékozatlanság.

Az előadásomat – *Az élet igazsága* címmel – kinyomtatták.[144] Ebben feltettem ezeket a kérdéseket, és figyelembe vettem a Déry-vita jellegét és azt, hogy mi történt itt.

Szabad-e mindezen folyamatok pártatlan megfigyelőjének maradni? Úgy gondolom, hogy nem. És felszólaltam ott, Miskolcon, a vidéki színházak máso-

143 Február 22-én Miskolcon, a vidéki színházak második országos konferenciáján a szovjet fővárosi és vidéki színházakról. Február 23-án a Magyar Írók Szövetségében a szocialista realizmusról. Február 24-én a MÁVAG dolgozóinak irodalmi körében a szovjet üzemek irodalmi köreinek feladatáról. Február 25-én Debrecenben a Kossuth Lajos Tudományegyetemen a szocialista realizmusról. Erre ld. a *Népszava*, 1953. február 24–26-i számait.

144 Az élet igazsága. Valerij Druzin előadása az írószövetségben a szocialista realizmus kérdéseiről. *Irodalmi Újság*, 1953. február 26., 1–2. Egy részlet az MDP orgánumában is megjelent az előadásból: V. P. Druzin: A szocialista irodalom néhány kérdéséről. *Szabad Nép*, 1953. február 26., 3.

dik országos konferenciáján.[145] Érintettem a Kossuthról írt drámát, a *Fáklyaláng*ot.[146] Láttam, éppen ezért tudtam szólni róla.

Apropó, még egy tény: Magyarország modern színházi repertoárjában egyetlen mai témát tárgyaló színmű sincs; annyira hiányoznak ezek a művek.

Mondtam, hogy Illyés színművét vitára kellene bocsátani a színházi társulat előtt. Mondtam, hogy a Szovjetunióban az a szokás, hogy a színházi társulat megvitatja a darabot, és olyan esetek is előfordulnak, hogy a szerzővel együtt átdolgozzák a szöveget. Mondtam még, hogy ebben a színműben nagyon sok vitás mozzanat van, és rá is mutattam ezekre a helyekre. Ez egy háromfelvonásos darab. Vegyük ezt a momentumot: Kossuth seregének veresége, Görgey[147] leteszi a fegyvert, mindennek vége. Két felvonás ábrázolja Kossuth és Görgey hosszú beszélgetését, másfél órán át két ember beszélget a színen. Alacsony kazamata, félhomály, és ők a vereségről beszélgetnek. Görgey kijelenti, hogy ő áruló lesz, nem tetszik neki a nép, vádolja Kossuthot, hogy szabadjára engedte a népi szenvedélyeket. És a cári seregek... Még egy távoli „hurrá" is hallatszik. És ő két lehetőséget kínál Kossuthnak: vagy most azonnal meghalni, vagy megszökni. Ha megszöksz, gyáva leszel. Nos, lehetőséget adok neked a szökésre. Ha meghalsz, hős leszel. Inkább szökj meg, és gyáva leszel. Íme, mit emelnek ki Kossuth életrajzából: a vereség pillanata, a lelki ingadozás pillanata. Mi jobb: hősként meghalni, vagy megőrizni az életet, de esetleg gyáva ember hírébe keveredni? Kossuth a szökés útját választja. Erre összpontosul a figyelem. Elmegy.

A harmadik felvonás pedig: nagyon öregen Itáliában, száműzetésben, roskatagon, jelentéktelen alakként él, és visszaemlékszik az életére.

Kérdeztem a színészeket: tetszik önöknek? Válaszolnak: tetszik. Felteszem a kérdést a rendezőnek – tetszik. Patologikus a drámaiság. Senki nem látja ennek a színműnek a szörnyű kamarai jellegét.

145 A *Népszava* a tudósításában a következőképpen írt erről: „A Színház- és Filmművészeti Szövetség 1953. február 22-én, vasárnap Miskolcon rendezte meg a vidéki színházak II. országos konferenciáját. A rendezvényen megjelent a magyar–szovjet barátság hónapja alkalmából Magyarországon tartózkodó Valerij Druzin, a filológiai tudományok kandidátusa, Szergej Bondarcsuk színész, rendező, a Szovjetunió kétszeres Sztálin-díjas népművésze, valamint Alekszandr Szokolov, a leningrádi Gorkij Színház Sztálin-díjas főrendezője". Ld.: A vidéki színházak II. országos konferenciája. *Népszava*, 1953. február 24., 4.

146 Illyés Gyula drámája.

147 Az orosz szövegben: „Gerge".

Kérdeztem, hogy lehet-e ábrázolni egy államférfit ilyen helyzetekben, kazamatában, magányban. Bizonyos kamarai keretek között... Hát fel lehet így tárni egy államférfi jellemét? Egyáltalán nem értették a kérdést. De még rosszabb a helyzet. Felröppent a hír, hogy én azt mondtam, a színmű nagyon rossz, és a leggyatrább szovjet színház sem tűzné műsorára. A miniszterhelyettes, Nonn,[148] megerősítette – tud oroszul –, hogy ez nem volt benne a beszédemben. Bondarcsuk[149] is erről beszélt. Kérdeztem a tolmácsnőmet – nagyon kulturált, aspiráns –, hogyan fordította. Helyesen fordította. Úgyhogy valamiféle provokátorok ezt művelték, mintha én megszidtam volna a magyar színházat. Egyáltalán nem is beszéltem ennek a darabnak a színreviteléről a mi színházunkban. Az volt a gondolatom, hogy szovjet mintára meg kellett volna vitatni.[150]

Íme, a tény, ami mutatja, hogy mennyire fejletlen ott a kritika és önkritika, mennyire eltorzítva értik, és a legnagyobb mértékben gyanús, ahogy általában fogadják az ilyen darabokat, és megvitatás nélkül színre viszik őket.

Révai azt mondta, hogy a színmű nyelvezete jó. A nép szereti Kossuthot. Megkérdezte Bondarcsuk véleményét. Bondarcsuk még élesebben szólt. Akkor Révai félbeszakította ezt a beszélgetést.

Nos, ez egy ilyen csattanós eset volt.

Íme, tulajdonképpen, a legfontosabb, amit mondani akartam.

Milyen benyomás alakult ki bennem? Hogy ott nincs kellő támogatottságuk azoknak az íróknak, akik megjelentek és dolgoznak. Túlságosan sokáig és sokat vesződnek az úgynevezett útitársakkal. Mondtam Révainak, hogy az útitársakat futólag kell nevelni, nem ezt kell a legfőbb problémává tenni. Túlságosan lassan haladnak, de az is lehet, hogy nem is haladnak.

Vladikin:[151] És mit felelt?

148 A szövegben: „Non". Nonn György kommunista politikus, jogászról van szó.

149 Szergej Fjodorovics Bondarcsuk orosz-szovjet filmszínész, filmrendező, forgatókönyvíróról van szó.

150 Az *Irodalmi Újság* is beszámolt a szovjet vendégek hozzászólásáról, de nem említi ezt az incidenst. „A konferencián felszólalt Szergej Bondarcsuk kétszeres Sztálin-díjas művész és Valerij Druzin elvtárs is. Bondarcsuk az élet megismerésének és a Sztanyiszlavszkij-rendszer alkalmazásának rendkívüli jelentőségéről beszélt, s kiemelte a színészi állásfoglalás fontosságát. Druzin elvtárs többek között arról beszélt, hogy néhány fővárosi színház magában nem lehet egy nép kultúrigényének kifejezője, a szocialista fejlődésből törvényszerűen következik az új kulturális centrumok kialakulása." Ld.: A vidéki színházak második konferenciája. *Irodalmi Újság*, 1953. február 26., 10.

151 Grigorij Vladikin irodalomtörténészről van szó.

Semmi konkrétumot. Szójátéknak fogta fel, ez olyan játék a szavakkal.

Úgy gondolom, hogy ebben a szellemben fogok cikket írni a magyar irodalomról, természetesen Révai említése nélkül. Mély meggyőződésem azonban, hogy ő nem ért valamit. Fölösleges tisztelet ez a régi káderek iránt. Természetesen ez nem silány anyag. De miért az az előre eldöntött vélemény, hogy a fiatalok nem művészek, hanem csak publicisták.

Smeral, Sz. A.:[152] Az írószövetségben van befolyása Illés Bélának?

Nagyon jól viselkedik, de ő publicista, és nem alkotóművész. Így beszélnek róla. Viszont nagyon tevékeny az írószövetségi munkában. Az ügyeket ténylegesen Kónya viszi, aki fiatal költő, és Illés Béla, nekik kettejüknek van a kezében az egész vezetés. De ezek az írók – az idősek – a maguk szeszélyeivel befolyással bírnak... Ezek egyre csak élő klasszikusként járnak, nagyon meghatározatlan – enyhén szólva – pozíciót foglalnak el a szovjet irodalmi tapasztalatok felhasználásával kapcsolatban és általában a Szovjetunióval kapcsolatban.

Gépelt eredeti. RGALI, f. 631, op. 26, gy. 1184, l. 1–22.

152 Szofia Smeral kritikus, műfordítóról van szó.

3.

A Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottságában Illés Bélával folytatott beszélgetés gyorsírásos jegyzőkönyve

Moszkva, 1954. május 14.

Szovjet Írószövetség — Gyorsírói feljegyzés
Találkozás Illés Béla magyar íróval
Moszkva, 1954. május 14. — Elnököl – Apletyin elvtárs

Apletyin elvtárs:[153] Engedjék meg, hogy a nevünkben üdvözöljem kedves Illés Bélát. Arra számítunk, hogy mindenféle diplomatikusság nélkül, egyszerűen csak mesél nekünk arról, hogy mi a helyzet ma a magyar irodalommal, s ha valamiről nem beszél, akkor megkérdezzük, ő pedig majd válaszol rá. (Taps.)

Illés Béla: Elvtársak, célszerű ez a javaslat, s magától értetődő, hogy minden kérdésükre válaszolni fogok. Észrevettem, hogy az elvtársak jól ismerik a magyar irodalmat, olvasták a könyveket és recenziókat. Persze igen sok dologról nem tudhatnak. Értem ezalatt a magyar irodalomban folyó ideológiai harcot, valamint a demokratikus országok irodalma és a magyar irodalom közötti kölcsönös kapcsolatokat. De mindenekelőtt nekem úgy tűnik, hogy az elvtársaknak nincs egészen pontos elképzelése a magyar és a szovjet irodalom közti kölcsönös viszonyról sem.

Nagyon gyakran halljuk, hogy nekünk sokkal könnyebb dolgoznunk, mert a nagy szovjet irodalom példája előttünk áll. Ami a szovjet szépirodalmat illeti, nagy munkába került a népszerűsítése, s bár nem azonnal, de megnyerte magának a magyar olvasót. Vagyis Magyarország felszabadulását követően Mikszáth műveit 5–10 ezer, Móriczot 5 ezer példányban adták ki (pedig a magyar irodalom kilátásait tekintve nemigen hajlottunk az optimizmus felé), de a szovjet irodalom is nagymértékben megtetszett az olvasóknak. Tucatszámra, százezres

153 Mihail Apletyin kritikusról, a Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottságának helyettes vezetőjéről van szó.

példányban jelentek meg olyan szovjet szerzők művei, mint Solohov, Fagyejev, Pavlenko, Kazakevics, nem is beszélve Gorkijról. Így olvasóink hamarabb találkoztak a szovjet irodalommal, mint a magyarral. Nálunk minden magyar író arról ábrándozik, hogy olyan művet ír majd, mint Kazakevics *Csillag*a. Fagyejev *Ifjú gárdá*ja százezer példányban jelent meg. Majakovszkij is igen népszerű, a forradalom és az igazi hazafiság szimbólumává vált.

Ami a drámairodalmat illeti, a helyzet nem olyan fényes, mint a szépirodalomban. Magyarországon nemrég vita indult a drámaírás helyzetéről. Önöknél, persze, az irodalom már 30 éve fejlődik, de a mi drámaírásunk még abszolút fiatal. Nem olyan rég kezdték el hangoztatni a „jobb minőségű műveket" jelszót. De most magyar írók tucatjai vélik úgy, hogy nálunk e jelszót még nem lehet érvényesíteni.

Vannak íróink, akik szovjet irányultságúak, balosok, mint például Lányi,[154] Madarász Emil, Gergely.[155]

Nincs olyan recenzió, olyan komoly szovjet könyv, amely ne váltott volna ki élénk visszhangot Magyarországon, amely nálunk ne vált volna vita tárgyává. De ezeket nem mindig értelmezik helyesen. Itt van példaként Ehrenburg nemrég megjelent cikke,[156] amelynek sok helytelen értelmezése jelent meg Magyarországon. Ehrenburg megígérte, hogy magyarázatot fog adni és ír majd ezzel kapcsolatban, de sajnos annyira elfoglalt, hogy eddig nem teljesítette ígéretét.

Irodalmunkat tekintve nemcsak elméletben, de a gyakorlatban is nagy segítség számunkra a szovjet irodalmi kritika.

A magyar irodalomfejlődés problémája elválaszthatatlan a csehszlovák, a román és a lengyel irodalom fejlődésétől. A magyar és a csehszlovák, a magyar és a román, a magyar és a lengyel irodalom fejlődése között lényeges hasonlóság és szoros kapcsolat van. Nemzetekről van szó, melyeket arra használt fel korábban a reakció, hogy egyiket a másik ellen fordítsa. Először értettük meg világosan, hogy sorsunk összefonódott ezekkel az országokkal, és nem szabad egymás ellen fellépnünk. Magyarország, Lengyelország, Csehszlovákia, Románia most segítik egymást, igyekszünk jobban megismerni egymást.

154 Lányi Saroltáról van szó.
155 Gergely Sándorról van szó.
156 Ilja Ehrenburg novellájáról, az *Olvadás*ról van szó, amely a *Znamja* c. folyóirat 1954. májusi számában jelent meg. Erre ld. még a 19., 25. és 29. sz. iratot.

Hálával tartozunk a Vörös Hadseregnek a felszabadításunkért és a népek barátságáért. E népek barátsága nálunk politikai és gazdasági értelemben is kifejezésre jut. Román és szlovák nyelven jelennek meg könyvek, hiszen a népi demokratikus országok irodalma nagy jelentőséggel bír számunkra. Most kezdjük el kiadni magyar nyelven a kínai irodalmat.

De Romániában más a magyar irodalom helyzete, mint Magyarországon. Romániában van 12 nemzetiség, míg Magyarországon nincs. Csehszlovákiában nem olyan a nemzetiségi kérdés, mint Romániában. Így hát Románia és Csehszlovákia is különbözik tőlünk, de segítjük egymást.

A román, de a magyar irodalomban is elég gyakran előfordulnak soviniszta támadások. Magyarországon két évvel ezelőtt folyt vita arról, hogy miként lehetne megfogalmazni a nemzeti egységet. Az egyik kifejezés szerint a nemzeti egységbe az összes nemzeti író beleérthető, aki magyarul ír.

Minden magyar író, aki tisztában van Magyarország sorsával, barátságosan tekint a Szovjetunióra, és úgy véli, hogy a jövőnket a szovjet–magyar barátságra kell alapoznunk.

Miután a Vörös Hadsereg felszabadította Magyarországot, sok kulák és fasiszta érzelmű elem vállalt részt továbbra is a közéletben. De amint államosították a bankokat, a gyárakat, és megkezdődött a kollektivizálás, ezek a reakciós, fasiszta érzelmű elemek a kulturális frontra helyezték át tevékenységüket, s nagy befolyással bírnak az ország kulturális életében. Ez azzal a körülménnyel magyarázható, hogy az antifasiszta frontban olyan értelmiségiek, írók, művészek és színészek vettek részt, akik Anglia felé orientálódtak. Magyarország felszabadulása után az irodalmat képviselő értelmiségiek egész sora fordult Anglia és Franciaország politikája felé. Ezek az értelmiségiek nagyobb befolyással rendelkeztek Magyarországon, mint mi. 1945-től az 1948-as kollektivizálásig szabadon dolgoztak, saját lapjaik, kiadóik voltak. Ez az értelmiségi réteg még akkor is tovább folytatta ezt a munkát, amikor nálunk a szovjet irodalom elnyerte az olvasók többségének tetszését s szovjet könyveket kezdtek olvasni. Ezért ölt nagyon éles formát nálunk az ideológiai harc.

A magyar irodalomban igen nagy viták folynak a párt irodalmi életben betöltött szerepéről és jelentőségéről, hogy van-e a pártnak joga az irodalmat irányítani, van-e joga és lehetősége segíteni az irodalomnak, beavatkozhat-e a párt az ideológiai kérdések megoldásába.

A mi munkáspártunkon belül vannak írók, akik elítélik a párt szerepét. Emlékszem arra az ülésre, amelyen Déry Tibor felszólalt, és kijelentette, hogy a párt tönkreteszi irodalmunkat.

A szociáldemokrata párt Magyarország felszabadulásáig végig legálisan működött; a kommunista párt helyzete igen nehéz volt, mivel illegálisan működött, és a káderek nagy része meghalt. A felszabadulást követő első években a szociáldemokrata és a kommunista párt egymással versengett, hogy melyikük tudja elhódítani a dolgozók többségét, s könnyű volt belépni a kommunista pártba. Röviddel azután, hogy a kommunista párt egyesült a szociáldemokratákkal, tisztogatást hajtottak végre. De annak ellenére, hogy a tisztogatás után a legjobb emberek maradtak a pártban, azért a nem teljesen megbízható elemek egy része is ott maradt. Igen gyakran elítélik azt, hogy a párt beavatkozhat az irodalomba, irányíthatja az ország kulturális életét. Most akkor kérem az elvtársakat, hogy tegyék fel kérdéseiket, válaszolok.

M. Ja. Apletyin: Elvtársak, kérem, tegyék fel kérdéseiket.

Domokos elvtárs[157] (az Irodalmi Intézet magyar tanulója, de romániai lakos): Szabadna megtudnom, hogyan dolgoznak Magyarországon a fiatal írókkal? Nálunk, Romániában van egy olyan szak, amely a szerzőkkel dolgozott, az intézet pedig, ahol a fiatal írók tanulnak, három éve működik. Ezt az intézetet a mi Gorkij Intézetünk mintájára hozták létre,[158] és nálunk az effajta munka elég jól meg van szervezve. A kiadók segítenek a fiataloknak. A fiatal írókkal folytatott munka kérdése áll a figyelem középpontjában.

Nemrég olvastam egy cikket a *Szabad Nép*ben. Ez egy igen részletes cikk volt a magyar irodalomról az új pártprogrammal kapcsolatban.[159] Hogyan viszonyultak a magyar írók ehhez a programhoz?

157 Az orosz eredetiben: „Domokas". Az akkoriban a Szovjetunióban tanulmányait folytató Domokos Géza romániai magyar író, műfordítóról van szó.

158 Sic! Vagyis a romániai irodalomtudományi intézetet a moszkvai Gorkij Világirodalmi Intézet mintájára hozták létre.

159 Az MDP – lényegében az első Nagy Imre-kormány – irodalmi platformjának tekinthető dokumentumról van szó. Ld.: Az új magyar irodalom egyes kérdéseiről. *Szabad Nép*, 1954. március 15., 3.

Sismonyin elvtárs:[160] Szeretnék érdeklődni egyes írók felől, mivel foglalkoztam velük. Mi az oka, hogy Nagy Sándor elhallgatott mostanában? Amikor itt járt, közölte, hogy egy nagy regényt ír. Ezt mi mindannyian türelmetlenül várjuk.

Érdekel a magyar irodalmi közösség véleménye Szabó[161] író *Új föld* című regényéről. Megkapta az első (arany) fokozatú díjat,[162] ez köztudomású, de a könyv bizony nem fogadható el teljesen. Mik a hibák ebben a könyvben?

Azt is szeretném még megtudni, hogy miként készülnek a magyar írók a felszabadulásuk 10. évfordulójára, ki mit ír (a prózaírókat értem ezalatt), mit kívánnak közzétenni a felszabadulás 10. évfordulójára?

Illés Béla: Ami a fiatal írók támogatását illeti, van egy egyéves iskolánk. Ebben 45-50 fő tanul. Ezek éves kurzusok. Ez az első segítség. Természetesen e tanfolyamokat nem lehet összehasonlítani az önök Irodalmi Intézetével. Nálunk még nem állnak rendelkezésre ilyen anyagi lehetőségek.

Egy gyűjteményes kötetet adnak ki a fiatal írók műveiből.

Már négy olyan kötet jött ki, amelyben fiatal írók művei is megjelentek. De e kötetek szerkesztői ideológiai szempontból nem voltak kellően erősek, s a kötetekbe olyan dolgok is belekerültek, amelyek nem szolgáltak rá, de azon írókat, akik viszont megérdemelték volna, nem jelentették meg. A fiatal íróknak a Komszomol[163] segít.

A fiatal költők verseskötete nagy népszerűségnek örvendett, s a kötetek néhány hét leforgása alatt elkeltek.

Ami a *Szabad Nép* cikkét illeti, az a párt nézőpontja, mellyel megnyilvánulásra ösztönözte az írókat az irodalmi kérdésekkel kapcsolatban.

Az írószövetség is aktívan dolgozott. A *Csillag* áprilisi száma közölt néhány felszólalást.[164] Ez lesz az a dokumentum, amely alapján dolgozhatunk majd. A jú-

160 Jurij Sismonyin hungarológus, műfordítóról van szó.

161 Szabó Pálról van szó.

162 1954. március 15-én Szabó Pál arany fokozatú Kossuth-díjat kapott.

163 Sic! Magyarországon a Komszomol akkori megfelelője a DISZ volt.

164 A *Vita az irodalmi helyzetről* c. összeállításban Horváth Márton, Veres Péter, Sarkadi Imre és Urbán Ernő felszólalása volt olvasható. Ld.: a *Szabad Nép* március 15-i számának „Az új magyar irodalom egyes kérdéseiről" c. irányt mutató szerkesztőségi cikkét megvitatta az írószövetség MDP-aktíváinak értekezlete. A vita néhány hozzászólásából az *Irodalmi Újság* március 27-i számában jelentek meg részletek. A *Csillag* közöl néhány más felszólalást, s közli Horváth Márton zárszavát. *Csillag*, 1954, 4. sz., 699.

niusi konferencián a cikkek kapcsán kibontakozó vita következtetéseit fogják megtárgyalni. (Ezt májusra tűzték ki, de a kommunista párt ülését is májusban tartják.) Ezen a konferencián minden komoly író kifejtheti saját nézőpontját.

Engem kérdeznek, hogy Nagy Sándor miért nem ír. Két éve dolgozik már azon az egyetlen regényen. Hogy milyen állapotban van, nem tudom megmondani.

Ami az *Új földet* illeti, a könyv nagy irodalmi siker. A regényt érő kritikának az a következtetés a lényege, hogy a regény nem adja meg a falu további fejlődésének perspektíváit. Amint nyilvánvalóvá vált, hogy a magyar téeszek nem úgy fejlődnek, ahogyan azt bemutatja, a könyv sok kritikát kapott, s nagy részét át kell dolgozni. Mindazonáltal ez egy érdekes és értékes kordokumentum. A könyv igen jól lett megírva, és nemcsak a városokban, hanem a falvakban is olvassák. Igazi siker. A könyv díjat kapott.

Hogy hogyan készülünk a 10. évfordulóra, nos, szerintem nem igazán készülünk. Egyetlen íróról tudok, aki egy háromkötetes regényt ír Magyarország felszabadulásáról.[165] Vannak bizonyos történetek, benyomások, aztán Karinthy[166] *Budapesti tavasza* is megjelent Budapest felszabadításáról. Ennél hamarabb jött ki Szabó regénye, az *Isten malmai*.[167] Sok emlékezés is van. De ennél több könyvről nem tudok.

Kérdés: Ott van Darvas könyve.[168]

Illés Béla: Nagyon érdekes könyv, régebben jelent meg, és nagy visszhangot kapott. Több könyvet ezzel kapcsolatban én nem ismerek.

Kérdés: Mit csinál Lukács?[169]

Illés Béla: Most nem ellenzi a szovjet irodalom befolyását.

Jelenleg *A véletlen szerepe a művészetben és az irodalomban*[170] című könyvön dolgozik. Mostanában nem vesz részt az irodalmi életben.

M. Ja. Apletyin: Milyen a viszony az idősebb és a fiatal írónemzedékek között?

165 Minden bizonnyal Mesterházi Lajosról van szó (*Tanúság; Fényes szellők; Hazafiak iskolája*, 1955–1956).
166 Karinthy Ferenc *Budapesti tavasz* c. regénye 1953-ban jelent meg.
167 Szabó Pál *Isten malmai* c. regénye 1949-ben jelent meg.
168 Minden bizonnyal az 1943-ban megjelent *Szakadék* c. drámáról van szó, amelyet 1956-ban Ranódy László filmesített meg.
169 Lukács Györgyről van szó.
170 Sic! Lukácsnak nincs ilyen címen megjelent könyve vagy cikke. Ekkoriban *A különösség mint esztétikai kategória* (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1957) c. művén dolgozott.

Illés Béla: Az idősebb generációból megemlíthető néhány ember. Idesorolhatjuk például Heltait.[171] A könyveit kiadják. Elfogadta az új irányvonalat irodalmunkban, de a fiatal írókkal szinte nincs is kapcsolata…

Továbbá, megemlíthető olyan író is, mint Madarász.[172]

Ő már idős, 76 éves. Az elmúlt tíz évben semmit nem írt.

Ugyanez vonatkozik Nagy Lajos nemzedékére is. A felszabadulás után, amikor létrejött a „nagy irodalmi" front, ebbe őt Lukács nem vonta be, s elfelejtették. Amikor elkezdtük megalakítani az írók frontját, amely a szovjet irodalmi irányvonalat támogatta, őt akkor sem vonták be. Ezt követően is a szovjet irányultság mellett, a szocialista realizmus mellett szólalt fel, de az irodalmi életben szinte egyáltalán nem vett részt. Írt néhány elbeszélést, de ezek gyengébbek voltak, mint korábbi munkái. Írt egy pár novellát is.

Veres[173] népi író, igen sokat foglalkozik a parasztfiatalokkal és az ifjú üzemi írókkal. Elutazott a gyárakba, ahol irodalmi körök vannak, s ezekben a fiatalok saját műveiket olvassák fel, és irodalmi vitákat rendeznek.

Gergelynek nagyon gyenge a látása, ezért nem tud aktívan részt venni az irodalmi életben.

Gerskovics elvtárs:[174] Mit csinál Háy Gyula?

Illés Béla: A fiatal drámaíróknak létrehozott intézetben professzor, rendszeresen tart előadásokat.[175] Nincsenek többen nálunk a régi írók közül.

M. Ja. Apletyin: Mit vár egy magyar író a szovjet kritikától és a magyar irodalom tanulmányozásától a Szovjetunióban?

Illés Béla: Nagyon sokat. Mint már mondtam, még a Szovjetuniótól kapott kritika is sokat jelent számunkra, akár abban az esetben is, ha épp szidnak minket. (Replika: Ez ritkán fordul elő.) De ez attól még segítség. De ha szidalmaznának minket azért, hogy nem elég élesen lépünk fel a nyugati irodalom befolyása ellen, még akkor is igen hasznos lenne.

Vannak kritikusaink, akik elég élesen és gorombán szoktak fellépni.

Szóval minden kritika, melyet a Szovjetuniótól kapunk, nagy hasznot jelent nekünk, segít bennünket a munkában. Nagyon örülnénk, ha megjelenne egy

171 Heltai Jenőről van szó.
172 Madarász Emilről van szó.
173 Veres Péterről van szó.
174 Alekszandr Gerskovics kritikus, műfordító, irodalomtörténészről van szó.
175 Háy Gyula 1951-től a Színház- és Filmművészeti Főiskolán a dramaturg tanszakot vezette.

szovjet brosúra, mely összegzi a magyar irodalom fejlődésének elmúlt 10 évét. Ez igen hasznos lenne.

A kommunista írókkal szemben nemrég igen élesen léptek fel. Nálunk járt Alekszej Szurkov. Előadást tartott a szovjet irodalomról. Rendkívül kedves volt, és úgy tett, mintha semmit nem tudna arról, mi történik Magyarországon.

Geiger elvtárs:[176] Mit csinálnak azok az írók, akik Magyarország felszabadulása előtt meg utána Nyugatra távoztak – Szabó László,[177] Zilahy és mások?

Illés Béla: Zilahy írt egy nagy sikerű regényt Amerikában. Ezután írt Magyarországra, hogy szeretne visszatérni. Kovács[178] és a többiek nagyon élesen léptek fel Magyarország és a Szovjetunió ellen. Kovács[179] még egy magyarellenes könyvet is megjelentetett.[180]

Gerskovics elvtárs: Milyen szerepet tölt be a kortárs irodalomban Illyés Gyula?

Illés Béla: Nagy költő, s igen népszerű Magyarországon. A fiatalok istenként tekintenek rá. Politikai értelemben soha nem fog sem a Szovjetunió, sem a népi demokratikus országok ellen fellépni. Némi ingadozás tapasztalható nála. Hatását tekintve igen nagy jelentőséggel bír. De ő mindig is a cselédek költője marad. Van egy történelmi drámája, a *Fáklyaláng*. Illyés egy igazi költő.

Gerskovics elvtárs: Játsszák ezt a darabot Magyarországon?

Illés Béla: Játsszák. Több mint száz alkalommal lement már.

Bartman elvtárs:[181] Mi van Déryvel? 1919-ben részt vett a magyar forradalomban, aztán meg sztrájkot szervezett. Ő kommunistának tartotta magát. Mi volt rá olyan hatással, hogy így megváltozott?

Illés Béla: Ő részt vett a magyar forradalomban, ahogy tízezer más értelmiségi is.

Bartman elvtárs: Van egy könyvem, amelyben az áll, hogy Déry sztrájkot szervezett. Ez történelmi tény. Most akkor mi történt vele, miért van ilyen álláspontja?

176 A magyar származású Geiger Béla (orosz nevén Bela Janovics Grigorjev) műfordítóról van szó.

177 Cs. Szabó Lászlóról van szó.

178 Az orosz eredetiben „Kovacsen" szerepel. Nyilván Kovács Imréről van szó, aki 1947-ben elhagyta Magyarországot, és 1949-től az USA-ban élt emigrációban.

179 Itt is „Kovacsen"-ként szerepel.

180 Bizonyára az 1948-ban Zürichben megjelent, *A szovjetek árnyékában (Im Schatten der Sowjets)* c. könyvre céloz.

181 Az illető teljes nevét nem sikerült kiderítenünk.

Illés Béla: Ingadozik. Nagyon határozottan lépett fel a munkás- és parasztfiatalok ellen. Egy esszéjében azt írta, hogy jobb, ha a gyermekek meghalnak. Persze kritika érte a nézeteit amiatt, hogy megfogalmazta, hadd pusztuljon a magyar nép, a parasztság. Sokáig fog még ingadozni, de nem hiszem, hogy az ellenség oldalára áll. Azt mondja, ha majd kitör a háború, akkor velünk lesz.

Sismonyin elvtárs: Meg tudná világítani a szatíra kérdését, milyen művek jelentek meg kifejezetten ebben a műfajban Magyarországon, és melyeket értékelte a magyar közvélemény a legkedvezőbben?

Illés Béla: Veres megírta az *Almáskert* című kisregényét. Az első változatban igen komolyan kritizálta a vállalat vezetésébe beférkőzött hivatalnokokat, de nem mutatta meg azt az erőt, amely szembe tudna szállni a kalandorokkal és bürokratákkal. A kritikát követően átdolgozta a regényt, s így egy valódi értékes könyv lett belőle. Az új kurzus elfogadását követően azonban kiderült, hogy az általa az első változatban megfogalmazott kritika hiteles volt. Ő a magyar nép hűséges fia. Magyarország jövőjét be lehet mutatni úgy is, hogy az ország a Szovjetunió bajtársa és barátja. Veres a marxizmus–leninizmus klasszikusait tanulmányozza. Szatirikus kritikája nagyon értékes, hiteles és sokat jelent számunkra.

Sismonyin elvtárs: Tehát az *Almáskert* jó könyv?

Illés Béla: Igen. Ezt követően jelent meg Urbán igen komoly szatirikus műve, az *Uborkafa*. Ennek is két változata van. A darabban egy szélhámosokkal, bürokratákkal teli vállalatot mutat be. Az első változat azzal végződik, hogy parasztfelkelés tör ki, ami elsöpri a vállalatot. A darab első változata közel három héten át volt színpadon. A népi demokratikus rendszerben kételkedők nem voltak tőle elragadtatva. Az első változat lekerült a színről, kijött a második, s ez nagy sikernek örvendett. Más komoly szatirikus művekről nincs tudomásom.

M. Ja. Apletyin: Milyenek a drámairodalom fejlesztésének kilátásai, hogy áll most a helyzet?

Illés Béla: A Magyar Nemzeti Színház ebben az évben négy darabot mutatott be, de egyik sem magyar, mert az új darabok bemutatása nagy kockázattal jár. A Néphadsereg Színháza színre vitte Shakespeare-t, Schillert és Tolsztojt. Szóval túlzás azt mondani, hogy a színház sokat segít a drámairodalmon. Egyes színházak színpadra állítottak néhány magyar darabot, de csak közepes sikerrel. Nem szabad azt mondani, hogy Magyarországon létezik igazi dráma. Háy megígérte, hogy ír majd egy nagyszabású drámát, de nem írt semmit.

Sismonyin elvtárs: Ha lehet, beszélne nekünk röviden a saját könyvéről? Nem láttuk és nem is olvastuk.

Illés Béla: A könyvről röviden. A könyvet 50 ezer magyar hadifogoly sorsának szenteltem; megmutatkozik benne, hogy mit tettek ezek az emberek a Szovjetunióban, mit láttak, hogyan váltak a Szovjetunió híveivé, és hogyan küzdöttek az új Magyarországért. Lépésről lépésre jelenik meg, hogyan jutott el a Vörös Hadsereg Budapestig. Háromkötetes könyv, melyben Magyarország határain feltűnik a szovjet hadsereg, majd megjelenik a Magyarországon belüli élet. A könyv 1943 januárjával indul, s 1945 januárjával ér véget. Romániában lesz kiadva.

Kérdés: Olvastam az ön MMB-jét.[182]

Illés Béla: Ez a harmadik kötet egyik fejezete.

Geiger elvtárs: Beszélne a fiatal írók munkáiról, akik a kisebb műfajokban alkotnak, azaz elbeszéléseket írnak?

Illés Béla: Elbeszélések most alig vannak. Nálunk az elbeszéléseknek korábban volt egy adott irodalmi formája, egy tucat író foglalkozott elbeszélésekkel és azzal, hogy novellákat írjon. Most elbeszéléseket szinte egyáltalán nem írnak.

Geiger elvtárs: Mi ennek a magyarázata?

Illés Béla: Ez anyagi körülményekkel magyarázható. Sok időt vesz igénybe, hogy a szerző megismerkedjen a témával, majd ezután megír hat-hét oldalt, 700 forintért. Ez nagyon kevés tiszteletdíj. A *Szabad Nép* a korábbiakhoz képest most négy-ötszörösére emelte az összeget egy novelláért, de még ez sem elegendő. Hogy miről szólnak a magyar novellák, én most nem tudom. Urbán egy hosszabb esszét ír. Olyan elbeszéléseket, melyeket korábban írt, nem ír.

Bartman elvtárs: Révai[183] foglalkozik az irodalmi problémákkal?

Illés Béla: Nagyon beteg, néhány hónapja ágyban fekszik, magas a vérnyomása. Könyvet ír, de hogy befejezi-e ebben az állapotban, nem tudom. Nemrég elmondta nekem, hogy már szinte semmivel nem foglalkozik, annyira beteg.

Basilkina elvtársnő:[184] Tavaly olvastam Pándi Pál cikkét arról, miszerint önöknél egy négykötetes magyar irodalomtörténeti kiadvány készül. Mi a helyzet ebben a kérdésben?

182 Sic! Az orosz eredetiben cirill betűkkel is „MMB" szerepel, ami a Moszkvai Magyar Bizottságra utal. Ez Illés Béla *Honfoglalás* c. trilógiája harmadik kötetének egyik fejezete.
183 Révai József.
184 Az illető teljes nevét nem sikerült kiderítenünk.

Illés Béla: Készül. Önök még fiatalok, talán megérik, mire kész lesz. Van egy írói csoport, irodalomtörténészek, akiknek igen komoly feladata van – nagyon alaposan újraértékelik az egész magyar irodalmat. Bizonyos munkát már elvégeztek, de még mindig messze vannak attól, hogy kiadják a négykötetest. Ez egy tízéves terv.[185]

Apletyin elvtárs: Ki áll a munka élén?

Illés Béla: Bóka.[186]

Kérdés: Az irodalom terén Erdei[187] csinál valamit?

Illés Béla: Arról álmodozik, hogy ír még egyszer legalább egy esszét vagy egy cikket. Kilenc éve megszakítás nélkül belügyminiszter.[188] Ő jó író volt. Kiváló koponya, amire már abban az időben is lehetett következtetni, amikor a háború idején bíróság előtt állt,[189] habár soha nem volt kommunista.[190] Miniszter lett, 34 évesen, és akkor felhagyott az irodalommal.

Ami Darvast illeti, Magyarország tudja, hogy három éve regényt ír. Elutazik nyaralni, elkezd írni, majd a harmadik napon kap egy táviratot, hogy térjen vissza, várják az ügyek. 38-40 éves, még fiatal, s miniszterként dolgozik már vagy 5-6 éve. Kulturális miniszter.[191]

Sismonyin elvtárs: Illés Béla, meg tudná mondani, hogy Sándorral[192] mi történik?

185 A következő műről van szó: *A magyar irodalom története 1849-ig.* Szerk.: Bóka László és Pándi Pál. Bibliotheca Kiadó, Budapest, 1957. Az előszó szerint „az első kísérlet arra, hogy irodalmunk történetét következetesen a dolgozó nép szemszögéből, a marxizmus–leninizmus módszerével nézze és ábrázolja". Második, javított kiadása 1964-ben két kötetben jelent meg, a harmadik és negyedik kötete nem készült el.
186 Bóka Lászóról van szó.
187 Erdei Ferencről van szó.
188 Erdei Ferenc 1944 decembere és 1945 novembere között volt az Ideiglenes Nemzeti Kormány belügyminisztere.
189 1942-ben sajtóvétség miatt ítélték két hónapos börtönbüntetésre. Ld.: Erdei Ferenc önéletrajza. MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattára, Ms 5797/8. sz.
190 Úgy látszik, Illés Béla sem tudott róla, hogy Erdei 1944 decemberében titokban belépett az MKP-ba.
191 Először 1947 szeptemberétől volt miniszter, akkor az építésügyi tárcát irányította.
192 Sándor Andrásról van szó, aki 1953-ban egy olyan novellát akart megjelentetni, amelyben a felháborodott parasztok meglincselik az őket sanyargató begyűjtési hivatalnokot, a falu egykori zsidó földbirtokosát. Ennek kapcsán a pártközpontban azt írták róla, hogy „zsidó burzsoá származását azzal akarja elfelejtetni a reakció előtt, hogy feltámasztja a fasiszta pogromuszítást", ezért 1954 elején kizárták a pártból. Ld.: Horváth Sándor: „Provinciális kozmopolitizmus és mondénság." 1956 hatása Sztálinváros társadalomképére. *ArchivNet,* 2006, 5. sz.

Illés Béla: Kizárták őt a pártból a fasiszta elbeszélései miatt. 32-33 éves, ügyvéd az apja, de ő azt mondja, hogy egy cseléd fia.

Sismonyin elvtárs: Kizárták a Magyar Írók Szövetségéből is?

Illés Béla: Onnan nem.

Apletyin elvtárs: Mikorra tervezik az írók ülését?

Illés Béla: Ülés nem lesz. Egy két-három napos konferenciát terveznek júniusban.

Geiger[193] elvtárs: Mivel magyarázható, hogy kevés a kortárs tematikájú mű?

Illés Béla: Ez egy ideológiai mozzanattal magyarázható. Két év lefolyása alatt elég érzékelhetővé vált, hogy valami nincs rendben, de az elvtársak nem tudtak mit kezdeni azzal a jelenséggel, melyet észleltek ugyan, de nem tudták megítélni, s ezért többet hallgattak. Aztán gyakorlatilag olyan helyzet állt elő, hogy az emberek nagyon elfoglaltak lettek: az egyik szerkesztőségben dolgozik, a másik meg valahol máshol. Az értelmiség azon köre, melyet használhatnánk, nem túl széles. Vagyis a kommunista írók, akikkel számolni lehet, nagyon sokat dolgoznak, és nincs idejük írni.

Kérdés: Ön most min dolgozik?

Illés Béla: Egy novellát akarok írni a Lenin üzemről.[194] Négy hónapot éltem már a gyár területén. Ez Budapesttől 170 kilométerre található. Nem tudom, mikor leszek képes jól áttanulmányozni ezt az üzemet, de előbb-utóbb meg fogom írni a novellát az üzem életéről. A történet röviden a következő: egy cseléd lányáról van szó, aki iskolázatlan, egy partizáncsapatban harcolt, majd belépett a pártba. Ezután elvégezte az esti iskolát, majd a pártiskolát, s egy üzem egyik vezetője lesz. 48 éves, kiválóan dolgozik. Neki kell lennie a novella központi alakjának.

Apletyin elvtárs: Az utóbbi időben milyen sikerekre kell rámutatni Magyarországon az ifjúsági irodalom fejlődése terén?

Illés Béla: Két novella jelent meg: Thurytól *A francia kislány*[195] és Palotaitól a *Sztálinvárosi gyerekek.*[196] Ezek komoly sikerek. Költőink elkezdtek foglalkozni az ifjúsági irodalommal is. A könyvek nagy példányszámban jönnek ki. A kritika keveset törődik velük, de a párt nagy figyelmet követel most az ifjúsági irodalomnak. Vannak kilátásaink arra nézve, hogy ifjúsági irodalmunk nagyon sikeres lesz.

Kérdés: Az orosz irodalmi klasszikusok közül mely műveknek van önöknél különösen nagy sikere?

Illés Béla: Magyarországon nemrég végeztek el egy felmérést: fogtak 500 könyvtárat, 120 budapesti és nagyjából 120 vidéki könyvtárat, a községi könyvtárakat és a Néphadsereg könyvtárait, majd megvizsgálták, mely írókat olvassák a legtöbbet. Kiderült, hogy a legolvasottabb magyar regényíró Jókai, a második helyen Lev Tolsztoj áll, aztán jön Solohov, a negyedik helyen pedig Balzac, aztán van még néhány szovjet író, utánuk Mikszáth, majd ismét orosz és francia írók. A magyar írók közül a harmadik helyen áll Móricz. A kortárs magyar írók közül az első helyre véletlenül én kerültem,[197] a második helyen Veres, no, de hát a többiek nem is állnak magas színvonalon.

Kérdés: Mely szovjet műveket fordítják most?

Illés Béla: Azt, hogy legutóbb kiket, nem tudom. De nagyon sok szovjet szerzőt lefordítottak. Az elején nagy hibát követtünk el, a felszabadulást követő első időkben adtunk ki sok szovjet írót, amikor még olvasóik sem voltak. Ebben az időben még nem volt kinek szovjet irodalmat olvasnia.[198] De azóta nagyon megváltozott a helyzet. Fagyejev most már a nyolcadik,[199] Pavlenko[200] meg a hatodik vagy hetedik kiadást éri meg[201] stb. Amikor pedig elkezdtük nyomtatni a szovjet irodalmat, igen rossz volt az olvasottsága. Ezenkívül abban is hibáztunk, hogy olyan könyveket jelentettünk meg, melyek nem álltak magas színvonalon. Fagyejevet, Solohovot, Pavlenkót leszámítva rossz könyveket adtunk ki. Honnan tudná a magyar olvasó, hogy melyik a jobb, és melyik a rosszabb? Most nagy népszerűségnek örvendenek az olyan szovjet írók, mint Nyikolajeva,[202] Azsajev[203] és Kazakevics.[204]

193 Az orosz eredetiben: „Gergely".
194 Illés Béla a diósgyőri Lenin Kohászati Művekről *Acélemberek* címmel jelentett meg beszámolót a *Szabad Nép* 1953. május 15-i számában, valószínűleg ezt az írói vállalkozását tervezte folytatni.
195 Thury Zsuzsa: *A francia kislány.* Ifjúsági Kiadó, Budapest, 1953.
196 Palotai Boris: *Sztálinvárosi gyerekek.* Ifjúsági Kiadó, Budapest, 1953.
197 A szövegkörnyezetből nem derül ki, hogy ezt Illés Béla iróniának szánta, vagy komolyan gondolta.
198 Sic!
199 Fagyejevnek *Az ifjú gárda* c. regénye ért meg sok kiadást.
200 Pjotr Pavlenkóról van szó.
201 Pavlenko *Boldogság* c. regénye 1953-ig öt kiadást ért meg.
202 Galina Nyikolajeváról van szó.
203 Vaszilij Azsajevről van szó.
204 Emmanuil Kazakevicsről van szó.

Smeral elvtársnő:[205] Milyen témák körül forognak önöknél az elméleti viták a leggyakrabban?

Illés Béla: A szocialista realizmust, a valódi hazafiságot, a Szovjetunióhoz való viszonyt, a párt vezető szerepét érintő témák körül. Gyakran nem közvetlenül, hanem közvetve teszik fel a kérdéseket a Szovjetunióhoz való viszonyt illetően. Voltak felszólalások a kommunista ideológiával szemben is, de ez a sematizmus elleni harc formájában történt.

Apletyin elvtárs: Magyarországon az iskolákban tanulnak oroszul? Érdekel egyáltalán bárkit is az orosz nyelvű könyvek terjesztése?

Illés Béla: Magyarországon minden fiatal 25 éves koráig tanulja az orosz nyelvet. Öt-hat év múlva többen fognak oroszul beszélni Magyarországon, mint angolul és franciául. Ehhez nemcsak a politikai helyzet, hanem az orosz irodalom is hozzájárul. Szinte hihetetlen, hogy Puskin milyen ragyogó agitátorra a szovjet irodalomnak.[206] Nálunk az is előfordul, hogy egyedül Puskin miatt tanulnak oroszul. És ez nemcsak Magyarországon, hanem Romániában is így van.

Apletyin elvtárs: És Csehov?

Illés Béla: Csehov mindig is népszerű volt Magyarországon. Gorkij is. Most jelenik meg nálunk a Gorkij-összes, amelyet nagyon sokan olvasnak.

Geiger elvtárs: Mennyire tartják sokra Aczél Tamást mint írót Magyarországon?

Illés Béla: Nehéz erre válaszolni. Ő egy nagyon jó, becsületes ember, nem rossz publicista, de persze nincs akkora hatása, mint Darvasnak vagy Veresnek.

Geiger elvtárs: Azért tettem fel ezt a kérdést, mert a tényt, miszerint Aczél és Nagy[207] Sztálin-díjban részesültek,[208] nem úgy értékelték Magyarországon, mint annak elismerését, hogy ők a kortárs magyar irodalom vezető írói.

Illés Béla: Nem. Két fiatal íróról van szó, akik becsületesen dolgoznak, s ezért értékelték őket. Persze a reakciós körök igen élesen kritizálták őket, miután a díjat odaítélték nekik. Nem volt könnyű megvédenünk őket a támadásoktól, annál is inkább, mert még a párton belül is voltak olyanok, akik rájuk támadtak. Egészen addig kritizálták, amíg nem maradt más, mint hogy kizárják Aczélt az írószövetségből.[209] Ritkán vannak olyan kellemetlen ülések, mint amilyen az volt.

Kérdés: Ki lépett fel ellenük?

Illés Béla: Majdnem mindenki. A védelmükben szólaltam fel én, Gergely, Madarász, sokan meg hallgattak. Lányi[210] is mellettük volt.

Kérdés: Nálunk egy időben nagy sikere volt K [---].[211] Ismerik őt Magyarországon, vagy elfelejtették?

Illés Béla: Pártonkívüli. Budapest környékén él. Képeket fest. Mint irodalmárt már elfelejtették.

Rosszijanov elvtárs:[212] Milyen visszajelzések jöttek Pomerancev[213] és Vaszil-jevszkij[214] Magyarországon megjelent cikkeire?

Illés Béla: Semmi különös.[215] Gladkov[216] cikkeinek sokkal kedvezőbb visszhangja lesz.

Kérdés: Ehrenburg melyik cikke beszéd tárgya?

Illés Béla: A *Znamjá*ban megjelent cikk.[217] Ezt igen élesen használták fel a szovjet irodalom ellen. Megegyeztünk Ehrenburggal, hogy felvilágosítást fog adni, ír erről majd valamit. De elfelejtette, hogy a cikkét a jobboldali körök a szovjet sajtó[218] ellen használják fel. Ha Ehrenburg írna egy kiegészítést a cikkhez, az igen hasznos lenne. Ha ő ebben a cikkben, mielőtt kritizálná a szovjet irodalmat, megírná, hogy a szovjet irodalom élvonalbeli irodalom, akkor érthető lenne. De erről megfeledkezett.

205 Szofia Smeral műfordítóról, a Szovjet Írószövetség cseh és szlovák irodalmi referenséről van szó.
206 Sic! Illés Béla nyilván arra gondol, hogy a klasszikus orosz irodalmi kultúra elsajátítása révén a magyar olvasó előbb-utóbb megszereti a szovjet irodalmat is.
207 Nagy Sándorról van szó.
208 A magyar írók közül Aczél Tamás *A szabadság árnyékában* (1948) c. regényéért, Nagy Sándor pedig a *Megbékélés* (1952) c. elbeszéléséért kapta meg 1952-ben a Sztálin-díjat. A szocialista országok írói közül többtucatnyian ugyanebben az évben részesülhettek először és utoljára a jelentős pénzjutalommal is járó kitüntetésben. Aczél Tamás például autót vett magának ebből az összegből, azzal disszidált Magyarországról 1956 végén. Ld.: Standeisky 2005, 148.
209 Sic! Aczél Tamást nem zárták ki az írószövetségből.
210 Lányi Sarolta írónőről van szó.
211 Az orosz eredetiben a szerző neve hiányzik, csak a K kezdőbetű olvasható.
212 Oleg Rosszijanov hungarológus, műfordító, irodalomtörténészről van szó.
213 Vlagyimir Pomerancev szovjet íróról van szó. Magyarul megjelent cikkét ld.: Az őszinteség a művészetben. *Bibliográfiai Tájékoztató,* 1954, 2–3. sz., 96–100.
214 Minden bizonnyal Vitalij Vasziljevszkij szovjet íróról van szó. Magyarországi megjelenésének adatait nem sikerült kiderítenünk.
215 Pomerancev cikkére ld. pl.: Nyírő Lajos: A szovjet írók II. kongresszusának előkészítése a szovjet sajtóban. *Bibliográfiai Tájékoztató,* 1954, 5–6. sz., 483–489.
216 Fjodor Gladkov szovjet íróról van szó. Magyarországi megjelenésének adatait nem sikerült kiderítenünk.
217 Ehrenburg *Olvadás* c. novellájáról van szó.
218 Sic! Az orosz eredetiben is a „sajtó" szó szerepel az „irodalom" helyett.

Bartman elvtárs: Ön lapszerkesztő. Mondja kérem, hogyan publikálja a lap a szovjet műveket, és hogyan terjesztik ezt általában?

Illés Béla: A lapot[219] korábban hetente kétszer adtuk ki nyolc oldalon. Csak a legfontosabb irodalmi cikkeket tudtuk benne közzétenni, nagyon ritkán olyan műveket, mint Solohov, ahogy az *Ogonyok*ban megjelent, s el tudtunk helyezni még néhány elbeszélést, de az önöknél megjelenő színművekről, szovjet filmekről, nagyobb munkákról nem tudunk írni, mivel rendkívül kevés a hely. A lap hamarosan naponta fog megjelenni, s akkor minden alkalommal két oldalt tudunk majd a szovjet elbeszéléseknek és általában az irodalmi műveknek szentelni. És nemcsak az orosz, hanem az ukrán irodalomból is tudunk majd közzétenni. Úgy döntöttünk, hogy ezt a kétoldalas megoldást minden második számban bevezetjük.

Gerskovics elvtárs: Mennyire ismert az ön számára, hogy miként dolgozzák fel az orosz–magyar irodalmi kapcsolatok kérdését? Létezik valamilyen munka e problémákat illetően?

Illés Béla: Nem ismerek ilyen munkát.

Gerskovics elvtárs: Annak idején sok ilyen munka jelent meg.

Illés Béla: Lehetséges, hogy sikerül majd egy ilyen monográfiát megírnunk, mint például Solohov hatása a magyar társadalom életére, az irodalmat kivéve. A monográfián egy végzős hallgató dolgozik. Nagyon sok minden elhangzott ezzel kapcsolatban.

Apletyin elvtárs: A Szovjet Írószövetség kongresszusával kapcsolatban ez év őszén kívánják megszervezni a *Szovjet irodalom* című kiállítást. Ebben hatalmas teret szentelnek majd a szovjet irodalom külföldi hatása kérdéskörének, azaz lényegében véve ez bizonyos mértékben az irodalom olvasókra tett hatásának kérdése, annak kérdése, hogy az irodalom milyen mértékben hat az olvasóra. De itt nemcsak az irodalmi, írói síkon lévő hatásról lesz szó, hanem a társadalom életére kifejtett hatásáról is.

Lesz egy írókra vonatkozó történelmi rész: az idősebb nemzedék stb. Lesznek a mi irodalmunk és más országok irodalma közti kapcsolatokról szóló vitrinek. Ott lesz a szovjet irodalomkritika kérdése is, az olvasók kritikái, olvasói levelek, visszhangok.

Lehet, hogy Magyarország írószervezete segíthetne nekünk bemutatni ezeket a kapcsolatokat, adhatna olvasói visszajelzéseket, kritikai véleményeket. Hiszen

219 Illés Béla 1950–1956 között volt az *Irodalmi Újság* főszerkesztője.

voltak anyagok, melyeket bizonyos mértékben mi is ismerünk, de a tudományos intézményekben, egyetemeken nincsenek-e még más anyagok?

Illés Béla: Adhatunk több gyárból, faliújságról, iskolákból anyagokat, de hogy a tudományos munka készen lesz-e, azt kétlem, az idő ugyanis nagyon rövid. Nemrég láttam egy iskolában a faliújságot, amelyre a gyerekek kizárólag a szovjet irodalomról, a szovjet könyvekről, a *Zvezdá*ról,[220] a *Tizenkilencen*ről[221] szóló írásaikat helyezték ki. Ily módon gyermekek, munkások és akár parasztok hozzászólásait is odaadhatjuk.

Domokos elvtárs: Mi is tudunk adni ilyen leveleket Romániából.

Geiger elvtárs: Milyen a kapcsolat a magyarországi magyar és az Erdélyben megjelenő irodalom között?

Illés Béla: A románnal van, de az Erdélyben megjelenő magyar irodalommal igen csekély a kapcsolatunk. Vannak könyvek, melyeket Romániában nyomtatnak: 36 ezer példányt Erdély, 10 ezer példányt Magyarország számára. Nálunk Erdélyből csak 1946-ban jártak írók. Igaz, nemrég volt egy magyar küldöttség Erdélyben. Néhány éve nincs kapcsolatunk. Ennek oka teljesen érthetetlen, hiszen a viszonyunk igen barátságos, az irodalom fejlődik, mégsincs élő kapcsolatunk. Erdélyben irodalmi lapok most gyakrabban jelennek meg, mint Magyarországon. Magyarország irodalmi kapcsolatai Szlovákiával jobbak. Szlovákiával könnyebb kapcsolatot tartani. Jóval nagyobb példányszámban nyomtatnak, mint mi, s az anyagi lehetőségek is megkönnyítik számunkra a kapcsolatot.

Geiger elvtárs: Magyarországnak van kapcsolata Észak-Jugoszláviával?

Illés Béla: Semmilyen kapcsolatunk nincs. Ott éles propaganda folyik Magyarország ellen. Most már tudjuk, mi történik ott. 8-10 hónappal ezelőtt egy nagyon éles irodalmi rádióadást adtak le, ahol kritizálták irodalmunkat. Igaz, a mi budapesti rádiónk sem hallgatott. Jugoszláviában most nagyon erős a propaganda a magyar népi demokráciával s különösen a Szovjetunióval és a szovjet befolyással szemben. Olyan hazug pletykákat terjesztenek, hogy éhezünk, nincsenek ruháink, és részeg szovjet tisztek sétálgatnak az utcákon, stb. (próbáljanak csak találni legalább egy részeg szovjet tisztet, nincs az a pénz, amiért találnának), s

220 A Leningrádban 1924-ben alapított, 1927-től havonta megjelenő irodalmi magazinról van szó.

221 Fagyejev *Tizenkilencen* c. regényéről van szó.

mindezt elbeszélések formájában stb. De ennek semmilyen hatása sincs. Amikor a rádióban kezdenek rágalmazni, az sokkal rosszabb szokott lenni.

Geiger elvtárs: Idegen nyelvű irodalmat adnak ki Magyarország területén?

Illés Béla: Irodalmi művek szerb és szlovák nyelven is jelennek meg, szlovákul még magyar tankönyveket is adnak ki. Németül nincs semmi. Most akarunk megjelentetni egy lapot német nyelven a német lakosságnak, mely Magyarországon maradt.

Rosszijanov elvtárs: Mennyire olvassák Magyarországon Zalka Mátét?

Illés Béla: A *Doberdót* és más könyveit is kiadták, ezek igen népszerűek lettek. Zalka Máté nemzeti hős.

Rosszijanov elvtárs: Jól ismerte őt? Nincs szándékában esetleg egy könyvet írni az életéről?

Illés Béla: Ez nagyon nehéz ügy. A polgárháború idején Szibériában élt, és ott harcolt. Életének e részét nem ismerem. A Vörös Hadseregben töltött szolgálatáról szintén keveset tudok. Még kevésbé ismert életének a török hadseregben töltött szakasza, s a spanyol eseményekben való részvételéről sem tudok részleteket.

Kérdés: Kik most Magyarországon a vezető kritikusok?

Illés Béla: Pándi Pál, [Fekete],[222] Nagy[223] és mások.

Kérdés: Milyen a magyar kritika helyzete most?

Illés Béla: Március 15-e után mindent újra kell értékelni, úgyhogy a kritika jelenleg igen elővigyázatos.

Kérdés: Jermilovval[224] foglalkoznak Magyarországon?

Illés Béla: Igen. Magyarországon a Csehovról szóló könyve és több cikke is megjelent nyomtatásban. Nagy tekintélynek örvend.

Rosszijanov elvtárs: Mi az ön véleménye Nagy Péter Móricz Zsigmond munkásságáról írt kritikájáról?

Illés Béla: Ennek a munkának sok pozitívuma és sok negatívuma is van.

Rosszijanov elvtárs: Mondhatjuk, hogy ez az első komoly mű Móricz Zsigmond munkásságáról?[225]

Illés Béla: Igen, ez az első próbálkozás.

222 Az orosz eredetiben a „Bekete" vezetéknév szerepel, amely jelenthet Fekete vagy Beke nevet is. Minden bizonnyal Fekete Sándor irodalomkritikusról van szó.

223 Nagy Péter.

224 Vlagyimir Jermilov szovjet kritikus, irodalomtörténész, publicistáról van szó.

225 Nagy Péter Móricz Zsigmond-monográfiája 1952-ben készült, és 1954-ben jelent meg először.

Sismonyin elvtárs: Mekkora példányszámban jött ki az ön legutóbbi könyve?

Illés Béla: Az első kiadás 12 ezer példányban jött ki, a második 10 ezer példányban.

Kérdés: A magyar írók a maguk részéről ajánlják, hogy a munkáikat oroszul kiadhassák a Szovjetunióban?

Illés Béla: A Magyar Írók Szövetségében összeállítottunk egy irodalmi listát, és elküldtük Romániába, Csehszlovákiába, Bulgáriába, Lengyelországba, de a Szovjetunióba nem. Ha kérik tőlünk, az más kérdés, de mi magunk nem kezdeményezhetjük, és nem is fogjuk.

Bartman elvtárs: Hogyan értékelik az oroszul megjelent *A magyar költészet antológiáját*?[226]

Illés Béla: A felszabadulást követően először kaptunk olyan visszafogott értékelést, komoly észrevételekkel, hogy az már-már elismerés. Magyarország önmaga soha nem adott még ki ilyen kiadványt. Soha nem volt még a magyar irodalomnak ilyen sikere.

Apletyin elvtárs: Nincs több kérdés? Nincs. Még egyszer köszönjük, kedves Illés Béla. (Taps.)

Gyorsíró: J. Kosztyukova.

Gépelt eredeti. RGALI, f. 631, op. 26, gy. 1190, l. 1–31.

226 *A magyar költészet antológiája (Антология венгерской поэзии)* 1952-ben Moszkvában, oroszul jelent meg.

4.

Oleg Rosszijanovnak, a Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottsága magyar referensének szolgálati tájékoztatója az orosz nyelvű magyar költészeti antológia szerkesztéséről

Moszkva, dátum nélkül [1954 júliusa után]

A magyar költészet antológiája, amelyet az Állami Szépirodalmi Kiadó adott ki (összeállította, szerkesztette, tanulmányok és kommentárok A. Krasznova, bevezető cikk Hidas Antal, a verseket fordította M. Zenkevics, M. Iszakovszkij, V. Levik, L. Martinov, Sz. Marsak, I. Mirimszkij, B. Paszternak, Ny. Tyihonov, Ny. Csukovszkij és mások), a XVI. századtól napjainkig terjedő periódust fogja át, és a XVI–XX. század legjelentősebb költőinek műveit foglalja magában, valamint magyar népdalokat és balladákat (amelyeknek külön fejezetet szenteltek).

Hasonló típusú antológia első ízben jelenik meg orosz nyelven. Nem jelentek meg antológiák, amelyek a magyar költészet teljes fejlődési útját megvilágították volna demokratikus hagyományai nézőpontjából és magyar nyelven. Az antológia összeállításának elve – kiválogatni az összes legjobbat, a valóban demokratikust, a valóban népit, amit a magyar költészet alkotott – az egyedül helyes és gyümölcsöző elv. Ez lehetővé teszi a magyar költészet fokozatos fejlődésének bemutatását, és ugyanakkor nem simítja el, nem gyengíti annak a reakció ellen vívott önfeláldozó harcnak a képét, amelyet a magyar nép legjobb költőinek kellett vívniuk, amely a múlt nagy népi mozgalmára támaszkodott, később pedig a forradalmi munkásmozgalomra.

Ezzel az elvvel összhangban az antológiában fontos hely jutott a kuruc daloknak (*Népköltészet* fejezet), a felvilágosodás kori és az 1848-as forradalmat előkészítő költészetnek (Batsányi, Csokonai, Fazekas, Kölcsey és mások), az 1848-as forradalmi költészetnek (Czuczor, Bajza, Vörösmarty, Petőfi, Tompa, Arany és mások), a XX. századi költők (Adytól és József [Attilától] Zelkig[227] és Kuczkáig) művészetének, amelyek közvetve és közvetlenül kapcsolódnak a munkásmozgalomhoz, és kifejezik a munkásosztály és a forradalmi parasztság társadalmi, politikai, etikai és esztétikai követeléseit.

Hidas Antal bevezető cikke a szovjet irodalom első olyan tudományos kutatása a magyar költészetről, amely a haladó ideológiai áramlatokhoz és a néptömegeknek a feudalizmus és a kapitalizmus elleni forradalmi harcához kapcsolódva követi végig a magyar költészet demokratikus fejlődési útját. A szerzők és a művek helyesen vannak kiválogatva, nincs ellene ellenvetés: az összes kortárs költő, akinek a versei belekerültek az *Antológiá*ba, az új, demokratikus Magyarország építésének aktív résztvevője. A fordítások általában igen magas színvonalúak, a kommentárok jók – mindez rendkívül értékessé, politikai és kulturális szempontból nagyon szükséges kiadvánnyá teszi az *Antológiát*, amely végre széles képet tár a szovjet olvasó elé arról a költészeti gazdagságról, amelyre jogosan lehet büszke a magyar irodalom.

Egy-egy jelentéktelen fogyatékosságot és hiányosságot – az *Antológia* szükségképpen nem teljes – a magyar irodalom országunkban folyó további tanulmányozása, a legjobb magyar költők és írók műveinek önálló és ezért teljesebb kiadása (a kiadóinknak a közeljövőben erre vállalkozniuk kell) majd pótolni fog.

Rosszijanov

Gépelt eredeti. RGALI, f. 631, op. 26, gy. 1195, l. 2–3.

227 Zelk Zoltán költő, íróról van szó.

5.

Borisz Polevojnak, a Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottsága vezetőjének átirata az SZKP Központi Bizottságának magyar írók meghívásáról a szovjet írók második kongresszusára

Moszkva, 1954. október 21.

1954. október 21.
323. titk. sz.
Titkos[228]

Az SZKP KB-nak

A vezető magyar elvtársak kívánságát illetően – amely a magyar nagykövetségen keresztül érkezett, és további három magyar kolléga meghívásával áll kapcsolatban az írók kongresszusára – közlöm:

1. A Szovjet Írószövetség Titkársága a vezetőségben jóváhagyott határozat szerint megállapította, hogy Kínát és a népi demokratikus országokat tekintve nem küldünk személyes meghívót, ám biztosítjuk, hogy az adott országból minden írószervezet maga válasszon küldöttet.

2. Magyarország vonatkozásában nemcsak célszerűtlennek, de kivitelezhetetlennek is tartjuk e szabály megsértését, mert ez természetes értetlenséget keltene a többi küldöttségben, de még egy olyan kívánság is, ami ugyan ez esetben teljesen indokolt, hogy az írószervezet által választottak mellé további vendégeket küldjenek.

3. A magyar jelöltek személyével kapcsolatban csak azt mondhatom, bizonyára átgondolatlanul javasolták őket. Személyesen jártam a magyar írók ülésén, láttam, hogy az írók közt Gergely Sándor a legnépszerűtlenebb figurák egyike,

228 Az iratot 1954. október 21-én érkeztették az SZKP KB-n.

s úgy viselkedett, mint egy sajátságos magyar rappista.[229] Ami a Sztálin-díjjal jutalmazott két magyar elvtársat illeti, tanúsíthatom, hogy már maga az, hogy e könyveknek a szerzőit kitüntették,[230] nagy elégedetlenséget váltott ki Magyarországon és más népi demokratikus országokban is[231] [---].[232]

Gépelt eredeti. RGANI, f. 5, op. 28, gy. 158, l. 44.

229 A szó kézírással javítva szerepel a szövegben. RAPP (Rosszijszkaja Asszociacija Proletarszkih Piszatyelej – Proletár Írók Oroszországi Egyesülete): szélsőbaloldali irodalmi-politikai szervezet 1925–1932 között, amely az irodalom pártosságára hivatkozva az összes irodalmi áramlat irányítására törekedett. Célul tűzték ki, hogy az értelmiséget a szovjethatalom köré tömörítsék, hogy a pártonkívülieket kommunista szellemben neveljék – a vulgáris szociológia, a „szövetséges vagy ellenség", az „eleven ember" és az „élmunkások tömeges bevonása az irodalomba" jelszavak segítségével. Tevékenységük azonban szektás magatartással, az adminisztratív módszerek elharapódzásával párosult, ezért a szervezetet feloszlatták. Tagjai közül többen a Szovjet Írószövetségbe igazoltak át.

230 A magyar írók közül Aczél Tamás *A szabadság árnyékában* (1948) c. regényéért, Nagy Sándor pedig a *Megbékélés* (1952) c. elbeszéléséért kapta meg a Sztálin-díjat 1952-ben.

231 Az ügy következményire ld. a 6. és 10. sz. iratot.

232 A dokumentum vége hiányos.

6.

Alekszej Rumjancevnek, az SZKP KB Kulturális és Tudományos Osztálya vezetőjének és V. B. Sztyepanovnak, az osztály referensének előterjesztése az SZKP Központi Bizottsága számára a szovjet írók második kongresszusára meghívandó magyar írókról

Moszkva, 1954. október 27.

Az SZKP KB-nak

A Szovjetunió magyarországi nagykövetsége (Andropov elvtárs) jelenti, hogy a Szovjet Írószövetség meghívása alapján a Magyar Írók Szövetsége úgy döntött, a szovjet írók második kongresszusára Veres Péter és Tamási Lajos küldötteket delegálják, és magyar barátaink engedélyt kérnek arra, hogy Gergely Sándor író is a küldöttséghez csatlakozzon. Véleményük szerint célszerű lenne a Sztálin-díjas magyar írók, Aczél Tamás és Nagy Sándor részére személyes meghívót küldeni.

A Szovjet Írószövetség Vezetőségének titkára (Polevoj elvtárs) mindezzel kapcsolatban azon meglátásának adott hangot, miszerint nem ajánlatos sem egy harmadik képviselő bevétele a magyar íróküldöttségbe, sem Aczél Tamásnak és Nagy Sándornak címzett személyes meghívó küldése.[233] A Szovjet Írószövetség elnökségi titkárának határozata szerint a népi demokratikus országokból (kivéve Kína és az NDK esetében) két küldöttet hívnak meg, mindegyik írószervezetnek biztosítva a lehetőséget, hogy meghatározza saját képviselőit. Egy harmadik jelölt beválasztása a Magyar Népköztársaság küldöttségébe és a személyes meghívók kiküldése sértené a jóváhagyott alapszabályt, a többi népi demokratikus ország írószervezeteiből pedig értetlenséget vagy ehhez hasonló igényeket váltana ki.

A Szovjet Írószövetség Elnökségének titkárságával való egyetértést tartjuk célszerűnek.[234]

233 Ld. az 5. sz. iratot.
234 A delegáció végső összetételére ld. a 10. sz. iratot.

A budapesti szovjet nagykövet válaszának szövege mellékelve.

A. Rumjancev V. Sztyepanov

1954. október 27.
25-2348. titk. sz.[235]

Gépelt eredeti. RGANI, f. 5, op. 28, gy. 158, l. 46.

235 A lap jobb hasábjában alul kézírásos bejegyzés található, olvashatatlan aláírások között: „Irattárba. A budapesti szovjet nagykövetnek szóló távirat folyó év november 1-jén elküldve."

7.

Szofia Smeralnak, a Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottsága cseh és szlovák irodalmi referensének szolgálati feljegyzése Borisz Polevoj, a Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottságának vezetője számára a moszkvai Gorkij Világirodalmi Intézet tanulmánykötetében szereplő magyar írókról

Moszkva, 1954. november 16.

B. Ny. Polevoj elvtársnak
A Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottsága elnökének

Sz. A. Smeral vezető konzultáns szolgálati feljegyzése

A Világirodalmi Intézet két éve dolgozik a népi demokratikus országok íróiról szóló kritikai tanulmánykötet szerkesztésén. A Külügyi Bizottság Népi Demokratikus Országok Szektorának munkatársai nagyon aktívan részt vettek ebben a munkában, részt vettek a vitákon, az előadásokon, recenziókat írtak. A tervek szerint egy általános jellegű tanulmány készült volna az utóbbi évek magyar irodalmáról, ugyanakkor ezt a tanulmányt Bajkov elvtárs[236] két, Aczél Tamásról és Nagy Ferencről[237] szóló tanulmányára cserélték. Ezek az írók, noha Sztálin-díjban részesültek, nem tartoznak a magyar irodalom legkiválóbb képviselői közé, amit nem egy alkalommal tettek szóvá a Moszkvába érkező magyar írók (Veres, Moraru,[238] Illés[239] és mások), akik gyengének tartják ezeket az írókat. Azonkívül, ahogy később megtudtam, Nagy, akit partizánnak tartanak, valójában egy olyan

236 Vlagyimir Bajkov műfordító, irodalomtörténészről van szó.
237 Sic! Valójában Nagy Sándor író, publicistáról van szó.
238 Sic! Ez nyilván tévedés. Nicolae Moraru besszarábiai születésű, a Szovjetunióban is jól ismert román prózaíró, dramaturg, kritikus volt.
239 Ld. a 3. sz. iratot.

alakulatban szolgált, amely a partizánok ellen harcolt.[240] Aczél könyvét jelentősen megváltoztatva adták ki nálunk.

Nem egy alkalommal mondtam a szerkesztőnek, Szamarin elvtársnak,[241] hogy csak eme két név kiemelése rossz benyomást kelthet Magyarországon. Ugyanakkor tegnap közölték velem, hogy a kötetet már bekötötték, és ez a két tanulmány is helyet kapott benne. Én magam nem olvastam ezeket a tanulmányokat.

Az Intézet második kötetében, amely a Goszlitizdatban található, van egy jó tanulmány Veresről, amelyet fel lehetne cserélni az említett cikkekkel.[242]

54. XI. 16. Sz. Smeral

Gépelt eredeti. RGANI, f. 5, op. 17, gy. 489, l. 136.

240 Az eddig ismert életrajzi adatok szerint 1943-ban került a keleti frontra, ahol átállt a Vörös Hadsereg oldalára. Ld.: Standeisky 1990, 436.
241 Roman Mihajlovics Szamarin szovjet irodalomtörténészről van szó.
242 Az ügy következményeire ld. a 8. és 9. sz. iratot.

8.

Borisz Polevojnak, a Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottsága vezetőjének előterjesztése az SZKP Központi Bizottsága számára a moszkvai Gorkij Világirodalmi Intézet tanulmánykötetében szereplő magyar írók kicseréléséről más magyar szerzőkre

Moszkva, 1954. november 18.

Sürgős Az SZKP KB-nak Titkos[243]

Szükségesnek látom mellékelten megküldeni önöknek a Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottságának vezető referense, Sz. A. Smeral által készített szolgálati feljegyzést a népi demokratikus országok íróiról készített kritikai tanulmánykötettel kapcsolatban, amelyet a Világirodalmi Intézet[244] állított össze.[245] Ez azért fontos kérdés, mert nagy felháborodást keltett magyar kulturális körökben, hogy a Sztálin-díjat annak idején két kevéssé ismert magyar írónak, Aczél Tamásnak és Nagy Ferencnek[246] ítélték oda, gyenge művekért, amelyek szovjet fordítását[247] még jelentős mértékben „meg is vágták" és kijavították. Nekem személy szerint több magyar író és Rákosi Mátyás is hangoztatta ebbéli felháborodását, aki azt mondta ezzel kapcsolatban, hogy a magyar irodalom sokkal gazdagabb, mint ahogy mi ismerjük ezen kitüntetésből ítélve.

A tanulmánykötetben csak Bajkov elvtárs két tanulmánya szerepel éppen erről a két magyar íróról. Így azzal, hogy éppen ezeket a tanulmányokat válogattuk a kötetbe, csak súlyosbítjuk a magyar irodalommal szemben egyszer már elkövetett hibát.[248] Az a véleményem, hogy ez ugyanolyan tapintatlan és káros volt, mint mondjuk cikket közölni Malcev *Jugoszláv tragédiájáról*[249] vagy Mihalkov *Ilja Golovinjáról*,[250] akik annak idején szintén kitüntetésben részesültek, de korántsem képviselik a szovjet irodalom csúcsát.[251]

Smeral elvtársnő annak idején többször mondta a kötet szerkesztőjének, Szamarin elvtársnak, hogy helyénvalóbb lenne vagy egy általános jellegű nagyobb tanulmányt, vagy a kiemelkedő írókról, Veresről, Szabó Pálról stb. szóló cikket közölni.

Már csak azért is, mert ezek a cikkek helyet kaptak a kötetben, és korrektúra előtt állnak.

Úgy gondolom, hogy most, amíg a kötet meg nem jelenik, az volna a helyes és hasznos, hogy más írókról szóló tanulmányokra cseréljék őket.[252]

A Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottságának elnöke B. Polevoj

374. sz. 54. XI. 18.[253]
2 példány E. V.

Gépelt eredeti: RGANI, f. 5, op. 17, gy. 489, l. 134–135.

243 Az iratot 1954. november 20-án érkeztették az SZKP KB-n. A lap bal hasábjában felül kézírásos bejegyzés olvasható: „Rumjancev és Vinogradov elvtársnak. Kérem, fordítsanak erre figyelmet és javítsák ki. XI. 19. M. Szuszlov".
244 Kézírással aláhúzva.
245 Ld. a 7. sz. iratot.
246 Sic! Valójában: Nagy Sándor.
247 Sic!
248 Kézírással aláhúzva.
249 Oreszt Malcev író, publicistáról van szó. 1951-ben jelent meg *Jugoszláv tragédia* c. kötete.
250 Szergej Mihalkov író, énekes, zeneszerző, dramaturgról van szó. *Ilja Golovin* c. színműve 1949-ben jelent meg.
251 A bekezdés utolsó mondata a lap bal hasábjában kézírással kijelölve.
252 Az ügy következményeire a KB-n belül ld. a 9. sz. iratot.
253 Kézírással a lapra jegyezve.

9.

Alekszej Rumjancevnek, az SZKP KB Kulturális és Tudományos Osztálya vezetőjének és Ivan Vinogradovnak, az SZKP KB Külföldi Kommunista Pártok Osztálya helyettes vezetőjének előterjesztése az SZKP Központi Bizottsága számára a moszkvai Gorkij Világirodalmi Intézet tanulmánykötetében Magyarországot reprezentáló tanulmányok kicseréléséről

Moszkva, 1954. november 29.

A Szovjet Tudományos Akadémia Világirodalmi Intézete rendezte sajtó alá *A népi demokratikus országok írói* című tanulmánykötetet. A kötet előszavában rámutatnak, hogy egy kötetsorozatot kívánnak kiadni, amelyben tanulmányokat fognak közölni a népi demokratikus országok legjelentősebb íróiról.

A Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottságának elnöke, Polevoj elvtárs az SZKP KB-hoz fordult azzal a javaslattal, hogy vegyék ki ebből a kötetből a két Sztálin-díjas magyar íróról, Aczél Tamásról és Nagy Sándorról írt tanulmányt, mivel nem sorolhatók a legjelentősebb magyar írók közé.[254]

A Moszkvában tartózkodó Rákosi elvtárs[255] egy beszélgetés során azon a véleményen volt, hogy célszerű lenne a népi demokratikus országok íróiról összeállított első kötetben tanulmányt közölni Nagy Sándorról és Veres Péterről, utóbbit Rákosi elvtárs az idősebb korosztály képviselőjeként jellemezte, aki ugyanakkor vitathatatlanul az egyik legjobb magyar író. Rákosi elvtárs kifejezte azon kívánságát, hogy az ezt követő kötetekben kapjanak helyet az olyan nagy írókról szóló tanulmányok, mint Illés Béla és Gergely, továbbá az Aczél Tamásról szóló cikk.

Úgy véljük, hogy azonosulni lehet Rákosi elvtárs véleményével, s a Szovjet Tudományos Akadémia Világirodalmi Intézete (Anyiszimov elvtárs)[256] és a Goszlitizdat (Kotov elvtárs)[257] kötelezhető arra, hogy *A népi demokratikus országok írói* első kötetében helyet kapjanak a Veres Péter és Nagy Sándor magyar írókra vonatkozó cikkek, és az előszóban jelezni lehetne, hogy a következő kötetekben mutatják be Illés Béla, Gergely és Aczél Tamás alkotói munkásságát.[258]

A. Rumjancev I. Vinogradov

1954. november 29.[259]

Gépelt eredeti. RGANI, f. 5, op. 17, gy. 489, l. 138.

254 Az ügy előzményeire ld. a 7. és 8. sz. iratot.

255 A feljegyzés kelte előtt Rákosi 1954 májusában járt Moszkvában az MDP PB delegációjának tagjaként. A delegáció tagja volt még Nagy Imre, Gerő Ernő, Farkas Mihály, Hegedüs András és Hidas István. Az SZKP KB Elnökségének tagjaival folytatott május 4-i találkozóról készített emlékeztető szinte kizárólag a szovjet partnerek által elmondottakat rögzíti, de ez alapján ennek keretében nem került sor kulturális, irodalompolitikai jellegű kérdések megvitatására. A május 4-i megbeszélésről készített emlékeztető szövegét ld.: Rainer M.–Urbán 1992, 134–141. Rákosi ezzel kapcsolatos javaslatai minden bizonnyal a hivatalos találkozót övező kötetlenebb eszmecseréken hangozhattak el.

256 Ivan Anyiszimov irodalomtörténészről van szó.

257 Anatolij Kotov lapszerkesztő, publicistáról van szó.

258 A kiadvány anyaga végül ezt a kompromisszumos megoldást tükrözte. Az első kötetben a Veres Péter és Nagy Sándor életéről és alkotói munkásságáról szóló tanulmányok jelentek meg Oleg Rosszijanov, illetve Vlagyimir Bajkov tollából. Ld.: О. Россиянов: Творчество Петера Вереша. In: *Писатели стран народной демократии. Сборник статей.* Ред.: Р. М. Самарин et al. Гослитиздат – Институт мировой литературы им. А. М. Горького АН СССР, Москва, 1955, 245–286.; В. Байков: Шандор Надь. Uo. 287–302. A bevezetőben a szerkesztők jelezték, hogy a sorozat további köteteiben Aczél Tamásról, Illés Béláról és Gergely Sándorról szóló életrajzi leírásokat szeretnének közzétenni. Uo. 6. Ehhez képest a második kötetben egy Zalka Mátéról, a harmadikban pedig egy József Attiláról szóló elemzés jelent meg. Ld.: О. Россиянов: Матэ Залка – писатель. In: *Писатели стран народной демократии. Сборник статей. Выпуск второй.* Ред.: Р. М. Самарин et al. Гослитиздат – Институт мировой литературы им. А. М. Горького АН СССР, Москва, 1958, 80–141.; Л. Шаргина: Аттила Йожеф. In: *Писатели стран народной демократии. Сборник статей. Выпуск третий.* Ред.: Р. М. Самарин et al. Гослитиздат – Институт мировой литературы им. А. М. Горького АН СССР, Москва, 1959, 231–266. A sorozat negyedik, utolsó kötetében pedig egyáltalán nem jelent meg magyar irodalmi szerzőről szóló tanulmány.

259 Az irathoz csatolva egy kézírásos noteszlap: „Irattárba. Az SZKP KB véleményét közöltük a Gorkij Világirodalmi Intézettel (Anyiszimov elvtárssal), a Goszlitizdattal (Kotov elvtárssal) és az Írószövetség titkárával, Polevoj elvtárssal. 54. XII. 9. [olvashatatlan kézjegy]"

10.

A szovjet írók második kongresszusán részt vevő, Veres Péter vezette magyar íróküldöttség tagjaival a Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottságában folytatott beszélgetés gyorsírásos jegyzőkönyve

Moszkva, 1954. december 28.

Szovjet Írószövetség
Külügyi Bizottság
Magyarország

A kortárs magyar irodalomról magyar írókkal a Külügyi Bizottságban folytatott beszélgetés gyorsírásos jegyzőkönyve

1954. december 28.
24 lapon

Magyar írók találkozói szovjet írókkal
1954. december 28.

Smeral elvtárs:[260] Elvtársak, ma íróinknak és a magyar írók Veres Péter vezette küldöttségének[261] a találkozóját rendezzük meg a mi magyar aktívánkkal és közösségünkkel.

260 Szofia Smeral műfordítóról, a Szovjet Írószövetség cseh és szlovák irodalmi referenséről van szó.

261 A szovjet írók második kongresszusát 1954. december 15–26. között rendezték meg Moszkvában, amelyen a Magyar Írók Szövetségét kétfős delegáció, Veres Péter elnök és Tamási Lajos titkár képviselte. Ld.: Tanácskozik a szovjet írók II. kongresszusa. *Irodalmi Újság,* 1954. december 21., 1. A magyar delegáció összetételének kérdésére ld. még az 5. és a 6. sz. iratot.

Reméljük, hogy ez a találkozó hozzájárul kapcsolataink további erősödéséhez, segít többet megtudnunk a magyar irodalomról, és segít megosztani a magyar irodalommal kapcsolatos elképzeléseinket vendégeinkkel.

Veres Péter: Tyihonov előadásából a kongresszus szovjet hallgatói és az olvasók hozzávetőleg helyes képet kaphattak a magyar irodalomról. Természetesen Tyihonov nem ismeri teljes egészében a magyar irodalmat, de mégiscsak képet adott róla önöknek.[262]

Fontosnak tartom, hogy szóljak arról az irodalomról, amelynek nemzetközi jelentősége van, különösen arról az irodalomról, amelynek a szovjet népekhez[263] fűződő barátság szempontjából van jelentősége.

Először röviden általános képet rajzolok a magyar irodalom jelenlegi állapotáról. A magyar irodalomban képviselve van a szakszervezeti szövetségek irodalma, a felszabadulás előtti múlt irodalma, a klerikális irodalom, a konzervatív irodalom, az úgynevezett haladó irodalom, a szociáldemokrata irodalom, a burzsoá irodalom, az emigráns irodalom. Azután a kommunista irodalom, a paraszti forradalmi irodalom, amely fejlődik és erősödik.

A felszabadulás után a felsoroltak közül egész csoportok kisarjadtak és eltűntek. Elsősorban a klerikusok, a konzervatívok, a szociálsoviniszták, azután a liberálisok egy része emigrált Amerikába, és az ördög tudja, hogy hová. A szociáldemokratáknak nem volt nagy jelentőségük. Számottevő részük velünk együtt dolgozik.

A legnagyobb csoportosulás, a népi-paraszti csoportosulás most szintén két csoportra hasadt. A balszárnyuk korábban is együttműködött a kommunistákkal, és most a kommunisták szövetségesei, és velük együtt dolgoznak. A másik rész, amelyik eddig vagy hallgatott, vagy magánmunkákat végez fordítások formájában, igazából ők csak most kapcsolódnak be.

Az általuk kiadott könyvek között olyan nevek kezdenek megjelenni, amelyeket önök kevéssé ismernek, de amelyeket én most megnevezek. A legismertebb

262 Ny. Sz. Tyihonov a szovjet írók második kongresszusán az 1954. december 22-i, a világ haladó irodalmának szentelt előadásában a népi demokratikus országok irodalmának fejlődéséről szólva több magyar írót név szerint megemlített, többek között Veres Pétert, Tamási Lajost, e beszélgetés résztvevőit, valamint Illyés Gyulát, Benjámin Lászlót, Kuczka Pétert, Zelk Zoltánt, Juhász Ferencet is. Vö. Современная прогрессивная литература мира. Доклад Н. С. Тихонова. *Литературная газета,* 23 декабря 1954 г., 5–6.

263 Sic!

Németh László, aki az orosz irodalmat fordítja, főként a klasszikusokat, Tolsztojt[264] és másokat.

A csoport másik kiemelkedő írója Tamási Áron, idén kapott Kossuth-díjat. Idén két könyve jelent meg.[265]

A haladó kispolgári írók egy része belépett a kommunista pártba, és különféle nyomtatott orgánumoknál, folyóiratoknál dolgozik, szerkesztői munkát végez, általában a kultúra frontján dolgozik.

Az ilyen sok rétegből és csoportból kialakult új magyar irodalomnak a működési eredményeiről beszámolt Tyihonov elvtárs a kongresszuson.

Vannak még a fiatal írók és a máig hallgató írók, akik még jobban ki tudják tágítani a magyar irodalmat.

Tamási Lajos elvtárs: Az irodalom jelenlegi állapotáról mondok néhány szót: Az elvtársak valószínűleg tudják, hogy az ismert, keresztülvitt júliusi határozatok[266] után minden téren, egyebek között az irodalomban is hatalmas változások mentek végbe. Miután a szocializmus építésének bizonyos szakasza lezárult, és új szakasza kezdődött el nálunk, amelynek az az értelme, hogy az élet minden területén, a kulturális életben is, az embernek kell a figyelem középpontjában lennie. Ez az irodalomban is tükröződik.

A március 15-i dokumentumot, amelyet a párt bocsátott ki, sajtótermékeink közzétették.[267] Abban több jogot adnak az íróknak, de több felelősséget, magasabb művészi színvonalat is várnak el tőlük. Az írók nagyobb alkotószabadságával egyidejűleg, azzal párhuzamosan a kritikának is erősebben kell fejlődnie. Ennek az lett a következménye, hogy néhány eddig hallgató író megszólalt. A Veres Péter által említett neveken kívül még Erdélyi Józsefet,[268] Jankovich Ferencet

264 Veres Péter nyilvánvalóan Lev Tolsztojra gondol, akitől valóban sokat fordított Németh László, egyebek között egyik fő művét, az *Anna Kareninát*, de ő ültette át magyarra a másik klasszikus Tolsztoj, Alekszej Tolsztoj nagy regényét, az *Első Pétert* is.

265 Tamási Áronnak egy évvel korábban, 1953-ban jelent meg két könyve, a *Bölcső és bagoly* és a *Hazai tükör*.

266 Sic! A szövegben tévesen: júliusi. Az MDP KV 1953. június 27–28-i plénumáról van szó, amelynek célja az volt, hogy feltárja a párvezetés hibáit. A határozat egyebek között a személyi kultuszról, a párton belüli demokrácia megsértésével okozott súlyos károkról szól.

267 Az MDP – lényegében az első Nagy Imre-kormány – irodalmi platformjának tekinthető dokumentumról van szó. Ld.: Az új magyar irodalom egyes kérdéseiről. *Szabad Nép*, 1954. március 15., 3.

268 A gyorsíró rosszul értette a nevet, az ő átírásában „Jergyi József" olvasható.

lehet megnevezni, akik most a párt politikájának köszönhetően szintén megszólalhatnak, írni kezdhetnek.

A magyar irodalom előtt álló problémák hozzávetőleg olyanok, mint a szovjet irodalom előtt álló problémák, bár azok időnként más síkban nyilvánulnak meg.

A júniusi határozat után nálunk nagy viták zajlanak néhány irodalmi kérdés értékeléséről. Hasonló viták, amint meggyőződhettünk róla, itt is zajlanak.

A kérdés lényegét úgy lehet kifejezni, hogy az irodalom a valóság hű ábrázolására kell hogy törekedjen, pártirodalommá kell, hogy váljon.

Korábban is segítették az írók a szocializmus építését, de ezt most meg kell erősíteni.

Van más nézőpont is, amely szerint a valóságot úgy kell ábrázolni, hogy semmire se szabad tekintettel lenni. Ez hibás, szélsőséges nézőpont.

Van olyan nézőpont, amely abból indul ki, hogy a szem a látás szerve, és amikor ábrázolni akarjuk a valóságot, a látás ezen szervét kell igénybe venni, hogy lássuk a valóságot.

Két nézőpont vitatkozik egymással. Szerintünk az a nézőpont a helyes, amelyik azt mondja, hogy a valóságot mélyen kell ábrázolni, őszintén, pártosan. Ez a keresés időszaka. Ez alatt a másfél év alatt nagy művek még nem születtek. Mondják, hogy ezek a művek most íródnak és születnek, és hamarosan meg lesznek írva.

Szeretném, ha az orosz elvtársak kérdéseket tennének fel, mi felelhetnénk rájuk, és ez hozzájárulna, hogy a magyar–szovjet irodalmi kapcsolatok még szilárdabbá váljanak.

Lippay elvtárs:[269] A költészetnek a prózától való korunkbeli lemaradása kapcsán Juhász Ferencről és másokról beszélek.

Általánosságban úgy jellemezhető, hogy bizonyos költők valahogy elhallgattak, eltávolodtak a valóságtól, és ez vagy formalista kísérletezésben, [vagy][270] szürrealista stílusban nyer kifejezést. Néhány költőnél annyira erős a naturalizmus, hogy ez valami még rosszabbal határos, mint a naturalizmus.

Az elvtársak hogyan értékelik ezeket a költők körében mutatkozó jelenségeket? Érdekel az értékelésük.

269 A szovjet emigrációban élő, magyar származású Lippay Zoltán kritikus, történészről van szó.

270 Az orosz szövegből a második „vagy" hiányzik, anélkül hibás a mondat.

Veres Péter: Én, aki nem vagyok költő, megpróbálok válaszolni. Ön jelen volt az ülésen, amikor Szimonov[271] a költészetről beszélt.[272]

Amikor nyáron az írószövetség vezetőségi ülése volt, arról volt szó, hogy néhány költő a valóság ilyen parnasszista érzékeléséhez jutott el, elszakadtak a valóságtól. Ezt a valóságtól való menekülésként határozták meg.

Itt rögvest ki kell zárni Képes Gézát, mert ez régebbi verseinek a kötete,[273] ezek nem a modern versei.

Azóta járt a Szovjetunióban,[274] és számos jó, szép verset írt.

Kónyáról kevésbé lehet elmondani, hogy szürrealista próbálkozásai vannak. Róla azt lehet mondani, hogy túlságosan sokat ír. Sok verset, de ezek nem érik el az igazi költészet színvonalát. Kónyánál ilyen alkotói válság egyszer-kétszer fordult elő, míg más költőknél ötször-hatszor.

Juhásszal egészen más a helyzet. Az a folyamat, amely *Dózsa*[275] című poémájában tükröződött, jóval korábbi eredetű. Ez látható volt a korábbi verseiből. Első poémái nagyon jó, realista poémák voltak.

Következő poémája, a *Jégkakas* vagy *A jégvirág kakasa*[276] nagy vitákat keltett a magyar irodalmi közvéleményben. Ebben a poémában túl sok a nyelvi szemét, és egyes szürreális vonások is vannak benne.

Magyarországon azt tartják, hogy ez a kísérlete nem elég sikeres.

Történelmi eposzt csak népi nyelven lehet írni, mondjuk, úgy, mint Tvardovszkij *Vaszilij Tyorkin*ja.[277] Azaz nem kell ebből elszigetelt irodalmi jelenséget csinálni, hanem az egész nép számára hozzáférhetővé kell tenni, hogy olvashassa.

271 Konsztantyin Szimonov szovjet író, költő, publicista, forgatókönyvíróról van szó.

272 K. M. Szimonov 1954. december 17-én szólalt fel a szovjet írók második kongresszusán, és a szovjet prózairodalomról tartott beszámolót. Ld.: Проблемы развития прозы. Содоклад К. М. Симонова. *Литературная газета,* 18 декабря 1954 г., 2–3.

273 Válogatott verseinek kötete *Vajúdó világ* címmel 1954-ben jelent meg.

274 Nem sikerült kideríteni, hogy Képes Géza pontosan mikor, hol, mettől meddig tartózkodott a Szovjetunióban. 1954-ben Mongóliába utazott, nyilván a Szovjetunión keresztül, és ekkor állt meg Moszkvában. Az időpontról az *Esti Budapest*ben közölt versének keltezése elég biztos támpontot ad: Egy kiállításon (Moszkva, 1954. augusztus 4-én). *Esti Budapest,* 1954. szeptember 11. Irodalmi melléklet.

275 Juhásznak nincs ilyen c. poémája, a Dózsáról szóló, 1954-es *A tékozló ország* c. kötetről van szó.

276 Ez a pontos címe az 1951-es komikus népi eposznak.

277 Alekszandr Tvardovszkij szovjet költő, író, a *Novij Mir* c. folyóirat szerkesztőjének háborús témájú, 1941 és 1945 között született, rendkívül népszerű elbeszélő költeménye.

Véleményem szerint az ilyen irodalmi kísérletekkel tisztelettel kell bánni, érdemük szerint kell értékelni őket, de ez nem az az út, amelyik a széles olvasóközönséghez visz.

Azt a következtetést lehet levonni, hogy a kortárs magyar költészet műveiben nem tudta megvalósítani azt az új programot, amelyet Magyarországon a párt és a kormány hajtott végre.

Juhásszal és az összes többi költővel szemben az az első elvárás, hogy műveikben valósítsák meg ezt az új programot.

Tamási elvtárs: Úgy gondolom, hogy Képest[278] nem kell idekapcsolni, és nem tudok egyetérteni Képes kötetének ilyen értékelésével. Ez nem tartozik hozzá a szóban forgó problémához. Van sok más dolog, ami a jelen problémához tartozik, de erről most nem beszélünk.

Elnök: Hogyan értékeli Szamed Vurgun előadásának azt a tételét, ahol a költészetben elengedhetetlen romantikáról beszél.[279]

Veres Péter: Erről mi semmit sem tudunk mondani, mert egyáltalán nem tudjuk, hogy mit mondott Szamed Vurgun. Ha otthon mindezt lefordítjuk, ahogy kell, akkor lesz majd világos véleményünk.

Kongresszusi felszólalásomban tettem egy megjegyzést a romantikával kapcsolatban.[280] Úgy gondolom, hogy az irodalomba minden belefér, még a romantika is. A legfontosabb, hogy szívből jövő lángolás legyen benne, akkor minden jó lesz. Ennek bizonyítéka Victor Hugo halhatatlansága.

278 Az orosz szövegben nagyon eltorzult formában itt és a későbbiekben a „Kenyesi" név olvasható.

279 Szamed Vurgun azeri költő 1954. december 16-án szólalt fel a szovjet írók második kongresszusán, és a szovjet költészetről tartott előadásában külön szólt a forradalmi romantikáról. Kifejtette, hogy sokan félnek magától a romantika szótól is, jóllehet a forradalmi romantika jellemző a szovjet költészetre. Javasolta, hogy erről a kérdésről nyissanak vitát. Ld.: Советская поэзия. Доклад Самеда Вургуна. *Литературная газета,* 17 декабря 1954 г., 4.

280 „Vannak írók, és mindig lesznek, akik örökké élnek, illetve mindig újjászületnek, és ezek közt – a szó jó értelmében – éppúgy vannak romantikusok, mint realisták. Az a romantika, amelyben igazi poézis van, halhatatlan, és a realizmus is halhatatlan, amelyben a mindennapi valóság költészetté emelkedik. A fellengzős hazudozás viszont csak álromantika, és a valóság leírása költőiség nélkül csak naturalizmus." Ld.: Irodalmunk mai és holnapi gondjai. Felszólalás a szovjet írók második kongresszusán. *Szabad Nép,* 1954. december 31., 2. Kibővítve megjelent kötetben is, *A szovjet írók 2. kongresszusán* c. cikk első részeként. In: Veres Péter: *Közös gondjainkról.* Magvető Kiadó, Budapest, 1955, 98.

Jurij Sismonyin:[281] Min dolgoznak most a vendégeink, és mivel készülnek a tizedik évfordulóra? Gondolkodnak-e azon, hogy a felszabadulás 10. évfordulójára valamilyen művekkel álljanak elő?

Veres Péter: Azóta, hogy elnök lettem, nagyon sok újságcikket írtam elvi kérdésekről, irodalomról, művészetről stb.

A felszabadulás évfordulójához időzített pályázatra forgatókönyvet, forgatókönyv-librettót írtam, amely a *Csillag*ban jelent meg,[282] és ezért díjat kaptam.[283] De még nem filmesítették meg,[284] mert a filmművészet nálunk még válságosabb helyzetben van, mint a Szovjetunióban.

Hozzáfogtam *Három nemzedék* című trilógiám[285] harmadik kötetéhez. A harmadik kötetnek *A Balogh család* lesz a címe.[286]

Ebből a harmadik részből még csak néhány fejezetet írtam meg.

Amikor hazamegyek, és levetek magamról minden irodalmi gondot, folytatni fogom a munkát.

Néhány évvel ezelőtt, amikor nagyon sok kérdés volt az irodalom körül, de még kevés mű volt, mi azt tartottuk, hogy „beszéljenek a művek", és azok valóban beszélni kezdtek. És arra van szükség, hogy továbbra is beszéljenek. Több tervem nincs.

Tamási: Tavasszal fog megjelenni a verseskötetem.[287] Erről semmi különöset nem tudok mondani, már megírtam őket.

281 Jurij Sismonyin hungarológus, műfordítóról van szó.

282 Veres Péter: A Bacsó-tanya (filmnovella). *Csillag,* 1954, 7. sz., 1169–1205. és *Csillag,* 1954, 8. sz., 1481–1499.

283 „A múlt év végén meghirdetett felszabadulási filmnovella pályázat íróink körében komoly érdeklődést keltett. A pályázaton legjobb íróink közül kilencen vettek részt. A beérkezett pályaművekről a bírálóbizottság megállapította, hogy a novellák többsége komoly igényű, értékes írás, és filmirodalmunk fejlődéséről tanúskodik. A bizottság úgy döntött, hogy a tervezett egy díj helyett két díjat ad ki, s 10 000-10 000 forinttal jutalmazza Veres Péter: *Bacsó tanya* és Karinthy Ferenc: *Budapesti tavasz* c. filmnovelláját. A díjazott műveken kívül a bírálóbizottság több novellát alkalmasnak talált filmesítésre." Ld.: Veres Péter és Karinthy Ferenc filmnovellái nyerték a felszabadulási pályázatot. *Irodalmi Újság,* 1954. szeptember 18., 4.

284 Veres Péter filmnovelláját később sem filmesítették meg, ellenben Karinthy Ferenc *Budapesti tavasz*ából Máriássy Félix rendezett filmet 1955-ben.

285 A trilógia első két része: *Szolgaság, Szegények szerelme.*

286 A harmadik kötetnek *János és Julcsa,* a trilógiának pedig végül *A Balogh család története* lett a címe.

287 Tamásinak a *Dal az ifjúságról* c. kötete 1955-ben jelent meg.

Egy szatirikus verses művön dolgozom. Így akarok bekapcsolódni a szatíráról folyó vitába, hogy a szatírában nem a pozitív és a negatív arányáról van szó, hanem ez világnézeti kérdés. Ezt jól kellene megírni.

Lippay: A szatírával kapcsolatban. A magyar íróknak mi a véleménye az író *Talpsimogató, Talpnyaló* című komédiájáról?[288]

Gerskovics:[289] Egy évvel ezelőtt néhány érdekes szatirikus mű jelent meg Magyarországon, egyebek között Veres Péter műve[290] és Urbán Ernő komédiája.[291] Ezek a művek, amennyire mi tudjuk, nagy vitát keltettek Magyarországon. E művek megjelenése után Magyarországon némi visszaesés volt tapasztalható a szatirikus művek kiadásában. Mivel magyarázható az ilyen visszaesés, és milyenek a jövőbeni kilátások?

Sismonyin elvtárs: Maga Veres Péter lemondott a szatirikus műfajról, vagy gondolkodik a folytatáson?

Tamási: Idézettel kezdem Képes gyűjteményes kötetéből. Képes Juvenalis-idézettel kezdi, hogy nehéz szatírát nem írni, és Képes hozzáteszi, hogy ma nem írni még nehezebb.[292] Ez jó kifejezés, mert nagyon sok vita volt nálunk a szatíra körül, és még most is vannak ilyen viták.

Nagyon sikerült, újító jellegű mű Veres Péter *Almáskertje*.[293] Urbán színműve, az *Uborkafa*[294] körül nagy viták voltak.[295]

A vita eredményeként mára elfogadott lett a mi nézőpontunk, hogy Urbánnak ezt a kísérletét is pozitív kísérletként kell értékelni. A színvonal vonatkozá-

288 Sic! Az orosz szövegből kimaradt az író, Déry Tibor neve, ő írt *Talpsimogató* c. egyfelvonásos szatírát, amely a *Csillag* 1954. áprilisi számában jelent meg. A darabot 1954 májusának utolsó hetében mutatta be a Katona József Színház. Ld.: *Irodalmi Újság,* 1954. május 8., 8. A *Talpnyaló* nyilván a *Talpsimogató* cím megismétlése, a tolmács kereste a megfelelő szót.

289 Alekszandr Gerskovics irodalom- és színháztörténész, kritikus, műfordítóról van szó.

290 Az *Almáskert* c. szatíra a *Csillag* 1953. júniusi számában jelent meg.

291 Urbán Ernő *Uborkafa* c. szatirikus darabjáról van szó, amely az *Új Hang* 1953. áprilisi számában (61–72.) jelent meg, és a budapesti Nemzeti Színház mutatta be ugyanazon év november 25-én.

292 Kicsit pontatlan a hivatkozás. Képes *Vajudó világ* c. kötetének *Epigrammák és szatírák* c. részében, a *Régen és most* c. epigrammájában utal Juvenalisra: „»Szatírát *nem írni* nehéz« – mondták a rómaiak. / »De szatírát írni még nehezebb« – mondják a maiak." Ld.: Képes Géza: *Vajudó világ.* Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1954, 82.

293 1954-ben jelent meg.

294 Az orosz eredetiben a Зазнайка cím szerepel.

295 Az *Almáskert* és az *Uborkafa* recepciójára a szovjet és magyar irodalomkritika részéről ld. még a 2. és 3. sz. iratot.

sában: ott vannak bizonyos problémák, van politikai problematikusság is. Sokkal problémásabb szatirikus színmű Déry egyfelvonásos színműve, amely egyetemistákról szól.[296] Véleménye szerint ezt a szatírát is kísérletnek kell tekinteni. Ha alaposabban szemügyre vesszük Dérynek ezt a színművét, valamiféle hiányérzet támad az emberben. Az az érzése támad, hogy inkább külső, mint belső szemlélője ifjúságunk életének. Felületesen oldja meg azokat a kérdéseket, amelyek tetszhetnek az olvasónak, és nem képes a probléma mélyére hatolni. E színmű körül még folytatódik a vita. Kritikánk nem túlságosan élesen közelített e színmű hiányosságaihoz. E színmű komoly kivesézésének még ezután kell következnie. Általában arra akarjuk ösztökélni az írókat, hogy a jövőben bátrabban írjanak szatirikus műveket.

Értesüléseim szerint sokan készülnek szatirikus művek megjelentetésére.

Veres Péter: Szeretném valamivel kiegészíteni, amit Tamási mondott. Amikor a párt XIX. kongresszusán elhangzottak Malenkov[297] elvtárs szavai, hogy Gogolra és Scsedrinre[298] van szükségünk, Magyarországon szintén sok szatirikus művet kezdtek írni.[299] Némelyik sikerült, némelyik nem. A sikerben és a sikertelenségben elvi momentumok és a tehetség momentumai egyaránt szerepet játszanak.

Az első zavar amiatt következett be, hogy vajon lehet-e manapság szatírát írni pozitív hős nélkül. Mindeddig ez nem nyert ilyen pozitív megoldást. Most már tudjuk, a szatírát nemcsak abban a szellemben lehet értékelni, hogy vicces-e vagy sem, hanem hogy hasznos-e, lehet-e ebben a szatírában az ellenségeinken és a magunk hiányosságain nevetni. Hogy ne forduljon elő, hogy az ellenségünk nevethet a nehézségeinken és e nehézségek ellen vívott harcunkon. A szatíra nem lehet olyan, hogy az következzen belőle, hogy tehetetlenek vagyunk bármilyen problémával, nehézséggel szemben. Ha ezzel a mércével mérünk, akkor az összes szatíránk – beleértve az enyémet is – nem üti meg a kellő mértéket.

Mindjárt én is elmondom a véleményemet Déryről, hadd térjenek el a vélemények egymástól. Ez jellemző is, azért, hogy megmutassuk, nálunk mindenki

296 Déry *Talpsimogató* c. egyfelvonásos szatírájáról van szó, amelyet 1954 májusának utolsó hetében mutatott be a Katona József Színház. Ld.: *Irodalmi Újság*, 1954. május 8., 8.
297 Georgij Malenkovról, a Minisztertanács elnökhelyetteséről van szó.
298 Mihail Szaltikov-Scsedrin orosz író, publicista, kritikusról van szó.
299 Veres Péter egyik cikkében is idézte Malenkov szavait: „Szovjet Gogolokra és Scsedrinekre van szükségünk, akik a szatíra tüzével égetnek ki az életből mindent, ami negatív…" Ld.: Veres Péter: Irodalmi tanulságok a nagy kongresszusról. *Irodalmi Újság*, 1952. október 23., 1.

másképp gondolkozik erről a színműről. Nekem az a véleményem, hogy bár ez a színmű állandóan sikerrel megy a színházban, művészi szempontból ez a szatíra nem sikerült. Hozzá kell tenni, hogy én elfogult vagyok a színművek készítésével. Úgy gondolom, a drámának mint olyannak nem az adja az értékét, hogy hányszor mutatják be a színpadon, hanem hogy hányszor lehet elolvasni. Ezernyi olyan színművet ismerünk, amelyekkel tele van a világirodalom, amelyeket sokszor visznek színre, és az mégsem irodalom.

Ebből az elvből kiindulva vagyok szigorú a színművekkel. Lehet, hogy éppen ezért vagyok elfogult Déry *Talpsimogatójá*val szemben. Nekem maga a cím sem tetszik. Nem lehet azt mondani, hogy „Talpcsiklandozó", mert a talpat csiklandozni kényelmetlen dolog. A talpat nyalni lehet. És a kutyák nyalogatják a talpat. És szerfölött érdekes, hogy az emberi talp ezt kibírja. De ha valamilyen idegen kéz babrál a talp körül, az kellemetlen érzést kelt, úgyhogy ez valamilyen eredetieskedés.

Ez nem igazi humor, hanem stilizált humor. A magyar nyelvben lényegében nincs stilizált humor, nem volt. A magyar humor a népi humor, a népnyelv. Móricz Zsigmondnál, Szabó[300] Pálnál fellelhető a humor. Ebből a szempontból nem tudom sikerültnek tekinteni ezt a művet *(Talpsimogató)*. Ezenkívül az egyetemisták körében messze nem a szolgalelkűség a legfőbb hiányosság. Úgyhogy ez nem talál célba, ahogy önök mondják, ez nem tipikus.

Más társadalmi osztályoknál, például valamiféle hivatalokban ez jellemzőbb lenne. Az egyetemistákra nem jellemző a talpnyalás professzorok irányába, mert túl sok professzor van, és az egyetemisták belefáradhatnak.

Mégis milyen haszon származik ilyen színdarabok írásából? Mert a színházi közönség már sok éve szomjazza az ilyen darabokat, a humorral teli darabokat.

Urbán darabja nem kerül le színpadról,[301] pedig ez elég siralmas mű. De a közönség száma nő, és érzi, hogy ez elég siralmas darab.

Nagyon elterjedt nálunk az újságszatíra, de az is kimeríti magát, mert tartalmatlan volt. Egészében véve nem nyúlt nagy dolgokhoz, nem tökéletesedett. Lapos stílusban foglalkozik olyan dolgokkal, hogy nincs ülőhely valamelyik villamoson, az emberek imitt-amott sietnek, rálépnek egymás lábára, de ez olcsó dolog…

300 Az orosz szövegben: „Szoba".
301 A Nemzeti Színház játszotta a darabot.

De a budapesti újságírás 50-60 évig ezzel foglalkozott, és minthogy az utóbbi években nem tudtak ezzel foglalkozni, ezért most, ami csak belefér, túl sokat kezdtek vele foglalkozni, és mint minden túlzás, ezek a dolgok megbosszulják magukat. A szocialista realizmus korában az ilyen mulandó dolgok eltűnnek.

Fogok-e szatírát írni? Nem tudom, mert lényegében alkatilag én nem vagyok szatirikus. Én inkább ironikusan írok, és a szatírához jóval több harag, gonoszság kell, mint amennyi nekem van.

Mindig nagyon szerettem a szatirikus írókat, Anatole France-t, Voltaire-t, Thackeray-t, Dickenst. Az, hogy az utóbbi években szatírát kezdtem írni, politikai szükségszerűség volt, amint az is, hogy 1945-ben a földosztó bizottság elnöke voltam.

És hogy az *Almáskert* ilyen lett, ha visszatekintve ezen gondolkodom, akkor ez valószínűleg azért sikerült így, mert a szatirikus elvek még nem voltak tisztázva. Az az általános elvárás, hogy a szatírában föltétlenül legyen pozitív hős, késztetett engem arra, hogy az elbeszélő lett a pozitív hős ebben a szatírában, hogy a munkás kommunista, aki valamilyen vállalathoz indul dolgozni, a saját szavaival mondja el, amit ott tisztázott. Magának az írónak a kritikája éppen ebben a központi figurában fogalmazódik meg. Éppen ezért alakult úgy, hogy a befejezés nem szatirikus, hanem pozitív, mert aki első személyben beszél, nyugodtan elmondhatja, hogy ezt a problémát megoldottuk, és most már virágzik az „almáskert". Mit mondhatok erre? Azt, hogy tényleg virágzik.

Öreg almáskertjeink nagy része kipusztult, de több mint 10 000 [hektáron][302] új almáskertek nőttek nálunk, és ezek nagyszerűen fejlődnek.

Engem általában inkább az epika, az elbeszélés vonz. Ezen az epikus nyelven mondtam volna el a magyar nép történetét, éppen azon a nyelven, amelyen a nép beszél, és amelyen meséket mond, mert amíg nem volt irodalom, a mesék voltak a nép nyelve.

Bízom benne, hogy ez egybevág a szocialista realizmus vonalával. Persze nem minden van szocialista szellemben, de a maga helyén, a maga területén ez az, amit tovább kell vinni. Ez az, amit a költészet kapcsán Aragon[303] úgy fogalmazott meg, hogy a költőnek a hagyományos népi nyelven kell beszélnie és énekelnie.

302 Az orosz szövegből itt hiányzik egy szó, talán a „hektáron".

303 Louis Aragon francia kommunista költő, regényíró, esszéista, kritikusról van szó.

Jemeljanyenko:[304] A szovjet kiadók az utóbbi időben számos verseskötetet és prózát, magyar klasszikusokat és kortárs magyar írókat jelentettek meg. Hogyan értékelik fordítási tevékenységünket ezen a területen?

Veres Péter: A fordítást még kevéssé ismerjük. A napokban visszafordítást csináltunk, néhány mondatot a *Próbatétel* című könyv előszavából.[305] Ebben az előszóban, egyet kell hogy értsek Malihina elvtársnő kritikájával, hamis információ található.[306] Mindenekelőtt a narodnyikmozgalom[307] fogalmának áthelyezése a modern Magyarország viszonyai közé, ez önmagában is helytelen.[308] Az orosz narodnyikmozgalom Marx előtti, Lenin előtti áramlat volt. A magyar népi mozgalom egyrészről a leninizmussal párhuzamosan haladt, másodsorban a leninizmus után.

Személy szerint én, amikor író lettem, a marxizmust és a leninizmust is ismertem. Mindig úgy véltem, hogy a marxizmust és a leninizmust a magyar valóságban a parasztforradalomban alkalmazom. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy nem vétettem hibákat [...][309] és a megfogalmazásokban.

De ki kell hogy jelentsem, részt vettem a munkásmozgalomban, egyáltalán nem voltam kívülálló ember, nem egyszerű szimpatizáns voltam. Gyerekkoromban földművelő munkásokkal voltam együtt, és tagja voltam a földmunkások

304 Később nyilvánvalóan ugyanez a személy Jemeljanovics néven szerepel. Életrajzi adatait nem sikerült kideríteni.

305 Veres Péter *Próbatétel* (1950) c. novelláskötetének orosz fordításáról van szó. Петер Вереш: *Испытание. Рассказы* (Перевод с венг. В. Байкова, Ю. Шишмонина; Предисловие. В. Байкова). Издательство иностранной литературы, Москва, 1954. Az előszót Vlagyimir Bajkov írta.

306 Jelena Malihina irodalomtörténész, műfordítóról van szó. Többek között Móricz Zsigmond, Németh László, Illyés Gyula műveit fordította oroszra. Malihina önálló cikkben bírálta a *Próbatétel* fordítását, és már a címben egyértelművé tette véleményét: *Egy kiadás baklövései.* Főként Bajkov fordításaiban talált „rendkívül sok hibát", az eredeti gondolatok elferdítését. Ld.: Е. Малыхина: Огрехи одного издания. *Литературная газета,* 29 июля 1954 г., 3. Malihina cikkéről az *Irodalmi Újság* is hírt adott, de nem derül ki belőle, hogy súlyos gondok vannak a szovjet kiadással. Ld.: *Irodalmi Újság,* 1954. augusztus 7., 8.

307 A „narodnyikok" (népiek) mozgalma az orosz forradalmi mozgalom egyik irányzata volt, amely az 1860-as években alakult ki. Bázisa az 1861. évi jobbágyfelszabadítással elégedetlen parasztság volt, eszmerendszerét pedig részben a forradalmi demokraták, részben liberális és anarchista gondolkodók eszméiből szintetizálta. Céljuk az önkényuralom felszámolása, s a kapitalizmus megkerülésével a faluközösségen (obscsina) alapuló szocializmus megvalósítása volt.

308 A bekezdés első négy sora a dokumentum bal margóján függőleges vonallal kiemelve.

309 Innen hiányzik egy szó az eredeti gépiratban.

szervezetének.[310] 1919-ben tagja voltam a direktóriumnak, akkor léptem be a földművelő munkások szakszervezetébe. A forradalom után tagja voltam a szociáldemokrata pártnak. De lélekben, eszmeileg soha nem voltam szociáldemokrata. Ugyanúgy, ahogy általában az összes magyar földmunkás. Tagjai voltak a szociáldemokrata pártnak, de nem voltak szociáldemokraták. A szociáldemokrata párt Magyarországon a munkásarisztokrácia befolyása alatt állt. A horthysta ellenforradalom idején ez volt az egyetlen legális párt Magyarországon. A forradalmi proletariátus vezetője nem lehetett a szociáldemokrata párt vezetője. István, aki a falunkból volt delegátus, börtönbe került, és azután meghalt.

Minthogy nem olvasunk oroszul, nem tudjuk megítélni a fordítás minőségét.

Minden kiadvány tervezése során jó lenne, ha a Külügyi Bizottság levelezne az írószövetségünkkel. Ha idegen országnak akarunk bemutatni műveket, arra van szükség, hogy ott minden rendben legyen politikai és művészi szempontból is, és az író ne látsszon jelentősebbnek, mint amilyen a valóságban, és ne tegyék nevetségessé se.

Tamási: Bár nem tudjuk minden mű fordításának részleteit elemezni, oroszul jól tudó elvtársakkal folytatott beszélgetések eredményeképpen úgy gondoljuk, hogy a fordítás jó.[311]

Moszkvában nagy örömmel tapasztaltuk a magyar művek nagy példányszámát, valamint a művek választékát is, amelyet úgy állítottak össze, hogy a régi és az új magyar irodalomnak is utat nyisson a Szovjetunióba.

Levelet kaptunk Boriszoglebszkből, Balasov megyéből[312] egy leánytól, aki magyar egyetemistákkal szeretne levelezni. Azután írt, hogy elolvasta az itt megjelent magyar irodalmi műveket.

Örvendünk, hogy magyar büszkeségünk, Petőfi itt is ismert költő lett.

Természetesen a modern fordítás körül számos probléma merülhet fel. Ezért mi nagyon örülünk ennek a tanácskozásnak, mivel a közös megvitatás és megbeszélés sok probléma megoldásában segíthet.

310 A Magyarországi Földmunkások Országos Szövetségében tevékenykedett.
311 A mondat a dokumentum bal margóján függőleges vonallal kiemelve.
312 Sic! Valójában Balasov megye akkor sem létezett, a Balasovi járásról van szó, amely Szaratov megyéhez tartozott/tartozik.

Veres Péter: Kellemesen megdöbbentett bennünket az az óriási mennyiségű magyar könyv, ami orosz nyelven megjelent, amelyekről csak hallottunk, de igazából csak most láttuk meg őket.[313]

Nagyon jóleső érzés volt hallani Tyihonov felszólalását, igen szélesen világította meg a magyar irodalmat, és ami még fontosabb, hogy helyesen világította meg.

Tudtuk, itt valami jó dolog fogad, de nem tudtuk, hogy ennyi jó dolog fogad bennünket.

Jemeljanovics: Láthatóan a magyar kritika most dolgozza fel a klasszikus és a kortárs irodalommal kapcsolatos problémákat. Látható, hogy számos munka – monografikus igényű is – jelent meg. Vannak-e vajon olyan munkák, amelyek a magyar irodalom összes irányzatát megvilágítják?

Szeretnénk ezt tudni, hogy az elvtársak javaslatot tudjanak tenni a kiadásra.

Tamási: Most nehéz megmondani. Megjelent Király István monográfiája, ez komoly monográfia, tíz-tizenkét ív Mikszáthról.[314] Pozitív értékelést kapott.

Nemrég megjelent Nagy monográfiája.[315]

Meg kell mondani, hogy a klasszikus és a modern irodalom tolmácsolása terén, legyenek azok monográfiák vagy általános jellegű önálló könyvek, gyengén állunk.

Nem tudnék nyugodt szívvel ilyen munkákat ajánlani.

Darvas József utolsó előadása az írószövetség közgyűlésén[316] figyelmet érdemlő dolog volt, de inkább egy tájékoztató jellegű közlés, nem hatol mélyre, ez alapján nem szabad a valóságról ítélni. A széles közönségnek nem lenne helyes ilyen műveket megmutatni. Az elvtársaknak, akik magyar irodalommal foglalkoznak, ezzel számolniuk kell. Reméljük, hogy ebben az irányban bizonyára születik valami, de ez idő kérdése.

Veres Péter: Ezt a monográfiát a magyar olvasóknak írták. Még ha jó is ez a könyv, akkor is problémás a külföldi olvasó számára. Ugyanígy sok más könyv is.

313 A mondat a dokumentum bal margóján függőleges vonallal kiemelve.
314 Ld.: Király István: *Mikszáth Kálmán.* Művelt Nép Könyvkiadó, Budapest, 1952 (Nagy Magyar Írók sorozat).
315 Valószínűleg Nagy Péter 1953-ban megjelent, *Móricz Zsigmond* c. monográfiájára célozhatott, amelyet József Attila-díjjal jutalmaztak.
316 Darvas József elnöki beszámolója 1954. július 7-én hangzott el. Ld.: Darvas József: Beszámoló a Magyar Írók Szövetségének közgyűlésén. *Csillag,* 1954, 7. sz., 1345–1378.

Ezért először el kell hogy olvassuk, és megnézzük, hogyan cseng ez egy orosz fül számára. Például Király István könyve.

Jermilov Csehovról szóló könyve nálunk rövidített fordításban jelent meg, de még ebben a rövidített formában is olyan dolgok vannak, amelyek jó, hogy ott vannak, mert nagyon érdekesek a magyar olvasónak. Mindez sokkal inkább vonatkozik Nagy N.[317] és Király István könyvére is.

Amint kongresszusi felszólalásomban és a rádióban mondtam, mi csak most kezdünk az egész világhoz szólni, és úgy szólni, hogy azt az egész világ értse. Korábban úgy szóltunk, ahogy a magyar olvasóhoz kellett, ugyanakkor az orosz irodalom Herzen és Belinszkij idejétől megszokta, hogy az egész világhoz szól. Tolsztoj és Turgenyev tudták, hogy az angolok és a franciák is olvasni fogják őket. Mi pedig a magyaroknak írtunk. Mindenekelőtt a prózaíróink szabadulnak meg ettől, azután a költőink. Azután következnek a dramaturgok, a kritikusok. A kritikusok és az irodalomtörténészek mindig csak a létrehozott irodalmi művek nyomában tudnak menni.

A párt és a kormány már sok éve követeli, hogy a magyar klasszikusokról és a kortárs magyar irodalomról szülessenek összefoglaló munkák, kutatások, amelyek az országon belüli és külföldi használatra is értékesek lennének.

Egy elvtárs a Rádiótól: A rádióhallgatók nagyon érdeklődnek a magyar irodalom iránt. Mi általában minden magyar irodalmi alkotást népszerűsítünk. Van egy *Külföldi irodalmi újdonságok* című műsorunk. Hírt adunk arról, ami Magyarországon megjelenik. Vannak visszajelzések, és egyes fordításokat leadunk. Az utóbbi időben lehetőségünk nyílt elbeszéléseket, karcolatokat sugározni a rádióban.

Aziránt érdeklődünk, hogy önök mit tudnának még javasolni rádióközvetítésre.

Tamási: Ami a folyóiratokat illeti, most elég nehéz konkrétan válaszolni. Erről konkrétan akkor lehetne beszélni, ha ezek a folyóiratok kéznél lennének.

Egy elvtárs a Rádiótól: Van-e valami Zalka Mátéról? Olyan hír jutott el hozzánk, hogy önálló könyv jelent meg Zalka Mátéról. Rádiós darabot akarunk csinálni ebből a témából.

317 Valószínűleg téves név, és Nagy Péter 1953-ban megjelent *Móricz Zsigmond* c. monográfiájáról van szó.

Tamási: Az egykötetesben, amelyet összeállítottak, van valamilyen előszó.[318]

Veres Péter: A magyar újságok fukarkodnak irodalmi művek közlésével. Ennek az az oka, hogy nincs elég hely. Magyarországon nincs az *Ogonyok*hoz hasonló folyóirat. Sőt a Magyar Rádió is szűkösen van ellátva rövid elbeszélésekkel.

Karcolatok csak most születnek. Például az Ovecskinéhez[319] hasonló karcolatok. Ennek nagy politikai jelentősége van.

Tamási: Ha átfutjuk a folyóiratokat, lehet találni konkrét anyagot a rádió számára.

Valaki a hallgatóság közül: Milyen magyar művek szovjetunióbeli kiadását tartják szükségesnek?

Tamási: Ha tiszta szívből szólhatok, [Rigó][320] Sándor gyűjteményes kötetét adnám ki. A válogatott művekből össze lehet állítani egy ilyen kötetet, és elküldeni ide.

Veres Péter: Ki lehet adni [Illyés Gyulát].[321] Ez nem egyszerű monográfia, ez költői monográfia. Tekintettel arra, hogy itt vannak Petőfi-versek, ezt érdekes lenne kiadni. Az *Új föld* már kiadás alatt van.[322] [Szabó Pál][323] elbeszéléseit ki kell adni. Szabó Pál elbeszéléseit ki lehet adni.[324] Ez önéletrajzi mű. Már a második kötet jelent meg. Ez a mű Gladkovra[325] emlékeztet. Arról szól, hogy milyen volt az élet falun.

318 Valószínűleg a *Zalka Máté válogatott elbeszélései* (Szerk. Pintér József, Budapest, Szépirodalmi,1952) 5–26. oldalán található *Zalka Máté* c. írásra utal.

319 Valentyin Ovecskin szovjet íróról van szó. 1954-ben *Falusi hétköznapok* címen magyarul is megjelent nagy visszhangot keltett karcolatgyűjteménye, és Veres Péter hivatkozott is rá kongresszusi beszédében. Ld.: Veres Péter: *Közös gondjainkról.* Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1955, 100.

320 Sic! Az orosz szövegben: „Rigo". Nem ismerünk ilyen nevű magyar írót, minden bizonnyal Rideg Sándorról van szó.

321 Az orosz eredetiben értelmetlen név („Gyulasema") szerepel. Minden bizonnyal Illyés Gyula nevét hallotta félre a gyorsíró. Ezt a feltevést erősíti meg, hogy utána Petőfi kerül szóba. Veres Péter minden bizonnyal Illyés Gyula 1936-ban megjelent, ekkor már klasszikusnak számító Petőfi-monográfiáját ajánlotta kiadásra. Erre valóban ráillik, hogy költői monográfia.

322 Szabó Pál regénye 1956 februárjában jelent meg oroszul.

323 Az orosz eredetiben értelmetlen név olvasható: „Szolpar". Minden bizonnyal Szabó Pálról van szó.

324 Sic!

325 Fjodor Gladkov szovjet íróról van szó.

Tamási: Meg lehet nevezni Szeberényi Lehel[326] *Hét napját*, ez egy kisregény. És [Sarkaditól][327] egy kis elbeszéléskötetet. Urbán karcolatait lehetne még ajánlani.

Hidas: Az a javaslatom, hogy a magyar elvtársakat meg kell kérni, közöljék velünk, kiadás szempontjából mi képvisel még érdekességet. Javallott egy gyűjteményes kötet, *Fiatal kortárs magyar költők antológiája.* Dalos, szerelmes, lírai műveket kell adni. Nagy reményeket fűzünk a fiatal költőkhöz: Juhászhoz,[328] Nagy Lászlóhoz, Tamásihoz,[329] Sándorhoz,[330] Kuczka Péterhez és másokhoz.

Természetesen arra van szükség, hogy ez a gyűjteményes kötet bemutassa a magyar irodalmat, és ezek az emberek ne véletlenül [kerüljenek bele].[331] A nagy sietségben időnként így sikerül. Nem kell sietni.

Veres Péter: Voltam Lengyelországban, Csehszlovákiában, és mondtam, hogy túl vagyunk barátságunk első szakaszán. Most van a második szakasz, amikor a népet – ahogy illik – meg kell ismerni: azaz a népművészetet, a meséket, a klaszszikus irodalmat, összegyűjteni a kvintesszenciát. Ez nagyon komoly probléma. Itt, a kongresszuson a lengyel írók felvetették a kérdést, hogy nem azokat fordítják, akiket kellene, és nem fordítják azokat, akiket kellene.

Tamási: Nincs-e valamilyen kívánságuk, hogy Magyarországon melyik orosz könyvet fordítsák le?[332]

Hidas: A magyar nyelvre fordítást az orosz írók maguk is eldönthetik, néhányan közülük tudnak magyarul.

Veres Péter: Kívánságaink. Nem voltunk elégedettek a szovjet költők első fordításaival. Most, hogy 1952-ben megjelent *A szovjet költészet antológiája,*[333] ez a fordítás kielégítőbb, bár vannak még kritikai megjegyzések.[334]

Majakovszkijt még elég gyatrán fordítják, javítani kell.

326 Az orosz szövegben: „Szebari Lajo".
327 Talán Sarkadi Imrét rejti a „Sarko" szó.
328 Az orosz szövegben „Juvasz" olvasható, minden bizonnyal Juhász Ferencről van szó.
329 Tamási Lajosról van szó.
330 Értelmetlen szó: „Sandor Gervi". Azt sem sikerült megállapítani, hogy a Sándor vezeték- vagy pedig keresztnév.
331 A magyar értelmű fordításhoz hiányzik az állítmány.
332 Az orosz mondat nyelvtanilag csak egy szó kihagyásával helyes.
333 *A szovjet költészet antológiája.* Szerk.: Kardos László. Új Magyar Könyvkiadó, Budapest, 1952.
334 Főként Képes Géza fordításait érte kritika. Ld.: Diener Péter–Zöldhelyi Zsuzsa: „A szovjet költészet antológiája" fordításairól. *Irodalmi Újság,* 1953. január 29., 7.

Most nem arról van szó, hogy eltorzítják a tartalmat, hanem nagyon eklektikusan fordítanak, nagyon egyszerűre sikerül. Pontosan fordítanak, de elszegényítik a tartalmat. A lektorok nem találnak komoly tévedéseket, de az olvasók nem találják ott az izzó szívet. Továbbra is foglalkozni kell a magyar költészet kérdéseivel.

Magyarországon nemrég szovjet elbeszéléseket adtak ki két kötetben.[335]

Beszéltem és írtam erről.[336] Mi ott a jellemző? Voltak elbeszélések, amelyeket először fordítottak magyarra. Gorkijtól az *Első szerelmet* és a *Sasmadárt*. Ezek remekművek. Olyan Gorkijt ismertem meg ezekből a művekből, amilyet eddig nem ismertem: bölcset és ironikusat. Eddig a harcos Gorkijt ismertük.

Ami a szovjet elbeszéléseket illeti, azt el tudom csípni, hogy néha rosszul fordítanak. Például itt volt Babajevszkij elbeszélése, a *Szabad nő,*[337] úgy fordították magyarra, mintha ez szabad brigád volna. Felültetik a fiút a szekérre, és utaznak. Ez Csehov hagyománya szerint van.[338] Például elhangzott, hogy kondérban készítik az ételt, tűz van a kondér alatt, hogy leves és kása volt. A magyar fordító pedig kölest fordított.[339] A tetőcserepet agyagcserépnek fordították. Ha ez olyan agyagból lett volna, ami nincs kiégetve, akkor szétmállott volna. A lektoraink nem tudnak oroszul, de egyik-másik szakkifejezést időnként ismerik a magyar életből.

A rossz fordításnak nem a rossz szándék vagy a rosszakarat az oka, hanem minél gyorsabban, sietve kellett az orosz könyvet lefordítani. A legközelebbi évek során jó fordításoknak kell megjelenniük. Az, hogy ez lehetséges, megerősíti Tolsztoj, Gogol, Gorkij, Solohov fordítása, amelyek klasszikus olvasmányok let-

335 *Szovjet írók elbeszélései. 1–2. köt.* Szerkesztette: Apostol András. Új Magyar Könyvkiadó, Budapest, 1953.
336 Szovjet elbeszélések (Részletek a szovjet könyv ünnepi hetén tartott előadásból). In: Veres Péter: *Közös gondjainkról.* Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1955, 74–84.
337 Kozocsa Sándor és Radó György szovjet irodalmi bibliográfiáiban nincs ilyen c. mű. Orosz bibliográfiákban sem találtunk *Volnaja* c. elbeszélést Babajevszkijtől. Valószínűleg félreértésről van szó, mert amit Veres Péter a továbbiakban mond, az Babajevszkij *Fuvarosok* c. elbeszéléséről szól, és ez ugyanabban a kötetben jelent meg, mint Gorkij pár sorral korábban említett két elbeszélése.
338 Csehovnak a *A sztyepp* c. kisregényére utal.
339 Veres Péter írásban érvekkel is megindokolta kifogását: „…a köles még csak termény a magyar fogalomvilágban, hántolás után kása lesz belőle. »Kölesleves« tehát nincs, csak kásaleves van." Ld.: Szovjet elbeszélések (Részletek a szovjet könyv ünnepi hetén tartott előadásból). In: Veres Péter: *Közös gondjainkról.* Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1955, 83.

tek Magyarországon. Németh[340] László és mások fordították. Van néhány fordító, akik annyira jól tudnak oroszul, hogy jól tudnak fordítani. De nekik nagyon sok dolguk van, nem győzik a munkát. 1945 óta szinte semmi sem jelent meg. Most jelenik meg az orosz klasszikusok sorozata jó kiadásban és jó fordításban: Goncsarovtól a *Szakadék*, Sevcsenko, Tolsztojtól a *Háború és béke*.[341]

Korotkevics elvtárs[342] (Rádió): Közeleg Csokonai halálának 150. évfordulója (január 23).[343] Azt hallottam, hogy nagyon jó monográfia jelent meg önöknél.[344]

Hidas: Van népszerű könyv.

Sismonyin elvtárs: Veres elvtárs hogyan képzeli el, miként lehet a kölcsönös fordítás dolgán javítani? Lehetséges lenne-e olyan forma, hogy amikor lefordítunk valamilyen művet, elküldjük a kéziratot Magyarországra, hogy ott értékeljék ezt a kéziratot, és kapja meg a megfelelő megjegyzéseket, és visszakerülne hozzánk. Lehetne-e helye ilyen formának, vagy ez nehézkes lenne?

Veres Péter: Elküldeni Magyarországra a szépirodalmi művek fordítását és ott megvitatni túlságosan nehézkes, bonyolult és hosszadalmas dolog lenne. Hasznosabb lenne, ha ilyen jellegű konzultációra Magyarországra lehetne küldeni tájékoztató jellegű cikkeket, előszókat, egyes költőkről és írókról szóló munkákat. Természetesen ez olyan munkákra is vonatkozik, amelyek tömörített karcolatokat, életrajzokat tartalmaznának, vonatkozna az alapvető életrajzi adatok ellenőrzésére.

Hidas: Általános véleményt fogalmazok meg, ha azt mondom, hogy a magyar irodalom eléggé meleg fogadtatásra talált a Szovjetunióban. De ez még nem elég. Még sok adósságunk van a kortárs magyar irodalom és a klasszikusok kiadása terén.

Beszélgetésünk után kapcsolataink megerősödnek, jobban és többet fogunk kiadni, jobban fogunk válogatni és fordítani. Az elvtársak ma segítettek nekünk, és a továbbiakban is segíteni fognak.

A fordítás vonatkozásában ez a kérdés megoldható a Magyar Írók Szövetsége Nemzetközi Osztályával folytatott levelezés útján.

340 Az orosz szövegben tévesen „Kemet".
341 Az Új Magyar Könyvkiadó *Orosz remekírók* c. sorozatáról van szó.
342 Georgij Korotkevics szovjet fordítóról van szó.
343 Csokonai Vitéz Mihály 1805. január 28-án hunyt el.
344 Valószínűleg a következő könyvről van szó: Vargha Balázs: *Csokonai Vitéz Mihály*. Művelt Nép Kiadó, Budapest, 1954.

Engedjék meg, hogy hálámat fejezzem ki a magyar íróknak. Magyar íróként pedig hálámat fejezem ki a szovjet íróknak. (Taps.)

Veres Péter: Azok az elvtársak, akik magyar irodalommal foglalkoznak, ha valamilyen problémájuk van, írjanak nekünk, választ fognak kapni. Ez nem bürokratikus út lesz, hanem jó és hasznos. (Taps.)[345]

Gépelt eredeti. RGALI, f. 631, op. 26, gy. 1191, l. 1–24.

345 A kongresszuson tartózkodó Veres Péter még korábban, egy ankét keretében nyilatkozott is a *Lityeraturnaja Gazeta*nak. Ld.: Говорят зарубежные писатели. Ответы на анкету «Литературной газеты». *Литературная газета*, 16 декабря 1954 г., 6. Veres és Tamási a Szovjet Írószövetségben tartott találkozót követően két nappal, december 30-án tért vissza Magyarországra. Ld.: Hazaérkeztek a Magyar Írószövetség küldöttei. *Irodalmi Újság*, 1955. január 1., 1.

11.

Kulcsár Istvánnak, a Leningrádi Állami Egyetem magyar hallgatójának levele a *Lityeraturnaja Gazeta* szerkesztőségének József Attila műveinek szovjetunióbeli recepciójáról és kiadásáról

Leningrád, 1955. április 4.[346]

Kulcsár Istvánnak, a Leningrádi Állami Egyetem Filológiai Tanszéke ötödéves újságíró szakos hallgatójának 1955. április 4-én[347] kelt leveléből József Attila műveinek szovjetunióbeli kiadásáról és művészete Hidas Antal általi hibás értékeléséről[348]

Kinek a bűne, hogy József Attila művészetét nem ismerik eléggé a Szovjetunióban, sőt amit ismernek is, azt sem helyesen, nem teljesen? Úgy gondolom, hogy ez azoknak a szovjet irodalomtörténészeknek a bűne, akik a magyar írók és költők művei kiadásának előkészítésével és oroszra fordításával foglalkoznak.

Mindenekelőtt Hidas Antal és Anna Krasznova elvtársakra gondolok.

Vegyük *A magyar költészet antológiáját* (Goszlitizdat, 1952. Bevezető cikk: Hidas Antal. Összeállította, a fordításokat szerkesztette: Anna Krasznova), amelyben, legalábbis bizonyos mértékig, József Attila költészete is be van mutatva.

Itt a következő mozzanatokat érdemes megjegyezni:

1. Bevezető cikkében Hidas Antal rendkívül hibásan világítja meg József Attila művészetét.

346 A levelet Szergej Lvov, a *Lityeraturnaja Gazeta* rovatvezetője küldte meg D. A. Polikarpovnak, az SZKP KB osztályvezetőjének. Az átirat felzetén Polikarpov kézírásos záradéka olvasható: „B. Ny. Polevojnak, M. Ja. Apletyinnek. Kérem, hogy ismerkedjenek meg vele. Rjurikov elvtárs közlése szerint a levél egy másolatát ez év áprilisában elküldték a Bizottságnak. D. Polikarpov, 1955. szeptember 20." A címlap bal alsó sarkában csak részben látható és olvasható pecsét: „Szovjet Írószövetség Vezetősége. 6659. sz. 1955. IX." Ld.: RGALI, f. 631, op. 26, gy. 1205, l. 1.

347 A dátum kézírással, kék színű tollal betoldva a gépiratba.

348 A témáról részletesebben ld.: Babus 2007/a.

2. Az *Antológiá*ban szereplő József Attila-versek mennyisége nyilvánvalóan nincs összhangban József Attilának a magyar irodalomban elfoglalt helyével.

3. A válogatás kritikán aluli.

4. A versek egy részének fordítása – enyhén szólva – nem a legmagasabb színvonalú.

Vizsgáljuk meg mindezt részletesebben.

1. *A magyar költészet antológiájá*hoz írott bevezető cikkében, *A magyar költészet demokratikus hagyományai*ban írja Hidas Antal: „József Attila (1905–1937) szintén csak a proletariátus forradalmi világnézetéhez közeledve[349] vált a magyar nép költőjévé (*A magyar költészet antológiája*. 45. old. Kiemelés tőlem).

Nehéz megérteni, hogyan lehet egy emberről, egy jól felkészült marxistáról, számos marxista cikk szerzőjéről, az illegális Kommunisták Magyarországi Pártjának tagjáról, illegális marxista körök vezetőjéről, a költőről, aki költészetében azt erősíti meg, hogy a proletariátus erőszakos forradalmi harca következtében elkerülhetetlen a kapitalizmus bukása, azt írni, hogy ő… csak közeledett a forradalmi világnézethez.

József Attilának az illegális Kommunisták Magyarországi Pártjához való tartozásáról külön kell pár szót mondani.

A 30-as évek elején némely baloldali szektás, aki vulgárisan, rappista alapról magyarázta a költő költészetét, elérte, hogy József Attilát zárják ki a KMP-ből. A felszabadulás után Horváth Márton elvtársnak, a KB tagjának, mai napig a *Szabad Nép* főszerkesztőjének szájából hangzott el, és a Kommunista Párt elismerte, hogy a József Attilát a pártból kizáró határozat rendkívül elhibázott, és rámutatott, hogy ez baloldali szektások keze munkája volt. (Lásd Horváth Márton cikkeit és előadásait – *A kommunista József Attila* és egyebek – a *Lobogónk: Petőfi* című kötetben, Budapest,[350] 1950. 27–76. old.)

Attól kezdve a magyar irodalomtudományban fel sem merül a kérdés, hogy kommunista vagy kommunista költő[351] volt-e József Attila, mert ezt mindenki magától értetődőnek tartja. Annál inkább, mert József még a pártból való kizárása után is kommunista maradt. (Ebben a vonatkozásban nagyon jellemző

349 Aláhúzva az orosz eredeti szövegben.

350 A kötetcím és a helységnév kézírással, tollal. Pontos bibliográfiája: Horváth Márton: *Lobogónk: Petőfi. Irodalmi cikkek és tanulmányok*. Szikra, Budapest, 1950.

351 Aláhúzva az eredeti orosz szövegben.

Bánat című verse, amelyet közvetlenül a kizárás után írt, amely az *Antológia* 399. oldalán található.)

De *A magyar költészet antológiájá*ban, Hidas bevezető cikkében ugyanúgy, mint a költő rövid életrajzában (399. old.) a szerzők „elfelejtik" megjegyezni, hogy József kommunista volt.

Az, hogy József [Attila] művészetébe időnként beteges, pesszimista motívumok szűrődtek be, vitán fölül áll. Ezek a motívumok azonban semmi esetre sem meghatározói a költő művészetének.

Fel kell tenni a kérdést, hogy a kérdés ilyen világos volta esetén mivel magyarázható, hogy nem ismerik el József forradalmi világnézetét, és általában, Hidas Antal miért értékeli alul művészete jelentőségét.

Két okkal van dolgunk: elvivel és személyessel. (A személyes okra, amelyet irodalmi körökben Magyarországon jól ismernek, nem akarok itt kitérni, ez eléggé mocskos történet. Ha a szerkesztőségnek mégis szüksége van ezekre az adatokra, tudom közölni.) Az elvi ok a következőben rejlik: Hidas Antal 1925-ben emigrált Magyarországról.[352] Természetesen nem állítom, hogy nem követi a modern magyar irodalmat és irodalomtudományt, de mindenesetre irodalmi-kritikai nézetein mostanáig erősen érződnek azok a baloldali szektás nézetek, amelyek akkoriban, a 20-as évek végén, a 30-as évek elején a KMP némely pártbéli köreiben jelen voltak. Nos, azt hiszem, Petőfi életrajza kivételével, amelyet valóban nem írt meg rosszul, ez szinte a magyar irodalomnak szentelt minden nagy kritikai művén és cikkén érződik. Ilyen tendenciákat látunk ebben a bevezető cikkben, például Mikszáth Kálmán alkotóművészetének megközelítésében, amelyet a maga idejében Illés Béla éles kritikával illetett a *Szabad Nép* hasábjain.[353] (Mellesleg, alighanem ez volt az első eset a *Szabad Nép* történetében, hogy az újság negatív recenziót közölt egy szovjet kiadványról.)

Következésképpen Hidas elvtárs József Attila művészetére vonatkozó nézetei, természetesen csak kevésbé nyílt formában, a baloldali szektások nézeteihez húznak, azokéhoz, akik József Attilát kizárták a pártból.

Gépelt másolat. RGALI, f. 631, op. 26, gy. 1205, l. 2–5.

352 Hidas 1920-ban emigrált Magyarországról, de 1925-ben érkezett a Szovjetunióba.

353 Kulcsár minden bizonnyal Illés Béla *A magyar költészet nagy ünnepe – Megjelent a „Magyar költészet antológiája" a Szovjetunióban* c. kenetteljes, de időnként vitriolos cikkének következő mondatára gondolt: „[...] megengedhetetlen módon támadja [ti. Hidas – a szerk.] Jókait és Mikszáthot, irodalmunk e nagy alakjait." Ld.: *Szabad Nép*, 1952. november 27., 3.

12.

Borisz Polevojnak, a Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottsága vezetőjének előterjesztése az SZKP Központi Bizottsága számára Lukács György Kossuth-nagydíjjal való kitüntetése tárgyában

Moszkva, 1955. április 5.[354]

Szovjet Írószövetség — Az SZKP KB-nak — 1955. április 5.

Szükségesnek vélem, hogy a KB tudomására hozzak egy furcsa, és ahogy látom, a magyar kultúrára jellemző jelenséget. 1955. március 15-én a Kossuth-nagydíjat, amelyet eddig még egyetlen magyar irodalmárnak sem ítéltek oda,[355] Lukács György kritikus kapta meg. Az indoklásban az áll: „A Kossuth-nagydíjat és az azzal együtt járó 75 000 forintot Lukács György akadémikus kapja egész életében kifejtett alkotói munkásságáért, amelynek középpontjában a marxista esztétika elveinek kidolgozása és a burzsoá filozófia harcos kritikája áll. A marxista teória és a békeharc szemszögéből Lukács munkássága világszínvonalú."

A nagydíj odaítélése Lukács Györgynek és különösen annak indoka nagyon furcsa. Csak emlékeznünk kell arra, hogyan nyilatkozott Lukácsról Lenin, aki kijelentette, hogy „Lukács marxizmusa csak névleges", vagy hogyan mértek vereséget nálunk Lukácsra és híveire filozófiai fronton a 30-as évek elején, vagy milyen munkát végzett Lukács a *Lityeraturnij Krityik* című lapban, amelyet betiltottak mint olyan folyóiratot, amelyik árt a szovjet irodalomnak,[356] és végül mi-

354 Oroszul megjelent: Sztikalin–Arszlanov–Botvin 2011, 159–160. Magyarul megjelent: Sztikalin–Szereda 2001, 257–259.

355 Aláhúzás kézírással. Az információ megfelel a valóságnak, az 1948-ban alapított Kossuth-díjnak alapításakor kettő, 1951-től három és végül 1953-ban, a nagydíj bevezetése után négy fokozata volt. Fő szabály szerint évente egy művész, alkotó vagy tudós részesült nagydíjban és az azzal járó pénzjutalomban.

356 Lukács György 1933–1940 között a *Lityeraturnij Krityik* c. lap szerkesztőségének munkatársa volt. Ezen időszak alatt megközelítőleg negyven kritikát és cikket jelentetett meg a lap hasábjain. A publikált művek tételes listáját ld.: Illés 1993, 634–637. A lap kiadását a pártszervek állították le

lyen politikai tevékenységet fejtett ki Lukács Magyarországon, ahol szintén sok író fejét megzavarta azzal a tézisével, hogy a magyar kultúra elkülönül a szovjet kultúrától.

Magyarország felszabadulása után haladó írók többször kritizálták Lukács tevékenységét, például azon a kongresszuson, amelyen személyesen részt vettem, vagy így tett Rudas László is a *Szabad Nép*ben 1949-ben megjelent, nem túl éles hangvételű, de helyes és marxista cikkében,[357] továbbá Alekszandr Fagyejev is kritizálta őt a Szovjet Írószövetség plénumán.[358] 1950-ben a teljes magyar párttársadalom nagyon éles politikai értékelést adott Lukács műveiről, amelyek alapvető gondolata abban összegezhető, hogy a népi demokrácia nem likvidálja a kapitalista termelési módot, és nem célja a szocializmus felépítése. Azért is kritizálták Lukácsot, mert elhallgatta és tagadta a szovjet kultúra szerepét és a szocialista realizmus jelentőségét stb. Lukácsot eltávolították az irodalmi-politikai közéletből, és nem is szerepelt az elmúlt években, bár tanítványai és harcostársai mindenáron támogatták, és felfújták alkotói munkásságának a jelentőségét.

Lukács nevét emlegették a szovjet írók második kongresszusán is, Rjurikov elvtárs beszédében, amelyben szólt a *Litye raturnij Krityik* téves eszméiről, a szerzők között megemlítve Lukácsot is.[359] Kétségtelen, hogy a kongresszuson részt vevő magyar írók[360] értesítették erről a magyar párt közvéleményét.

1940 végén Lukács *A realizmus történetéhez* c., 1939-ben Moszkvában kiadott könyve körül kiélesedő vita miatt. Erre részletesen ld.: Sztikalin 2001, 84–96.

357 1949-ben az MDP felső vezetésének nyomására Rudas László vitát kezdeményezett Lukács irodalomesztétikai és irodalompolitikai nézeteiről, amelynek középpontjába Lukács átmenetről és demokráciáról vallott felfogása került. Ez alkalommal – a politikai kampány jellegét öltött vita lezárásának szándékával – megszólalt Révai József is. A vita teljes anyagát ld.: Ambrus 1982. Rudas László idézett cikke nem a *Szabad Nép*ben, hanem a *Társadalmi Szemle*ben jelent meg. Ld.: Rudas László: Irodalom és demokrácia. *Társadalmi Szemle*, 1949, 6–7. sz., 412–439.

358 Fagyejevnek a Szovjet Írószövetség 1950. februári plénumán elmondott beszéde megjelent: А. Фадеев: О литературной критике. *Правда*, 1 февраля 1950 г., 2–3. Magyarul ld.: A. Fagyejev: Az irodalmi kritika feladatai. *Társadalmi Szemle*, 1950, 3–4. sz., 217.

359 B. Sz. Rjurikov 1954. december 20-án mondta el beszédét a szovjet írók második kongresszusán. A beszéd szövege teljes terjedelemben megjelent: Основные проблемы советской литературной критики. Содоклад Б. С. Рюрикова. *Литературная газета*, 22 декабря 1954 г., 5–6. Ebben a sajtóban közzétett szövegváltozatban nem található utalás Lukács György nevére. Rjurikov mindössze annyit említ meg, hogy a *Novij Mir* c. folyóiratban közölt dramaturgiai kritikák szellemiségét az esztétikai nihilizmus és a kozmopolita tendenciák hatják át, amelyek a *Litye raturnij Krityik* c. lapban annak idején megjelentetett, a világnézet szerepét az alkotói folyamatban lebecsülő és a realizmus lényegét elferdítő kritikákból köszönnek vissza.

360 Erre ld. az 5., 6. és 10. sz. iratot.

Mindezek miatt nagyon furcsa, hogy Lukácsot kitüntették a nagydíjjal, és különösen annak indoklása, mely szerint a díjat „egész életében kifejtett alkotói munkásságáért" kapja. Erre fel kell hívni a KB figyelmét.[361]

2 példányban A. V. B. Polevoj

Gépelt eredeti: RGANI, f. 5, op. 17, gy. 537, l. 54–55.

361 Az ügy következményeire a KB-ban ld. a 13. sz. iratot.

13.

Alekszej Rumjancevnek, az SZKP KB Kulturális és Tudományos Osztálya vezetőjének és Borisz Ponomarjovnak, az SZKP KB Külföldi Kommunista Pártok Osztálya vezetője első helyettesének előterjesztése az SZKP Központi Bizottsága számára Lukács György Kossuth-nagydíjjal való kitüntetéséről

Moszkva, 1955. május 11.[362]

Az SZKP KB-nak

B. Polevoj felhívja a figyelmet arra a tényre, hogy Magyarországon a Kossuth-díj nagydíjával tüntették ki Lukács György kritikust, aki a múltban ideológiai hibákat követett el, zavaros és antimarxista elveket fejtett ki az irodalmi alkotóművészet kérdéseiben.[363]

Annak ellenére, hogy Lukács György nézetei ingatagok, az MDP arra törekszik, hogy kihasználja tekintélyét az ideológiai és irodalmi küzdelemben, illetve az értelmiség összes demokratikus erejének egyesítése céljából a békeküzdelemben.

Polevoj elvtárs közlését tudomásul vettük.

Nem szükségszerű intézkedést tenni a levelével kapcsolatban.

Polevoj elvtársat tájékoztattuk erről.

A. Rumjancev B. Ponomarjov

1955. május 11.

Gépelt eredeti. RGANI, f. 5, op. 17, gy. 537, l. 56.

362 Oroszul megjelent: Sztikalin–Arszlanov–Botvin 2011, 160–161. Magyarul megjelent: Sztikalin–Szereda 2001, 259–260.

363 Az előzményekre ld. a 12. sz. iratot.

14.

V. Ny. Kelin budapesti nagykövetségi attasé feljegyzése *Az ember tragédiájá*ról megjelent szovjet kritikával, valamint az MDP Központi Vezetősége határozatainak fogadtatásával kapcsolatban Illés Bélával folytatott 1955. május 10-i beszélgetésről

Budapest, 1955. május 14.

V. Ny. Kelin naplójából[364] Másolat
Titkos. 1 sz. példány
1955. május 14.
304. sz.

Feljegyzés az *Irodalmi Újság* című irodalmi lap szerkesztőjével, Illés Béla íróval folytatott beszélgetésről

1955. május 10.

A nagykövet engedélyével meglátogattam Illés Bélát.

A beszélgetés célja a *Pravda* tudósítója, Sz. Krusinszkij *Budapest színházaiban* című cikkének (*Pravda,* április 29.)[365] az *Irodalmi Újság*ban megjelent magyar fordításával[366] kapcsolatos kérdések tisztázása volt.

A beszélgetésben azt a kérdést érintettem, hogy információim szerint Krusinszkijnak az *Irodalmi Újság*ban megjelent cikkét kedvezőtlenül fogadták egyes

364 A feljegyzést június 2-án érkeztették a KÜM 4. Európai Osztályán. A dokumentumot A. A. Gromiko 1955. június 13-án továbbította az SZKP KB részére. A lap bal hasábjában felül az „Andropov elvtársnak", a lap jobb hasábjában alul az „Irattárba" kézírásos bejegyzések olvashatóak. Ld.: RGANI, f. 5, op. 28, gy. 294, l. 58.

365 С. Крушинский: В театрах Будапешта. От собственного корреспондента «Правды». *Правда,* 29 апреля 1955 г., 3.

366 Sz. Krusinszkij: Budapest színházaiban. *Irodalmi Újság,* 1955. május 7., 3.

magyar írók, újságírók és általában véve a magyar értelmiség. Amennyire én tudom, az elégedetlenséget az váltotta ki, hogy Krusinszkij cikkének egyik mondata („A kritika úgy ítéli meg, hogy a budapesti Nemzeti Színház nemrég művészi kudarcot vallott, amikor Madách Imre *Az ember tragédiája* című drámáját színre vitte.") magyar fordításban valamelyest másképp hangzik, pont úgy, mintha a darab rendezése lett volna sikertelen (tulajdonképpen a közönség egy meghatározott részénél a darabnak sikere volt).[367]

Illés azt mondta, hogy ennek a mondatnak a magyar fordítása[368] teljesen megfelel az orosz szövegnek, de van benne némi kis finom nyelvtani árnyalat, ami nem mindenki számára észrevehető, s ezért egyes olvasók helytelenül értelmezhetik a mondatot.

Viszont, ahogy Illés mondta, a dolog nem egyetlen mondatról, hanem jóval többről szól.

Krusinszkij cikke, amelyet az *Irodalmi Újság* Rákosi elvtárs utasítására jelentetett meg, valóban elég nagy elégedetlenséget váltott ki főleg az írók, az újságírók és az értelmiség egy részében. Az elégedetlenség annak szólt, hogy olyan cikket publikáltak Magyarországon, amely Madách művét kritizálja. Illés mutatott nekem egy, a szerkesztőségbe érkezett és az „Eötvös Loránd Tudományegyetem nyelvtudományi, irodalom és történelem szakos másod-, harmad- és negyedéves hallgatói csoportjaitól" kapott névtelen levelet, miszerint „egyetemünk ifjúsági körében határtalan felháborodást keltett egy bizonyos Sz. Krusinszkijnak az *Irodalmi Újság* május 7-i számában megjelent cikke". A cikkben szereplő kritikáról szólva, amely Madách *Tragédiáját* érte, a levélben részletesen ez olvasható „...a magyar közönség, ...igaz, némi bosszankodással, de végül is mosolyogva tekint az apró bolhára, ami megcsípte az elefántot."

Illés szerint ez a levél nyilvánvalóan provokáció, ugyanakkor bizonyos fokig a magyar értelmiség állásfoglalását tükrözi Madách munkásságának megítélése tekintetében.[369]

367 A Nemzeti Színház 1955. január 7-én mutatta be Madách Imre művének felújítását. Az előadást Major Tamás, Marton Endre és Gellért Endre rendezte, s két szereposztásban játszották. Ld.: Imre 2013, 152–172.

368 A magyar fordításban erről a mondatról van szó: „A kritika szerint a budapesti Nemzeti Színháznak nem volt sikere Madách Imre *Az ember tragédiája* c. művének újrabemutatásával."

369 *Az ember tragédiájának* bemutatójára és annak recepciójára ld. még a 17. sz. iratot.

Illés konkrétan azt mondta, hogy a helyzet a magyar írók körében jelenleg rendkívül bonyolult.

A június utáni jobboldali hangulatú időszak és Nagy Imre tevékenysége oly módon hatottak az irodalmi életre, hogy az írók közt is felerősödtek a jobboldali tendenciák. Ezeknek az írói csoportoknak a centrumában, ahol különösen erősek a jobboldali hangok, olyan – Illés kifejezésével élve – szovjetellenes érzelmű írók találhatók, mint Déry és Illyés Gyula. Habár korábban Déry és Illyés épp csak köszönőviszonyban voltak, most Déry csaknem állandóan Illyés balatoni villájában lakik, és köréjük csoportosulnak azok az írók, akik káros hatásuk alá kerültek.

Nevezett írók törekvéseit a párttól való függetlenedés szándéka – mondván, a párt már sokszor hibázott –, illetve az avantgardizmus iránti szimpátia jellemzi. Újra megfogalmazódott az a régi elv, hogy az írók jobban megértik a nép érdekeit, mint a párt.[370]

Illés szavai szerint az írók közti jobboldali hangulatkeltést nagyban elősegítette Nagy Imre tevékenysége, aki magához hívott egyes írókat, és négyszemközt rábeszélte őket, hogy ne kövessék mindenben a pártot, járjanak önállóan a maguk útján.

Ahogy Illés fogalmazott, az írók közti jobboldali felfogás hívei nagy hatással vannak az írók jelentős részére.

Mondhatjuk, hogy egyes írók nem fogadták el az MDP KV márciusi[371] és áprilisi[372] határozatait. A Magyar Írók Szövetségének pártgyűlésén, ahol eredetileg zárt ülésen olvasták fel az MDP KV márciusi határozatát, azt mindössze csak öten fogadták el. A többiek vagy hallgattak, vagy közbeszólásaikkal zavarták a határozat mellett érvelőket. A határozatot Gergely Sándor, Illés Béla, Barabás és még két ember támogatta.

370 A bekezdés a lap bal szélén kézírással kijelölve.

371 Az MDP KV 1955. március 2–4-i, „a politikai helyzetről és a párt feladatairól" szóló határozatáról van szó, amely elítélte és megbélyegezte az 1953-ban elfogadott, a Nagy Imre miniszterelnök által vezetett „új szakasz" politikáját, s többek közt ideológiai harcot hirdetett „a párt politikájától eltérő minden elhajlás ellen". A határozat szövegét teljes terjedelemben ld.: Izsák 1998, 331–343.

372 Az MDP KV 1955. április 14-i közleményéről van szó, amely jobboldali, opportunista, illetve pártellenes tevékenysége, frakciós módszereire hivatkozva kimondja Nagy Imre kizárását a PB-ből és a KV-ből, valamint megfosztja minden, a párt bizalmából viselt tisztségéből. A határozat szövegét teljes terjedelemben ld.: Izsák 1998, 344–345.

A Sztálin-díjas író, Aczél Tamás, Illés szavaival szólva, jelenleg az egyik legszélsőségesebb jobboldali. A népi írók, mint Veres Péter, Szabó Pál és mások, akiknek a viselkedésétől tartottak, helyesebb úton járnak, és jobban is fogadták az MDP KV határozatát.[373]

A jobboldali blokk ellen fellépő baloldali írók csoportja meglehetősen gyenge. Illés e csoport magjának tekinti saját magát, Gergely Sándort és másokat.

Ahogy Illés fogalmazott, néhány hónapon belül igencsak kegyetlen harc várható az irodalomban a bal- és a jobboldal között. Jelen pillanatban, Illés véleménye szerint, a jobboldal erősebb. Ugyanakkor a nemrég Rákosi elvtársnál tartott írótanácskozás[374] hatására a jobboldaliak soraiban már ingadozók jelentek meg, akik elkezdték átgondolni saját álláspontjuk helyességét. Ilyennek számíthat például Kuczka költő is. De a jobboldaliak még ezen a találkozón is elég aktívan léptek fel. (Ennél részletesebben erről Illés nem beszélt.)

A jobboldali hangulat természetét Illés a következő ténnyel jellemezte: januárban az írószövetségben, amikor a nyíltan fasisztává vált[375] Kodolányi novellásKötetének kiadását[376] vitatták meg, csak hárman ellenezték a kiadást – Gergely Sándor, Illés Béla és Bölöni –, a többiek egyetértettek, és a könyvet ki is adták.

373 A bekezdésben aláhúzások kézírással.

374 Az írószövetség 1955. április 18-i ülését követően Andics Erzsébet feljegyzésben számolt be Rákosinak az ülésen elhangzottakról, azzal a megjegyzéssel, hogy a párt néhány vezetője beszélgessen el az írókkal. Ennek eredményeképp a PB úgy határozott, hogy 1955. április 29-én találkozót szerveznek az írószövetség elnöksége kommunista tagjainak és a PB tagjainak – Rákosi Mátyás, Gerő Ernő, Hegedüs András, Szalai Béla, Kovács István és Horváth Márton – részvételével, s felszólítják az írókat, mondják el véleményüket a márciusi határozattal kapcsolatban. MNL OL, M-KS 276. f. 53. cs. 228. ő. e.

375 Sic! Ez Illés Béla interpretációja. Kodolányi Jánost nem lehetett „nyílt fasizmussal" vádolni. Igaz, a második világháború elején szimpatizált a magyar nacionalista mozgalmakkal, s cikkeket írt a Turul Bajtársi Szövetség hetilapjába, a *Nemzetőr*be, amelynek 1939–1940-ben néhány hónapig a főszerkesztői tisztségét is elvállalta, s ezekben a publicisztikáiban érződik a fajelmélet és a „népi életösztön" ideológiájának hatása. A háború folyamán mindazonáltal következetesen Hitler-ellenes maradt, és a német nácizmus ellen szólalt fel, a háború befejezését követően pedig önkritikusan szembefordult korábbi nézeteivel. Mivel 1943-ban írt *Zárt tárgyalás* c. művében egyenlőségjelet tett a bolsevizmus és a nácizmus közé, a háborút követő boszorkányüldözések egyik célpontjává és áldozatává vált, korábbi műveit a kommunista rendszer igyekezett elhallgatni. A *Zárt tárgyalás* keletkezésére és utóéletére ld.: Albert 2002.

376 A Szépirodalmi Könyvkiadó gondozásában 1955-ben megjelent *Éltek, ahogy tudtak* c. novellaválogatásról van szó. A Nagy Imre nevéhez köthető „új szakasz" politikája az irodalmi életben is lehetőséget teremtett a változásokra, így Veres és Illyés ösztönzésére az évek óta balatonakarattyai házában visszavonultan élő, hallgatásba burkolózott Kodolányi visszatérésére is. A kötet megszületésének körülményeiről és nehézségeiről ld.: Ifj. Kodolányi 2000.

A Szovjetunió magyarországi nagykövetségének attaséja V. Kelin

Hiteles:[377]

J. K. – 1

1 – SZKP KB részére

55. VI. 10.

4444/4. EU. O. sz.

Gépelt másolat. RGANI, f. 5, op. 28, gy. 294, l. 58–60.

377 A szöveg mellett olvashatatlan aláírás szerepel.

15.

Alekszej Szurkovnak, a Szovjet Írószövetség titkárának előterjesztése az SZKP Központi Bizottsága számára Zalka Máté özvegye, Zalka Vera azon kéréséről, hogy férje irodalmi hagyatékát adják át a Magyar Munkásmozgalmi Intézetnek

Moszkva, 1955. augusztus 11.

Szovjet Írószövetség[378] Az SZKP KB-nak 1955. augusztus 11.

Az elhunyt magyar író, Zalka Máté felesége, a Moszkvában élő Vera Ivanovna Zalka szovjet állampolgár birtokában van az író irodalmi archívuma.

V. I. Zalka azzal a kéréssel fordult a Szovjet Írószövetséghez, engedélyezzék számára, hogy átadhassa Zalka Máté magyar nyelvű kéziratait a budapesti Munkásmozgalmi Intézetnek.

Az intézet arra kérte Zalka Verát, küldje meg számukra Zalka Máté műveinek eredeti példányait abból a célból, hogy megvizsgálják, és kiadják őket magyar nyelven.

Magyarországon, V. I. Zalka közlése szerint, Zalka Máté műveit más nyelvekről fordítják magyarra, amelyek szintén fordítások.

Ilyen körülmények között a műveket elferdítik, miközben a magyar nyelvű eredeti kéziratok érintetlenül hevernek Moszkvában.

A magyar írók között nem sok olyan akad, mint Zalka Máté.

Így kell tenni annak érdekében, hogy Zalka Máté valóban bevonuljon a magyar irodalomba, és a Magyarországon már megjelent és még meg nem jelent műveinek kéziratai a szerzővel azonos ajkú magyar olvasóközönség közkincsévé váljanak.

378 Az előterjesztést 1955. augusztus 11-én érkeztették az SZKP KB-n. A lap fejlécén kézírásos bejegyzés: „Beleegyezni. VIII. 13. D. Polikarpov." A lap alján kézírásos bejegyzések: „SZKP KB. A választ közöltük Szurkov elvtárssal. 55. VIII. 18. [olvashatatlan kézjegy]" „Irattárba. V. Gorbunov. VIII. 19."

Úgy véljük, hogy a Zalka Máté özvegye, V. I. Zalka őrzésében lévő kéziratokat át kellene adni Magyarországnak. Ez a kortárs magyar irodalom megerősödésének ügyét fogja szolgálni.

Az Írószövetség Vezetősége kéri, engedélyezzék Zalka Máté magyar nyelvű kéziratainak átadását a budapesti Munkásmozgalmi Intézetnek.

Csatolmány:
1. Zalka Vera levele az Írószövetség titkárságának. 1 oldal.[379]
2. A kéziratok listája 4 oldalon.[380]

Szovjet Írószövetség titkára A. Szurkov
2 példányban L. P.

Gépelt eredeti. RGANI, f. 5, op. 17, gy. 537, l. 91.

Melléklet

Zalka Máté özvegye, Zalka Vera levele Alekszej Szurkovnak, a Szovjet Írószövetség titkárának

Moszkva, 1955. július 29.

A. A. Szurkov elvtársnak
A Szovjet Írószövetség titkárának

Kérem a Szovjet Írószövetséget, engedélyezze, hogy az illetékes szerveken keresztül átadhassam Zalka Máté személyes archívumomban található kéziratait a budapesti Munkásmozgalmi Intézetnek.

379 Ld. a mellékletet.
380 A 93–96. lapon Zalka Máté özvegyének kézjegyével ellátott, 74 tételből álló orosz nyelvű lista szerepel. Nem közöljük.

Ez az Intézet keresett meg azzal a kéréssel, hogy küldjem meg nekik Zalka Máté műveinek eredetijeit abból a célból, hogy áttanulmányozzák, és közzétegyék őket a magyar olvasók számára.

Ha egyáltalán nem lehet átadni ezeket az eredeti kéziratokat, ígérik, hogy lemásolják, majd visszaküldik őket.

Magyarországon élénken érdeklődnek Zalka Máté alkotói munkássága iránt, és kiadják a műveit, de az eredeti szövegek hiánya miatt más nyelvekről fordítják őket. Érthető, ha emiatt azok elferdítve jelennek meg. Ez már csak azért is boszszantó, mert az eredeti szövegek léteznek, és érintetlenül hevernek a hagyatékban.

Zalka Máté magyar, és mindig arról álmodott, hogy a műveit az anyanyelvén is kiadják majd.

Most intézem a magyarországi utamat, ezért nagyon kérem az Írószövetséget, hogy járuljon hozzá kérésem teljesítéséhez az elutazásomig, máskülönben nagyon sután fogom érezni magam a magyar elvtársak előtt.[381]

55. VII. 29. Zalka V.

Gépelt eredeti. RGANI, f. 5, op. 17, gy. 537, l. 92.

381 Zalka Vera végül 1955. december 9-én, a Munkásmozgalmi Intézetben ünnepélyes keretek között adta át férje hagyatékát, köztük *A bolygók visszatérnek* c. befejezetlen és kiadatlan, az oroszországi polgárháborúban részt vevő magyaroknak emléket állító regényének kétkötetnyi kéziratát. Az ünnepségen megjelent Gergely Sándor és Illés Béla, illetve Rákos Ferenc, az Új Magyar Könyvkiadó igazgatója is. Ld.: Magyar írók találkozója Zalka Máté özvegyével és leányával. *Szabad Nép*, 1955. december 11., 5.

16.

Pavel Taraszovnak, az SZKP KB Kulturális és Tudományos Osztálya helyettes vezetőjének és Ivan Vinogradovnak, az SZKP KB Külföldi Kommunista Pártok Osztálya helyettes vezetőjének előterjesztése az SZKP KB számára Nâzim Hikmet Szovjetunióban élő török emigráns költő magyar útlevél iránti kérvényéről

Moszkva, 1955. augusztus 25.

Az SZKP KB-nak[382]

A budapesti szovjet nagykövetség közli, hogy a jelenleg Magyarországon tartózkodó török költő, Nâzım Hikmet a magyar elvtársakhoz fordult azzal a kéréssel, hogy biztosítsanak számára magyar útlevelet abból a célból, hogy lehetősége legyen a kapitalista országokba, például Ausztriába utaznia.[383] Rákosi elvtárs szavai szerint Hikmet hasonló kéréssel fordult a román és a csehszlovák elvtársakhoz is. Rákosi elvtárs arra kérte a szovjet nagykövetséget, hogy tisztázza Moszkva álláspontját ebben a kérdésben.[384]

Cyrankiewicz elvtárs[385] közölte a varsói szovjet nagykövetséggel, hogy Nâzım Hikmet telefonon kereste fel Budapestről a lengyel elvtársakat azzal a kéréssel, hogy biztosítsanak számára lengyel állampolgárságot. Hikmet semmivel nem in-

382 Az iratot 1955. augusztus 25-én érkeztették az SZKP KB-n.

383 Nâzım Hikmet 1955. augusztus 15-én, az Országos Béketanács meghívására, a BVT Bürójának tagjaként érkezett Budapestre kéthetes időtartamra. Ld.: *Szabad Nép*, 1955. augusztus 16., 4.

384 Egy korábban kelt orosz levéltári forrás arra utal, hogy Hikmet rendelkezett szovjet úti okmányokkal, annak ellenére, hogy nem volt a Szovjetunió állampolgára. B. Ny. Polevoj, a Szovjet Írószövetség titkára 1955. április 26-án azzal a kéréssel kereste meg az SZKP KB-t, hogy támogassák a török költő részvételét a BVT soron következő, helsinki ülésén. A szovjet funkcionárius egyértelműen leírja, hogy Hikmet bemutatta nekik az 1955 szeptemberéig érvényes, éppen Magyarországon kiállított külföldi útlevelét. Mindez arra is következtetni enged, hogy Hikmet Budapesten keresztül érkezett szovjet emigrációba. Ld.: RGANI, f. 5, op. 17, gy. 537, l. 71.

385 Józef Cyrankiewicz lengyel miniszterelnökről van szó.

dokolta kérését. „Tekintettel arra, hogy Hikmet az utóbbi években Moszkvában él, mondta Cyrankiewicz elvtárs, szeretnénk megismerni a szovjet elvtársak véleményét ebben a kérdésben."

Nâzım Hikmet 1951 óta él a Szovjetunióban. A Szovjet Írószövetség megfelelő körülményeket teremtett számára a termékeny irodalmi munkához: jó lakást kapott Moszkvában és egy ötszobás dácsát Peregyelkinóban,[386] segítséget nyújtottak neki abban, hogy gépkocsit vegyen, biztosították számára a gyógykezelést Barvihában.[387] Hikmet műveit publikálják az irodalmi-művészeti lapokban, kiadók jelentetik meg, a rádióban is adják őket. Színdarabjait moszkvai és más szovjetunióbeli városok színházai is színpadra állítják. Hikmetnek minden lehetőséget megadnak arra, hogy aktívan részt vehessen a társadalmi-irodalmi életben és a békepártiak világmozgalmában. Polikarpov elvtársnak, a Szovjet Írószövetség titkárának közlése szerint semmilyen panasz nem jutott el hozzájuk Nâzım Hikmettől az anyagi és egzisztenciális körülmények megteremtése kapcsán.

Nâzım Hikmet nem szovjet állampolgár, és nem fordult olyan kéréssel az illetékes szervekhez, hogy biztosítsák számára a szovjet állampolgárságot.

Ponomarenko elvtárs, varsói nagykövet közli, hogy Hikmet, amikor Varsóban tartózkodott az V. Világifjúsági Találkozó díszvendégeként,[388] lelkesen nyilatkozott a lengyel képzőművészetről, az azt eluraló formalizmus ellenére, miközben közvetetten negatívan nyilatkozott a szovjet művészetről. Szintén varsói tartózkodása idején Hikmet közeli kapcsolatot létesített Krystyna Żywulska lengyel írónővel, aki egyes adatok szerint nem túl barátian viszonyul a Szovjetunióhoz.

Nem világosak azok az okok, amelyek arra késztették Nâzım Hikmetet, hogy lengyel állampolgárságért, továbbá magyar útlevélért folyamodjon.

386 Peregyelkino: a mai Moszkvától kb. huszonöt kilométerre délnyugatra fekvő nyaralóövezet Vnukovszkoje település mellett. 1934-ben Makszim Gorkij javaslatára a kormány területet különített el itt az ún. „íróváros" felépítésére. Az évek folyamán néhány központi épület (alkotóház, reprezentációs épület stb.) mellett ötven kétemeletes faházat építettek fel az írók számára, akik alkotóházként és nyaralóként használták azokat.

387 Barviha: település a jelenlegi Moszkvától kb. harmincöt kilométerre nyugatra. 1935-től a Meyendorff-kastély épületének átalakításával itt hozták létre az SZKP KB és a Minisztertanács szanatóriumát.

388 Az V. VIT-et 1955. július 31. és augusztus 14. között rendezték Varsóban, Hikmet közvetlenül onnan, a VIT zárása után utazott Budapestre.

Figyelembe véve ezt, célszerűnek vélnénk közölni a magyar és a lengyel barátokkal, hogy el kellene halasztani a lengyel állampolgárság és a magyar útlevél biztosítására vonatkozó kéréseinek megvizsgálását, amíg Moszkvában nem tisztázódik vele a helyzet.

Mellékeljük a budapesti és a varsói szovjet nagyköveteknek küldendő táviratok tervezetét.[389]

Hikmet külföldről való visszatérése után a Szovjet Írószövetség (Szurkov és Polikarpov elvtársak) tisztázza majd vele az okokat, amelyek arra késztették, hogy a fentebb említett kérésekkel forduljon a magyar és a lengyel szervekhez, és előterjesztést tesz az SZKP KB számára ebben a kérdésben.

P. Taraszov I. Vinogradov

Gépelt eredeti. RGANI, f. 5, op. 17, gy. 535, l. 104–105.

a) Melléklet

Az SZKP KB határozattervezetének szövege

Moszkva, dátum nélkül

Tervezet
Az SZKP KB határozata
Nâzım Hikmet kéréseiről

Jóváhagyni a lengyelországi és magyarországi szovjet nagyköveteknek[390] küldendő táviratok szövegét.[391]

Gépelt másolat. RGANI, f. 5, op. 17, gy. 535, l. 106.

389 Ld. a b) és c) mellékletet.

390 A budapesti nagykövet ekkor (1954 júliusától 1957 márciusáig) Ju. V. Andropov.

391 Ld. a b) és c) mellékletet.

b) Melléklet

Távirat szövegtervezete a varsói szovjet nagykövetségre

Moszkva, dátum nélkül

Varsó — Szovjet nagykövet

Nâzım Hikmet kérésével kapcsolatban, hogy biztosítsanak számára lengyel állampolgárságot, közölje Cyrankiewicz elvtárssal, hogy Nâzım Hikmet nem fordult ilyen kéréssel a szovjet szervekhez.

Véleményünk szerint el kellene halasztani ennek a kérdésnek az eldöntését, amíg visszatér Moszkvába, és tisztázzuk vele a helyzet.

Gépelt másolat. RGANI, f. 5, op. 17, gy. 535, l. 107.

c) Melléklet

Távirat szövegtervezete a budapesti szovjet nagykövetségre

Moszkva, dátum nélkül

Budapest — Szovjet nagykövet

Nâzım Hikmet azon kérésével kapcsolatban, hogy biztosítsanak számára magyar útlevelet, közölje Rákosi elvtárssal, hogy Nâzım Hikmet senkivel nem beszélt erről Moszkvában.

Véleményünk szerint el kellene halasztani annak a kérdésnek az eldöntését, hogy kapjon-e Nâzım Hikmet magyar útlevelet, amíg visszatér Moszkvába, és tisztázzuk azokat az okokat, amelyek erre a kérésre ösztönözték.

Gépelt másolat. RGANI, f. 5, op. 17, gy. 535, l. 108.

17.

Az *Inosztrannaja Lityeratura* szerkesztőségi tagjainak feljegyzése Alekszandr Csakovszkij főszerkesztő számára arról a megbeszélésről, amit Juhász Péterrel, a Moszkvai Magyar Nagykövetség kulturális attaséjával folytattak a magyar irodalom szovjetunióbeli recepciójáról

Moszkva, 1955. szeptember 7.

Az *Inosztrannaja Lityeratura* főszerkesztője, A. B. Csakovszkij részére[392]

Ma, 1955. szeptember 7-én mi, alulírottak a szovjet és külföldi újságírók számára szervezett fogadáson beszélgetést folytattunk Juhász Péterrel, a magyar nagykövetség sajtóattaséjával.[393] A beszélgetés folyamán a sajtóattasé nyíltan kifejtette elvi jelentőségű, fontos észrevételeit azokról a hibákról, amelyeket sajtónk követ el a magyar irodalom kérdésében. Eközben többször is értésünkre adta, hogy nemcsak a saját véleményét tolmácsolja, hanem arról beszél, amit a magyar közvélemény gondol. Határozottan elégedetlen volt azzal kapcsolatban, ahogy megvilágítják nálunk a magyar irodalmat, különösen a kortárs irodalmat. Kijelentéseinek lényege a következőkben foglalható össze:

„Be kell mutatni az *Inosztrannaja Lityeraturá*ban József Attila költészetét. Áprilisban volt a jubileuma, de semmit nem írtak róla önöknél. Pedig ő egy olyan költő, aki a jubileumi dátumok nélkül is nagy érdeklődésre tart számot. A szovjet írók nem megfelelően vannak informálva Józsefről. A *Nagy Szovjet Enciklopédiá*ban található egy szócikk, amelyben végletesen felnagyítják a költő alkotói munkásságának pesszimista motívumait. Annak idején a magyar nagykövetség javasolt anyagot a *Nagy Szovjet Enciklopédiá*ba Józsefről, de végül ezt az anyagot nem használták fel. Ehelyett megjelentettek egy szócikket, amelyet minden

392 Csakovszkij a beszélgetésről készült feljegyzést szeptember 14-én továbbította D. A. Polikarpovnak, a Szovjet Írószövetség titkárának. Ld.: RGALI, f. 631, op. 43, gy. 127, l. 22.
393 Sic! Juhász valójában kulturális attasé volt.

bizonnyal Hidas felesége[394] írt. Ebben Józsefet hiteltelenül mutatják be: hiszen adott esetben Majakovszkijnál és Petőfinél is lehet pesszimista motívumokra bukkanni, de vajon ez a lényeg? József Attila nagy forradalmi költő, megérdemli, hogy önöknél tudjanak róla.[395]

Érthetetlen, hogy a *Pravdá*ban körülbelül másfél évvel ezelőtt miért közöltek ellenvetést Madách Imre alkotói munkásságának azon jellemzésével szemben, amely a *Szabad Nép* hasábjain jelent meg. Mellesleg a Madáchról szóló cikket Lukács György írta. Ha a *Pravda* tudósítója vitatkozni akart Lukáccsal ebben a kérdésben, nevén kellett volna neveznie azt, akivel vitatkozik. Ehelyett a *Pravdá*ban a *Szabad Nép* cikkével polemizáltak, úgymond, személytelen formában.[396] Miért kell ezt így csinálni?

Önöknél elfogultan viszonyulnak Lukács Györgyhöz. Nem a saját művei, hanem a művei kapcsán 1940-ben megjelent kritika alapján.[397] Igen, lehet, hogy Lukács a múltban vétkezett a szovjet irodalom alulértékelésével. Viszont az utóbbi években sok új művet írt, ezekről a szovjet olvasó semmit nem tud. Önöknél egyes elvtársak úgy gondolják: Lukács, úgymond, nagy tudós, de nem marxista. Ez nem igaz! Nálunk, Lukács országában szeretik és tisztelik őt, és ő megérdemli ezt. Tisztelik és ismerik őt Európa-szerte, viszont a Szovjetunióban gyakorlatilag nem ismerik. Annak idején, amikor nálunk széles körben megemlékeztek Lukács 70. születésnapjáról, a *Pravdá*ban,[398] Kuo Mo-zso[399] cikkében erősen negatív említés jelent meg róla. Ez sértő volt. Nagyon tisztelem Kuo Mo-zsót,

394 Hidas Antal feleségéről, Kun Ágnesről van szó.
395 A szócikk körüli polémiára részletesen ld.: Babus 2007/a.
396 Lukács két részből álló cikket közölt a *Szabad Nép*ben, amelyben Madách eszmei-filozófiai látásmódjának alapját kritizálja. A cikk megjelenésének időpontja egybeesett *Az ember tragédiájá*nak levételével a Nemzeti Színház repertoárjáról, amelyet a magyar közvélemény rendkívül kedvezőtlenül fogadott. Ld.: Lukács György: Madách tragédiája. *Szabad Nép,* 1955. március 27., 4–5. Lukács György: Madách tragédiája. *Szabad Nép,* 1955. április 2., 3. A Juhász Péter által említett cikk szerzője Szergej Krusinszkij, a *Pravda* budapesti tudósítója volt. Ld.: С. Крушинский: В театрах Будапешта. От собственного корреспондента «Правды». *Правда,* 29 апреля 1950 г., 3. Krusinszkij, akárcsak Lukács, negatívan viszonyult *Az ember tragédiájá*nak adott színpadi adaptációjához, s valójában nem is Lukács kritikájára, hanem egy szovjet lapban nem sokkal azt megelőzően közölt pozitív recenzióra reflektált. Ld.: Л. Вендровская–А. Неймарк: Венгерский театр сегодня. *Советская культура,* 29 марта 1955 г., 4. A kérdésre ld. még a 14. sz. iratot.
397 Erre részletesen ld.: Sztikalin 2009.
398 Az orosz nyelvű gépiratban a lap címe csillaggal megjelölve és a lap alján lábjegyzettel ellátva: „A cikk a *Litye*raturnaja Gazetában jelent meg, nem a *Pravdá*ban."
399 Kuo Mo-zso kínai író, költő, történészről van szó.

de valószínűleg ő is a dolgok elégséges ismerete nélkül alkot véleményt Lukácsról, nem Lukács művei, hanem azok 1940. évi szovjet sajtóvisszhangja alapján. Hiszen ha a *Pravdá*ban megjelent Kuo Mo-zso véleménye, akkor ez azt jelenti, hogy ez nemcsak Kuo Mo-zso, hanem a *Pravda* véleménye is.[400] A *Pravda* nem közli azt, amivel nem ért egyet, ugye? Sértő, hogy önöknél így tekintenek Lukácsra. Lukács jubileumának ünnepsége idején az *Irodalmi Újság*ban megjelent egy cikk *A 70 éves Lukács György – ahogy Nyugaton látják* címmel.[401] Tudjuk, hogy Lukácsot nagyon nagyra értékelik Nyugaton. Thomas Mann korunk legnagyobb irodalmi kritikusának nevezte őt. De érdeklődéssel olvasnánk cikket arról is, hogy miként viszonyulnak Lukácshoz a Szovjetunióban. Szükség lenne arra, hogy jobban ismerjék őt önöknél, és hogy a művei megjelenjenek oroszul is. De még fontosabb, hogy megjelenjen egy olyan cikk, amely kifejti a műveivel kapcsolatos szovjet álláspontot. Éppen a kortárs nézőpontot, nem pedig azt, amit 1940-ben írtak."[402]

Befejezésképpen a sajtóattasé felajánlotta segítségét az *Inosztrannaja Litye*raturának különféle anyagok átadása, információ stb. tekintetében.

*Inosztrannaja Litye*ratura Szerkesztőbizottságának tagja Motiljova[403]
Referens Kulmanova[404]
Referens Nyikolajeva[405]

Gépelt másolat. RGALI, f. 631, op. 43, gy. 127, l. 23–25.

400 Ld.: Го Можо: Антисоциалистическая программа Ху Фына в области литературы и искусства. *Литературная газета,* 14 мая 1955 г., 3–4. A cikk valójában a Kínai Kommunista Párt lapjában, a *Zsenmin Zsipaó*ban megjelent írás újraközlése orosz fordításban, amelyben Kuo Mo-zso „leleplezi" Hu Fint, a revizionizmussal vádolt kínai publicistát és irodalomkritikust, többek között a Lukács nevével fémjelzett irodalomkritikai irányzattal való kapcsolatainak kimutatásával.
401 K. M.: A 70 éves Lukács György – ahogy Nyugaton látják. *Irodalmi Újság,* 1955. április 16., 7.
402 Lukács szovjetunióbeli recepciójára ld. még a 12. és a 13. sz. iratot.
403 Tamara Motiljova szovjet műfordító, lapszerkesztő, irodalomtörténész, kritikus.
404 Teljes nevét és életrajzi adatait nem sikerült kideríteni.
405 Teljes nevét és életrajzi adatait nem sikerült kideríteni.

18.

Alekszandr Csakovszkij levele Alekszej Rumjancevnek, az SZKP KB Kulturális és Tudományos Osztálya vezetőjének a budapesti megbeszéléseiről készített feljegyzésről

Tirana, 1955. október 12.

Tisztelt Alekszej Matvejevics![406]

Mellékelem a feljegyzésemet a magyar irodalmi ügyekről. Nem volt lehetőségem sem megszerkeszteni, sem átgépelni, ezért közvetlenül a KB-nak címzem, esetleg belátása szerint továbbíthatja a Tudományos és Kulturális Osztálynak. Ha szükségesnek ítéli, mutassa meg a vezetőségnek vagy Polikarpov elvtárs osztályának, egyszóval, Ön döntsön.

Úgy gondoltam, hogy nem érdemes elhalasztani ennek a feljegyzésnek (s különösen a 6. és 7. sz. pontokban foglaltaknak) az elküldését, amíg hazaérek Albániából.

1955. X. 12.

Tisztelettel:
A. Csakovszkij

Kézírásos eredeti. RGANI, f. 5, op. 36, gy. 3, l. 1.

406 A levelet M. V. Zimjanyin, a KÜM 4. Európai Osztályának vezetője juttatta el az SZKP KB Tudományos Osztályára 1955. október 28-án. Az átiraton kézírásos záradék olvasható: „SZKP KB. Csakovszkij elvtárs feljegyzése információs jellegű. A feljegyzéssel kapcsolatban intézkedést tenni nem szükséges. D. Polikarpov. 55. XII. 23." Ld.: RGANI, f. 5, op. 36, gy. 3, l. 10.

Alekszandr Csakovszkij feljegyzése a *Szabad Nép* felelős szerkesztőjével, Horváth Mártonnal a magyar irodalom helyzetéről folytatott budapesti beszélgetéséről

Budapest, 1955. október 8.[407]

A VOKSZ delegációjának vezetőjeként Albániába utazván a Szovjet–Albán Barátság Hónapja rendezvényeire, pár napot Budapesten töltöttem (a repülőgép nem tudta folytatni az útját a rossz időjárási viszonyok miatt).

Ezekben a napokban igyekeztem megismerkedni a magyar irodalom helyzetével. Ez nagyon fontos kérdés általában véve az *Inosztrannaja Lityeratura* munkája és részben a József Attila költővel kapcsolatos magyar álláspont pontosítása szempontjából (arra az utasításra gondolok, melynek értelmében be kell mutatnunk a lapban a magyar pártközvélemény nézőpontját ezzel a költővel kapcsolatban).[408]

Hosszas beszélgetést folytattam nagykövetünkkel, Andropov elvtárssal, aki ezt követően telefonon jelentkezett a KV vezetőinél, s átadta nekem kívánságukat, hogy találkozzak a KB tagjával, a magyar központi orgánum, a *Szabad Nép* szerkesztőjével, Horváth elvtárssal, aki, ahogy Andropov elvtárs tolmácsolta nekem a magyar vezetés szavait, teljes egészében közölheti a KV álláspontját irodalmi kérdésekben. Még aznap találkoztam Horváth elvtárssal, akihez nagykövetségünk titkárával, Gorbacsov[409] elvtárssal mentem el.

A Horváth elvtárssal folytatott beszélgetésen utóbbi számos olyan szempontot osztott meg velem, amelyekről érdemes tudnia az SZKP KB-nak.

Egyúttal mielőtt ismertetném ezeket, szükségesnek vélem, hogy írjak azokról a vonásokról, amelyek Horváth szerint jellemzik a magyar irodalom helyzetét.

407 Az irat datálására ld. Csakovszkij ugyancsak Budapestről kelt, október 8-i kézírásos levelét V. I. Ivanovnak, az SZKP KB Kulturális és Tudományos Osztálya szektorvezetőjnek. Ld.: RGANI, f. 5, op. 36, gy. 3, l. 9.

408 József Attila szovjetunióbeli recepciójára ld. még a 11. és 17. sz. iratot.

409 Borisz Gorbacsovról, a budapesti szovjet nagykövetség másodtitkáráról van szó.

Ezt vázlatosan teszem meg, mivel a Horváth által elmondott jellemzők így vagy úgy szerepelnek a nagykövetség által Moszkvába küldött dokumentumokban (megismertem azok tartalmát a nagykövetségen). Az idézőjelbe tett kifejezéseket szövegszerűen használta Horváth, a többi az általa elmondottak lényegét tükrözi.

1. „Feszültek a kapcsolatok a párt és az írók között." A magyar KV[410] júliusi ülésének határozatai,[411] amelyek számos helyes alapvetést tartalmaznak, egyúttal ürügyet adtak a jobboldali nézetek és érzelmek kifejeződésére. A márciusi plénum küzdelmet hirdetett ellenük, a határozatai mégsem vetettek véget az értelmiség „provokatív" érzelmeinek.[412]

2. A helyzet nehézsége abból adódik, hogy általában az értelmiség és részben az írók úgy értelmezték a júliusi plénumot, mint „elmozdulást afelé, hogy a párt részéről érkező nyomás gyengüljön, mint olyan időszak kezdetét, amelyet a szabad alkotás lehetősége fémjelez. A júliusi plénum[413] után érezhetően élénkült az irodalmi élet, sokkal életszerűbb[414] lett, a költészet például sok-sok személyes érzelemmel telítődött. De ezzel együtt az irodalomban megerősödtek a jobboldali nézetek is".

410 Sic!

411 Sic! Csakovszkij itt és a következőkben is „júliusi plénumról" ír, de nyilvánvalóan az MDP KV 1953. június 27–28-i plénumáról esik szó. A plénum súlyosan elmarasztalta a kollektív vezetés hiányosságait, az ún. „négyes fogat" (Rákosi Mátyás, Gerő Ernő, Farkas Mihály, Révai József) önkényeskedéseit, a személyi kultuszt, a törvénytelenségek és rendőri módszerek eluralkodását, az erőltetett iparosításon, erőszakos kollektivizáláson alapuló autarkiás gazdaságpolitikát. A KV határozott arról, hogy az Országgyűlés első ülésén Nagy Imre mint miniszterelnök hirdessen új kormányprogramot.

412 Az MDP KV 1955. március 2–4-i ülésének legfontosabb napirendi pontja volt azon intézkedések megvitatása, amelyek az MDP KV 1953. júniusi határozatainak érvényre juttatását akadályozó, a belpolitikai, gazdasági és kulturális életben megmutatkozó „jobboldali jelenségekkel" szembeni küzdelmet voltak hivatva szolgálni. A határozat a „jobboldali nézetek" párt- és államéletben való elterjedéséért elsősorban Nagy Imrét okolta, aki a határozat szerint beszédeiben és cikkeiben támogatta ezeket az antimarxista nézeteket, s ő volt a legfőbb hirdetőjük. A határozat kimondta, hogy megalkuvás nélküli ideológiai harcot kell folytatni a párt politikájától eltérő minden elhajlással szemben, s biztosítani kell a párt vezető szerepét a társadalmi életben. A határozat teljes szövegét ld.: A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének határozata a politikai helyzetről és a párt feladatairól. *Szabad Nép*, 1955. március 9., 1–2.

413 Sic!

414 Ezen a helyen Csakovszkij saját kezű lábjegyzete olvasható: „Megjegyzem, hogy az »életszerű« szót Horváth nem az általános értelmében használta, vagyis nem az irodalom és az ország társadalmi-politikai élete közti kapcsolat jellemzésére, hanem inkább abban az értelemben, amely ellentmond az »életszerű« szó ezen jelentésének – úgymint »személyes«, »emberi«, »szubjektív«."

3. A márciusi plénumot az értelmiség részéről „óvatosan, sokan ellenségesen fogadták". Azt a következtetést vonták le belőle, hogy a párt nemcsak a jobboldali elhajlással, hanem az „irodalom szabadságával", a „magánvéleménnyel" szembeni küzdelemről is határozott, az irodalmat vissza kívánta vezetni a „július előtti időkhöz".

4. „A párt itt határozottan hibát követett el (»ez a személyes véleményem«, fűzte hozzá Horváth), mivel nem foglalt állást határozottan az értelmiség ezzel kapcsolatos érzéseivel szemben, nem magyarázta el, hogy a márciusi határozatok korántsem jelentik az alkotói szabadsággal szembeni hadjáratot. Az a legfőbb hibánk, hogy nem folytattunk az írók körében átgondolt ideológiai harcot a jobboldali nézetekkel szemben. Vagy a liberalizmus (írj bármiről![415]), vagy a csupasz adminisztráció hibájába estünk. Nincs szervezetileg kigondolt tervünk."

5. Részben ezek szülték meg azt az *Irodalmi Újság* hasábjain folytatott vitát is, amelyet Veres Péternek az ifjúságról írt cikke váltott ki.[416] Annak megjelenését követően sok más cikk is megjelent,[417] amelyek vezérmotívuma volt az a gondolat, hogy „semmiben nem lehet hinni", hogy „saját magamnak (egy fiatalemberről van szó – A. Cs.) kell megtapasztalnom a dolgokat, és ellenőriznem kell mindent", és egyéb „nihilista nézetek".

A legutóbbi lapszámokban jelent meg Kónya verse (a földosztással kapcsolatban vidéken), amelyet szövetkezetellenes szellem hat át,[418] majd ugyanilyen irá-

415 Sic!

416 Ezen a helyen Csakovszkij saját kezű lábjegyzete olvasható: „Nem olvastam ezt a cikket, de amennyire tudom, az a fő gondolata, hogy az ifjúságot túlságosan gyámolítják, a nézeteit szabályozzák stb." A vitaindító cikk: Veres Péter: Öregek és fiatalok. *Irodalmi Újság*, 1955. július 30., 1–2.

417 A hozzászólásokat ld.: Gellért Oszkár: Öregek és fiatalok. *Irodalmi Újság*, 1955. augusztus 6., 4.; Csoóri Sándor: Fiatalok és öregek. *Irodalmi Újság*, 1955. augusztus 6., 4.; Szabó Pál: A vitákhoz. *Irodalmi Újság*, 1955. augusztus 13., 3.; Kuczka Péter: Egészen nyíltan. *Irodalmi Újság*, 1955. augusztus 13., 3–4.; Sarkadi Imre: Öreg öregek és fiatal fiatalok. *Irodalmi Újság*, 1955. augusztus 13., 4.; Sándor András: Egy volt tanítvány válasza. *Irodalmi Újság*, 1955. augusztus 13., 4.; Keszi Imre: A fiatal írók nevelésének módszereihez. *Irodalmi Újság*, 1955. augusztus 20., 5.; Basch Lóránt: Néhány szó irodalomtörténet (Levél Veres Péterhez). *Irodalmi Újság*, 1955. augusztus 20., 6.; Aczél Tamás: Valódi- és álproblémák. *Irodalmi Újság*, 1955. augusztus 27., 4.; Déry Tibor: Meditáció a fiatalságról. *Irodalmi Újság*, 1955. augusztus 27., 5–6.; Veres Péter: Amit még hozzátehetek az öregek és fiatalok vitájához. *Irodalmi Újság*, 1955. szeptember 3., 3.

418 Kónya Lajos *Számonkérés, esztendők múlva* c. verséről van szó, amely az elkobzott lapszám címoldalán jelent volna meg. Aczél Tamás és Méray Tibor nem nevezik meg a verset, mindössze annyit említenek meg, hogy annak egyetlen sora adott okot a tiltásra, az, amelyben a költő egy nehezen érthető célzást tesz a termőföldek tagosítására. Ld.: Aczél–Méray 1978, 298. Valójában a vers két kezdő sora („Mikor a tagosítás évről évre / szétdobálta a szántóföldeket") meglehetősen

nyultságú epigrammák és végül a kulturális miniszterről szóló epigrammák.[419] Ezt a lapszámot elkobozták.[420]

„Úgy vélem, hogy ez az elkobzás több kárt okozott, mint amennyi haszonnal járt, annál is inkább, mivel a lap egyes példányait már eladták. Az elkobzás az értelmiség legkülönbözőbb rétegeit kovácsolta egybe a párt politikájával szembeni támadásokban."

Az elkobzás kapcsán összehívták az írószövetség aktíváját.[421] De sem az aktíva idejéig, sem magán a gyűlésen, annak végéig, sem az írószövetség vezetése, sem az *Irodalmi Újság* szerkesztője nem tudták, hogy a pártvezetés helyeselte az elkobzást. Csak a gyűlés legvégén közölte ezt a KV jelen lévő instruktora. Ezért az egész gyűlés végül az irodalomban fennálló helyzettel szembeni demonstrációvá alakult, a párt politikájával szembeni éles támadásokra is sor került. Az írói körök élesen szembehelyezkedtek a szerkesztő leváltásával, akit aztán meggyőztek arról, hogy maga adja be a felmondását (a párt által számára adott tanácsról van szó – A. Cs.).[422]

6. A kialakult helyzet okairól beszélve Horváth számos olyan szempontot adott elő, amelyeket most részletesebben ismertetek.

egyértelmű utalást tartalmaz a földosztásra vonatkozóan. A vers megtalálható a Fehér György és Fehér Bence által szerkesztett, Kónya Lajos életművének szentelt honlapon (www.konya.hu).

419 Benjámin László *Handabasa* c. epigrammagyűjteményéről van szó, amellyel a szerző Darvas József minisztert tűzte tollhegyre. Megjelent: Benjámin László: Összegyűjtött versek. Magvető, Budapest, 1982, 281–282.

420 Az *Irodalmi Újság* szeptember 17-i számáról van szó, ebben jelentek volna meg Kónya Lajos és Benjámin László inkriminált versei. A már kinyomtatott lapszámot Nonn György népművelési miniszterhelyettes intézkedésére, de minden bizonnyal a felső pártvezetés utasítására elkobozták. Bill Lomax szerint a szóban forgó számot már el is kezdték árulni az utcán. A számot végül újranyomtatták a két vers nélkül. Erre részletesen ld.: Rainer M. 1990, 193–194., 388.

421 Az aktívát szeptember 19-én tartották. Eddigi ismereteink szerint a legélesebb kritikát ezen a gyűlésen Mesterházi Lajos fogalmazta meg, aki később, az írószövetség november 14-i taggyűlésén maga is elítélte az aktíván tett, „hirtelenségből mondott" pártellenes kijelentéseit. Mesterházi szeptember 19-i „pártellenes" felszólalásának kérdését a PB szeptember 24-i ülésén külön napirendi pontként tárgyalta. Ld.: Izsák 1998, 377.

422 Hámos György főszerkesztő szeptember 30-án maga mondott le. A kialakult helyzetben az írószövetség vezetői maguk is abban látták a lehetséges kompromisszumot, hogy a lapszám elkobzásával kapcsolatban továbbra is elítélő álláspontón maradtak, ugyanakkor Hámos György főszerkesztő de facto leváltását tudomásul vették. Mindazonáltal szükségesnek vélték, hogy Hámos mint a szerkesztőbizottság tagja és az *Irodalmi Újság* főmunkatársa továbbra is részt vegyen a lap szerkesztésében. Ld.: Rainer M. 1990, 196–197.

Azt mondta, hogy mi (azaz a párt) az ideológiai küzdelmet adminisztratív irányításra cseréljük, kijelentette, hogy ezt a küzdelmet komolyan megnehezíti a jugoszláv nagykövetség tevékenysége, amely aktív propagandát folytat. Így például a magyar heti- és napilapok szerkesztőségeinek szétküldött egy brosúrát, amelyből a jobboldali értelmiségi körök a párt politikájával szembeni érvelésüket merítik. Kardelj beszédét, amely a norvégiai szociáldemokrata gyűlésen hangzott el, s amely számos jobbos fejtegetést tartalmaz a kapitalista társadalomban uralkodó erőviszonyokról,[423] korábban egy másik brosúrát is, Tito beszédét, amely számos Rákosi részére szóló kirohanást és vádat tartalmaz.[424]

7. „Komolyan bonyolítja a munkánkat, hogy nem látunk tisztán a Rajk-ügyben. A gyűléseken sok kérdést tesznek fel nekünk ezzel kapcsolatban, mi pedig kitérünk a válasz elől, nem tudunk precíz magyarázattal szolgálni. Ennek eredményeként ellenségeink felhasználják ellenünk magát a pert és hallgatásunkat. Ez a személyes véleményem. Nem válaszolunk az írók több általános politikai jellegű kérdésére, részben azokra, amelyek a mezőgazdaság szövetkezetesítésével függnek össze.

Úgy gondolom, hogy ha világosan válaszolnánk az ilyen kérdésekre, és a Rajk-ügyre helyénvaló, pártszempontokat tükröző magyarázattal szolgálnánk, akkor kiragadnánk a fegyvert az ellenség kezéből, »kitépnénk a szúró tövist a rózsából«. Ellenségeink természetesen ezt a pert általában ellenünk használják fel, de mindenesetre kevesebb sikerrel."

8. Ezeket a kérdéseket sürgősen el kell dönteni, mivel a fennálló helyzet kiélezi az irodalomban uralkodó viszonyokat. Az írók eltávolodnak tőlünk. Egy példa erre: egy tehetséges, jó költőnk, Benjámin, harcos költeményeket írt, most viszont költészetét áthatja a pesszimizmus. Ő is hódol a „rehabilitáció" témájá-

423 Edvard Kardelj jugoszláv politikus, Josip Broz Tito pártfőtitkár egyik legfontosabb bizalmasa és harcostársa, a JKSZ fő teoretikusa által 1954. október 8-án a Norvég Munkáspárt aktívája előtt elmondott beszédről van szó, amely a jugoszláv szocialista önigazgatási modell addigi leglényegesebb és legrészletesebb ideológiai megalapozását adta. A beszéd szövege később önálló formátumban is megjelent: Kardelj 1961.

424 Minden bizonnyal Josip Broz Tito 1955. július 27-i, a karlovaci nagygyűlésen elmondott beszédéről van szó. A beszéd szövege teljes terjedelemben magyarul is megjelent: Tito 1966, 234–258. Tito a beszédben nem nevesíti Rákosit, de egyértelműen rá utal, amikor arról beszél, hogy Magyarországon sokan vannak, akik meg szeretnék akadályozni Jugoszlávia és a Szovjetunió közeledését, s viszályt akarnak szítani a két ország között, mert „sok vaj van a fejükön", pereket rendeztek, és ártatlan embereket ítéltek halálra, például a Rajk-perben is. Uo. 254.

nak,[425] amely irodalmárainkat betegesen izgatja. Benjámin írt egy verset *Levél a rehabilitálthoz* címmel,[426] melyben betegesen tárgyalja ezt a témát, azt írja, hogy „bűnös vagyok, elhittem bűnödet" stb. Ez a vers kéziratos átiratokban terjed.

Erről volt szó a Horváth által felvetett kérdésekben. A fentieket saját kezdeményezésére mondta el, a következő általános jellegű kérdésemre válaszolva: „A magyar írók mely műveit lehetne javasolni az *Inosztrannaja Litye*ratura számára?"

Horváth úgy vélte, hogy mielőtt megválaszolná ezt a kérdést, és javaslatokat tenne, szükséges, hogy röviden jellemezze az általános helyzetet, minekután kifejtette a fentebbi gondolatait. Tisztán pszichológiai szempontból figyelemre méltó a következő körülmény.

A PB tagjai, akikkel a jelenlétemben beszélt telefonon Andropov elvtárs, olyan emberként jellemezték Horváthot, akinek a véleménye teljes egészében tükrözi a KV álláspontját.

Ugyanakkor a velem folytatott beszélgetése során Horváth számos esetben, a pártmunka ilyen-olyan hiányosságait aláhúzva, s kikötve, hogy ez vagy az a szempont a „személyes véleménye", mindezzel „a sorok között" mintha kifejezetten a beszélgetőpartnerére apellált volna. Az a benyomásom alakult ki, hogy Horváth nyilvánvalóan elmondta a kételyeit a Központi Vezetőségben is, de ott nem kapott kielégítő választ. Úgy tűnt, mintha a beszélgetés során azt akarta volna mondani, hogy „ezt és ezt kell tenni, az adott kérdést így és így kell megoldani, de a KV nem oldja meg..."

9. A Moszkvai Magyar Nagykövetség sajtóattaséja által az *Inosztrannaja Litye*ratura szerkesztőségének munkatársaival folytatott beszélgetés során (amelyről informáltam az SZKP KB-t) előbbi felvetette Lukács kérdését.[427]

Ezzel kapcsolatban megkértem Andropov elvtársat, hogy mondja el a véleményét Lukácsról. Andropov elvtárs azt mondta, nem szabad alulértékelni azt, hogy Lukács mekkora tekintélynek örvend úgy Magyarországon, mint más országok, többek között a kapitalista államok kommunista köreiben. Nézete szerint lapunknak érdemes lenne valahogy bemutatni Lukács alkotói munkásságát, de nem „általában", hanem konkrétan, vagyis valamelyik legutóbbi, objektív módon kiválasztott jó munkáján keresztül.

Horváth a következőket mondta nekem Lukácsról:

A szovjet kritika által Lukácsnak címzett számos bíráló észrevétel mind a mai napig helytálló. Ő úgy gondolja[428] például, hogy Lukács még most sem képvisel hiteles álláspontot a szocialista realizmus kapcsán, mivel nem ismeri el, hogy annak alkotói módszere jobb, mint a kritikai realizmusé. Ezzel függ össze, hogy alulértékeli[429] a szovjet irodalmat.

De Lukácsnak az utóbbi időben több pozitív sajtómegjelenése is volt. Egyebek között „nagy segítséget nyújtott nekünk Madách mint reakciós író leleplezésében".[430] Horváth álláspontja az, hogy nem érdemes elhallgatni Lukácsot.

Tirana, 1955. október 12. A. Csakovszkij

Kézírásos eredeti. RGANI, f. 5, op. 36, gy. 3, l. 2–8.

425 Ezen a helyen Csakovszkij saját kezű lábjegyzete olvasható: „Politikai-morális jellegű problémákról van szó, amelyek különböző igaztalanul elítélt emberek rehabilitációjára vonatkoznak."
426 Sic! Ez a vers címének szó szerinti fordítása az orosz eredetiből. Valójában Benjámin László *Így vagyunk* c., 1955 őszén írt, s Haraszti Sándornak ajánlott verséről van szó, amely kéziratban terjedt értelmiségi körökben. A vers csak később jelent meg a *Béke és Szabadság* c. lap 1956. június 27-i számában. A mű keletkezéséről részletesebben ld.: Rainer M. 1990, 189., 387.
427 Ld. a 17. sz. iratot.

428 Vagyis Horváth Márton.
429 Vagyis Lukács.
430 Erre ld. még a 14. és 17. sz. iratot.

19.

Borisz Gorbacsov budapesti nagykövetségi másodtitkár feljegyzése Ilja Ehrenburgnak és Nyikolaj Tyihonovnak magyar írókkal folytatott beszélgetéséről és a Gergely Sándorral folytatott 1955. október 10-i megbeszéléséről

Budapest, 1955. október 21.

B. V. Gorbacsov naplójából[431] Másolat. 2. sz. példány
55. X. 25. Titkos
1955. október 21.
692. sz.

Ehrenburg és Tyihonov elvtárs találkozójáról magyar írókkal
Feljegyzés a Gergely Sándor íróval folytatott beszélgetésről

1955. október 10.

A nagykövet utasítására fogadtam Ehrenburg és Tyihonov írókat, továbbá az OSZSZSZK hús- és tejipari miniszterét, Szmirnovot,[432] akik Budapesten tartózkodtak, mivel bécsi útjukat meg kellett szakítani a rossz időjárási viszonyok miatt. Rákosi elvtárs személyesen hívta meg Ehrenburg, Tyihonov és Szmirnov elvtársakat a Margitszigeti Nagyszállóba, ahol Rákosi elvtárson kívül Andics Erzsébet, Veres Péter és Illés Béla elvtársak fogadták őket. Rákosi elvtárs azzal a kéréssel fordult íróinkhoz, hogy vegyenek részt egy irodalmi kérdésekről magyar írókkal folytatott eszmecserén. Megjegyezte ekkor, hogy jelenleg nagyon feszült

431 Az irat fejlécére gépelve a KÜM 4. Európai Osztályának érkeztetője. Az iratot M. V. Zimjanyin, a KÜM 4. Európai Osztályának vezetője küldte meg a Szovjet Írószövetség titkárának, A. A. Szurkovnak 1955. október 28-án. Ld.: RGALI, f. 631, op. 43, gy. 124, l. 96.

432 Minden bizonnyal Nyikolaj Szmirnovról, a Leningrádi Városi Tanács későbbi (1957–1961) elnökéről van szó.

a helyzet náluk az irodalomban.[433] Ehrenburg és Tyihonov elvtárs beleegyeztek. A találkozóra este került sor az írószövetség helyiségében.[434]

A találkozón körülbelül harminc író vett részt: Szabó Pál, Kuczka Péter, Benjámin László, Zelk Zoltán, Erdei Sándor, Devecseri Gábor, Illés Béla, Gergely Sándor és mások. Veres Péter elnökölt. Jelen volt még továbbá a *Szabad Nép* felelős szerkesztője, Horváth Márton és az MDP KV Tudományos és Kulturális Osztályának vezetője, Andics Erzsébet. Tyihonov elvtárs a Szovjet Írószövetség közeljövőben megvalósítandó munkatervéről (Üzbegisztán és Lettország íróinak kongresszusa, találkozó megszervezése háromszáz fiatal irodalmár számára, a munkásosztály ábrázolásának kérdése a modern szovjet irodalomban stb.) beszélt az egybegyűlteknek. Ehrenburg elvtárs alapvetően az írói mesterség sajátosságairól és az irodalom általános feladatairól beszélt. Ezt követően a magyar írók számtalan kérdést tettek fel Ehrenburg és Tyihonov elvtársaknak.

Elsőként Benjámin László jelentkezett, aki kérdését olyan ködösen fogalmazta meg, hogy a kérdést a tolmács nem tudta érthető módon lefordítani. Benjámin még egyszer, jó bő lére eresztve, elmagyarázta kérdése lényegét, ami abban állt, hogy szerette volna tudni Ehrenburg véleményét a Béke Világtanács egyik felhívásával kapcsolatban, amely az írók és újságírók alkotói szabadságára vonatkozott. Ehrenburg általános értelmű választ adott. Majd Zelk Zoltán tett fel nagyjából hasonló értelmű kérdést, amelynek lényege abban állt, hogy szeret-

433 Ehrenburg a visszaemlékezéseiben azt állítja, hogy nem tudta, Rákosi valójában miért hívta meg őket erre a találkozóra, csak annyit érzékeltek, hogy feszült volt a légkör. A valódi okokat csak egy évvel később, a magyarországi forradalmi események idején értette meg. Ld.: Ehrenburg 2005, 345–347.

434 Rákosi visszaemlékezéseiben a témának szentelt lakonikus bekezdésből kihámozható, hogy nem kis reményeket fűzött Ehrenburg váratlanszerű megjelenéséhez, de az végül nemhogy nem igazolta a várakozásait, hanem éppen ellenkezőleg, a „jobboldali" ellenzék malmára hajtotta a vizet. Sőt, egy csapásra tönkretette arra irányuló régi erőfeszítéseit, hogy küldjenek Moszkvából Budapestre néhány befolyásos szovjet írót, akik – szó szerinti megfogalmazása szerint „a XX. kongresszus után és annak alapján" – meg tudják magyarázni magyar társaiknak, hogy hol és miben tévednek. Rákosi okfejtését meglehetősen illogikussá és értelmezhetetlenné teszi, hogy az események visszaidézésekor nyilvánvalóan összekeveri az időpontokat: 1955 októberében nem várhatta el Ehrenburgtól, hogy az 1956 februárjában tartott XX. kongresszus szellemében orientálja a magyar írótársadalom képviselőit. A magyar pártvezető szó szerint a következőket írja: „Kijelentette [Ehrenburg – a szerk.], hogy ő azt a vonalat, amelyet az *Olvadás (»Ottyepel«)* c. könyvében képvisel, változatlanul helyesnek tartja, sőt már dolgozik a mű következő kötetén is. Háy Gyula és társai nagy diadallal terjesztették e közléseket, s velük bizonyították, hogy a szovjet írók támogatják azt a vonalat, amelyet a magyar írók jobboldala képvisel." Ld.: Rákosi 1997, 1010–1011.

te volna megtudni Ehrenburg véleményét a kultúrpolitika irányítása és az író alkotói szabadsága közötti viszonyról. Ehrenburg filozófiai síkra terelte a kérdést, a szabadság fogalmának általános meghatározásából kiindulva rámutatott, hogy a szabadság fogalma elválaszthatatlanul összefügg a korlátok fogalmával. Azt mondta, hogy amit a világon a legkevésbé szeret, az a szerkesztő piros és kék ceruzája. Ugyanakkor elkerülhetetlen, hogy az írói szabadság fogalma össze ne fonódjon az írói felelősség fogalmával. Zelk erre azt válaszolta, hogy teljesen egyetért ezzel, és ő is úgy van vele, a legkevésbé a szerkesztő piros és kék ceruzáját szereti a világon. Nagyon tetszett neki Ehrenburg *Olvadás*a, melyet gépiratos másolatban olvasott magyar fordításban. Sajnos a magyar közvélemény széles rétegeinek nem volt lehetősége arra, hogy elolvassa ezt a nagyszerű regényt. Ehrenburg válaszában elmondta, hogy az *Olvadás*t kritikával illették a szovjet sajtóban, de ő nem ért egyet ezzel a kritikával, és a mű második részét írja. Zelk azt mondta, hogy szívesen elolvassa az *Olvadás* második részét. A beszélgetésnek ez a része a jelenlévők többségének élénk, helyeslő reakcióját váltotta ki.[435]

A beszélgetés során a továbbiakban az író és a nép közötti kapcsolatok kérdését érintették, azt, hogyan reagáljon az író a nép igényeire. Ehrenburg kifejtette abbéli gondolatát, hogy például az ipari tervezés és az író alkotói tervei két külön dolgot jelentenek. Ha nincs elég nyersvas az országban, akkor elég könnyű megtervezni előállításának növelését. De hogyan lehet megtervezni egy regényt? Az íróknak gyakran szemrehányást tesznek az író-olvasó találkozókon és a sajtóban, hogy nem mutatják be a textilipari munkások vagy a fémipari dolgozók életét. Ehrenburg epésen kigúnyolta az ilyen szélsőségesen értelmezett társadalmi megrendelést. Az író az alkotói művészetében saját individualitását tárja fel, és minél jobban megnyitja azt, annál jobban sikerül a mű. A társadalmi megrendelés ilyen szélsőségesen értelmezett fogalmával Ehrenburg szembeállította az írónak

435 Az *Irodalmi Újság* tudósítása szerint Ehrenburg a következőképpen fogalmazott: „Ami engem illet, gyűlölök bármilyen merev szerkesztői beavatkozást az író munkájába. Ismerem a szerkesztők egyik-másikának a szerelmét a piros és kék ceruza iránt, s már egyszer egy olyan javaslattal is éltem: e ceruzák helyett inkább írótollat kellene a kezükbe adni, azt bizonyosan nem fogják annyit használni. De ez nem jelenti azt, hogy én valamiféle abszolút szabadságot akarok. Mennél erősebb egy íróban a szenvedély és az alkotó erő, annál nagyobb legyen a felelősség. Ha egy ember nem lehet »abszolút« szabad, mert felesége, gyerekei vannak, az író se lehet az, mert van egy nép, amelyhez tartozik, és vannak olvasói, akiknek ír. Én úgy gondolom, hogy egyes nyugati írók nézetei az abszolút szabadságról – felelőtlenségüket bizonyítják." Ld.: Erenburg [!] és Tyihonov látogatása az Írószövetségben. *Irodalmi Újság*, 1955. október 15., 1.

a néppel és az országgal szembeni felelősségét. Amíg erről beszélt, egyszer sem említette meg az irodalom pártosságát, és absztrakt módon fogalmazott, gondolatait teleszőve paradoxonokkal, szükségtelen elégedetlenséggel, amely vidám, helyeslő reakciót váltott ki a teremben.

A szovjet irodalom hiányosságairól beszélve Ehrenburg elég leegyszerűsített, durva formában tálalta őket, s alapvetően a saját értékítéletei paradox jellegét és sajátosságát szapulta. Az a benyomásom alakult ki, hogy Ehrenburg nem a kortárs szovjet regényt illeti kritikával, hanem irodalmunk már rég letűnt korszakát, a konstruktivistákat, a proletárkultuszt, a rappistákat. Egy példa arra, hogy hogyan kritizálja az úgynevezett „termelési regényt". Az első fejezetben, meséli Ehrenburg, a főhős hat műszakban dolgozik, a második fejezetben felveti a nyolc műszakra irányuló javaslatát. A harmadik fejezetben egy termelési értekezleten szembekerül a bürokrata üzemvezetővel, a negyedikben a gyárban megismerkedik egy lánnyal, akivel megegyeznek abban, hogy tizenkét gépállásban fognak dolgozni. Az ötödik fejezetben hazaér a főhős, s észreveszi, hogy a szobájában egy nem tudni, honnan odacseppent gyermek eszik stb. A kortárs francia regény, folytatja Ehrenburg, ugyanezekkel a hiányosságokkal küzd, csak éppen fonák módon. Míg a szovjet „termelési regényben" a főhős egész élete az üzemben zajlik, addig a francia regényben a hős vagy hősnő teljes egészében a saját életébe merül. Az első fejezetben a hősnő az első, a második fejezetben a második, a harmadik fejezetben a harmadik férfival stb. alszik. Ezalatt semmiféle termelőmunkáról nem lehet szó, mivel gyerekeket nem hoznak világra. Ezen felületes, leegyszerűsített, csak a külső hatással számoló kritika alapján a magyar írók aligha alakíthattak ki hiteles képet a kortárs szovjet irodalomról, annak hiányosságairól és problémáiról. Például Ehrenburg kijelentette, nem teljesen ért egyet Tyihonovval, aki a kortárs üzbég irodalom hiányosságai közt említette, hogy nem értő módon használják a hagyományos legendai alakokat, mechanikusan áthelyezik őket a mai modern korba, ami anakronizmus. Ehrenburg véleménye szerint ez a probléma ugyanilyen mértékben jelen van a kortárs orosz irodalomban is, amelyben gyakran a tank vezetőjét a mesebeli Ilja Muromec alakjában ábrázolják.

A beszélgetés, megítélésem szerint, egyenesen helytelen, könnyed, tréfás irányt vett. Nem érintettek olyan kérdéseket, amelyek elvi jelentőséggel bírnak a magyar irodalomban, például az irodalom pártosságának kérdését. Szembeszökő volt, ahogy egyes írók (Benjámin, Zelk) megpróbálták a beszélgetést az

„alkotói szabadságról" szóló vitává változtatni. Íróink sajnos nem álltak a helyzet magaslatán, és nem tudták világosan, elvi jelleggel, a párt szemszögéből elmagyarázni a magyar íróknak, hogy mit értünk az alkotói szabadság és az irodalom pártossága alatt, csak általános frázisokra szorítkoztak. A beszélgetés folyamán végig alapvetően Ehrenburg elvtárs beszélt. Tyihonov elvtárs kissé passzív magatartást tanúsított, és egyszer sem javította ki őt.[436]

Másnap felhívott Gergely Sándor, és azt mondta, hogy nagyon szeretne találkozni velem. A nagykövet engedélyével fogadtam Gergelyt, aki a következőket közölte.

Néhány órával Ehrenburg és Tyihonov elvtársak Budapestre érkezése előtt tartottak az írószövetségben egy fontos összejövetelt, amely, Gergely véleménye szerint, kulminációs pontot jelentett abban a küzdelemben, amelyet az írók egy csoportja folytat a párt kultúrpolitikájával szemben: hét író, a szövetség elnökségének és vezetőségének tagjai (Benjámin, Zelk, Kuczka, Aczél, Háy, Kónya, Karinthy) demonstratívan bejelentették, hogy lemondanak a posztjukról. A hetük által aláírt, hasonló tartalmú nyilatkozat arról szólt, hogy nem értenek egyet a párt irodalompolitikájával, és ezért lemondanak.[437] Gergely ezt a tettüket nyílt pártellenes demonstrációnak tekinti. Rendkívül feszült volt helyzet az írószövetségben Ehrenburg és Tyihonov elvtársak érkezése előtt. Amikor a szövetségbe tartott a szovjet írókkal szervezett beszélgetésre, Gergely azt hitte, hogy íróink az irodalommal kapcsolatos pártszempontok és a marxista nézetek kifejtésével majd valamelyest lehűtik a kedélyeket a most kialakult túlfűtött helyzetben. Ugyanakkor véleménye szerint erre nem került sor. Úgy gondolja, hogy Ehrenburg balos, kispolgári álláspontot képviselt. A szovjet irodalommal szembeni kritikája zavaros, a pártosságot nélkülöző jellegű volt. Gergely régóta ismeri

436 Az elmondottakat vö. Erenburg [!] és Tyihonov látogatása az Írószövetségben. *Irodalmi Újság*, 1955. október 15., 1. Továbbá: Ehrenburg 2005, 345–347.

437 A történtek előzménye az *Irodalmi Újság* szeptember 17-i számának elkobzása volt. (Erre részletesen ld. a 18. sz. irat mellékletét.) A lapszám elkobzását követően a színfalak mögött egyeztetések indultak meg az írók és a pártvezetés között, de utóbbi azt állította, hogy a Magyar Írók Szövetségében ellenforradalmi központ alakult ki. Az MDP Kulturális és Tudományos Osztálya elhatározta Hámos György felelős szerkesztő leváltását. Válaszul az írószövetség elnökségi pártcsoportjának hat tagja, Aczél Tamás, Benjámin László, Déry Tibor, Kónya Lajos, Kuczka Péter és Zelk Zoltán, továbbá Vészi Endre titkár lemondott tisztségéről. Gergely információja tehát pontatlan volt, hiszen Háy Gyula és Karinthy Ferenc lemondása nem került szóba. Ld.: Rainer M. 1990, 195–196.

Ehrenburgot, vagy húsz évvel ezelőtt találkozott vele Moszkvában. Ehrenburg irodalomszemléletét mindig a pártosság mellőzése és az anarchizmus túltengése jellemezte. Hatalmas író és kiváló békeharcos, de amikor irodalomelméleti kérdésekről kezd beszélni, jobb meg sem hallgatni, különösképpen itt, Magyarországon nem, mert itt különösen erős a burzsoá polgári ösztön az irodalomban. Nézzük csak meg, mit mondott például Ehrenburg az *Olvadás*sal kapcsolatban. Múlt év decemberében komoly vita folyt itt az *Olvadás*ról. Mindent, ami csak létezhet egy reakciós, pártellenes regényben, azt a pajzsára emelte ez a regény. Az *Olvadás* rövid idő alatt a pártellenes irodalmi ellenzék egyfajta zászlajává vált. Amikor ezt a regényt még nem adták ki Magyarországon, irodalmi körökben sokan tiltakoztak ellene. Ehrenburg azzal a kijelentésével, hogy nem fogadja el a szovjet sajtóban megjelent kritikákat, és a regény második részét írja, csak újabb muníciót szolgáltat a magyar irodalom pártellenes ellenzéke számára. Vehetjük példának azt is, amikor a magyar írókkal folytatott beszélgetés során kijelentette, hogy annak a bizonyos textilgyárnak a női munkása „benyújtotta a számlát az irodalomnak", s ezzel, ahogy Ehrenburg állította, azt az igényét tolmácsolta, hogy az írók többször ábrázolják őket, textilipari dolgozókat. Ehrenburg lényegében véve kigúnyolta az ilyen „igényeket" arra hivatkozva, hogy nem az írók dolga a nyersvas előállítása, melynek növelését könnyen meg lehet tervezni. Természetesen mindez igaz, de Gergely véleménye szerint egy párthoz hű írónak, mi több, egy szovjet írónak sokkal megértőbben és figyelmesebben kell viszonyulnia a tömegek igényeihez, de mindenesetre nem szabadna gúny tárgyává tennie őket. Ha egy szovjet író így viszonyul a textilipari üzem női munkásának igényéhez, az csak kedvezőtlen benyomást kelthet itt, Magyarországon. Ehrenburg nem veszi figyelembe, hogy náluk sokan vannak az irodalomban olyanok, akik tesznek a társadalmi igényekre, és akiknek sokkal jobban tetszik, hogy kifejezzék önmagukat. Akarva-akaratlanul Ehrenburg gondolatai az ő malmukra hajtják a vizet, ők hivatkozhatnak Ehrenburg tekintélyére.[438]

A továbbiakban Gergely elmondta, hogy az írószövetségben jelenleg feszültebb a helyzet, mint valaha. Nemrég tartották a szövetség kommunista aktívájának ülését, amelyen körülbelül harminc párttag vett részt. Az ülésen bejelentették, hogy a hatóságok elkobozták az *Irodalmi Újság* azon példányainak számát, amelyben Benjámin versei jelentek meg, és leváltották a lap szerkesztőjét, Há-

438 Ehrenburg budapesti tartózkodásával kapcsolatban ld. még a 25. és a 29. sz. iratot.

mos Györgyöt. Az összes résztvevő, Gergelyen kívül, határozott hangnemben tiltakozott ezen intézkedések ellen.[439] Fekete Sándor, a *Szabad Nép* szerkesztőbizottságának tagja egy, a Központi Vezetőséghez intézendő határozattervezetet is előterjesztett ezzel az intézkedéssel kapcsolatban. Vastapssal támogatták. Az elnöklő Barabás, ahogy Gergely mondta, azzal „mentette meg a helyzetet", hogy javasolta, semmilyen határozatot ne fogadjanak el, hiszen ez csak egy informális ülés volt. A szövetség vezetősége hét tagjának „lemondása" után Andics Erzsébet, Gergely elmondása szerint, zavarban volt. Az elmúlt másfél évben Andics egyetlen alkalommal sem beszélt vele, de most váratlanul megkereste, hogy tanácsot szeretne kérni tőle azzal kapcsolatban, hogy „mit lehet tenni". Gergely úgy véli, hogy a KV Tudományos és Kulturális Osztálya valóban nem tudja, mit kell tenni. Elmondta, hogy véleménye szerint a budapesti jugoszláv misszió valamilyen saját céljai érdekében kalkulál a magyar irodalmi körökben kialakult feszült helyzettel. Nemrég a misszió harminc magyar írónak személyesen küldte meg Kardelj Oslóban elmondott beszédének szövegét. Ezt a brosúrát leginkább a jobbos, pártellenes nézeteket valló írók kapták meg. A jugoszlávok sem neki, sem Barabásnak[440] nem küldték meg azt.

Zárásként Gergely elmondta, hogy náluk, az írószövetségben, ahogy mondani szokták, „sok a párttag, de kevés a kommunista". A szövetségnek háromszáz tagja van, közülük százhúszan tagjai az MDP-nek. A szövetség pártszervezete az adminisztratív dolgozókkal együtt körülbelül százhatvan párttagot számlál. Ő, Gergely, személyesen úgy véli, hogy az írók között kevesebb mint harminc, a párt iránt elkötelezett kommunista van. A többiek a fordulat évei után befészkelték magukat a pártba, és semmilyen mértékben nem szakadtak el a burzsoá, nyárspolgári nézeteiktől.

A Szovjetunió magyarországi nagykövetségének másodtitkára B. Gorbacsov
Hiteles:[441]
V. L. – 2 a Tájékoztatási Bizottságnak
55. X. 27.

439 Aczél Tamás és Méray Tibor úgy tudja, hogy ezen az ülésen, amelyet a lapszám elkobzása miatt szerveztek, Gergely Sándor – az irat szerinti elmondásával ellentétben – máshogy viszonyult a kérdéshez: ingadozott, és ő sem tartotta helyesnek ezt az intézkedést. Ld.: Aczél–Méray 1978, 300.
440 Nyilván Barabás Tiborról van szó.
441 Olvashatatlan kézjegy.

SZKP KB
Szovjet Írószövetség

Gépelt másolat. RGALI, f. 631, op. 43, gy. 124, l. 97–102.

20.

Borisz Gorbacsov budapesti nagykövetségi másodtitkár jelentése a magyar irodalom helyzetéről és a Magyar Írók Szövetségén belül uralkodó viszonyokról az MDP 1955. márciusi plénuma után

Budapest, 1955. november 1.

A Szovjetunió magyarországi nagykövetsége[442] Titkos. 3. sz. példány
1955. november 1.[443]
726. sz.[444]

A magyar irodalomban és a Magyar Írók Szövetségében kialakult helyzetről az MDP KV 1955. márciusi plénuma után

(Jelentés)

Az MDP-n belüli jobboldali elhajlás, amelyet a KV márciusi plénuma feltárt, a helyzet lényeges rosszabbodásához vezetett a Magyar Népköztársaságban az ideológiai fronton. A plénum határozatában leszögezte, hogy „pártunk helyes politikája sikeres végrehajtásának a jelenlegi szakaszban a megnövekedett jobboldali veszély képezi fő akadályát. Ezért a párt fő feladata e káros jobboldali nézetek ideológiai szétzúzása, ezek teljes elszigetelése, mert csak ez teszi lehetővé, hogy pártunk helyes irányvonala politikai, gazdasági, kulturális és társadalmi

442 A jelentést a mellékleteivel együtt V. A. Zorin külügyminiszter-helyettes továbbította az SZKP KB-nak 1955. november 26-án. Ld.: RGANI, f. 5, op. 36, gy. 3, l. 12. A dokumentummal a Szovjet Írószövetségben is megismerkedhettek, egy példányt V. Nyikolajev, a KÜM 5. Európai Osztályának megbízott vezetője 1955. november 12-én juttatott el belőle A. A. Szurkovnak. Ld.: RGALI, f. 631, op. 43, gy. 124, l. 123–145.

443 A lapon eredetileg az 1955. október 1-jei dátum szerepelt.

444 Az iratot 1955. november 5-én érkeztették V. A. Zorin külügyminiszter-helyettes titkárságán.

életünk minden területén teljes mértékben érvényesüljön".[445] A jobboldali opportunista nézetek hatása, amelyek letéteményese Nagy Imre volt, Magyarországon leginkább a magyar értelmiség köreiben, az irodalomban és a művészetben talált táptalajra. Sok magyar író annak idején aktívan támogatta munkásságával Nagy Imre jobboldali opportunista politikáját. A Nagy által meghirdetett „új szakasz" elvét sokan közülük arra használták, hogy visszatérjenek a régi formális és dekadens tendenciákhoz, és határozott ellenzékiségüket fejezzék ki az MDP politikájával és az irodalom pártirányításával szemben. Ennek megfelelően a magyar irodalom és művészet terén 1953–1955-ben szembeötlő regresszió figyelhető meg, hasonlóan ahhoz, ami már megtörtént a magyar irodalom és művészet fejlődésében az előző években a szocialista realizmus viszonylatában. Jelenleg az MDP jelentős erőfeszítéseket tesz annak érdekében, hogy megvalósítsa a márciusi plénum határozatait a politikai, gazdasági és kulturális élet minden területén, s ezen belül javítsa az irodalom és művészet állapotát, ami viszont még mindig komoly aggodalomra ad okot.

I.

A népi demokratikus rendszer tíz éve alatt a magyar irodalom nagy utat tett meg a belső harcok és a szocialista realizmus alapelvei alapján való megújulás tekintetében. A több évtizedes pangás és dekadencia után az irodalom újjászületett, és fejlődésnek indultak a magyar klasszikusok, Petőfi, Mikszáth, Móricz és mások realista hagyományai. Lényeges szerepet játszott az is, hogy az írók és az olvasók széles körben megismerték az orosz és a szovjet irodalmat. A régi írók túlnyomó többsége kinyilvánította szimpátiáját a népi demokratikus rendszer és a szocialista társadalmat építő nép szolgálata iránt. Az irodalomban sok új költő és prózaíró jelent meg. Ezt az időszakot a szocialista realizmus elveinek erőteljes és egyre növekvő térhódítása jellemzi a magyar irodalomban. Elméletben az írók alkotásaiban a szocialista világnézet minden alapkérdését rég tisztázta a párt- és irodalomkritika (az irodalom pártossága, a forradalmi fejlődés életigazságának ábrázolása, a forma és tartalom egysége, az irodalom népiessége stb.). Ezekben az években a magyar irodalom számos sikert ért el a gyakorlatban, és a

445 Részlet az MDP KV 1955. március 2–4-i határozatából. Ld.: Izsák 1998, 333. A dokumentum lábjegyzetében a következő forrásmegjelölés olvasható: „Az MDP KV Nemzetközi Osztályának tájékoztatója, 1955. 3. sz. 4. old."

jelentős megingások és kilengések ellenére is azt mondhatjuk, hogy az irodalom egészében véve a szocialista realizmus fősodrában halad és fejlődik. A magyar írók elvitathatatlan eredményei közt kell említeni Szabó Pál többkötetes eposzát a magyar parasztság életéről, a *Talpalatnyi földet*, az *Isten malmait*, a *Szépülő szegénységet*, a *Tiszta búzát*; Veres Péter elbeszélésgyűjteményét, a *Próbatételt*, a *Pályamunkások* kisregényt; Déry Tibor *A befejezetlen mondat* művét; Aczél Tamás *A szabadság árnyékában* regényét; Nagy Sándor *Megbékélés* elbeszélését; Illés Béla *Honfoglalás* regényét; Karinthy Ferenc *Kőművesek* regényét; Kónya Lajos *Bányászlámpák* verseskötetét; Illyés Gyula történelmi drámáit, *Az ozorai példát* és a *Fáklyalángot*; valamint Urbán Ernő *Tűzkeresztség* színdarabját és *Kikelet* regényét. A kortárs magyar irodalom legjobb művei közül sokat Kossuth-díjjal jutalmaztak, s bár messze nem mentesek a formai és tartalmi hiányosságoktól, mindegyiket áthatja a valóság aktív, életigenlő megközelítése, tematikájuk modernsége, törekvésük a nép szolgálatára.

A népi demokratikus rendszer éveiben Magyarországon prózaírók és költők egész nemzedéke nőtt fel és formálódott, akik arra törekedtek, hogy műveikben a szocialista realizmus elveihez igazodjanak. Ezeknek az íróknak a munkássága még nem mentes a fejlődés hiányosságaitól, az ideológiai gyengeségektől és idegen hatásoktól, ugyanakkor mind nagyobb teret nyernek a szocialista realizmus útján haladó magyar irodalomban. Az imént felsorolt írók mellett meg kell említeni Kuczka Péter költőt, a *Mindenkinek! Mindenkinek!* verseskötet szerzőjét, Tóth Gyula költőt, *A béke katonája* verseskötet szerzőjét, Juhász Ferenc költőt, az *Apám* és *A Sántha család* íróját, Devecseri Gábor költőt és műfordítót, aki Homérosz *Iliász* és *Odüsszeia* műveinek magyarra fordításaiért Kossuth-díjat kapott, Mesterházi Lajos prózaíró *Hűség* című novelláskötetét, Sándor Kálmán prózaíró és dramaturg *A harag napja* drámáját a magyar Tanácsköztársaságról. A magyar irodalomtörténészek közül Király István emelkedik ki a Mikszáth Kálmánról írt monográfiájával és egy sor irodalomelméleti kérdéssel foglalkozó elvhű cikkével.

Az MDP irodalompolitikájának egyik komoly és összetett feladata volt és marad is, hogy az országban népszerű régi írónemzedéket a szocializmust építő nép szolgálatára, a szocialista realizmus útjára terelje. Ezek az írók (Veres, Szabó, Déry, Illyés és mások) a legkülönfélébb, a marxizmussal ellenséges irányokból közelítettek a népi demokratikus Magyarország új irodalma felé (erről a követség többször tett részletes jelentést), mindmáig nem szabadultak meg a „népi",

„urbánus" és egyáltalán, a kispolgári irodalomszemlélettől. A fiatal írónemzedék (Aczél, Nagy, Urbán, Háy, Kuczka, Benjámin, Juhász, Karinthy és mások) mesterségbeli színvonalukat tekintve jelentős előnyben vannak az említett írókkal szemben, de ők sem mentesek a dekadens tévelygésektől és botladozástól, s mint alább bizonyítani fogjuk, egyeseknél pártellenes tendenciák is érezhetők. A régi kommunista írók (Illés, Gergely, Barabás és mások) hosszú emigrációs korszakuk miatt nem voltak képesek vezető szerepet kivívni az irodalmi életben, nincs elegendő tekintélyük az írói körökben, és mostanában az aktív társadalmi tevékenység felfüggesztésére hajlanak. Ma a magyar irodalomban nem tapasztalható semmiféle nyíltan ellenséges csoportosulás, mint amilyen a háború utáni első években volt, mindazonáltal a régi klikkesedés hatása olykor most is érződik. A magyar irodalom még nem érte el a szilárd ideológiai egységet. Ez az egység az irodalmi alkotások néhány alapkérdésében sem látszik, például az irodalom pártossága tekintetében, a párt irányító és vezető szerepének kérdésében, amelyről hosszas, parttalan viták folynak.

A magyar irodalom, pontosabban az irodalom körüli élet, az írói és újságírói körök igen érzékeny barométerei a bel- és külpolitika minden változásának. Nagyon élénken visszhangozzák a politika minden rezdülését, mondván, hogy „ne maradjunk le, ne kerüljünk bajba" a fordulatok során. Sok író, nem értve mélyen a párt fő irányvonalát, gyakran csak a jelenségek felszínét látja, és valóban „bajba kerül". Ennek magyarázatát az írók gyenge ideológiai felkészültsége mellett az MDP-nek az írók körében nem megfelelő mértékben végzett munkájában találhatjuk, valamint hogy hiányzik az irodalom mindennapi elvszerű irányítása a párt részéről. Ily módon az írók többsége helytelenül, eltorzultan értelmezte az MDP KV 1953. júniusi plénumának határozatait. Azok a hibák és jobboldali opportunista tendenciák, amelyek Nagy Imre nevéhez kötődtek, annak idején aktív támogatásra találtak számos író felszólalásaiban is, öregekében és fiatalokéban egyaránt, és emellett éppen az irodalmi körökben terjedtek el széles körben a kispolgári ösztönök, jelent meg a nacionalista hangulat, a párt vezető szerepének tagadása, a törekvés, hogy a Népfrontot pártok fölötti szervezetté alakítsák, az ifjúságnak az MDP ellen fordítása stb. (minderről akkor a nagykövetség részletes tájékoztatást küldött).[446] Az MDP jobboldali opportunista irányvonalának megjelenése annak idején nagy károkat okozott a szocialista realizmus alapjain

446 Az iratot nem találtuk meg.

megújuló magyar irodalom ügyének. Az „alkotás szabadságának" zászlaja alatt akkortájt a régi, a formalizmusban hívő írók kezdtek tömörülni, előtérbe kerültek a pesszimista, a hanyatlás szellemében írt művek, különösen a költészetben (Zelk, Kuczka, Benjámin, Keszi), az irodalomkritikában zűrzavar uralkodott, bizonyos írók „a művész joga a pesszimizmushoz" elvét (Illyés) propagálták, és még a pártsajtóban sem volt pontos irányvonal az irodalmi kérdésekben. Ebben az időben szinte egyetlen olyan átütő erejű mű sem jelent meg, amely komoly formában kísérelte volna meg a szocialista realista valóság ábrázolását. Az utóbbi 2-3 év irodalmi fejlődését összegezve pedig meg kell jegyeznünk, hogy az írók többségénél jobb esetben is csak az egy helyben topogás volt megfigyelhető, sőt egyesek újból visszatértek az egykori „népi" és dekadens nézetekhez.

Az 1953. júniusi plénum után a magyar írók egy része hibáik és tévelygéseik tekintetében „önkritikát" gyakorolt. Viszont ez az „önkritika" lényegében az MDP irodalompolitikája alapvető elveinek revíziójává változott. Olyan magyar költők és prózaírók, mint Örkény István, Kónya Lajos, Sarkadi Imre, Benjámin László, Mészáros István, Déry Tibor és sokan mások a kritika és önkritika ürügyén „a pártosság bázisát adó irodalom kispolgári revíziójába kezdtek".[447] Írói körökben a „hűség a néphez" jelmondatnak egyfajta rendellenes értelmezése terjedt el, amely így az irodalom pártosságának ellentétét képviselte. Megnyilvánulásaikban az írók világossá tették, hogy „legfőbb feladatuk" a nép szolgálata, „nem pedig a párté", hogy a valódi irodalom a pártosság fölött áll, sokkal mélyebben fejezi ki és érti a nép érdekeit. Több félreértés származott az „irodalom egységének" kérdéséből, amely jobboldali opportunista szellemben, Nagy Imrének a Népfront égisze alatt a „népi egységről" tartott beszédeinek erős hatása alatt fogalmazódott meg. „A szektáriánizmus és dogmatizmus elleni harc címén felélénkültek és egyre jobban megerősödtek a különböző burzsoá nézetek, amelyek hovatovább már az elért eredményeket is veszélyeztették. Ma már tudjuk, mindez szoros összefüggésben történt a Központi Vezetőség határozata által leleplezett jobboldali, antimarxista elhajlással." Darvas József ezen irodalmi helyzetértékelésével teljesen egyet lehet érteni.

447 Kulturális forradalmunk helyzetéről. Darvas József elvtárs előadása. *Szabad Nép*, 1955. május 25., 3–4. A dokumentum lábjegyzetében forrásmegjelölés látható, a további idézetek is Darvas József május 23-i beszédéből származnak.

Az MDP KV 1955. március 4-i határozata nagy elvi jelentőséggel bírt a Magyar Népköztársaság életének minden területén, így az irodalomban is. Bár egyenesen nem említette az irodalom helyzetét, de a határozat minden alapvető iránymutatásának volt közvetett vonatkozása. 1955. április 29-én találkozóra került sor a vezető magyar írók és Rákosi, Hegedüs, Gerő elvtársak, valamint a Politikai Bizottság más tagjai között. Ezen a találkozón az íróknak baráti légkörben elmagyarázták az MDP KV márciusi határozatainak értelmét, és megfogalmazták az irodalom, különösen a vezető írók előtt álló feladatokat. 1955. május 23-án tartották a kultúrmunkások, köztük az írók kibővített ülését, amelyen Darvas kulturális miniszter részletesen kitért az irodalom helyzetére, valamint a márciusi határozatok értelmére. Az írószövetség kommunista csoportjának néhány értekezletét követően 1955. június 3-án összehívták az írószövetség elnökségének kibővített ülését, ahol szintén az irodalom helyzetét tárgyalták a KV határozatainak tükrében. A határozat értelmezésén túl mind a pártsajtóban, mind az irodalmi lapokban publikáltak cikkeket erről a kérdésről.

Ugyanakkor számos jelzés érkezett arról, hogy a KV március 4-i határozatát irodalmi körökben óvatoskodva, egyes esetekben nyíltan ellenségesen fogadták. Az elnökség kibővített ülésén, ez év június 3-án csaknem az összes felszólaló (Sarkadi, Zelk, Aczél, Kuczka, Kónya, Mesterházi és mások), a teremben jelen lévők viharos tetszése közepette, egyhangúlag a párt irodalompolitikája ellen lépett fel. Hangsúlyozták, hogy Magyarországon „nincs írói szabadság", és a Szovjetunióban az írók sokkal több lehetőséget kapnak a megjelenésre, mondván, hogy az olvasó maga is elboldogul a mű értelmezésével. Magyarországon az irodalmi alkotások túlságosan szigorú ellenőrzésen mennek keresztül, az olvasóhoz csak a teljesen cenzúrázott művek jutnak el. Ennek kapcsán megfogalmazódott egy javaslat, miszerint a szerkesztőségek váljanak „írói kovácsműhelyekké", az újságok pedig adják ki mindazt sorjában, ami ily módon a kovácsolás nehéz munkájában megszületik. Az irodalom pártosságáról szólva sok író kifejezte gondolatait arról, hogy a pártot általában a művekkel kell támogatni, nem pedig konkrét kérdésekben. A pártot konkrét ügyekben támogatva az írók gyakran nehéz helyzetbe kerülnek. Ennek kapcsán célzást tettek a Magyarország és Jugoszlávia közti viszonyra, az írók fellépésére Tito politikájával szemben, megemlítve Kuczka költő példáját is, aki azonnal verssel reagált a méregkeverő orvosokról megjelent sajtóközleményekre, majd a hír cáfolatát követően felettébb kínos helyzetbe került. A felszólalók beszéltek arról, hogy ideje felhagyni azzal, hogy az írókat

„bűnözők csoportjának" tekintik. Amíg az írókat éppen ennek vagy szélsőséges esetben „potenciális bűnözőknek" tekintik, addig nem alakulhat ki normális irodalmi élet. Arról szólva, hogy a párt irodalompolitikája nem helyes, a felszólalók ennek megerősítéseként arra a tényre utaltak, hogy az írók többsége nem ért azzal egyet. „Miután ez tény, ez azt jelenti, hogy itt valami nincs rendben." Egyes írók azt hangoztatták, hogy a párt jelenlegi irodalompolitikája mellett normális irodalmi élet egyáltalán nem lehetséges. Sarkadi[448] azt állította, hogy az irodalomban nem jobboldali elhajlás, hanem sokkal inkább baloldali szektásság van. Az ebben a szellemben felszólalók többsége tagja az MDP-nek.

A márciusi plénum után írói körökben újra terítékre került a régi teória, miszerint „az írók közelebb állnak a néphez, mint a párt", hogy „jobban ismerik a nép szükségleteit és bajait", és mivel az írók jobban ismerik a népet, kevesebbet is hibáznak, mint a párt. Ezeket az elveket korábban Veres Péter vallotta, a márciusi plénum után pedig újból az irodalmi körök figyelmének homlokterébe kerültek. A teória megerősítése érdekében utalások történtek a párt hibáira az iparosítást és a kollektivizálást illetően, egy sor párt- és társadalmi vezető félreállítására, különös tekintettel Rajk László ügyére, a jugoszláv helyzettel kapcsolatos hibákra. Ezek után fogalmazódott meg az a provokatív gondolat, hogy miután a párt már a múltban nemegyszer hibázott, nincs semmilyen garancia arra, hogy a jövőben nem fog hibázni. Az érvek egyike a felsorolt nézetek mellett az volt, hogy még Oroszország történetében is voltak időszakok, amikor a nép érdekeit mindenkinél jobban értették az írói körök, olyan kiváló személyiségek, mint Belinszkij, Csernisevszkij, Dobroljubov. Gyakran hivatkoztak Majakovszkijra, akit élete során a Szovjetunióban állítólag nem értettek meg, sőt öngyilkosságba kergettek, habár később a szovjet korszak kiemelkedő alakjának ismerték el. Állítólag ugyanilyen a helyzet Magyarországon is: ma sok írót nem ismernek el és igazságtalanul kritizálnak, holott épp az íróknak van igazuk, és nem a politikai tényezőknek – a történelem pedig az írókat fogja igazolni.

A Péter Gábor ellenséges tevékenysége nyomán elítélt számos közéleti személyiség és párttag rehabilitációja után a magyar írók széles körben tárgyalták az ún. „rehabilitáció problémáját". Sok író e kérdésben helytelen, ellenséges álláspontot képviselt. Benjámin László verset írt az ismeretlen rehabilitált barátjához, amelyben azt írta, hogy ő maga is bűnös az igazságtalan ítéletben és barátja

448 Nyilván Sarkadi Imréről van szó.

bebörtönzésében, hiszen ő szabadon volt, s mégsem tiltakozott az ellen. A verset nem adták ki, de a híresztelések szerint kéziratosan terjed.[449]

Egyes írók teljesen felhagytak azzal, hogy az ország előtt álló feladatokkal foglalkozzanak, hogy munkásokról és parasztokról írjanak. Munkásságukat saját lelkük mélyeinek, érzelmeiknek vizsgálata, az absztrakt moralizálás, a hétköznapi kérdésektől való elfordulás szándéka jellemezte. A már említett Benjámin László nemrég publikálta a *Köznapi dolgok igézete* című versét az *Irodalmi Újság*ban. Kijelentette, hogy szándékában áll megénekelni „a világ bajait és örömeit, az egyszerű ember mindennapjait". Ezzel ellentétben egészen másképp alakult a kép. Benjámin verseiből pesszimizmus, bánat és reménytelenség árad, a jelenben csak a torzulásokat és a gondokat látja, azt írja: „Hátadon, mint csiga házát, viseld a szűkös valóság tekervényeit."[450] A *Köznapi dolgok igézete* még komorabb és reménytelenebb véget ér: „S nem engednek közüggyé vált önvádak, fagypontig süllyedt viták, szidalmak."[451] Vagy nézzünk egy másik példát, Illyés Gyula versét, amely szintén az *Irodalmi Újság*ban jelent meg (ugyanilyen szellemben írott verseket és cikkeket tízesével lehet olvasni a magyar újságokban és folyóiratokban az utóbbi pár hónapban). A vers címe *Doleo, ergo sum.* „Minden tagom fáj, mindet érzem; fájok: vagyok!" – így kezdi Illyés a művét. „Istennyilák futnak a csonton", „Ahány kin, annyi kézszorítás; fölszisszenek", „fintorgok, aztán: önmagammal kezelhetek!", és így tovább. Végül mindebből azt a következtetést vonja le, hogy csak a „betegek", a „szenvedők", az „érzékenyek" ismerhetik meg az igazságot, és láthatják előre a jövőt, egyedül ők „élnek valójában", s azok, akik csak örömöt tapasztalnak, „álomvilágban élnek". A vers ezzel a „tanáccsal" zárul:

„Szent a tanács, mit ma s örökre
adni tudok:
Népek vezetői, legyetek izzó
idegducok!"[452]

449 Ld. erre még a 18. sz. irat mellékletét.

450 Részletek Benjámin László *Ne szégyenkezz, ne legénykedj* c. verséből. *Irodalmi Újság*, 1955. augusztus 13., 3.

451 Részletek Benjámin László *Köznapi dolgok igézete* c. verséből. *Irodalmi Újság*, 1955. január 22., 1.

452 Részletek Illyés Gyula *Doleo, ergo sum. József Attila emlékének* c. verséből. *Irodalmi Újság*, 1955. április 16., 3. Az orosz eredetiben a latin nyelvű cím orosz tükörfordítása szerepel.

A vers mondanivalóját nem nehéz megérteni: utolsó két sorát a „népek vezetőihez" intézett felhívással zárja, hogy legyenek izzó idegdúcok, azaz keressék az igazságot, ne éljenek „álomvilágban". A versben az absztrakt moralizáláson keresztül a dolgok mostani rendjével való elégedetlenség surran át. Ennél még sötétebb és ellenségesebb hangulattal átitatott például Sándor András *Konok villám légy* című verse, amely a *Csillag* 1955. augusztusi számában jelent meg. A szerző arra biztatja az olvasót, hogy legyen „konok, mint a villám" céljai elérésében. „Autó nem vesz fel? – menj tovább gyalog."; „Ha tenni vágysz, légy mindig tenni bátor, ne félj kudarctól, fogcsikorgatástól. Ha gond lapít – zúzd két ököllel össze, ne félj véredtől, öklöd hadd fürössze." A versben efféle sorok szerepelnek:

„Könnyű harcolni ágyús gépeken,
ott űz a düh s az éber félelem;
most dolgos vágy buzdít csak tégedet,
és nincs harctér – de ez is vérre megy."[453]

„Áldozat nélkül nincsen győzelem", folytatja [Sándor] András. „Fegyvert vállalj, ne együgyű keresztet", „csak menj és menj te-céljaidhoz híven", stb. Mik ezek az „célok", ki ellen kell „fegyvert fogni", miféle „véres vég" közeleg? Mindez homályban marad. Ugyanakkor ezekért az allegóriákért könnyen okolható a szerző segélykiáltása és őszinte gondolatai. [Sándor] András számára a modernitás egyfajta háborús csatamező, „ideáljai" az ifjúfasiszták ostobaságától bűzlenek, a fennálló rend elleni vad gyűlölettől, amelyet „le kell győzni", hogy tovább mehessünk előre.

Mind a magyar írók gyűlésen elhangzott felszólalásai, mind a sajtóban megjelentek általános hangvétele időnként rejtve, sokszor azonban nyíltan mutatja a tiltakozás jellemzőit, ahogy ők fogalmaznak, „a párt irodalompolitikája" ellen. Példának okáért amiatt, hogy a Szépirodalmi Kiadó visszautasította Kónya frontnaplóját, Zelk Zoltán nemrég, az írószövetség elnökségi ülésén nyilvánosan kijelentette: Magyarországon „elfojtják az alkotói szabadságot", és „ázsiai cenzúra" működik. Ez a napló hanyatló, dekadens szellemben egy horthysta tiszt visszaemlékezéseit mutatja be. Benjámin László azt nyilatkozta, nem érti a párt politikáját, így aztán sem támogatni, sem ellenezni nem tudja azt. Ő ugyan világosan látja maga előtt „a végső célt", a kommunista társadalom felépítését, de nem látja és nem érti a párt „közelebbi céljait". Aczél Tamás Sztálin-díjas író egy

453 Részletek Sándor András *Konok villám légy* c. verséből. *Csillag*, 1955, 8. sz., 1598.

nagyüzem munkásai előtt pedig azt mondta, hogy „ma Magyarországon egyáltalán nem lehet írni".

II.

A márciusi plénum után az irodalmi körökben újult erővel lángolt fel a vita a párt alkotói folyamatban betöltött szerepéről, a „pártirányítás" és az „írói szabadság" viszonyáról. Ez az egyébként érthető és számtalanszor megtárgyalt kérdés bizonyos írók erőfeszítései révén zavaros és bonyolult jelleget kapott. 1955 nyarán ezt a kérdést a sajtó is lehozta: közel három hónapon át az *Irodalmi Újság*ban Veres Péter *Öregek és fiatalok* című cikke körül folyt a vita, amelynek fő mondanivalója ugyanez, az „írói szabadság" és az irodalom pártirányításának kérdése volt. Miután a vitában részt vállalt csaknem az összes vezető író, s ennek során kifejtették saját nézőpontjukat, a vita magától is a kortárs irodalmi élet nagy eseményévé duzzadt, ezért érdemes részletesebben beszélni róla.

A vitában két cikket is publikáló Veres Péter mellett olyan elismert írók szerepeltek, mint Szabó Pál, Déry Tibor, Háy Gyula, Kuczka Péter, Aczél Tamás, Keszi Imre, Gellért Oszkár, Sarkadi Imre és mások, nagyjából 20 író. A vita alaphangját Veres Péter adta meg. Cikkében kifejtette, hogy aggódik az ifjú írókért és egészséges fejlődésükért. Veres megosztja kedvelt eszmefuttatásait, amelyeket különféle formában korábban többször is kifejtett: „az új bornak ki kell forrnia, mielőtt erős óbor lesz", az írók harcban edződnek, stb. Ezek a gondolatok ilyen formában nem váltanak ki különösebb ellenvéleményt. Viszont Veres *Öregek és fiatalok* című cikkében ezt a gondolatot már más, jóval konkrétabb irányban folytatja tovább: „Vajjon a tetszésünkkel és a »segítség«-ünkkel nem akadályozzuk-e a »Sturm und Drang«-jukat? Támogatjuk az új tehetségeket, de nem hagyjuk őket élni."[454] Gondolatát bizonyítandó Veres egy magyar klasszikusra, Móricz Zsigmondra hivatkozik – „És Zsiga bácsi drága jó ember volt, ő nem diktálta belénk – és senkibe se – az elveit." –, majd Tolsztojra, Csehovra és Gorkijra, akik élesen különböző politikai nézeteik ellenére soha nem lökték félre egymást „az irodalom asztalától". „Pedig szellemi kalandokra, úgy hiszem, ugyan sok írónak

454 Veres Péter: Öregek és fiatalok. *Irodalmi Újság*, 1955. július 30., 1–2. A forrásmegjelölés a dokumentum lábjegyzetében is szerepel, a továbbiakban idézett részletek Veres Péter cikkéből származnak.

szüksége van, hogy igazi önmagát és az igazságot megtalálhassa." Így fejezi be magyarázatát Veres.

Elsősorban Veres mellébeszélő stílusa, „ezópusi" nyelvezete szembetűnő. Az egész polémia absztrakt síkon folyik, a dolgokat nem a saját nevükön nevezi, mi több, Veres kerüli az olyan szavakat, mint „az irodalom pártirányítása". Ezt a stílust követte a vita számos résztvevője is. Ugyanakkor, ahogy erről Gergely, Király és más írók beszámolnak, az összes irodalmár, illetve az irodalmi viták iránt érdeklődő számára teljesen világos volt, miről van szó. Voltak a Veressel egyetértők közt, akik konkrétabban és egyenesen megfogalmazták, hogyan is értik őt. Sándor András például az *Egy volt tanítvány válasza* című cikkében a következőt írta: „Mert a Péter bácsi nemzedéke – s itt nemcsak a népiesekre, hanem a kommunistákra is gondolok, sőt elsősorban azokra[455] – olyan gonddal vette a kezébe a mi nevelésünket, hogy nem éreztük szükségét a verekedésnek, a saját íróságunk megharcolásának. Gondolom, többek között ezért vagyunk úgy elanyátlanodva, hogy igazán újat, jelentősen újat még nem alkottunk. S attól kezdve szüntelen nevelés alatt állottam, olyan határozottan megszabott keretek között, hogy nem jutott időm a saját erőm és szárnyaim kipróbálására. S amikor végre kiszakítottam magam, olyan gyakorlatlannak mutatkoztam a repülésben, hogy falnak mentem. Azóta lent, a földön, a fal tövében lábadozom, pislogva, mint a rimóci nyúl. Ez lett a vége, hogy olyan engedelmesen és magamat eleresztve éreztem magam egyszerre Veres Péter-tanítványnak és szorgalmas pártos írónak, aki megtanulta – aránylag sima és rendezett körülmények között – a marxizmus–leninizmus *tételeit.*"[456] A továbbiakban Sándor András hozzáteszi: „Hadd nyugtassam meg Veres Pétert: »szellemi kalandok« elkövetésében elsősorban magunk akadályoztuk meg magunkat, aztán más külső tényezők.[457] Ám jó, ha egyszer erről is nyíltan beszélünk. Köszönjük, Péter bácsi, hogy elmondta, ami a szívét nyomta." Immár egész világosan kimondatott, mi „zavarja" a magyar írók fejlődését és növekedését – ez leginkább a kommunista párt túlzott „támogatása".

455 Aláhúzás géppel.
456 Sándor András: Egy volt tanítvány válasza. *Irodalmi Újság,* 1955. augusztus 13., 4. A forrásmegjelölés a dokumentum lábjegyzetében is szerepel, a továbbiakban idézett részletek Sándor András cikkéből származnak.
457 Aláhúzás géppel.

Példa arra, hogy miként értelmezik Verest az írók, a fiatal költő, Csoóri Sándor véleménye. „Azok a bizonyos »szellemi kalandok« – írja Csoóri –, melyeknek szükségességére Veres Péter nagyon bölcsen céloz, manapság inkább csak l'art pour l'art-os kicsapongásokra bódíthatják a fiatalokat."[458] Csoóri egyetért Veres alapgondolatával: „Veres Péter megint lényeges dolgokról szól. Az *Öregek és fiatalok* címmel megjelent írásában olyan gondolatokat, figyelmeztető jelzéseket fogalmazott meg, melyek gyakran gyötörtek bennünket, de melyek tehetetlenségünktől belénk zápultak. Tovább kell élni gondolatait, nehogy csupán belterjes szenzációk maradjanak." Csoóri sajnálkozik, miszerint ő csak a „jó tanítványok" egyike, s hogy neki nincs saját költői arculata. „A fiatalság vagy a tehetségtelenség szolgál szomorú magyarázatképpen? Első mentegetődzésem: a fiatalság, a második pedig a leglényegesebb problémákra való sürgős reagálás kényszere volt." Csoóri költői önállótlanságát indokolva kifejti: „Ha Péter bácsi azt írja a fiatal tehetségekről, hogy »nem hagyjuk őket költőileg élni« – a fiatalok az öreg írók mellett az irodalompolitika hullámfutású változásaira is gondolnak." Ezek a célzások az „irodalompolitikára", a párt „túlzott támogatására", az „azonnali reagálás" szükségességére stb. megfigyelhetők a vitázó felek számos cikkében. „Az írói lét – írja Aczél Tamás – maga is problematikus lét. Szüntelen küzdelem a világgal, küzdelem az embernek önmagával, hogy meghatározhassa helyét a világban és felelősségét a világgal szemben... Az irodalom fejlődéséhez a gondolatok és problémák szabad összecsapása szükséges, olyan levegő, amelyben az író bátran és nyugodtan felvetheti gondolatait, megírhatja a megfigyeléseit anélkül, hogy azok már megjelenésük pillanatában napi aktualitású politikai kategóriákká sűrűsödjenek össze. Természetesen még az ilyen atmoszféra sem zárja ki, hogy az írók gondolataikban, megfigyeléseikben, műveikben politikailag is, művészileg is olykor ne tévedjenek."[459] Mindez arról tanúskodik, hogy sok magyar író, habár jelenleg az irodalomról helyes véleményt formál, az irodalmat és az író elhivatottságát illetően egyáltalán nem határolódott el a szűk látókörű, kispolgári nézetektől.[460]

458 Csoóri Sándor: Fiatalok és öregek. *Irodalmi Újság,* 1955. augusztus 6., 4. A forrásmegjelölés a dokumentum lábjegyzetében is szerepel, a továbbiakban idézett részletek Csoóri Sándor cikkéből származnak.
459 Aczél Tamás: Valódi és álproblémák. *Irodalmi Újság,* 1955. augusztus 27., 4. A forrásmegjelölés a dokumentum lábjegyzetében is szerepel.
460 A bekezdésben aláhúzások géppel.

A Veres cikke körüli vita az írók széles körét érintette. Ugyanakkor sok elvi kérdést viszont csak felszínesen érintettek, míg egyes kitalált vagy egyszerűen nem létező problémák kitüntető figyelmet kaptak (például kísérletek történtek a „népiek" és „urbánusok" vitáinak felélesztésére, a *Nyugat* megítélésének, Babits esztétikájának újratárgyalására stb.). Keszi Imre és Déry Tibor ismételten felvetették az „író joga a pesszimizmushoz" kérdést, a „megbotláshoz" való jogot, és ítéleteikben merőben dekadens álláspontot képviseltek.

Keszi Imre *A fiatal írók nevelésének módszereihez* című cikkében megjegyzi, hogy Veres Péter „jelentős és terjedelmes kérdéshez" szól hozzá, amely kitér „az írónevelés problémájára és lehetőségeire". „Mik tehát az írónevelés lehetőségei és határai? Lehet-e és szabad-e egyáltalán hozzányúlni a fejlődő lángész-csemetéhez?"[461] – kérdezi Keszi. Egészében véve egyetért azzal, hogy „a célirányos, tapintatos nevelés a zseninek sem árt meg". Viszont ez a nevelés nagyon óvatos kell hogy legyen. Mélyen igaz Móricz Zsigmond felfogása, aki „bölcsen tudta, hogy realizmus és voluntarizmus, törvény és erőszak kizárják egymást. Nem kívánt senkit sem a maga képére formálni". Az írónak joga van szabadon alkotni, személyes élményeinek és benyomásainak lenyomatát adni az általa ábrázolt jelenségeken. Keszi azzal egészíti ki a véleményét, hogy az irodalom számára károsak azok, „akik a stereotip mosolyt követelik meg a fiatal írón, és nem ismerik el jogosnak azt a sötéten látást". Szerinte a pesszimizmus olyan, mint amely „néha túlkapásokra ragad, de amely nélkül dögrovásra kerülne minden irodalom". „Úgy gondolom: minél magasabb követelmények fényénél vallatják a valóságot, minél szebbet és többet várnak világunktól, annál inkább van joguk és okuk a fiataloknak az elkeseredett pillanatokra."[462]

Déry *Meditáció a fiatalságról* írása programcikk. Sok benne az öntömjénezés, az esztétikai kísérletezés az írómesterség pszichológiája terén, a demagóg játszadozás a fiatalokkal, és megvan benne a közvetlen szándék a pártvonal és az irodalom szembeállítására, sőt el akarja vonni azt az ország valós problémáitól. Déry a lehető legsötétebb tónusban rajzolja meg a magyar irodalom jelenlegi helyzetét: a fiatal tehetségek gyengén fejlődnek, nincs elég bátorságuk és kitartásuk, hajlamosak arra, hogy szabványos és közvetett módon írjanak. Déry egyben

461 Keszi Imre: A fiatal írók nevelésének módszereihez. *Irodalmi Újság*, 1955. augusztus 20., 5. A forrásmegjelölés a dokumentum lábjegyzetében is szerepel, a továbbiakban idézett részletek Keszi Imre cikkéből származnak.

462 A bekezdésben aláhúzások géppel.

felszólítja a fiatal írókat: „...essetek orra, kedves barátaim! Az elbukásban van haszon is, a feltápászkodásban még nagyobb. Az a tempós nyugalom, mellyel fiataljaink egy nagy része ellátja a dolgát, lemondás a nagyságról. Akit a futás szele nem sebez fel, aki nem tud térdre esni, mielőtt felemelkednék, s vereséget szenvedni, hogy győzhessen, az tegyen le arról, hogy valaha is jó művész lesz. Hogy a fiatal művész még nem tudja pontosan, hogy mit akar, az egyik legbecsesebb erénye."[463] Ebben az atyáskodó stílusban vezeti végig az egész cikket. Déry túlzott izgatottságot mutat az irodalmi nyelv elsatnyulása miatt, amelynek persze van jelentősége a maga helyén, de valójában nem sorskérdés az irodalomban. Az irodalmi nyelv elszegényedésének és beszűkülésének egyik legfőbb okát abban látja, hogy „az ún. mozgalmi nyelvnek minden néprétegbe való szétáramlása, amely amúgy is betegeskedő nyelvérzékünket százfelől sorvasztja, s a szolgaian majmolt élő beszédből az irodalmi nyelvbe is felszívódik". Nem világos, hogy Déry, aki az MDP tagja, miért azonosította egyes újságcikkek hivatali-bürokratikus stílusát a „pártnyelvvel". Cikkének végén Déry a „folyóiratok, antológiák gazdáihoz" fordul (ez a kifejezése célzás a hírhedt „alkotói szabadság" hiányára az újságokban). „Ne kössék láncra a kölyökkutyát, mondanám, mert elcsenevészedik vagy hamissá válik. Persze, nem arra akarnék biztatni, hogy »őstehetségeket« neveljünk, rossz emlékük még ma is az orrunkat csavarintja, de úgy gondolom, itt volna az ideje, hogy megadjuk fiataljainknak a botladozás jogát." Így tehát „a fiatalságról való meditáció" Déryt, a kommunista írót lényegében újból csak a Magyarországról állítólag hiányzó „alkotói szabadsághoz" vezették.[464]

Nincs szükség arra, hogy részletesen foglalkozzunk a többi magyar író megnyilvánulásaival – más-más formában, de nagyjából ugyanebben a szellemben szólnak. Egyes véleményekben persze vannak helyes, szükséges gondolatok és elképzelések is. E tárgyban kétségtelenül érdeklődésre tarthatnak számot Háy Gyula és Kuczka Péter cikkei.

Háy Gyula azt a kérdést teszi fel: „...kinek milyen célra kell az irodalom szabadsága?" És válaszol: „Kétségtelen, hogy nem mindenki harcol azzal a céllal az irodalom szabadságáért, hogy szabadabban alkalmazhassa írói eszközeit a teljes igazság termékeny, haladást segítő feltárása érdekében, tehát az irodalom

463 Déry Tibor: Meditáció a fiatalságról. *Irodalmi Újság*, 1955. augusztus 27., 5–6. A forrásmegjelölés a dokumentum lábjegyzetében is szerepel, a továbbiakban idézett részletek Déry Tibor cikkéből származnak.

464 A bekezdésben aláhúzások géppel.

legszentebb kötelességének szabadabb teljesítéséért. Vannak, akiknek arra kell a szabadság, hogy – legalább pillanatnyilag – terméketlen, nyafogó panaszkodást, vagy henye l'art pour l'art-t, vagy gyönge lelkek csüggetegségét, vagy hamis, a valóságot gyökeresen eltorzító, békaperspektívás világképet, vagy elmúlt, sötét időkből magukkal hurcolt káros ideológiai törmeléket vihessenek be szabadon az irodalomba."[465] Ezzel Háy Gyula számos író legérzékenyebb, legsebezhetőbb pontjára tapintott rá. Számtalan példa mutat arra, hogy egy sor írónak éppen ilyen „irodalmi szabadság" kell. Korábban már esett szó Zelk Zoltán nyilatkozatáról a Magyarországon lévő „ázsiai cenzúra" kapcsán, hogy a Szépirodalmi Kiadó visszautasította Kónya dekadens naplójegyzeteit. Az MDP KV utasítására nemrég betiltották az *Irodalmi Újság* egyik számát, amelyben Benjámin nyilvánvalóan kártékony verseit publikálták. Az írók egy csoportja határozott tiltakozást fogalmazott meg az ügyben. Emellett az *Irodalmi Újság* hasábjain folyó vitában páran elég keményen védelmezték a „botláshoz és pesszimizmushoz való jogukat". Mindez azt tanúsítja, hogy több író számára a kispolgári, dekadens nézetek és hangulatok kifejezésére kell a „nagyobb szabadság".

A továbbiakban Háy Gyula megjegyzi: „És mégis, a szocialista irodalom léte vagy nemléte fordul meg azon, hogy az irodalom szabadságáért – pontosabban a szabad írói alkotást zavaró, elavult, a párt és a népi demokrácia szellemével ellenkező bürokratikus-adminisztratív akadályok megszüntetéséért – létrejött egyeséges törekvés eredményt érjen el." Háy kiemeli, hogy „a bürokrácia túltengése az irodalomban sokkal inkább szokta gátolni a haladó irodalmat, mint a retrográd írói törekvéseket", továbbá a tapasztalatlan szerkesztők kicsinyes veszekedéseit, a huzavonát a szerkesztőségekben stb. Háynak ezekkel a megjegyzéseivel nem lehet nem egyetérteni, kivéve természetesen az „irodalom szabadságáról" alkotott hagyományos terminológiáját. A párt irodalompolitikájának egyik gyengesége Magyarországon éppen az, hogy az írószövetség, a kiadók, újságok és folyóiratok pártszervezetei rosszul harcolnak az irodalmi bürokrácia torzulásaival, nem elég intenzíven támogatják a szocialista realizmus alapelvei szerint alkotó írók valóban bátor, újító törekvéseit, és nem terelik az irodalmat a szocialista realizmus útjára. A baj az, hogy az írók többsége, köztük az MDP tagjai is, ahelyett, hogy a marxista–leninista nézetek efféle torzulásai ellen harcolnának, kritikájuk minden ágyúgolyóját „a párt helytelen irodalompolitikájára" lövik ki, védelmezik az „alkotói szabadságot", amelyet lépten-nyomon kispolgári, dekadens, anarchista szellemben értelmeznek.[466]

Kuczka Péter *Egészen nyíltan* című cikkében elismerését fejezve ki Veres cikkével kapcsolatban, amellyel „váratlan hatást keltett vérpangásos irodalmi életünkben",[467] azt írja, hogy a szocialista realizmus szellemében akar írni, védelmezni a nép érdekeit, annak felemelkedését és boldogságát szolgálni, meg akarja „találni és ábrázolni a pozitív hőst". „Szatírát akarunk írni. Nevetségessé tenni az ostobát, a bürokratát, a pökhendit, gyávát, talpnyalót, elbizakodottat. Ilyenek talán nincsenek a mi országunkban? De vannak. Kinek ártunk, és kinek használunk, ha leleplezzük őket? Az osztályellenségnek ártunk, a munkásosztálynak segítünk. De ha mindig azt halljuk, hogy az a kevéske szatíra, amit eddig írtunk, nem hasznos, nem jó, akkor megbénulunk." Kuczka jogos szemrehányással illeti az irodalomkritikát, amely véleménye szerint messze nem megfelelően szolgálja az irodalom fejlődését, nem ad választ az égető problémákra, összezavarja az írókat. Kuczka azt írja: „Sztálinnál voltak a szovjet írók, és megkérdezték, hogy melyek az irodalom irányításának eszközei a mi társadalmunkban. »Az irodalom irányításának három eszköze van – mondotta Sztálin –: a korbács, a mézeskalács és az eszmék. Mi az irodalmat eszmékkel irányítjuk.« Ezt várom – folytatja Kuczka –, az eszméket, az irányító, a megvitatott, a meggyőző eszméket a mi irodalmunk irányításában is. Irodalompolitikusok, kritikusok, higgyétek el, hogy nagyon is hiányzik nekünk egy eszméket adó, elképzeléseinket, céljainkat megfogalmazó ideológus." Ezáltal Kuczka Péter a magyar irodalmároktól megszokott túlzó és könnyedén demagóg modorban, de lényegében helyes gondolatot fogalmaz meg: a magyar irodalom nyilvánvalóan rászorul a mindennapi elvi, eszmei irányításra a párt, a pártkritika részéről.[468]

III.

A párt irodalompolitikájának hiányosságai kitűnnek már az *Irodalmi Újság* hasábjain folytatott vitából is. Ez a vita elvonta az írókat több fontos kérdéstől, mi több, sokszor hamis irányt adott az írói törekvéseknek, ahogy a három hónapon

465 Háy Gyula: Szabadság és felelősség. *Irodalmi Újság*, 1955. szeptember 10., 3. A továbbiakban idézett részletek Háy Gyula cikkéből származnak.

466 A bekezdésben aláhúzások géppel.

467 Kuczka Péter: Egészen nyíltan. *Irodalmi Újság*, 1955. augusztus 13., 3–4. A továbbiakban idézett részletek Kuczka Péter cikkéből származnak.

468 A bekezdésben aláhúzások géppel.

át tartó „pesszimizmushoz való jog" propagandája esetében is, amelynek ideje alatt sem a *Szabad Nép,* sem a *Társadalmi Szemle,* sem a *Propagandista* nem nyilatkoztak meg irodalmi kérdésben,[469] egyetlen alkalommal sem szólaltak fel a vitában.[470] A KV egyetlen vezető munkatársa sem vett részt ebben, annak ellenére, hogy részvételük szükségességét világosan mutatta az a körülmény is, hogy a vita teljesen rossz irányban haladt.

Ennek kapcsán meg kell jegyezni azt is, hogy az utóbbi időben a Magyar Írók Szövetségében jelentősen romlott a pártélet színvonala és a pártszervezet irodalmi életben betöltött szerepe is. Ráadásul az írók pártszervezetében feltűnően egészségtelen jelenségek, nyílt ellenállás mutatkozik az MDP KV utasítása szerinti egyes szervezeti intézkedésekkel szemben. A közelmúltban ült össze az írószövetség kommunista csoportja, ahol ismertették az *Irodalmi Újság* Benjámin-verset tartalmazó számának elkobzását, valamint Hámos György szerkesztő felmentését. A felszólalók többsége, Gergely Sándor kivételével, élesen tiltakozott a határozat ellen.[471] A *Szabad Nép* szerkesztőségi tagja, Fekete Sándor újságíró azt javasolta, fogadjanak el egy határozatot a KV döntésével szemben. Pár héttel később az írószövetség hét elnökségi tagja (Zelk, Benjámin, Kuczka, Kónya, Karinthy, Háy és Aczél) látványosan beadta lemondását tisztségéről, s távozásuk indokául a párt irodalompolitikájával való egyet nem értésüket nevezték meg.

Ezzel együtt bizonyos negatív jelenségek megfigyelhetők a régi kommunista írók között is (Gergely, Barabás, Illés és mások), akik egyre inkább hajlanak arra, hogy felhagyjanak az aktív közéleti tevékenységgel. Konkrétan Gergely elvtárs kijelentette, azért vonul vissza az írószövetségi aktív közélettől, mert úgy látja, hogy abban a döntő befolyás fokozatosan az olyan kispolgári beállítottságú íróké lesz, mint Veres, Zelk, Kónya, Sarkadi és mások. Gergely szerint ő elveszíti súlyát a szövetségben, és nem akar olyan határozatokat megszavazni, amelyekkel nem

469 A dokumentum lábjegyzetében a következő megjegyzés olvasható: „A *Szabad Nép*ben csak október 23-án jelent meg nagy formátumú cikk a vitáról, amikor az már be is fejeződött. Az *Új Hang* októberi számában publikáltak másfél oldalon egy félénk, bizonytalan hangú kritikai észrevételt a vitáról. Elég zavarosan tárgyalja a vita alapkérdéseit, tulajdonképpen nem tesz lényeges kritikai észrevételeket magáról a vita jellegéről, lándzsát tör »a céltalan disputák« beszüntetése mellett (lásd a mellékletben)."

470 Mindkét lap esetében a szerző feltüntetése nélkül jelent meg értékelés a vitával kapcsolatban. Ld.: Utak és – zsákutcák. *Szabad Nép,* 1955. október 23., 4. Továbbá: Időszerű megjegyzések. *Új Hang,* 1955, 10. sz., 56–57.

471 Erről bővebben ld. a 18. és a 19. sz. iratot.

ért egyet. Gergelynél, aki néhány éve az írószövetség elnöke volt, és cikkeivel a legutóbbi időkig aktív résztvevője volt az irodalmi életnek, meglátásunk szerint, különösen az utóbbi időben, szektás hajlamok kezdenek mutatkozni. Gyakran elmarad az írószövetség elnökségi üléseiről, a pártértekezletekről, vonakodik az irodalmi vitákban való részvételtől azzal az indokkal, hogy ő „úgysem tud változtatni semmin". A nagykövetség munkatársának kérdésére, hogy részt kíván-e venni Gergely az *Irodalmi Újság* vitájában, azt felelte, ha lesz ideje cikket írni, demonstratívan nem az *Irodalmi Újság* hasábjain, hanem az *Esti Budapest*ben fogja megjelentetni,[472] ahogy ezt már korábban is számtalanszor megtette.[473] Kétségtelen, hogy mindezek a régi kommunista írói tekintélyét ássák alá. Az írószövetség pártszervezetének helyzetét jellemzi az a tény is, hogy létszáma évek óta nem növekszik, és egyes kommunista írók, mint Déry vagy ahogy maga Gergely is, nem tartják kötelezőnek magukra nézve a pártfegyelmet. Az írószövetség valójában nem irányítja az irodalom társadalmi életét, hanem az események után kullog. Az *Irodalmi Újság* hasábjain folytatott vita váratlanul tört ki, függetlenül a szövetségtől, amely képtelen volt annak mederben tartására. Az írószövetség elnökségi ülései, különösen a kibővített ülések, gyakran mentek át vég nélküli szócséplésbe, ahol teret kaptak a kispolgári, pártellenes nézetek is, amelyekkel senki sem szállt szembe. Az idősebb kommunista írók az utóbbi időben hallgatnak, az MDP KV irodalmi vonalának vezetői, Andics Erzsébet és Simó Jenő is ritkán látogatják az üléseket, maguk helyett fiatal referenseket küldenek a KV apparátusából, akik semmilyen tekintéllyel nem rendelkeznek az írók körében.

Magyar barátaink egyáltalán nem mérték fel a maga idejében annak fontosságát, hogy jelentős írókádereket nyerjenek meg a népi demokratikus rendszer

472 1955. november 1-jétől, az irat keletkezésének dátumától 1956. októberig, a Szovjetunióba való elutazásáig Gergely Sándor számos recenziót és tárcát közölt az *Esti Budapest*ben, az MDP Budapesti Bizottága és Budapest Főváros Tanácsának közös orgánumában. Ld. pl.: Gergely Sándor: Oravecz Paula: Petri Anna. *Esti Budapest,* 1955. december 17., 4. Gergely Sándor: Egy különös könyvről (Erdős László: Veszélyes művészet). *Esti Budapest,* 1955. december 31., 7. Gergely Sándor: Az igazi heroizmus. *Esti Budapest,* 1956. március 6., 3. A hatvanadik születésnapja alkalmából a lap részletet közölt *Rögös út* c. regényéből. Ld.: *Esti Budapest,* 1956. február 2., 3. Egy publicisztikai írásában pedig üdvözölte az SZKP XX. kongresszusának határozatait: Gergely Sándor: A Nagy Terv. *Esti Budapest,* 1956. február 23., 2.

473 Gergely legnagyobb port kavart cikke később mégsem az *Esti Budapest*ben, hanem az *Irodalmi Újság* 1956. május 19-i számában jelent meg. Ebben élesen bírálta a cikkét közzétevő lap szerkesztőségét. Ld.. Gergely Sándor: Szerkesztgetünk, szerkesztgetünk?... *Irodalmi Újság,* 1956. május 19., 4.

és a szocializmus odaadó szolgálatára. Irodalompolitikájuk nem volt rugalmas. A pártnak nem volt kellően szilárd elvi vonala az irodalmi kérdésekben. Az MDP KV 1953. júniusi plénuma előtt hagyták, hogy az irodalom irányításában az adminisztratív módszerek érvényesüljenek, az írók műveit felesleges, kekeckedő cenzúrának vetették alá, gyakran tették ki az irodalmi alkotásokat szűk látókörű politikai elvárásoknak, nem foglalkoztak eléggé a „népi" írókkal, akik pedig nagy elismerésnek örvendtek az országban. Nagy Imre tevékenységének időszakában az irodalom elvi irányítása még inkább meggyengült, és a megmaradt kispolgári íróknak lényegében szabad volt bármit megírniuk, amit csak jónak láttak. Nagy Imre a maga részéről igyekezett megnyerni a vezető írók támogatását, számtalan esetben személyesen beszélgetett velük, bevonta őket a Népfront vezetésébe. Nem véletlen, hogy épp írói berkekből pattant ki annak ötlete, hogy az ország vezetését a Népfront vegye át, valamint a párt szerepének csökkentése. Ez az egyik végletből a másikba való esés rendkívül kedvezőtlen módon hatott az írók hangulatára, akik észrevették, hogy az MDP irodalompolitikájában nincs meg a kellő szilárdság és elvszerűség, és úgy vélték, ez a politika megint megváltozhat. Ehhez hozzá kell tenni, hogy Magyarországon erősen érződött és érződik az olyan kellően felkészült marxista kritikusok hiánya, akik képesek az írók munkáját naponta a szocialista realizmus útjára terelni. A néhány évig Révai elvtárs vezetésével folyó „sematizmus elleni harc" zavart keltett sok író nézeteiben akkoriban; alapvető tartalma az volt, hogy előtérbe kerüljön az írói mesterség magasabb szintre emelésének problematikája, a stílus tökéletesítése, a sematikus megközelítéstől való megszabadulás, illetve a közelítés az életjelenségek és a karakterek leírása felé. Ily módon, a „sematizmus elleni harc" során háttérbe szorultak az alkotások elvi tartalmának kérdései és az irodalom pártossága. A „sematizmus" fogalma végül annyira összezavarodott, hogy – egy sor író bevallása szerint – végül már maguk az írók sem tudták, mi is a „sematizmus". A „harc a sematizmus ellen" története jellemző példája az MDP politikájában megmutatkozó szilárd marxista–leninista irányultság hiányának az irodalmi kérdéseket illetően.

Az MDP politikájának rugalmatlansága az irodalom területén véleményünk szerint abban is áll, hogy a magyar elvtársak saját íróikat homogén, ellenzéki beállítottságú tömegnek tartják, nem fordítanak kellő mértékben figyelmet az egyes írók nézeteiben és álláspontjában meglévő különbségekre. Az irodalmárok között van egy széles réteg, melynek tagjai a népi demokrácia elkötelezett hívei, és akikre most rázúdult a pártpolitika iránti általános bizalmatlanság és

hitetlenkedés hulláma. Az ilyen írók közé kell sorolni Kuczkát, Háyt, Karinthyt, Aczélt és sok egyéb írót. Van a kommunista íróknak is egy olyan csoportja, melynek tagjai értik az irodalomban végbement harc lényegét, és általában helyes, marxista nézeteket fogalmaznak meg (Gergely, Király és mások). Létezik ezenkívül még egy alapvetően „népiekből" álló írói réteg, amely látványosan igyekszik félreállni az irodalmi harcok elől, és ahogy Horváth elvtárs mondta, „megfér a hatalommal" (Veres, Szabó és mások). Az írók közül különösképp kitűnik ellenségességével Zelk, Benjámin, [Sándor] András, Déry és Illyés. Ilyen helyzetben az MDP számára nem célszerű rugalmasabb taktikát folytatni az irodalom terén, hanem inkább a pártpolitika szilárd alapokon történő megvitatása felé kell tartani az irányt, belülről szétbomlasztani ezt az időleges, képlékeny ellenállási frontot. A magyar elvtársak, ahogy mi látjuk, túlértékelik a tisztán szervezeti, adminisztratív intézkedések (az *Irodalmi Újság* számának elkobzása, Hámos György szerkesztő felmentése, több író figyelmeztetése a pártfegyelemre) jelentőségét és hatékonyságát, de nem értékelik a helyén a hétköznapi pártkritika fontosságát, az írók felvilágosítását és meggyőzését a pártsajtó és irodalmi orgánumok útján annak érdekében, hogy eloszlassák a kispolgári nézeteket az írók között.

A feszült helyzet az irodalmi körökben Magyarországon, e csoportok jelentős részének szembenállása az MDP politikájával véleményünk szerint nem valamilyen helyi, specifikus, kizárólag ezekre a körökre jellemző jelenség. Végső soron mindez az országban folyó osztályharc lenyomata. A magyar írók egy része akarva vagy akaratlanul, szándékosan vagy öntudatlanul kifejezésre juttatja a Magyarországon a kulákok, a parasztság elmaradott rétegei, a régi értelmiség és az egykori uralkodó osztály maradványai részéről megnyilvánuló, a szocialista társadalom építésével szembeni ellenállást. Az osztályharc sajátossága Magyarországon a jelen időszakban az, hogy az osztályellenség harcának nyílt formái most már nem mutatkozhatnak meg a politikai porondon. Tekintve, hogy az MDP-nek a fent említett tévedések és hiányosságok következtében az irodalompolitika terén nem sikerült teljességgel a maga oldalára állítani egy sor jelentős írót, épp az irodalmi körök váltak azzá a réssé, amelyen keresztül az osztályellenség hatást fejthetett ki, és bejuttathatta eszméit. Ennek következtében az irodalmi körök az utóbbi években a legélesebb ideológiai harc küzdőtereivé váltak, amely harcot olykor a meglehetősen elkendőzött formák jellemezték, de ami időnként átment a párt politikájának nyílt támadásába. Az írói körökben most bekövetke-

zett zavarodottság az osztályellenség támadásának közvetlen visszhangja a szocializmus építése ellen Magyarországon.

Az említettekből következésképp meg kell jegyeznünk, hogy az MDP-nek egyelőre nem sikerült megerősítenie és megszilárdítania helyzetét sem az irodalomban, sem az írószövetségben. A Nagy tevékenysége időszakában keltett kispolgári, pártellenes hangulat hulláma még nem ült el, és írói körökben mindmáig megfigyelhető a párt politikájával szembeni nyílt ellenállás. A kemény, elvszerű pártkritika és az irányítás hiánya ahhoz vezetett, hogy az utóbbi időben sok író rendre eltévelyedett, egyesek teljesen elvesztették a párt és a nép iránti felelősségérzetüket. Ma az MDP előtt nagyon komoly feladatok állnak az irodalom helyzetének javítása terén.

IV.

A Szovjetunió magyarországi nagykövetsége táviratában már felvetette a magyar irodalom helyzetének kérdését, és számos javaslatot tett a magyar elvtársaknak abból a célból, hogy kijavítsák és rendezzék a helyzetet az írói körökben.[474] Ezeket a javaslatokat még nem sikerült megvalósítani.

Mérlegelve, hogy az irodalmi élet állapota továbbra sem kielégítő, az a véleményünk alakult ki, hogy a magyar elvtársaknak a közeljövőben feltétlenül szükséges lesz megnyilatkozniuk a pártsajtóban – a kínai elvtársakhoz hasonlóan, akik a saját irodalmuk burzsoá elhajlásait az irodalom helyzetéről publikált cikksorozattal semmisítették meg –, s ebben sok irodalmi mű elvszerű pártkritikáját, egyes írók viselkedésének, az írószövetség helyzetének elemzését, valamint az *Irodalmi Újság* hasábjain folytatott vita pártértékelését kell adniuk.

A magyar elvtársak a nagykövetségi munkatársakkal folytatott beszélgetésekben többször felvetették, hogy célszerű lenne meghívni Magyarországra két-három szovjet írót, akik tekintélyükkel elősegíthetnék a magyar írók körében eluralkodott kispolgári, pártellenes hangulat leküzdését. Hangsúlyozzuk, hogy ebből a célból igen hasznos volna ismert és jelentős szovjet írókat hívni (Solohovot, Fagyejevet, Szimonovot), hiszen a magyar írók érzületére csak nagy szakmai tekintély képes tényleges befolyást gyakorolni. A Szovjetunió magyarországi nagykövetsége a maga részéről felvetette az íródelegációk cseréjének kérdését, amire azonban eddig még nem érkezett válasz. A magyar irodalom fentiekben

474 Az erre utaló orosz levéltári forrásokra nem bukkantunk rá.

bemutatott helyzete fényében úgy tűnik, hogy ez a kérdés jelenleg Magyarország számára aktuálpolitikai jelentőséggel bír. Igen célszerű volna felgyorsítani felülvizsgálatát. Számításba kell vennünk, hogy a szovjet írók Magyarországra utazása csak abban az esetben hozhat valódi hasznot a magyar elvtársak számára, ha íróink nemcsak protokoll-látogatásra jönnek, mint eddig annyiszor, hanem párbeszédet alakítanak ki, többé-kevésbé megismerik a magyar irodalmi állapotokat és az MDP előtt álló feladatokat a magyar írókat befolyásoló kispolgári tendenciák leküzdésében. A magyar írók legutóbbi találkozása Ehrenburg és Tyihonov elvtársakkal, akik átutazóban Bécs felé álltak meg Budapesten, rosszul előkészített és átgondolatlan volt, és nézetünk szerint csak még jobban hozzájárult az eszmei zűrzavarhoz a magyar irodalmi körökben (lásd a 707. számú, 1955. október 22-i jelentésünket).[475]

Kívánatos volna a szovjet sajtóban fokozni a cikkek és szemlék publikálását a magyar irodalmi élet témájában. Az utóbbi időben a sajtónkban mindössze két-három ilyen publikáció volt (Gerskovics elvtárs cikke a *Novij Mir*ben és egy cikk József Attiláról a *Litye*raturnaja *Gazeta*ban), eddig az időig sajtónk ugyanakkor nagyrészt helytelenül lépett fel (*Az ember tragédiájá*nak bemutatójáról írott méltatás,[476] Tyihonov elvtárs felszólalása a szovjet írók második kongresszusán,[477] József Attila jubileumának elhallgatása stb., amelyekről korábban már szóltunk), és megnyilvánulásaival gyakorlatilag hozzájárult az ideológiai ingadozáshoz a magyar irodalmi életben. Célszerűnek látszik, hogy a szovjet sajtóban, különösen a vastag folyóiratokban recenziók jelenjenek meg a magyar írók műveiről, ami eddig egyáltalán nem volt szokás. A magyar irodalmi alkotások sajtónk általi helytálló marxista értékelése kétségkívül jelentősen hozzájárulna a magyar irodalom viszonyainak egészségessé tételéhez és az MDP küzdelméhez a kispolgári nézetekkel és hajlamokkal szemben.

A magyar elvtársainknak nyújtandó, az irodalom helyzetének javítását illető segítségünk kérdése igen fimom és kényes kérdés, figyelmes és óvatos megközelítést igényel. Úgy gondoljuk, tekintettel a probléma érzékeny voltára, gondos odafigyeléssel és tapintatossággal az íróink, irodalmi kritikánk és irodalomtör-

475 Ld. a 19. sz. iratot.
476 Erre ld. a 14. és 17. sz. iratot és jegyzeteiket.
477 Erre ld. a 10. sz. iratot és jegyzeteit.

ténészeink hathatós segítséget nyújthatnának magyar barátainknak az irodalom helyzetének javításában.

Melléklet: néhány cikk és vers (nem titkos).[478] Az 1. és 2. számú példány – a címzettnek, 31 oldalon.

A Szovjetunió magyarországi nagykövetségének másodtitkára (B. Gorbacsov)

Elküldve 5 példányban:
1., 2., 3. – Zorin elvtársnak
4. – A Tájékoztatási Bizottságnak
5. – Az ügyiratba
Gépelte: Dorofejeva
55. X. 29.
879. sz.

Gépelt másolat. RGANI, f. 5, op. 36, gy. 3, l. 13–34.

478 A jelentés mellékleteként csatolt magyar nyelvű versek és cikkek orosz fordításban a következők: Veres Péter: Öregek és fiatalok. *Irodalmi Újság*, 1955. július 30., 1–2.; Sándor András: Egy volt tanítvány válasza. *Irodalmi Újság*, 1955. augusztus 13., 4.; Déry Tibor: Meditáció a fiatalságról. *Irodalmi Újság*, 1955. augusztus 27., 5–6.; Időszerű megjegyzések. *Új hang*, 1955, 10. sz., 56–57.; Illyés Gyula: Doleo, ergo sum. József Attila emlékének. *Irodalmi Újság*, 1955. április 16., 3.; Sándor András: Konok villám légy. *Csillag*,1955, 8. sz., 1598, Utak és – zsákutcák. *Szabad Nép*, 1955. október 23., 4. Ld.: RGANI, f. 5, op. 36, gy. 3, l. 35–65.

21.

Részlet az NDK budapesti nagykövetségének sajtóattaséja, Rolf Luckendorf,[479] valamint a Külügyminisztérium Sajtófőosztályának vezetője, Száll József közötti, a Magyar Írók Szövetségének helyzetével kapcsolatos beszélgetésről készített feljegyzésből

Budapest, 1955. november 11.

Fordítás németből[480]

Részlet Rolf Luckendorf, a budapesti német nagykövetség[481] sajtóattaséja és a Magyar Külügyminisztérium Sajtófőosztályának vezetője, Száll úr közti beszélgetésből
1955. november 11.[482]

5. A beszélgetés további részében a Magyar Írók Szövetségével kapcsolatos kérdéseket érintettük. Száll úr kiemelte, hogy a helyzet a Magyar Írók Szövetségében nagyon komoly. A Magyar Írók Szövetségének elnökségi tagjai, akik a párt tagjai, a Központi Vezetőségnek címzett levelükben kijelentették, hogy lemondanak tisztségükről. Azzal érvelnek, hogy a párt állítólag korlátozza az írók személyes szabadságát és kiváltképpen az írószövetség határozathozatali szabadságát.

Megkérdeztem Száll urat, milyen főbb politikai kérdésekről esik szó az írók közti vitákban, és mennyire széles az ellenzéki érzelmű írók köre. Száll úr azt válaszolta, hogy a magyar írók jó része elutasítja a pártnak a márciusi plénumon meghirdetett politikáját, és olyan vitákat folytat, melyek ártanak a pártnak. Az írószövetség kommunista elnökségi tagjai közül csak ketten fognak felszólalni a párt politikája mellett, nevezetesen Illés Béla és Gergely Sándor, az összes többi

479 Teljes nevét és életrajzi adatait nem sikerült kiderítenünk.
480 A dokumentumot G. M. Puskin berlini szovjet nagykövet 1955. december 8-án továbbította az SZKP KB részére. Ld.: RGANI, f. 5, op. 28, gy. 294, l. 103.
481 Sic!
482 Az irat eleje és vége hiányzik az orosz nyelvű kivonatból is.

Nagy politikai kurzusának folytatását[483] fogja követelni. Az írók által megvitatott többi kérdés a belgrádi értekezlettel kapcsolatos, ami érthetetlen az írók számára. Követelték, hogy a KB tárgyalja a Rajk-ügyet, és vizsgálják felül a határozatokat. A magyar írók, konkrétan Benjámin, verseket írtak, melyekben követelték, hogy a Rajk-ügyben letartóztatott és tavaly szabadult magyar állampolgárok teljes rehabilitációban részesüljenek. Benjámin azt írta, hogy ő szégyenkezne, és gyalázatos lenne az is, ha a magyar értelmiség nem szólalt volna fel nyíltan a párt ellen, amikor a letartóztatások megtörténtek. A párt által betiltott verseket jelenleg az írók illegálisan terjesztik. Beszélgetőtársam szavai szerint az írók vitáiban fontos szerepet fog kapni „a szocializmushoz vezető jugoszláv út" kérdése. Sokan közülük úgy vélik, hogy Magyarországnak is hasonló útra kellene lépnie.[484]

Kérdésemre, hogy milyen széles körű az írók ellenállása, Száll úr azt mondta, hogy csaknem az összes párttag író, szinte kivétel nélkül ezt az álláspontot képviseli. A pártonkívüliek döntő többsége tartózkodni fog a szavazástól.

Tekintettel a kialakult helyzetre, az írószövetség addigi titkárát elmozdították,[485] és Tamás Aladárt[486] nevezték ki. Az *Irodalmi Újság* felelős szerkesztője Enczi Endre[487] lett. Szigorúbb intézkedések meghozatala jelenleg lehetetlen, miután túlságosan széles az érintettek köre, és nézeteik visszhangra leltek még a dolgozók és a párttagok között is.

Száll úr rámutatott, hogy a párt részéről is történtek hibák az írókkal kapcsolatban. A következőket nevezte meg:

1) A magyar írók az utóbbi években az államtól túlzottan nagy anyagi támogatást kaptak, ami nem felelt meg sem teljesítményüknek, sem tehetségüknek, s ezzel a sokukban megbúvó burzsoá csökevényeket táplálták. Némelyek közülük kicsapongó életet éltek, ráadásul semmiféle elvárásokat nem támasztottak velük szemben.

483 Aláhúzás kézírással.

484 A bekezdés utolsó két mondata a lap bal szélén kézírással kijelölve.

485 A PB 1955. október 18-i ülésén Erdei Sándort, az írószövetség akkori első titkárát nemcsak leváltották, de az irodalom területéről is eltávolították egy időre. Ld.: MNL OL, M-KS 276. f. 53. cs. 251. ő. e.

486 Az iratban hallás után, helytelenül, „Oloda T."-ként rögzítették a nevet, nyilván Tamás Aladárról van szó.

487 Az iratban hallás után, helytelenül, „Engre J."-ként rögzítették a nevet, nyilván Enczi Endréről van szó.

2) A Népművelési Minisztérium vezetősége nincs abban a helyzetben, hogy a szükséges vitát lefolytassa az írókkal. A minisztérium semmiféle hatást nem képes gyakorolni az írókra, vagy az csupán elenyésző erejű.

3) A KV illetékes osztályain történt többszörös káderátcsoportosítás eredményeképpen a KV hatása az írók körében egyre gyengült.

4) Az utóbbi években keveset tettek az írók marxista–leninista képzéséért. Megkérdeztem Száll urat, hogy Háy Gyula az írószövetség elnökségi tagja-e, és milyen álláspontot képvisel. Száll úr válaszában közölte, hogy Háy nem tagja az elnökségnek, de azok közé tartozik, akik a baloldaliak ellen szólnak. Amennyire Száll úr tudja, Háy azon van, hogy ne folytassanak harcot a jobboldaliakkal.

5) A beszélgetésben ezután Kovács elvtárs beszédéről esett szó, amelyben a pártban meglévő baloldali elhajlásra mutatott rá. Arra a kérdésre, hogy miben nyilvánulnak meg leginkább a baloldali elhajlások, Száll úr azt felelte: alapjában véve az adminisztratív módszerek alkalmazásáról van szó. Száll úr elmondta, e pillanatban még nincs abban a helyzetben, hogy részletes felvilágosítást adhasson. Szavai szerint Rákosi elvtárs meg fog nyilatkozni ebben a kérdésben a plénumon.[488] Száll úr úgy fogalmazott, hogy főként a mezőgazdaságban jelentkeztek baloldali elhajlások, a kollektivizálás kampánya során.

Kiemelve, hogy saját személyes véleményét mondja, előadta, hogy nyugtalanítják az utóbbi hónapokban a mezőgazdasági szövetkezetek és állami gazdaságok hatalmas termelési számairól megjelent tudósítások, miután ezek ellentmondanak saját megfigyeléseinek. Utazásai során, főleg Nyugat-Magyarországon, látta, hogy a kukorica legnagyobb része még a földeken áll, a parasztok pedig minden eszközzel igyekeznek szabotálni a beszolgáltatást. Magatartásuk ebben a kérdésben semmi esetre sem a párt mezőgazdasági kérdésekben hozott határozatainak elfogadásáról tanúskodik, mindenben ellentmond az erről eddig megjelent cikkeknek.

Gépelt eredeti. RGANI, f. 5, op. 28, gy. 294, l. 104–107.

488 Az MDP KV 1955. november 11-i ülésén a pártmunka kérdéseivel kapcsolatban Rákosi Mátyás úgy nyilatkozott, miszerint „a márciusi határozat óta, mihelyt keményebben fogta a párt a kormányrudat, kezdtek újjáéledni a régi bajok. […] kezd elhalványodni a kollektív vezetés lényege, újra szaporodnak a panaszok a kritika elfojtása, sőt a bírálók üldözése miatt. És egyre gyakoribb, hogy a legkülönbözőbb területeken politikai meggyőzés helyett adminisztratív rendszabályokat alkalmaznak. […] a jobboldali elhajlás elleni harc mellett szakadatlanul folytatni kell a harcot a »baloldali« túlzók és az állami törvényesség megsértői ellen is". Ld.: MNL OL, M-KS 276. f. 52. cs. 31. ő. e.

22.

Vlagyimir Asztafjev budapesti nagykövetségi tanácsos feljegyzése az MDP Központi Vezetőségének titkárával, Szalai Bélával az agitációs és propagandamunka kérdéseiről, valamint a Magyar Írók Szövetségének helyzetéről folytatott 1955. október 31-i beszélgetésről

Budapest, 1955. november 15.

V. V. Asztafjev naplójából[489] Titkos. 1. sz. példány

1955. november 15.

743. sz.

Feljegyzés az MDP KV titkárával, Szalai Bélával folytatott beszélgetésről

1955. október 31.

Felkerestem az MDP KV titkárát, Szalai elvtársat, és a következőkről beszélgettünk. Szalai elvtárs elmondta, hogy ő mint a KV titkára az agitáció és propaganda kérdéseivel, valamint az Országos Tervhivatal tevékenységének felügyeletével foglalkozik. Minden egyéb ideológiai kérdés (tudomány, kultúra) a Politikai Bizottság döntése alapján Rákosi elvtárshoz tartozik. A beszélgetés során Szalai elvtárs megemlítette, hogy az utóbbi két évben az ideológiai munkát nálunk[490] kissé elhanyagolták. A jobboldali elemek tevékenysége, mondta Szalai elvtárs, jelentős veszteséget okozott a pártnak az ideológia frontján. Az MDP KV márciusi plénuma után bizonyos rendelkezéseket vezettek be a pártmunka javítására az ideológia terén. Az újságok és folyóiratok szerkesztőségeit megbízható káderekkel erősítették meg. A sajtó aktuális kérdéseket kezdett el megvilágítani. Igaz,

489 A feljegyzést 1955. november 24-én érkeztették a KÜM-ben, V. A. Zorin külügyminiszter-helyettes titkárságán és az 5. Európai Osztályon.

490 Sic! Vagyis Magyarországon.

mondta Szalai elvtárs, lapjaink és újságjaink hasábjain még kevés az elméleti cikk, de épp most teszünk intézkedéseket a helyzet megváltoztatására.

Szalai elvtárs elmondta, hogy az ideológiai munka jobbítására tett lépések ellenére még nagyon sok a hiányosság ezen a téren. Szalai elvtárs szerint a pártban nincs megfelelő mennyiségű felkészült marxista káder, és ezért ő mint új munkatárs nagy nehézségekkel küzd az agitáció és propaganda területén, annál is inkább, mert ő maga, saját véleménye szerint, nem rendelkezik kellő tapasztalattal ebben a munkában. Szalai elvtárs sajnálkozását fejezte ki azért, mert nem sikerült annak idején az SZKP KB pártfőiskoláját elvégeznie. Az MDP KV utasítására másfél évi tanulás után Budapesten kellett munkába állnia, így aztán nem kapott lehetőséget a tanulmányai befejezésére a pártfőiskolán. Most, jegyezte meg Szalai elvtárs, az MDP KV Agitációs és Propaganda Osztálya végzi a káderválogatás munkáját. Eldöntött dolog, hogy folytatják a munkát azokkal az elvtársakkal, akik szovjet felsőoktatási intézményekben diplomáztak, azért, hogy belőlük nagyszámú kádert válogassanak ki mind az MDP KV Agitációs és Propaganda Osztálya számára, mind a vidéki pártszervezetek megerősítésére.

Ezt követően Szalai elvtárs a Magyar Írók Szövetségében kialakult helyzetről beszélt. Annak eredményeképp, hogy az írókkal az elmúlt két évben semmiféle munkát sem folytattak, alakult ki az a helyzet, hogy az írók szembehelyezkedtek az MDP Központi Vezetőségével. Az MDP KV munkatársai közt jelenleg, jegyezte meg Szalai elvtárs, nincs olyan tekintélyes személyiség, aki hatással lehetne rájuk. Régebben Révai elvtárs töltötte be ezt a szerepet, akinek a véleményével az írók számoltak, és aki hatást tudott gyakorolni a tevékenységükre,[491] s ez, Szalai elvtárs szerint, a pártirányításnak megfelelő mederbe terelte az írószövetség munkáját. Mint ismeretes, mondta Szalai elvtárs, Révai elvtárs már hosszú ideje betegeskedik, és orvosai véleménye alapján nem képes többé dolgozni. Szalai elvtárs sajnálatát fejezte ki azzal kapcsolatban, hogy Révai elvtárs nem tud többé a párt segítségére lenni az ideológia frontján. A Magyar Írók Szövetsége és annak vezetősége, folytatta Szalai elvtárs, sem végez megfelelő munkát az írók körében, bár nehéz is lenne attól a vezetőségtől jó munkát várni, amely idegen elemekkel telített. Példaként hozta Szalai elvtárs az írószövetség titkárát, Erdei Sándort,[492]

491 A bekezdés „az írók szembehelyezkedtek…" szövegrésztől kezdve a lap bal szélén kézírással kiemelve szerepel.

492 Aláhúzás géppel.

aki mindenekelőtt pártonkívüli, s emellett soha életében nem foglalkozott irodalmi tevékenységgel. Ezen túlmenően számunkra idegen írók erős hatása alatt áll. Így aztán, jegyezte meg Szalai elvtárs, az ilyen munkatárstól nem is várhatunk hasznos munkát. Szalai elvtárs elmondta, hogy most fogalmazódnak meg azok az intézkedések, amelyek elősegítik az írókkal folytatott munka javulását, s elsősorban maga az írószövetség is javulni fog. Eldöntött kérdés, hogy Erdei Sándort, a Magyar Írók Szövetségének titkárát felmentik tisztségéből. Azt is eldöntötték, hogy számos más intézkedés mellett meghozzák a szükséges lépéseket a Magyar Írók Szövetsége pártszervezete munkájának javítására.

Érdeklődtem Szalai elvtársnál, hogyan kezdődött a pártiskolai képzés az idei tanévben. Elmondta, hogy ebben a tanévben a képzés időben megindult, és szervezettebb volt, mint a tavalyi évben. Megnőtt a beiskolázott párttagok száma, jókor kezdődött a pártoktatási hálózathoz szükséges propagandisták kiválogatása. Igaz, ismerte el Szalai elvtárs, a nyári időszakban nem folytatódott a propagandista káderek felkészítése, eltérően a Szovjetunió pártszervezeteiben megszokott gyakorlattól. De ezt igyekszünk pótolni a tanév folyamán. Jobban állnak a párttagok a politikai gazdaságtan tanulmányozásával. Ebben az évben körülbelül 70 ezer ember nyilvánította ki, hogy politikai gazdaságtant akar tanulni. Ilyen számú jelölt, emelte ki Szalai elvtárs, számunkra nagy jelentőséggel bír, hiszen elvtársaink, köztük vezető munkatársak sem rendelkeznek megfelelő ismeretekkel e téren, sőt a szocialista közgazdaságtan terén sem. Szalai elvtárs megjegyezte, hogy nehéz feladat áll a pártszervezetek előtt, amikor biztosítaniuk kell eme elvtársi csoportok számára a kvalifikált propagandistákat, de a nehézségeket, véleménye szerint, le fogják küzdeni.

Zárszóként Szalai elvtárs elmondta, hogy ebben a tanévben kiemelt figyelmet fordítanak a vezető káderek ideológiai-elméleti felkészítésére is. Az MDP KV határozata alapján speciális napot iktatnak be az önálló tanulásra, hiszen a vezető munkatársaknak a tagság előtt előadásokat kell tartaniuk. Ez az intézkedés – jegyezte meg Szalai elvtárs – hozzájárul vezető elvtársaink ideológiai-elméleti színvonalának emeléséhez.[493]

A beszélgetés során felmerült egyéb kérdések érdektelenek voltak.

493 Az MDP KV APO javaslatára a Titkárság 1955. október 17-én hozott határozatot a pártfőiskola mellett meginduló pártaspirantúra elindításáról, a politikai akadémia előadásainak újjászervezéséről és propagandájáról, valamint a pártnapok rendszeres megtartásáról. Ld.: MNL OL, M-KS 276. f. 54. cs. 383. ő. e.

A Szovjetunió magyarországi nagykövetségének tanácsosa V. Asztafjev

4 példányban elküldve:
1. – Zorin elvtársnak
2. – Nyikolajev elvtársnak
3. – A Tájékoztatási Bizottságnak
4. – Az ügyiratba
Gépelte: Dorofejeva
55. XI. 14.
925. sz.

Gépelt eredeti. RGANI, f. 5, op. 28, gy. 294, l. 97–99.

23.

Borisz Gorbacsov budapesti nagykövetségi másodtitkár feljegyzése a Magyar Írók Szövetségének pártgyűlésén kibontakozott ellentétekről Gergely Sándorral folytatott 1955. november 15-i megbeszélésről

Budapest, 1955. november 17.

B. V. Gorbacsov naplójából — Titkos. 1. sz. példány
1955. november 17.
754. sz.[494]

Feljegyzés a Gergely Sándor magyar íróval folytatott beszélgetésről

1955. november 15.

Ma a nagykövet engedélyével, saját kérésére, fogadtam Gergely Sándort. Gergely az irodalmi köröknek és a Magyar Írók Szövetségének a helyzetéről beszélt.

Miután az írószövetség elnökségének hét tagja látványosan lemondott posztjáról,[495] október elején Rákosi elvtársnál megbeszélést hívtak össze,[496] amelyen Hegedüs, Andics, Horváth elvtársak és több író vett részt.[497] Rákosi elvtárs az irodalomban kialakult helyzetet igen komolynak és feszültnek jellemezte. Azzal a kéréssel fordult az ott jelen lévő írókhoz, hogy mondják el véleményüket a kialakult légkörről és a KV által bevezetett intézkedésekről. Gergely éles hangon

494 A feljegyzést a KÜM 5. Európai Osztályán 1955. november 22-én, V. A. Zorin titkárságán november 24-én érkeztették.

495 Az MDP PB 1955. szeptember 24-i határozatát követően az írószövetség elnöksége pártcsoportjának hat tagja: Aczél Tamás, Benjámin László, Déry Tibor, Kónya Lajos, Kuczka Péter és Zelk Zoltán, illetve Vészi Endre titkár mondott le a tisztségéről. Ld.: Izsák 1998, 380.

496 A pártvezetés tagjai, a KV Tudományos és Kulturális Osztályának munkatársai, valamint az írók 1955. október 17-én tartottak megbeszélést, az erről készült feljegyzést ld.: MNL OL, M-KS 276. f. 91. cs. 38. ő. e.

497 A bekezdés első két mondata a lap bal szélén kézírással kijelölve.

kritizálta néhány író viselkedését (Zelk, Benjámin, Aczél, Háy, Kónya, Karinthy, Déry és mások). Kijelentette, nevezettek cselekedetei frakciózásnak és pártellenesnek minősíthetők. Barabás, Tamási, Illés és néhány más kommunista író támogatta Gergelyt, alapvető pártkritikának vetve alá számos író viselkedését. Az ülésen felszólaló több író, például maga a pártszervezet titkára, Tamási is megpróbálta igazolni az írószövetség egyes vezetőségi tagjainak bomlasztó viselkedését, és megtámadta a párt irodalompolitikáját. Hegedüs elvtárs többször durván félbeszakította Tamásit, és kijelentette, hogy viselkedése nem pártszerű, nem méltó a pártszervezet titkárához, megalkuvásra törekvő opportunista és nyárspolgár. A Rákosi elvtársnál tartott ülés 15:00 órától 23:00 óráig tartott. Gergely véleménye szerint sok író változatlanul, az addigi ellenzéki szemléletével hagyta el a megbeszélést.

November 10-én, 11-én és 14-én pártgyűlést tartott az írószövetség elnöksége,[498] ami különösen viharosra sikeredett. Az ülésen részt vett és felszólalt Horváth és Andics elvtárs. Gergely elmondta, hogy ezen a megbeszélésen a pártellenes írók egyenesen saját „platformmal" léptek fel. Az értekezlet első napján Zelk Zoltán kért szót, és felolvasott egy kiáltványt, amelyet 58 író és művész írt alá, és amelyet az MDP KV-nak címeztek.[499] A kiáltványban tiltakoztak az MDP irodalompolitikája ellen, amely állítólag gúzsba köti az alkotói szabadságot, az *Irodalmi Újság* Benjámin-verset tartalmazó számának elkobzása ellen, az újság szerkesztője, Hámos elmozdítása ellen, valamint éles személyes kirohanások érték Darvas, Andics, Horváth elvtársakat és másokat. Gergely meglátása szerint a kiáltvány trockista jellegű, pártellenes dokumentum.[500] Zelk után néhány író támogatta a kiáltványt, s különösen „mocskos és pártellenes" volt Déry Tibor és Benjámin László[501] felszólalása. Gergely kétszer is felszólalt, s mindkét alkalommal a legélesebben tiltakozott az írószövetség „pártellenes központtá" változ-

498 Andics Erzsébet, az MDP KV Tudományos és Kulturális Osztálya vezetőjének november 17-i feljegyzését az írószövetségi taggyűlésről, az előterjesztést a szükséges intézkedésekről és a PB november 18-i határozatáról ld.: Izsák 1998, 374–380.

499 1955. október 18-án készült el az a KV-nak szánt memorandum, amelyben írók, költők, újságírók, művészek és zeneszerzők foglaltak állást az „új szakasz politikája" mellett, s egyúttal tiltakoztak aláírásukkal a kulturális politikába való erőszakos beavatkozás ellen. A memorandum teljes szövegét közli: *Irodalmi Újság*, 1956. október 6., 9., Kenedi 1989, 155–156.

500 A bekezdés az „állítólag gúzsba köti..." szövegrésztől kezdve a lap bal szélén kézírással kiemelve szerepel.

501 Aláhúzás géppel.

tatása ellen. Kifejtette, hogy azokat az elveket, amelyeket Déry Tibor propagált az ülésen, az Amerika Hangja adásaiban lehet hallani. Déry egészen ingerülten reagált Gergely beszédére, számtalanszor támadta személyét, baloldali elhajlással vádolta Gergelyt, és azzal, hogy az irodalmat kincstári módon közelíti meg. Déry azt mondta, hogy a magyar írókat „udvari bolonddá" próbálják formálni. Folyosói beszélgetésekben Déry és Aczél kijelentették, hogy Magyarország letért a szocialista fejlődés útjáról, amelyen a Szovjetunió annak idején járt, és arról is, amelyen jelenleg Jugoszlávia jár. Kétségeiket fejezték ki aziránt, hogy ma Magyarországon szocialista társadalom épül-e, s úgy fogalmaztak, „ki tudja, hová tart az ország". Sok más felszólalás alaphangja is, mondta Gergely, lényegében nyíltan ellenséges volt. „A fogorvos, mondta Háy Gyula, mindenkinél jobban tudja, hogyan kell a fogakat gyógyítani, a mérnök mindenkinél jobban tud hidakat építeni, az írók pedig mindenkinél jobban tudják, hogyan kell írni." Közelebbről és mélyebben ismerik a nép szükségleteit, ezért nem kell, hogy a párt írni tanítsa őket. Ebben a szellemben lépett fel Benjámin, Zelk, Molnár,[502] Nagy és sokan mások.[503]

Gergely véleménye az, hogy Barabás és Tamási helyes álláspontón volt. Nagyon jól beszélt az izgatottan felszólaló Andics és Horváth elvtárs is. Gergely a szünetben odament Horváth Mártonhoz, és azt mondta neki, hogy véleménye szerint Horváth „első ízben nyilvánult meg mint bolsevik". Az értekezleten részt vett Vas Zoltán KV-titkár, aki beszédében elismerte, hogy a maga idejében ő számtalan hibát vétett, amelyekkel sokat ártott a pártnak, konkrétan 1954 végén a *Szabad Nép*ben publikált egy pártellenes cikket Nagy Imre politikájának védelmében.[504] Ezt követően Vas rögtön megérezte, mennyire megváltozott a népi demokrácia ellenségeinek hozzá való viszonya, „saját emberüknek" kezdték tekinteni. Végig kellett hallgatnia a reakciósok kijelentéseit arról, hogy Vas Zoltán most már az ő táborukba tartozik. Azok az írók, akik a párttal szemben állnak, mondta Vas, biztos támaszt találhatnak maguknak a lakosság reakciós, kispolgári rétegeiben, a papok, kulákok, kereskedők között. Akarva vagy akaratlan, de e rétegek nézeteinek és érzelmeinek a kifejezőivé válnak. A három KV-tag (Horváth, Andics, Vas) beszédei ellenére, amelyekben éles elvi kritikával illették an-

502 Minden bizonnyal nem Molnár Gézáról, hanem Molnár Zoltánról van szó, aki 1956 októberétől rövid ideig az írószövetség titkára volt.
503 A bekezdés a „kétségeiket fejezték ki..." szövegrésztől kezdve a lap bal szélén kézírással kijelölve.
504 Ld.: Vas Zoltán: Az új szakasz gazdaságpolitikájáról. *Szabad Nép*, 1954. október 27., 2–3.

nak az írócsoportnak a tagjait, akik aláírták az MDP KV-nek szóló felhívást, nem sikerült fordulatot elérni a gyűlés során. A KV, valamint a Tudományos és Kulturális Osztály pártellenes kritikáját megfogalmazó felszólalásokat viharos tapssal fogadták. Horváth elvtárs egy olyan határozat tervezetét vetette fel, amely elítéli ennek a csoportnak a lázító, pártellenes viselkedését. Az értekezlet résztvevői körülbelül 60%-os arányban szavaztak a határozat mellett, 40% pedig ellene.[505]

Gergely úgy gondolja, hogy a párt Központi Vezetőségének most a legszigorúbb intézkedéseket kell hoznia, ennek az ellenzéki és bomlasztó csoportnak az esetében egészen a pártból történő kizárásig. Számos író viselkedése messze túlmegy az irodalmi viták határán, és nem más, mint az MDP politikájának nyílt ellenzése. Benjámin kártékony versei, amelyek körül irodalmi körökben fellángoltak a viták, manapság Budapest-szerte gépiratokban terjednek, több ezer példányban.

Végül Gergely közölte, hogy felszólalása az értekezleten Déry, Zelk, Benjámin és sok más író haragját váltotta ki. Az utóbbi időben gyakran kap fenyegetésekkel és sértésekkel teli névtelen leveleket. Néhányszor ismeretlenek hívták fel telefonon éjszaka, és durván szidalmazták. Tegnap éjjel három óra körül telefonon felhívták, „Moszkva lakájának" nevezték, és leszámolással fenyegették meg arra az esetre, ha nem hagy fel „a magyar nép elleni" ténykedésével. Gergely úgy véli, ezek a cselekmények a felszólalásain feldühödött íróktól származnak. Neveket nem említett.[506]

A Szovjetunió magyarországi nagykövetségének másodtitkára B. Gorbacsov
4 példányban elküldve
1. – Zorin elvtársnak
2. – Nyikolajev elvtársnak
3. – A Tájékoztatási Bizottságnak
4. – Az ügyiratba
Gépelte: Dorofejeva
55. XI. 17.
963. sz.

Gépelt eredeti. RGANI, f. 5, op. 28, gy. 294, l. 100–102.

505 A bekezdés utolsó két mondata a lap bal szélén kézírással kijelölve.
506 A bekezdés a „fenyegetésekkel és sértésekkel teli..." szövegrésztől kezdve a lap bal szélén kézírással kijelölve.

24.

Feljegyzés Alekszej Szurkovnak, a Szovjet Írószövetség titkárának és Illyés Gyulának a Szovjet Írószövetségben folytatott beszélgetéséről

Moszkva, 1955. november 22.[507]

Szigorúan titkos 1955. november 22.

A. A. Szurkov kérésére Illyés Gyula író beszélt a magyar irodalomban kialakult helyzetről. Illyés Gyula előre figyelmeztetett, hogy ő maga állandóan falun él,[508] Budapestre csak futólag szokott beugrani, ezért az eseményekről csak azoknak az elvtársainak az elbeszélése alapján tud ítélni, akikkel főként most, közvetlenül a Szovjetunióba utazása előtt beszélgetett. A következőket mondta el:

Magyarországon körülbelül 1953 nyarán merült fel a kérdés, hogy a regények és az elbeszélő költemények nem teljesen tükrözik a magyar valóságot, egyebek között nem mutatják be a falusi élet árnyoldalait. Számos író, főként fiatal kommunista költők, Zelk Zoltán, Kónya, Benjámin és mások önkritikusan viszonyultak ehhez az utasításhoz, és felszólalásaikban elismerték, hogy valóban hibásan tükrözték a valóságot.

Ezek az írók mindannyian őszinte és becsületes emberek, nem régóta párttagok, de forradalmi törekvésektől eltelve léptek be a pártba, hogy harcoljanak a jobb jövőért. (Érdemes megjegyezni, hogy a négyórás beszélgetés során Illyés sokszor használta a „jobb jövő" vagy „jövő" kifejezést, mintegy kikerülve a „szocializmus" és „kommunizmus" szavakat.)

Ők helyeslik a pártvezetésnek azt az utasítását, hogy a hiányosságokat erősebben kell kritizálni. Annál inkább, mivel azon az 1953. évi gyűlésen, amelyen

507 A dokumentum első megjelenése: Babus 1999, 47–51. Ld. még: Babus 2007/b, 39–42.
508 Tihanyban húzódott meg.

Nagy Imre beszédet mondott,[509] jelen volt Rákosi is, akinek a hallgatását ezen a gyűlésen Nagy álláspontjával való egyetértésként értékelték.

A magyar értelmiségi körök elégedetlenek az állami irányító apparátussal (Illyés kifejezésével: az „adminisztrációval"). Az elégedetlenség nem terjed ki az egész, főként párttagokból álló irányító apparátusra, csak az apparátus némely gőgös munkatársával elégedetlenek, akik nem irányítanak, hanem „parancsolnak". Közéjük tartozik a népművelési miniszter is.[510]

Követve a kritika javítására vonatkozó határozatokat, Kónya, Zelk és Benjámin a hiányosságokat kritizáló verseket kezdtek írni. Kónya például öt epigrammát írt, melyek egyikében kritizálta a népművelési minisztert, az epigrammákat leadta az *Irodalmi Újság*nak.[511]

Illés Béla, az újság szerkesztője ekkortájt kórházban volt, helyettese[512] elfogadta közlésre ezeket a verseket. Az újság epigrammákat tartalmazó számának megjelenését megelőző éjszaka a népművelési miniszterhelyettes[513] telefonált a szerkesztőségbe (a miniszter ekkor nem tartózkodott Budapesten), és azt kérdezte, hogy kinyomtatták-e már a példányokat. Azt válaszolták neki, hogy az újságot még nem nyomtatták ki. Ekkor ő javasolta, hogy az epigrammákat vegyék ki a számból, és tanácsot adott, hogy mivel helyettesítsék a kivett anyagot.

Gyakorlatilag a miniszterhelyettest hibásan tájékoztatták, mert amikor ő a szerkesztőségbe telefonált, öt-hatezer példányt már kinyomtattak és expediáltak.

509 Illyés talán Nagy Imre 1953. július 4-i parlamenti beszédére gondolt.
510 Darvas József 1953–1956-ban volt népművelési miniszter.
511 Illyést pontatlanul tájékoztatták, illetve az esetet szinte minden kortárs másként mondta el. Ebből az időszakból Kónya Lajostól nem ismeretesek epigrammák. Fodor András úgy tudja, hogy Kónya *Szánalom és számonkérés* c. verséről van szó. Fodor 1986, 358. Epigrammagyűjteményt Benjámin László jelentetett meg, *Handabasa* címen. Kónya versének címe: *Számonkérés, esztendők múlva.*
512 Valószínűleg Hámos Györgyről van szó, aki 1955. március 5. és november 12. között volt az *Irodalmi Újság* szerkesztője.
513 Nonn Györgyről van szó. Aczél Tamás és Méray Tibor színes leírása szerint az eset a következőképpen történt: „[…] Non (sic!) elvtárs hivatalában reggel elolvasta a lapot, és mélységesen felháborodott a főnökét, a minisztert nyilvánosan bíráló merészségen. Mivel a miniszter, Darvas József éppen szabadságon volt, felhívta a pártközpontot, ahol szintén mindenki szabadságon volt, kivéve a politikai bizottság egyik oszlopát, Ács Lajost. A nagy ember, aki Non (sic!) információja alapján értesült az *Irodalmi Újság* »merényletéről«, áldását adta a betiltáshoz." Ld.: Aczél–Méray 1978, 298–299.

Ily módon reggelre kiderült, hogy az újság egy és ugyanazon számának két különböző példánya jelent meg.[514] Botrány lett.[515]

Az irodalmárok háborogni kezdtek. Úgy gondolták, hogy az epigrammákat azért vették ki, mert az egyik a kormány tagját bírálta. Követelték az írószövetség elnökségi ülésének összehívását, mivel azt tartották, hogy ezt a kérdést meg kell vitatni, szélnek kell ereszteni az elnökséget, és új vezetőséget és elnökséget kell választani. Ezt megtagadták tőlük. Ekkor Kónya, Zelk, Benjámin és mások bejelentették kilépésüket a vezetőségből,[516] amit azzal indokoltak, hogy ha ők nem jelenhetnek meg saját írói lapjukban, és ha az írószövetség vezetősége nem tudja irányítani a saját orgánumát, akkor nincs értelme a vezetőségben maradni.

Ez egybeesett a kormány összetételének másodszori megváltozásával.[517] A párt Központi Vezetősége a kialakult helyzet megvitatására tanácskozásra hívta az írókat, s közölték, hogy azok is eljöhetnek, akik bejelentették kilépésüket a vezetőségből, de csak abban az esetben, ha visszavonják bejelentésüket. Ők ezt nem tették meg, és nem mentek el a tanácskozásra, noha addig mindegyikük beszélt Rákosival.

514 A cenzúrázatlan példány 1955. szeptember 16-án pénteken jelent meg, a cenzúrázott pedig másnap. Fodor András pénteki naplójegyzete: „Benjámin *Handabasa* c. sorozatában nyíltan megtámadja Darvast és Szabolcsit. Szabolcsi legutóbbi cikke miatt igencsak nevetségessé van téve: »Minő ricsajtól kong a szellem berke? / Te visítozol úgy? Mi kell emberke? / ha valami tán lelked megterhelte, / nem féltelek, az nem a jellem terhe.« De ez még hagyján, hanem a másik!: »Még egy nyomás no! Feszítsd meg erődet. / De jaj, – mi furcsa massza jön belőled / Most minek higgyek? Emez illatárnak, / vagy a hétrőfös nagyképű szakállnak? / – Valahogy mégsem illik a szakáll, / annak, ki még a nadrágba k…«" Ld.: Fodor 1986, 357. Szabolcsi Miklós ekkor a *Csillag* főszerkesztő-helyettese volt.

515 Fodor András szeptember 18-i naplójegyzete: „…találkoztam Horváth Dénessel, Darvas titkárával. Kérdi, milyen visszhangja van az *Irodalmi Újság* körüli cécónak. Elismeri, hogy a Népművelésiből indult ki a letiltás, de nem Darvastól, nem is annyira Benjámin, mint Kónya *Szánalom és számonkérés* c. verse miatt." Ld.: Fodor 1986, 358.

516 A tolmács a „vezetőség" (pravlenyije) szót használta. Valójában az írószövetség elnökségi pártcsoportjának hat tagja, Aczél Tamás, Benjámin László, Déry Tibor, Kónya Lajos, Zelk Zoltán és Kuczka Péter – aki egyben a titkárságnak is tagja volt – mondott le. Csatlakozott hozzájuk a titkári tisztségéről lemondó Vészi Endre is. Ld.: Rainer M. 1990, 195.

517 Nagy Imre kormánya 1953. július 4-én alakult meg, s nem kétszer, hanem háromszor alakították át: 1954. július 6-án és október 30-án, majd 1955. április 18-án. A harmadik átalakítás során váltották le Nagy Imrét. Illyés nyilván ez utóbbira céloz, mert a „lázadó" írók Nagy Imre hívei voltak.

A kulturális életet most irányító pártvezetők nem ismerik jól az irodalom kérdéseit. Korábban ezeket a kérdéseket másik elvtárs intézte (talán Hámos),[518] nyers ember volt, akivel nekem magamnak is többször vitatkoznom, sőt veszekednem kellett, de nyíltszívű is, s az elvi viták nem zavarták a barátságos találkozásokat, hogy vállon veregessük egymást, mivel ő értette a kérdéseinket. Most máshogyan viszonyul hozzánk, sokkal fölényesebben és hivatalosabban. Ezek nem annyira irányítók, mint inkább funkcionáriusok.

Írói körökben komoly helyzet alakult ki. Az ország jobb jövőjéért minden eszközzel harcolni kívánó őszinte és becsületes emberek olyan helyzetbe kerültek, hogy azok az elemek támogatják őket, amelyek örülnek ennek az ellentétnek, mert ők maguk ellenfelei Magyarország népi demokratikus rendjének. A fellázadt költők verseit (Illyés pontos kifejezése) mégis olvassák, mert akadtak emberek, akik írógépen sokszorosítják és terjesztik őket. Én magam most ismerkedtem meg velük, amikor Budapesten voltam, egy gépelt példányból. Egy asszony adta nekem, egy nagyon vallásos asszony, aki azt mondta: „Kitűnő, de igazi bolsevik versek: milyen kár, hogy a szerzőjük megmaradt kommunistának."

Nehéz megmagyaráznom a kialakult helyzet okait. Szerintem a dolog úgy áll, hogy nálunk forradalom mint olyan nem volt, bejött hozzánk, és felszabadított bennünket a szovjet hadsereg. Ugyanakkor van forradalmi hangulat, van törekvés a hiányosságok elleni harcra a nép jövőjéért, s ezek kiutat keresnek. Ezen hangulatok kifejezői becsületes, őszinte emberek, és amint én látom, jó kommunisták. A pártvezetőknek nem volt taktikájuk, hogy miként bánjanak velük.

Mit kell tenni? Nehéz erre a kérdésre válaszolnom, de tudom, hogy valamit tenni kell, mert a helyzet nagyon komoly, s az okai nagyon mélyrehatóak. Úgy gondolom, hogy e kérdés helyes megoldása sokban függ a Szovjet Írószövetségtől, amely sok mindenért tartozik felelősséggel. Nálunk így is gyakran, sőt túlságosan is gyakran hivatkoznak a szovjet példára. A Szovjet Írószövetségnek nemzetközi jelentősége van, legalábbis ha a népi demokratikus országokról van szó. A magyar írók most is reménykedve tekintenek rá, és segítséget várnak tőle a kialakult ellentét megoldásában. Egy író még mondta is nekem, igaz, humoros formában: „A szovjet hadsereg egyszer már felszabadított bennünket, szükséges, hogy a Szovjetunió másodszor is felszabadítson bennünket."

518 Az orosz eredetiben „Hamos". Standeisky Éva szerint a gyorsíró hibázott, és bár Hámos György neve olvasható a jelentésben, Illyés Révai Józsefre gondolhatott. Ld.: Standeisky 2005, 154.

Mindenesetre kiutat kell találni. Az ellenség örvend, a külföldi rádió és sajtó széltében-hosszában csak erről a konfliktusról beszél.

El kell még mondani: mindebben megvolt a maga szerepe annak is, hogy a kommunista írók elszakadtak a tömegektől. Mellesleg ez a helyzet nem csak Magyarországra jellemző. Az idén Franciaországban voltam, és találkoztam régi forradalmár barátommal, akivel harminc évvel ezelőtt együtt tanultunk Párizsban.[519] Elmondta nekem, hogy a haladó francia értelmiség elszakadt a tömegektől, s csak nagygyűléseken találkozik a néppel, s ezért a francia munkás inkább az amerikai filmpropaganda hatása alatt van.

Én magam évtizedek óta harcolok a jobb jövőért, korábban eléggé szoros kapcsolatban álltam a párt harcával. És most is szívvel-lélekkel a párttal vagyok. A következő a magyarázata, hogy hivatalosan nem léptem be a pártba: Állandóan falun élek, mint író élvezem a parasztság, a nép bizalmát, mert lépést tartok velük. Ha megelőzöm a népemet, és belépek a pártba, s nem érzek magamban előzetesen elég erőt, hogy megmagyarázzam a népnek a cselekedetemet, elszakadok a tömegektől, és elveszítem a bizalmukat. A kérdés így merül fel számunkra: vagy megelőzzük a népünket, és következésképpen elszakadunk tőle, vagy vele együtt megyünk.[520]

Gépelt eredeti. RGALI, f. 631, op. 26, gy. 1201, l. 1–4.

519 Egyelőre nem tudni, kiről van szó.

520 Illyés Gyula és Király István szovjetunióbeli útjára ld. még a 26., 28. és 31. sz. iratot.

25.

Ilja Ehrenburg levele Mihail Szuszlovnak, az SZKP Központi Bizottsága titkárának a magyar írókkal folytatott budapesti beszélgetéséről

Moszkva, 1955. december 8.[521]

Tisztelt Mihail Andrejevics!

Moszkva, 1955. december 8.[522]

Tudomásomra jutott, hogy az SZKP KB-hoz eljutott egy jelentés arról a találkozóról, amely Ny. Sz. Tyihonov, köztem és magyar írók között zajlott le, s amely megítélésem szerint helytelenül interpretálja a szavaimat.[523] Nekem úgy mondták el a történteket, mintha én azt kértem volna, tekintsék példának legutóbbi elbeszélésemet, és tiltakoztam a „szerkesztő piros ceruzája" ellen.

Mindenekelőtt rá kell mutatnom, hogy Tyihonov elvtárs és én Bécsbe tartottunk a Béke Világtanács Irodájának ülésére, a rossz időjárási viszonyok miatt kénytelenek voltunk Budapesten tölteni az éjszakát. Megkértek bennünket arra, hogy vegyünk részt egy írókkal szervezendő találkozón, arra hivatkozva, hogy az írók körében egészségtelen légkör alakult ki.

Ugyanakkor engem senki nem figyelmeztetett, hogy novellám fordítását csak szolgálati használatra sokszorosították Magyarországon, és ily módon félig tiltottként kezelik a művemet. A találkozón több kérdést is feltettek nekem, amelyek főként az *Olvadás*ról írt kritikákkal kapcsolatosak, amelyekre ugyanazt válaszoltam, amit a kongresszuson és a *Litye*raturnaja *Gazeta*ban.[524] Azt, hogy

521 Az irat oroszul megjelent: Afianyi 2001, 452–453.

522 A fejlécen az SZKP KB 1956. december 10-i érkeztető pecsétje látható. Az első oldal bal felső sarkában kézírással: „Polikarpov elvtársnak. M. Szuszlov."

523 Ld. a 19. sz. iratot.

524 Ehrenburg elsősorban a Konsztantyin Szimonov által írt, az *Inosztrannaja Litye*ratura hasábjain megjelent kritikára reagált. Szimonov kritikájának lényege abban állt, hogy Ehrenburg azonosul a novella negatív hősével, Vologya Puhovval, akit a társadalom áldozataként mutat be, s ezzel burkoltan éles bírálatban részesíti a teljes szovjet irodalmi-művészeti életet. Ehrenburg ezzel szemben azt állította, hogy nem azonosul ezzel a szereplőjével, s művében nem volt célja

milyen formában adták ki az *Olvadást* Magyarországon, csak a találkozón tudtam meg. Könnyen lehet, hogy egyes kérdések provokatívak voltak, amit én nem értettem, amire én nem jöttem rá, hiszen nem ismertem sem a helyzetet, sem a jelenlévőket. Az író munkájáról és a szerkesztő szerepéről beszélve azt mondtam, ahogy ezt többször le is írtam, hogy nem szeretem, amikor a szerkesztő kék vagy piros ceruzája túlságosan könnyen fog, vagyis kihúzza a szokatlanul friss karaktert vagy élő fordulatot. Magától értetődik, hogy a ceruzáról beszélve nem tulajdonítottam a „piros" szónak azt a jelentést, amit szerintem például az amerikai újságírók tulajdonítani fognak.[525]

A beszélgetés végén felhívtam az összes írót, hogy harcoljanak a közös ügyünkért, és Illés Béla elvtárs, aki egyeztetett velem a találkozó előtt, azt mondta, hogy ez a felhívásom segíteni fog a kommunista íróknak. Úgy gondolom, amennyiben egyik vagy másik kijelentésem ürügyet adhatott arra, hogy félremagyarázzák, amit mondtam, akkor a találkozón jelen lévő magyar kommunista elvtársak kérdéseket tehettek volna fel nekem, és eloszlathatták volna a félreértéseket, ahelyett hogy végül szerintem mélyen igazságtalan és sértő vádakat fogalmazzanak meg velem szemben.

Szükségesnek éreztem, hogy mindezt a tudomására hozzam.[526]

Tisztelettel:
Ilja Ehrenburg

Gépelt eredeti: RGANI, f. 5, op. 36, gy. 3, l. 67–67ob.

értékítéletet alkotni a szovjet művészeti élet teljes spektrumáról, ezért Szimonov teljesen elferdíti az ő alkotói szándékait. Szimonov kritikáját ld.: К. Симонов: Новая повесть Ильи Эренбурга. *Литературная газета,* 17 июля 1954 г., 2–3.; К. Симонов: Новая повесть Ильи Эренбурга. *Литературная газета,* 20 июля 1954 г., 2–3.; Илья Эренбург: О статье К. Симонова. *Литературная газета,* 3 августа 1954 г., 3. Ehrenburg a szovjet írók második kongresszusán, 1954. december 19-én szólalt fel. Beszédét teljes terjedelemben közölte a *Lityeraturnaja Gazeta.* Elismerte, hogy az *Olvadás* nem tökéletes és nem teljes mű, de elfogadhatatlannak nevezte, hogy a kritika önkényesen határozza meg egyes szerzők műveiben, hogy ki a negatív és a pozitív hős. Ld.: Второй всесоюзный съезд советских писателей. Речь И. Эренбурга. *Литературная газета,* 20 декабря 1954 г., 3–4.

525 Ehrenburg itt nyilván arra utalt, hogy ezzel nem a cenzúrára akart célozni, hanem pusztán a szerkesztői, olvasószerkesztői, korrektori munka esetenkénti önkényére vagy sajátos értelmezéseire.

526 A KB reakcióját illetően ld. a 29. sz. iratot.

26.

Borisz Polevojnak, a Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottsága vezetőjének tájékoztatója Valerian Zorin külügyminiszter-helyettes számára a szovjet–magyar irodalmi kapcsolatokról

Moszkva, 1955. december 12.

A Szovjetunió külügyminiszter-helyettesének
V. A. Zorin elvtársnak

1955. december 12.
Titkos

A magyar irodalmi fronton kialakult helyzetet érintő levelével (4521/4. Eu. O. sz.)[527] kapcsolatban tájékoztatom, hogy a *Lityeraturnaja Gazeta*ban megjelentek József Attila versei,[528] az *Inosztrannaja Lityeratura* pedig Horváth elvtárshoz fordult azzal a kéréssel, hogy adjanak egy cikket József Attiláról.

A Szovjetunióba meghívást nyertek Illyés Gyula és Király István írók, akik 3 hetet töltöttek országunkban. Két alapos beszélgetést folytattunk velük: négyórás beszélgetést folytatott A. A. Szurkov elvtárs Illyés Gyulával, Király István kritikussal és szerkesztővel pedig V. V. Jermilov beszélgetett.[529]

Az Írószövetség Vezetősége estet szervezett (az Állami Idegennyelvű Könyvtárral közösen) a magyar irodalmi klasszikus, Vörösmarty halálának 100. évfordulója alkalmából.[530]

Illyés Gyula és Király István részt vettek ezen az esten.

527 Nem találtuk meg.

528 Az *Ének magamhoz,* a *Lebukott* és a *Mama* c. versekről van szó. Ld.: И жить и воевать с отважной верой. Стихи Аттилы Йожефа. *Литературная газета,* 24 сентября 1955 г., 3.

529 Erre ld. még a 24., 28. és 31. sz. iratot.

530 Az esemény pontos időpontját nem sikerült megállapítanunk. Erre minden bizonnyal nem sokkal Illyésék Moszkvába érkezése után került sor, mivel a Szovjet Írószövetség lapja, a *Lityeraturnaja Gazeta* november 19-i számában szentelt egy negyed hasábot Vörösmarty művészetének a költő halálának centenáriuma alkalmából. Ld.: Стихи Михая Вёрёшмарти. К 100-летию со дня смерти. *Литературная газета,* 19 ноября 1955 г., 3.

A Világirodalmi Intézet is szervezett egy Vörösmartynak szentelt estet.[531]

Azonkívül a Világirodalmi Intézet vonalán Magyarországra utazott két tudományos munkatárs.

A TASZSZ magyar újságírók delegációját hívta meg.

Rámutattunk, hogy a *Litye raturnaja Gazeta*ban és az *Inosztrannaja Litye ratura*ban szükség lenne a magyar irodalomról szóló cikkek megjelentetésére.

Szovjet Írószövetség titkára B. Polevoj
L. P. – 2 példányban

Gépelt másolat. RGALI, f. 631, op. 43, g. 124, l. 160.

531 Erre az estre 1955. december 1-jén került sor az SZTA Gorkij Világirodalmi Intézetében. Az esten Oleg Rosszijanov, az intézet tudományos munkatársa és Alekszandr Gerskovics műfordító tartottak előadást, majd megnyitottak egy Vörösmarty művészetének szentelt kiállítást is. Ld.: Выдающийся венгерский поэт. *Литературная газета*, 3 декабря 1955 г., 1.

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED 3.

27.

Alekszandr Csakovszkijnak, az *Inosztrannaja Litye ratura* főszerkesztőjének levele Mihail Szuszlovnak, az SZKP Központi Bizottsága titkárának az *Inosztrannaja Litye ratura* publikálási politikájának elveiről

Moszkva, 1955. december 23.[532]

Mélyen tisztelt Mihail Andrejevics![533]

Mielőtt engedelmével felhívnám Önt a tekintetben, hogy mikor tud fogadni, szeretném felsorolni azokat a főbb kérdéseket, amelyekben a tanácsait és útmutatásait szeretném kérni.

A következő kérdésekről van szó:

1. Tudjuk, hogy a népi demokratikus országokban s mindenekelőtt Magyarországon az ideológiai harc kiéleződése figyelhető meg, különösen az irodalmi közegben.[534]

Milyen mértékben kell az *Inosztrannaja Litye ratura*nak beavatkoznia ennek az ideológiai küzdelemnek a menetébe, meg kell-e világítania ezeket a kérdéseket a publicisztikai és irodalomkritikai rovataiban, a *Tribuna* rovatban, illetve milyen mértékben kell állást foglalnia és kritizálnia a népi demokratikus országokban stb. élő elvtársak egyes helytelen nézeteit?

Az a kérdés tehát, hogy milyen metodológiával tükröztessük az irodalmi-ideológiai vitákat lapunk hasábjain, milyen formában és mértékben avatkozzon be a lap a népi demokratikus országok irodalmi közéletébe?

532 Oroszul megjelent: Afianyi 2001, 457–459.

533 Az iratot 1955. december 24-én érkeztették az SZKP KB-n. Az irat bal felső sarkában M. A. Szuszlov kézírásos záradéka: „Polikarpov és Ponomarjov elvtársaknak. M. Szuszlov. 1955. XII. 24." Az első oldal alján kézírásos bejegyzés: „Másolatok megküldve. V. Malin. 1955. XII. 24."

534 Csakovszkij magyarországi tapasztalataira ld. a 17. sz. iratot.

2. Törekedve arra, hogy továbbra is, amennyire lehetséges, szélesebb körben jelenjenek meg a lapban a népi demokratikus országok íróinak művei, a szerkesztőség bizonyos nehézséget lát ebben a dologban.

Arról van szó, hogy sok regény méretét tekintve terjedelmes, és publikálás esetén több lapszámot tölt meg. Emiatt a bemutatott országok száma[535] jelentősen lecsökken. Ezzel együtt az ilyen regények rövidített változatainak közzététele a lapban (önálló kiadványként természetesen teljes terjedelemben megjelenhetnek) jelentős mértékben megkönnyítené a munkánkat.

Ugyanakkor az ilyen rövidítéseket természetesen nemcsak a szerző engedélyével lehet elvégezni, hanem úgy is, hogy a szerző és a szerkesztőség közösen dolgoznak ezen.

Ezzel kapcsolatban nem lenne-e célszerű engedélyezni a lap számára, hogy meghívhassa[536] Moszkvába egy hónapos időtartamra, közös munkavégzés céljából a népi demokratikus országokból azokat a szerzőket, akik műveinek megjelentetéséről döntés született.

Ez még biztosabb alapra helyezné alkotói kapcsolatainkat.

3. Mint köztudomású, Mihail Solohov levele, amely lapunk második számában jelent meg,[537] majd a *Pravda* újraközölte,[538] éles visszhangot váltott ki különféle írók részéről a világ több napilapjában és folyóiratában.

Nemrég a szerkesztőséghez fordult a Szovjet Béketanács, s közölte, hogy a Béke Világtanácstól levelet kaptak, melyben azt kérdezték, hogyan viszonyulnak a szovjet írók külföldi írók Solohov levele kapcsán tett kezdeményezéséhez, hogy szervezzenek egy nemzetközi írókonferenciát.

Nem kellene-e ezzel kapcsolatban felhatalmazni az Írószövetséget és a Béke Világtanácsot, hogy gondolkodjanak el egy ilyen találkozó megszervezésének lehetőségén és célszerűségén, akár széles körben, akár különtalálkozók révén egyes országok csoportjaival, és tegyenek erre irányuló javaslatot az SZKP KB-nak.

535 Aláhúzás géppel.
536 Aláhúzás géppel.
537 М. А. Шолохов: В редакцию журнала «Иностранная литература». О развитии творческих связей между советскими и зарубежными писателями. *Иностранная литература*, 1955, № 2, 223–224.
538 Ld. М. А. Шолохов: Благодарные задачи. Письмо М. А. Шолохова в редакцию журнала «Иностранная литература». *Правда*, 21 августа 1955 г., 2.

Milyen vonalon kell továbbhaladnia a különféle országok írói közötti alkotói párbeszéd publicisztikai propagandájának, amelyre Solohov elvtárs a levelében felhívott?

4. Tudvalévő: a nyugati burzsoá lapok többsége még a kormányfők genfi tanácskozása[539] után sem hagyott fel azzal, hogy rendszeresen szovjetellenes cikkeket közöljön, többek között olyanokat, amelyek szépirodalmunk ellen irányulnak.

Az Egyesült Államokban például több olyan, egyetemek által fémjelzett szaklap is megjelenik (*The American and East European Review, Soviet News* és egyebek), amelyek rendszeresen rágalmakat közölnek országunkkal, a népi demokráciával és irodalmunkkal kapcsolatban.

Sajtónk, amely „Genf szellemének" követésére törekszik, nemcsak propagandáját, hanem ellenpropagandáját is gyengítette külföldön.

Nem kellene-e lapunknak megerősítenie az ellenpropagandát, felhasználva ebből a célból szovjet és külföldi szerzőket (cikkek, „levelek a szerkesztőséghez" stb.), megőrizve természetesen a méltóságot és tapintatot az érvelésben?

5. Milyen álláspontra kell helyezkednie a lapnak azokkal a külföldi szerzőkkel szemben, akik valaha barátian viszonyultak a Szovjetunióhoz, de az utóbbi időben szovjetellenes kijelentéseikkel kompromittálták magukat, most pedig többé-kevésbé semleges álláspontra helyezkednek (Upton Sinclair, John Priestley)?

6. Szükséges-e a továbbiakban is fórumot biztosítani a lapban azoknak a burzsoá íróknak, akik barátian viszonyulnak hozzánk, meghatározó szerepet játszanak a békemozgalomban, de az egészében véve számunkra hasznot hozó megnyilvánulásaik során egyes kérdésekben így vagy úgy eltérnek a nálunk bevett ideológiai normáktól?

Meg kell-e kerülni a publicisztikáikban hangoztatott véleményüket, vagy egyes esetekben elfogadható-e az, hogy azok napvilágra kerüljenek valamely szovjet író vagy kritikus cikkének egyidejű közlésével, amely megmagyarázná a szovjet álláspontot az adott kérdésben?

539 Az 1955. július 18–23. közötti genfi négyhatalmi csúcstalálkozóról van szó, amelyen az USA, a Szovjetunió, Nagy-Britannia és Franciaország kormány- és államfői elsősorban a németkérdésről, továbbá ezzel összefüggésben a leszerelésről, az európai biztonság és a Kelet és Nyugat közötti kapcsolatok kérdéséről egyeztettek.

7. Az *Inosztrannaja Lityeraturá*nak számos halaszthatatlan igénye van, melyekről szeretném Önt informálni, mielőtt hivatalosan a KB-hoz fordulnánk levélben.[540]

1955. december 23. A. Csakovszkij

Gépelt eredeti. RGANI, f. 5, op. 36, gy. 3, l. 71–74.

540 A KB reakcióját illetően ld. a 32. sz. iratot.

28.

Ivan Szalimon tolmács beszámolója Illyés Gyula és Király István 1955. november–decemberi szovjetunióbeli útjáról

Moszkva, 1955. december 29.

Beszámoló az Illyés Gyula és Király István magyar írókkal végzett munkáról[541]

1955. december 29.

1955. november 12. és december 3. között a Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottságának meghívására magyar írók küldöttsége vendégeskedett a Szovjetunióban, az alábbi összetételben: Illyés Gyula író és Király István kritikus.

A Kossuth-díjas Illyés Gyula, a *Puszták népe* szociográfia, a *Petőfi* életrajzi monográfia, az *Ozorai példa*, a *Fáklyaláng*, a *Dózsa György* című történelmi drámák és sok verseskötet szerzője a magyar írók idősebb nemzedékéhez tartozik, a falukutatókhoz.

Király István, aki az egyik legnagyobb magyar íróról, Mikszáth Kálmánról írott monográfiájával érdemelte ki a Kossuth-díjat,[542] a mai Magyarország egyik vezető kritikusa, a *Csillag*nak, a Magyar Írók Szövetsége irodalmi folyóiratának a szerkesztője, a Budapesti Egyetem Világirodalmi[543] Tanszékének docense. Az MDP tagja, az irodalom terén a párt politikájának egyik vezető végrehajtója.

Illyés Gyula és Király István szovjetunióbeli utazását szervezve a Magyar Írók Szövetsége lehetőséget akart biztosítani nekik, hogy minél közelebbről megismerkedjenek népünk életével, saját szemükkel lássák mindazokat az átalakulásokat, amelyek a szovjethatalom éveiben országunkban a kultúra, a művészet, az irodalom, a tudomány, a mindennapi élet és az építés terén végbementek.

541 A kérdésre ld. még a 24., 26. és 31. sz. iratot.

542 Király *Mikszáth Kálmán* c. monográfiája 1952-ben jelent meg, és 1953-ban kapott érte Kossuth-díjat.

543 Király István 1950–1956 között az ELTE Magyar Irodalomtörténeti Intézetének volt a docense.

Illyés Gyula már járt a Szovjetunióban. Nagy Lajossal, a mára már elhunyt magyar íróval együtt a Szovjet Írószövetség meghívására 1934-ben vendég minőségben vett részt a szovjet írók első kongresszusán Moszkvában. Akkor országunk sok vidékére ellátogatott, és utazása eredményeként jegyzetsorozatot írt a Szovjetunióról, ezek egy részét a mi sajtónk is megjelentette.[544]

Király István első ízben érkezett a Szovjetunióba. Ezt az utazást úgy vette, mint az „irodalom terén végzett becsületes munka jutalmát". Király nagyon értékesnek tekintette az utazást mind a maga, mind – elsősorban – Illyés Gyula számára, és ezért nem kevés munkát fektetett bele minden lehető kirándulás és látogatás megszervezésébe.

Illyés Gyulának és Király Istvánnak fővárosunkban való tartózkodásuk első napjától kezdve minden lehetősége megvolt rá, hogy megismerkedjenek Moszkva összes nevezetességével. Ellátogattak a Népgazdasági Kiállításra,[545] ahol Illyés Gyula különösen a magyarokhoz nyelvileg és származásilag közel álló északi népek pavilonjai iránt érdeklődött, a Tretyakov Galériába, a Moszkvai Egyetemre a Lenin-hegyen, a Tolsztoj-múzeumházba,[546] a Gorkij, a Csehov, a Majakovszkij Múzeumba, az Irodalmi Múzeumba, Kisfaludi Strobl Zsigmond szobrászati munkáinak kiállítására,[547] a Puskin Múzeumba[548] a XV–XX. századi francia képzőművészeti kiállításra,[549] a Kremlbe, a Lenin- és Sztálin-mauzóleumba,[550] a néprajzi múzeumba[551] stb.

544 Illyés 1934-es *Oroszország* c. útijegyzete 2005-ben jelent meg oroszul. Ld.: Дюла Ийеш: *Россия 1934.* Хроникёр, Москва, 2005. Tatjana Voronkina, a fordító szóbeli közlése szerint a műből 2005 előtt részlet sem jelent meg orosz fordításban.

545 Teljes és hivatalos neve: a Szovjetunió Népgazdasági Vívmányainak Kiállítása (oroszul: VDNH).

546 Tolsztojnak a Moszkva Hamovnyiki kerületében található udvarházáról van szó.

547 Kisfaludi Strobl Zsigmond gyűjteményes kiállítása 1955. november 10-én nyílt meg Moszkvában. Ld.: Kisfaludi Strobl Zsigmond: Öt hét Moszkvában. *Irodalmi Újság,* 1955. december 10., 3. Vö.: *Népszava,* 1955. november 18., 4.

548 Nem a Puskin életének szentelt Puskin Múzeumról, hanem a külföldi festők műveit bemutató Puskin Szépművészeti Múzeumról van szó.

549 A francia kiállítás 1955 végén nyílt meg. Ld.: Kisfaludi Strobl Zsigmond: Öt hét Moszkvában. *Irodalmi Újság,* 1955. december 10., 3.

550 Sztálin 1953–1961 között nyugodott a Lenin-mauzóleumban, utána a Kreml fala előtti sírba temették el.

551 Moszkvában nem volt ilyen nevű múzeum (etnograficseszkij muzej), az orosz szövegben nem is tulajdonnévként szerepel, hanem csak kisbetűvel. Valószínűleg a Népművészeti Múzeumban (Muzej Narodnovo Iszkussztva) járhattak.

A Szovjet Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete munkatársainak kérésére Illyés Gyula és Király István találkoztak az intézet finnugor osztálya aspiránsaival, kandidátusaival, doktoraival. A találkozón K. E. Majtyinszkaja professzor asszony, a filológiai tudományok doktora beszélt a magyar vendégeknek az aspiránsok munkájáról, akik a manysi, a csuvas, a vogul és a magyarral rokon más nyelveket tanulmányozzák, és Illyés Gyulának az északi népek nyelvein kis könyvtárat ajándékozott tankönyvekből.

A Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottsága találkozót szervezett a Gorkij Világirodalmi Intézet hallgatói és tanárai számára Illyés Gyulával és Király Istvánnal. A baráti légkörben lezajlott beszélgetésen az intézet vezetői beszéltek magyar barátainknak az egyetemisták kiválasztásáról, az oktatott tudományágakról, a tanulás folyamatának megszervezéséről az intézetben.

Illyés Gyulának és Király Istvánnak lehetőséget biztosítottak, hogy szemináriumon vegyenek részt Szmirnov[552] elvtárs csoportjában, amikor egy fiatal költő verseit elemezték. Ugyanott, az intézetben magyar barátaink beszélgettek Kazakov[553] csuvas költővel, aki Leninről írott legutóbbi poémáját ajándékozta Illyésnek.

Illyés kérésére látogatást szerveztek a Lenin Pedagógiai Főiskola Gyógypedagógiai[554] Karára, ahol a magyar írókat a kar dékánja fogadta, aki elmondta, hogy a Szovjetunióban hogyan képezik a gyógypedagógiai iskolák részére az oktatási kádereket. Illyés Gyula, felesége kérését teljesítve,[555] különösen aprólékosan érdeklődött a szovjet iskolában alkalmazott módszerek iránt, amelyekkel az iskoláskort el nem ért és az iskoláskorú gyerekek beszéd- és értelmi képességbeli zavarait javítják.

A Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottságának kezdeményezésére Illyés Gyula részére különtalálkozót szerveztek Szurkov elvtárssal.

Ilyen találkozót Királynak is ígértek, azonban[556] ez csak[557] ígéret maradt, amit Király[558] szerfölött érzékenyen fogadott.

552 Szergej Szmirnov szovjet költőről van szó.

553 Nyikolaj Kazakov csuvas származású szovjet költőről van szó.

554 Az orosz eredetiben: Defektológiai Kar.

555 A gépírásos „utasítását" szó áthúzva és kézzel „kérését"-re javítva.

556 A szó kézírással van beszúrva.

557 A szó kézírással van beszúrva.

558 A szó kézírással van beszúrva.

Magyar barátainkra különösen nagy hatással volt a Lev Kasszil[559] ötvenedik születésnapi évfordulója tiszteletére rendezett est. Illyés Gyulának és Király Istvánnak nagyon tetszett és meghatotta őket a köszöntőt mondó elvtársak felszólalásainak hangneme, az esten az író felé áradó szeretet légköre.

Illyés Gyula és Király István Moszkvában új építkezéseken jártak a Peszcsannaja utcában és a Lenin-hegyen, voltak színházi előadáson a Kis Színházban *(Szárnyak)*,[560] a Nagy Színházban *(Ivan Szuszanyin)*,[561] a Művész Színházban *(A felvilágosodás gyümölcsei)*,[562] a Szovjet Hadsereg Színházában *(Szitakötő)*,[563] a Vidámszínpadon *(Gőzfürdő)*,[564] a Sztanyiszlavszkij–Nyemirovics-Dancsenko Színházban[565] *(A hattyúk tava)*,[566] a Jermolova Színházban *(Felnőnek a gyerekek)*,[567] a Moszkvai Drámai Színházban[568] *(Ne kérdezd a nevét!)*[569] és a magyar művészek estjén a Tudósok Házában.

Tíz nap moszkvai tartózkodás után a magyar vendégek Leningrádba látogattak, és megismerkedtek a nevezetességeivel.

A négy nap alatt, amelyet Illyés Gyula és Király István Lenin városában töltött, sikerült eljutniuk a Herzen Pedagógiai Főiskolára, ahol tanulókkal és oktatókkal találkoztak, Észak képviselőivel, és hosszú beszélgetést folytattak velük. Megnézték az Orosz Múzeumot, az Ermitázst, a Néprajzi Múzeumot, a Péter-Pál-erődöt, az Auróra cirkálót, a Szmolnijt és egyéb történelmi helyeket. Körbenéztek a leningrádi metrón. Voltak színházi előadáson a Gorkij Színházban *(Ház Cserkizovban)*[570] és a Puskin Színházban *(Személyes ügyben)*[571]. Ezenkívül részt vettek

559 Lev Kasszil szovjet íróról van szó.
560 Alekszandr Kornyejcsuk nagy vihart kavart drámája (*Крылья*, 1954).
561 Mihail Glinka klasszikus operája.
562 Lev Tolsztoj négyfelvonásos komédiája (*Плоды просвещения*, 1890).
563 Mariam Baratasvili zenés komédiája (*Стрекоза*, 1953).
564 Majakovszkij színműve (*Баня*, 1929).
565 Zenés színház, Moszkva második operája.
566 Háromfelvonásos balett Pjotr Csajkovszkij zenéjére.
567 Viktor Rozov komédiája (*В добрый час!*, 1954). Magyar címe: *Felnőnek a gyerekek.*
568 Az orosz szöveg szűkszavúan csak Драматический театр-ot említ, valószínűleg a Malaja Bronnaján található Moszkvai Drámaszínházról van szó.
569 Vaszil Minko szovjet-ukrán író szatirikus komédiája (*Не называя фамилий*, 1953) magyarul is olvasható.
570 Alekszej Arbuzov színműve. Az első változat címe *Домик на окраине* (*Külvárosi házikó*, 1943), az átdolgozott második változaté *Домик в Черкизове* (*Ház Cserkizovban*, 1954).
571 Alekszandr Stejn színműve: *Персональное дело* (1954). Magyarul *Személyes ügyben* címmel mutatták be (1955).

a múlt századi nagy magyar költő, Vörösmarty Mihály *Csongor és Tündé*jének olvasópróbáján a Dráma és Komédia Színházban.[572] Illyés kiselőadást tartott az olvasópróbán részt vevő színészeknek Vörösmarty Mihály művészetéről.

Miután visszatértek Moszkvába, Illyés Gyula és Király István Zagorszkban[573] jártak, és megnézték a kolostort. Jártak a Lenin Múzeumban, a Dosztojevszkij Emlékmúzeumban, megismerkedtek a moszkvai metróval, részt vettek a Vörösmarty Mihály születésének százötvenedik évfordulója alkalmából rendezett esten.[574] Találkozót szerveztek nekik a *Novij Mir* folyóirat munkatársaival. Ezenkívül Király István találkozott Vinyicsenko[575] és Jermilov elvtársakkal, Illyés Gyula pedig kétszer találkozott Hidas Antallal és A. Krasznovával, akikkel[576] Pollacsek[577] orvos révén lépett kapcsolatba.

Ugyancsak találkozott Illyés Gyulával és Király Istvánnal Juhász, a magyar nagykövetség kulturális attaséja. E találkozó során a beszélgetés fő témája[578] a József Attila-kérdés volt.

Minden, amit Moszkvában és Leningrádban láttak és hallottak, kitörölhetetlen hatással volt a magyar vendégekre. Visszatérve hazájába, Illyés Gyula azt mondta, hogy ez az utazás nagyon sokat nyújtott neki, és tiszta szívből hálás a Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottságának, hogy lehetőséget biztosított neki alaposabban megismerkedni országunk életével. Király István, kifejezve háláját a neki biztosított lehetőségért, hogy országunkban járhatott, és megismerked-

572 A *Csongor és Tünde* 1955-ben jelent meg először oroszul, Alekszandr Gerskovics és Abram Gozenpud fordításában. Az olvasópróbát követő előadásnak nincsen nyoma, és Gerskovics is azt erősíti meg, hogy a tényleges színházi bemutató végül nem valósult meg. Ld.: Alekszandr Gerskovics: Hogyan lettem „magyarológus"? *Budapest*, 1975, 4. sz., 12.
573 Kolostoráról híres pravoszláv egyházi központ Moszkvától hetven kilométerre. 1930 és 1991 között V. M. Zagorszkij kommunista forradalmár nevét viselte. 1991 óta Szergijev Poszad.
574 Az estről az *Irodalmi Újság* is beszámolt: „Vörösmarty Mihály halálának 100. évfordulója alkalmából Moszkvában, a Szovjet Írók Szövetsége és az Állami Külföldi Irodalmi Könyvtár ünnepi estet rendezett, amelyen moszkvai költők, fordítók, újságírók, diákok és üzemi dolgozók vettek részt. Jelen volt a moszkvai főiskolán tanuló magyar diákok csoportja is. Vörösmarty alkotásairól Jelena Malihina tartott előadást. A megjelentek nagy tapssal fogadták Illyés Gyula felszólalását, aki Király István irodalomtörténésszel együtt jelen volt az ünnepi esten." Ld.: *Irodalmi Újság*, 1955. december 10., 8.
575 Minden bizonnyal Ivan Vinyicsenkóról, az *Izvesztyija* budapesti tudósítójáról van szó, aki magyar irodalmi kérésekről is publikált. Ld.: Ivan Vinyicsenko: A magyar drámaírás „tűzkeresztsége". *Irodalmi Újság*, 1952. február 28., 7.
576 Innentől kezdve a mondat végéig kézírással.
577 Pollacsek Lászlóról, a Kreml kórházának fül-orr-gége, majd igazgató főorvosáról van szó.
578 A gépiratban az első változat, a „beszélgetés fő kérdése" áthúzva és kézírással javítva.

hetett a szovjet néppel, kijelentette: soha nem fogja ezt elfelejteni, és minden erejével azon lesz, hogy szélesedjen és erősödjön a barátság Magyarország és a Szovjetunió között, hogy a magyar irodalom méltónak bizonyuljon tanítójához, a nagy szovjet irodalomhoz, és mindig a szovjet irodalommal[579] kéz a kézben haladjon a békéért és a népek boldog jövőjéért harcolók első soraiban.

(Szalimon)

Gépelt eredeti. RGALI, f. 631, op. 26, gy. 1199, l. 1–5.

579 A „szovjet irodalommal" kézírással van beszúrva.

29.

Dmitrij Polikarpovnak, az SZKP KB Kulturális Osztálya vezetőjének feljegyzése az SZKP Központi Bizottsága számára Ilja Ehrenburg és a magyar írók budapesti találkozójáról

Moszkva, 1956. január 4.[580]

Az SZKP KB-nak[581]

Ilja Ehrenburg levelet küldött az SZKP KB-nak, amelyben azt írja, tudomására jutott, hogy az SZKP KB-hoz eljutott egy feljegyzés arról a budapesti találkozóról, amelyen ő, Ny. Tyihonov és magyar írók vettek részt, s amely helytelenül magyarázza a kijelentéseit.[582]

Az Ilja Ehrenburg, Ny. Tyihonov és magyar írók közötti 1955. októberi magyarországi találkozóról van szó, amely akkor jött létre, amikor előbbiek gépe Bécs felé tartva Budapesten kényszerleszállást hajtott végre. Rákosi elvtárs kérésére, aki arra számított, hogy a magyar írók találkozója a szovjet irodalom képviselőivel pozitív hatást gyakorol majd, Tyihonov és Ehrenburg elvtársak magyar irodalmárok nagy csoportja előtt szerepeltek, és a szovjet irodalom fejlődéséről és a Szovjet Írószövetség munkájáról ejtettek szót.

Ahogy a budapesti szovjet nagykövetség SZKP KB-hoz eljutott feljegyzéséből kitűnik,[583] Ehrenburg ezen a beszélgetésen olyan kijelentéseket engedett meg magának, amelyeket a magyar irodalom jobboldali pártellenes szárnyának hívei arra használtak fel, hogy igazolják vele álláspontjukat. Amikor például arra a kérdésre válaszolt, hogy mi az összefüggés az irodalom ideológiai irányítása és az alkotói szabadság között, Ehrenburg kijelentette, hogy a világon a legkevésbé

580 Oroszul megjelent: Afianyi 2001, 466–469.

581 Az első oldal bal hasábjában kézírásos bejegyzés olvasható: „Egyetértek. Javaslom, hogy Polikarpov és Rjurikov elvtársak legyenek megbízva azzal, hogy beszélgessenek el erről [Ehrenburggal – a szerk.]. D. Sepilov. 1956. I. 23."

582 Ld. a 25. sz. iratot.

583 Ld. a 19. sz. iratot.

szereti a szerkesztő piros és kék ceruzáját, és nem ért egyet az *Olvadás*nak a szovjet sajtóban megjelent kritikájával, és a második részt írja. Ehrenburg ironikusan beszélt az úgynevezett „társadalmi megrendelésről", a munkások írókkal szembeni abbéli elvárásairól, hogy könyveket írjanak róluk, túlozva és lekicsinylően jellemezte a szovjet termelési regényt. Ehrenburg kijelentéseit a szovjet irodalom fejlődésére vonatkozó tapasztalatokról nihilizmus hatotta át.

Ny. Tyihonov és Ehrenburg találkozójára a magyar írókkal feszült légkörben került sor, egy nappal azt követően, hogy a Magyar Írók Szövetsége vezetőségének hét tagja kijelentette, nem ért egyet a párt irodalompolitikájával, és kiléptek a vezetőségből.[584] Ehrenburg elégedetlenkedő, hatásvadász kijelentéseit ezért hatalmas tapssal fogadták a jobboldali kispolgári szárny hívei, és érvként használták fel az „alkotói szabadság" védelmében, a párt irodalompolitikai elveivel szemben.

Ehrenburg elvtárs azzal magyarázza a beszélgetés jellegét és a szavaira adott reakciókat, hogy nem ismerte kellően a magyar irodalomban kialakult egészségtelen légkört, és nem gyanította, hogy a neki feltett kérdések provokatív jellegűek.

Ezzel kapcsolatban emlékeztetni lehet arra, hogy Ehrenburg más helyzetben, külföldi írók és művészek előtt már többször tett hasonló jellegű kijelentést.

1954 májusában Ilja Ehrenburg a Francia Írók Nemzeti Bizottságában Párizsban előadást tartott irodalmi kérdésekről. Ott ugyanúgy túlzóan jellemezte a termelési témájú szovjet regényeket (Budapesten Ehrenburg megismételte és még maróbbra élezte ki a nézeteit), nihilista módon nyilatkozott a szovjet kritikáról és irodalomról, semmilyen pozitív és tanulságos oldalára nem mutatott rá.

1955 októberében Ehrenburg találkozott a Moszkvában tartózkodó David Alfaro Siqueiros[585] mexikói haladó festővel. Később Siqueiros elmondta a Moszkvai Művészek Szövetségében tartott előadásában, hogy Ehrenburg közölte vele, őt és néhány másik barátját fárasztja a propagandisztikus művészet.

Ehrenburg nem titkolja, hogy a kortárs burzsoá dekadens és formalista művészet híve. Az *Inosztrannaja Litye*ratura szerkesztőbizottságának tagjaként 1955 elején igyekezett ráerőltetni saját szempontjait a lap szerkesztőségére, és elérni, hogy azoknak megfelelően töltsék meg a lap hasábjait. A szerkesztőbizottság ülé-

584 Erre bővebben ld. a 18., 19., 20. és 23. sz. iratokat.
585 David Alfaro Siqueiros mexikói marxista festőről van szó.

sén Ehrenburg határtalan lelkesedésének adott hangot Hemingway[586] *Az öreg halász és a tenger* című naturalista és szárnyaszegett elbeszélése kapcsán (Ehrenburg véleménye szerint annak „még gyenge pontjai is erősebbek azoknál a középszerű dolgoknál, amelyek a lapokban nyomtatásban megjelennek"). Ehrenburg Faulknert[587] ajánlotta valódi író gyanánt, akinek alkotásai végletesen formalisták és komorak, és Mauriacot, a francia reakciós katolikus írót.[588] A haladó irodalom sok művéről és számos, nálunk széles körben ismert élvonalbeli íróról pesszimistán, szkeptikusan és lenézően beszélt. André Stil realista, erős eszmei mondanivalót hordozó regényeiről Ehrenburg a burzsoá esztétákhoz hasonlóan úgy nyilatkozik, mint az irodalom „szörnyű jelenségéről". Roger Vailland *Foster ezredes bűnösnek vallja magát* című darabját, amely leleplezi az amerikai agressziót Koreában, silánynak és förtelmesnek nevezte. A népi demokratikus országok íróinak regényeit és elbeszéléseit Ehrenburg folyton rossznak véli, amelyek méltatlanok arra, hogy az *Inosztrannaja Litye*ratura oldalain megjelentessék őket.

Annak jeléül, hogy nem ért egyet a lap irányultságával, amely nem felelt meg a szándékainak, Ehrenburg kilépett a szerkesztőségből.

Ehrenburg a különféle külföldi szereplésein és a külföldi művészekkel folytatott találkozói során nyílt vagy burkolt formában terjeszti nézeteit. Úgy, hogy eközben a gondolataira úgy tekintenek, mint a szovjet irodalom, a Szovjet Írószövetség hiteles képviselőjének véleményére. Így az ehhez hasonló szereplések alkalmasak arra, hogy kárt okozzanak a szovjet irodalomnak és a szovjet esztétikai gondolkodásnak a külföldi irodalom és művészetek fejlődésére gyakorolt hatásában.

Célszerűnek vélnénk Ehrenburg elvtárs bekéretését az SZKP KB-ba, és felhívni a figyelmét arra, hogy megengedhetetlenek a külföldi irodalom és művészetek képviselőivel folytatott beszélgetések során kifejtett nézetei, amelyek összeegyeztethetetlenek pártunk ideológiájával és politikájával az irodalom és művészetek terén.

586 Ernest Hemingway irodalmi Nobel-díjas amerikai író, novellista, újságíróról van szó.
587 William Faulkner irodalmi Nobel-díjas amerikai regényíró, novellista, forgatókönyvíróról van szó.
588 François Mauriac irodalmi Nobel-díjas francia íróról van szó.

Az SZKP KB Kulturális Osztályának vezetője D. Polikarpov
Az Osztály szektorvezetője V. Ivanov

56. I. 4.[589]

Gépelt eredeti. RGANI, f. 5, op. 36, gy. 3, l. 68–70.

589 Az utolsó oldalon, a lap alján kézírásos záradék olvasható: „SZKP KB. Az SZKP KB titkárai utasításának megfelelően elbeszélgettünk Ehrenburg elvtárssal a feljegyzésben foglalt kérdésekről. 56. IX. 4. D. Polikarpov." Alatta, szintén kézírással: „Irattárba. V. Gorbunov. 56. IX. 6."

30.

Dmitrij Polikarpovnak, az SZKP KB Kulturális Osztálya vezetőjének feljegyzése az SZKP Központi Bizottsága számára szovjet íródelegáció Magyarországra küldéséről és magyar irodalmi művek publikálásáról szovjet lapokban

Moszkva, 1956. január 4.

Az SZKP KB-nak

A budapesti szovjet nagykövetség Külügyminisztérium által megküldött, a magyar irodalom helyzetét jellemző anyagaiban felvetődik az a javaslat, hogy a Szovjet Írószövetség küldjön a Magyar Népköztársaságba egy 2-3 főből álló befolyásos szovjet íródelegációt. Felmerül továbbá az is, hogy szükség lenne magyar írók könyveiről és a magyar irodalomról szóló más anyagokról írt recenziók közlésére szovjet irodalmi lapokban.[590]

Egy szovjet íródelegáció Magyarországra küldését tervbe vette a Szovjet Írószövetség, erre 1956 első negyedévében kerül sor.

Ami a magyar irodalomra vonatkozó anyagok szovjet irodalmi sajtóban való közlését illeti, ezt szükségszerűnek véli a *Litye raturnaja Gazeta* és az *Inosztrannaja Litye ratura* szerkesztősége. A *Litye raturnaja Gazeta* anyagot közölt a magyar irodalomban a jobboldali elhajlással szemben kialakult küzdelemről (1955. XII. 22.).[591] Az *Inosztrannaja Litye ratura* a következő számaiban számos magyar

590 Ld. a 20. sz. iratot.

591 Ld.: Литература – дело народа. По страницам венгерской печати. *Литературная газета*, 22 декабря 1955 г., 4. A cikk ismerteti az MDP KV határozatát az irodalmi életben tapasztalt jobboldali elhajlásról és Darvas József *Az irodalom a nép ügye* c., a *Szabad Nép* 1955. december 11-i számában megjelent tárcájának tartalmát. Az ismertetés kiemeli Benjámin Lászlót és Déry Tibort mint azon írókat, akik egyoldalúan világítják meg a magyar nép életét, és ezért hiteltelenítik a kultúrában és a gazdaságban elért eredményeket, továbbá Déry, Zelk, Háy és Méray nevét említve tájékoztatja a szovjet olvasókat arról, hogy az írószövetségen belül pártellenes csoportosulás jött létre.

író elbeszélését, továbbá Magyarországon megjelent könyvekről írt recenziókat és véleményeket, magyar szerzők cikkeit fogja közölni.[592]

SZKP KB Kulturális Osztályának vezetője D. Polikarpov
Az Osztály szektorvezetője V. Ivanov

1956. január 4.[593]

Gépelt eredeti. RGANI, f. 5, op. op. 36, gy. 3, l. 66.

592 Vö. a 26. és 32. sz. iratokkal. Az *Inosztrannaja Lityeratura* 1956. évi 1–3. számaiban a magyar irodalmat Oleg Rosszijanov Palotai Boris *Ünnepi vacsora* c. regényéről írt recenziója, Horváth Márton József Attiláról szóló esszéje és Sütő András *Túrós puliszka* c. elbeszélése reprezentálta. Ld.: О. Россиянов: О новом романе Бориш Палотаи. *Иностранная литература*, 1956, № 1, 218–221.; Мартон Хорват: Аттила Йожеф – поэт венгерского рабочего класса. *Иностранная литература*, 1956, № 2, 175–180.; Анраш Шютё: Мамалыга с брынзой. (Рассказ.) *Иностранная литература*, 1956, № 3, 7–13.

593 A lap alján kézírásos bejegyzés: „Irattárba. 56. I. 5. V. Gorbunov."

31.

V. Ny. Kelin budapesti nagykövetségi attasé feljegyzése a *Csillag* főszerkesztőjével, Király Istvánnal folytatott 1955. december 20-i megbeszéléséről az Illyés Gyulával közös 1955. őszi szovjetunióbeli útjukról

Budapest, 1956. január 6.

V. Ny. Kelin naplójából[594] Titkos. 1. sz. példány
1956. január 6.
A 18. számhoz

Feljegyzés a Király Istvánnal, a *Csillag* főszerkesztőjével folytatott beszélgetésről

1955. december 20.

V. V. Asztafjev engedélyével ellátogattam Király Istvánhoz, miután meghívott magához.

Király Illyés Gyula íróval együtt, a Szovjetunió Kulturális Minisztériumának meghivására, november folyamán a Szovjetunióban tett látogatást, s elmondta, hogy szeretné velem megosztani útjuk egyes tapasztalatait.[595]

Király aláhúzta, hogy mindenekelőtt három kérdésre szeretne kitérni, amelyek véleménye szerint figyelmet érdemelnek.

1. Mindenekelőtt nagyon meglepte az a fogadtatás, amelyben a Szovjetunióban részesült, és nem a szívélyesség, a kényelem stb. tekintetében – hiszen ilyen vonatkozásban minden nagyon jó volt –, hanem az út gyakorlati oldala tekintetében.

594 A feljegyzést A. A. Gromiko külügyminiszter-helyettes küldte át az SZKP KB-nak 1956. január 24-én. Az átirat jobb alsó sarkában kézírásos záradék olvasható: „Irattárba. Szimonov író magyarországi tartózkodása idején beszélgetett Királlyal. V. Leszakov. A KB szektorvezetője. 56. V. 29. Naumov". Ld.: RGANI, f. 5, op. 28, gy. 394, l. 1.

595 Illyés és Király útjára ld. még a 24., 26. és 28. sz. iratot.

Király feltételezte, hogy a Szovjet Írószövetség – valamelyest ismerve, hogy mennyire bonyolult a magyar irodalom helyzete, és ismerve a magyar irodalom egyes problémáinak értékelésében megmutatkozó nézetkülönbségeket, így például a József Attila munkásságának megítélésében a Magyar és a Szovjet Írószövetség között meglévő véleménykülönbségeket[596] – érdeklődést mutat Király és Illyés szovjetunióbeli utazása iránt, és a velük folytatott beszélgetések során megteszik a szükséges lépést annak érdekében, hogy képet alkossanak a magyar irodalom helyzetéről. Ugyanakkor kissé másként alakult. Néhány nappal azután, hogy Moszkvába érkeztek, Szurkov egyedül csak Illyést hívta meg magához,[597] és sokáig beszélgetett vele. A beszélgetés teljes tartalmát Király nem ismeri, Illyés egyes részletekről tett kijelentései alapján Király csak arra tud következtetni, hogy ez egy komoly beszélgetés volt, amely a magyar irodalom problémáit érintette.[598]

Király azt mondta, hogy maga Illyés is kicsit kényelmetlenül érezte magát, amikor Szurkov egyedül csak őt hívta meg, megpróbált célozni rá, hogy jobb lenne, ha a beszélgetésben Király is részt venne. Egyúttal értésére adták, hogy Szurkov csak vele szeretne beszélni.

Király azt mondta, nagyon meglepődött azon, hogy így vetődött fel ez a dolog, de mivel neki mindenképpen találkoznia kellett Szurkovval, többször is kérte a Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottságában, hogy szervezzék meg számára ezt a találkozót. Királynak mindig azt válaszolták, hogy Szurkov mindenképpen fogadja majd. Amikor már csak két nap maradt a hazautazásig, Király ismét felvetette ezt a kérdést. Azt felelték neki, hogy Szurkovnak el kellett utaznia valahova, ezért nem tudja fogadni őt.

Király azt mondta, sehogy nem tudja megérteni, ez miért történt így. Ezzel a hozzáállással őt személyesen nagyon megbántották. Illyés is kissé kényelmetlenül érzi magát a történtek miatt.

Király véleménye szerint most az a legfontosabb, hogy beszélni fog-e erről Illyés itt, Magyarországon, vagy nem fog. Ha ismertté válik ez a tény, annak következményei nagyon szomorúak lehetnek. Sok magyar író úgy fogja értelmezni a történteket, hogy a szovjet írók a magyar irodalom ellenzéki irányzatát támogatják, amelyet, mint köztudott, a moszkvai útjukig Illyés Gyula is támogatott,[599] mert ennek az irányzatnak a képviselőjével találkozott és beszélgetett Szurkov, a pártvonal képviselőjét pedig még csak fogadni sem kívánta. Ha figyelembe vesszük, hogy vannak olyan magyar írók, akik bírálják az MDP irodalompolitikáját, és szembehelyezik azt a szovjet irodalompolitikával, amely véleményük szerint türelmesebben és liberálisabban viszonyul az írókhoz, akkor Illyés és Király moszkvai fogadtatása ismét az ő nem pártos és pártellenes magatartásuk igazolásául szolgálhat.

Érdeklődtem, hogy találkozott-e Király szovjet írókkal, és beszélgetett-e a Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottságának valamely képviselőjével. Király azt felelte, hogy saját kezdeményezésére találkozott Jermilov irodalomkritikussal, illetve ellátogatott a *Novij Mir* szerkesztőségébe. Több találkozója nem volt szovjet írókkal.

Király azt mondta, azzal a szándékkal utazott Moszkvába, hogy objektív tájékoztatást adjon a szovjet íróknak a magyar irodalom helyzetéről, és tanácskozhasson velük, ugyanakkor nem az ő bűne, hogy ebből nem lett semmi.

2. Királynak olyan benyomása keletkezett, hogy Hidas Antal a magyar irodalom fő szakértőjeként állítja be magát Moszkvában.[600]

Illyés és Király Moszkvába érkezése után Hidas Antal is furcsán viselkedett Királlyal. Hidas azonnal találkozni akart Illyéssel, demonstratívan aláhúzta, hogy négyszemközt, Király nélkül szeretne vele beszélni. Nyíltan mellőzte Királyt, annak ellenére, hogy Illyés egyenesen megmondta neki: hármuknak együtt kellene beszélniük.

Király azt mondta, hogy Hidas, aki nyilván észlelte, hogy milyen demonstratívan viselkedik, végül úgy döntött, találkozik Királlyal is, de utóbbi már maga utasította vissza a találkozót, amiért Hidas így viselkedett vele.

Azon egyes részletek alapján, amit Illyés elmesélt a Hidassal folytatott beszélgetéséről, Király azt vette ki, hogy Hidast lehordták amiatt, ahogy József Attila költészetét értékelte, és nagyon elégedetlen. Ugyanakkor, noha hivatalos lépéseket is tettek annak érdekében, hogy ebben a tekintetben javítsanak a helyzeten,

596 József Attila költészetének értékelése kapcsán alapvetően nem is a két írószövetség között, hanem a József Attilával kapcsolatos irodalmi diskurzust a Szovjetunióban tematizáló Hidas Antal és a magyar irodalmi alkotók között mutatkoztak meg nézetkülönbségek. Erre részletesen ld.: Babus 2007/a.

597 Aláhúzás kézírással.

598 Ld. a 24. sz. iratot.

599 Aláhúzás kézírással.

600 A bekezdés a bal lapszélen kézírással kijelölve.

Hidas azt mondta, hogy a szovjet írók és olvasók nem fogadják el József Attila költészetét, és nem tekintik Magyarország proletárköltőjének.

Király megjegyezte, hogy egyáltalán fogalma sincs, Hidasnak mi a baja vele, de egészen nyilvánvalóan érezte ezt moszkvai tartózkodása idején. Király azt mondta, nem kizárt, hogy Hidas Szurkov előtt is tett valamilyen lépést ellene, ami miatt Szurkov nem fogadta őt.

Hidassal kapcsolatban Király megjegyezte még, hogy az orosz nyelvű magyar költészeti antológiában a magyar irodalom fejlődését meghatározó alkotók jelentőségét tekintve Petőfi után a második helyen Hidas áll. Király úgy gondolja, hogy ez helytelen, és hamis látszatot kelt a dolgok valós állásáról.

3. Király megjegyezte, hogy ha jól látja, a Szovjetunióban két csoport működik, amelyek a magyar irodalmat fordítják és népszerűsítik, az egyik a Hidas és Krasznova nevével fémjelzett, idősebb szakemberekből álló csoport, a másik csoportba „fiatalok" tartoznak, Gromov, Gerskovics és mások. A két csoport nem áll igazán jó viszonyban egymással, és ez korántsem az egyes magyar irodalmi művek fordításával kapcsolatos elméleti kérdésekből táplálkozik. Egyébként a „fiatalok" csoportja progresszívebbnek tűnt Király számára.

Király megtudta, hogy oroszra fordították Illyés Petőfiről szóló kiváló művét, amelyet nagyon nagyra értékeltek Magyarországon, ugyanakkor azért nem adják ki, mert ugyanebben a témában írt könyvet Hidas is, amely természetesen jelentős mértékben elmarad Illyés művétől. Azért, hogy ne rontsák a Hidas könyvéről kialakult képet, nem adják ki Illyés művét.

Király azt mondta, hogy ha figyelmen kívül hagyjuk a fentebb elmondottakat, akkor az utazás nagyon jó benyomást tett mind rá, mind Illyésre. Király különösen sokat beszélt Illyésről.

A szovjetunióbeli útjáig Illyés az ellenzéki érzelmű írókhoz tartozott. A moszkvai útja – Moszkvában már járt a 30-as években – Király szerint kivételesen nagy hatással volt rá. Illyés többször is mondta Királynak, hogy most már nincsenek kételyei a tekintetben, hogy a szovjet és a magyar nép a helyes úton halad. Király szerint az út válságba sodorta Illyést. Már nem tudja tartani a korábbi nézeteit, és gyökeresen meg kell változtatnia az álláspontját. Ugyanakkor Király attól tart, hogy az álláspontjának ilyen gyökeres átalakulása az ellenzéki érzelmű írók körében szóbeszédeket ébreszt majd arról, hogy Illyést „megvették".

Király megjegyezte: az egy hónapos közös útjuk meggyőzte őt arról, hogy Illyés mélységesen szereti a népet, és a korábban kifejezett elégedetlensége csak

a nép féltése volt, attól félt, hogy a népet nem a teljesen helyes úton vezetik. A szovjetunióbeli útja végérvényesen eloszlatta ezeket a félelmeit.

A beszélgetés végén afelől érdeklődtem, hogy miként látják jelenleg az MDP KV-nek az irodalmi élet jobboldali szárnya ellen irányuló határozatát.[601]

Király azt mondta, hogy az MDP KV határozata csak az első lépés, amelyet folyamatosan fejleszteni kell, hogy győzelmet lehessen aratni az irodalomban.

Most a legfontosabb feladat az, hogy szervezeti intézkedéseket foganatosítsanak az irodalmi életben. A közeljövőben több szervezeti intézkedést is terveznek az írószövetségben. Meg fogják változtatni a kiadók és szerkesztőségek személyi összetételét.

A már közismert „manifesztumot" aláíró 58 ember közül 52-en már visszavonták az aláírásukat. Csak hatan maradtak: Déry, Zelk, Aczél, Benjámin, a fiatal költő, Csoóri[602] és a Konzervatórium igazgatója, Szervánszky.[603]

Jelenleg két tendencia figyelhető meg azon írók kapcsán, akik felléptek a párttal és a népi demokráciával szemben. Az egyik vonalat az *Irodalmi Újság* követi, amelynek lényege röviden a következő: ha nem akartok együttműködni velünk, nem kell, elboldogulunk nélkületek.[604] A másikat a *Szabad Nép* irodalmi rovata képviseli: ápolni kell az írók lelkét, türelmesnek kell lenni velük. Ez a

601 Az MDP PB 1955. december 1-jei, „az irodalmi életben mutatkozó jobboldali jelenségekről" elfogadott határozatáról van szó. A határozat többek között megbélyegzi a pártellenes nézeteket hangoztató írókat, Déry Tibort, Zelk Zoltánt, Aczél Tamást stb., a párttal kapcsolatban kétértelmű retorikát alkalmazó *Irodalmi Újság*ot, és kimondja, hogy a jobboldali opportunizmus a legnyíltabb és legszervezettebb formájában az irodalmi élet területén mutatkozik. Kimondja továbbá, hogy javítani kell a kommunista írók közötti ideológiai, politikai és pártmunka színvonalán, erősíteni kell a marxista szellemű kritikát, illetve javítani kell az írószövetség pártszervezetének munkáján. A határozat szövegét teljes terjedelemben ld.: Izsák 1998, 381–386.

602 A bekezdésben aláhúzások kézírással.

603 A bekezdés a bal hasábban kézírással kijelölve. Szervánszky Endre magyar zeneszerző, zenepedagógusról van szó. Ekkor nem ő volt a konzervatórium igazgatója, hanem (1943-tól 1957-ig) Zathureczky Ede hegedűművész.

604 Sic! Nem tudni pontosan, hogy Király mit ért ezen; hiszen 1955 őszén éppen az *Irodalmi Újság* által képviselt szabadabb alkotói vonal kapcsán éleződtek ki az ellentétek az írók és a hatalom között.

tendencia volt tetten érhető Sőtérnek[605] és másoknak a *Szabad Nép*ben publikált cikkeiben.[606]

Így, mondta Király, a hivatalos irányvonal sem egységes, és az írók ezt jól látják. Jelenleg, Király véleménye szerint, sok függ attól, hogy milyen konkrét intézkedéseket hoznak majd az irodalmi élet javítása érdekben, és milyen gyorsan hozzák meg őket.

Király megjegyezte: egyes kevésbé tehetséges kommunista írók kísérletet tettek arra, hogy irodalmi téren tőkét kovácsoljanak maguknak az MDP KV határozatából. Ezek az írók mindenütt azt nyilatkozzák, hogy korábban csak azért szorították háttérbe őket, mert kommunisták. Valójában, mondta Király, ezen írók műveit nagyrészt azért nem jelentették meg, mert irodalmi értelemben érdektelenek.

A Szovjetunió magyarországi nagykövetségének attaséja V. Kelin

4 példányban
1. – Szemjonov elvtársnak[607]
2. – Nyikolajev elvtársnak
3. – Az Információs Bizottságnak
4. – Az ügyiratba
Gépelte: Dorofejeva
56. I. 3.
14. sz.

Gépelt másolat. RGANI, f. 5, op. 28, gy. 394, l. 2–6.

605 Sőtér István Kossuth-díjas író, irodalomtörténész, egyetemi tanárról van szó. A *Szabad Nép* 1955. évi évfolyamában két tárca jelent meg a tollából. Ld.: Sőtér István: A szocialista irodalom iránytűje. *Szabad Nép*, 1955. április 27., 3. Sőtér István: Az irodalom pártosságáért. *Szabad Nép*, 1955. december 18., 5. Király nyilván elsősorban ez utóbbira gondolt.
606 A témában megjelent egyéb írások a *Szabad Nép* 1955. évi évfolyamában: Diószegi András: A pesszimizmus ellen. *Szabad Nép*, 1955. június 5.; 5. Horváth Márton: Alkotó értelmiség. *Szabad Nép*, 1955. július 24., 5.; Darvas József: Az irodalom a nép ügye. *Szabad Nép*, 1955. december 11.; 5. Földes Mihály: Az írói hivatásról. *Szabad Nép*, 1955. december 17., 4.
607 Vlagyimir Szemjonov külügyminiszter-helyettes.

32.

Dmitrij Polikarpovnak, az SZKP KB Kulturális Osztálya vezetőjének és Ivan Vinogradovnak, az SZKP KB Külföldi Kommunista Pártok Osztálya osztályvezető-helyettesének előterjesztése az SZKP Központi Bizottsága számára az *Inosztrannaja Lityeratura* főszerkesztője, Alekszandr Csakovszkij által a lap ideológiai irányultságával kapcsolatban feltett kérdésekről

Moszkva, 1956. január 12.[608]

Az SZKP KB-nak

Az *Inosztrannaja Lityeratura* főszerkesztője, Csakovszkij elvtárs kéri, hogy fogadják őt az SZKP Központi Bizottságában, és adjanak számára iránymutatást számos kérdésben, amelyek a lap szerkesztőségének munkája során követett elveket és a külföldi irodalomban zajló folyamatok és jelenségek bemutatását illetik.[609]

A feltett kérdések egy részét pozitívan kell megvizsgálni.

Csakovszkij elvtárs azt mondja, szükség lenne, hogy az *Inosztrannaja Lityeratura* szerkesztősége szoros alkotói kapcsolatot tarthasson fenn a népi demokratikus országok íróival, amikor a műveiket publikálásra készítik elő. Ezzel kapcsolatban kifejezi azt a kívánságát, hogy engedélyezzék a lap számára a fordítandó művek szerzőinek meghívását a népi demokratikus országokból, hogy közösen dolgozhassanak a fordítás megjelentetésének előkészítése során.

Célszerű lenne támogatni ezt a kérést. Mivel azonban a szerkesztőség nem rendelkezik pénzügyi fedezettel külföldi írók meghívására, az ilyen aktív alkotói utakat a meghívottak a saját költségükön tudnák fedezni. A szerkesztőség ebben

608 Oroszul megjelent: Afianyi 2001, 477–479.
609 Ld. a 27. sz. iratot.

az esetben szovjet valutában honoráriumot fizethetne a meghívott szerzőnek a publikálandó műve után.

Az *Inosztrannaja Litye*ratura annak idején közölte Mihail Solohov levelét, amely felhívást tesz közzé a világ összes íróhoz, hogy „Genf szellemében" szélesítsék kölcsönös alkotói kapcsolataikat. Külföldről számos válasz érkezett Mihail Solohov felhívására. Ezekben kifejezésre juttatják azt a javaslatot is, hogy az írók számára szervezzenek nemzetközi találkozót.[610] Ezzel kapcsolatban támogatni kellene Csakovszkij elvtárs arra vonatkozóan kívánságát, hogy a Szovjet Írószövetség és a Szovjet Béketanács vitassa meg ezt a kérdést, és tegyen javaslatot az SZKP KB számára.

Helyeslendő az *Inosztrannaja Litye*ratura szerkesztőségének azon szándéka is, hogy leleplezze a reakciós sajtó hazug cikkeit a demokratikus tábor irodalmáról és kultúrájáról, ideológiai ellenpropagandát folytasson, bevonva ebbe a külföldi szerzőket is.

Csakovszkij elvtárs kéri, mutassunk irányt a tekintetben, hogyan kell viszonyulni az olyan írókhoz, mint Upton Sinclair és John Priestley, akik a 30-as években demokratikus elveket vallottak, de a második világháború után a Szovjetunió politikájával szemben foglaltak állást, s jelenleg semleges álláspontra helyezkednek.

Az Upton Sinclairhez való viszony kérdését megvizsgálta az SZKP KB. Iránymutatásul lett szabva, hogy objektíven kell értékelni tevékenységét és irodalmi hagyatékát, ki kell adni azokat a realista műveit, amelyek leleplezik a kapitalizmust, ugyanakkor kritizálni kell alkotói munkásságának gyenge, reakciós oldalait. Ezeket az elveket kell érvényesítenie az *Inosztrannaja Litye*ratura szerkesztőségének is Upton Sinclairrel, John Priestley-vel és a hasonló burzsoá írókkal szemben.

Az egyéb kérdések, amelyek Csakovszkij elvtárs levelében megfogalmazódtak, abból adódtak, hogy nem volt helyes az *Inosztrannaja Litye*ratura szerepéről és ideológiai feladatairól alkotott felfogás. Csakovszkij elvtárs többek között kéri, adjanak neki útmutatást a tekintetben, hogy az *Inosztrannaja Litye*raturának milyen mértékben kell „beavatkoznia" a népi demokratikus országok irodalmában

610 Az *Inosztrannaja Litye*ratura 1956. évfolyamában összesen 39 külföldi író reagált Solohov felhívására, többek között Alberto Moravia, Pablo Neruda, Howard Fast, André Moreau stb.

zajló ideológiai küzdelembe, bírálva ezen országok irodalmárainak hibás nézeteit s bemutatva az irodalmi vitákat.

Az *Inosztrannaja Litye*ratura nem valamiféle vezető vagy irányító központ a népi demokratikus országok irodalma tekintetében. Az a feladata, hogy megismertesse a szovjet olvasót a külföldi irodalom legjobb alkotásaival, a művészeti és esztétikai gondolkodás vívmányaival, és elősegítse a külföldi és a szovjet írók és kritikusok közötti alkotói tapasztalatcserét. A népi demokratikus országok irodalmi életébe és küzdelmébe való „beavatkozás" kérdése szóba sem jöhet. A lapnak a népi demokratikus országokban zajló ideológiai küzdelmet annak szellemében kell bemutatni, amilyen értékelést az illetékes kommunista és munkáspártok határozataikban ezekről a jelenségekről adtak. Rendszerint ilyen esetekben a lapnak be kell vonnia ebbe kompetens szerzőket magukból a népi demokratikus országokból.

A lap szerkesztősége mindenáron meg akarja nyerni szerzőnek a neves burzsoá írókat, nemcsak azokat, akik részt vesznek a békemozgalomban, lojálisan viszonyulnak a demokratikus táborhoz, hanem azokat is, akik a progresszív mozgalmon kívül állnak, s akiknek alkotásai dekadens jellegűek.

Ez az irányvonal érvényesült például akkor is, amikor objektivista módon álltak hozzá Hemingway *Az öreg halász és a tenger* című apolitikus és sok tekintetben naturalista elbeszélése (1955/3. sz.), Mauriac *A kis idétlen* című, patológiai jelenségeken alapuló novellája (1955/6. sz.) és Merle[611] *Sziszifusz és a halál* című, a háborúellenes küzdelem témáját irreális síkra, a mitikus hősök világába áthelyező szimbolista fantáziadarabja (1955/4. sz.) közléséhez.

Abból a célból, hogy bemutassák a szovjet olvasóknak a kortárs burzsoá irodalomban zajló folyamatokat, a lapnak jogában áll burzsoá szerzők egyes szépirodalmi műveit megjelentetni. De ezen műveket a marxista esztétika szemszögéből kell értékelni. Ugyanakkor az *Inosztrannaja Litye*ratura eddig napvilágot látott hat számában nincsenek ilyen értékelések. A szerkesztőség nem mondja ki kritikai észrevételeit a nagy burzsoá mesterek műveivel kapcsolatban. Az *Inosztrannaja Litye*ratura nyomán más folyóirataink is ugyanerre az álláspontra helyezkedtek a burzsoá szerzők megjelentetett művei kapcsán. Így például az *Inosztrannaja Litye*ratura prózát szemléző cikkében (Szergej Lvov: Az ember he-

611 Robert Merle algériai születésű francia íróról van szó.

lye az életben. *Litye raturnaja Gazeta*, 1955. X. 27-i szám)[612] Hemingway *Az öreg halász és a tenger* című elbeszélése kapcsán egyedül csak dicsérő szavak voltak, amelyek a lap irányvonalának folytatását ösztönzik.

Az olvasók körében a burzsoá irodalomhoz való ilyetén hozzáállás helytelen képzeteket szül. A Moszkvai Egyetemen néha még olyan kérdéseket is feltesznek, hogy Hemingway elbeszélését a szocialista realista művekhez lehet-e sorolni.

A Vercors francia író[613] cikkével kapcsolatos esetben, melynek kérdését az SZKP KB-ban megvitatták, ugyanazok a hibás nézetek jelennek meg, amelyeket az *Inosztrannaja Litye ratura* főszerkesztője magáénak vall. Csakovszkij elvtárs szükségesnek vélte, hogy közöljék a lapban Vercors *A francia írókat nyugtalanító problémák* című cikkét, annak ellenére, hogy abban a szerző elítéli a progresszív irodalmat, s a marxista–leninista esztétikával ellentétes nézeteket fejt ki. Abból az utasításból, melyben az SZKP KB a lap szerkesztőségének azt javasolta, hogy tartózkodjanak Vercors cikkének közlésétől,[614] Csakovszkij elvtárs nem vont le helyes következtetést, s a levelében ismét felteszi a kérdést, hogy a lap publikálhatja-e burzsoá szerzők műveit, amelyek ideológiánk szempontjából elfogadhatatlan téziseket tartalmaznak.[615]

Az ilyetén kérdésfelvetéssel kapcsolatban szükségesnek véljük felhívni Csakovszkij elvtárs figyelmét arra, hogy a burzsoá kultúra képviselőivel csak ideológiai engedmények nélkül szabad kontaktust teremteni és együttműködni.

612 Сергей Львов: Место человека в жизни. Заметки о прозе в журнале «Иностранная литература». *Литературная газета*, 27 октября 1955 г., 2.

613 Vercors (Jean Bruller) francia íróról, illusztrátorról van szó.

614 Csakovszkij már korábban, éppen budapesti megbeszéléseinek hatására maga is lemondott Vercors *A francia írókat nyugtalanító problémák* c. cikkének közléséről, alapvetően arra hivatkozva, hogy Vercors abban megemlíti a Rajk-pert, ami nem szerencsés az akkori magyarországi irodalmi viszonyok között. Erre ld.: Csakovszkij levele V. I. Ivanovnak, az SZKP KB Tudományos és Kulturális Osztálya szektorvezetőjének. Budapest, 1955. október 8. RGANI, f. 5, op. 36, gy. 3, l. 9. Vercors későbbi magyarázata szerint azonban cikkének közlése eredetileg nem is a Rajk-per, hanem Lavrentyij Berija egykori belügyi népbiztos nevének említése miatt okozott dilemmát a főszerkesztőnek. Vercors cikke nem is jelent meg később sem, annak tartalmát maga a francia író ismertette egy jóval későbbi, 1987-ben a szaratovi Fegyin Múzeum munkatársainak írott levelében. Erre részletesen ld.: Baskirova 1989.

615 Ez téves, mivel Csakovszkij levelében nem vetette fel konkrétan a Vercors cikkének publikálásával összefüggő problémákat, más brit és amerikai szerzőkre utalt. Ld. a 27. sz. iratot.

SZKP KB
Kulturális Osztályának vezetője
D. Polikarpov

SZKP KB
osztályvezető-helyettese
I. Vinogradov

1956. január 12.

Gépelt eredeti. RGANI, f. 5, op. 36, gy. 3, l. 75–77.

33.

Kliment Ljovicskinnek, a Külügyminisztérium 5. Európai Osztálya ideiglenes ügyvivő vezetőjének átirata a Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottságának vezetője, Borisz Polevoj számára Köpeczi Bélának, a Kiadói Főigazgatóság elnökének a szovjet irodalmi művek kiadásának megtöbbszörözésével kapcsolatos közléséről

Moszkva, 1956. január 26.

Szovjetunió Külügyminisztérium — Titkos. 1. sz. példány
5. Európai Osztály — 1956. január 26.

A Szovjet Írószövetség titkárának
B. A. Polevoj elvtársnak

Budapesti nagykövetségünk munkatársával folytatott beszélgetése során a Kiadói Főigazgatóság elnöke, Köpeczi Béla elmondta, hogy tervezik a szovjet irodalmi művek kiadásának megtöbbszörözését a Magyar Népköztársaságban.[616] Ugyanakkor, mint Köpeczi közölte, a magyar nyelvű kiadásra szánt szovjet könyveket rendszerint az Új Magyar Könyvkiadó válogatja ki, ami bizonyos nehézségeket jelent a magyar elvtársak számára.

Abból a célból, hogy megkönnyítsék a Magyarországon kiadásra szánt szovjet irodalom kiválogatását, Köpeczi azzal a kéréssel fordult a nagykövetséghez,

616 Egyes magyar publicisztikák bírálták az Új Magyar Könyvkiadó kiadási politikáját, azt állítva, hogy az orosz és szovjet szerzők művei igényesebb válogatás nélkül jelennek meg Magyarországon. Héra Zoltán szerint a kiadó inkább a mennyiségre törekedett a szovjet művek magyar nyelvű kiadása terén, s meg sem várta, amíg egy-egy könyv bejárta a maga útját a Szovjetunióban, s valós irodalmi értéke megmutatkozott. Héra Zoltán: Táguló látóhatár. Szépirodalmi könyvkiadásunk jövő évi terveiről. *Szabad Nép*, 1956. szeptember 2., 4. Ezzel ellentétben Somogyi Nóra az Új Magyar Könyvkiadó hibájának éppen azt tartotta, hogy nem eléggé kezdeményező, és nincs meg benne az a potenciál, hogy önállóan meg tudja ítélni egy mű irodalmi értékét. Somogyi Nóra: Megjegyzések az Új Magyar Könyvkiadó tervéhez. *Új Világ*, 1956. szeptember 6., 6.

hogy nyújtson segítséget abban, hogy rendszeresen megkaphassák a kompetens szovjet szervektől azon szovjet írók műveinek listáját, amelyek magyar nyelvű fordítását és a Magyar Népköztársaságban való kiadását javasolják.

Kérjük, értesítse a Külügyminisztérium 5. Európai Osztályát, milyen döntést hoztak a magyar elvtársak fentebbi kérésével kapcsolatban.

A Külügyminisztérium 5. Európai Osztályának ideiglenes ügyvivő vezetője
K. Ljovicskin

2 – M. G.
56. I. 25.

Gépelt eredeti. RGALI, f. 631, op. 43, gy. 133, l. 18.

34.

Vlagyimir Szemjonov külügyminiszter-helyettes átirata Borisz Polevojnak, a Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottsága vezetőjének a VOKSZ Magyarországra utazó delegációjának összetételéről

Moszkva, 1956. január 27.

Külügyminisztérium
5. Európai Osztály

Titkos. 1. sz. példány
1956. január 27.
256/5. Eu. O. sz.

B. Ny. Polevojnak
A Szovjet Írószövetség titkárának

A következő Magyar–Szovjet Barátság Hónapja rendezvényeihez (március 4.–április 4.) kapcsolódva a Magyar–Szovjet Társaság Vezetősége a VOKSZ-on keresztül szovjet kulturális delegációt hívott meg Magyarországra. A Magyar–Szovjet Társaság kifejezte abbéli kívánságát, hogy a delegációnak legyen tagja egy szovjet író is. Figyelembe véve a Magyar Írók Szövetségén belüli feszült helyzetet, a Szovjetunió magyarországi nagykövetsége célszerűnek véli, hogy látogasson Magyarországra egy neves szovjet író, akinek van tekintélye a magyar értelmiség körében (Szurkov, Szimonov, Fegyin, Fagyejev elvtársak), abból a célból, hogy megfelelő segítséget nyújtson a magyar elvtársaknak az irodalmi helyzet orvoslásában.

Kérem, értesítse a Külügyminisztériumot, hogy milyen döntést hoztak a kérdésben.[617]

617 A választás végül K. M. Szimonovra, a Szovjet Írószövetség titkárára esett, egyúttal őt jelölték a Magyarországra utazó szovjet kulturális delegáció vezetőjének is. Noha az összesen nyolcfős delegáció öt tagja már március 2-án Budapestre érkezett, Szimonov a delegáció két újabb tagjával együtt csak később, március 5-én csatlakozott hozzájuk. Ld.: Megérkezett a szovjet kulturális küldöttség a magyar–szovjet barátság hónapra. *Szabad Nép*, 1956. március 3., 1. Továbbá: Megérkezett Budapestre Konsztantyin Szimonov, a szovjet kulturális küldöttség vezetője. *Szabad Nép*, 1956. március 6., 1. Szimonov a delegáció magyarországi tartózkodása ideje alatt interjút is adott a *Szabad Nép* tudósítójának. Ld.: A párt XX. kongresszusa után nagy feladatok állnak az írók előtt. Konsztantyin Szimonov nyilatkozata a Szabad Népnek. *Szabad Nép*, 1956. március 11., 5.

Külügyminiszter-helyettes

V. Szemjonov

2 – Z. P.
502/5. Eu. O. sz.
56. I. 26.

Gépelt eredeti. RGALI, f. 631, op. 43, gy. 133, l. 19.

35.

Borisz Gorbacsov budapesti nagykövetségi másodtitkár és V. Ny. Kelin budapesti nagykövetségi attasé feljegyzése a Gergely Sándorral folytatott 1956. február 4-i beszélgetésről, amelynek főbb témái Gergelynek a német írók kongresszusán való részvétele és Illyés Gyula szovjetunióbeli útja voltak

Budapest, 1956. február 9.[618]

B. V. Gorbacsov és V. Ny. Kelin naplójából[619]

Titkos. 1. sz. példány
1956. február 9.
107. sz.

Feljegyzés a Gergely Sándor íróval folytatott beszélgetésről

1956. február 3.

1956. február 2-án részt vettünk Gergely Sándor 60. születésnapjának ünneplésén a Magyar Írók Szövetségének klubjában. A szövetség részéről Veres Péter mondott ünnepi köszöntőt. Majd a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának elnöke, Dobi István átnyújtotta Gergelynek a Munka Vörös Zászlaja Érdemrendet. Beszédet mondott még Illés Béla és Tamás Aladár is. Az ünnepségen részt vett Szalai Béla, az MDP KV titkára. Gergely számos üdvözlő táviratot kapott, többek között a Szovjet Írószövetség Vezetőségétől, A. A. Szurkov elvtárs aláírásával és az *Inosztrannaja Lityeratura* szerkesztőségétől. A Szovjetunió magyarországi nagykövetsége köszöntőlevelet és ajándékot küldött neki, Makszim Gorkij összes művét 30 kötetben. Gergely jubileumáról széles körben megemlékeztek a

618 Magyarul megjelent: Szereda–Sztikalin 1993, 269–273.
619 Az iratot 1956. február 13-án érkeztették a KÜM 5. Európai Osztályán és V. V. Kuznyecovnak, a külügyminiszter első helyettesének titkárságán. A feljegyzést V. V. Kuznyecov továbbította az SZKP KB-nak február 20-án. Ld.: RGANI, f. 5, op. 28, gy. 395, l. 1.

sajtóban. Február 2-án reggel Gergelyt felhívta Rákosi és Gerő elvtárs, és felköszöntötték a 60. születésnapja alkalmából.

Másnap, meghívásának eleget téve, ellátogattunk Gergelyhez. Elmesélte, milyen benyomások alakultak ki benne a német írók berlini kongresszusáról, amelyen a Magyar Írók Szövetségének képviselőjeként vett részt. Közölte: a német, lengyel, csehszlovák és szovjet írókkal folytatott beszélgetései alapján az a véleménye, hogy a Szovjetunióban és a népi demokratikus országokban semmit nem tudnak a magyar irodalom helyzetéről. A népi demokratikus országok írói közül sokan a magyar írói körökben uralkodó helyzet felől a nyugati sajtó és rádióadók híreiből tájékozódnak, ami miatt teljesen hamis kép alakul ki bennük a dolgok állásáról. Gergely azt mondta, hogy a külföldi írók nem értik az MDP KV decemberi, irodalomra vonatkozó határozatát, úgy vélik, az MDP „túloz" ebben a dologban.[620] Még Nâzım Hikmet is, akivel Gergely beszélt, kételkedik az MDP KV döntésének helyességében. Gergely beszélgetett Vagyim Kozsevnyikovval, aki egyszerűen nem érti az MDP KV ezen határozatát, mivel a szovjet íróknak semmilyen információjuk nincs a magyar irodalom helyzetéről, és ez a határozat váratlan volt számukra. Gergely szavai szerint a népi demokratikus országok írói jelentős részben a nyugati reakciós propaganda befolyása alatt alakítják ki véleményüket a magyar irodalomról, a szovjet írók pedig, akik nem hallgatják a nyugati rádióadókat, kellő információ hiányában szintén nem tudnak helyes képet alkotni a dolgok állásáról.

Gergely hosszasan beszélgetett az NSZEP KB titkárával, Wandel[621] elvtárssal, aki a propagandaügyeket irányítja, s ő szintén tájékozatlan volt a magyar irodalom helyzetével kapcsolatban. A német elvtársak meg szerették volna hívni a kongresszusra Magyarországról Déry Tibort és Háy Gyulát, akik jelenleg semmiképp nem képviselhetik a magyar irodalmat, mivel ők, különösen Déry, a jobboldali irány képviselői az irodalomban, pártellenesek, és mindketten komoly feddésben részesültek a párt részéről. A német elvtársak csak az utolsó pillanatban döntöttek úgy, hogy az NDK budapesti nagykövetségén keresztül kikérik az MDP KV véleményét ebben a kérdésben, aminek eredményeként lemond-

620 Az MDP PB 1955. december 1-jei, „az irodalmi életben mutatkozó jobboldali jelenségekről" elfogadott határozatáról van szó. Részletesebben ld. erre a V. Ny. Kelin és Király István közötti, 1955. december 20-i beszélgetésről készült feljegyzést (31. sz. irat). A határozat teljes szövege megjelent: Izsák 1998, 381–386.
621 Paul Wandelről, a NSZEP KB ideológiai munkáért felelős titkáráról van szó.

tak Déry és Háy meghívásáról. A német elvtársak, annak köszönhetően, hogy tájékozatlanok a magyar irodalmi élet ideológiai küzdelmei tekintetében, Gergely szerint helytelen kiadói politikát folytatnak az országban, mivel az utóbbi években Déry, Háy, Illyés és más magyar jobboldali irányultságú és pártellenes nézeteket valló írók műveinek fordításait nagy példányszámban jelentetik meg, és nem szentelnek kellő figyelmet a szocialista realizmus elvei alapján megírt művek népszerűsítésére. Amellett, hogy ez dezorientálja a német olvasókat, ez a politika oda vezet, hogy a jobboldali magyar írók morális és anyagi segítséghez jutnak külföldről. A kialakult helyzet azzal magyarázható, hogy a népi demokratikus országok nem egyeztetik egymással kiadói politikájukat és általában véve teljes, ideológiát érintő kurzusaikat.

Gergely azt mondta, nagy munkájába tellett, amíg meggyőzte a német és más elvtársakat arról, hogy az MDP KV helyes és időszerű határozatot hozott irodalmi kérdésekben. Gergely elmondta nekik, hogy mi is a valódi helyzet a magyar irodalomban, ezután sokak véleménye megváltozott, és egyetértettek azzal, hogy az MDP KV helyesen döntött.

A KV határozatának publikálása után a magyar írói körökben a helyzet jobb irányba változott. Éles fordulat még nem következett be, ugyanakkor Gergely véleménye szerint a dolgok a helyzet javulásának irányába haladnak. A KV Ellenőrző Bizottsága megvizsgálta egyes kommunista írók személyes ügyeit, akik a pártellenes irodalmi ellenzék legfőbb ihletői voltak, frakcióztak, és erős pártellenes támadásokra ragadtatták magukat. Négyen utolsó figyelmeztetésben részesültek: Déry Tibor, Zelk Zoltán, Aczél Tamás és Benjámin László. Öten szigorú megrovást kaptak: Háy Gyula, Méray Tibor, Erdei Sándor, Keszi Imre és Kónya Lajos. Ketten, Karinthy Ferenc és Kuczka Péter megrovásban részesültek.[622] A közeljövőben több személyi változtatás van tervbe véve az írószövetség elnökségében, továbbá a szövetség pártvezetőségében is. Gergely véleménye szerint a szövetség élén jelenleg nem feltétlenül írónak, hanem egy nagy formátumú pártmunkásnak kellene állnia, aki nagy tapasztalattal rendelkezik a szervezőmunka terén, és jól eligazodik ideológiai kérdésekben. Több jelölt is van erre a posztra, végleges döntés még nem született.

622 Az MDP PB 1955. december 21-24-én az októberi memorandumot aláíró írók közül tíz (Déry Tibor, Zelk Zoltán, Aczél Tamás, Benjámin László, Erdei Sándor, Háy Gyula, Méray Tibor, Kónya Lajos, Kuczka Péter, Karinthy Ferenc, Vészi Endre) felelősségét állapította meg, s részesítette őket különböző fegyelmi büntetésekben. Keszi Imre nem volt a fegyelmi büntetésben részesülők között.

A beszélgetés folyamán a továbbiakban Gergely egyes írókról beszélt. Illyés Gyula, szerinte, moszkvai útja után kissé tudathasadásosnak és bizonytalannak érezte magát. Egyrészt a lelkiismerete azt súgta számára, hogy az igazat írja a Szovjetunióról, magasra értékelve mindazt, amit ott látott. Másrészt félt attól, hogy elveszíti kispolgári nézeteket valló, szovjetellenes beállítottságú barátait, akik Illyés ilyenfajta állásfoglalását abbéli törekvéseként értékelnék, hogy alkalmazkodni akar a fennálló viszonyokhoz, és meg akar felelni a pártvezetésnek. Ezért Illyés felvette az „objektivitás" álarcát. A *Szabad Nép* sajtókonferenciáján, amelyet kifejezett kívánságára csak nagyon szűk körben tartottak, hogy elkerülje a kellemetlen kérdéseket, azt mondta, Moszkvában van központi fűtés, seprik az utcákat és hasonlók.[623] A valós érzéseit jobban tükrözik azok a kétértelmű versek, amelyek az *Új Hang* decemberi számában jelentek meg.[624] A két alapvető irodalmi újság, az *Új Hang* és a *Csillag* munkáját érintve Gergely azt mondta, hogy egy-két hónap múlva ezen lapok arculatának gyökeresen meg kell változnia, mert a szerkesztőségeikből sok ellenséges irodalmárt távolítottak el, akiket új emberekre cseréltek. Március–áprilisban már érezni kell ennek hatását, most ezek a lapok még a régi anyagból dolgoznak. Például a *Csillag* című lap, amelynek főszerkesztője Király István, a decemberi számában közölte az *Elátkozott úton* című elbeszélést, amely ideológiai tartalmát tekintve teljesen káros.[625] Az elbeszélés rövid tartalma a következő. Egy tüzértiszti iskola hallgatója beleszeret egy kulák lányába. Ha elveszi feleségül, akkor kizárják az iskolából. A hallgató vívódik: mely utat válassza, elnyomja magában a szerelmet, és katonatiszt legyen belőle, vagy a szerelem oltárán feláldozza a karrierjét. Végül az „elátkozott utat" választja: a szerelem oltárán feláldozza a karrierjét, és eldöntve, hogy elhagyja az iskolát, őszintén elmondja az érzéseit egy idősebb tisztnek. Ez utóbbi pedig arcul üti. Ezzel véget is ér az elbeszélés. Gergely elmondta, hogy az egyik tiszti iskola növendékei egy levelet küldtek a szerkesztőségnek, melyben tiltakoztak az elbeszélés ellen, azt hangoztatva, hogy a tisztek a katonai iskolákban soha sem verik a

623 A sajtóbeszélgetésre 1955. december 23-án a Magyar Írók Szövetségének klubjában került sor. Az erről szóló tudósítás szerint a találkozón jelen volt Király István, Tamás Aladár és Veres Péter is. Ld.: Illyés Gyula beszámolója Szovjetunióban tett útjáról. *Szabad Nép*, 1955. december 25., 5.

624 A *Levél a vízgyűjtőről és fenyőről*, az *Elégia egy öreg vincellérről*, a *Fügebokrok*, a *Gyalogút*, az *Óceánok*, az *Élettársak*, a *Terhünk*, a *Föld*, a *Pihenés*, a *Tikk-takk*, a *Bélyegesek*, és a *Beesteledett* c. versekről van szó. Ld.: *Új Hang*, 1955, 12. sz., 1–5. Illyés Gyula szovjetunióbeli útjára ld. a 24., 26., 28. és 31. sz. iratot.

625 Ld.: Moldova György: Elátkozott úton. *Csillag*, 1955, 12. sz., 2418–2432.

növendékeket. A szerkesztőségben úgy értékelték ezt a levelet, mint „a fegyveres erők beavatkozását irodalmi ügyekbe", és dagályos választ adtak a hallgatóknak. Király István, a lap szerkesztője, Gergely szerint sokoldalú műveltségű ember, képes arra, hogy csak úgy szórja az idézeteket Marxtól és Lenintől. Ugyanakkor nem érti a marxizmus–leninizmus szellemiségét, és az irodalmi jelenségeket nem tudja valódi pártos alapon értékelni. A múlt évben azzal a kéréssel fordult Gergelyhez, hogy adja a *Csillag*nak a *Rögös út* másfél száz oldalnyi részét, amelyet most magasra értékelt a pártsajtó. Király azt mondta, hogy nagyon megtetszettek neki azok a részek, amelyekben a háborútól megnyomorodott főhős szenvedései és balsorsa vannak ábrázolva, és közölni szeretné őket a lapban. Gergely éles hangnemben elutasította ezt a kérést, arra hivatkozva, hogy csak ezeknek a fejezeteknek a közlése, a regény hőse jellemfejlődésének és annak az útnak a bemutatása nélkül, amelyet az megjárt, amíg eljutott a kommunistákig és az aktív küzdelemig, burzsoá-pacifista jelleget öltene. Király, véleménye szerint, rugalmas ember, aki képes alkalmazkodni az adott helyzethez, s meg tudja változtatni a véleményét a körülmények függvényében. Egyszer, még abban az időben, amikor Révai elvtárs volt a kulturális miniszter, Király az írók közgyűlésén a következő szavakkal kezdte egy regény értékelését: „Szörnyűnek ítélem…", mire Révai elvtárs, félbeszakítva őt, a következő replikát adta: „Miért ítéli szörnyűnek?" Király egy pillanat alatt átalakulva így folytatta: „Szörnyűnek ítélem, hogy a kritikusaink nem értékelték ezt a regényt." Akkor Révai elvtárs hangos kacaj közepette azt mondta: „Király elvtárs, én csak azt akartam mondani, hogy szemérmetlennek gondolom ezt a regényt."

A beszélgetés végén Gergely mesélt alkotói terveiről. Azzal számol, hogy egy év múlva befejezi a *Rögös út* című regényének második részét. Nemrég Rákosi elvtárs színházba invitálta, és a szünetekben folytatott beszélgetéseikben nagyra értékelte a regény első részét. Gergely szavai szerint Gerő, Hegedüs és Szalai elvtársak is nagyra értékelték a regényt.

A Szovjetunió magyarországi nagykövetségének másodtitkára B. Gorbacsov
A Szovjetunió magyarországi nagykövetségének attaséja V. Kelin

4 példányban
1. – Kuznyecov elvtársnak
2. – Ljovicskin elvtársnak
3. – A Tájékoztatási Bizottságnak
4. – Az ügyiratba
Gépelte: Dorofejeva
56. II. 7.
222. sz.

Gépelt eredeti. RGANI, f. 5, op. 28, gy. 395, l. 2–6.

36.

Vlagyimir Asztafjev ideiglenes budapesti ügyvivő jelentése Kliment Ljovicskinnek, a Külügyminisztérium 5. Európai Osztálya ideiglenes ügyvivő vezetőjének az Olaszországból hazautazó szovjet íródelegáció budapesti tartózkodásáról

Budapest, 1956. február 22.[626]

A Szovjetunió magyarországi nagykövetsége — Titkos
1956. február 22.
143. sz.

Olaszországból a Szovjetunióba átutazóban, 1956. február 13-án[627] szovjet írók csoportja tartózkodott Budapesten: Kasszil, Kaverin, Kirszanov, Mihalkov és Szlobodszkoj. Szükségesnek tartom megjegyezni, hogy budapesti tartózkodása alatt az említett írócsoport nem lépett kapcsolatba a nagykövetséggel vagy a konzuli osztállyal, és nem tanácskozott velünk magyarországi tartózkodásukkal kapcsolatos kérdésekben. Az *Irodalmi Újság* folyó év február 18-i számának tudósítása szerint az írók azzal a kéréssel fordultak a magyar elvtársakhoz, hogy mutassák be nekik a Vidám Színpad előadását. Bár február 13-án, hétfőn, szünnap lévén, a színház zárva volt, a szovjet írókkal kivételt tettek, és előadást tartottak. Az *Irodalmi Újság* ezzel kapcsolatos tudósítása: „Nem könnyű a színészeket mozgósítani, még nehezebb a zenészeket. Ki előadáson van egy másik színházban, ki disznótorra utazott Pesterzsébetre. Olyan is akad, akiről senki sem tudja, hogy hol tartózkodik. Három taxi járja a lakásokat és azokat a helyeket, ahova a Vidám Színpad művészei talán bekukkantanak. Az igazgató felkutattatja az egész fővárost, és nem eredménytelenül: este 20 órakor majdnem mindenki ott van,

626 A jelentést és mellékleteit V. V. Kuznyecov, a KÜM 5. Európai Osztálya vezetője küldte meg az SZKP KB-nak március 13-án.
627 A dokumentum a bal oldali margón elejétől a végéig függőleges vonallal megjelölve.

aki a másfél órára tervezett előadáshoz szükséges. [...] Tizenöten vagy tizenhatan ültünk a nézőtéren."[628]

Úgy véljük, aligha volt célszerű íróink részéről, hogy beleegyeztek e színházi előadás megtekintésébe, tekintettel arra, hogy a magyar elvtársaknak a pihenéstől és egyéb dolgoktól kellett elvonniuk a művészeket, ráadásul lehetőségük lett volna egy sor másik színházat is meglátogatniuk. Mindenesetre íróinknak tanácskozniuk kellett volna erről a kérdésről a nagykövetséggel. Ugyancsak szükségesnek tartjuk megjegyezni, hogy íróink a nagykövetség tudta nélkül találkoztak a magyar írókkal. A magyar írók körében uralkodó feszült légkörre való tekintettel a magyar irodalmi helyzet számos kérdéséről tanácskozniuk kellett volna a nagykövetséggel, hogy a kérdésről megfelelő tájékoztatást kapjanak.

A nagykövetség úgy véli, hogy turistáinkat és küldöttségeinket külföldre küldésükkor gondosabban kell utasítani, és alaposabban meg kell velük ismertetni a szóban forgó ország helyzetét. A Szovjetunió és a népi demokratikus országok intézményei és egyes állampolgárai közötti közvetlen kapcsolatok napjainkban zajló jelentős kiszélesedése rendkívül pozitív tény. A szovjet küldöttségeknek és turistacsoportoknak azonban, véleményünk szerint, az adott országban való tartózkodásuk során felmerülő minden fontos kérdést illetően egyeztetniük kellene a Szovjetunió helyi nagykövetségével.

Kérjük, a fent kifejtettekről tájékoztassa az illetékes szovjet szerveket, hogy intézkedéseket hozhassanak a hasonló esetek jövőbeni elkerülése érdekében.[629]

Melléklet: két cikk az *Irodalmi Újság*ból (nem titkos)[630] 10 lapon (csak a címzettnek).

A Szovjetunió magyarországi nagykövetségének ideiglenes ügyvivője
V. Asztafjev

628 Illés Béla: Vidám előadás – komoly tanulsággal. *Irodalmi Újság*, 1956. február 18., 10.
629 A következményekre ld. a 37–40. sz. iratokat.
630 A következő két cikk orosz fordításáról van szó: Szovjet vendégek az Írószövetségben. *Irodalmi Újság*, 1956. február 18., 9. Illés Béla: Vidám előadás – komoly tanulsággal. *Irodalmi Újság*, 1956. február 18., 10. Ld.: RGANI, f. 5, op. 28, gy. 470, l. 66–71.

Hiteles:
2 példányban:
1. – SZKP KB
2. – Szovjet Írószövetségnek
1283/5. EU. O. sz.
56. III. 2.
M. B.

Gépelt eredeti. RGANI, f. 5, op. 28, gy. 470, l. 63–65.

37.

Lev Kasszil író levele a Szovjet Írószövetség Titkárságának a budapesti szovjet nagykövetség által a szovjet íródelegáció magyarországi tartózkodásáról készített jelentésről

Moszkva, 1956. március 14.

A Szovjet Írószövetség Vezetőségének titkárságára Moszkva, 1956. március 14.

Tisztelt Elvtársak!

A. A. Szurkov és V. I. Azsajev elvtársak megismertettek annak a Budapestről küldött levélnek tartalmával, amelyben a Magyar Népköztársaság fővárosában tanúsított „viselkedésünk" iránti elégedetlenség fejeződik ki.[631]

Kötelességemnek érzem az alábbi magyarázatot adni.

Ami a Vidám Színpadon tett látogatást illeti, sajnos erről semmit sem tudok közölni, mivel nem voltam a társaimmal ebben a színházban. Az est folyamán a többi turistával maradtam, akiknek a Magyar–Szovjet Társaság egy, a magyar filmipar által kibocsátott új film megtekintését szervezte meg. Csak azt tudom, hogy a fentebb nevezett színház munkatársai még napközben nagyon kitartóan hívták magukhoz a színházba a turistákkal együtt Olaszországból érkezett írócsoportot, hogy a szerzőknek bármi áron részleteket mutathassanak be munkáikból, amelyek között voltak a mi íróink szövege alapján készült színrevitelek is. Amennyire én tudom, a bemutató egyáltalán nem volt hivatalos, tisztán stúdiójellegű volt, amelyre baráti magántalálkozó keretében került sor.

Most pedig a magyar írókkal való találkozónkról.

631 Ld. a 36. sz. iratot.

Külön meg kell jegyeznem, hogy Olaszországban, Cortina d'Ampezzóban is,[632] Rómában is, Bécsben is nagykövetségünk és kereskedelmi kirendeltségünk részéről állandó figyelemben volt részünk.[633] Cortina d'Ampezzóban a római szovjet nagykövetség hozzánk érkező képviselője még külön is beszélgetett turistáinkkal. Ezen kívül még Cortinában ~~találkozott~~ beszélgetett[634] velünk Bogomolov elvtárs, a Szovjetunió nagykövete, aki találkozott sportolóinkkal és turistáinkkal. A nagykövetség munkatársai Rómában is fogadtak bennünket, még a vasúti pályaudvaron. A turistákat azután meghívták a nagykövetségre, ahol elutazásunk előtt irodalmi estre került sor, amelyen Mihalkov, Kaverin, Kirszanov, Dihovicsnij, Szlobodszkoj írók és én vettem részt.

Bécsben is fogadtak bennünket a kereskedelmi kirendeltség képviselői, akik meghívták magukhoz a turistacsoportban levő írókat. Este, elutazás előtt a kereskedelmi kirendeltség épületében a munkatársak előtt Mihalkov, Kaverin és én léptünk fel.

Ilyenformán mindenhol volt lehetőségünk közvetlenül találkozni és beszélgetni országunk diplomáciai képviselőivel. Kivételt a magyarországi nagykövetség munkatársai képeznek, akikkel nem találkoztunk. Igaz, úton Moszkvából Olaszországba két képviselő – ha nem tévedek, a külkereskedelmi képviseletünkről – megjelent a budapesti vasúti pályaudvaron, de azonnal el is mentek, semmilyen érdeklődést nem tanúsítottak az érkezők iránt. Holott azt hinné az ember, hogy száz[635] szovjet állampolgár jelenléte a városban legalább egy kicsit felkeltheti a Szovjetunió hivatalos, Budapestre akkreditált képviselőinek érdeklődését.

Olaszországból Moszkvába tartó visszautunk során országunk egyetlen hivatalos képviselőjét sem láttuk.

A vonat megérkezése pillanatában a budapesti pályaudvar peronján már vártak bennünket a Magyar–Szovjet Társaság és az irodalmi szervezetek képviselői. Mindannyiunkhoz, a turistacsoport író tagjaihoz közvetlenül a kupéba hozták be a Magyarországon lefordított és kiadott műveink listáját. Ki kell emelni ezt az irányunkban megnyilvánuló megható figyelmességet. Rögvest megkértek

632 A küldöttség az olaszországi Cortina d'Ampezzóban 1956. január 26. és február 5. között megrendezett téli olimpián vett részt, onnan tartottak hazafelé.
633 Tollal aláhúzva.
634 A gépelt *találkozott* szó áthúzva, és tollal *beszélgetett*re javítva.
635 Tollal aláhúzva.

bennünket, hogy látogassunk el a Magyar–Szovjet Társaságba, és találkozzunk magyar írókkal az írószövetségben. Semmiféle hivatalos fellépésről nem volt szó. Pusztán kedvesen és szívélyesen vendégségbe hívtak bennünket munkatársaikhoz.

Még kapitalista országokban tartózkodva is, amint azt a Szovjetunió hivatalos képviselői tanácsolták nekünk, és követve az utasításokat is, amelyeket az elutazás előtt a megfelelő hivatalokban kaptunk, fesztelenül viselkedtünk, közlékenyek voltunk, a legkülönfélébb újságok kérdéseire válaszoltunk, fogadtuk a hozzánk jövő embereket, egyáltalán nem folyamodtunk minden alkalommal a nagykövetség, a konzulátus vagy a kereskedelmi képviselet különleges engedélyéért. Azt javasolták, hogy így viselkedjünk külföldön. Természetesen ha felajánlották volna, hogy rendezzünk nyílt vagy hivatalos estet, rendezzünk fogadást Budapesten, valahogy kapcsolatba léptünk volna a nagykövetség képviselőivel, akiket szemmel láthatólag egy cseppet sem érdekelt, hogy Budapesten több mint száz szovjet turista tartózkodik. De ismétlem, semmiféle hivatalos fogadásról vagy nyilvános fellépésről, előadásról, különleges beszélgetésről és ehhez hasonlóról nem volt szó. A magyar írók, akik között ott volt az általunk jól ismert Illés Béla, meghívtak magukhoz baráti beszélgetésre. Hogy miről folyt ez a beszélgetés, milyen volt a légkör, azt a sajtótudósítások alapján is meg lehet ítélni,[636] amelyek fordítását megerősítés gyanánt küldték el, és nyilván azok nézőpontját kell igazolnia, akik vádló célzattal küldték el.

Ezek a sajtóvisszhangok is arról tanúskodnak azonban, hogy semmi elítélendő, kompromittáló vagy a szovjet és magyar írók közötti barátságot sértő dolog nem történt ezen a találkozón. Mindnyájan vagy a fordítónkkal találkoztunk, vagy olyan elvtársakkal, akiket korábban jól ismertünk, akiket fogadtak a „kongresszuson",[637] és így tovább. Ültünk a díványokon, különálló kis asztaloknál, baráti hangnemben beszélgettünk, könnyű bort iszogattunk, megosztottuk benyomásainkat az olaszországi téli olimpiáról, beszéltünk alkotói terveinkről, és ugyanezekről kérdeztük beszélgetőtársainkat... A nagykövetség különleges

636 A kötetlen találkozóra a Magyar Írók Szövetségének új, Bajza utcai székházában került sor. Ld. pl.: Sz. G.: A pártkongresszus új lendületet ad a szovjet íróknak. Beszélgetés Szergej Mihalkov és Venjamin Kaverin szovjet írókkal. *Esti Budapest*, 1956. február 15., 4.
637 A szovjet írók második kongresszusán a Magyar Írók Szövetségét Veres Péter és Tamási Lajos képviselte. Ld. a 10. sz. iratot. Ezek szerint a szovjet íróknak Illés Bélán kívül velük is találkozniuk kellett, bár erre az általunk fellelt sajtótudósítások semmilyen utalást nem tartalmaznak.

jóváhagyása nélkül tényleg nem volt jogunk egy demokratikus ország íróinál vendégeskedni?[638]

Lev Kasszil

Gépelt eredeti. RGALI, f. 631, op. 43, gy. 133, l. 68–71.

638 A többi író reakciójára ld. a 38–39. sz. iratokat.

38.

A BUDAPESTI VIDÁM SZÍNPAD ELŐADÁSÁT MEGTEKINTŐ SZOVJET ÍRÓK LEVELE VJACSESZLAV MOLOTOV KÜLÜGYMINISZTERNEK A BUDAPESTI TARTÓZKODÁSUKRÓL SZÓLÓ, A BUDAPESTI SZOVJET NAGYKÖVETSÉG ÁLTAL KÉSZÍTETT JELENTÉSRŐL

Moszkva, 1956. március 15.

A Szovjetunió Külügyminisztériuma 1956. március 15.

V. M. Molotov elvtársnak

Másolat: SZKP KB, Szovjet Írószövetség

Mélyen tisztelt Vjacseszlav Mihajlovics!

Kötelességünknek érezzük tudomására hozni, hogy a Külügyminisztérium némely munkatársa részéről a szóban forgó elvtársak szűklátókörűségéről tanúskodó tapintatlanság nyilvánult meg irányunkba, szovjet írók irányába, s ennek kapcsán jelentéktelen tényeket a velük járó szervezési következtetésekkel együtt elvi jellegű események szintjére emeltek.

A Szovjet Írószövetség címére „titkos" minősítéssel ellátott dokumentum érkezett a Szovjetunió Külügyminisztériumából. Ez a dokumentum V. Kaverin, L. Kasszil, Sz. Kirszanov, Sz. Mihalkov, V. Dihovicsnij és M. Szlobodszkoj írók egynapos budapesti tartózkodása alatti helytelen viselkedéséről számol be. Asztafjev elvtársnak, a Szovjetunió magyarországi nagykövetsége felelős munkatársának közlése szerint fentnevezett írók a nagykövetséggel való egyeztetés nélkül a következő dolgokat követték el: találkoztak magyar írókkal és a Vidám Színpad művészeivel, sőt utóbbiak, annak ellenére, hogy a színházban szünnap volt, kénytelenek voltak „különleges" bemutatót tartani a szovjet vendégeknek.[639]

639 Ld. a 36. sz. iratot.

Ezt a vádat megerősítette egy, a magyar nyelvű sajtóban megjelent, oroszra fordított jegyzet, amelyet a „titkos" dokumentumhoz csatoltak, és egyidejűleg elküldtek nemcsak az írószövetségbe, hanem más hatóságoknak is.

A dolog lényege a következő:

Száz szovjet turista olaszországi utazásból tartott hazafelé. Budapesten a turistáknak egy egész napot kellett várniuk a következő vonatra. A turisták között volt hat író és néhány újságíró. A Budapestre érkező turistákat a Magyar–Szovjet Társaság tagjai szívélyesen fogadták az állomáson. Az írók között rögvest az állomáson szétosztották magyarul megjelent műveik gépelt listáit. Városnézés és ebéd után Illés Béla elvtárs, az ismert magyar prózaíró, szerkesztő, kommunista, aki évtizedekig élt Moszkvában, meghívta a szovjet írókat a Magyar Írók Szövetségének klubjába pihenni és egy csésze kávé mellett elbeszélgetni régi és új barátaikkal. Ez a nem hivatalos baráti találkozó létrejött. Akkor derült ki, hogy a Vidám Színpad igazgatósága és művészei, kihasználva, hogy a szovjet turisták között volt V. Dihovicsnij és M. Szlobodszkoj író, a szatirikus műfaj általuk ismert szerzői, azokat, akiknek kedvük volt, meghívták a színházba, mert bár „a színészeknek pihenőnapjuk van, az új műsorból be óhajtanak mutatni önöknek néhány esztrádszámot, és egy csésze kávé mellett elcseverészni a szatíra műfajában dolgozó írók új terveiről".

Erre a találkozóra a következők kívántak elmenni: Illés Béla, Sz. Mihalkov,[640] V. Dihovicsnij, M. Szlobodszkoj és Viktorov[641] újságíró. Az írók és a színészek találkozója pusztán személyes jellegű volt. Rövid beszéd után a színészek rögtönöztek, és számos új esztrádszámot adtak elő legfrissebb programjukból. Azután a szovjet vendégek Illés Béla elvtárs kíséretében az állomásra mentek.

Erről a színházban és az írók klubjában lezajlott két találkozóról írt Illés Béla, nyilvánvalóan nem feltételezve, hogy baráti, könnyed stílusban írt és közzétett jegyzete fog az összes további esemény ürügyéül szolgálni. Ez a jegyzet szolgált ürügyül elsőként Asztafjev elvtárs ideiglenes ügyvivőnek, azután pedig Ljovicskin elvtársnak, a Külügyminisztérium felelős munkatársának, hogy Moszkvában

640 A rögtönzött előadáson Mikes Lilla elszavalta Mihalkov *A légy és az oroszlán* c. szatíráját. Vö. Illés Béla: Vidám előadás – komoly tanulsággal. *Irodalmi Újság*, 1956. február 18., 10.

641 Viktor Viktorov sportújságíró, íróról van szó. Az *Ogonyok* folyóirat különtudósítójaként vett részt az olimpián, és cikkében kitért az írókra is, akik verssel köszöntötték a győztes sportolókat. Ld.: Солнце над Кортиной. *Огонёк*, 5 февраля 1956 г., 32.

ügyet kreáljon az írók csoportja ellen, és a fentebbi hatóságoknak szétküldje a „titkos" dokumentumokat.

Úgy gondoljuk, hogy az ügyből sietve levont következtetések kívánnivalót hagynak maguk után. Nem tartjuk helytelennek budapesti viselkedésünket. Sőt úgy véljük, hogy tökéletesen helyes döntést hoztunk, amikor elfogadtuk magyar barátaink meghívását. Furcsa viselkedés lett volna a népi Magyarországon, ha visszautasítottuk volna, hogy a magyar írók és színészek, akik tudták, hogy ezen a napon teljesen szabadok vagyunk, vendégül lássanak bennünket. Minthogy némelyikünk a Szovjet Írószövetség vezetőségi tagja, jól ismerjük a Magyar Írók Szövetségében uralkodó állapotokat, és ezenfölül Illés Béla elvtárs előzetesen részletesen tájékoztatott bennünket. Barátaink számára egyszerűen tapintatlanság és sértő lett volna, ha elutasítjuk az irántunk barátságos magyar írócsoporttal való találkozást. Egyszerűen nem láttuk szükségét annak, hogy e nem hivatalos találkozók célszerűségének kérdéséről konzultáljunk a magyarországi szovjet nagykövetség munkatársaival, akik még csak meg sem óhajtottak ismerkedni az olaszországi olimpiai játékokról hazatérő honfitársaikkal.

Ami a Vidám Színpadon tett látogatást illeti, butaság azt feltételezni, hogy öt szovjet vendég kényszeríteni tudja a színtársulatot, hogy néhány ember szeszélyéért szünnapon „különleges" előadást mutasson be.

Végezetül azt szeretnénk mondani, hogy a kapitalista országokban, Ausztriában és Olaszországban találkoztunk honfitársainkkal, a szovjet nagykövetségek és a szovjet kereskedelmi képviseletek munkatársaival. Bogomolov elvtárs, a Szovjetunió olaszországi nagykövete kétszer is személyesen vett részt ilyen találkozón. Kétszer léptünk fel a római szovjet nagykövetség és a bécsi kereskedelmi kirendeltség kollektívája előtt, saját műveinkből olvastunk fel. Csak a népi Magyarországon fordult elő, hogy a szovjet nagykövetség munkatársai Budapestről való elutazásunk után kezdtek irántunk érdeklődni, összeállítva azt a „dokumentumot", amelyre most különféle hatóságoknak kell megadnunk a magunk magyarázatát. A szóban forgó „dokumentum", amelyet jelen pillanatban az Inturisztban is tanulmányoznak, még inkább gúzsba köti a népi demokratikus országokba látogató turisták bárminemű óhaját, hogy ezen országoknak a szovjet emberek iránt valóban barátságos képviselőivel érintkezzenek. Minden utasításban, amely a szovjet emberek külföldre utazását megelőzi, haj, de sok a merő túlbiztosítás!

Az Önt tisztelő írók:
Mihalkov, Dihovicsnij, Szlobodszkoj, Kirszanov, Kaverin, Lev Kasszil[642]

Gépelt eredeti. RGANI, f. 5, op. 28, gy. 420, l. 72–74.

642 Molotov válaszát illetően ld. a 40. sz. iratot.

39.

Szemjon Kirszanov írónak, a Szovjet Írószövetség vezetőségi tagjának levele Alekszej Szurkovnak, a Szovjet Írószövetség titkárának a budapesti tartózkodásukról szóló, a budapesti szovjet nagykövetség által készített jelentésről

Moszkva, 1956. március 16.

A Szovjet Írószövetség Vezetőségének, A. A. Szurkov elvtársnak
A Szovjet Írószövetség vezetőségi tagjától, Sz. I. Kirszanovtól

Tisztelt Alekszej Alekszandrovics!

Megismertették velem a Magyarországra delegált Asztafjev elvtárs levelét, amelyben a nagykövetség elégedetlenségét fejezik ki azzal a találkozóval kapcsolatban, amely magyar írókkal és művészeti dolgozókkal zajlott Budapesten, ahol turistacsoportunk egy napig átutazóban volt.[643]

Budapestre érkezésünk napján az állomáson a magyar elvtársak nagyon vendégszeretően és szívélyesen fogadtak bennünket, és átadták a Magyar Írók Szövetségének meghívóját, hogy délután kettőkor találkozzunk a magyar írókkal. Nekünk – L. Kasszil, Sz. Mihalkov, V. Kaverin elvtársaknak és nekem – ugyancsak a pályaudvaron szétosztották a lefordított és Magyarországon kiadott műveink részletesen összeállított listáit.

Két órakor az írószövetségben egy csésze kávé mellett baráti eszmecserére került sor a magyar elvtársakkal, köztük voltak azok az írók, akikkel még a 20-as évek elején szövődtek elvtársi kapcsolataim.

Úgy gondolom, ha elhárítottam volna ezt az internacionalista irodalmi találkozót régi elvtársaimmal, egykori politikai emigránsokkal, Illés Bélával, Gergely Sándorral, Madarász Emillel, az csak értetlenséget és sértődést váltott volna ki belőlük. Kétségtelen, hogy amikor több vendég társaságában meghívtak, eszük-

643 Ld. a 36. sz. iratot.

be sem jutott, hogy régi elvtársuknak, Kirszanovnak a népi demokratikus Magyarországon a velük való találkozóhoz speciális engedélyért kell folyamodnia.

Ami útitársaim találkozóját illeti a színházi dolgozókkal, amelyen én fáradtság miatt sajnos nem voltam ott, amennyire emlékszem, ezek a magyar elvtársak nagyon melegen hívták őket erre a baráti találkozóra és rögtönzött előadásra.

Asztafjev elvtárs szemmel láthatólag rosszul értette régi barátunk, Illés Béla elvtárs jegyzetét. Szavai a színház munkatársainak sürgés-forgásáról, hogy megszervezzék ezt a találkozót, csak a színház munkatársainak azt a forró óhaját illusztrálják, hogy vendégeikben, a szovjet dramaturgokban és írókban a legjobb emlékek maradjanak magyar barátaik vendégszeretetéről.[644]

Kézszorítással:[645]
1956. március 16.[646] Szemjon Kirszanov

Gépelt eredeti. RGALI, f. 631, op. 43, gy. 133, l. 72.

644 A többi író reakcióját illetően ld. a 37–38. sz. iratokat.
645 Kézírással.
646 A dátum kézírással.

40.

Vjacseszlav Molotov külügyminiszter válaszlevele a budapesti Vidám Színpad rendkívüli előadását megtekintő szovjet íróknak

Moszkva, 1956. március 17.

Másolat
Mihalkov, Dihovicsnij, Szlobodszkoj, Kirszanov, Kaverin, Lev Kasszil elvtársaknak

Elolvastam levelüket az Önök által leírt budapesti esettel (estével) kapcsolatban,[647] és teljesen egyetértek Önökkel. Az eset kapcsán Asztafjev és Ljovicskin elvtársak fölöslegesen nyilvánították ki megalapozatlan igényeiket. Remélem, hogy sikerül erről meggyőznöm őket.

Szerintem az incidenst lezártnak kellene tekinteni.

V. Molotov
76/Min. sz.

Gépelt eredeti. RGALI, f. 631, op. 43, gy. 133, l. 73.

647 Az előzményekre ld. a 38. sz. iratot.

41.

Kliment Ljovicskinnek, a Külügyminisztérium 5. Európai Osztálya ideiglenes ügyvivő vezetőjének átirata Borisz Polevojnak, a Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottsága vezetőjének Gergely Sándor szovjetunióbeli gyógyüdüléséről

Moszkva, 1956. március 19.

Szovjetunió Külügyminisztérium 5. Európai Osztály Titkos. 1. sz. példány
1956. március 19.
668. sz.
A Szovjet Írószövetség titkárának
B. Ny. Polevojnak

Megküldöm Önnek budapesti nagykövetségünk a Külügyminisztérium 5. Európai Osztályának címzett levelének másolatát és az ahhoz csatolt, Gergely Sándor kommunista írónak szentelt sajtóanyagok szemléjét.

A Külügyminisztérium 5. Európai Osztálya, figyelembe véve Gergely óhaját, hogy a Szovjetunióba utazhasson, továbbá annak tényét, hogy Gergely számláján több mint 10 000 rubel honorárium gyűlt össze a könyvei kiadása után, támogatja a nagykövetség javaslatát, hogy Gergely Sándor a feleségével, Gergely M[árta] írónővel[648] együtt meghívást nyerjen a Szovjetunióba gyógyüdülés céljából.

Kérem, tájékoztassa a Külügyminisztérium 5. Európai Osztályát a fentebbi javaslattal kapcsolatban hozott döntésükről.

648 Az orosz nyelvű dokumentumban csak a keresztnév kezdőbetűje szerepel, ami minden bizonnyal Gergely Márta, az 1950-es években kétszer is József Attila-díjjal kitüntetett írónő nevét takarja. Ez téves információ, Gergely Sándor felesége Haás Viola volt.

Melléklet:
1. A magyarországi nagykövetség levelének másolata 1 oldalon.[649]
2. Magyar sajtószemle 8 oldalon (nem titkos).[650]

Külügyminisztérium 5. Európai Osztályának megbízott vezetője K. Ljovicskin
2 – M. B.
56. III. 17.
1581/5. EU. O. sz.

Gépelt eredeti. RGALI, f. 631, op. 43, gy. 133, l. 87.

Melléklet

Vlagyimir Asztafjev ideiglenes magyarországi ügyvivő jelentése Gergely Sándor alkotói munkásságáról és annak magyarországi sajtóvisszhangjáról

Budapest, 1956. március 9.

A Szovjetunió magyarországi nagykövetsége
Másolat[651]
Titkos
1956. március 9.
188. sz.

A Külügyminisztérium 5. Európai Osztálya ideiglenes ügyvivő vezetőjének, K. D. Ljovicskin elvtársnak[652]

649 Ld. a mellékletet.
650 Ld. a mellékletet.
651 Az iratot 1956. március 13-án érkeztették a KÜM 5. Európai Osztályán.
652 Lásd a melléklethez tartozó átiratot.

Ezúton megküldöm Önnek a magyar kommunista írónak, Gergely Sándornak szentelt sajtóanyag szemléjét. A szemle Gergely Sándor alkotói útjának és *Rögös út* című legutóbbi regényének a magyar sajtóban megjelent értékelését tartalmazza.

Az utóbbi években a magyar irodalmi kritika egyáltalán nem szentelt figyelmet Gergelynek és alkotói tevékenységének, gyakorlatilag elhallgatta a műveit. Ugyanakkor Gergely erőteljes támadásoknak volt kitéve több ellenzéki érzelmű író részéről, akik kijelentették, hogy Gergely mint író „már a múlté", szektás hajlamú, és nem érti a magyar irodalom és különösen a magyar élet fejlődésének útját, tekintettel arra, hogy hosszú ideig élt emigrációban. Az MDP KV legutóbbi határozata az irodalmi életben mutatkozó jobboldali jelenségekről megmutatta, hogy Gergelynek sok mindenben igaza volt, amikor a magyar irodalom helyzetét értékelte, a *Rögös út* című regénye pedig az író nagy alkotói lehetőségeiről tanúskodott. A regényt mind a sajtó, mind az MDP vezetősége részéről nagyra értékelték.

Meg kell jegyezni, hogy Gergely Sándor folyamatosan szoros kapcsolatban áll a nagykövetség munkatársaival, felhívja a figyelmüket mind a legérdekesebb, mind a különféle egészségtelen jelenségekre a magyar irodalmi életben.[653] Az utóbbi években az író többször kifejezte hő óhaját aziránt, hogy a Szovjetunióba utazhasson (akár a saját számlájára is).

Figyelembe véve korát és rossz egészségi állapotát, célszerű lenne számára lehetőséget biztosítani arra, hogy gyógyulás céljából a Szovjetunióban üdülhessen. Célszerű lenne továbbá megjelentetni egy hosszabb, az író alkotói munkásságának szentelt cikket az *Inosztrannaja Lityeraturá*ban vagy valamely másik irodalmi lapban.

Melléklet: a fentebb említett sajtószemle 24 oldalon (nem titkos) az első címzettnek és 8 oldalon a második címzettnek és az ügyiratba.[654]

653 Ld. pl. a 19., 23. és 35. sz. iratot.

654 Az irat mellett csak ezen utóbbi mellékletek találhatók: egy hétoldalas, 1956. március 9-i keltezésű összeállítás, amely Gergely Sándor életútját és a *Szabad Ifjúság*ban (Földes Mihály), a *Szabad Nép*ben (Illés Béla), a *Népszavá*ban (Rákos Ferenc), a *Művelt Nép*ben (Mesterházi Lajos) és a *Magyar Nemzet*ben (Rajcsányi Károly) Gergely hatvanadik születésnapja alkalmából megjelent méltatások kivonatos ismertetését tartalmazza, illetve egy egyoldalas lista Gergely magyar nyelven megjelent műveiből. Ld.: RGALI, f. 631, op. 43, gy. 133, l. 89–96. Nem közöljük.

Hiteles:[655]

Gépelt másolat. RGALI, f. 631, op. 43, gy. 133, l. 88.

655 Olvashatatlan kézjegy.

42.

Ismeretlen eredetű szolgálati tájékoztató a Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottsága számára az SZKP XX. kongresszusának hatásáról a magyar irodalmi életre[656]

Moszkva, dátum nélkül [1956. április 1. után]

Az SZKP XX. kongresszusa[657] rendkívüli figyelmet keltett a magyar irodalmárok körében. Amint a sajtóból meg lehet ítélni, a XX. kongresszus munkája és következtetései nagy segítséget nyújtottak és nyújtanak a magyar íróknak a magyar irodalmi életben az utóbbi 2-2,5 évben felbukkant egészségtelen és pártellenes tendenciák felszámolásában, arra ösztönzi őket, hogy elméleti és gyakorlati kérdéseket tegyenek fel, amelyek megoldása hozzá kell hogy járuljon a magyar irodalom gyümölcsöző fejlődéséhez.

A magyar sajtó, többek között a Magyar Írók Szövetségének lapja, az *Irodalmi Újság* 1956. február 25-i száma is közölte A. Szurkovnak és M. Solohovnak az SZKP XX. kongresszusán elhangzott felszólalását. Később megjelentették B. Gafurov[658] levelét Solohov felszólalásáról (nálunk a *Lityeraturnaja Gazeta*ban jelent meg)[659] és információkat ezzel a levéllel kapcsolatos olvasói levelekről[660] (ugyanott jelent meg).

A magyar sajtóban ugyancsak megjelent a *Kommunyiszt* közismert cikkének fordítása a „tipikus" kérdéséről.[661] A cikkben felvetett problémákat a magyar

656 A szolgálati feljegyzés szerzője minden bizonnyal Oleg Rosszijanov, a Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottságának magyar irodalmi referense.
657 Az SZKP XX. kongresszusa 1956. február 14–25. között ülésezett.
658 Bobodzsan Gafurov tádzsik politikus, tudós, akadémikus, az SZKP tagjáról van szó. A tádzsik pártszervezet küldötteként felszólalt a XX. kongresszuson. 1956. február 16-án elhangzott beszédében egyebek között a következőket mondta: „Néhány nagy írónk az utóbbi években semmit sem adott a népnek, némelyik pedig az események mögött kullog. Ezért nem véletlenül mondják, hogy amikor országunk repülővel halad előre, némelyik írónk kétkerekű szekéren siet utána."
659 A február 28-i számban.
660 Levél a Lityeraturnaja Gazeta szerkesztőségének. *Irodalmi Újság*, 1956. március 17., 4.
661 Az orosz eredeti: К вопросу о типическом в литературе и искусстве. *Коммунист*, 1955. № 18, 12–23.

sajtó szorosan összekapcsolja a XX. kongresszus következtetéseivel, a szovjet és a magyar irodalom előtt álló feladatokkal. A *Szabad Nép* március 11-i száma a *Kommunyiszt cikke a tipikusról és a mi irodalmunk* című szerkesztőségi cikket közöl.[662] Megemlíti, hogy a *Kommunyiszt* cikke nagyon fontos az esztétikai dogmatizmussal és a „konfliktusnélküliséggel", a „kiélezés doktriner követelésével"; a művészi egyéniesítés figyelmen kívül hagyásával folytatott harcban. Ily módon a cikk elvi szempontból fontos a magyar íróknak, mondja a *Szabad Nép*. Az újság a magyar irodalomban a szocialista realizmusért folytatott harc szemszögéből a legtöbb figyelmet a *Kommunyiszt* cikke alapvető állításai megmagyarázásának, értelmezésének szenteli. A cikk ismertetése a pártellenes nézetek ellen irányul, amelyeket nemrég az MDP KV-nek a magyar irodalom jobboldali elhajlásairól szóló határozata ítélt el.

Az SZKP XX. kongresszusa kapcsán Magyarországon általában növekszik a szovjet irodalom iránti érdeklődés. Ezzel kapcsolatban meg kell emlékezni a *Szabad Nép* ugyanezen számában K. Szimonovval közölt nagyinterjúról,[663] aki ez év márciusában a Magyar–Szovjet Barátság Hónapja alkalmából szovjet kulturális személyiségek küldöttségével járt Magyarországon.[664] Jellemzőek a lap által K. Szimonovnak feltett kérdések: 1. Min dolgoznak a szovjet írók, és mik a terveik? 2. Hogyan ítéli meg a szovjet lírai költészet jelenlegi helyzetét? 3. Milyen új, kibontakozó jelenségek vannak a szovjet irodalomban? A 4. kérdés magának Szimonovnak az alkotó terveire vonatkozott.

Az *Irodalmi Újság* folyó év március 24-i száma *Új lendülettel* című vezércikkében rámutat, hogy mindaz, ami az SZKP XX. kongresszusán az irodalomról, művészetről, ideológiáról elhangzott, óriási jelentőségű a magyar irodalom számára, elősegíti további felvirágzását. A lap megjegyzi, hogy a magyar irodalomnak két fő hiányosság és veszély ellen kell küzdenie: a valóság lakkozása, másrészről az árnyékos oldalak eltúlzása, a „szurokkal leöntés" ellen. „A valóság, a teljes valóság művészi ábrázolása: ezt követeli az írótól a szocializmust építő nép s a nagy munkát vezető párt" – írja a lap.[665]

662 Kommunyiszt cikke a tipikusról és a mi irodalmunk. *Szabad Nép*, 1956. március 11., 5.
663 A párt XX. kongresszusa után nagy feladatok állnak az írók előtt. Konsztantyin Szimonov nyilatkozata a Szabad Népnek. *Szabad Nép*, 1956. március 11., 5.
664 A szovjet delegáció összetételére ld. a 34. sz. iratot.
665 Új lendülettel. *Irodalmi Újság*, 1956. március 24., 1.

A *Szabad Nép* közli Pándi Pál kritikus érdekes cikkét (március 11-i szám). A *Példa és okulás* című cikkben azokat a gondolatokat fejti ki, amelyek a XX. kongresszus kapcsán merültek fel benne. Ezek a szovjet irodalom nagy ideológiai-esztétikai jelentőségéről, a szovjet irodalom tapasztalatáról szóló gondolatok, amelyeket, a kritikus véleménye szerint, még nem eléggé mélyen fogadnak be és tanulmányoznak Magyarországon.

„Az irodalmunk tanult a szovjet irodalomtól – de nem eleget" – ez a cikk fő gondolata. „Nem kevesebbet – hanem többet, jobban, mélyebben kell tanulnunk a szovjet kultúrától" – írja Pándi. „Erre buzdít az a szellemiség is, amelyet a XX. kongresszus áraszt felénk."[666]

Konkretizálva gondolatát, Pándi külön kiemeli a szovjet irodalom olyan alkotásait, mint A. Tolsztoj[667] *Golgotája* (ebben a regényben mindenekelőtt Roscsin alakját hangsúlyozza) és Solohov *Csendes Donja* (itt Grigorij Melehov[668] alakjára hivatkozik). Ezek a művek Pándi szemében az alábbi állításra példák és bizonyítékok: „...valóban nagy irodalom csak akkor születhet, ha az alkotó nem huny szemet az életben tapasztalt ellentmondások felett, ha nem törekszik arra, hogy uniformizálja különböző természetű emberek fejlődésének ütemét és irányát..." „...a szocialista művészet nem tűri a sablonokat [...], az új világ győzelmes kibontakozása úgy válik mélyen ható művészi élménnyé, ha nem kevesebb átérzéssel ábrázolja az író a vele szembefeszülő, letűnő világ görcsös ragaszkodását a régi életformákhoz."[669]

Pándi Pál hangsúlyozza, hogy nem egyes könyveket kell kiragadni, hanem a szovjet irodalom, amely a burzsoá dekadencia, a formalista áramlatok és a rappista vulgarizálás ellen folytatott harcban formálódott, teljes fejlődési ívét kell tanulmányozni: „A szovjet irodalom útját kísérő harcok a különféle torzítások ellen, a kétfrontos küzdelem helyesen alkalmazott elvei és gyakorlata eleven tanulság kell hogy legyen a mi számunkra is..."

A magyar kritika mind ez idáig hajbókolt a szovjet irodalom előtt, annak minden sikerült vagy kevésbé sikerült műve előtt, jegyzi meg Pándi. Nem volt mélyen átgondolt elemzés, pedig egyedül csak ez lehet hasznára a magyar irodalomnak, csak udvarias gesztusok voltak: „...szakítani kell az igaztalan és káros nivellálással" – követeli Pándi.

666 Pándi Pál: Példa és okulás. *Szabad Nép*, 1956. március 11., 5.
667 Alekszej Tolsztoj orosz íróról van szó.
668 Pándi *Meljehovnak* írja.
669 Pándi Pál: Példa és okulás. *Szabad Nép*, 1956. március 11., 5.

A *Szabad Nép* (folyó év április 1-jén) közli egy másik magyar kritikusnak, Király Istvánnak a cikkét is az *Az irodalom pártosságáért* címmel. Cikkében Király szintén azokból a kérdésekből indul ki, amelyeket a *Kommunyisztban* és a XX. kongresszuson tettek fel. Cikke a világnézet és a művésziség kölcsönviszonyának van szentelve. A szovjet irodalomtudomány tapasztalatára támaszkodva a kritikus bebizonyítja, hogy káros a világnézet és a művészi módszer szembeállítása és elválasztása, illetve a tudatosság fontosságának és a világnézet irodalomban játszott szerepének lekicsinylése (ilyen lekicsinylés bukkant fel nemrég a magyarországi irodalmi vitákban). Király ugyanakkor kiemeli, hogy a világnézet fontosságának eltúlzása dogmatizmushoz, sematizmushoz, a művésziség csupa eszmével való felcseréléséhez és a művészet politikai kirakattá[670] változtatásához vezetne.[671]

Gépelt eredeti. RGALI, f. 631, op. 26, gy. 1210, l. 1–4.

670 Ceruzával aláhúzva. Király István: Az irodalom pártosságáért. *Szabad Nép*, 1956. április 1., 5.
671 Aláírás nélkül.

43.

Borisz Gorbacsov budapesti nagykövetségi másodtitkár feljegyzése a Magyar Írók Szövetsége pártszervezetének előző napi üléséről Gergely Sándor íróval folytatott 1956. március 31-i megbeszéléséről

Budapest, 1956. április 10.[672]

B. V. Gorbacsov naplójából[673] 266. sz. kimenő másolata

Titkos

1956. április 10.

Feljegyzés a Gergely Sándor magyar íróval folytatott megbeszélésről

1956. március 31.

A nagykövetség vezetésének engedélyével ma találkoztam Gergely Sándorral. Gergely azt mondta, hogy az írószövetségben tegnap került sor a pártszervezet ülésére, amely nagyon viharos jellegű volt. Két kérdés volt napirenden: 1. Az SZKP XX. kongresszusa eredményeinek és az MDP KV személyi kultuszról szóló zárt levelének[674] megvitatása; 2. pótválasztás a pártszervezetben. A második kérdés megvitatására már nem is került sor, tekintettel arra, hogy az első napirendi pont megvitatása szervezetlen jelleget öltött, és több író részéről párt-ellenes nézetek nyílt demonstrációjába torkollt.

672 Oroszul megjelent: Iszlamov–Vida 1998, 55–58.; Magyarul megjelent: Szereda–Sztikalin 1993, 274–277.

673 Az irat fejlécén kézírással betoldva: „A 281. számhoz. 56. 4. 13." Az első lap bal hasábjában alul kézírásos bejegyzés látható: „Másolatot készíteni Szurkovnak Írószövetség. 56. IV. 20. [olvashatatlan kézjegy]" Az iratot V. V. Kuznyecov külügyminiszter-helyettes küldte meg az SZKP KB-nak április 26-án. Ld.: RGANI, f. 5, op. 28, gy. 395, l. 7.

674 A XX. kongresszuson a magyar delegáció vezetőjeként részt vevő Rákosi az MDP PB március 1-jei ülésén minden bizonnyal megismertette a PB tagjaival Hruscsov zárt beszédének tartalmát. A titkos beszédről készült tartalmi kivonatot három példányban gépeltette le, amelyekből később kettőt elégetett. Az MDP KV március 11–12-i ülésére a tagok egy része minden bizonnyal már szintén értesült a zárt beszédről és annak egyes tartalmi elemeiről. Március 20-án a LEMP akkor megválasztott új első titkára, Edward Ochab az enyhülés jeleként húsz példányban kinyomtatta a titkos beszéd teljes szövegét, amit felolvastak a pártaktívák ülésein. Egyes feltevések szerint a titkos beszéd teljes szövege innen szivárgott ki Nyugatra és a szocialista országokba. Az MDP vezetése ennek nyomán döntött úgy, hogy húszperces összefoglalót készítsenek Hruscsov beszédéről, és azt olvassák fel a pártaktívákon. Az MDP tagságának jelentős része így március 23-tól kezdődően már bizonyosan megismerhette a beszéd tartalmát. Hruscsov beszédének leglényegesebb elemei végül az SZKP KB június 30-i határozata révén kerültek nyilvánosságra, amelyet a TASZSZ július 2-i közleménye nyomán a *Szabad Nép* július 3-i száma is közzétett. Ld.: A Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának határozata a személyi kultusz és következményeinek leküzdéséről. *Szabad Nép*, 1956. július 3., 3–4.

Tamási Lajosnak, a pártbizottság titkárának az SZKP XX. kongresszusáról szóló rövid beszámolója és az MDP KV személyi kultuszról szóló zárt levelének felolvasása után elsőként Nagy Sándor Sztálin-díjas író ragadta magához a szót. Nagy azt mondta, hogy már évek óta dolgozik egy regényen, amely 1919-ben játszódik, s az akkor élt emberek életét mutatja be, és ezzel kapcsolatban hatalmas anyagot gyűjtött össze Rákosi elvtárs életéről. Most, miután megismerkedett tények sokaságával, amelyek az indokolatlan repressziókhoz és hibákhoz vezető magyarországi személyi kultuszt jellemzik, ő, Nagy, kihajítja az egész anyagot, s egy sort sem ír Rákosiról, akit bűnösnek tart ezen hibák és represszió elkövetésében. Magyarország olyan országgá vált, ahol elnyomták a demokratikus szabadságjogokat, és ahol minden bűn nélkül börtönbe ültettek embereket. Az SZKP XX. kongresszusa szerinte rámutatott, hogy ha a társadalom előrehalad a szocializmus felé, az osztályharc tüze kialszik. Ezért nekik Magyarországon ideje leszámolni az olyan fogalmakkal, mint „kulák" és „osztályellenség". Magyarországon sem kulákok, sem osztályellenségek nincsenek, hanem egységes magyar nemzet van. Nagy arról is beszélt, hogy véget kell vetni annak, hogy egy „másik állam" befolyást gyakoroljon Magyarország belső életére, amely a saját, külön útját járja. Zárásképpen, Gergely szavaival élve, egy sor „mocskos kirohanásra" ragadtatta magát Sztálin ellen. Beszédét tapssal fogadták az ellenzéki érzelmű írók.

Ezután Mesterházi Lajos ragadta magához a szót. Arról beszélt, hogy a magyar nép követeli a Hazafias Népfront működésének helyreállítását. A Népfront évekkel ezelőtt még élénk tevékenységet fejtett ki, ugyanakkor manapság egy elfeledett és jogaitól megfosztott szervezetté vált. Véleménye szerint a Népfrontot fel kellene hatalmazni arra, hogy ellenőrizze az MDP-t, amelynek rendszeresen,

körülbelül félévente egyszer be kellene számolnia előtte az elvégzett munkájáról. A Népfront alacsonyabb szintű szerveinek nagyobb súlyt kellene biztosítani a helyi kérdések eldöntésében, több lehetőséget kellene biztosítani számukra a kezdeményezések terén. Más társadalmi szervezeteknek is a Népfront égisze alatt kellene tevékenykedniük. Mesterházi, Gergely elmondása szerint, ugyanazokat az elgondolásokat fejtette ki, amelyek már szerepeltek a magyar írók két évvel ezelőtti ismert „memorandumában" a Népfront jogainak és tevékenységi körének kiszélesítéséről, a DISZ és más társadalmi szervezetek Népfront alá rendeléséről, a Népfront párt feletti ellenőrzési funkciójáról stb.[675]

Mesterházi után Lukácsy Ferenc[676] kritikus emelkedett szóra, aki az ismert fasiszta politikus, Szálasi sógora, s annak idején börtönben is ült. Lukácsy, Gergely közlése alapján, reakciós és szovjetellenes meggyőződésű ember, aki csalással kúszott be a pártba.[677] Négy évvel ezelőtt kizárták az MDP-ből pártellenes és erkölcstelen magatartás miatt, viszont két év múlva Révai József elvtársnak a Központi Vezetőséghez intézett folyamodványára helyreállították a tagságát. Ez a Lukácsy[678] általában hallgatott a pártgyűléseken, mivel erősen megtépázott reputációval rendelkezett. Most pedig, alkalmasnak ítélve a helyzetet, pártellenes beszédet mond, amelyben számtalan, a népi demokratikus berendezkedéssel szembeni kirohanásra ragadtatja magát. Lukács[679] kijelentette például, hogy súlyosabb helyzet alakult ki, mint az 1848–1849. évi forradalom veresége után, amikor az országban a reakció uralkodott. Magyarországon a legszigorúbb cenzúrát vezették be, sokakat ártatlanul tartóztattak le és vetettek börtönbe, az országot a terror kormányozta. Sok hibáért és az indokolatlan repressziókért Rákosi elvtársat terheli a felelősség. Az ő beszédét is tapssal kísérték az ellenzéki érzelmű írók.

675 Ebben az állításban minden bizonnyal két eseménysor keveredik. Gergely elsősorban a *Szabad Nép* 1954. március 15-i számában megjelent, az MDP PB megbízásából Horváth Márton és Darvas József által jegyzett, az MDP irodalmi platformjának tekinthető *Az új magyar irodalom egyes kérdéseiről* c. cikket idézhette vissza, amely kijelölte az irodalmi alkotómunka jövőbeni feladatait. Másrészt minden bizonnyal az MDP KV 1954. október 1–3-i ülése nyomán kibontakozó, az írói politizálás színterei körül zajló sajtóvitára kívánt utalni, amelynek résztvevői visszanyúltak a márciusi programpontokhoz. Ebben a vitában szólalt meg Mesterházi Lajos. Rainer M. 1990, 70–85., 125–136.

676 Sic! A keresztnév elírás. Valójában Lukácsy Sándor irodalomtörténész, kritikusról van szó.

677 A Lukácsy Sándor és Szálasi Ferenc esetleges rokoni kapcsolatára vonatkozó információt és általában véve a Gergely által Lukácsyról elmondottakat egyértelműen félrevezetésnek tartja a szakirodalom. Ld. Iszlamov–Vida 1998, 58., illetve Standeisky 2006, 41–42.

678 Sic!

679 Sic! A gépelt eredetiben.

Az ülés elnöke, Máté[680] elvtárs, aki a pártbizottság tagja, Lukácsy „mocskos pártellenes" beszéde után azonnal javasolta, hogy szigorú megrovásban részesítsék őt, és távolítsák el a gyűlésről pártellenes magatartása miatt. Máté javaslata heves reakciót váltott ki azokból az írókból, akik frakciózás miatt nemrég megrovásban részesültek a párt részéről (Déry stb.). Az ülés teljesen szervezetlen volt. Az ülésen részt vevő Szalai elvtárs, a PB tagja, aki Gergely szerint zavarban volt, azt a javaslatot tette az elnökségnek, hogy rekesszék be a gyűlést, és tegyék át másnapra. A gyűlés berekesztése után a pártbizottság soron kívüli ülést tartott, amelyre meghívták Gergelyt is, noha nem tagja a pártbizottságnak. A jelenlévők közül sokaknál érezhető volt, hogy megzavarodtak attól, ahogy számos író reagált a személyi kultusz kérdésének megvitatásakor. Tamási javasolta, hogy „tussolják el" Lukácsy beszédét. Más írók is azt hangoztatták, hogy nem kell „ricsajt csapni", és nagy óvatosságot kell tanúsítani a magyarországi személyi kultusz következményei felszámolásának kérdésében. Amikor kikérték Gergely véleményét, azt mondta, hogy ha ő lenne a pártbizottság tagja, akkor sürgősen, még most napirendre tűzné Lukácsy pártból való kizárásának kérdését.

Gergely végül elmondta, hogy nemrég tért vissza vidékről, ahol pártmunkásokkal és írókkal találkozott. Úgy látja, sok „becsületes kommunistánál" megfigyelhető most, hogy zavart okozott náluk a személyi kultusz kérdésének megvitatása. Azt mondják, hogy éveken át Magyarország felszabadítójaként, a marxizmus–leninizmus zseniális teoretikusaként stb. tekintettek Sztálinra. Most a pártban lévő ingadozó és ellenzéki érzelmű elemek, kihasználva a személyi kultusz kritikáját, ismét Nagy Imre elveit kezdik hangoztatni, azt állítva, hogy sok mindenben igaza volt. Gergely megjegyezte, hogy a pártvezetők és aktivisták lépten-nyomon nem tudnak szembeszállni ezekkel a nézetekkel, és inkább passzív álláspontra helyezkednének. Személyesen Rákosi elvtárs is támadásoknak van kitéve.

Gergely úgy véli, hogy náluk, Magyarországon nem tartják be a proletariátus diktatúrájának elveit, és a KV a határozatlanságával csak táptalajt ad a párt ellenzéki elemeinek ahhoz, hogy ismét Nagy Imre opportunista nézeteit terjesszék.

680 Máté György író, újságíróról van szó. Az orosz eredetiben: „Mati".

Szavai szerint különösen erős pártellenes propagandát fejtenek ki a múltban ártatlanul meghurcolt személyek.

A Szovjetunió magyarországi nagykövetségének másodtitkára B. Gorbacsov

Gépelt másolat. RGANI, f. 5, op. 28, gy. 395, l. 8–10.

44.

Borisz Gorbacsov budapesti nagykövetségi másodtitkár feljegyzése a Magyar Írók Szövetségében tartott április 13-i és 16-i pártgyűlésekről Gergely Sándorral folytatott 1956. április 17-i megbeszéléséről

Budapest, 1956. április 25.[681]

B. V. Gorbacsov naplójából[682] Titkos. 1. sz. példány
1956. április 25.
305. sz.

Feljegyzés a Gergely Sándor magyar íróval folytatott beszélgetésről

1956. április 17.

Andropov elvtárs engedélyével ma találkoztam Gergely Sándorral.
Gergely azt mondta, hogy április 13-án és 16-án az írószövetségben folytatódott a pártgyűlés, amelyen megvitatták az MDP KV zárt levelét a személyi kultuszról. Az első gyűlést, amelyről már beszámolt nekem,[683] március 30-án tartották, és amiatt, hogy teljesen fejetlenné vált, nem fejeződött be. Ennek folytán az írószövetségben már három gyűlést szerveztek, amelyeket ugyanannak a kérdésnek szenteltek, és holnap, április 18-án még egy gyűlést tartanak ugyanebben a témában. Ezekről a gyűlésekről Gergely a legszomorúbb érzéssel távozott. Elmondása szerint az írószövetségben most olyan a helyzet, hogy ha a KV nem hoz sürgős intézkedést annak érdekében, hogy kizárjon az MDP-ből egy sor befurakodott,

681 Oroszul megjelent: Iszlamov–Vida 1998, 58–61. Magyarul megjelent: Szereda–Sztikalin 1993, 278–282.
682 Az iratot V. V. Kuznyecov külügyminiszter-helyettes továbbította az SZKP KB-nak 1956. május 11-én. Ld.: RGANI, f. 5, op. 28, gy. 395, l. 11. A feljegyzést 1956. május 3-án érkeztették V. V. Kuznyecov titkárságán és május 4-én a KÜM 5. Európai Osztályán.
683 Az előzményekre ld. a 43. sz. iratot.

szovjetellenes és pártellenes érzelmű írót, akkor a párt ügyének komoly kárt fognak okozni.[684] A gyűlések hangneme az ellenzékiek erőfeszítéseinek köszönhetően megváltozott, több író nyíltan demonstrálta pártellenes hevületét.

Az április 13-i gyűlésen részt vett Szalai Béla, a Politikai Bizottság tagja, Andics Erzsébet, az MDP KV Agitációs és Propaganda Osztályának vezetője, Horváth Márton, a KV tagja, a *Szabad Nép* felelős szerkesztője és Nagy Mária, az MDP Budapesti Városi Bizottságának tagja. Először Major Ottó, egy alig ismert író szólalt fel. Arról beszélt, hogy teljesen helytelen volt, hogy a párt a Nagy Imre vezette jobboldali opportunisták elleni küzdelemre helyezte a hangsúlyt, mivel nekik sok mindenben igazuk volt. Mindenekelőtt a baloldali jelenségekkel kellett volna küzdeni, amelyek az ipar és a mezőgazdaság torzulásaiban, valamint az összes másként gondolkodó elleni igaztalan represszziókban stb. mutatkoztak meg. Major amellett szólalt fel, hogy rehabilitálják a jobboldali opportunistákat a pártban. Beszédének nagy részét a Sztálinnal és Rákosi Mátyással szembeni vádakra építette. Azt javasolta, hogy „kooptálják" a Politikai Bizottságba Révai Józsefet, Vas Zoltánt, Kállai Gyulát, Szántó Zoltánt és Nógrádi Sándort.

Ezt követően Benjámin László szólalt fel, aki nemrég szigorú figyelmeztetésben részesült pártellenes tevékenység miatt. Kijelentette, hogy alkotói munkásságának nagy részét, a Sztálinról és tevékenységéről, illetve a Rákosi Mátyásról írt lelkesítő verseket kitörli. Ezek mindegyike csak „mítosz", „kitaláció". Benjámin nem ismeri el a KV irodalmi kérdésekben hozott egyetlen határozatát sem, amelyek hazugak, és elferdítik a valós helyzetet. A „KV első titkárának" nyíltan önkritikát kell gyakorolnia minden kérdésben a párt és a nép előtt. Erdős László író ugyancsak a KV irodalompolitikai határozatával szemben foglalt állást, helytelennek, az írókat és a társadalmat dezorientálónak nyilvánítva azt.

Hosszú beszédet mondott Háy Gyula. Erőteljesen kikelt a KV azon joga ellen, hogy beavatkozzon az irodalmi életbe, és javasolta, hogy jelöljék őt magát az írószövetség titkárságába. A titkárság megválasztásának joga csak az írókat illeti, és ebbe senki nem avatkozhat be. Kell hogy legyen az íróknak egy „saját autonóm szakmai szervezetük". Követelte, hogy „kergessék ki" a titkárságból Tamás elvtársat, akit az MDP KV jelölt a posztra. Az írószervezetnek addig nem lesz tekintélye, „amíg azt Tamás irányítja".[685]

684 A bekezdés utolsó előtti mondata a lap bal hasábjában kijelölve.
685 A teljes bekezdés a lap bal hasábjában kijelölve.

Az *Irodalmi Újság* egyik korábbi szerkesztője, Enczi Endre kijelentette, hogy amíg a KV nem hisz az íróknak, ellenzékinek és frakciózóknak tartja őket, nem lehet elvárni, hogy normális irodalmi élet legyen. Aczél Tamás Sztálin-díjas azt mondta, hogy a KV és az írók közötti „szakadék" egyre jobban mélyül, és még tovább fog mélyülni, ha a „KV első titkára" nem gyakorol kimerítő önkritikát az egész nép előtt. A KV 1955. december 5-i irodalompolitikai határozatát „hazugnak" tartja. Az írók, úgymond, nem szolgáltak rá arra, hogy frakciózással és jobboldali elhajlással vádolják meg őket, amiről szó van ebben a határozatban. A Központi Vezetőségnek vissza kell vonnia ezeket a „hazug" vádakat. Ha ezt nem teszi meg, akkor a határozatainak nem lesz tekintélye az írók körében.

A gyűlésen részt vett Veres Péter pártonkívüli író, a szövetség elnöke. Nagyon óvatosan szólalt fel, igyekezett megfelelni „ennek is, annak is". Beszédét mind az ellenzéki érzelmű írók, mind, ahogy Gergely fogalmazott, a „becsületes kommunisták", tapsban részesítették. Veres továbbra is lavíroz, és továbbra is az írói csoportokon való „kívülmaradás" politikáját folytatja.

A pártvezetés részéről Horváth és Szalai elvtársak szólaltak fel. Gergely szerint Horváth nagyon szerencsés és erőteljes beszédet mondott, mélyen elemezte az irodalmi körökben kialakult helyzetet. Szalai elvtárs körülbelül másfél órát beszélt, felvázolta az ország előtt álló gazdasági feladatokat, a belpolitikai és a külpolitikai helyzetet. Amikor áttért a szövetségben uralkodó helyzet és a pártellenes viselkedés kritikájának kérdésére, amelyet elég élesen fogalmazott meg, az ellenzéki érzelmű írók rikácsolni és kiabálni kezdtek: „Le a tribünről! Ki maga, hogy okítson minket? Ez nem piaci kioszk, ahová bárki beteheti a lábát!" és hasonlók. A gyűlés fejetlenné és „szégyenletessé" vált, és áttették április 16-ra.

A következő ülés ugyanebben a szellemben zajlott. Felszólalt Déry Tibor, Zelk Zoltán, Molnár Miklós, Kuczka Péter és sokan mások. Déry kijelentette, hogy semmit nem fog írni, amíg a KV nem helyesbíti 1955. december 6-i határozatát, és nem módosítja azokat a hazug vádakat, amelyek abban megfogalmazódnak. A felszólalók közül egyesek követelték a Rajk-per „nyilvános felülvizsgálatát", „új" ügyészek és jogászok bevonását abba, továbbá a per minden „szervezőjével" szembeni „nyílt eljárást". Követelték azt is, hogy „kooptálják" a KV-be az írószervezetből Aczél Tamást. Egyes felszólalók támogatták Major Ottó arra vonatkozó „javaslatát", hogy „kooptálják" a PB-be Szántót, Vast, Révait, Nógrádit és Kállait. Sokan éles kirohanásokat intéztek személyesen Rákosi elvtárs ellen. Javasolták

azt is, hogy tartsanak egyfajta „népszavazást" Nagy és Rákosi politikájáról. A KV tagjai közül senki nem vett részt ezen az ülésen.

A szünetben Gergelyhez odalépett Nagy Sándor Sztálin-díjas. A meglehetősen éles hangvételű beszélgetés során Gergely szerint Nagy kijelentette, hogy ha továbbra is folytatódik a nyomás az írókra és személyesen rá is, akkor demonstratívan lemond a Sztálin-díjáról. „És a 75 ezer forintról?" – kérdezte Gergely felesége. „Lemondok a forintokról is" –mondta Nagy. Gergely szerint Nagy rendkívül ellenségesen viszonyul Sztálinhoz, és olyan kijelentést tesz, hogy „a magyar nép körében gyökerestül ki kell tépni ennek az embernek még a nevét is". Gergely értesülései szerint a másik Sztálin-díjas, Aczél Tamás levelet küldött a Szovjet Írószövetségnek, Apletyin elvtárs[686] nevére, amelyben megpróbálja a maga oldalára állítani a szovjet írókat.[687]

Gergely úgy véli, hogy az ellenséges érzelmű írók fentebb részletezett aktivizálódását teljes egészében a nyugati propaganda táplálja. „Szó szerint azt ismétlik, amit az Amerika Hangja és a Szabad Európa mond." A nyugati propagandára hallgatva úgy vélik, eljött a pártvezetéssel szembeni nyílt fellépés pillanata, amikor felvethetik Rákosi elvtárs posztjáról való távozásának és olyan emberek, mint Szántó, Vas, Kállai a Politikai Bizottságba való „kooptálása" kérdését annak érdekében, hogy Nagy jobboldali opportunista nézetei alapján átalakítsák a belpolitikát. Gergely úgy gondolja, hogy lépéseik az utóbbi két ülésen egyeztetve voltak, alaposan felkészültek a felszólalásaikra, legépelték azt írógéppel. Figyelemre méltó az a tény, hogy a „kooptálásra" vonatkozó javaslatot több író támogatta. Voltak olyanok is, akik nyíltan felléptek Nagy védelmében, követelték a rehabilitációját.

Megjegyzés: Úgy ítélem meg, hogy Gergely közlése Nagy Sándor szándékáról, miszerint demonstratívan le kíván mondani a Sztálin-díjról, komoly figyelmet érdemel, és megfelelő intézkedések megtételét teszi szükségessé a részünkről, hogy ha ezt megteszi, ne érjen bennünket meglepetés. Véleményem szerint sürgősen élni kellene azzal, hogy a másik Sztálin-díjas, Aczél Tamás levelet írt a Szovjet Írószövetségnek, melyben megpróbálja maga mellé állítani a szovjet írókat, és a legtekintélyesebb szovjet írók (Solohov, Fagyejev, Szimonov, Fegyin elvtársak) aláírásával ellátott levélben alapos választ adni a Magyar Írók Szövetségének. A szovjet írók nyílt levelében részletesen ki kellene térni az olyan kérdésekre, mint az irodalom pártossága, az író néppel szembeni kötelessége, a jelen helyzet sajátossága és az írók abból következő feladatai.[688] A levélnek baráti, elvtársi jellegűnek kellene lennie, nem kioktatónak, és nem olyannak, ami a véleményünket másra erőlteti, a szovjet irodalom tapasztalatáról és az irodalom pártosságának lenini elvéről kellene szólnia. Egy ilyen nyílt levél, amelyet a szovjet és a magyar sajtó közölne, kedvező hatást tenne számos ingadozó íróra, és elősegítené a legellenségesebb érzületű írók elszigetelését. Ezt gyorsan meg kellene tenni, máskülönben ennek minden hatása elveszhet.[689]

A budapesti nagykövetség másodtitkára B. Gorbacsov

4 példányban:
1. – Kuznyecov elvtársnak[690]
2. – Ljovicskin elvtársnak
3. – A Tájékoztatási Bizottságnak
4. – Az ügyiratba
Gépelte: Dorofejeva
56. IV. 19.
638. sz.

Gépelt másolat. RGANI, f. 5, op. 28, gy. 395, l. 12–15.

686 Mihail Apletyin szovjet kritikusról, a Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottságának helyettes vezetőjéről van szó.
687 A levél levéltári őrzési helyét nem sikerült felkutatnunk.
688 Ez a mondat és az előző mondat utolsó tagmondata a lap bal hasábjában kijelölve.
689 Kutatásaink jelen állása szerint nincs tudomásunk ilyen nyílt levél közzétételéről sem a szovjet, sem a magyar sajtóban. A szovjet diplomata felvetése egyébként is meglehetősen életszerűtlennek és illogikusnak tűnik, hiszen nem valószínű, hogy a Szovjet Írószövetség a Magyar Írók Szövetsége által elküldött, a belső problémáit megvilágító nem publikus levelére egy nyílt levélben reagált volna, és az abban felvetett kérdések tekintetében ilyen módon foglalt volna állást.
690 Vaszilij Kuznyecovról, a külügyminiszter első helyetteséről van szó.

45.

Andrej Gromiko külügyminiszter-helyettes átirata az SZKP Központi Bizottsága titkárának, Mihail Szuszlovnak a Külügyminisztérium Tájékoztatási Bizottsága elnökhelyettese, Ivan Tugarinov által a magyarországi irodalmi helyzetről készített szolgálati feljegyzésről

Moszkva, 1956. június 2.[691]

Mihail Szuszlov elvtársnak

Előterjesztem a Külügyminisztérium Tájékoztatási Bizottságának *Az ideológiai front helyzetéről a Magyar Népköztársaságban* címmel összeállított feljegyzését.

A feljegyzés az SZKP KB soron következő plénumán megvitatandó ideológiai kérdések kapcsán készült.

Melléklet: 22 lap[692]

1956. június 2. A. Gromiko
813/2. sz.

Gépelt eredeti. RGANI, f. 5, op. 28, gy. 395, l. 16.

691 Oroszul megjelent: Zdanovics 2009, 94–106.
692 Ld. a mellékletet.

Melléklet

Ivan Tugarinovnak, a Külügyminisztérium Tájékoztatási Bizottsága elnökhelyettesének szolgálati feljegyzése a magyarországi irodalmi helyzetről

Moszkva, 1956. június 2.

Szétküldve: Ny. A. Bulganyin elvtárs, K. J. Vorosilov, L. M. Kaganovics, A. I. Kiricsenko, G. M. Malenkov, A. I. Mikojan, V. M. Molotov, M. G. Pervuhin, M. Z. Szaburov, M. A. Szuszlov, Ny. Sz. Hruscsov, G. K. Zsukov, L. I. Brezsnyev, D. T. Sepilov, Je. A. Furceva, Ny. M. Svernyik, A. B. Arisztov, Ny. I. Beljajev, P. Ny. Poszpelov

Szigorúan titkos
10. sz. példány

Ivan Tugarinov szolgálati feljegyzése
Moszkva, 1956. június 2.

Az ideológiai front helyzetéről a Magyar Népköztársaságban

A Magyar Dolgozók Pártja (MDP) a kommunista ideológia megerősítéséért folytatott harcban komoly eredményeket ért el az országban. Fontos szerepet játszott ebben a vonatkozásban a magyar kommunista párt és a szociáldemokrata párt egyesülése a marxizmus–leninizmus talaján.

A magyar népi demokrácia különféle fejlődési szakaszain az MDP leküzdötte azokat a próbálkozásokat, amelyek hamis elméleti irányelveket akartak ráerőltetni, mint az úgynevezett „belső pacifizmust", amelyen az osztályellenséggel szembeni viszonyban békülékeny, liberális nézeteket értettek, azt a törekvést, hogy kitérjenek a szocialista építés gyakorlati feladatainak megvalósítása elől. Ezzel együtt a „balos" tendenciákat is levetkőzték, hogy gyorsan, már 1948-ban frontális támadást indíthassanak a falu kapitalista elemei ellen.

Az MDP KV 1955. márciusi plénumán a jobboldali elhajlás szétzúzásával az MDP komoly sikert ért el a kommunista ideológia uralmáért folytatott harcban.

Az MDP ideológiai munkája azonban egészében még nem teljes mértékben felel meg saját legfőbb feladatának, hogy elősegítse a dolgozók kommunista tudatosságának növelését, a szocialista gazdaság növekedését és erősítését, a magyar nép anyagi jólétének emelését. Különösen az SZKP XX. kongresszusa után kialakult új viszonyok között jelentkeztek szembetűnően az ideológiai munka komoly hiányosságai a Magyar Népköztársaságban.

A Magyar Népköztársaságban az irodalom területén alakult ki a legaggasztóbb helyzet.[693] A jobboldali-opportunista hangulatok megélénkülése idején (1953–1954) Magyarországon az ideológiai front e területén egyre nagyobb aktivitást kezdtek kifejteni a jobboldali[694] elemek. Miközben a magyar vezetők minden figyelmét az ipar és a mezőgazdaság területén jelentkező jobboldali elhajlással vívott harc foglalta le, szinte teljes egészében felhagytak azzal, hogy figyelemmel kísérjék az irodalom és a képzőművészet helyzetét. Az írószövetségben rosszul volt megszervezve a pártmunka, a pártszervezet nem idejében reagált, és nem mindig helyesen értékelte némely író hibás és olykor káros fellépéseit. Nagy befolyásra tettek szert a nyíltan kulák és burzsoá nacionalista nézeteket valló írók.

Ez a körülmény, valamint az ideológiailag felkészült káderek égető hiánya az irodalom, a színház, a képzőművészet, a zene területén, a vezető káderek ismert passzivitása és meghajlásuk a régi „tekintélyek" előtt megkönnyítette a „nyugati" befolyás behatolását, a különféle kispolgári nézetek és koncepciók elterjedését.

Az utóbbi tíz évben Magyarországon a modern irodalom, a festészet, az építészet kérdéseiről lefolytatott számos vita nem vezetett érezhető változásokhoz és a helyzet javulásához az ideológiai fronton. Ezzel kapcsolatban nem haszontalan emlékeztetni az egyik legnagyobb vitára, amely Lukács György irodalmi-esztétikai nézeteiről zajlott 1949-ben, aki azt állította, hogy a szocialista társadalomban – a kapitalistával összehasonlítva fejlettebb osztályformációban – nem feltétlenül kell az irodalomnak is magasabb művészi színvonalúnak lennie. Leninnek az irodalom pártosságáról szóló tételével szembeszállva Lukács azt az elméletet

693 Ceruzával aláhúzva.
694 Ceruzával aláhúzva.

propagálta, amely szerint az íróra nézve nem kötelezőek a párt iránymutatásai, mivel – mint Lukács kijelentette – maga az író a nép egyik vezére, lelkiismerete.

A magyar elvtársak nem voltak képesek semlegesíteni Lukács György és hívei burzsoá nézeteinek kártékony hatását,[695] ezek széles körben elterjedtek a magyar írók körében. Egyebek között ez azon irodalmi vita során is megerősítést nyert, amely 1955 nyarán bontakozott ki az *Irodalmi Újság* nevű irodalmi lap hasábjain. A vita számos résztvevője síkra szállt az „írói szabadságért", amely – úgymond – a modern Magyarországon nem létezik, tekintve az MDP részéről az írók fölött megnyilvánuló rendkívüli gyámkodást. Az irodalom elszegényedése egyik fő okaként azt hozták fel, hogy az úgynevezett „pártzsargon" a nép minden rétegében elterjedt.

Annak ellenére, hogy ez a vita körülbelül három hónapon át zajlott, a magyar elvtársak semmilyen rendszabályt nem foganatosítottak, hogy helyes mederbe tereljék. Az MDP KV vezető munkatársai közül senki sem vett részt a vitában, ez idő alatt a párt központi orgánumai, a *Szabad Nép*, a *Társadalmi Szemle*, a *Propagandista* egyszer sem nyilvánultak meg az érintett irodalmi kérdésekben. A *Szabad Nép* csak befejezése után közölt cikket a vitáról.

Az írószövetségben az irányítás fokozatosan főként az úgynevezett „népi írók"[696] csoportjának íróihoz került. Némelyikük mértéktelen felmagasztalása az MDP III. kongresszusán 1954-ben – Barabás M.[697] kommunista író szavai szerint – hozzájárult, hogy „ezek az írók (Déry, Illyés, Veres) még inkább a burzsoá nacionalizmus irányába mentek el. Alkotóművészetükben elkerülik a modern tematikát,[698] a múltat nacionalista álláspontjukból rajzolják meg". Jellemző, hogy bár 1954-hez képest 1955-ben elég jelentős mértékben megnőtt a magyar irodalomban az új művek kiadásának száma, amint azt a *Szabad Nép* 1956 februárjában megjegyezte, 127 műből csak 15-20 nagy prózai alkotás érinti a parasztok

695 Az ún. „Lukács-vita" – lényegében sajtókampány – 1949-ben Rudas Lászlónak a *Társadalmi Szemlé*ben publikált, Rákosi útmutatásait követő cikkével kezdődött. Lukács *Irodalom és demokrácia* c. könyvét súlyos vádakkal illette: pártellenes, szovjetellenes, hazafiatlan, megrágalmazta Lenint. Lukács önkritikát gyakorolt, és Révai József színfalak mögötti támogatásával elhárult a filozófus feje fölül a veszély. Erre további adatok még a 12. sz. iratban.
696 Szó szerint: paraszt írók.
697 Sic! Minden bizonnyal Barabás Tiborról van szó. Nem sikerült megállapítani, hogy az idézet honnan származik.
698 Ceruzával aláhúzva.

és munkások mostani életét.[699] A költészetben, mutat rá az újság, sok vers jelent meg, amelyek megkerülik a modern tematikát, különösen a politikait.

A magyar irodalomban érezhetően megerősödött a kulák ideológia, az úgynevezett „népi szellemiség" hirdetése, miközben a „népi írók" újra nyíltan fellépnek a szövetkezetesítés[700] ellen. Írókörökben széles körben elterjedt a „hűség a néphez" jelszó eltorzított értelmezése, amelyet az irodalmi pártosság elvével állítottak szembe. Az írók jelentős része azt hangoztatta, hogy „legfőbb kötelességük" nem a pártnak, hanem a népnek való szolgálatban rejlik,[701] hogy az igazi irodalom fölötte áll a pártosságnak, és mélyebben fejezi ki a nép érdekeit.

Az irodalomban kialakult olyannyira szerencsétlen helyzet ellenére az MDP KV márciusi plénuma (1955), amely elítélte a jobboldali elhajlást, egyáltalán nem érintette az irodalmat és a képzőművészetet. Ebben az irodalomnak mint a tömegekre való ideológiai ráhatás eszközének ismert lebecsülése nyilvánult meg, azon nép- és pártellenes tendenciák veszélyeinek lebecsülése, amelyek erre az időre széles körben elterjedtek a magyar irodalomban.

A márciusi plénum után, amelynek a jobboldali elhajlás ellen irányuló határozatai ellenszegülést, sőt néhány esetben számos író részéről ellenségességet váltottak ki, a magyar elvtársak huzamos ideig kiváró, passzív álláspontra helyezkedtek, nem folytattak következetes ideológiai harcot az írószövetségben uralkodó jobboldali hangulat ellen. Az összes íróra úgy tekintettek, mint egynemű, ellenzéki beállítottságú tömegre, nem számolva a különféle csoportok nézetei és beállítottságai közötti lényeges eltérésekkel.[702] A reakciós elemek ezt arra használták fel, hogy „egységfrontot" kovácsoljanak a párt politikájával elégedetlenkedőkből, hogy az úgynevezett „magyar ellenállás költészetének" különféle legális és félig legális csoportjait hozzák létre.

A Magyar Népköztársaság egynémely ismert írója – Déry, Zelk, Benjámin – 1955 nyarán különleges csoportot hozott létre, amely tiltakozó levéllel fordult az MDP Központi Vezetőségéhez a párt irodalompolitikája ellen, mert ez a politika, úgymond, „gúzsba köti az alkotói szabadságot".[703] Ezt a pártellenes dokumentumot, amely az „ötvennyolcak memoranduma" elnevezést kapta, Zelk felolvasta az írószövetség pártszervezetének gyűlésén,[704] hogy így mozgósítsa mellette a közvéleményt. Jellemző, hogy számos író, aki támogatta a memorandumot, kétségét fejezte ki azzal kapcsolatban, hogy a Magyar Népköztársaságban szocializmus épül, azt hangsúlyozva, hogy „nem tudni, hová tart az ország".

699 Köpeczi Béla: Az új téma az irodalomban. *Szabad Nép*, 1956. február 5., 4.
700 Ceruzával aláhúzva.
701 Ceruzával aláhúzva.
702 Ceruzával aláhúzva, a bal oldali margón függőleges vonallal megjelölve.
703 Ez a fordulat szó szerint nincs benne a memorandum szövegében.

Az MDP KV egészen 1955 végéig nem hozott egyetlen részletes határozatot sem irodalmi és művészeti kérdésekben. Hosszú ideig a Politikai Bizottságban konkrétan senki sem viselt felelősséget az ideológiai front ügyeinek helyzetéért, egyebek között az irodalom és a képzőművészet területén, ezekkel a kérdésekkel időről időre Rákosi Mátyás utasítására a Politikai Bizottság némely tagja foglalkozott.

A magyar elvtársak csak 1955 decemberében[705] láttak hozzá az írószövetségben uralkodó helyzet javításához. Az első lépés ebben az irányban az MDP KV az irodalmi életben mutatkozó jobboldali jelenségekről és a magyar írók egyik csoportjának frakciós fellépéséről szóló határozata volt. Amint a határozat megállapította: „Egyes párttag írók frakciós csoportosulást szerveztek polgári-kispolgári nézetek politikai és irodalmi propagálására és a KV márciusi határozata elleni harcra."[706]

Az MDP Központi Vezetőségének határozata után a „memorandumot" aláíró ötvennyolc[707] író túlnyomó többsége még decemberben visszavonta aláírását.[708] Azonban sokan közülük lényegében még mostanáig sem tagadták meg pártellenes nézeteiket.

Az írók körében újult erővel újjászülettek a jobboldali érzelmek, amikor az írószövetség pártszervezetében megvitatták az MDP Központi Vezetőségének a személyi kultuszról szóló titkos levelét. Az írók 1956. áprilisi pártgyűlésén fellépő Sztálin-díjas Nagy Sándor[709] kijelentette, hogy az osztályharc megszűnésével kapcsolatban Magyarországon szakítani kell az olyan kifejezésekkel, mint „kulák", „osztályellenség", mivel Magyarországon most nincsenek sem kulákok,

704 Az írószövetség pártszervezetének háromnapos taggyűlése 1955. november 10-én kezdődött.
705 Valójában 1955 novemberében.
706 A Központi Vezetőség határozata az irodalmi életben mutatkozó jobboldali jelenségekről. *Literatura*, 1989, 1–2. sz., 15.
707 Rainer M. János ötvenkilenc aláírót sorol fel. Vö. Rainer M. 1990, 211., 392.
708 Nem vonta vissza: Déry Tibor, Aczél Tamás, Benjámin László, Haraszti Sándor, Losonczy Géza, Vásárhelyi Miklós, Szervánszky Endre. Vö. Rainer M. 1990, 392–393. A mondat a bal oldali margón két függőleges vonallal kiemelve.
709 Ceruzával aláhúzva.

sem osztályellenségek, hanem egységes magyar nemzet van.[710] Más írók, akik felszólaltak a pártgyűlésen, azt a kérdést vetették fel, hogy „Nagy Imre sok javaslatát fel kell eleveníteni", egyebek között a Hazafias Népfrontnak ellenőrzési jogot kell biztosítani az MDP működése fölött.[711] Sőt olyan javaslat is elhangzott, hogy népszavazást kell rendezni Nagy és Rákosi politikájáról.

Jellemző, hogy a gyűlés sok résztvevője tapssal fogadta ezeket a felszólalásokat. Néhány író próbálkozásának, aki megpróbált szembeszállni ezekkel a pártellenes felszólalásokkal, obstrukció lett az osztályrésze a hírhedt „ötvennyolcak memoranduma" kezdeményezői és szerzői, Déry, Zelk és mások részéről. Benjámin költő, aki nemrég szigorú büntetést kapott pártellenes tevékenységért, kijelentette, hogy az MDP KV egyetlen határozatát sem fogadja el irodalmi kérdésekben, mivel azok hazugok, kifordítják a dolgok valódi természetét. Néhány más író is, aki felszólalt a gyűlésen, elhibázottnak és rágalmazónak nevezte a KV irodalmi kérdésekre vonatkozó decemberi határozatát, és azt követelte, hogy a KV vonja vissza a határozatban szereplő vádakat a jobboldali elhajlásról és számos író frakciós tevékenységéről. Déry kijelentette, hogy addig semmit sem fog írni, amíg a KV nem vonja vissza decemberi határozatát.

Az egyik felszólaló, Háy Gyula író, élesen tiltakozott az MDP KV irodalomba való beavatkozása ellen. Szavai szerint az íróknak kell hogy legyen „saját, autonóm szakmai szervezete", és senkinek, még az MDP KV-nak sem kell beavatkoznia a tevékenységébe, nem kell jelölteket ajánlania az írószövetség titkárságába, stb.[712]

710 Nagy Sándor idézett szavai az írószövetség 1956. március 30-i viharos, félbeszakadt pártaggyűlésén hangoztak el, amikor az MDP KV személyi kultuszról szóló nem nyilvános levelét vitatták meg. Erre ld. a 42. és 43. sz. iratot. A mondat mellett a bal oldali margón felkiáltójel. A fennmaradt gyorsírásos jegyzőkönyvek tanúsága szerint azonban Nagy Sándor szavait nem szó szerint és nem elég pontosan idézi: „Itt van pl. a márciusi határozat. Még a vak is látja, hogy az egész határozat szelleme abból a megváltozott tételből fakad, hogy a szocializmus építésével arányosan fokozatosan erősödik az osztályharc. [...] Elvtársak, ha csak ebben az egy döntő tételben hibás ez a határozat, akkor már helytelen, változtatásra szorul. Márpedig helytelen. Ezt gyakorlati pártmunkából tudjuk. Sok kárt okozott nekünk ez az elmélet." Ld.: MNL OL P 2145 (Magyar Írók Szövetsége 1949–1989) 21. t. 6. sz. 7–8. p.

711 Ceruzával aláhúzva.

712 Háy Gyula az írók egyik fő sérelmére célzott. Erdei Sándor, az írószövetség főtitkára az *Irodalmi Újság*ot, az írószövetség lapját ért politikai indíttatású támadások miatt 1955 végén lemondott tisztségéről, és helyére az elnökség megkérdezése nélkül az addig pártfunkcionárius diplomataként dolgozó Tamás Aladárt nevezték ki.

Az utóbbi időben, miután feloszlatták[713] a Petőfi Irodalmi Múzeum pártszervezetét, amely pártellenes határozatot hozott és küldött szét más szervezeteknek,[714] az írók, amint azt a szovjet nagykövettel folytatott beszélgetés során Hegedüs András közölte, „elvhűbben" kezdtek viselkedni. Az MDP KV Politikai Bizottsága bizottságot hozott létre, amelynek az a feladata, hogy a pártszervek részéről javaslatokat készítsen az írószövetség irányításának javítására, valamint hogy számos gyakorlati szervezeti intézkedést foganatosítson, amelyek biztosítanák a párt befolyásának erősödését ebben a szervezetben. Azonban még korai lenne arról beszélni, hogy javult a helyzet az irodalmi fronton, és hogy az írók politikai hangulatában fordulat történt volna. [...][715]

VI.

A szovjet tudományos és alkotó szervezetek részéről is komoly hiányosságok mutatkoznak a magyar barátainknak nyújtandó segítség megszervezése terén. [...][716]

A magyar elvtársak gyenge támogatást kapnak a szovjet írók részéről. A Szovjet Írószövetség rosszul ismeri a magyar irodalmi helyzetet, és ezért nemritkán durva hibákat vét. Így Ny. Tyihonov az előadásában a szovjet írók második kongresszusán[717] a magyar irodalom legjobb képviselői között olyan neveket említett, mint Zelk Zoltán és Benjámin László,[718] akik valójában a legaktívabban lépnek fel a „párt irodalomba való beavatkozása ellen", és egyáltalán nem törekednek rá, hogy alkotóművészetükben a szocialista realizmus módszere vezesse őket.

713 Ceruzával aláhúzva.

714 A PIM munkatársai 1956. április 2-án írt levelével 1956. április 19-én foglalkozott a PB, és a pártszervezetet feloszlatták. Ld.: Baráth 2006, 300.

715 A képzőművészetekről és a tudományról szóló fejezet azért maradt ki, mert nem tartozik szorosan a kötet tárgyához.

716 A tudományos kapcsolatokra vonatkozó részt kihagytuk.

717 Tyihonov a szovjet írók második kongresszusán – 1954. december 22-én – a világ haladó irodalmának szentelt előadásában a népi demokratikus országok irodalmának fejlődéséről szólva több magyar írót név szerint megemlített, többek között Veres Pétert, Tamási Lajost, Illyés Gyulát, Benjámin Lászlót, Kuczka Pétert, Zelk Zoltánt és Juhász Ferencet is. Vö. Современная прогрессивная литература мира. Доклад Н. С. Тихонова. *Литературная газета*, 23 декабря 1954 г., 5–6.

718 A két költő neve mellett a bal oldali margón felkiáltójel.

A Szovjet Írószövetségben és a szovjet sajtóban egyáltalán nem keltett visszhangot, hogy a Magyar Népköztársaságban József Attilának, a magyar proletárköltő születésének 50. évfordulóját ünnepelték, jóllehet erről a dátumról nemcsak Magyarországon, hanem még Kínában, Csehszlovákiában és más országokban is széles körben megemlékeztek. A *Szovjetszkaja Kultura* című újság dicsérő cikket[719] tett közzé abból az alkalomból, hogy Magyarországon újra színre vitték Madáchnak *Az ember tragédiája* című színművét,[720] amikor maguk a magyar elvtársak nem sokkal később elismerték, hogy színrevitele vétség, ideológiai hiba volt.[721]

1955 októberében Rákosi Mátyás, kihasználva, hogy Tyihonov és Ehrenburg átutazóban volt Budapesten, személyesen azzal a kéréssel fordult hozzájuk, hogy találkozzanak a magyar írókkal. Ekkor Rákosi nagy vonalakban felvázolta a Magyar Írók Szövetségében kialakult helyzetet, értésükre adva, hogy mit akar a szovjet íróktól. Azonban, amint a magyarországi szovjet nagykövetség közölte, a magyar írók előtti felszólalásában Tyihonov egyáltalán nem érintette a legkényesebb kérdést, az irodalom pártosságának kérdését, Ehrenburg pedig zavaros teoretizálásba bonyolódott, amely a szovjet nagykövetség munkatársai és néhány magyar kommunista író szerint kispolgári jellegű volt. Nem véletlen, hogy Ehrenburg kijelentéseit éppen azok az írók fogadták nagy örömmel, akik a legheveseb-bben léptek fel az irodalom pártossága ellen.[722]

Nem lehet nem egyetérteni magyar barátaink megállapításával, hogy a szovjet rádiós műsorszórás részéről nem kapnak megfelelő segítséget a szovjet tapasztalat magyarországi propagálásában. Egyebek között, amint a szovjet nagykövetség munkatársával 1956 februárjában folytatott beszélgetés során a Magyar Népköztársaság Rádió Hivatalának[723] vezető munkatársai, Hartai László és Solymár Magda kijelentették, gyökeresen meg kell változtatni a Szovjetunióból Magyarországra sugárzott *A kommunizmust építő országban* című sorozat jellegét. Ilyen következtetésre jutott a rádióbizottság speciális csoportja, amelyik a hónap folyamán ennek a sorozatnak a hallgatásával foglalkozott. Ez a sorozat főképpen azért nem elégíti ki a magyar rádióhallgatókat, mert a magyar viszonyok figyelmen kívül hagyásával készül, és nem tartalmazza a szovjet tapasztalatok konkrét bemutatását, amelyet magyar barátaink át tudnának venni.

719 Л. Вендровская, А. Неймарк: Венгерский театр сегодня. *Советская культура*, 29 марта 1955 г., 4.

720 1955. január 7-én volt a bemutató a Nemzeti Színházban. Ld.: Staud 1959, 44.

721 Az irodalompolitikai hibát kijavítandó az *Irodalmi Újság* fordításban közölte a *Tragédiáról* a *Pravda* 1955. április 29-i számában megjelent cikket, amelyben egyebek között az olvasható, hogy „a mű alapgondolata tulajdonképpen reakciós jellegű". Ld.: Sz. Krusinszkij: Budapest színházaiban. *Irodalmi Újság*, 1955. május 7., 3.

722 Ehrenburg és Tyihonov 1955. október 10-i budapesti tartózkodására részletesebben ld. a 19., 25. és 29. sz. iratot.

723 A Magyar Rádió hivatalos neve 1950-től Magyar Rádió Hivatal.

A Külügyminisztérium mellett működő Tájékoztatási Bizottság elnökhelyettese
Ivan Tugarinov

Melléklet a 813/2. sz.-hoz

1956. június 2.

Gépelt eredeti. RGANI, f. 5, op. 28, gy. 395, l. 17–38.

46.

Vlagyimir Krjucskov budapesti nagykövetségi harmadtitkár feljegyzése a *Csillag* főszerkesztőjével, Király Istvánnal a Magyar Írók Szövetsége pártaktívájának gyűléséről folytatott 1956. július 12-i beszélgetéséről[724]

Budapest, 1956. *július 13.*[725]

V. A. Krjucskov naplójából[726]

Titkos. 1. sz. példány
1956. július 13.
563. sz.

Feljegyzés a *Csillag* főszerkesztőjével, Király Istvánnal folytatott megbeszélésről

1956. július 12.

Andropov elvtárs engedélyével találkoztam Királlyal, aki a következőket mondta. Július 10-én tartották meg a Magyar Írók Szövetségének pártgyűlését, ami délután 16:00 órától majdnem éjféli kettőig tartott. A gyűlés elején még kétszázan voltak jelen, a végére 80-100 fő maradt. A gyűlés nagyon viharos volt, és erősen pártellenes jelleget öltött, mivel inkább a MDP jelenlegi vezetése ellen irányult. Megvitatták az MDP KV ez év június 30-i határozatát, amelyet a Petőfi Körben történtekkel kapcsolatban fogadtak el.[727] A gyűlés határozatot fogadott el, amelynek lényege abban rejlett, hogy a Magyar Írók Szövetsége pártszervének tagjai

724 Vö. Standeisky 1990, 167–238.
725 Oroszul megjelent: Iszlamov–Vida 1998, 147–149. Magyarul megjelent: Rigó 1993, 42–44.
726 Az iratot 1956. augusztus 19-én érkeztették a KÜM-ban V. V. Kuznyecov titkárságán, augusztus 24-én Ny. Sz. Patolicsev titkárságán, végül szeptember 3-án az 5. Európai Osztályon. A feljegyzést Ny. Sz. Patolicsev külügyminiszter-helyettes továbbította az SZKP KB-hoz 1956. október 5-én. Ld.: RGANI, f. 5, op. 28, gy. 394, l. 213.
727 A KV 1956. *június 30-i politikai kérdésekről* és a Petőfi Kör vitáiról szóló határozatáról van szó, amelyben az MDP vezetése elítélte a Petőfi Kör vitáinak keretében kialakult pártellenes megnyilvánulásokat. A határozat szövegét teljes terjedelemben ld.: Izsák 1998, 434–436.

tudomásul veszik az MDP határozatát, ugyanakkor nem értenek vele egyet. A 80-100 ott maradt tag közül ez ellen a rezolúció ellen csak egyedül ő, Király szavazott, s egy fő tartózkodott. A többiek a rezolúció elfogadása mellett szavaztak. Király szerint ha a szavazás a kezdeti taglétszám mellett zajlott volna, akkor az elfogadott rezolúcióval szemben 10 fő szavazott volna, legjobb esetben is csak 15. Az ülést elhagyták az ingadozók, akik attól tartottak, következménye lesz, hogy részt vettek egy ilyen ülésen, és néhányan, például Gergely Sándor, akik felháborodtak az ott uralkodó pártellenes légkör miatt, és még mások, akik fizikailag nem bírtak ki egy ilyen hosszú ülést.

Az összes felszólaló beszéde az MDP jelenlegi vezetése ellen irányult. Lehetetlen volt ezekkel a szónokokkal szemben a párt vezetésének védelmében szót emelni. Az ülést elhagyókat gyávának nevezték. Őt, Királyt, bátor elvtársnak nevezték, bár nagyon jól érti, milyen szomorú és nevetséges helyzetbe került azzal, hogy egyedül szavazott a rezolúció javaslatai ellen.

A gyűlés hevesen tiltakozott Déry és Tardos[728] pártból való kizárása ellen. Ez a szó szoros értelmében Déry melletti szolidaritási demonstráció volt. A gyűlés azt követelte a MDP KV-től, hogy hozzon határozatot a mostani gyűlés anyagainak nyilvánosságra hozataláról.

Király szerint az egész gyűlés hangnemét a Nagy Imre körül tömörülő írócsoport határozta meg. Az iránta érzett szimpátiájukat nem is próbálták titkolni. A gyűlésen felszólalók úgy jellemezték az MDP KV jelenlegi összetételét, hogy az félig sztálinistákból, félig leninistákból áll. (Magától értetődően Nagy Imrét valódi leninistaként jellemezték.) A gyűlés kinyilvánította, hogy kész az MDP KV leninista magjával „együtt" küzdeni a sztálinisták ellen, akik ellenszegülnek a párt- és állami élet demokratizálásának, és nem akarják határozottan feltárni és kiküszöbölni a múltban elkövetett hibákat.

Király szerint a mostanság a magyar írók körében zajló események az MDP vezetésével szembeni tekintélyes személyi kör által táplált elégedetlenség megnyilvánulása az élet egy adott területén, jelen esetben az irodalom frontján. Mellesleg most már világos, hogy az irodalomban ez az elégedetlenség a legélesebb formában mutatkozik meg. Nem lehet azt állítani, hogy ez a bonyolult helyzet az irodalomban hirtelen alakult ki, vagy egyedül csak valamilyen esemény szolgált annak kiindulópontjául. A helyzet évről évre rosszabbodott, és Király szilárd

728 Tardos Tibor író, műfordító, újságíróról van szó.

meggyőződése szerint azon nem egyből, hanem folyamatosan lehet és kell javítani, lehetséges, hogy 2-3 év alatt, a pártszervek türelmes felvilágosító munkája révén. Ezzel kapcsolatban Király nem tartja szerencsésnek az MDP KV módszereit a magyar írók viszonylatában, amely mindössze csak határozatok meghozatalára szorítkozott. A KV taktikai szempontból is hibát követ el azzal, hogy az írókat nem különbözteti meg azon az alapon, hogy miként viszonyulnak a párt vonalához. Olyan benyomás keletkezik, hogy az MDP KV az összes írót egy platformra helyezi. Ebben az értelemben vár el sokkal jobbat például az MDP KV múlt év december 4-i határozata az irodalmi fronton kialakult helyzetről,[729] továbbá a KV június 30-i határozata a Petőfi Körben történtekkel összefüggésben.

Majd Király elmondta, hogy Magyarországon nagyon sokat beszélnek arról, különösen írói körökben, vajon az MDP a magyar nép nemzeti érdekeit védelmező párt-e. Ezeknek a fejtegetéseknek történelmi gyökerük is van. A horthysta rezsim 25 éves uralma alatt a munkásoknak a fejükbe verték, hogy Magyarországon a kommunisták zsidók, és ebből kifolyólag az antiszemitizmust mindig a kommunistákkal szembeni küzdelemmel azonosították. Most is akadnak olyan emberek Magyarországon, akik úgy gondolják, az egyes területeken meglévő nehézségek annak következményei, hogy a párt vezetésében vezető szerepet játszanak a zsidók, akiknek nem drágák a magyar nép nemzeti érdekei. Ezért az is szóba került, hogy Magyarországon is létrehoznak egy valóban nemzeti kommunista pártot a Jugoszláv Kommunisták Szövetségének példája alapján, amelyben nagyon sokan egy olyan párt gyönyörű példáját látják, amely bátran védelmezi népe nemzeti érdekeit. Ezek az emberek Nagy Imrét egy lapra helyezik Titóval, akiről az előbbivel egyetemben úgy vélekednek, hogy a nép várakozásainak hű kifejeződése.

Zárásképpen Király elmondta, hogy nagy reményt fűz az MDP KV soron következő plénumához, amely döntő szerepet játszhat, és amelynek döntő szerepet kell játszania az ország bonyolult belpolitikai helyzetének javításában.

A Szovjetunió magyarországi nagykövetségének harmadtitkára V. Krjucskov

729 A dátum téves. Az MDP PB 1955. december 1-jei, az „irodalmi életben mutatkozó jobboldali jelenségekről" szóló határozatáról van szó. A határozat szövegét teljes terjedelemben ld.: Izsák 1998, 381–386.

4 példányban elküldve:
1 – Kuznyecov elvtársnak
2 – Ljovicskin elvtársnak
3 – A Tájékoztatási Bizottságnak
4 – Az ügyiratba
961. sz.
56. VII. 13.
Gépelte: Haharina

Gépelt eredeti. RGANI, f. 5, op. 28, gy. 394, l. 214–216.

47.

A. P. Kovaljov budapesti nagykövetségi tanácsos feljegyzése a *Csillag* főszerkesztőjével, Király Istvánnal az MDP Központi Vezetőségén belül uralkodó viszonyokról és a pártbeli ellenzék erősödéséről folytatott 1956. augusztus 3-i megbeszéléséről

Budapest, 1956. augusztus 9.[730]

A. P. Kovaljov naplójából[731] Titkos. 1. sz. példány
1956. augusztus 9.
663. sz.

Feljegyzés a *Csillag* szerkesztőjével, Király Istvánnal folytatott beszélgetésről

1956. augusztus 3.

A *Gyilkosság a Dante utcában* című film[732] nagykövetségünkön, magyar újságírók számára szervezett megtekintése után beszélgetést folytattam Király elvtárssal.

Király elvtárs megosztotta velem a véleményét az ország belpolitikai helyzetével kapcsolatban az MDP KV júliusi plénuma után. Azt mondta, csak az elkövetkező egy-két hónap mutatja majd meg, hogy javult vagy rosszabbodott a helyzet a plénum után. Az írószövetség előző pártaktíváján, amelyet a plénum eredményeinek megvitatására hívtak össze, sok éve most fordult elő először, hogy nem került sor pártellenes megnyilvánulásra. Az MDP KV júliusi plénumának döntéseit helyeselték az aktíva résztvevői.[733] Ugyanakkor Király elvtárs aláhúzta, hogy van még itt egy „de". Az ellenzéki érzelmű írók és újságírók, mondta Király, úgy tekintenek a plénum döntéseire, többek között a KV tagságának kibővítésére és

730 Oroszul megjelent: Iszlamov–Vida 1998, 215–217. Magyarul megjelent: Rigó 1993, 44–45.
731 Az iratot 1956. augusztus 18-án érkeztették a KÜM-ban Ny. Sz. Patolicsev külügyminiszter-helyettes titkárságán, és szeptember 3-án az 5. Európai Osztályon.
732 M. I. Romm által rendezett, a francia ellenállásról szóló film (1956).
733 Erre ld. a 46. sz. iratot.

Rákosi elvtárs menesztésére, mintha az a saját győzelmük lenne. Úgy próbálják beállítani a KV plénumának döntéseit, mint visszatérést ahhoz a politikához, amelyet Nagy Imre követett 1953-ban, noha ez nem következik a plénum döntéseiből, mondta Király elvtárs. Véleménye szerint a belpolitikai helyzet javulása az országban sokban függ majd Nagy Imre álláspontjától, aki körül most az ellenzék tömörül. Ha Nagy Imre beismeri a hibáit, mondta Király elvtárs, akkor ezzel komoly csapást mér azokra az elemekre, akik úgy tekintenek a plénum döntéseire, mint az ellenzéknek tett engedményekre. Sajnos, mondta Király elvtárs, Nagy Imre még mindig úgy viselkedik, mintha nem ő követett volna el hibát, hanem a párt, s késlekedik hibáinak beismerésével.

Király elvtárs a maga részéről úgy véli, hogy Rákosi elvtárs menesztése nem következett az SZKP XX. kongresszusának a személyi kultuszra vonatkozó határozataiból, és hogy az az ellenzéki érzelmű elemek nyomására lett kikényszerítve. Véleménye szerint Rákosi elvtárs menesztése az ellenzéknek tett engedmény. Ezért az ellenzék, mondta Király elvtárs, további engedményeket vár a párttól, ennek nem szabadna így folytatódnia. Király elvtárs még egyszer aláhúzta, hogy a párt érdekében arra kell kényszeríteni Nagyot, ismerje be a hibáit, és ezzel húzza ki a talajt a reakció lába alól, amely nagy reményeket fűz Nagy Imrének a párt vezetésébe való visszatéréséhez.

Zárásképpen Király elmondta, most az a párt fő feladata, hogy konszolidálja az erőket a párt minden láncszemében és az országban, és ha ezt sikerül megtennie az elkövetkező hónapokban, akkor lehet majd arról beszélni, hogy az MDP KV plénumának határozatai pozitív hatással jártak az ország belpolitikai helyzetére.

A Szovjetunió magyarországi nagykövetségének tanácsosa A. Kovaljov

4 példányban elküldve:
1 – Patolicsev elvtársnak[734]
2 – Zamcsevszkij elvtársnak[735]
3 – A Tájékoztatási Bizottságnak
4 – Az ügyiratba

734 Nyikolaj Patolicsev külügyminiszter-helyettesről van szó.
735 Ivan Zamcsevszkijről, a KÜM 5. Európai Osztályának vezetőjéről van szó.

Gépelte: Dorofejeva
56. VIII. 8.
1088. sz.

Gépelt eredeti. RGANI, f. 5, op. 28, gy. 394, l. 222–223.

48.

Borisz Gorbacsov budapesti nagykövetségi másodtitkár feljegyzése a Gergely Sándorral folytatott 1956. szeptember 14-i beszélgetéséről Földes Mihály író Szovjetunióban tett útjának tapasztalatairól

Budapest, 1956. szeptember 18.[736]

B. V. Gorbacsov naplójából[737] Titkos. 1. sz. példány
1956. szeptember 18.
775. sz.

Feljegyzés a Gergely Sándor magyar íróval folytatott beszélgetésről

1956. szeptember 14.

A nagykövet engedélyével kérésére ma fogadtam Gergely Sándort. Gergely elvtárs elmondta, hogy részben magánügyben jött. Ez év szeptembere végén a Szovjet Írószövetség meghívására saját költségén a Szovjetunióba szeretne utazni. Segítséget kért gyakorlati kérdésekben (szobafoglalás a szállodában, beutaló a szanatóriumba), továbbá abban, hogy kérjük meg a Szovjet Írószövetséget, szervezzen számára találkozót szovjet írókkal, segítsünk a szovjet nép életének megismerésében stb. Megígértem neki, hogy jelezni fogom ezt a kérését a feletteseim felé.[738]

Gergely a továbbiakban közölte, hogy a napokban tért vissza a Szovjetunióból író barátja, Földes,[739] a Magyar Írók Szövetségének titkára, kommunista. Turistaúton volt ott a Magyar–Szovjet Társaság munkatársainak egy csoportjával

736 Magyarul megjelent: Szereda–Sztikalin 1993, 285–287.
737 Az iratot 1956. szeptember 24-én érkeztették a KÜM-ban Ny. Sz. Patolicsev titkárságán és október 1-jén az 5. Európai Osztályon.
738 Gergely kérésének következményére ld. a 65. sz. iratot.
739 Az orosz eredeti iratban végig tévesen szerepel: „Feldesi". Földes Mihály író, újságíróról van szó.

együtt (lásd 56. VIII. 23-i, 281. sz. telefonsürgönyünket).[740] Gergely arra számított, hogy Földes útja még jobban megerősíti a Szovjetunió iránti szimpátiáját és meggyőződését az árulókkal és jobboldali elemekkel folytatott küzdelem szükségességéről. Ugyanakkor éppen fordítva történt. Földes rossz tapasztalatokkal tért vissza a Szovjetunióból. Igaz, kisebb előadást tartott a Szovjetunióról, melyben elég pozitívan nyilatkozott a Szovjetunió ipari vívmányairól, ugyanakkor a személyes tapasztalatait csak neki, Gergelynek mesélte el, kikötve, hogy semmi ilyesmit senki másnak nem fog mondani. Gergely a Szovjetunió eltökélt barátjaként úgy gondolja, tudnunk kell Földes ezen „tapasztalatairól", hogy a jövőben megtehessük a megfelelő intézkedéseket a hasonló esetek kiküszöbölésére, a Szovjetunióra vonatkozó dezinformációk terjesztése ellen.

A Szovjetunióba érkező turistacsoport mellé az Inturiszt egy magyar nemzetiségű tolmácsot jelölt ki, aki, ahogy Földes nyilatkozott róla, „öreg bolsevik", annak idején elítélték, majd rehabilitálták. Ez a tolmács, akit Földes nem nevezett meg, a magánbeszélgetéseik során őszintén közölte vele, hogy először is[741] a Szovjetunió területén, Ukrajnában, Grúziában és a Baltikumban „erős szeparatista mozgalom" indult. A lakosság jelentős rétegei ezekben a köztársaságokban állítólag azért küzdenek, hogy elszakadjanak a Szovjetuniótól. Másodszor, a magyar nemzetiségű lakosságot, amely Kárpát-Ukrajnában él, állítólag üldözik a szovjet szervek, emellett magyarok jelentős csoportjait telepítették ki Szibériába, a Jenyiszejen túlra.[742] Állítólag hasonló a helyzet Észtországban is, ahonnan körülbelül 30 ezer embert telepítettek ki Szibériába.[743] Szibériában, egyes lég-

740 Az iratra nem bukkantunk rá.

741 Innentől kezdve a teljes bekezdés a lap bal szélén kézírással kijelölve.

742 A kitelepítésre vonatkozó információ megfelel a valóságnak. Kárpátaljai magyarokat és németeket két nagy hullámban hurcoltak kényszermunkára a Szovjetunió belső területeire. Az első, 1944. őszi deportálás során többek között a szibériai lágerekbe elhurcolt magyarok létszáma a szakirodalmi adatok szerint 22 500 fő volt. A második hullámban, 1947–1952 között a Donyec-medence szénbányáiba hurcolták kényszermunkára az 1927–1930 között született magyar fiatalokat. A deportáltak a Szovjetunió Legfelső Tanácsa Elnökségének 1955. november 17-i, általános amnesztiára vonatkozó rendelete értelmében térhettek vissza szülőföldjükre. Erre részletesen ld. pl.: Dupka 2009.

743 A kitelepítésre vonatkozó információ megfelel a valóságnak. Három nagy hullámban, 1945–1946-ban, 1949 tavaszán, a kollektivizálás velejárójaként, majd 1950–1951-ben deportáltak észt nemzetiségű személyeket a Szovjetunió belső területeire, többek között Szibériába. A deportáltakra vonatkozó számadatok az egyes forrásokban eltérnek egymástól. A legtöbb forrás a második világháború után deportált észtek létszámát 30 ezer főre teszi. A deportáltak 1956–1959 között visszatérhettek szülőföldjükre. Erre részletesen ld.: Raun 2001, 205–209.

ből kapott híresztelések szerint, amerikai és svéd csoportok működnek, amelyek repülőgépeken szállítják el a száműzött szovjet állampolgárokat az Északi-Jeges-tengeren át Amerikába. Ez a magyar tolmács, Gergely szavai szerint, dezinformálta Földest sok más kérdésben is: a nép elégedetlenségéről, az alacsony életszínvonalról, a személyi kultusz elleni harc éles formáiról a lakosság részéről, egészen addig, hogy az emlékműveket ösztönösen lerombolják, és összetörik Sztálin portréit. Gergely igyekezett meggyőzni Földest, de utóbbi mégis biztos maradt abban, hogy mindez jelentős részben igaz.

A továbbiakban Gergely elmondta, hogy Földes szavai szerint a turistacsoport egyes tagjai úgy viselkedtek a Szovjetunióban, mint a csencselők és spekulánsok: olcsó magyar lábbelit és ruhaneműt vittek magukkal, és a vonaton, illetve Kijevben eladták azt szovjet állampolgároknak. Egy „turista" állítólag húsz női blúzt adott el.[744] A megszerzett pénzen a turisták kávét és borsot vettek a Szovjetunióban abból a célból, hogy ezeket az árukat újra értékesítsék Magyarországon, ahol sokkal magasabb az áruk: a Szovjetunióban egy kiló kávé kevesebb mint 80 rubel, Magyarországon pedig 400 forint, a bors a Szovjetunióban kilónként körülbelül 60-70 rubel, Magyarországon pedig egy kis 10 grammos csomagja 8-9 forintba kerül. Gergely szerint az IBUSZ magyar utazási irodánál vannak olyan idegenvezetők és tolmácsok, akik javasolják a Szovjetunióba készülő turistáknak, vigyenek magukkal különféle útra való árut azzal a céllal, hogy spekulatív módon értékesítsék azt. Sokan élnek a „tanácsukkal". Az ilyen cselekedetekkel helyrehozhatatlan károkat okoznak a szovjet–magyar barátság eszméjének, a Szovjetunióba szervezett utakat csencselő, seftelő vállalkozásokká változtatva. Gergely felháborodott Földes elmondásán, s úgy döntött, hogy beszámol nekünk róla.

Megjegyzés: Szükségesnek tartom felhívni az Inturiszt figyelmét a Gergely elvtárs által közölt információkra. Szükség lenne továbbá az említett turistacsoporttal dolgozó magyar nemzetiségű tolmács működésével kapcsolatban elmondottak ellenőrzésére is. Jó lenne, ha mi is tudnánk, mennyire felel meg mindez a valóságnak.[745]

744 Vö. Molnár László: Utcai mozaik. Egy turista élményei a Szovjetunióból. *Új Világ*, 1956. augusztus 2., 5.

745 Az Inturiszt reakcióját illetően ld. az 54. sz. iratot.

A Szovjetunió magyarországi nagykövetségének másodtitkára B. Gorbacsov

4 példányban elküldve
1 – Patolicsev elvtársnak
2 – Zamcsevszkij elvtársnak
3 – A Tájékoztatási Bizottságnak
4 – Az ügyiratba
Gépelte: Dorofejeva
56. IX. 18.
1263. sz.

Gépelt eredeti. RGANI, f. 5, op. 28, gy. 394, l. 232–234.

49.

Nyikolaj Patolicsevnek, a Külügyminisztérium 5. Európai Osztálya vezetőjének átirata Mihail Szuszlovnak, az SZKP Központi Bizottsága titkárának a magyar írók és a magyar pártvezetés közötti ellentétekről

Moszkva, 1956. szeptember 22.

M. A. Szuszlov elvtársnak[746]

Mellékelten megküldöm Önnek Háy Gyula *Az írók konferenciája előtt* című, az *Irodalmi Újság* című magyar lap szeptember 8-i számában megjelent cikkének fordítását.[747]

Ebben a cikkben Háy nyíltan bírálja a pártvezetés ideológiai politikáját, az „irodalom teljes szabadságát" követelve.

Ennek a cikknek a megjelenése mutatja, hogy milyen messzire mentek a magyar írók a pártvezetés elleni bírálataik során, és hogy az MDP KV mennyire kiengedte a kezéből a sajtó irányítását.

1956. szeptember 22. Ny. Patolicsev[748]

Gépelt eredeti. RGANI, f. 5, op. 36, gy. 13, l. 82.

746 Az iratot 1956. szeptember 25-én érkeztették az SZKP KB-n.
747 A melléklet ugyanezen jelzet alatt, a 83–95. lapon található. Nem közöljük. A cikk teljes bibliográfiája: Háy Gyula: Az írók közgyűlése előtt. *Irodalmi Újság*, 1956. szeptember 8., 1–2.
748 A lap alján kézírásos bejegyzés olvasható: „SZKP KB. Az SZKP KB Kulturális Osztályának munkatársai Háy Gyula cikkének tartalmát megismerték. 56. XII. 28. [olvashatatlan kézjegy]"

50.

Sz. I. Rogov budapesti nagykövetségi harmadtitkár feljegyzése a Magyar Írók Szövetsége Nemzetközi Osztályának vezetőjével, Gereblyés Lászlóval folytatott 1956. augusztus 21-i beszélgetésről az írók hangulatáról az MDP Központi Vezetőségének júliusi ülése után

Budapest, 1956. szeptember 25.[749]

Sz. I. Rogov naplójából — Másolat

Titkos. Egyetlen példány

4204/5. Eu. O. sz. bejövőről

1956. IX. 25.

Feljegyzés a Magyar Írók Szövetsége Nemzetközi Osztályának vezetőjével, Gereblyés László költővel folytatott beszélgetésről

1956. augusztus 21.

Ma a *Gyilkosság a Dante utcában* című film megtekintése után beszélgetést folytattam Gereblyés Lászlóval. Azt mondta, hogy jó benyomást tett rá a film, mint ahogy más írókra is. „A szovjet filmek nagy vonzerőt gyakorolnak, mindig nagy élvezetet jelent számomra, ha megnézek egyet-egyet" – mondta Gereblyés. A beszélgetés során a továbbiakban Gereblyés alkotói terveire tértünk ki. Megjegyezte, hogy az utóbbi időben az írói körökben zajló események valamelyest hatással voltak egyes írók alkotói terveire, többek között az övéire is. Ebben szerepet játszott az is, hogy feladatot vállalt az írószövetségben, illetve egy új művészeti-irodalmi lap kiadását készíti elő, amelynek főszerkesztőjévé őt jelölték. (A lap első száma ez év októberében jelenik meg.) Általában véve a fentebbi események elvonják az írókat az alkotómunkától. Igaz, az MDP KV júliusi ülése után az

749 Magyarul megjelent: Szereda–Sztikalin 1993, 283–284.

írók kiváró álláspontra helyezkedtek annak reményében, hogy a KV az ülés után rendezi az írókkal kapcsolatos kérdéseket.[750] Szavai szerint az írók jelentős része mind a mai napig nem ért egyet az MDP KV múlt év decemberi határozatával „az irodalmi élet jobboldali jelenségeiről". Más dolog, hogy egyes írók nyíltan kifejezik egyet nem értésüket, mások kifelé semmit nem tesznek, de a lelkükben az említett határozat ellen vannak. Megjegyezte, sok író úgy vélekedik, hogy az MDP KV-nek új határozatot kellene elfogadnia az irodalomról, amely nemcsak helyesebb irányt szabna az irodalom további fejlődésében, hanem el is vetné vagy felülvizsgálná a decemberi határozatát. Ezek az írók különösen elégedetlenek azokkal a retorziókkal, amelyeket egyes írókkal szemben foganatosítottak csak azért, mert – úgymond – ők kissé másként állnak problémáik megoldásához, egyesek közülük pedig egyszerűen csak eltévelyedtek. Elmondta, hogy hibának tartja a retorziók alkalmazását az írókkal szemben, ami negatív hatással volt nemcsak az írói közegre, hanem más értelmiségi rétegekre is. A helyzet írói körökben továbbra is bizonytalan, s ezt a kérdést a közeljövőben rendezni kell. Ennek megoldására vár a teljes írótársadalom. Elmondása szerint hasonló véleményen vannak nemcsak az egyszerű írók, hanem az írószövetség vezető munkatársainak egy része is.

A Szovjetunió magyarországi nagykövetségének harmadtitkára — Sz. Rogov

Hiteles:
1 másolati példány az SZKP KB számára
V. K.
56. IX. 28.
4283/5. Eu. O. sz.

Gépelt másolat. RGANI, f. 5, op. 28, gy. 394, l. 235–236.

750 Az MDP KV 1956. július 18-i ülése elsősorban az ott meghozott személyi és szervezeti döntések miatt jelentett mérföldkövet. Rákosi Mátyást felmentették első titkári posztjáról, Gerő Ernőt pedig kinevezték a KV első titkárává. Döntés született a KV és a PB kiegészítéséről: Kádár Jánost ekkor választották a PB tagjává és a KV titkárává. A határozatokat ld.: Pártegységgel a szocialista demokráciáért. A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének ülése. *Szabad Nép*, 1956. július 19., 1–3.

51.

Georgij Guliának, a *Lityeraturnaja Gazeta* tudósítójának beszámolója Mihail Szuszlovnak, az SZKP Központi Bizottsága titkárának magyarországi kiküldetésének tapasztalatairól

Moszkva, 1956. szeptember 25.

SZKP KB M. A. Szuszlov elvtársnak[751]

Mélyen tisztelt Mihail Andrejevics!

Nemrég tértem vissza Magyarországról, ahol a *Lityeraturnaja Gazeta* különtudósítójaként jártam. Egy hónapig ismerkedtem az iparral, a mezőgazdasággal és a kultúrával.[752] Elutazásom előtt általános vonalakban tudtam arról, hogy a magyar irodalmárok körében elég heves viták zajlanak. De az, amit ott láttam és hallottam ezen a téren, aggodalomra ad okot, és kötelességemnek érzem, hogy röviden informáljam Önt erről.

Ez év szeptember 17-én zajlott Budapesten a magyar írók közgyűlése. A legfontosabb írói beszédeket és a beszámoló irányultságát maguk a magyar írók is „tiszta lapként" jellemezték. A közgyűlés előtt pár nappal Háy Gyula dramaturg egy cikket közölt az *Irodalmi Újság* szeptember 8-i számában *Az írók közgyűlése előtt* címmel, melyben azt írta, hogy a „tiszta lap" az irodalom számára csak akkor lesz valódi tiszta lap, ha láthatatlan betűkkel ráírnak egy törvényerejű rendeletet, az irodalom szabadságának rendeletét. Egy bekezdéssel lejjebb a szerző elmagyarázza, mit ért az irodalom szabadsága alatt, éspedig azt, hogy „minden

751 Az iratot 1956. szeptember 25-én érkeztették az SZKP KB-n.

752 Gulia a *Lityeraturnaja Gazeta* őszi lapszámainak hasábjain nem közölt részletes tudósítást vagy útirajzot a magyarországi élményei alapján. Ugyanakkor a forradalom kitörésének apropóján egy esszéjében megemlékezik a néhány héttel korábbi budapesti, tiszaszentimrei, kazincbarcikai és hortobágyi látogatásairól. Ebben kiemeli, hogy azt tapasztalta, a magyar nép hűséges a szocialista eszmékhez és a Szovjetunióval való barátság eszméjéhez; ugyanakkor elismeri, hogy komoly bürokratikus hibák akadályozták az ipar és a mezőgazdaság fejlesztését. Георгий Гулиа: К событиям в Венгрии. *Литературная газета*, 30 октября 1956 г., 4.

korlátozás nélkül szabad legyen: megmondani az igazságot", „hinni isten mindenhatóságában; [istent tagadni];[753] kételkedni bizonyos tervszámok helyességében; nem marxista módon gondolkodni; marxista módon gondolkodni akkor is, ha az így születő gondolat még nem szerepelt a kötelező erővel megállapított igazságok közt" stb. stb.[754]

Ugyanakkor ugyanabban a lapban Déry Tibor író *Előszó egy tanulmánykötethez* című cikkében kifejtette, hogy „a tévedés jogát meg kell védenünk jobb felé s bal felé egyaránt".[755]

Az írók közgyűlése általában véve ezen kitételek szellemében zajlott.

Megfogalmaztak egy követelést is a volt miniszterelnök, Nagy Imre rehabilitálására. A közgyűlés hevesen tapsolt a hasonló kijelentésekre.

Keszi fellépett az ellen, hogy a Magyar Írók Szövetsége Alapszabályában bármilyen módon is megemlítsék a szocialista realizmus módszerét. Ezt a javaslatot nagy szavazattöbbséggel elfogadták. Ugyanakkor ezután mégis úgy határoztak, hogy „még egy ideig" meghagyják a korábbi megfogalmazást az Alapszabályban (ahogy Zelk Zoltán író javasolta, a télen összeülő írókongresszusig).[756]

Egyes írók a beszédeikben arról szóltak, hogy „hasonló egységre nem volt példa az 1848. évi forradalom óta", és hogy „a Magyar Írók Szövetsége az ország második számú politikai központja", illetve a „Magyar Írók Szövetségének összes vezető posztjáról eltávolították a sematistákat és dogmatikusokat", stb.

Ahogy nekem mesélték, a Szabad Európa és az Amerika Hangja rádióadók és más nyugati burzsoá lapok (például a párizsi *Le Monde*) nagyon pozitív hangnemben tudósítottak a magyar írók közgyűléséről. Az *Amerika Hangja* azt állította, hogy a magyar írók ugyanúgy küzdöttek a szabadságért, mint a poznańi munkások a kenyérért.

Úgy ítélem meg, hogy a pártszervek vezetősége nyilvánvalóan elégtelen munkát végzett az írók közgyűlésével kapcsolatban.

A közgyűlés előtt az MDP orgánuma, a *Szabad Nép* egy híranyagban azt írta, hogy a diplomáciai testület nagy érdeklődést tanúsít a közgyűlés iránt, és sok

753 Az eredeti szövegnek ez a kitétele nem szerepel az orosz nyelvű idézetben.

754 Ld.: Háy Gyula: Az írók közgyűlése előtt. *Irodalmi Újság*, 1956. szeptember 8., 1–2. A cikk visszhangjára a szovjet párt- és állami szervek, a KÜM és az SZKP KB részéről ld. a 48. sz. iratot.

755 Ld.: Déry Tibor: Útkaparó (Előszó egy tanulmánykötethez). *Irodalmi Újság*, 1956. szeptember 8., 7.

756 Vö: Standeisky 1990, 291.

diplomata igényelt magának meghívót (ahogy mondják, a közgyűlésen részt vett az amerikai sajtóattasé és mások).[757]

Szeptember 23-án Nógrádi Sándor hosszú cikket közölt a *Szabad Nép*ben, amelyben, ahogy számomra kiderült a felületes fordítás alapján, nagyon óvatos és puha formában nyilvánított véleményt az írók beszédeinek egyes pontjaival szemben (Nagy Imre, a „tiszta igazság" stb.). De a cikk elején kijelentette, hogy az írók közgyűlését körbelengte az SZKP XX. kongresszusának és az MDP KV júliusi plénumának szelleme.[758]

Meg kell jegyeznem, a kommunista írók többsége aláhúzza, hogy az SZKP XX. kongresszusa és a leninizmus szellemében foglalnak állást. De az, amiről az írók beszélnek, és amit követelnek, ellentmond azok tételeinek.[759]

Az *Irodalmi Újság*ban egyre erőteljesebb kijelentéseket tettek. A lap példányait a szó szoros értelmében fél óra alatt eladták.

Az irodalmi közegben lévő helyzetet, mint látható, csak súlyosbították a Petőfi Körben tett ismert kijelentések. Úgy vélem, hogy ha a magyar vezető szervek nem tudják uralni a helyzetet, és nem tudják az írók energiáit az alkotómunka felé irányítani, az irodalmon kívül álló bonyodalmakkal a helyzet nagyon komollyá és fenyegetővé válik. A magyar vezető szervek egyelőre csak bágyadtan és határozatlanul reagálnak.

Moszkva, 1956. szeptember 25.[760] Georgij Gulia

Gépelt eredeti. RGANI, f. 5, op. 36, gy. 13, l. 96–98.

757 Ld.: Az Írószövetség közgyűlése elé. *Szabad Nép*, 1956. szeptember 16., 5. Továbbá: Hétfőn lesz az Írószövetség közgyűlése. Uo.

758 Ld.: Nógrádi Sándor: Az írók közgyűlésének néhány hozzászólásához. *Szabad Nép*, 1956. szeptember 23., 3.

759 Gulia már idézett esszéjében azt írja, hogy a Magyar Írók Szövetségének közgyűlésén őszinte és gyakorlatias párbeszéd zajlott, a hozzászólásokat áthatotta a szocializmus építése iránti gondoskodás, s annak ellenére, hogy egyes felszólalók rendkívül élesen fogalmaztak, és hamis állításaikat helyeselte a nyugati reakció, a vita hangneme egyáltalán nem utalt arra, hogy a szocialista rend megdöntését kívánnák. Vö: Георгий Гулиа: К событиям в Венгрии. *Литературная газета*, 30 октября 1956 г., 4.

760 Az utolsó lap alján a bal hasábban kézírásos bejegyzés olvasható: „SZKP KB. Az SZKP KB Kulturális Osztályának munkatársai G. Gulia feljegyzését megismerték. D. Polikarpov. 56. X. 6."

52.

Jurij Andropov budapesti szovjet nagykövet feljegyzése a *Magyar Nemzet* felelős szerkesztőjével, Komor Imrével az MDP értelmiségi politikájáról folytatott 1956. szeptember 8-i beszélgetéséről

Budapest, 1956. szeptember 27.[761]

Ju. V. Andropov naplójából

Szigorúan titkos. 1. sz. példány.
1956. szeptember 27.
811. sz.

Feljegyzés a *Magyar Nemzet* főszerkesztő-helyettesével,[762] Komor Imrével folytatott beszélgetésről

1956. szeptember 8.

Ma saját kezdeményezésére felkeresett Komor elvtárs, a *Magyar Nemzet* (a Hazafias Népfront Tanácsának a lapja) főszerkesztő-helyettese. Nagykövetségi látogatását azzal indokolta, hogy komoly aggodalmai vannak a dolgok állása miatt a magyarországi ideológiai fronton, valamint hogy szükségesnek tartja kifejteni nekünk a véleményét azokról az intézkedésekről, amelyekre az utóbbi időben ezen a területen az országban sor került, illetve amelyeket meg akarnak majd hozni.

Komor elvtárs pozitívan nyilatkozott az MDP KV júliusi ülésén hozott határozatokról, és megjegyezte, hogy az ülés után Magyarországon új politikai helyzet alakult ki, amelyben sikerrel valósulhat meg a pártvezetés konszolidációja, valamint az MDP egységének és harcképességének megerősödése. A párt vezetése azonban, Komor elvtárs szavai szerint, nem használja fel a kedvező helyzetet

761 Magyarul megjelent: Szereda–Sztikalin 1993, 288–293.

762 Komor valójában a lap felelős szerkesztője volt.

befolyásának erősítésére, és a párton belül meglévő frakciózás maradványai elleni harc fokozására. Az MDP KV nem használja ki teljes mértékben a pártaktíva és a párttagok többségének támogatását, hogy határozott harcot folytasson az értelmiség reakciós beállítottságú részének a párttagokra és a dolgozókra tett káros befolyása ellen. Ugyanakkor, mondta Komor elvtárs, lehetetlen nem látni azt, hogy az állami és a pártélet valamennyi területén, mindenekelőtt az ideológiai fronton, kísérletet tesznek arra, hogy különböző formában revízió alá vegyék a marxizmus–leninizmust, felcseréljék a munkásosztály vezető szerepéről és a dolgozó parasztsággal való szövetségéről szóló harcos lenini tanítást a „társadalom valamennyi rétegének egyenjogúságáról", a munkásosztály, a parasztság és az értelmiség szövetségéről stb. szóló opportunista fejtegetésekkel.

Komor elvtárs elmondta, hogy a magyar újságokban és folyóiratokban az utóbbi időben számos nem marxista hozzászólás jelent meg, melyek némelyike nyíltan ellenséges volt, tagadta a Magyarországon és a többi népi demokratikus országban folyó szocialista építés sikereit. Nemrég az MDP Politikai Akadémiáján *A haladás és reakció mai harca a modern kultúrában* címmel Lukács akadémikus tartott előadást, aki lényegében szolidaritást vállalt Togliatti elvtárs ismert interjújával,[763] mely szerint a sztálini személyi kultuszt maga a szovjet társadalmi rend szülte meg. Azon tény ellenére, hogy Lukács az SZKP KB-nak a személyi kultuszról és annak következményeiről szóló határozata közzététele után tartotta előadását, hibáit sehol nem bírálták. Mi több, Lukács előadását, amelyben nem éppen objektív értékelését adja a szovjet filozófiatudománynak, megjelentették,[764] és az a Szovjetunió ellenségeinek fegyverévé vált. Nem sokkal az MDP KV ülése után, folytatta Komor elvtárs, a *Szabad Nép*ben jelent meg Horváth Márton elvtársnak, az MDP KV tagjának nagy cikke *A bizalomról* címmel.[765] E cikkben

763 Palmiro Togliatti, az OKP vezetője által az Alberto Moravia fémjelezte *Nuovi Argomenti* c. lap 1956. május–júniusi számában adott interjúról van szó. Togliatti vitatta a „sztálinizmus" terminust, fenntartásait hangsúlyozta a hruscsovi bejelentések módját és módszerét illetően, mivel a személyi kultusz „kifordítása" szerinte nem oldja meg a problémát, és óvatosságra van szükség azért, mert a „szovjet elvtársak" Sztálin bírálatával nem vetették el „elvi és gyakorlati álláspontjaikat, egész múltjukat, mindazt, amit több évtizedes munkásságuk során állítottak, fenntartottak, védelmeztek, megvalósítottak". Az interjú szövege magyarul megjelent: Togliatti 1965, 191–234.

764 Az előadás 1956. június 28-án hangzott el az MDP Politikai Akadémiáján. A megjelent brosúrát ld.: Lukács György: *A haladás és reakció mai harca a modern kultúrában.* (Az MDP Politikai Akadémiája sorozat. 6. sz.) Szikra, Budapest, 1956.

765 A cikk pontos bibliográfiája: Horváth Márton: Egység és bizalom. *Szabad Nép,* 1956. augusztus 12., 3.

Horváth elvtárs különböző formákban megismétli a párt és az állam „demokratizálásának" szükségességéről szóló tételt, s ahogyan Komor elvtárs kifejezte, arra beszéli rá az értelmiséget, hogy ismerje el a munkásosztály vezető szerepét a szocializmus építésében. A fent említett cikkben a szerző nyilvánvalóan hízeleg az értelmiségnek, ám ez a cikk nemcsak hogy nem kapott kritikus értékelést, de Komor elvtárs véleménye szerint bizonyos mértékben fel is használták azt az MDP KV értelmiségi határozatában. Komor elvtárs ennek során arra a tényre is rámutatott, hogy szeptember elején az *Új Világ* és a *Művelt Nép* című lapokban és másutt olyan cikkek jelentek meg, amelyek durván rágalmazzák az MDP értelmiségi politikáját.[766] E cikkeket sem utasították vissza. Ha a sajtóban olyan cikkek jelennek meg, amelyekben durván eltorzítják a marxizmust, és szabadon támadják a pártot, könnyű elképzelni, mi hangzik el a különféle gyűléseken és vitákon a felszólalásokban. Lényegében, mondta Komor elvtárs, jelenleg ideológiai pozícióink elleni támadás folyik, és sajnos mi feladjuk ezeket a pozíciókat. Az utóbbi időben az ideológiai front különböző területein a parancsnoki posztok fokozatosan olyan emberek kezébe kerülnek, akik soha nem álltak szilárdan a marxizmus talaján, ugyanakkor azok a munkatársak, akik elkötelezettek a párt ügye iránt, kiszorulnak a vezető posztokról. Ismeretes például, hogy a Magyar Írók Szövetségének küszöbönálló közgyűlésén olyan vezetőséget akarnak megválasztani, amely csaknem kizárólag olyan emberekből állna, akik erőteljesen felléptek az MDP KV Politikai Bizottsága ellen. A pártból nemrég kizárt Déryt és Tardost be fogják venni az írószövetség vezetésébe és az *Irodalmi Újság* szerkesztőségébe. Ugyanakkor egyikük sem vonta vissza a Petőfi Körben elhangzott hozzászólását, ahol Magyarország „második forradalmát" követelték, sőt többször kijelentették, hogy felszólalásaikat helyesnek tartják. A *Szabad Nép* szerkesztőségébe be akarják venni Fehér Lajos, Fekete Sándor, Novobáczky és más újságírókat, akik 1954 októberétől fogva aktívan felléptek a Politikai Bizottság ellen, és támogatták Nagy Imrét. Az új esti lap szerkesztőjévé Boldizsár Iványt akarják kinevezni,[767] aki Naggyal való szoros kapcsolatáról (valamint a francia

766 Komor nyilván a következő publicisztikákra gondol: Beér János: Alkotmányunk beteljesüléséért. *Új Világ,* 1956. augusztus 16., 1.; Losonczy Géza: Az értelmiségi határozatról. *Művelt Nép,* 1956. szeptember 2., 1.

767 Valójában már ki is nevezték, ugyanis a *Hétfői Hírek* c. lap első száma, amelynek Boldizsár a főszerkesztője lett, éppen Andropov és Komor beszélgetése előtt egy nappal, szeptember 7-én jelent meg.

misszióval fenntartott kapcsolatairól – J. A.)[768] ismert. A *Magyar Nemzet* szerkesztőjévé Losonczy Gézát szeretnék tenni, aki néhány nappal ezelőtt egy kihívó cikket jelentetett meg az értelmiségről. Ezeket az új kinevezéseket a rehabilitáció jelszavának jegyében akarják végrehajtani.

Komor elvtárs elmondta, hogy annak idején ártatlanul szenvedett, és saját tapasztalatából tanulta meg, mit jelent egy becsületes ember számára a rehabilitáció, ám semmiképp sem tud egyetérteni azzal, hogy egy fontos politikai lap szerkesztőjévé egy olyan agresszív embert kell kinevezni, mint Losonczy. Losonczy jellemzésére, aki jelenleg a *Magyar Nemzet* munkatársa, Komor elvtárs a következő esetet hozta fel. Nemrég Magyarország több megyéjében tömeges szövetkezetellenes megmozdulások voltak, néhol a kulák elemek megtámadták a pártmunkásokat és a falusi aktivistákat. Losonczy azt javasolta, jelentessünk meg az újságban erről részletes információt, amelyben elítéljük a helyi pártszervek tevékenységét, és lényegében helyeseljük a szövetkezetellenes elemek tevékenységét. Losonczy csak a lap vezetőinek beavatkozása következtében nem tudta közzétenni a cikket. Mi várható Losonczytól, ha szerkesztő lesz, tette hozzá Komor elvtárs. Szavai szerint Nagy Imre mind a mai napig nem hajlandó elismerni a hibáit. Ugyanakkor, amíg arról „győzködik" őt, hogy tegye ezt meg, addig Nógrádi elvtárs, a KV Agitációs és Propaganda Osztályának vezetője a vezető sajtópozíciókba a Nagyhoz személyesen kötődő embereket helyezi. Ily módon, ha Nagy Imre a pártba való visszavétele után nem is kerül be a párt vezetésébe, a befolyása nagyon erős lehet, mivel a vezető sajtópozíciókban az ő emberei lesznek. Figyelembe kell venni mindezek során, mondta Komor elvtárs, hogy jelenleg az olyan emberek, mint Losonczy (író), Déry (író), Haraszti[769] (újságíró), Lukács (filozófus), Donáth[770] (a Közgazdasági Intézet igazgatóhelyettese), Fehér, Fekete, Novobáczky, Méray (újságírók) és mások nemcsak ideológiai, hanem lehetséges, hogy szervezeti kapcsolatban is állnak egymással, amit tevékenységük összehangoltsága és tervszerűsége is tanúsít. Mindezek a személyek Nagy Imre körül csoportosulnak, igyekezvén felhasználni őt a saját céljaikra. Sajnos utóbbi ígéretei ellenére sem szakított ezekkel az emberekkel.

768 Sic!
769 Haraszti Sándor újságíró, politikusról van szó.
770 Donáth Ferenc politikus, agrártörténész, publicistáról van szó.

Arról van szó, jegyezte meg Komor elvtárs, hogy az országban lényegében egy második ideológiai központ alakult ki, amely másfél évvel ezelőtt kezdett aktívan tevékenykedni, és jelenleg meglehetősen erős befolyással rendelkezik. Ezen pártellenes központ létrejöttéért elsősorban Rákosi elvtárs a felelős, aki megengedte, hogy lazuljon a pártfegyelem, mivel ő a saját hibáinak hálójába került, és az utóbbi időben csak saját magára, a saját személyére gondolt. Annak ellenére, hogy az MDP KV júliusi ülésén a pártfegyelem erősítésének szükségességéről volt szó, az MDP vezetése mind a mai napig nem volt képes felszámolni a fenti pártellenes csoport befolyását.

Beszélgetésünk során Komor elvtárs felhívta a figyelmemet arra a körülményre, hogy a pártellenes elemek „ideológiai támadásának központjában" jelenleg a Szovjetunióhoz fűződő viszony áll. Ezek az elemek természetesen nem szánják rá magukat arra, hogy nyíltan szovjetellenes propagandát fejtsenek ki, de minden lehetséges módon igyekeznek aláásni Magyarországon a Szovjetunió befolyását és presztízsét. Ennek érdekében bármilyen ürügyet felhasználnak: Togliatti levelét,[771] a szovjet filozófiatudomány és irodalom fejlődésének hiányosságait stb. Az utóbbi időben a magyar sajtóban csaknem teljesen felhagytak a szovjet élet pozitív oldalainak megvilágításával, ugyanakkor szaporodtak a kritikai megszólalások. A szovjet sajtót merevnek, dogmatikusnak állítják be, azokat az újságírókat pedig, akiket annak idején arra szólítottak fel, hogy tanuljanak a szovjet sajtótól (erről most nem beszélnek), „szektásoknak és írásmagyarázóknak" nevezik. A dolog odáig fajult, hogy Budapesten nehéz olyan újságírót találni, aki beleegyezne, hogy pozitív kritikát írjon egy jó szovjet filmről.

„Számomra világos, mondta Komor elvtárs, hogy az említett pártellenes csoport arra törekszik, hogy elszakítsa Magyarországot a Szovjetuniótól, és a szovjet befolyást az országban a jugoszláv befolyással helyettesítse." Komor elvtárs véleménye szerint Nagy Imrének is ez a titkos vágya. Noha utóbbi soha nem hangoztatta nyíltan szovjetellenes nézeteit, egyet nem értését fejezte ki az ÖK(b)P politikájával a mezőgazdaság kollektivizálása terén,[772] a hozzá közel álló emberek pedig általában elég nyíltan kifejezik szovjetellenes érzelmeiket.

771 Sic! Az orosz eredetiben a „piszmo Togliatti" szókapcsolat szerepel, amely jelentheti azt, hogy „Togliatti levele", és azt is, hogy „Togliattinak írt levél". Ez vagy az adatközlő elszólása, vagy a gépírónő elütése lehet. Komor itt nyilvánvalóan az előbbiekben is említett Togliatti-féle interjúra utal.
772 Nagy Imre 1930–1936 között a Komintern Nemzetközi Agrárintézete Nyugat- és Közép-európai Osztályának magyar referenseként dolgozott. Ebben a minőségében, agrárszakíróként,

Komor elvtárs ugyanakkor megjegyezte, kéri, hogy jól értsük őt. Nem gondolja, hogy a Politikai Bizottság támogatja az értelmiség fent említett pártellenes csoportját. Ezek az emberek az MDP KV Agitprop Osztályán részesülnek nyílt támogatásban, a Politikai Bizottság pedig semmit nem tesz annak érdekében, hogy küzdjön e csoport káros befolyása ellen. Komor elvtárs szerint ennek a helyzetnek az a magyarázata, hogy a Politikai Bizottságnak, személy szerint Gerő elvtársnak, gyenge a befolyása a pártban. Ez a gyengeségtudat szüli valószínűleg a pártvezetés bátortalanságát és bizonytalanságát. Ez a körülmény igen nagy veszélyt jelent a pártra és egészében véve a magyar népi demokrácia sorsára nézve.

A nagykövetség véleménye szerint a Komor elvtárs által a magyarországi ideológiai fronton uralkodó kedvezőtlen helyzetről elmondott szavak komoly figyelmet érdemelnek. A Komor elvtárs által közöltekkel összefüggésben érdeklődésre tarthat számot a következő tény. Augusztus 24-én Gergely elvtárs, az író, a Gorbacsov elvtárssal, a nagykövetség munkatársával folytatott beszélgetése során az utóbbinak elmondta, hogy Szalai elvtárs, az MDP KV titkára nemrég fogadta magyar írók egy csoportját.[773] A gyűlésen felszólalt Földes[774] Mihály író, aki közölte Szalai elvtárssal, hogy az írók körében komoly szovjetellenes hangulat uralkodik. Mint Földes elvtárs elmondta, az utóbbi időben a magyar írók körében felerősödött a szovjetellenes hangulat, és új formákat öltött, amelyek magukon viselik a magyar sovinizmus, az antiszemitizmus és a nyílt szovjetellenes érzelmek jegyeit. Az írók körében arról folynak a beszélgetések, hogy a „szovjet felszabadítás" Magyarországot olyan csonka országgá változtatta, mint amilyen annak idején a „trianoni diktátum" eredményeként volt, s hogy közel hárommillió magyar, úgymond, ismét a haza határain kívül rekedt. Azt is beszélik, hogy Magyarország állítólag a „szovjet felszabadítás" miatt veszítette el Horthy örökségét. Az írók egy része körében vannak olyan vélemények, hogy a „szovjet felszabadítás" a „zsidók uralmát" hozta el Magyarországon, és hogy a

1935–1936-ban a Lenin Iskola tankönyvének szánt, *Az agrár-paraszt kérdés Magyarországon* c. agrártörténeti munkájának téziseiben bírálta az 1919. évi Tanácsköztársaság Szovjet-Oroszországból importált kollektivizálási politikáját. Azt állította többek között, hogy a paraszti-kisparaszti tulajdonviszonyok átalakításakor a szocialista nagyüzemi kollektív termelésre való átállás során hosszabb átmeneti időt kellett volna hagyni, s azt nem erőszakosan, hanem türelmesen, nevelő célzatú munkával kombinálva kellett volna végrehajtani. Ld.: Rainer M. 1996, 181–182.

773 Nem bukkantunk rá erre az iratra.

774 Az orosz eredetiben itt és a továbbiakban: „Feldesi".

szovjet csapatok Rákosit, Gerőt, Farkast, Révait, Kovácsot[775] és más zsidó származású vezetőket juttattak hatalomra. A reakciós elemek ezzel igyekeznek aláásni a magyar népnek a Szovjetunió iránt érzett bizalmát és szeretetét. Földes a KV-ben elhangzott felszólalásában aláhúzta, hogy nemcsak Budapesten hallott ilyen hangokat. Az utóbbi időben sokat utazott országszerte, és hasonló véleményeket hallott a helyi értelmiség képviselői részéről.

Úgy tűnik, magyar barátaink alábecsülik az ilyen vélemények negatív következményeit nemcsak a magyar nép internacionalista kapcsolatainak erősítése, hanem a népi demokratikus rend magyarországi megszilárdítása szempontjából is. A nagykövetség már több javaslatot tett Magyarország és a Szovjetunió internacionalista kapcsolatainak erősítésére. A nagykövetség a közeljövőben kiegészítő javaslatokat kíván tenni ebben a kérdésben.

5 példányban elküldve
1 – Sepilov elvtársnak[776]
2 – Patolicsev elvtársnak
3 – Zamcsevszkij elvtársnak
4 – A Tájékoztatási Bizottságnak
5 – Az ügyiratba
Gépelte: Dorofejeva
1300. sz. 56. IX. 26.

A Szovjetunió magyarországi nagykövete:
Ju. Andropov

Gépelt eredeti. RGANI, f. 5, op. 28, gy. 394, l. 248–253.

775 Kovács István kommunista politikusról van szó.

776 Dmitrij Sepilov külügyminiszterről van szó.

53.

Vlagyimir Krjucskov budapesti nagykövetségi harmadtitkár feljegyzése az Új Magyar Könyvkiadó igazgatójával, Rákos Ferenccel a magyar értelmiség körében uralkodó ellenzéki hangulatról folytatott 1956. szeptember 28-i megbeszéléséről

Budapest, 1956. október 5.

V. A. Krjucskov naplójából

Másolat. 3. sz. példány
Titkos
1956. október 5.
825. sz.

Feljegyzés az Új Magyar Könyvkiadó igazgatójával, Rákos Ferenccel folytatott megbeszélésről

1956. szeptember 28.

Saját kérésére fogadtam Rákos elvtársat. Kérte, nyújtsunk neki segítséget abban, hogy rövid időre meghívást nyerjen a Szovjetunióba. Azt mondta, hogy tudatos életének nagy részét a Szovjetunióban töltötte, az SZKP tagja volt,[777] majd törvénytelenül elítélték, a háború után pedig Rákosi Mátyás elvtárs közbenjárásának köszönhetően kiszabadult. Nemrég kapott a Szovjetunióból igazolást a teljes rehabilitációjáról (lásd a vele folytatott 1956. VIII. 13-i beszélgetésemet a 667. szám alatt),[778] és már rehabilitáltként szeretne a Szovjetunióba látogatni. Úgy véli, hogy ez vagy az SZKP, vagy a VOKSZ vonalán valósulhatna meg, figyelembe véve, hogy jelentős munkát végez a szovjet irodalom magyarországi kiadása terén.

777 Sic! Az orosz eredetiben is az SZKP (KPSZSZ) rövidítés szerepel. A szovjet kommunista párt hivatalos megnevezése 1952 előtt Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt – Össz-szövetségi Kommunista (bolsevik) Párt (RK(b)P – VK(b)P) volt.
778 Az iratra nem bukkantunk rá.

Megígértem Rákos Ferencnek, hogy átadom kérését a nagykövetség vezetésének.

Majd saját kezdeményezésére Rákos elvtárs a következőt mondta. Az utóbbi időben kiéleződött a belpolitikai helyzet Magyarországon, és a legnagyobb baj, hogy továbbra is éleződik. Az elkanászodott ellenséges elemek egyre szemtelenebbül lépnek fel a párt vonalával szemben, bírálják a párt politikáját olyan kérdésekben, mint az iparosítás, a mezőgazdaság szövetkezetesítése, támogatják Nagy Imrét annak ellenére, hogy elutasítja, hogy önkritikus nyilatkozatot adjon. Olyan benyomás alakul ki, hogy a párt kiengedte a kezéből a kormányrudat, és erőtlen, hogy bármit is tegyen annak érdekében, hogy kordában tartsa a felkorbácsolt kedélyeket. Ahelyett, hogy szembeszállna az olyan káros cikkekkel, mint Losonczy Géza cikke a *Művelt Nép* ez év szeptember 2-i számában[779] vagy Háy Gyula cikke az *Irodalmi Újság* szeptember 8-i számában,[780] a sajtóban olyan cikkek jelentek meg, amelyekben nyugalomra intik az írókat, kérik őket, hogy lépjenek a helyes útra stb., egyszóval „könyörögnek", hogy utasítsák vissza a káros pártellenes nézeteket.

Rákos megjegyezte, hogy az ember néha önkéntelenül megkérdezi magától, hogy kinek a diktatúrája van Magyarországon, a munkásosztályé vagy az értelmiségé. Rákos Ferenc aláhúzta, hogy természetesen az MDP KV Politikai Bizottsága és elsősorban Rákosi komoly hibákat követtek el az SZKP XX. kongresszusa után is, megengedhetetlenül lassítva a XX. kongresszus határozatainak megvalósítását a magyarországi viszonyok között, különösen az ártatlanul elítéltek rehabilitálásának kérdésében. De most, amikor ebből a tényből komoly, egészen szervezeti kérdésekig menő következtetéseket vontak le, és amikor az MDP KV júliusi plénumának jó határozatai kijelölték a helyes utat Magyarország életének további fejlődésében, és már sok mindent megvalósítottak Magyarország további demokratizálásának tekintetében, pártellenes nézetekkel, antidemokratikus követelésekkel fellépni a párt amúgy is megingott tekintélyének aláásását jelenti, és az ország eltérítését a szocializmus építésétnek útjáról.

Rákos Ferenc aláhúzta, hogy őt különösen nyugtalanítja a szovjetellenes érzelmek erősödése. Véleménye szerint ez a legélesebben abban jelenik meg, hogy nem titkolt gyűlöletet táplálnak azokkal a magyarokkal szemben, akik emigrá-

779 Ld.: Losonczy Géza: Az értelmiségi határozatról. *Művelt Nép*, 1956. szeptember 2., 1.
780 Ld.: Háy Gyula: Az írók közgyűlése előtt. *Irodalmi Újság*, 1956. szeptember 8., 1–2.

cióban éltek a Szovjetunióban. Ő, Rákos Ferenc és azok a kommunista barátai, akik visszatértek a Szovjetunióból, az utóbbi időben egyre gyakrabban kapnak névtelen fenyegető leveleket, melyekben követelik, hogy „tűnjenek oda, ahonnan jöttek". Rákos azt mondta, közte és kommunista barátai között nemritkán szóba kerül, hogy mi lesz velük abban az esetben, ha bonyolódik a helyzet Magyarországon. Minden alkalommal arra a következtetésre jut, hogy őket fogják először orvul meggyilkolni. Rákos megjegyezte, hogy 1936-ban leadta a fegyverét a GPU-nak, és azóta soha nem volt nála fegyver, de nemrég szerzett magának, mivel könnyen lehetséges, hogy fenyegetésnek lesz kitéve. Rákos szerint jellemző, hogy Magyarországon a kommunistákat gyakran a zsidókkal azonosítják, azokat a kommunistákat pedig, akik emigrációban voltak a Szovjetunióban, eleve zsidónak tekintik. Az utóbbi időben a zsidók helyzete Magyarországon még rosszabbodott. Ehhez hozzájárult Págernek, a színésznek a hazatérése, aki nyilas, a népi demokrácia nyílt ellensége és antiszemita.[781] Körülötte már az antiszemitizmus talaján csoportosulnak a huligánok. Rákos megjegyezte, elmesélték neki, hogy Páger még a horthysta időben a fellépései előtt nemritkán a közönséghez fordult, és megkérdezte, vannak-e zsidók a színházteremben, és csak akkor kezdett játszani, amikor a nézőtéren már egyetlen zsidó sem maradt.[782] Úgy tűnik, folytatta Rákos, hogy a színházakban, nem úgy, mint egyes magyar újságokban, méltó fogadtatásban részesítik Págert. Például a Nemzeti Színházban a színészek kijelentették, hogy nem hajlandók fellépni a színházban, ha Págert ott akarják alkalmazni.[783]

781 Az 1951-től argentínai emigrációban élő Páger Antalt (1899–1986) egy államvédelmi operatív akció keretében csalogatták haza Magyarországra. Hazahívása propagandacélokat szolgált, az MDP PB az emigrációban élő „fasiszta magyarok" elleni küzdelemben kívánta felhasználni a színészlegenda hazatérésének tényét. Visszatelepedését megkönnyítette a kormány 1955. évi, a „felszabadulás" tizedik évfordulójára kihirdetett amnesztiarendelete. Páger, hosszas hezitálás után, végül 1956. augusztus 30-án érkezett meg Budapestre nagyobbik lányával, Judittal. Erre ld.: Murányi 2007, 43–46.

782 Páger Antal 1939–1940 fordulójától interjúiban, nyilvános szereplései során többször tett antiszemita nyilatkozatokat, szerepet vállalt az *Őrségváltás* c. antiszemita propagandafilmben is. A dokumentumban szereplő konkrét színházi esetekre nem találtunk adatot. Arra vonatkozó információ ugyanakkor ismertté vált, hogy a Belvárosi kávéházban elzavarta az asztala mellől Gárdonyi Lajost azzal, hogy ő „zsidóval nem ül egy asztalnál". Páger maga azt állította, hogy a háború alatt maga is mentette zsidó származású színészkollégáit és ismerőseit. Erre részletesen ld.: Molnár Gál 1988.

783 A bekezdés utolsó két mondata kézírással kijelölve a lap bal hasábjában.

Rákos elmondta még, hogy sokan nagy reményeket fűznek Nagy Imre hatalomra kerüléséhez, úgy gondolva, hogy majd ő rendet tesz az országban. Ugyanakkor csak azok gondolkodhatnak így, akik nem ismerik Nagy Imrét mint embert. Rákos, aki Nagy Imrét még a moszkvai munkájából kifolyólag ismeri, úgy jellemezte őt, mint akaratgyenge, „pipogya" embert, aki könnyen befolyásolható, és semmilyen módon sem képes csillapítani a kedélyeket Magyarországon, amelyeket még ő maga kezdett felkorbácsolni 1953-ban. Csak a párt tud, összekötve a meggyőződést a kényszerrel, s nem késlekedve utóbbival, kellő ellenállást tanúsítani az ellenséges elemekkel szemben.[784] Magyarországon ezt nem nehéz megtenni, mivel a munkásosztály, a parasztság és az értelmiség döntő része szilárdan a népi demokrácia és a szocializmus építésének talaján áll.

Megjegyzés: A nagykövetség birtokában lévő információk szerint ez év október végén Moszkvába utazik egy régi kommunistákból álló delegáció, amelynek Rákos Ferenc is tagja lesz.[785]

A Szovjetunió magyarországi nagykövetségének harmadtitkára V. Krjucskov

Hiteles:

3 példányban
1. – SZKP KB
2. – Hruscsov elvtársnak
3. – Mikojan elvtársnak
4532/5. Eu. O. sz.
56. X. 19.

Gépelt másolat. RGANI, f. 5, op. 28, gy. 394, l. 311–313.

784 A bekezdés második és harmadik mondata kézírással kijelölve a lap bal hasábjában.

785 Ez a bekezdés a lap bal hasábjában kézírással kijelölve.

54.

K. Lvovnak, az Inturiszt elnökhelyettesének tájékoztató feljegyzése Ivan Zamcsevszkijnak, a Külügyminisztérium 5. Európai Osztálya vezetőjének a Földes Mihály magyar író által közöltek valóságtartalmáról

Moszkva, 1956. október 11.

A Külügyminisztérium 5. Európai Osztálya vezetőjének Titkos
I. K. Zamcsevszkij elvtársnak 1956. október ( )[786]

Az ez év október 5-i, 2022/5. Eu. O. számú átiratra

Ellenőriztük Gergely Sándor magyar író információit, melyeket a Szovjetunió budapesti nagykövetségének másodtitkára, Gorbacsov elvtárs számára adott, a magyar író, Földes[787] szovjetunióbeli turistaútja során szerzett tapasztalatairól.[788] Ennek eredményeként a következőt állapítottuk meg:

A magyar turistacsoport, amelynek tagja volt Földes is, augusztus 25-től szeptember 7-ig tartózkodott a Szovjetunióban.

Az említett turistacsoportot az Inturiszt alábbi tolmácsai kísérték:

1. Jevgenyij Alekszandrovics Lebegyev, 1930-ban született, orosz, a Komszomol tagja 1946 óta.

2. Irina Petrovna Vlaszova, 1934-ben született, orosz, a Komszomol tagja 1948 óta.

3. Lev Vlagyimirovics Ivanov, 1933-ban született, orosz, a Komszomol tagja 1949 óta.

Csap határállomáson a turistacsoportot Vlaszova elvtársnő fogadta. Lebegyev és Ivanov elvtársak a csoportot Kijevben fogadták, és mind együtt kísérték őket a

786 A dátumban nem szerepel nap, arra az Inturiszt által az SZKP KB-nak átküldött másodpéldány alapján lehet egyértelműen következtetni. Ld.: RGANI, f. 5, op. 28, gy. 394, l. 245.
787 Az orosz eredetiben itt és a továbbiakban hibásan „Feldesi".
788 Az előzményekre ld. a 48. sz. iratot.

Szovjetunióban egészen a határállomásig. A turistacsoport a Kijev–Leningrád–Moszkva-útvonalon haladt végig.

A fentebb felsorolt kísérőkön kívül a turistacsoporthoz, amelynek tagja volt Földes is, más tolmács nem csatlakozott. Az Inturiszt tolmácsainak állományában nem volt és most sincs magyar nemzetiségű „öreg bolsevik, akit annak idején elítéltek, majd rehabilitáltak".[789]

A turistacsoportot kísérő tolmácsoktól nyert információ szerint Földes zárkózottan viselkedett, egy kérdést sem tett fel a tolmácsoknak, a Szovjetunióban látottak kapcsán semmilyen megjegyzést nem tett, noha ennek a csoportnak a tagjai és vezetői elragadtatással nyilatkoztak arról, amit a Szovjetunióban láttak.

Nemcsak ezzel a magyar turistacsoporttal fordult elő, hogy annak tagjai Magyarországról hozott ruhaneműt árultak, hanem más magyar turistacsoportokkal is,[790] de a tolmácsok nem látták, hogy egy turista állítólag 20 női blúzt adott volna el.

Az Inturiszt vezetősége helyesnek vélné meghatalmazni a Szovjetunió budapesti nagykövetségét, hogy a megfelelő formában hozza a Magyar Közlekedésügyi Minisztérium (ez a szerv felügyeli az IBUSZ turisztikai irodát) tudomására azt a tényt, hogy a Szovjetunióba utazó magyar turisták ruhaneművel kereskedtek, és kérje, hogy tegye meg ennek kapcsán a megfelelő intézkedéseket.

Az Inturiszt vezetősége kéri, hogy a fentebbiekről tájékoztassák a Szovjetunió budapesti nagykövetségét.

Az Inturiszt elnökhelyettese K. Lvov

Gépelt másolat. RGANI, f. 5, op. 28, gy. 394, l. 246–247.

789 A bekezdés a lap bal szélén kézírással kijelölve.
790 Az IBUSZ által szervezett szovjetunióbeli körutat tevő első két turistacsoport 1955. december 12-én indult el Budapestről. A Szovjetunióba és más népi demokratikus országba látogató turistacsoportok tagjait rendszerint élmunkások, termelőszövetkezeti vezetők és dolgozók, valamint állami közalkalmazottak, pedagógusok stb. köreiből válogatták ki. Ezek a turistautak a kimagasló munkáért járó jutalomútnak számítottak. Ld.: Magyar turisták – Útban a Szovjetunió felé. *Szabad Nép*, 1955. december 11., 1.

55.

Jorge Zalamea kolumbiai író, a Béke Világtanács Titkársága tagjának levele Ilja Ehrenburgnak stockholmi útjának eredményeiről és a magyar forradalom leverésének visszhangjáról a Béke Világtanácsban

Bécs, 1956. november 23.

Ilja Ehrenburg úrnak[791] Bécs, 1956. november 23.

Moszkva

Kedves Ilja!

Részletesen szeretnék beszámolni Önnek stockholmi utam eredményeiről, mivel abból Ön kétségtelenül értékes információt szűrhet le.

Sokat beszélgettem a [Meer] házaspárral.[792] Teljes mértékben osztva aggodalmainkat és nehézségeinket, nagyon korainak tartják a Helsinkiben elfogadott határozatot,[793] ugyanakkor elégtelennek gondolják a nyugati közvélemény követeléseinek tükrében.

A [Meer] házaspárt mindenekelőtt a szovjet politika jövőbeni iránya nyugtalanítja: ez további „liberalizáció" lesz vagy visszatérés a korábbi tendenciákhoz. A szovjet delegáció Helsinkiben kifejtett álláspontjára[794] és a közelmúltban a

791 A levelet M. I. Kotov, a Szovjet Béketanács felelős titkára juttatta el az SZKP KB-nak 1956. november 30-án. Ld.: RGANI, f. 5, op. 28, gy. 448, l. 208.

792 Életrajzi adataik nem ismertek.

793 A BVT Irodája és a nemzeti béketanácsok képviselőinek konferenciája 1956. november 18-án ült össze Helsinkiben. Egyes résztvevők követelték a szovjet csapatok kivonását Magyarországról, elítélve a szovjet agressziót, de a kiadott közös nyilatkozat, utalva a nézeteltérésekre, csak mint „kívánságot" fogalmazta meg a szovjet csapatok kivonását egy Magyarország és Szovjetunió között létrejövő egyezmény alapján. A BVT Irodájának helsinki ülésén részt vett egy magyar delegáció is, amelynek tagjai Péter János egykori református püspök, Haász Árpád egyetemi tanár és Bugár Jánosné, az Országos Béketanács titkára voltak. Ld.: Gál 1993, 120.

794 Ehrenburg eredetileg egy Hruscsovnak címzett, 1956. október 30-án kelt levelében fejtette ki, hogy milyen álláspontot javasol szovjet részről a BVT-nek a magyarországi helyzettel kapcsolatban. A tervezet szerint a BVT-nek felhívással kellene a világ közvéleményéhez fordulnia, amely

Szovjetunióban tett utam tapasztalataira hivatkozva azt válaszoltam nekik, hogy a Szovjetunió folytatni fogja a békepolitikát és a liberalizációt. Példaként a nemrégen megkötött szovjet–lengyel megállapodást[795] és Bulganyin leszerelésére irányuló új javaslatait[796] hoztam fel ennek a politikának az igazolására.

Egyetértettek ezzel, ugyanakkor megjegyezték, hogy Hruscsov nyilatkozatai inkább a hidegháborút ösztönzik, Bulganyin javaslatait pedig súlyos vádak és fenyegetések követik.

A [Meer] házaspár meg van győződve arról, hogy a szovjet kormány berkeiben nagy nézetkülönbségek vannak, és ahogy emberek milliói a Nyugaton, ők is azt kérdezik, hogy mely irányzat fog győzni. Egyáltalán nem értenek egyet a Szovjetunió Magyarországgal kapcsolatos álláspontjával, nem értik, hogy a Szovjetunió beavatkozása nélkül miért tört volna ki új háború.

Aggodalmuknak adtak hangot, és megkérdezték tőlem, nem fenyegeti-e Önt valami, és biztonságban van-e Ön. Azt válaszoltam nekik, biztos vagyok abban, hogy Ön, csakúgy, mint a delegáció többi tagjai is, a szovjet kormány támogatását élvezi.

A [Meer] házaspárt nyugtalanítja a Szovjetunióban élő magyar lakosság deportálásának kérdése. Jelenleg ez a központi kérdés, amely foglalkoztatja ezen

a magyar nép jövőbeni békés építkezésének érdekeire hivatkozva, általános jelleggel szólít fel a Magyar Népköztársaság szuverenitásának védelmére és annak megakadályozására, hogy bizonyos nemzetközi tényezők a magyarországi eseményeket a béke ügye ellen használhassák fel. A levelet D. A. Polikarpov, az SZKP KB Kulturális Osztályának vezetője záradékolta a következőképpen: „Helytelennek ítéljük ezt az álláspontot." Az SZKP KB Elnöksége november 7-én elfogadott határozatának értelmében a BVT-ben képviselendő szovjet álláspont az volt, hogy Magyarországon reakciós ellenforradalmi erők lázadása zajlott, s fel kell hívni a békeharcosokat, hogy támogassák a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányt. Ld.: Frezinszkij 2004, 418–419.

795 Valójában nem megállapodásról, hanem egy 1956. november 18-án aláírt közös nyilatkozatról van szó, melyben a szovjet és a lengyel kormány kimondta, hogy a Lengyel Népköztársaság függetlenségének, illetve Lengyelország Odera és Neisse menti határai sérthetetlenségének legfontosabb garanciája a szovjet–lengyel szövetség.

796 A szovjet kormány által november 17-én rádiónyilatkozatban ismertetett új leszerelési javaslatokról van szó. A leszerelési javaslat lényege, hogy a nagyhatalmak 1956–1958-ban csökkentsék haderejük létszámát: a Szovjetunió és az Egyesült Államok 1,5 millió főre, Anglia és Franciaország pedig 650 ezer főre. A javaslat magában foglalta még a tömegpusztító fegyverek és azok gyártásának betiltását, a meglévő készletek megsemmisítését, a katonai költségvetés csökkentését, továbbá a légi felvételek készítésének lehetővé tételét a német demarkációs vonaltól nyugatra és keletre egyaránt 800 km-rel. Ld.: A szovjet kormány új leszerelési javaslata. *Népszabadság*, 1956. november 18., 5.

országok sajtóját és közvéleményét, különösen Norvégiában és Dániában. Valamilyen módon meg kell magyarázni ezt a kérdést.[797]

Beszéltem Svenssonnal[798] is, a Svéd Béketanács titkárával, aki éppen azelőtt tért vissza Magyarországról, ahol két hétig tartózkodott. Svensson annak idején négy évet töltött Magyarországon, és kiválóan beszél magyarul. Azt mondta nekem, hogy szomorúak a tapasztalatai az általános helyzettel kapcsolatban. Arról győződött, hogy a felkelés általános nemzeti jellegű volt. A vele folytatott beszélgetésből megértettem, hogy jelenleg nincs értelme annak, hogy valamely barátunk Magyarországra utazzon. Korábban azt gondoltam, hogy nem lenne rossz, ha valamelyik író, Laxness,[799] Aldridge,[800] Vercors odautaznának, hogy felvegyék a kapcsolatot a magyar írókkal. Arra is gondoltam, hogy meghívom egy magyarországi útra Claude Morgant abból a célból, hogy külön tudósítást közöljünk a *L'Horizont*-ban. A Svenssonnal folytatott beszélgetésem után ezt lehetetlennek vélem. Lehet, hogy Önnek van valamilyen elképzelése ezzel kapcsolatban.

Este beszéltem Lundkvisttal.[801] Előző este járt nála az egyik liberális lap tudósítója. Lundkvist azt felelte neki, hogy nem volt Helsinkiben a küszöbönálló latin-amerikai útja miatt, és hogy ha a Büro[802] Stockholmban ülésezne, mindenképpen részt venne a gyűlésen. Kijelentette, hogy a békemozgalom működése ellehetetlenül Svédországban, ha a Béke Világtanács nem ítéli el kategorikus formában azt, ami Magyarországon történt, és tudtomra adta, hogy részvétele a Tanács munkájában a helsinki tanácskozáson meghozott döntésektől függ majd.

797 A magyarországi forradalom kapcsán magyarokat nem deportáltak tömegesen Kárpátaljáról a Szovjetunió belső területeire. Az anyaországi események hatására Kárpátalja-szerte több településen került sor egyéni vagy csoportos szimpátia-megnyilvánulásokra, szervezkedésekre: leginkább röplapok sokszorosítására és terjesztésére, szovjetellenes kijelentésekre, a magyar nemzeti szimbólumok demonstratív használatára stb. Erre részletesen ld.: Tóth 2007, 247–265. Továbbá: Váradi 2007, 266–291. A harci cselekmények nyomán azonban 1956 novemberében magyar állampolgárokat nagy számban deportáltak a Szovjetunióba, a legújabb kutatások alapján mintegy 860 főt. A Magyarországról elhurcoltak nagy részét Ungváron és Sztrijben tartották fogva 1957 januárjáig, majd visszatérhettek a hazájukba. Erre részletesen ld.: Horváth–Pahirya 2012.

798 Wide Svensson svéd politikusról van szó.

799 Halldór Laxness izlandi író, költőről van szó.

800 James Aldridge brit író, újságíró, tudósítóról van szó.

801 Artur Lundkvist svéd író, költő, kritikusról van szó.

802 A BVT végrehajtó szervéről van szó.

Tájékoztattam a Helsinkiben elfogadott határozatról. Elégtelennek ítélte, de elismerte, hogy magában foglalja azt az alapot, ami kielégítheti a közvéleményt. A helsinki konferenciával kapcsolatos hosszas magyarázás után sikerült megyőznöm arról, hogy fogadja el ezt a határozatot, de kifejezte abbéli kívánságát, hogy ennél valamivel többet kellene tenni. Azt javasolta, hogy a Béke Világtanács támogassa az ENSZ megfigyelők kiküldésére és a szovjet csapatok nemzetközi rendőri erőkre váltására vonatkozó javaslatait. Emlékeztettem rá, hogy a Béke Világtanács tevékenysége általános elveken alapul, és nem avatkozik be, s különösen nem vált le diplomatákat. Emlékeztettem arra is, hogy a Tanács soha nem részesített feddésben konkrétan egyetlen kormányt sem. Egyetértett velem, és megengedte, hogy közöljem, elfogadja a határozatot, csak tanácsot szeretne nekünk adni: legyünk szerényebbek, és egy időre fogjunk vissza indulatainkat.

Be kell számolnom Önnek arról is, hogy miről beszéltek egyes barátaink: az utóbbi napokban Lundkvistra igyekeztek erős befolyást gyakorolni, úgy a politikusok, mint az értelmiségiek részéről. Közölték velem, hogy saját személyes véleménye ellenére Lundkvist becsületesen és férfiasan védelmezte a szovjet álláspontot.

Ugyanaznap, november 20-án este három szociáldemokrata kilépett a svéd békemozgalomból. A barátaink feltételezik, hogy ezt nem önszántukból, hanem a párt nyomására tették.

Kedves Ilja, engedje meg, hogy kifejezzem mély nyugtalanságomat a magyarországi események miatt. Arra a meggyőződésre jutottam, hogy a szovjet csapatok kivonása hosszú ideig megvalósíthatatlan lesz. Megértettem, hogy a dolog nem hónapokig, hanem évekig tarthat. Amíg szovjet csapatok tartózkodnak ott, a világban folytatódni fog a Szovjetunió elleni kampány, és romlani fognak a béke és az [békés] egymás mellett élés politikájának esélyei. A helyzet komolyságára való tekintettel csak egy kiutat látok az abszurdból és megvalósíthatatlanból, de ezt elmondom Önnek, mivel nem várhatom meg, mint egy egyszerű szemlélő, mibe torkollnak az események.

A Varsói Szerződés[803] 3., 5. és 6. cikkelye értelmében a Politikai Tanácskozó Testület és a Fegyveres Erők Egyesített Parancsnoksága összeülhetnének annak érdekében, hogy megvitassák a magyarországi helyzetet, és a körülmények figye-

803 A közép- és kelet-európai szocialista államok 1955. május 14-én a Szovjetunió kezdeményezésére Varsóban létrehozott, 1991-ig fennálló védelmi katonai-politikai szövetsége.

lembevételével a szovjet csapatokat az Egyesített Parancsnokság erői válthatnák fel.

Ha ez megvalósul, az az alábbi következményekkel jár majd:

- A Varsói Szerződést alkotó tagállamok kollektív felelősségének meghatározása a tekintetben, hogy mit érintenek a közös érdekek (3. cikkely).
- A szovjet „imperializmus" elleni kampány leállítása.
- Meg lehet akadályozni, hogy a magyar nép elégedetlensége, háborgása és haragja a szovjet csapatok ellen irányuljon.
- Sikerül megmutatni a szocialista országok egységét a saját társadalmi rendjük védelmében.

Épp most kaptam egy táviratot, mely szerint az olasz szocialisták elutasítják a helsinki határozatot. Előre láttam ezt, mivel soha nem voltam optimista ebben a kérdésben. Valami komolyat kellene tenni. És ezt gyorsan kellene megtenni. Nem tudom, mibe kerül javaslatom megvalósítása a Varsói Szerződés gyakorlatában. Ugyanakkor meg vagyok győződve arról, hogy ha ez a javaslat megvalósítható, akkor a helyzet legteljesebb megváltozásához fog vezetni, és nem lesz nehéz elérni, hogy a világ közvéleménye egyetértsen ezzel.

A mihamarabbi viszontlátásra, kedves Ilja!

Szívélyesen ölellek: Jorge Zalamea

Gépelt másolat. RGANI, f. 5, op. 28, gy. 448, l. 209–213.

56.

J. V. Beburov kelet-berlini szovjet nagykövetségi első titkár feljegyzése az NDK kulturális miniszterével, Johannes Becherrel folytatott megbeszéléséről Wolfgang Harich német író és filozófus magyarországi kapcsolatairól

Berlin, 1956. december 12.

J. V. Beburov nagykövetségi első titkár naplójából — Titkos. 1. sz. példány
1956. december 12.
725. sz.

Feljegyzés az NDK kulturális miniszterével, Johannes Becherrel folytatott megbeszélésről

December 3-án Becher felhívott telefonon, és megkért, hogy látogassak el hozzá a minisztériumba. G. M. Puskin elvtárs engedélyével ellátogattam hozzá.

Becher ideges, felfokozott hangnemben fejezte ki felháborodását a Wolfgang Harich és társai letartóztatásával kapcsolatos (az NDK sajtója által december 1-jén közzétett) kommüniké formáját illetően. Becher szerint a kommünikét olyan formában szövegezték meg, amilyent a múltban Berija bandája által szervezett eljárások során használtak. Az NDK ügyészsége nevében kiadott kommünikével a legnagyobb baj Becher szerint az, hogy abban jó előre, a vizsgálati eljárás befejezése és a bírósági per megkezdése előtt megjelölték a csoport politikai céljait, a kapitalizmus restaurációját az NDK-ban, illetve a csoport kapcsolatait a külföldi hírszerzéssel. Ez a megfogalmazás, mondta Becher, csak abban az esetben indokolható, ha lehetőség nyílik, hogy a közeljövőben lefolytassák a Harich elleni nyilvános pert, és meggyőzően rábizonyítsák bűnösségét. Becher hozzáfűzte, hogy a kulturális élet sok képviselője szerint a pert, amelyet a vádlottak saját beismerésére és nem egyéb bizonyítékokra alapoztak, az értelmiség széles rétegei a legkedvezőtlenebbül fogadták. Az a tény is kételyt ébreszt, hogy Stein-

berger[804] kapcsán, akit Harichhal együtt tartóztattak le, a korábbi, a társadalmi béke elleni bűncselekménye miatt kirótt ítéletére utaltak, noha ismert, hogy igaztalanul ítélték el, és később rehabilitálták.

Az NDK kulturális életének több jeles szereplője részéről komoly aggodalmakat váltott ki az NDK széles értelmiségi köreiben ismert Harich kapcsán használt „bizonyos Harich" jelzős szerkezet, valamint annak említése, hogy a múltban nyugat-berlini újságoknál dolgozott, és nincsenek kapcsolatai a munkásmozgalommal, de vannak a magyarországi Petőfi Kör tagjaival. Közülük sokan polgári származásúak, kapcsolataik vannak Nyugat-Németországgal, s vannak ismerőseik a magyar kulturális élet Petőfi Körhöz tartozó jeles képviselői körében.[805] Stephan Hermlin író kijelentette Bechernek: mostantól úgy fog lefeküdni aludni, hogy revolvert tart a párnája alatt, és nem fogja ellenállás nélkül hagyni, hogy letartóztassák. Stefan Heym író azt mondta, hogy innentől mindenfajta publicisztikai tevékenység lehetetlenné válik, mivel a kritikáért a fejével fizethet az ember. Én magam, mondta Becher, félelmet érzek, mivel ilyen vádat bemondásra ellenem is megfogalmazhatnak. Ez az érzés még inkább megerősödik az olyan cselekmények által, mint a telefonom kikapcsolása Harich letartóztatásának napján, és mind az én, mind Busch,[806] Bodo Uhse és mások telefonbeszélgetéseinek lehallgatása.

Megjegyeztem Bechernek, hogy ezeknek a pánikreakcióknak semmilyen alapjuk nincs, és megkérdeztem, hogy beszélt-e erről valakivel a párt vezetőségének tagjai közül. Azt válaszolta, hogy november 30-án kétszer beszélt Schirdewannal[807] és egyszer Ulbrichttal,[808] és figyelmeztette őket, hogy nagyon alaposan meg kell fontolni a letartóztatásra vonatkozó közlemény formáját. Ulbricht rákiabált, és nem hallgatta meg az érveit. Emiatt a kommüniké szövege teljesen

804 Bernhard Steinberger német közgazdászról van szó.
805 A keletnémet és a magyar értelmiségi körök közötti kapcsolattartó elsősorban Lukács György és Anna Seghers volt. Lukács például, aki 1956 augusztusában részt vett Bertolt Brecht temetésén Kelet-Berlinben, részletesen beszámolt barátainak az otthoni fejleményekről: hosszan ecsetelte, milyen helyzet alakult ki Magyarországon, ahol az SZKP XX. kongresszusa és Hruscsovnak a Sztálin bűneiről tartott titkos beszéde után újra magára talált „a rabul ejtett értelem". Anna Seghers pedig magyar férje, Radványi László révén részletesen értesülhetett a magyarországi eseményekről. Erre részletesen ld.: Combe 2007, 62–69.
806 Ernst Busch német színész, énekesről van szó.
807 Karl Schirdewan német kommunista politikusról van szó.
808 Walter Ulbricht német kommunista politikusról van szó.

elégtelen. Becher beszélt Mielke[809] állambiztonsági államtitkárral, és megkérte, hogy küldjön el hozzá valakit a munkatársai közül, akivel Harich ügyéről beszélhet, de senki nem jött el. Ez az eset, mondta Becher, még egyszer megmutatja, hogy nálunk néha milyen durván megsértik a kollektív vezetés elvét. Annak ellenére, hogy világos volt, milyen nagy visszhangja lesz az értelmiség körében Harich letartóztatásának, a párt vezetése nem ítélte szükségesnek, hogy előzetesen kikérje a kulturális élet azon képviselőinek a véleményét, akik az NSZEP KB tagjai.

Ezt követően Becher részletesen kitért a magyar írókkal fenntartott kapcsolatainak kérdésére. Aláhúzta, hogy a magyar írók közül, akiknek tekintélyük van az NDK-ban, a legutóbbi események során többen leleplezték népellenes lényüket. Közéjük tartozik például Háy Gyula dramaturg. Ami Lukács Györgyöt illeti, őt Becher továbbra is becsületes kommunistának tartja. Lukács a Becherrel ez év nyarán folytatott beszélgetése során, Becher szavai szerint, nagyon élesen nyilatkozott Nagy Imréről, és nagyra értékelte Kádár Jánost, akit az MDP legnagyobb alakjának nevezett. Bechert nagyon nyugtalanítja Lukács sorsa, még az is megfordult a fejében november elején, hogy Bécsbe küldje az Aufbau kiadó igazgatóját, Jankát,[810] hogy az Osztrák Kommunista Párt titkárságának tagja segítségével kiderítse, hol tartózkodik Lukács, és segítséget nyújtson neki. Becher az utolsó pillanatban lemondott erről a szándékáról, és most az NDK kulturális életének több jeles képviselője (többek között Bloch,[811] a lipcsei egyetem professzora) bizonyos mértékben felelősnek tartja őt Lukács eltűnése miatt.[812]

Becher ismét kifejtette az NSZEP Központi Bizottságának legutóbbi plénumán elmondott beszédének tartalmát, és azt mondta, hogy a magyarországi

809 Erich Mielke német kommunista politikusról van szó.
810 Walter Janka német kommunista politikus és lapkiadóról van szó.
811 Ernst Bloch német marxista filozófusról van szó.
812 Lukács „megszöktetésének" tervét, Janka memoárja szerint, Seghers és Becher közösen dolgozták ki. Bechernek a szöktetés feltételeit kellett megszerveznie: útlevelet, valamint osztrák és jugoszláv vízumot szerezni Janka számára, és a rendelkezésére bocsátania saját kocsiját és sofőrjét. Bécsben a Becherrel szovjetunióbeli emigrációja óta kapcsolatot tartó kommunista Ernst Fischer volt az összekötő: neki kellett jeleznie, hol és hogyan lépjék át a határt. Egyetlen részletről sem feledkeztek meg, még arról sem, hogy legyen elég dollárjuk az esetleges váltságdíj kifizetésére abban az esetben, ha a filozófust „ellenforradalmárok" tartják fogva. Janka szerint az akciót végül Becher állította le, arra hivatkozva, hogy Walter Ulbricht nem engedélyezte az utazást. Janka szerint később sem Becher, sem Seghers még csak célzást sem tett a kitervelt akcióra. Ld.: Combe 2007, 65–66.

Petőfi Kör szerepe még mindig nem teljesen világos számára. Ulbricht megígérte, hogy ad neki anyagot a Petőfi Körről, hogy cikket írjon erről a kérdésről, de Becher még mindig nem kapott semmilyen anyagot. Becher aláhúzta abbéli meggyőződését, hogy a legfőbb veszély ideológiai fronton most nem Magyarországról ered, ahol az ellenforradalom arca teljesen lelepleződött, hanem Lengyelországból. A lengyelországi események nagyon erős hatással voltak az NDK értelmiségére, és ez ellen komolyan küzdeni kell.

Megkérdeztem Bechert, milyen most az értelmiség hangulata az NDK-ban. Azt válaszolta, hogy az értelmiség minden rétegéről nem beszélhet. Ami az irodalmárokat és a művészetek képviselőit illeti, a többségüknek jó a hangulata, ez tükröződött az írók egy csoportjának legutóbbi nyilatkozatában is. Az az elterjedt vélemény, hogy az NDK jeles kulturális szereplői „nyugati orientációjúak", teljesen helytelen, az utóbbi időben különösen megerősödött az értelmiség és a párt kapcsolata, erősödött az a szándék, hogy közvetlenül részt vegyenek a szocializmus építésében. Becher szerint a Harich letartóztatásáról szóló közlemény komoly csapást fog mérni a pártnak a kulturális élet szereplői körében végzett munkájára, felerősíti a menekülést az NDK-ból. A burzsoá közegből származó sok kulturális közéleti személy hangulatára jellemző Arnold Zweig író nyilatkozata, aki követelte, hogy a Kulturbund[813] hivatalosan tiltakozzon Harich letartóztatása ellen.

Megkérdeztem Bechert, hogy mit szándékozik tenni az ilyen nézetek felszámolása érdekében. Becher azt válaszolta, hogy ő maga semmit nem tud tenni. Hasznos lenne, ha a párt vezetői találkoznának a kulturális élet legtekintélyesebb és legbefolyásosabb képviselőivel abból a célból, hogy megmagyarázzák nekik Harich letartóztatásának okait. Általában véve Becher szerint szükség lenne arra, hogy a PB minden egyes tagja állandó kapcsolatban legyen a kulturális élet 3-4 jeles alakjával, mert az erősíti a párt befolyását az egész értelmiségre. December 5-én a PB tagjai 50-60 íróval fognak találkozni, de minden valószínűség szerint ilyen nagy hallgatósággal őszinte beszélgetés nem jön létre. Nagy jelentősége lenne egy tekintélyes napilap kiadásának is, amely külsőre nem pártlap lenne, és

813 1945. augusztus 8-án Németország szovjet megszállási zónájában Johannes Becher és más német értelmiségiek által alapított, eredetileg a zónák területén átnyúló és pártok feletti német kulturális és ismeretterjesztő tömegszervezet. Az NDK létrehozásának idejétől az NSZEP befolyása alá került. Első elnöke Johannes Becher volt, tagja volt még Arnold Zweig, Bodo Uhse, Anna Seghers stb.

mindenekelőtt az értelmiségre tartana számot. Egy ilyen napilap megjelentetését (előzetesen a címe *Köztársaság* lenne) már régóta tervezik, de még nincs végleges döntés.

A beszélgetés végén Becher egyenesen megkért arra, hogy ismertessem annak tartalmát a nagykövetséggel.

A beszélgetésre Becher kezdeményezésére került sor, a dolgozószobájában 1 óra 40 percig tartott.

Mellékelem a Berlini Játékszín vezetője, Helene Weigel Becherhez írt levelének fordítását, amelyet utóbbi a beszélgetés folyamán adott át nekem.[814]

J. Beburov

6 példányban – T. M.
1 – SZKP KB Osztálya
2 – KÜM V. A. Zorin elvtársnak
3 – KÜM Alekszandrov elvtársnak[815]
4 – KÜM Tugarinov elvtársnak
5 – Pitovranov elvtársnak[816]
6 – Az ügyiratba
Ügyintéző: Beburov
56. XII. 12.

Gépelt eredeti. RGANI, f. 5, op. 28, gy. 437, l. 210–214.

814 A levél megvan a feljegyzés mellékleteként ugyanezen jelzet alatt, a 215. sz. lapon. Nem közöljük.
815 Alekszandr Alekszandrovról, a KÜM 4. Európai Osztályának vezető helyetteséről van szó.
816 Jevgenyij Pitovranovról, a KGB NDK-beli rezidenséről van szó.

57.

Borisz Polevojnak, a Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottsága vezetőjének előterjesztése Mihail Szuszlovnak, az SZKP Központi Bizottsága titkárának a Lukács György melletti rokonszenvkampánnyal kapcsolatos szovjet ellenintézkedésekről

Moszkva, 1956. december 14.[817]

Az SZKP KB-nak Sürgős[818]
M. A. Szuszlov elvtársnak Titkos

Mellékelem a jugoszláv irodalmi konzulens, I. Litvakova elvtársnő szolgálati feljegyzését.[819] A magam részéről én is úgy vélem, a Lukács György körül keltett ricsaj egy ellenünk irányuló új és nagyon kemény kampány kezdetéül szolgálhat, amelynek az a célja, hogy elválasszák tőlünk a nyugati értelmiségiek közül azokat, akik közeli és állandó barátaink. Tudva, hogy a legnevesebb kortárs írók közül sokan hogyan viszonyulnak Lukácshoz, például majdnem az összes haladó német, Halldór Laxness, sok francia, sejthető, hogyan fogják felfújni ezt a kampányt engesztelhetetlen barátaink.

Úgy vélem, a legsürgősebben meg kell tenni a megfelelő intézkedéseket ahhoz, hogy ne adjunk kultúránk ellenségei számára lehetőséget arra, hogy Lukácsot az ellenünk folyó hadjáratuk újabb szakaszának zászlajává tegyék.[820]

B. Polevoj
56. XII. 14.[821]

Gépelt eredeti. RGANI, f. 5, op. 36, gy. 13, l. 105.

817 Oroszul megjelent: Sztikalin–Arszlanov–Botvin 2011, 161–162. Magyarul megjelent: Sztikalin–Szereda 2001, 4. sz., 260–261.
818 Az iratot 1956. december 15-én érkeztették az SZKP KB-n.
819 Ld. a mellékletet.
820 A KB válaszát illetően ld. az 58. sz. iratot.
821 A dátum kézírással a szövegbe jegyezve.

Melléklet

Ida Litvakovának, a Szovjet Írószövetség jugoszláv irodalmi konzultánsának szolgálati feljegyzése Borisz Polevojnak, az Írószövetség Külügyi Bizottsága vezetőjének a Lukács Györggyel kapcsolatos új kampány megindulásának lehetőségéről

Moszkva, dátum nélkül

A Szovjet Írószövetség titkárának
B. Ny. Polevojnak

Szolgálati feljegyzés

1956. december 13-án este 20:00 órakor a jugoszláv rádió közölte, hogy több jeles jugoszláv író tiltakozást tett közzé Lukács György „száműzetése" kapcsán. A közlemény hangsúlyából ítélve a jugoszláv közvélemény nagy kampány megindítására készül „Lukács kiszabadítása" érdekében.

Figyelembe véve azt a tekintélyt, amelynek Lukács örvend az európai értelmiség s különösen a baloldali értelmiség körében, úgy vélem, most nem áll érdekünkben, hogy a mártírság aurája alakuljon ki körülötte (figyelembe véve azt is, hogy Lukács 75 éves), illetve lehetővé váljon, hogy ellenségeink és megzavarodott barátaink a neve köré tömörüljenek.

Jugoszláv irodalmi konzultáns I. Litvakova

Gépelt eredeti. RGANI, f. 5, op. 36, gy. 13, l. 106.

58.

Borisz Rjurikovnak, az SZKP KB Kulturális Osztálya helyettes vezetőjének előterjesztése az SZKP Központi Bizottsága számára a Lukács György melletti rokonszenvkampánnyal szembeni lehetséges intézkedésekről

Moszkva, 1956. december 21.[822]

Az SZKP KB-nak

B. Polevoj, a Szovjet Írószövetség titkára azzal kapcsolatban, hogy jugoszláv írók kampányba kezdenek Lukács György védelmében, felveti intézkedések szükségességének kérdését annak érdekében, hogy ideológiai ellenfeleink ne használhassák Lukács nevét „mártírként".[823]

Lukács György mint Nagy Imre egykori kormányának tagja jelenleg Romániában tartózkodik. A vele kapcsolatos kérdés kizárólag a magyar kormány kompetenciájába tartozik.

Az SZKP KB Kulturális Osztálya szükségesnek ítéli megmagyarázni Polevoj elvtársnak, hogy nincs alapja annak, hogy beavatkozzunk magyar barátaink ügyeibe.[824]

Utasítást kérünk.

SZKP KB Kulturális Osztályának helyettes vezetője B. Rjurikov
Az Osztály instruktora J. Truscsenko
1956. december 21.[825]

Gépelt eredeti. RGANI, f. 5, op. 36, gy. 13, l. 107.

822 Oroszul megjelent: Sztikalin–Arszlanov–Botvin 2011, 162–163. Magyarul megjelent: Sztikalin–Szereda 2001, 261.
823 Ld. az 57. sz. iratot.
824 Aláhúzás kézírással.
825 A lap alján a jobb hasábban kézírásos záradék olvasható: „SZKP KB. Szovjet Írószövetségnek (Szurkov elvtársnak) utasítást adtunk [olvashatatlan szövegrész]. 56. XII. 24. B. Rjurikov." Alatta: „Irattárba. V. Gorbunov. XII. 24."

59.

Ivan Zamcsevszkijnek, a Külügyminisztérium 5. Európai Osztálya vezetőjének átirata Borisz Polevoj, a Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottságának vezetője számára Dobrica Ćosić jugoszláv írónak a *Borba* című lapban megjelent cikksorozatáról és a lehetséges ellenintézkedésekről

Moszkva, 1956. december 22.

Szovjetunió Külügyminisztériuma — Titkos
5. Európai Osztály — 1956. december 22.
2360. sz. 1. sz. példány

B. Ny. Polevoj elvtársnak, a Szovjet Írószövetség titkárának

Dobrica Ćosić jugoszláv író a *Borba* című lapban több cikket publikált ez év október 23–30. közötti budapesti tartózkodása alapján kialakult személyes benyomásairól *Hét nap Budapesten* címmel.[826]

Ćosić a cikkeiben tendenciózusan világítja meg az ebben az időszakban Budapesten zajló eseményeket, elferdítve a Vörös Hadsereg szerepét ezekben az eseményekben.

Véleményünk szerint a fentebbiek miatt célszerű volna, ha egyik írónk közölne egy cikket Ćosić említett észrevételeire reagálva.[827]

826 Dobrica Ćosić a Jugoszláv Kommunisták Szövetségének ügynökeként, a párt utasítására utazott Budapestre. Az onnan írt jelentéseit nemcsak a pártlap, a *Borba* közölte, hanem önálló kötetben is megjelentek 1957-ben. Ld.: Dobrica Ćosić: *Sedam dana u Budimpešti*. Nolit, Beograd, 1957.
827 Sem az SZKP KB központi orgánuma, a *Pravda*, sem a *Lityeraturnaja Gazeta* 1957 márciusáig átnézett lapszámaiban nem jelent meg olyan közlemény vagy cikk, amely cáfolta volna a jugoszláv író interpretációját. Nem valószínű, hogy végül bármely szovjet orgánumban megjelent volna Ćosić állításait ellenpontozó okfejtés, ugyanis erre az időszakra Jugoszláviával kapcsolatban a Kreml részéről a kivárás volt a jellemző. A magyarországi események kapcsán a jugoszláv álláspontot a szovjet sajtóban direkt nem cáfolták, hanem az annak ellentmondó hivatalos szovjet álláspontot jelenítették meg. A jugoszláv hozzáállás, vagyis – szovjet értelmezés szerint – a magyar „revizio-

Kérjük, írja meg a Külügyminisztérium 5. Európai Osztályának a véleményét ebben a kérdésben.

A Szovjetunió Külügyminisztériuma 5. Európai Osztályának vezetője
I. Zamcsevszkij

2 – a címzettnek / J. Sz.
5240. sz.
1956. XII. 20.

Gépelt eredeti. RGALI, f. 631, op. 43, gy. 133, l. 269.

nisták" Tito rezsimje általi támogatása első hivatalos és nyilvános kritikájának Nyikolaj Bulganyin miniszterelnök beszéde tekinthető a Szovjet–Magyar Barátsági Találkozón 1957. március 27-én. A kérdésre részletesen ld.: Sztikalin 2014.

60.

Szentiványi Kálmán magyar író levele Mihail Solohovnak a magyarországi irodalmi és politikai helyzetről tett kijelentései kapcsán

Leányfalu, dátum nélkül [1956. december 28. után][828]

Különvélemény Mihail Solohovnak a magyarországi helyzetről tett nyilatkozata kapcsán

Kedves Solohov Elvtárs!

Az Ön nyilatkozata, amely a Magyar Szocialista Munkáspárt orgánumában, a *Népszabadság* 1956. december 28-i számában[829] jelent meg, megvitatásra került az Írószövetség taggyűlésén, és elutasíttatott,[830] mert az összegyűltek felelőtlenül „forradalmi" hangulatban voltak. Én akkor sem értettem ezzel egyet, de úgy alakult a helyzet, hogy nem tudtam felszólalni. Talán nem lesz haszon nélkül való, ha kifejtem Önnek az elképzeléseimet, de Önnek elnézőnek kell lennie, mert hivatásom szerint nem vagyok sem szónok, sem történész, ráadásul még bizonyos kitérőket is kell tennem, hogy közöljem Önnel azt is, ami Önnek esetleg kevésbé érdekes. Hangsúlyozom, hogy mindenekelőtt a saját nézeteimet és megfigyeléseimet fejtem ki, még ha ezt a levelet néhány barátom – fiatal írók – jóváhagyásával küldöm is Önnek.

828 A kézírásos helyesírási, szórendi, stilisztikai javításokat nem tüntettük fel, tekintettel azok nagy számára.

829 Az időpont pontatlan. Ld.: Solohov nyilatkozata a Népszabadságnak. *Népszabadság*, 1956. december 25., 3.

830 Az írószövetség 1956. december 28-i taggyűlésén Déry Tibor hozta szóba Solohov nyilatkozatát. Sérelmezte, hogy: „Azzal tiszteli meg az írókat, hogy megdicséri őket a Rákosi-féle vezetés elleni küzdelemben tanúsított bátorságukért. De már ugyanabban a mondatban, csak egy vesszőnyi távolságban, meg is rója őket. »Fájdalmas számomra – mondja a nyilatkozat –, hogy a magyar írók nem emelték fel szavukat a reakció előretörésével szemben.«" Ld.: Pomogáts 2006, 317.

Mivel Ön aligha hallott rólam, a bemutatkozás rendje és módja szerint felsorolom megjelent könyveimet: *Keresztutak közt* (versek, 1943), *Át a tengeren* (kisregény, 1944, a cenzúra betiltotta), *Bontakozó világ* (regény, 1950), *A molnárlány* (elbeszélések, 1956), *Tűztorony* (regény, 1956).[831]

És mivel Ön valószínűleg nem ismeri a világháború előtti helyzetünket, röviden megkísérlem bemutatni Önnek.

A Horthy-rendszer hivatalos irodalmáról sokat nem lehet mondani. Maga a „tengernagy" rosszul tudott magyarul, hiszen korábban osztrák tiszt volt. A Monarchia összeomlása után a Habsburg-ház főhercegei Magyarországon nyüzsögtek, és még olyan is akadt közöttük, aki írónak nyilvánította magát, és ebből kifolyólag vezető szerepet játszott kiváltságos irodalmi társaságokban.[832] Köztudomású, hogy hazám hosszú ideig idegen elnyomás alatt élt, ezért az arisztokrácia nálunk részben osztrák–német eredetű, és teljesen idegen hatás alatt volt. Ha meg is tanulta a latifundiumok és nagybirtokok országának nyelvét, azaz a magyar nyelvet, akkor is külföldön élt, és németül gondolkodott. A középbirtokos osztály legfőbb vágya az volt, hogy hasonlítson az arisztokráciára. Két példa. Történelmünkben egész korszak van, amikor a hivatalos államnyelv a latin és a német volt, mivel a „művelt" osztályok ezeken a nyelveken beszéltek. Magyarul csak a legszegényebbek beszéltek, mivel a kereskedelmi és mesterségbeli céhek nagy része is német volt. Ezért nálunk az irodalmat, a zenét csak népi alapon lehet művelni, mivel csak a népballadákban és a népdalokban őrződött meg a magyar szellem, úgynevezett irodalmi és zenei emlékek pedig szinte nincsenek nálunk. Első írásos emlékeinket nem magyarul írták. Ami a Horthy-rendszer „hivatalos" irodalmát illeti, az csak a németek és Bécs, a romantikus irányzatok szolgai utánzása volt, hajbókolás az arisztokrácia és a „nemzetfenntartó" földesúri osztály előtt. Ennek az irányzatnak a legjelentősebb írója Herczeg Ferenc volt, származására nézve német, aki maga mondta, hogy már gimnazista éveiben tanult meg magyarul, első műveit németül írta.

A XIX. században, elsősorban a felszabadító mozgalmaknak köszönhetően, irodalmunk gigantikus felemelkedést élt át. A baj más okokkal együtt abban rejlett, hogy az irodalom csak a városokban tudott fejlődni, és amint fentebb bemutattam, magyar városok szinte nem voltak nálunk. Az észak-magyarországi és a dunántúli városok elnémetesedtek, az Alföld magyar városai megsemmisültek a sok háború és a törökdúlás következtében. Alig több mint száz éve Budapesten[833] még németül beszéltek, mivel a múlt században, az ipari és a kereskedelmi felemelkedés idején fővárosunk lakossága a betelepülő németekből és zsidókból alakult ki. Jellemző, hogy a zsidók is elsősorban a németet tanulták, mert az volt a kereskedelem nyelve.

Magyar színházak csak vidéken tudtak működni, Budapesten nem volt magyar színház. Magyarországot ausztriai helytartók kormányozták, németül. Solohov elvtárs elképzelheti, milyen ádáz harc folyt. Az 1848-as szabadságharcot, Petőfit és kortársait természetesen ismeri Ön. Nos, a németekből és a zsidókból kialakult burzsoázia, természetesen helyi elemekkel is felduzzasztva, a múlt század végére, e század elejére olyan kultúrát hozott létre, egyebek között irodalmat is, amely az ő igényeiknek és elvárásaiknak felelt meg. Ez az irodalom igen nagyszámú művet hozott létre, különösen a szórakoztató műfajokban. De, Isten bocsássa meg nekünk, ez az irodalom idegen tőlünk, idegen a magyar szellemtől, idegen a magyar észjárástól, és népünk nem bírja megemészteni. Ezért is adta ki ez az irodalmi irányzat a jelszót: „El Magyarországról, irány Európa!"

Engedtessék meg nekem arra emlékeztetni, hogy egy időben a nyugati színpadok ilyen Budapesten írott művekkel voltak tele, a Magyarországról emigrált művészek vezető szerepet játszottak a bécsi és a német színházakban, az angol és főként az amerikai filmiparban. Ily módon egyrészt voltak a nyugati sikerek, másrészt a szabadságra vágyó, kétszeresen leigázott magyar nép. Csak az igazán nagy elmék álltak a nép oldalára...

Most nézzük meg a közvetlenül a második világháború előtt kialakult helyzetet, amikor kihaltak vagy elhallgattak annak az irodalmi korszaknak a vezérei, amelynek virágzása a múlt század végére és a XX. század elejére esett!

A felszabadulásig Magyarországon a legjelentősebb ideológiai áramlat a „népi írók" frontja volt. Ez a mozgalom a 30-as években indult, és mivel országunk elmaradott agrárország volt hárommillió koldussal, föld nélküli parasztokkal, ez a mozgalom a nagy földbirtokok felosztását tűzte ki céljául, éppen ezért harcoltak a népi írók.

831 Szentiványi két 1956-os könyvéről az *Irodalmi Újság*ban megjelent kritika így kezdődik: „Megvan e művekben mindaz, amit 1949–1953 között a dogmatikus irodalomkritika, a perzekutor esztétika az íróktól megkövetelt. Paródiának kitűnő lenne mind a regény, mind a novelláskötet, csak az a baj, hogy az író nem annak szánta őket." Ld.: Fenyő István: Szentiványi Kálmán két új kötetéről. *Irodalmi Újság*, 1956. szeptember 22., 8.

832 József Ágost főhercegről (Habsburg József) van szó.

833 Budapest csak 1873-ban jött létre, addigi hivatalos megnevezése Pest-Buda volt.

Nem tudom, Solohov elvtárs, ismeretesek-e Önnek ezek a nevek: Móricz Zsigmond, Kodolányi János, Tamási Áron, Féja Géza, Illyés Gyula, Erdélyi József, Szabó Dezső, Szabó Pál, Veres Péter, Németh László? Aligha. A nem is távoli múltban nem olyanok voltak a szovjet–magyar irodalmi kapcsolatok, hogy Ön ezeket a neveket ismerhetné. Meg kell mondani, hogy nevezett írók többsége, ha ismerte is a marxizmust, nem hitt a munkásosztály vezető szerepében, legalábbis a felszabadulásig nem. Hiszen nálunk, mint már említettem, az ipar még nem volt nagyon fejlett. Ez a mozgalom semmilyen módon sem azonos az orosz narodnyikokéval, az egyik nem hasonlít a másikra, bár a sematikus teoretikusok szeretnék ránk húzni – én szintén ehhez az áramlathoz tartoztam – a narodnyikság kényszerzubbonyát. Ezen írói front működésének nagy, mind a mai napig nem kellően értékelt jelentősége volt. Mindenesetre a népi írók sokkal jelentősebb műveket alkottak, mint az összes többi velük kortárs irodalmi csoport együttvéve. Ehhez a mozgalomhoz több burzsoá irodalmár is csatlakozott, akik nem adták meg magukat a Nyugat előtti elvtelen hajbókolásnak.

A legálisan működő pártok közül a legbaloldalibb a szociáldemokrata párt volt. Saját újságjai, folyóiratai voltak, sőt saját irodalmi gárdája, bár utóbbi szinte teljesen összeolvadt a burzsoá csoportokkal. A szociáldemokrata írók között Kassák Lajos volt a legismertebb. A magyar munkásosztály legnagyobb költőjét, József [Attilát] kiszorították a körükből. Egy mecénás, egy cukorgyáros báró,[834] földesúr tartotta el. Legvégül idegbetegsége öngyilkosságba kergette József [Attilát]. A szociáldemokrata írók szektás szűkkeblűségük miatt elhúzódtak tőlünk, a Nyugatról bezúduló különféle avantgárd áramlatokban turkáltak, nem véve észre, hogy a kialakult formai káosz idegen a néptől, idegen a magyar munkásosztálytól, különösen akkor, amikor a magyar írók élcsapata a nemzeti újjászületésért harcolt, és úgyszintén a leghalaszthatatlanabb szociális követelésért, a nagy földbirtokok felosztásáért. Jellemző, hogy az illegális Kommunista Párt vezetői utat találtak a népi írók mozgalmához, és a szociáldemokraták ellenállása dacára szövetséget kötöttek velük.

Be kell vallanom, hogy szinte semmit sem hallottunk a Szovjetunióba emigrált íróink művészetéről, a Kommunista Pártnak pedig nem voltak legális lehetőségei, ezért íróinak a jelentős része nem tudta megjelentetni a műveit. Az emigránsok tragédiája, a népüktől való elszakítottság, mindegyikükre érvényes. Magyar fordításban akkor olvashattuk Gorkij, Katajev[835] és néhány más író műveit. Már a háború alatt megjelent az Ön *Csendes Donja*,[836] amely rendkívül erős hatással volt ránk.

Ilyen körülmények között köszöntött be a felszabadulás. Hazánk szinte halálos sebekkel szakadt el a fasiszta Németországtól. Röviden általánosítom az elmondottakat:

1. A Horthy-korszak hivatalos irodalma idegen volt a népnek, és ellenséges.

2. A polgári irodalom igyekezett apolitikus és problémamentes lenni, lojális bármely hatalomhoz. Általában süket maradt a nép, az elnyomott osztályok igényei iránt. Csak a háború idején az úgynevezett fajvédő törvények, a zsidóellenes törvények, a nyílt fasizmus nyitotta fel legjobb szerzőinek a szemét. Tragédiájuk abban van, hogy erre az időre már szinte nem volt lehetőségük írni, alkotással foglalkozni.

3. A legjelentősebb írók a népi irodalmi fronthoz tartoztak. Hazám létének részletesen bemutatott sajátos körülményeiből következik, hogy Magyarországon a nép élet- és kulturális színvonalának emeléséért, a magyar szellem tisztaságáért folytatott harc egyidejűleg a külföldi befolyás elleni harcot is jelentette. Ezért azonnal két-három fronton kellett harcolni, és ezek a frontok nemegyszer összekeveredtek.

4. A szociáldemokrata párt íróiról annál jellemzőbbet, mint hogy ők szociáldemokraták, nem tudok mondani.

5. Pikáns dolog a Szovjetunióból Magyarországra visszatért íróink munkásságának megvizsgálása.

De nem fogjuk kerülgetni, mint macska a forró kását: még a Magyarországon írott műveik sem feleltek meg elvárásainknak, erősen elmaradtak a nemzeti irodalom színvonalától. Irodalmunk óriási változásokat élt át, nagyot fejlődött, elsősorban a népi írók munkásságának köszönhetően. Őket ez a fejlődés, minthogy emigrációban voltak, nem érintette. Senkit se vigyen tévútra az a körül-

834 Hatvany Lajos író, kritikus, irodalomtörténészre céloz.

835 A két Katajev, Ivan (1902–1939) és Valentyin (1897–1986) közül nyilvánvalóan az utóbbiról van szó. A két világháború között Valentyin Katajevnek több műve jelent meg magyarul. 1929-ben A sikkasztók *(Растратчики)*, 1931-ben *A kör négyszögesítése (Квадратура круга)* c. vígjátékát játszotta az Új Színház, 1935-ben a *Hajrá! (Время, вперёд!)* c. regénye, 1946-ban pedig legismertebb ifjúsági regénye, a *Távolban egy fehér vitorla (Белеет парус одинокий)* látott napvilágot.

836 Az 1935–1936-os első kiadás után, a háború alatt, 1941–1945 között a *Csendes Don* négy kötete már másodszor jelent meg magyarul.

mény, hogy műveiket csillagászati példányban adták ki, és állami pénzen elárasztották velük a könyvtárakat és az olvasótermeket.

Sajnos az első szabad évek irodalmáról nem sokat tudok, mivel 1946 végéig magam semmit sem írtam. Szülőföldemen, ahol a legnagyobb földbirtokos Mindszenty bíboros volt, földosztó miniszteri biztosként dolgoztam.[837] Csak 1947–1948-ban, ahogy illik, néztem szét az irodalomban, és nem mindjárt találtam meg a helyem.

A Horthy-korszak hivatalos irodalma haldoklott. A népi írók külön politikai pártot alapítottak, a Parasztpártot.[838] Vezették ezt a pártot, némelyikük miniszter lett,[839] és némelyikük éppen ezért virított az irodalomban is az első helyen.[840] E front többi írója hallgatott: nem találták a helyüket. Ez főként azért nem volt könnyű, mert a különféle polgári irodalmi csoportok képviselői, akik a háború előtt a politika mint valami alantas dolog iránti beteges utálatukról voltak ismertek, és elüldögéltek elefántcsonttornyaikban, ekkorra hirtelen – ha lúd, legyen kövér – ráálltak a „progresszió" haladó vonalára. Seregnyi sajtóorgánummal rendelkeztek, és minket, egykori népi írókat egyszerűen fasisztának nyilvánítottak, mert a felszabadulás előtt szólni merészeltünk akkori viselkedésük ellen. Abban, hogy a szociáldemokraták támogatták ezt a hirtelen hangos és aktív társaságot,[841] nem találtunk semmi meglepőt. De megdöbbentett bennünket, hogy ezek az emberek még a Kommunista Pártot is elárasztották. Ennél a kérdésnél kissé részletesebben kell időznünk... Mi volt tulajdonképpen a dolog lényege? A felszabadulásig mi a burzsoá irodalmárok ellen harcoltunk, mert gátolták a haladást. Nos, a felszabadulás után ezek a nyárspolgárok éles fordulatot tettek,

837 A Veszprém megyei Peremartonban született. 1945–1949-ben a Nemzeti Parasztpárt Veszprém megyei titkára és a megye földosztó miniszteri biztosa volt.
838 A Nemzeti Parasztpártot 1939-ben alapították a népi írók és parasztpolitikusok.
839 Négyen lettek miniszterek. Veres Péter, aki 1945 és 1949 között volt a Nemzeti Parasztpárt elnöke, és a párt képviseletében 1947–1948-ban előbb az építésügyi, majd a honvédelmi miniszteri tárcát kapta meg. Darvas József alelnök több ízben, több minisztériumot irányított: 1947–1950-ben építésügyi, 1950–1951-ben vallás- és közoktatásügyi, 1951–1953-ban közoktatásügyi, 1953–1956-ban pedig népművelési miniszter volt. Erdei Ferenc, a párt egyik alapítója és főtitkára szintén többször volt miniszter: 1949–1953-ban földművelésügyi, 1953–1956 között igazságügyi, majd újra földművelésügyi miniszter, végül miniszterelnök-helyettes. Keresztury Dezső 1945–1947-ben a Nemzeti Parasztpárt tagjaként volt vallás- és közoktatásügyi miniszter.
840 Az említett négy író miniszter közül Szentiványi valószínűleg Veres Péterre vagy Darvas Józsefre célozhatott.
841 A szövegkörnyezet azt sugallja, hogy orosz szövegben egy betűt valószínűleg elütöttek, és kompanyija (társaság) helyett kampanyija (kampány, hadjárat) szó olvasható.

mellükre tűzték a Kommunista Párt jelvényét, a Kommunista Pártban Rákosi és társasága köré tömörültek, és megfojtottak mindenkit, és mindenkivel leszámoltak régi sérelmeikért.

Tény, hogy a Kommunista Pártban akkor volt egy erős, minket támogató áramlat. Rajk László és más elvtársak védtek bennünket az igaztalan támadásoktól. Ezek az elvtársak, mint mi is, azt tartották, hogy Magyarországon a szocializmust nem sematikusan, szolgamód utánozva, hanem a magyar sajátosságok figyelembevételével kell építeni. A többit Ön is ismeri. Ezek a pártjelvényes nyárspolgárok Rákosi körül csoportosultak, feleskődtek bármire, amire csak kellett. Már csak ilyen a természetük: fel tudnak esküdni valamire, de ha kell, az ellenkezőjére is. Rákosi, Farkas, Gerő – íme, a szentháromság, amely fellépett Rajk és minden tisztességes kommunista ellen, aki az útjukban állt. Egyszerűen megölték őket. A néptől teljesen elszakadva, rágalmazó vádak alapján elkezdték kiirtani a kommunistákat, a néphez hűségeseket... Amint ez valószínűleg, legalábbis az utóbbi időben, a Szovjetunióban is ismertté vált. És akkoriban mindezt a Szovjetunió jóváhagyásával művelték. Rákosi és környezete éppen azért szakadt el a realitás talajától, mert a hátuk mögött ezeknek az elvtelen pártjelvényes nyárspolgároknak a bandája adta meg a hangot, a karrier, a hatalomhoz való részegítő ragaszkodás érdekében. Íme, hol rejlenek az 1956-os októberi felkelés gyökerei, Solohov elvtárs, nem nehéz őket felismerni. Természetesen ugyanígy állt[842] a dolog az irodalomban is. Ez a banda egy csomó irodalmi Rajk-pert folytatott le, irtotta a magyar írókat, és éppen azokat, akikre a szocializmust építő népnek a legnagyobb szüksége volt. Valahogy úgy alakult,[843] Solohov elvtárs, hogy a néptől elszakadt vezető klikk formalitásokra építette az uralmát, állandó elvtelen helyeslésre. Ez a klikk éppen ezért tudott maga körül csak ilyen bandát megtűrni. Mellesleg Magyarországon ismertté váltak azok a statisztikai adatok, hogy hány kommunistát vetettek börtönbe és pusztítottak el a Rákosi-rendszer évei alatt, és ezeket az adatokat összehasonlítják a Horthy-rendszer húsz évének adataival... Sajnos, Rákosi és hívei messze maguk mögött hagyták Horthyt. Kit tartottak kommunista írónak Rákosi és hívei? Azt, aki mindenkinél hangosabban üvöltött, aki a többieknél több talpnyaló ódát írt, teljesen függetlenül az eseményektől, a haladástól és a néptől. Rákosi és a rákosisták részére nem volt

842 A gépírásos „volt" kézírással javítva „állt a dolog"-ra.
843 A szórendcserét az ilyenkor szokásos kézírásos korrektúrajel jelzi.

fontos, hogy ez az elvtelen burzsoá cinkos banda valójában még azt sem ismerte el, hogy a népnek a szocializmus szükségszerűen jobb, mint a kapitalizmus, ezért a busás fizetés, kitüntetés és hasonlók reményében mindent jóváhagytak.

A Szovjetunióból Magyarországra visszatért írók részt vettek ebben a kórusban, erősen megsértődtek, hogy Magyarországon nem akarják elismerni írói rangjukat, amelyhez Rákosi és támogatói juttatták őket. De Ön persze, Solohov elvtárs, jól tudja, hogy az irodalom nem hadsereg, az irodalomban nem lehet kinevezéssel rangot szerezni. Ez teljesen másként történik.

Ez a banda természetesen nemcsak az irodalmat és a művészetet, hanem a népgazdaság összes ágát is megszállta, és Rákosi legfőbb támasza lett. Hogy ez hová vezetett, ismeretes.

Rákosi és hívei viselkedésükkel és tevékenységükkel végül gyűlöletet keltettek a népben és magában a munkásosztályban is, mert Magyarországon nem a munkásosztály által megvalósított proletárdiktatúra volt, hanem Rákosi és támogatói diktatúrája, amely egyenesen a nép, a munkásosztály ellen irányult.

Aki nem helyesel Rákosinak, az ellenforradalmár! Minthogy nem boldogult ellenállás nélkül, megteltek a börtönök, az internálótáborok, a névtelen sírok, mint azok is, amelyekből Rajknak és társainak a maradványait kellett kihantolni rehabilitálásuk, ünnepélyes temetésük előtt. Növekedett a lelki betegek száma, a kórházak idegosztályai pártfunkcionáriusokkal voltak tele... Tudja-e vajon Ön, hogy milyen iszonyú idő volt az?

Az irodalomban a pártjelvényes nyárspolgárok írták az úgynevezett termelési regényeket, gyártották az üdvözleteket minden fontos dátum alkalmából, szedték rímbe a Rákosi által felvetett jelszavakat, félévente változtatgatták az utca- és városneveket, egyik baklövést követte a másik, és ha valaki ez ellen fel merte emelni a szavát, az egyszerűen eltűnt. Parancsra rágalmazták Titót, Rajkot és általában mindenkit, aki nem tetszett Rákosinak és támogatóinak. Egész rendszert hoztak létre – nem, itt nem lehet arról beszélni, hogy a kommunista vezetők hibát vétettek. Ami nálunk volt, az a nép ellen elkövetett bűnöknek szinte javíthatatlan rendszere. Nem nehéz újságcikkekben és szóbeli felszólalásokban sikerek látszatát kelteni, már az összes lehetséges statisztikai ámítást ismerjük, és ma ilyen fogásokkal már senkit sem lehet hülyíteni!

Az Írószövetségben és pártszervezetében a pártjelvényes nyárspolgárok ellenvetést nem tűrő monopóliumot hoztak létre. Egymás között osztották ki az irodalmi díjakat, kitüntetéseket, utaztak állami pénzen külföldre, elsősorban a

Szovjetunióba, egymást felmagasztalva adtak interjút soha meg nem valósított irodalmi terveikről, és így tovább, és így tovább. Nálunk nem volt irodalmi közvélemény, de voltak parancsra működő, Rákosit és körét éltető kórusok. Azokat pedig, akik nem akartak csatlakozni ehhez a kórushoz, fasisztának, ellenforradalmárnak nyilvánították, vagy idegbetegségbe kergették, vagy kiűzték őket az irodalomból. Kezdetben az ilyenek ellen rágalmazó feljelentéseket kreáltak, de később még erre sem vették a fáradságot. Utasításokat adtak ki arról, hogy kit lehet írónak tartani, kinek a könyveit szabad kiadni, és kiét nem, függetlenül attól, hogy ez a könyv milyen, és milyen az író...

Leírhatatlan volt a döbbenetünk, amikor hozzánk, Magyarországra két Sztálin-díjat küldtek, amelyeket Révai József, a második számú diktátorunk adott át... Igaz, Nagy Sándor nem tehetségtelen novellista, de olyan, mint ő, több tucat van nálunk, sőt nem kevés tehetségesebb is akad. A másik Sztálin-díjasunk, aki csak a pimaszságával és törtetésével tűnt ki, híján van a tehetségnek, és mint író több ízben kudarcot vallott. Nálunk Magyarországon senkinek sem hiányzott a regénye. Jellemző a nálunk alkalmazott módszerekre, hogy az egyik legtehetségesebb fiatal kritikust 1950-ben azért kergették ki az akkoriban monopolhelyzetben levő *Csillag* folyóirat szerkesztőségéből, mert a hivatalos ukáz ellenére azt merészelte írni, hogy Aczél rossz író.[844] És mivel a következő számban ez a kritikus merészelte megdicsérni az éppen megjelent regényemet,[845] Aczél hívei kitalálták, hogy „ez már az ellenség hangja". Irtóhadjáratot indítottak ellenem is.

A komoly, jelentékeny magyar írók hallgattak abban az időben. A franciák meghívására Párizsba utazott az egyik rendkívül tekintélyes írónk. Hazatérve Magyarországra meg akarta jelentetni útijegyzeteit. Révai munkatársai utasítgatni kezdték, hogy mit kell írnia, azt követelték, bélyegezze meg azokat, akikhez vendégségbe utazott, vegye bele naplójába az akkor aktuális antiimperialista lózungokat, és ne feledkezzen meg a gyarmatosítókról sem. Az író ebbe nem egyezett bele, ezért hosszú évekre feketelistára került.[846]

844 Szabó Ede irodalomtörténész, kritikus, műfordító az illető. Szabó Ede: Aczél Tamás: Vihar és napsütés. *Csillag*, 1950, 3. sz., 54–55.

845 Szabó Ede: Szentiványi Kálmán: Bontakozó világ. *Csillag*, 1950, 4. sz., 57–58.

846 Nem lehet biztosan tudni, hogy kiről van szó. Illyés Gyula járt ezekben az években Franciaországban, tekintélye is volt, útijegyzeteket is írt, de semmi nyoma annak, hogy Révai munkatársai ideológiai nyomás alá helyezték volna, és nem is került feketelistára. Sokkal valószínűbb, hogy Szentiványi Sarkadi Imrére gondolt. Sarkadi *Kútban* c. novellájából készült Fábri Zoltán filmje, a *Körhinta*, amelyet az 1956-os cannes-i filmfesztiválon Arany Pálmára jelöltek. Sarkadi jelen volt

Fontosnak tartom aláhúzni, hogy mindezek ellenére a hazánk lényegében szocialista ország. A felszabadulás óta nagyszerű sikereink is vannak, tehát a helyzetünket a sikerek is jellemzik, de mivel mi most az elmúlt korszakot vizsgálva a felkelés előfeltételeit kutatjuk, mint a kutya a sündisznót, elsősorban a hibákról vagyunk kénytelenek beszélni.

A Szovjetunió akkoriban nagy segítséget nyújtott nekünk. Természetesen az emberek most a Szovjetunióval kötött előnytelen szerződésekről beszélnek, a szállításokról a Szovjetuniónak. De visszatérünk az irodalomhoz. A pártjelvényes nyárspolgárok az útmutatás szerint mindent gátlástalanul dicsértek, ami a Szovjetunióból jött. El kell ismerni, hogy fontos, jó művek mellett Önöknél, a Szovjetunióban sok rossz könyvet is írtak, és nálunk azzal a hamis indoklással siettek lefordítani ezeket a rossz könyveket is, hogy „minden, ami a Szovjetunióból jön, csak jó lehet". Nem szükséges bizonygatni, hogy az ilyen elvtelen talpnyalás mindkét félnek nagy kárt okoz. Az is előfordult, hogy a leggyengébb műveket dicsérték fel a legjobban. Nem tudom, miért, de ezek a pártjelvényes nyárspolgárok mindenkinél hangosabban dicsőítették Ehrenburgot. Még az útijegyzeteit is megjelentették, amelyekben éppenséggel velünk, magyarokkal bánik el szerfölött indokolatlanul.[847] Most pedig, például a felkelés után azért örvendeznek, mert végre teljes egészében kiadható az *Olvadás*. Ennek kapcsán nem kevés cikket és hirdetményt publikáltak. Ne homályosítsa el semmi az örömüket! Azt is meg kell mondanom, hogy Ön, Solohov elvtárs, nem nyerte el ezeknek a pártjelvényes nyárspolgároknak a tetszését. Önre is rágalmakat szórtak, például ilyen formában: „Solohovot csak komoly fenntartásokkal lehet olvasni... Hiszen – micsoda szörnyűség! – Grigorij Melehov középparaszt, aki egy kulák hatása alá került... Solohov pedig idealizálja az ilyen népellenes figurát! De amikor én Moszkvában

a filmfesztiválon, és az *Irodalmi Újság*ban, valamint a *Művelt Nép*ben több cikkben számolt be a tapasztalatairól.

847 Nyilván Ilja Ehrenburg *Európa útjain* (Szikra, Budapest, 1947) c. művére céloz. Ebben a következő éles mondatok olvashatók a magyarokról: „A magyar nacionalista talán Petőfi verseire büszke?" (72.); „Az árulók földjeinek – mind a németekének, mind a magyarokénak – elkobzása a csehszlovák parasztoknak több mint 1 000 000 hektár földet juttatott." (95.); „Milyen szomorúságot áraszt egy foszladozó báliruha! De mennyivel nehezebb átgázolni a Szálasi és Horthy nyomán tátongó szellemi pusztaságon." (120–121.); „Budapesten sok becsületesen dolgozó ember él, de vannak sakálok is, akiknek a spekuláció a hitvallása. Ezek a haladás, a reformok tagadói, holmi új Horthy áhítói." (122.); „S még e sötét esztendők legfertőzöttebb országaiban is mutatkozik a lábadozás lassú folyamata. Magyarországon nem csak spekulánsok élnek [...]" (123.).

voltam, X. elvtárs azt mondta Solohovról, hogy... De ez még semmi! De ez a Davidov... Miféle kommunista ez? Atyaisten, mit művel a folyóparton a vörös partizán elkergetett feleségével, a kitelepített kulák fiú szeretőjével?! Hol van itt a szocialista erkölcs?"[848] Egyébként meg kell jegyezni, hogy az Ön kritikusai sokkal gyakrabban – évente – váltogatják a feleségeket és a szeretőket, mert a kommunista erkölcsöt másokra igen, de magukra nézve nem tartják kötelezőnek. Felteszem, hogy ismerősek Önnek a hasonló sütetű hitszónokok. Meghallgathatta volna kritikus felszólalásaikat és nagyzoló fecsegéseiket, vagy megnézhette volna, annak idején milyen buzgón nyalták a néptől elszakadt Rákosinak és körének a talpát és egyéb testrészét. Most természetesen teljesen más a helyzet. Hogyan viselkedtek ezek a bármire képes „kétszáz százalékos kommunisták" (ez már az én kifejezésem), amikor máshonnan[849] fújt a szél?

Tudom, már kitalálta, hogy ők természetesen elfordultak mindattól, amire korábban hangosan felesküdtek. Sőt mi több! Olyan ügyesen fordultak, mintha parancsra tették volna! Elképzelheti, micsoda felfordulás kezdődött, hiszen hosszú évek során mindenkit kiirtottak, aki nem csatlakozott hozzájuk. Rákosinak és klikkjének ugyancsak ámulnia kellett, amikor egész írógárdája mintegy parancsszóra (hátra arc!) pontosan megfordult.

A pártjelvényes nyárspolgárok hirtelen „felismerték az igazságot", azaz egyszerűen meglátták, hogy megváltozott a széljárás, és most Nagy Imre oldalára kell állni, mivel Rákosi csillaga lehanyatlott, és Nagyé a jövő. És íme, a pártjelvényes kispolgárok gyorsan kezdtek átvedleni: az egyik, mint a kígyó a bőrét, dobta le magáról a kommunizmust, a másik úgy kezdte hullatni az elveit, mint madár a tollát. Most már nem üvöltöztek munkás őseikről, hanem szégyenlősen kijelentették, hogy ők szegény, megtévedt értelmiségiek. Ó, ha látta volna, micsoda tömén telen mennyiségű cikkecske és mű jelent meg nálunk 1953 után az értelmiség védelmében, különösen az utolsó négy hónapban! És ki írta ezeket? Egymás szavába vágva szólaltak meg a pártjelvényes kispolgárok, és egy szempillantás alatt eltorzították, felnagyították az értelmiség jelentőségét, valódi szerepét, sérelmeit és a jövőjét. Most úgy viselkedtek, mintha mindennek az értelmiség lenne alfája és ómegája, kezdete és vége. És ha mi, akik itt sem kapcsolódtunk a pártjelvényes kispolgárokhoz, be mertünk törni ebbe az áradatba, és kijelentettük, hogy

848 Nem sikerült kideríteni, hogy honnan származik az idézett szöveg.

849 Kézírásos beszúrás.

bár elismerjük az értelmiség fontos szerepét és érdemeit, de az isten szerelmére, mégsem szabad megfeledkezni róla, hogy a vezető szerep a munkásosztályé – nos, Solohov elvtárs, akkor kellett ámulnunk. A pártjelvényes nyárspolgárok megfeledkeztek korábbi szerepükről, az ódákról, a köszöntőversekről és a nyilatkozatokról, amelyekben Rajk és minden hozzá hasonló felakasztását követelték. Mindenki füle hallatára kijelentették, hogy bár sokáig megtévesztették őket, most mégis tudják az igazságot... Az pedig, aki nem hajlandó velük együtt ezt az „igazságot" hirdetni, az sztálinista. Ne lepődjön meg, mindez éppen így történt, szóról szóra. Részükről a következő lépés az volt, hogy kijelentették, mi, akiket hosszú évek során nem ijesztett el a kommunizmus eszméjétől sem Rákosi, sem a bandája, sem az ő viselkedésük, mi, akik megmaradtunk kommunistának,[850] nem vagyunk eléggé hajlékonyak, és nem értjük a kor követelményeit, és ezért, úgymond, a fordulat után nem lesz jövőnk. És ekkor tegnapi bűneikkel vádoltak meg bennünket, amelyeket ők egyébként megbántak, és mindenféle teóriákat kezdtek szövögetni a megváltozott helyzetről, lassanként gazembernek neveztek mindenkit, aki hozzájuk hasonlóan nem állt készen elárulni a kommunizmus eszméjét. Trükkjeiknek vége-hossza nem volt. Most felfedezték maguknak a szegény, becsapott magyarokat... Nagy Imrét kezdték éltetni, tőle várták minden probléma megoldását, és nekünk már úgy tűnt, annyira buzgón udvarolnak Nagy Imrének, hogy nyilván így vezekelnek mindenért, amit Rákosi elvtelen kiszolgálása idején műveltek. Nem tudom, ki kezdte megszervezni az ifjúságot, az egyetemistákat és a különféle köröket, ki verbuválta őket Nagy Imre zászlaja alá általában nagyon népszerű és jogosnak látszó követeléseket hirdetve, de ismeretes, hogy ebben a mozgalomban hamarosan a pártjelvényes kispolgárok kezdték játszani a vezető szerepet. Sőt mi több, ezt a harcot átvitték a pártba is: meg kell tisztítani, úgymond, a sztálinistáktól! Saját magukról pedig szerényen hallgattak, amikor pedig emlékeztettük őket közelmúltbeli tevékenységükre, megkövült az arcuk. A felszabadulás után ezek az emberek a Széchényi Könyvtárban kutakodtak, hogy megtudják, mikor és mit írtunk, tárgyi bizonyítékok kellettek a kiirtásunkra. Most mást kerestek: nem kompromittáltuk-e magunkat, mint Sztálin

850 Tartótisztje 1957-ben ekként jellemezte Szentiványit: „Velünk való kapcsolatának hatására egyre inkább levetkőzte népi-paraszti maradványait, s 1955 végén már kommunistának vallotta magát. [...] Az ellenforradalom leverése után azonnal belépett az MSZMP-be. A munkásőrség megalakulása óta a munkásőrség tagja. 1956 novemberében egyike volt azoknak az ügynököknek, akik kerestek velünk a kapcsolat felvételét." Ld.: Szőnyei 2012, 442–443.

hívei. Hiszen ezúttal az volt a bűnünk, hogy nem akartunk utánuk menni jobbra. Eközben, amíg a „jövő bizonytalan" volt, nem szakítottak a régi vonallal sem. Vegyük például Aczél Tamást! Az idő tájt nyíltan találkozott korábbi barátaival, visszatért hozzájuk, minden alkalommal fellépett Rákosi ellen, Nagy Imre körül forgolódott, de ugyanakkor nemrég, a nyár végén a Népstadionban egy nemzetközi sporttalálkozó alatt a szovjet nagykövetség páholyában fecsegett, barátian ölelgetve a szovjet elvtársakat. Kitört a felkelés, és ugyanez az Aczél kijelenti a *New York Times* tudósítójának, hogy már 1949-ben csalódott a kommunizmusban! De ezt nagyon ügyesen leplezte, ugyanis már a csalódása után tüntették ki Sztálin-díjjal.

A magyar felkelést csak ilyen szemszögből lehet helyesen megvizsgálni. Csak ebben az esetben tisztázhatjuk magunknak a magyar írók szerepét ezekben az eseményekben. Fontos megjegyezni, hogy a népmozgalomban a pártjelvényes burzsoákon kívül részt vettek a népükhöz hű, becsületes írók is, hiszen az ellenforradalmi jelszavak megjelenéséig a jelszavak, amelyeket ez a mozgalom hirdetett, igazak és nagyon népszerűek voltak a széles néptömegek körében, éppen Rákosi és társai viselkedése és vaksága következtében. Még pár hónappal a felkelés előtt rendkívül feszült helyzet alakult ki, izzott a légkör. Világos, hogy a nép ellenségei, az ellenforradalmárok mindig figyeltek a nép jogos elégedetlenségére, és annál inkább meglepő, hogy a szovjet elvtársak nem vették észre, mi készül. Felteszem, azért, mert Rákosi munkatársai tájékoztatták, és hamisan tájékoztatták őket, hogy elfedjék a saját mocskukat. A pártjelvényes nyárspolgárok voltak a népmozgalom élén, szónokoltak a rendezvényeken, ők gyújtották meg a máglyát a tegnapi bálványok alatt, és ezt elég ízléstelenül tették. Már semmi sem állította meg őket, az ártól elragadva ellenforradalomba sodródtak.

Csak az Ön regényéből ismerem a doni felkelés történetét. Lehet, hogy vannak közös vonások, de úgy gondolom, mégis hibás volna az ilyen analógia a magyar eseményekkel, mert a feltételek, amelyekben a felkelés elkezdődött, nálunk teljesen mások voltak, mint voltak Önöknél annak idején.

Már néhány hónappal a felkelés előtt érezni lehetett a levegőben, hogy valami hasonlónak kell történnie, a pártjelvényes burzsoák egyszerűen dühöngtek.

Engedje meg, hogy egy saját magamat érintő példát hozzak.

1950-ben, első regényem megjelenése után hamis rágalmak miatt – valójában azért, mert nem értettem egyet a pártjelvényes nyárspolgárokkal – nemcsak hogy nem jelenhettem meg, de a saját hazámban megfosztottak minden kenyér-

kereseti lehetőségtől is. Hogy éltem túl a feleségemmel és két gyerekkel? Idővel majd írok erről. Az a fontos, hogy a pártjelvényes kispolgárok minden cselszövése ellenére kommunista maradtam. Erről tanúskodnak a műveim. Közvetlenül a felkelés előtt egyszerre két könyvem jelent meg, a harmadiknak a kiadása előkészületben volt. Az első két könyvet hat évig fektették el a pártjelvényes nyárspolgárok. Közvetlenül könyveim megjelenése után szervezett támadás indult ellenem. Mit gondol, miért? Éppen azért, mert arról merészeltem írni, hogy nem minden burzsujból lesz kommunista, ha pártjelvényt tűz a mellére, és még – micsoda szörnyűség! – merészeltem bemutatni az osztályharcot... Mit nem mondtak rólam! Azt bizonygatták, hogy az értelmiség ellensége vagyok, és az értelmiség ellen tüzelem az embereket... Milyen értelmiség ellen, kit tüzeltem én? Igaz, az Írószövetség megvédett, de nagyon visszafogottan. Egyik cikk a másik után jelent meg ellenem, egyebek között az írószövetség orgánumában is. Azok is támadtak, akik nem is olvasták a könyveimet. Ugyanakkor a szerkesztőségbe áradtak a kommunista kritikusok levelei az ilyen kritika ellen, az olvasók sok levelet írtak nekem is, a szerkesztőségekbe is, én magam is tiltakozást jelentettem be, de ezek közül a dokumentumok közül egyet sem jelentettek meg. Mindez végigkövethető a felkelésig megjelent újságokban.

Szeretnék egy érdekes részletre emlékeztetni. Még néhány nappal a felkelés előtt az Írószövetségben minden telefon csöngött, üzemek, társadalmi szervezetek és magánemberek kérdezték: hol és mikor szervez tüntetést az Írószövetség? A vezetőség állítja, hogy semmit sem szervezett, és nincs semmi ok kételkedni a szavukban, de akkor a történelmi hűség kedvéért pontosan meg kell állapítani, hogy ki merészelt az Írószövetség nevében tüntetést szervezni. Másik érdekes részlet. A pártjelvényes kispolgárok, akik hosszú ideig nagyszerű kommunistáknak hirdették magukat, most készek egytől egyig mindenkit kioktatni, hogy milyennek kell lennie a magyar embernek... Kérem, elég lesz azt mondani, hogy fogjátok már be a szátokat!

Ami az Ön interjúját illeti, Solohov elvtárs, az nagy hatással volt ránk. De nekünk most sincs szavazati jogunk az Írószövetségben, amint nem volt Rákosi uralma idején sem. Igaz, mi nem értünk egyet Önnel abban, hogy az „események egyik oka a népi Magyarország volt vezetőinek durva hibáiban rejlik..."[851] Nem,

851 „Teljes szívemből hiszek a hősi magyar nép józanságában." Solohov nyilatkozata a *Népszabadságnak*. Népszabadság, 1956. december 25., 3.

Solohov elvtárs, ez nem így van! Az elkövetett durva hibák, a néppel ellenséges vezetők viselkedése szerintünk nem az egyik ok, hanem minden kétséget kizáróan a legfőbb ok... Ez lényegi különbség! Ezzel az értékeléssel majdhogynem az egész nép egyhangúlag egyetért, hiszen mi figyeltük és közvetlen közelről, belülről átéltük az eseményeket, és nemcsak a felkelést, de azt is, ami előtte volt. Felfigyeltünk rá, hogy a szovjet elvtársak ma is hajlanak a nálunk történtek leegyszerűsítésére. A Szovjetunióból olyan hangok hallatszanak, mintha nálunk csak ellenforradalom lett volna. Az ilyen nagyon veszélyes leegyszerűsítés nem segíti elő a haladást. Az októberi felkelést többévi népellenes magatartásával végeredményben maga Rákosi és köre készítette elő, a meglévő ellenforradalmi elemek pedig csak kihasználták ezt. Nem tudom, Tito elvtárs mennyire volt tapintatlan, amikor elmondta: a Szovjetunióban erősen ragaszkodtak hozzá, hogy Rákosi és Gerő az utolsó pillanatig maradjanak vezető poszton... Vagy nem tudták volna, hogy mennyire gyűlöli őket a nép? Nem gondolom, hogy nem tudták. Véleményünk szerint mindenki előtt teljesen világos, hogy ha az egész nép nem lett volna ellenük, az események nem fejlődhettek volna eddig a fokig, hiszen a felkelésben fegyverrel a kezében főként a fiatalság és a hadsereg vett részt. Gerő október 23-i beszéde megmutatta a nép iránti ellenséges vakságát és azt is, hogy ezt az embert semmi se fűzte a népéhez...

Van egy magyar közmondás: „Ne köpj a saját levesedbe!" Azzal kell számolni, hogy ami történt, azt nekünk magunknak és nem valaki másnak kell rendbe tennie.

Tény, hogy a felkelés ideje alatt szovjetellenes érzelmek is a felszínre kerültek. De hiszen ez mindenekelőtt azért történt, mert a nép a szovjet elvtársakat bűnösöknek tartotta abban, hogy a nép iránt ellenséges vezetőket ültettek a nyakára, és nem engedik félresöpörni őket. A felkelők szemszögéből ezt megerősítette a szovjet hadsereg jelenléte és beavatkozása. Az már teljesen más kérdés, hogy az ellenforradalom is felütötte a fejét, és komoly veszélyt jelentett, és a letörésére valóban elengedhetetlenül szükségessé vált a szovjet hadsereg segítsége. Ez kétségtelen. De nem kell elhallgatni, ellenkezőleg, hangsúlyozni kell, hogy Rákosi és köre súlyos bűncselekményei nem az egyik ok a több közül, hanem a fő ok! Magától értetődik, az ellenforradalmi erők készen álltak, hogy egy nekik alkalmas pillanatban fegyveres harcot kezdjenek a népi demokrácia megdöntéséért, de – és ezt, kedves szovjet elvtársak, jól véssék az eszükbe! – az ellenforradalmi erők sohasem kaptak volna ilyen lehetőséget, ha Rákosi és köre nem folytatott

volna olyan esztelen, a néptől elszakadt, minden reális talajt nélkülöző politikát. Amikor kellett, amikor nem, gátlás nélkül másolták a szovjet példákat. Kizárólag opportunizmusból bármelyik sémát alkalmazták Magyarországra, beleértve azt is, amit jóváhagytak a Szovjetunióban, és amit helyes volt átvenni a Szovjetuniótól. De hiszen ők azt is átvették, amiről a Szovjetunióban még nem tudták, hogy jó-e az, sőt azt is, amit ott már alkalmatlannak találtak! Rákosi és támogatói minden ellenállást könyörtelenül elnyomtak, minden egyet nem értést ellenforradalminak nyilvánítottak, egyszóval egyáltalán nem úgy viselkedtek, ahogy a népüknek segíteni akaró kommunista vezetőknek kellett volna, úgy viselkedtek, mintha ennek az országnak a gyarmatosítását bízták volna rájuk. Felmérhetetlen kárt okoztak a kommunizmus eszméjének, és semmilyen Berijára és még nem tudom, kire való hivatkozás nem igazolja őket. Semmilyen figyelmet nem fordítottak a népi, nemzeti hagyományokra, figyelmen kívül hagyták azt a rendkívül fontos tényt, hogy népünk fél a gyarmatosítás minden formájától, és görcsösen ellen fog állni. Ismerniük kellett volna a magyar nép történelmét, és nem kellett volna megelégedniük a haladó hagyományokról szóló beszédek értelmetlen ismételgetésével. Még senki sem bizonyította be nekünk, hogy a mi szokásaink, kulturális és gazdasági formáink rosszabbak, mint más népeké.

Ezért tehát a fegyveres felkelés lehetősége nemcsak az ellenforradalmi erők meglétében rejlett, hanem főként és elsősorban Rákosinak és támogatóinak a tevékenyégében. És mindent a Szovjetunióra hivatkozva tettek. Micsoda dühöt váltottak ki a munkásokban azok a híresztelések, hogy a vezetők között sok volt a szovjet állampolgár. És mindezek Rákosi támogatói! Ezen érdemes alaposan elgondolkodni.

Az októberi felkelés első napjaiban munkásokkal beszélgettem, a felkelés résztvevőivel. Nem a Szovjetuniót, nem a kommunistákat szidták, hanem kizárólag Rákosit és a többi népellenes vezetőt, akik lázasan kapaszkodtak a hatalomba. Sok párttagot kérdeztem, milyen jövőt képzelnek el maguknak. Mindegyik szocializmust kívánt.

Természetesen láttam a pesti utcákon a forradalom szemétjét is, felfegyverzett embereket hisztérikus falka kíséretében. Az államvédelem munkatársaira vadásztak, kommunistákra. A járdákon lődörögtek, és a járókelőket figyelték. Aztán találomra rámutattak valakire, rátámadtak, felakasztották a lámpavasra, és táblát tűztek rá ezzel a felirattal: „Az ávéhánál szolgált." Egyszer szemtanúja voltam egy ilyen jelenetnek, s nem fogtam vissza magam attól, hogy megjegyzést

tegyek. Azon nyomban körbefogtak, csak az írószövetségi tagsági könyv mentett meg a leszámolástól. Ezt még a fejvadászok is tisztelték.

Attól kezdve sok rendezvényen vettem részt, jelen voltam a munkástanácsok gyűlésein. Én magam is láttam, hogy ezeknek a tanácsoknak az összetétele nem mindenhol jó, sok helyen a kommunistákat egyszerűen kiszorították onnan. De hiszen nem szabad elfeledni, hogy milyen körülmények között szerveződtek ezek a tanácsok. A Magyar Szocialista Munkáspárt csak most kezdi létrehozni a maga szervezeteit a vállalatoknál. Sok burzsoá elem hangosan lépett fel a párt ellen, ők „kiábrándultak", sok munkás pedig még fél, még bizalmatlanok. Nem szabad elfelejteni, hogy Rákosi és támogatói a legdrágábbat pazarolták el, a munkásosztály bizalmát, az új pártnak pedig ezt kell visszaszereznie. Ez pedig nem lesz könnyű. Éppen ezért nem szabad a munkásokkal szemben vakon türelmetlennek lenni. Energikus határozottságnak csak az ellenséges elemekkel kapcsolatban van helye.

De visszatérünk az eredeti témához, ahhoz, amivel kezdtük. Az Írószövetségben a pártjelvényes kispolgárok még a Rákosi-időkben magukhoz ragadták a vezetést. Senkit nem hagytak még mukkanni sem. Hatalmukat most is megőrizték, mivel az eszközök megválasztásában ugyanolyan kíméletlenek voltak, mint bálványuk, Rákosi. Mindannyian és egyszerre „forradalmárok" lettek, „sértődött értelmiségiek" és „megalázott magyarok", és az adott körülmények között mit tudtunk tenni ellenük mi, akiket már korábban megpróbáltak kiirtani akkori pártjuk nevében? A pártjelvényes burzsoák „a forradalom haladó csapatává" váltak, amint magukat nevezték. Viselkedésük gerince a következőben rejlik: azt akarták, hogy felejtődjenek el megszámlálhatatlan bűneik, amelyeket még Rákosi szolgálatában követtek el. Ezenkívül, mivel természetükben van a szélsőségekbe átcsapó opportunizmus, nem akartak elkésni a hatalomhoz való csatlakozásban, hiszen teljesen közömbös nekik, hogy ez milyen hatalom, csak engedje őket oda a húsosfazékhoz. Ez a magyarázata, hogy az események során ezek az emberek annyira kiábrándultak, hogy nemcsak Rákosit és Gerőt kezdték megtagadni, hanem a pártot is, a kommunizmust is. A „most már minden mindegy" jelszó alatt végül már a nyílt ellenforradalmat is üdvözölték, amely Mindszenty bíboros nyilatkozatának közlésével lépett fel. Most hirtelen felfedezték magukban az újkatolikusokat, előásták a múltból a vallásos műveiket, és nagy zajjal megjelentek a katolikus sajtó feltételezett fejeseinél.

Elmondok még egy esetet. A napokban az Írószövetség helyiségének folyosóján hirdetményt láttam, amelyben az egyik ilyen pártjelvényes nyárspolgár rágalomnak nevezi az ő állítólagos belépését a Magyar Szocialista Munkáspártba. Kijelenti, hogy ebben az évszázadban semmiféle pártba nem lép be. A népes csoport, mely a hirdetménynél gyűlt össze, megvitatta azt, és a csatlakozás jegyében sokan alá akarták írni a hirdetményt.

Ön, Solohov elvtárs, még egy kérdésben téved. Nevezetesen nem igaz, hogy a magyar írók hallgatagon figyelték az ellenforradalom előretörését. Igaz, a pártjelvényes kispolgárok magukhoz ragadták az összes sajtóorgánumot, és másokat nem engedtek megjelenni bennük. Ők valóban egészen más dologgal voltak elfoglalva. De még Nagy Imre vezetése idején felszólalt a volt népi írók mozgalmának egyik vezető írója, Németh László, aki maga is Rákosi és a pártjelvényes kispolgárok működésének áldozata volt. Németh nem kommunista, sőt sok alapvető kérdésben nem ért egyet velünk, ezért felszólalását, amely nagyon fontos dokumentum, ennek a körülménynek a figyelembevételével kell értékelni. És íme, amikor a pártjelvényes kispolgárok készek voltak elsüllyeszteni a szocializmus eszméjét, a maga módján ő a szocializmusért szólalt fel. Felszólalását ezzel a levéllel együtt elküldöm Önnek.[852]

Kedves Solohov elvtárs!
Nem kevés kommunista író van nálunk, akik ma sem bizonytalanodtak el, jóllehet a pártjelvényes kispolgárok a Rákosi-rezsim alatt közülünk sokat megsemmisítettek. Mi ragaszkodunk hazánk szokásaihoz, népi hagyományainkhoz, anyanyelvünkhöz. Lenin megtanított bennünket arra, hogy egyidejűleg legyünk kommunisták és magyarok. Nagyon fontosnak tartjuk, hogy Kádár elvtárs minél előbb közzétegye, hogy a kormánynak mik a szándékai a kultúra területén; még fontosabban tartjuk a Magyar Szocialista Munkáspárt álláspontját ezekben a kérdésekben.

852 A melléklet hiányzik a dokumentum mellől, de minden bizonnyal Németh László 1956. november 1-jei *Pártok és egység* c. beszédéről van szó, amely másnap jelent meg az *Új Magyarország* c. lapban. Németh László egyebek között ezt írta: „De ha a helyzet nem is parancsolná, a magyar nép klasszikus művekben testet öltött vágya is azt diktálja, hogy a szocializmus elvéhez ragaszkodjunk." Utóbb megjelent: Szalay 1989, 389–390.

Nincs szükségünk üres fecsegésre; tudni és látni akarjuk, mennyire tudatosultak a múlt bűnei és súlyos elvi hibái. Ugyancsak meg kell mondani, hogy még él bennünk a bizalmatlanság is – túl sok megaláztatás és embertelenség volt.

Mindenekelőtt meg akartam Önnek mutatni, hogy az üzenete visszhangra talált a körünkben. Külön köszönet Önnek együttérzéséért, mi már a művei alapján megtanultuk szeretni Önt.

Kommunista üdvözlettel:

Szentiványi Kálmán
Leányfalu, Erkel köz 8.
Magyarország

Ha célszerűnek tartja megjelentetni ezt a kicsit hosszú levelet, akkor egyetértek, de csak szó szerinti megjelentetés esetén, nehogy eltorzuljanak az általam elmondottak. Az az érzésem, hogy ott, a Szovjetunióban nem látják világosan a helyzetünket, és örülnék, ha legalább egy kicsit segíteni tudnék ebben.

Gépelt eredeti. RGALI, f. 631, op. 26, gy. 1223, l. 1–27.

61.

Borisz Rjurikovnak, az SZKP KB Kulturális Osztálya helyettes vezetőjének előterjesztése az SZKP Központi Bizottságának Julij Csepurin dramaturg magyarországi útjának engedélyezésére

Moszkva, 1956. december 28.

Az SZKP KB-nak

A Szovjetunió Kulturális Minisztériuma kéri Ju. P. Csepurin dramaturg magyarországi kiküldetésének engedélyezését egy hónapos időtartamra anyaggyűjtés céljából a magyarországi eseményekről szóló drámájához.[853]

Ezzel a kéréssel Ju. P. Csepurin kereste meg a Szovjetunió Kulturális Minisztériumát. A Szovjet Hadsereg Politikai Igazgatósága lehetségesnek tartja Csepurin elvtárs kérésének teljesítését.

Az SZKP KB Kulturális Osztálya lehetségesnek tartja annak engedélyezését a Szovjetunió Kulturális Minisztériuma számára, hogy 1957. január–februárban Magyarországra küldhesse Csepurin dramaturgot egy hónapos időtartamra.

Mellékeljük az SZKP KB határozattervezetét.

Az SZKP KB Kulturális Osztályának helyettes vezetője B. Rjurikov
Az Osztály Szektorvezetője B. Jarusztovszkij[854]
56. XII. 28.[855]

Gépelt eredeti. RGANI, f. 5, op. 36, gy. 20, l. 160.

853 Nyikolaj Mihajlov kulturális miniszter december 14-én terjesztette elő az SZKP KB számára Ju. P. Csepurin kérését magyarországi alkotói útjának engedélyezésére. Ld.: RGANI, f. 5, op. 36, gy. 20, l. 157–159.

854 Borisz Jarusztovszkij szovjet zenetörténész, zenepedagógus, a KB apparátusának funkcionáriusa.

855 A dátum kézírással a lap aljára jegyezve. A lap alján a jobb hasábban kézírásos bejegyzés olvasható: „Irattár. Egy időre a kérdés lekerült a napirendről. 57. I. 17. B. Rjurikov."

Melléklet

Az SZKP KB Titkárságának határozattervezete Julij Csepurin dramaturg magyarországi kiküldetésének engedélyezésére

Moszkva, dátum nélkül

Az SZKP KB Titkárságának határozata — Szigorúan titkos
Szavazásra

Ju. Csepurin dramaturg magyarországi kiküldetéséről

Engedélyezni a Szovjetunió Kulturális Minisztériuma számára J. Csepurin dramaturg kiküldetését Magyarországra 1957. január–február folyamán egy hónapos időtartamra anyaggyűjtés céljából színdarab megírásához.

Gépelt eredeti. RGANI, f. 5, op. 36, gy. 20, l. 159.

62.

Borisz Gorbacsov budapesti nagykövetségi másodtitkár feljegyzése a Magyar Írók Szövetsége tevékenységéről és a magyar írótársadalom hangulatáról magyar kommunista értelmiségiekkel folytatott 1957. január 8-i eszmecseréjéről

Budapest, 1957. január 19.[856]

B. V. Gorbacsov naplójából[857]

Másolat
Titkos. 1. sz. példány
142. sz. bejövő. 1957. I. 19.

A Madarász Emil elvtárs lakásán, magyar kommunista írókkal szervezett találkozóról

1957. január 8.

Ma a nagykövetség vezetésének engedélyével jelen voltam a magyar írók részvételével szervezett találkozón Madarász Emil régi kommunista író lakásán a *Pravda* tudósítójával, Ogyincov elvtárssal[858] együtt. Madarász mellett a találkozón részt vett Bölöni György, Trencsényi-Waldapfel Imre, Gereblyés László és Lukács Imre.

Madarász Emil azt mondta, hogy az írószövetség legutóbbi taggyűlése, ami december 28-án zajlott, nyíltan ellenforradalmi és kormányellenes jellegű volt. Erdei Sándor beszédének alapvető tézise az a kitétel volt, hogy Magyarországon 1956 októberében „nemzeti forradalom" zajlott, amely a szovjet uralom ellen irányult. Ezt a forradalmat leverték az orosz szuronyok, csakúgy, mint 100 évvel

856 Magyarul megjelent: Szereda–Sztikalin 1993, 294–300.
857 A feljegyzést I. M. Zamcsevszkij, a KÜM 5. Európai Osztályának vezetője küldte át az SZKP KB-ra 1957. január 26-án. Ld.: RGANI, f. 5, op. 28, gy. 479, l. 85.
858 Dmitrij Ogyincov újságíróról, a *Pravda* tudósítójáról van szó.

ezelőtt az 1948–1849.[859] évi magyar forradalmat. Erdei arról beszélt, hogy a magyar nép nem támogatja a szovjet szuronyok által hatalomra juttatott Kádár-kormányt, és soha nem is fog támogatni egy ilyen kormányt. A beszéd szellemisége az elejétől a végéig szovjetellenes volt. Az írók vitájában a felszólalók többsége Erdeinek ezt a nyíltan ellenséges vonalát folytatta. Zelk Zoltán egészen odáig ment, hogy jobb a fasizmus, mint a szovjet beavatkozás. Veres Péter, aki az ülés levezető elnöke volt, a rá jellemző nagyképűséggel félbeszakította a szónokokat, s megpróbálta védeni az októberi eseményekkel kapcsolatos pártálláspontot. Kijelentette, hogy az írószövetségben nincs helye a politikának, és csak irodalmi vitákról van szó, és az összes politikai kérdést a kommunista íróknak a saját összejöveteleiken kell megvitatniuk. Déry Tibor ironikusan Solohovra támadt a nemrég az MTI-nek adott interjúja miatt, amelyben Solohov ellenforradalomként értékelte az októberi magyarországi eseményeket.[860] Déry azt mondta, hogy Solohov nem tudja elképzelni a magyarországi körülményeket, és ha jobban ismerné a konkrét magyarországi helyzetet, akkor más véleményen volna. A régi kommunista írókat, olyanokat, mint Trencsényi-Waldapfel és ő, Madarász, nem engedték szóhoz jutni, kifütyülték és félbeszakították őket.

A gyűlés elfogadott egy határozatot, amit Tamási Áron készített el, és amelyben néhány, az írók felelősségére vonatkozó emlekedett frázis után kifejtették azt a régi ellenforradalmi és mélyen ellenséges nézetet arról, hogy Magyarországon nemzeti forradalom zajlott, és ezt a forradalmat szovjet tankok verték le. A határozatban megjegyzik: a nagyhatalom meg fogja bánni, hogy beavatkozott a magyar ügyekbe, mint ahogy annak idején a cári Oroszország is megbánta az 1948–1849.[861] évi fegyveres intervenciót és a nagy magyar költő, Petőfi kiontott vérét. A határozat bizalmatlanságát fejezte ki a kormány iránt, s lényegében egy kormány elleni felhívás jellegét öltötte. Madarász azt mondta, hogy az írók írógépen sokszorosítják ezt a határozatot, és terjesztik azt a vállalatokban, hivata-

859 Sic! Nyilván a gépírónő elütése.
860 Solohov valójában nem az MTI, hanem a *Népszabadság* moszkvai tudósítójának nyilatkozott. „Teljes szívemből hiszek a hősi magyar nép józanságában". Solohov nyilatkozata a Népszabadságnak. *Népszabadság*, 1956. december 25., 3.
861 Sic!

lokban és oktatási intézményekben azzal a szándékkal, hogy elnyerjék a széles néptömegek és a diákság támogatását.[862]

Madarász véleménye szerint a Magyar Írók Szövetségének szervezete jelenleg egy nyílt ellenforradalmi központ. Pontos információi vannak arról, hogy az írók közvetlenül részt vettek az októberi események előkészítésében. Olyan írók, mint Déry Tibor, Zelk Zoltán, Aczél Tamás, Kuczka Péter, Méray Tibor és sokan mások az október 23-i nap első felében különböző vállalatokhoz, hivatalokhoz és oktatási intézményekhez mentek, s felhívták az ott folyó gyűlések résztvevőit, hogy aktívan lépjenek fel az akkori magyar kormánnyal szemben. Olyan jelszavakat hangoztattak, mint „le az oroszokkal!", „ki a szovjet csapatokkal Magyarországról!", „éljen a Nagy Imre-kormány!", „teljes gazdasági egyenjogúságot Magyarországnak!", „le a sztálini erőszakkal!" stb. Madarász felesége, aki szintén részt vett ezen a találkozón, hozzáfűzte, hogy október 23-án 13:00 órakor a *Szabad Nép* szerkesztőségébe, ahol annak idején dolgozott, bejött Kuczka Péter, és agitálni kezdte a szerkesztőség munkatársait, hogy aktívan vegyenek részt a küszöbönálló demonstráción. Kuczka rekedt hangon kormányellenes és szovjetellenes jelszavakat skandált. Kijelentette, hogy ez már a tizedik hely, ahol fellép, ezért ment el a hangja. Madarász úgy véli, hogy a magyar fasizálódó és ellenforradalmi hangulatú írók nagyon jelentős szerepet játszottak az októberi események előkészítésében és az ellenforradalom kirobbantásában Magyarországon. Nem akarják megérteni, mi több, elismerni, hogy Magyarországon ellenforradalom volt, mivel ennek beismerése esetén teljes tevékenységük a legjelentéktelenebb színben tűnne fel.

Madarász biztos abban, hogy ezek az írók szervezeti kapcsolatban voltak az ellenforradalmi illegalitással és emigrációval. Erről árulkodik az a tény is, hogy az ellenforradalmi előkészületek két főszereplője, Aczél Tamás és Méray Tibor a szovjet csapatok második bevonulása után külföldre menekült. Már november 4-e után utazott Ausztriába Fábián Zoltán író, aki találkozott az oda menekült ellenforradalmi és horthysta emigrációval. A Madarász birtokában lévő információk szerint az írók anyagi segítséget kaptak külföldről, még külföldi valutában is.

862 A Tamási Áron fogalmazta, és a Magyar Írók Szövetsége december 28-i taggyűlése által elfogadott *Gond és hitvallás* c. nyilatkozatról van szó, amely általánosságban tett hitet a szocializmus vívmányai, a földosztás, a bányák, üzemek, bankok társadalmi tulajdona, a nemzeti függetlenség és a népi önkormányzat talaján álló demokratikus társadalmi rend mellett.

Jelenleg az írószövetség vezetése egy provokatív gyűjtési kampányt indított a lakosság körében, amelynek célja, hogy támogassák a munkájuktól megfosztott és nélkülöző írókat. Röplapokat függesztettek ki az üzemekben, a hivatalokban és az egyetemen, melyekben felhívást intéztek a szükséget szenvedő írók anyagi megsegítésére. Ugyanakkor a szükséget szenvedő írók javára szervezett gyűjtések után befolyó összegek teljesen jelentéktelenek. A lakosság és a munkásosztály nem kíván segíteni nekik. Már csak azért sem, mert a szükséget szenvedő írók anyagai alapjában már most is több mint 230 ezer forint áll rendelkezésre. Madarász úgy véli, hogy ekkora összeget lehetetlen lett volna összegyűjteni a felajánlások nyomán, amelyek teljesen jelentéktelenek voltak. Véleménye szerint itt a nyugati diplomáciai képviseletek, például az amerikai misszió anyagi segélyéről van szó. A pénzgyűjtés két célt szolgál: először is, elfedi a nyugati országok dotációját, másodszor, megfelelő formát biztosít arra az íróknak, hogy folytassák a lakosság lázítását.

Madarász megfigyelése szerint a reakciós írók, érezve, hogy büntethetetlenek, napról napra szemtelenebbekké válnak. Kállai Gyula elvtárs, az Ideiglenes Központi Bizottság ideológiai munkáért felelős vezetője nagyon erélytelen és simulékony ember, bár igaz, becsületes kommunista. Kállai Gyula nem képes arra, hogy határozott és elvi ellenállást tanúsítson azon írókkal szemben, akik minden oldalról ostromolják, és minden résen beszivárognak. A reakciós írók mélyen beásták magukat a szerkesztőségekbe, ahol nagy tekintélynek örvendenek, és jelentős súllyal bírnak. Ennek következtében a legreakciósabb írók, mint Déry és Zelk, továbbra is nagy bevételekre tesznek szert, noha egy új könyvet sem jelentettek meg. Zelk Zoltánt kinevezték egy gyermeklap szerkesztőjévé.[863] A jelentős honoráriumok mellett egy költségvetés felett is rendelkezni fog, amelyből a lap számára meg lehet rendelni a cikkeket, elbeszéléseket, verseket és más anyagokat. Zelk kinevezése erre a posztra különösen felháborította a régi kommunista írókat, mivel Zelk ellenforradalmi és antikommunista tevékenysége mindenki által ismert. Az, hogy Zelk kinek fog megbízásokat adni, nem is kérdés, csak a saját elvbarátainak. A kinevezés következtében ifjúságunk nevelésének jelentős része, állítja Madarász, egy reakciós és fasiszta kezében lesz.

863 Nem világos, mire gondolt Madarász. Zelk 1952-ben egyik alapítója és 1956 októberéig felelős szerkesztője volt a DISZ KV kiadványának, a *Kisdobos* c. lapnak. A lap 1956 októbere és 1957 februárja között nem jelent meg. Zelket pedig 1957-ben háromévi börtönbüntetésre ítélték.

Madarász úgy véli, a kialakult helyzetből a legjobb kiút az lenne, ha adminisztratív úton feloszlatnák a Magyar Írók Szövetségét.[864] A Forradalmi Munkás-Paraszt Kormánynak rendeletet kellene hoznia, melyben egyenesen és nyíltan ki kellene mondani, hogy az írószervezet egy ellenforradalmi központtá változott, amely nyíltan szemben áll a kormánnyal és a népi demokratikus hatalommal. Amennyiben nem hozzák meg ezt az intézkedést, akkor az írószövetség akadálytalanul folytatni fogja bomlasztó tevékenységét a fiatalság és az értelmiség minden rétegében. A reakciós írók most nagyon aktívak. Semmilyen kompromisszumra nem hajlandók, és vég nélkül ebben az irányban fognak továbbhaladni. Átnevelni őket lehetetlen. Többségük meggyőződéses fasiszta, aki valós arcát az alkotói szabadságról, a magyar nemzeti sajátosságokról stb. szóló magasztos szólamokkal álcázza. Sebészi beavatkozásra van szükség, mondta Madarász, semmilyen terápiás gyógymód nem segíthet. Le kell vágni ezt az elrothadt testrészt, amely megfertőzi az egész szervezetet.

Madarász megjegyezte, hogy az igaz kommunista írók jelentéktelen kisebbséget alkotnak az írószövetségben. Nem tudnak pozíciót szerezni maguknak a szövetségen belüli szervezeti küzdelmek révén. Igaz, az írószövetségben sok becsületes ember van, akiket tévútra vezettek az ellenforradalmi demagógiával, ugyanakkor a kommunista íróknak jelenleg nincs erejük arra, hogy elválasszák őket a reakciós vezetéstől.

Jelen körülmények között nem alkalmas Illés Béla kiegyezésre törekvő álláspontja sem, aki nekünk is és nekik is tetszeni akar. Illés Béla szeretné, ha elhagynánk az elvi vitákat, és a magyar írótársadalom valamiféle békés evolúciójában reménykedik. Madarász biztos benne, hogy ezek hiú ábrándok. Déryt és Zelket lehetetlen átnevelni. Ezek meggyőződéses fasiszták. Ezért csak a proletárdiktatúra határozott intézkedései tudják megmenteni a helyzetet és megóvni a magyar értelmiséget a hosszú és kínzó rothadástól. Természetesen az írószövetség feloszlatása felháborodást fog kiváltani a magyar társadalom jelentős rétegeiből, külföldön pedig kampányt indítanak majd ellene. Ugyanakkor, ennek ellenére, ezek az intézkedések szükségesek ahhoz, hogy minél hamarabb javítsuk az ország közállapotát.

864 A Magyar Írók Szövetségének tevékenységét nem sokkal a beszélgetés után, január 17-én felfüggesztették, majd április 20-án a belügyminiszter a szervezetet véglegesen feloszlatta.

Trencsényi-Waldapfel elvtárs azt mondta, hogy teljesen egyetért azzal a helyzetértékeléssel, amit Madarász elvtárs adott a Magyar Írók Szövetsége és annak tevékenysége kapcsán. A szövetség még a múlt év nyarán teljesen egy ellenforradalmi tűzfészekké és a reakció menedékévé változott. Ugyanakkor nem gondolja azt, hogy a szövetség feloszlatása adminisztratív úton jelenleg célszerű intézkedés lenne. Trencséni-Waldapfel a következő érveket hozta fel ezen intézkedéssel szemben. Először is, a Magyar Írók Szövetségének sok híve van a népi demokratikus országok írószervezeteiben, különösen Lengyelországban, Csehszlovákiában és az NDK-ban. A Magyar Írók Szövetsége közvetlen levelezésben áll a lengyel írószervezettel, és sok kérdésben egységet alkotnak. Ezért az írószövetség feloszlatása adminisztratív úton a népi demokratikus országok értelmisége részéről nemkívánatos reakciót váltana ki. Másrészt az írószövetség feloszlatása adminisztratív úton egy újabb magyarellenes kampányhoz vezetne olyan országokban, mint Franciaország, Anglia, Belgium, Hollandia és az Egyesült Államok, s újabb támadásokra ösztönözne ezen országok kommunista pártjai és haladó szervezetei ellen. Harmadrészt Waldapfel úgy véli, az sem biztos, hogy a szovjet társadalom megértené ezt az intézkedést. Figyelembe véve ezeket a megfontolásokat, nem tartja lehetségesnek egy ilyen intézkedés meghozatalát.

Ugyanakkor véleménye szerint nagyon hasznos lenne a népi demokratikus hatalom számára, ha minden rendelkezésére álló eszközzel korlátozná az írószövetség tevékenységét. Meg kell szüntetni az írószövetség állami dotációját, leállítani a reakciós írók műveinek kiadását, s ki kell szorítani őket a szerkesztőségekből. Szükség lenne arra is, hogy jó előre megtiltsák ezen írócsoport számára, hogy napi- és hetilapokat adjon ki. Ily módon, Trencsényi elvtárs véleménye szerint, sikerülne feltartani a reakciós írók aktivitását és csökkenteni befolyásukat. A kommunista íróknak pedig folytatniuk kell az írószövetségen belüli küzdelmet azzal, hogy fokozatosan maguk mellé állítják a szövetség ingadozó tagjait. Ez egy nagyon nehéz és bonyolult feladat. Az utóbbi hónapokban az írószervezet tovább növekedett. Míg az októberi eseményekig a szövetség taglétszáma elérte a 320 főt, most ez a szám a 400 főhöz közelít. Az írószövetségbe sok vidéki lépett be, akiket a múltban nem vettek fel a szövetségbe nyíltan reakciós meggyőződéseik miatt. Most ezek a reakciósok mindannyian csak úgy tódulnak a szövetségbe, aminek következtében annak tagsága még reakciósabb lett. Az írók között vannak valódi pogromisták is, akik közvetlenül részt vettek a fasiszta zendülésben,

olyanok is, mint az a fiatalember, aki a szovjet újságírókkal szervezett találkozón[865] odakiáltott, hogy ő lőtt az oroszokra.[866]

Az ezt követően megszólaló Bölöni, Gereblyés és Lukács elvtársak alapvetően egyetértettek Trencsényi-Waldapfel álláspontjával. Ők is egyetértettek azzal, hogy ellenforradalmi tűzfészeknek minősítette az írószövetséget. Bölöni elvtárs kijelentette, hogy a Magyar PEN Club, amely kilenc főből áll,[867] provokatív szerepet játszott az események során. Képes Géza, a PEN Club magyar tagozatának tagja és az írószövetség titkára, Bölöni jóváhagyása nélkül, aki szintén tagja a PEN Club magyar tagozatának,[868] november 4-e után sok nyugati írószervezetnek küldött levelet, melyben felhívta az írótársadalmakat, hogy nyújtsanak segítséget a magyar népnek, és tiltakozzanak a szovjet csapatok magyarországi beavatkozása ellen. A PEN Club magyar tagozatának ezen felhívása sok országban a kommunista írók elleni dühödt támadásokhoz vezetett, és kiűzték őket az írószervezetekből.[869]

Madarász elvtárs kijelentette, továbbra is meg van győződve róla, hogy helyes az álláspontja a kormány részéről hozandó szigorú intézkedésekkel kapcsolatban. Az illegális kommunista mozgalom régi résztvevőjeként minden tapasztalatom azt mondatja velem, mondta Madarász, hogy a konkrét esetben csak a legenergikusabb intézkedések menthetik meg a magyar értelmiséget a hosszú, kínzó erjedéstől.

Az egybegyűltek általában véve emelkedett hangulatban voltak. Mind arról beszéltek, hogy készek aktív harcba kezdeni az írószövetséget megszálló reakciósok ellen. Madarász elvtárs azt mondta zárásképpen, hogy ebben a küzdelemben nem szabad könyörületet tanúsítani a kommunista mozgalom ellenségeivel szemben. „Ha Magyarországon győzedelmeskedett volna a fasizmus – mondta Madarász –, Déry és Zelk mindannyiunkat felakasztottak volna. Nincs szükségem Illyés Gyula védelmére, aki a fehérterror idején felajánlotta a segítségét Illés Bélának. Tudom, hogy abban az időben a fasizmussal szemben csak a fegyverek használata nyújthatott védelmet. A fasiszták kezdték a fehérterrort. Vörösterrorral kell erre felelnünk. Ezalatt nemcsak a letartóztatásokat és a katonai bíróságokat értem, hanem főként a kemény szervezeti intézkedéseket a proletárdiktatúra szellemében. Csak az ilyen politika vezethet a helyzet gyors javulásához az országban."

Nem vettem részt aktívan a beszélgetésben, és nem fejtettem ki az álláspontomat.

A Szovjetunió magyarországi nagykövetségének másodtitkára B. Gorbacsov

Hiteles:

2 példányban – V. K.

57. I. 24.

241/5. Eu. O. sz.

1. – SZKP KB

2. – Szovjet Írószövetség

Gépelt másolat. RGANI, f. 5, op. 28, gy. 479, l. 86–92.

865 A Magyar Írók Szövetségének 1956. szeptember 17-i közgyűlésén a szervezet titkárának megválasztott Fekete Gyula által megőrzött jegyzőkönyv szerint 1956. november 19-én találkozóra került sor magyar írók és Magyarországra látogató szovjet újságírók csoportja között. Fekete Gyula visszaemlékezése szerint egy nappal korábban kapott üzenetet a szovjet nagykövetségtől, hogy fogadják a három szovjet újságírót, s szervezzenek meg velük egy találkozót. A beszélgetésen magyar részről rajta kívül Gergely Mihály, Örkény István, Vészi Endre, Máté György, Erdős László, Reményi Béla, Rajcsányi Károly, Huszty Tamás, Tímár György és Gera György vett részt. Ld.: Fekete 1989/a, 61. Alekszandr Romanov, az eseményről tudósító egyik szovjet újságíró úgy emlékezett vissza, hogy az említetteken kívül Nagy Sándor és Kuczka Péter is jelen volt a beszélgetésen. Ld.: Александр Романов: Открытый вопрос. *Литературная газета*, 1 декабря 1956 г., 4.

866 Ez a „fiatalember" a november 19-i találkozóról készített jegyzőkönyv tanúsága szerint Moldova György volt. A november 19-i megbeszélésbe később kapcsolódott be öt fiatal magyar író, Sánta Ferenc, Tóth (Kamondy) László, Moldova György, Csoóri Sándor és Szabó István. Ld.: Fekete 1989/b, 60–61.

867 A Magyar PEN Club elnöke 1945–1957 között Heltai Jenő, titkára ugyanebben az időszakban Ottlik Géza volt.

868 A korábbi elnök, Heltai Jenő 1957. szeptember 3-án bekövetkezett halála után egészen 1960. évi elhunytáig éppen Bölöni György volt a Magyar Pen Club Intézőbizottságának elnöke.

869 Képes Géza, a Magyar PEN Club tagja valójában november 3-án intézett rádióüzenetet a Nemzetközi PEN Club londoni központjához, amelyben felhívta a világ íróit, hogy támogassák Magyarország függetlenségének és szabadságának ügyét. A felhívást november 4-én délután 18.00 órakor a Száműzött Írók PEN Clubjának nevében Tábori Pál elnök adta ki a londoni sajtóügynökségeknek. A felhívás szövege teljes terjedelemben másnap, november 5-én reggel megjelent a *Manchester Guardian*ben, és több más lap is megemlékezett róla. Ld.: Szabó 2006.

63.

Vjacseszlav Karetkin párizsi szovjet nagykövetségi első titkár feljegyzése Vercors francia íróval folytatott 1957. január 12-i megbeszéléséről a magyar forradalom visszhangjáról francia értelmiségi körökben

Párizs, 1957. január 30.

V. A. Karetkin naplójából — Másolat
Feljegyzés a Vercors íróval folytatott megbeszélésről — Titkos. 1. sz. példány
1957. január 12. — 1957. január 30.

Ma a nagykövetségen a VOKSZ képviselőjével, A. F. Trisin[870] elvtárssal együtt beszélgetést folytattam Vercors-ral a francia művészek képeiből készült reprodukciók moszkvai kiállításának szervezése kapcsán.

Vercors azt mondta, hogy a kiállítást február végén lehetne megnyitni, mivel a körülbelül 200 reprodukció összegyűjtése és Moszkvába küldése bizonyos időt vesz igénybe, csakúgy, mint a kiállítás előkészítése is. A feleségével február 8–9-én érkezik Moszkvába Londonból, ahová február 2-án utazik el.

A beszélgetés folyamán Vercors érintette az Írók Nemzeti Bizottságában kialakult helyzetet. Sartre-ról[871] beszélve azt mondta, hogy nyilvánvalóan elsiette a magyarországi eseményekkel kapcsolatos nyilatkozatát, amelyet kihasznált a reakció. Ugyanakkor Vercors meg van győződve róla, hogy Sartre becsületes ember, és semmi esetre sem szabad eltaszítani. Eltelik még pár hónap, és – Vercors véleménye szerint – ismét visszatér arra az álláspontra, amit a magyarországi eseményekig képviselt. Arról, hogy nagyon aggódik azon lépése miatt, hogy nyilatkozatot tett a *France Observateur* című lapban,[872] az a tény is árulkodik, hogy

870 Életrajzi adataira nem bukkantunk rá.
871 Jean-Paul Sartre francia író, kritikus, filozófusról van szó.
872 Sartre a szovjet csapatok november 4-i bevonulását követően rövid időn belül többször is megnyilvánult az ügyben. Egyike volt azon huszonegy francia írónak, akik a szovjet írókhoz írt nyílt levelükben a *France Observateur* c. lap november 8-i számában elítélték a szovjet agressziót.

a nyilatkozat másnapján meglátogatta Aragont, és beszélgetett vele erről a témáról. Sartre viselkedését Vercors azzal magyarázza, hogy Sartre, aki az ellenséges táborból érkezett a kommunistákhoz, a múlt súlya alatt nem tekintette lehetségesnek, hogy kritizálja a kommunista párt egyes tetteit, még akkor sem, amikor ezeket a tetteket nem értette, vagy kételyeket ébresztettek benne, mivel attól tartott, hogy a kritikáját barátságtalan lépésként értékelik majd. Mint új ember, aki még nem bizonyította be eléggé magáról baráti mivoltát, kötelességének vélte, hogy mindent dicsérjen. Amikor kirobbantak a magyarországi események, nem értette azok lényegét, és úgy vélte, hogy „becsapták" őt. Ilyen tekintetben Vercors jobb helyzetben volt, mivel soha nem palástolta a kételyeit, amikor voltak, nem félt kritikával illetni azt, ami véleménye szerint helytelen volt. A magyarországi események után Vercors többek között a sajtónak adott nyilatkozataiban igyekezett aláhúzni, hogy a kételyeit semmi esetre sem szabad úgy értékelni, mint a kommunista párttal vagy a Szovjetunióval való szakítást, mint azok elítélését, hanem úgy, mint abbéli kívánságát, hogy tisztázza maga számára ezen események eredeti értelmét és a Szovjetunió által elfoglalt álláspontot. Azért is lépett fel még, mert a reakciós sajtó és propaganda igyekezett úgy feltüntetni a demokratikus írók körében meglévő minden ingadozást és a kételyek kifejezését, mint a Francia Kommunista Párt és a Szovjetunió politikájának elítélését. Vercors Moszkvában szeretne beszélni minden ilyen kérdésről szovjet író barátaival.[873]

A kérdésemre, hogy mennyire megalapozott Chauffier[874] kísérlete arra, hogy egy új írószövetséget hozzon létre, és szakadást idézzen elő az Írók Nemzeti Bizottságában, Vercors azt mondta, hogy ez a kísérlet eredménytelennek tűnik. Az a tény, hogy egyes írók elhagyták vagy talán el fogják hagyni a bizottságot, csak arra utal, hogy ezek az emberek csupán ürügyet kerestek arra, hogy megtegyék ezt a lépést.

Vercors általában abban az értelemben nyilatkozott, hogy a magyarországi események jellegének értékelésében több haladó francia író valóban elsiette a

Ld.: Contre l'intervention soviétique. *France Observateur,* 1956. november 8., 4. A kérdéssel kapcsolatban a *L'Express* c. hetilapnak terjedelmes interjút adott, amely a lap 1956. november 9-i számának mellékleteként jelent meg. Ld.: „Après Budapest, Sartre parle." Interview. *L'Express,* 1956. november 9. Supplément au numéro 281. Az interjú szó szerinti fordításban ismertté vált a KB tagjai számára is. Ld.: RGANI, f. 5, op. 28, gy. 464, l. 158–177.
873 A következményekre ld. a 68–69. és 74. sz. iratokat.
874 Louis Martin-Chauffier francia író, lapszerkesztőről van szó.

dolgot, és hogy a magyarországi helyzet jelenlegi alakulása azoknak az igazát támasztja alá, akik úgy értékelték a magyarországi eseményeket, mint az ellenforradalom kísérletét a népi hatalom megbuktatására, kihasználva azt, hogy a tömegek jogosan voltak elégedetlenek azokkal a problémákkal, amelyeket az egykori Rákosi–Gerő-féle vezetés hibái idéztek elő. A magyarországi eseményeknek ezt a kettős aspektusát egyre helyesebben értelmezik azok a jóhiszeműen megtévedt emberek, akik korábban „népi forradalmat" láttak bennük.

A beszélgetés folyamán érződött, hogy Vercors nagy lelkesedéssel tekint moszkvai útja elé, mivel az lehetőséget nyújt neki arra, hogy a gyakorlatban demonstrálja a Szovjetunió iránti baráti érzelmeit, megőrizze és megerősítse a kapcsolatait a szovjet írókkal.

A Szovjetunió franciaországi nagykövetségének első titkára V. Karetkin

Gépelt másolat. RGANI, f. 5, op. 28, gy. 505, l. 185–186.

64.

Jurij Andropovnak, a Szovjetunió magyarországi nagykövetének jelentése Nyikita Hruscsovnak, az SZKP KB első titkárának és Dmitrij Sepilov külügyminiszternek az 1956-os forradalom után Magyarországon kialakult kulturális helyzetről és a szovjet–magyar kulturális kapcsolatok erősítésének szükségességéről

Budapest, 1957. január 31.[875]

A Szovjetunió magyarországi nagykövetsége
Másolat a másolatról

Titkos
Két példányban
290. sz.
1957. január 31.

Tekintettel az ország belpolitikai helyzetében az utóbbi időben bekövetkezett lényegi változásokra, a Szovjetunió magyarországi nagykövetsége feltétlenül szükségesnek tartja, hogy kifejtse némely elképzelését a szovjet–magyar kulturális kapcsolatok távlatairól.[876]

Az ellenforradalmi lázadás és az azt megelőző események, amelyek kiélezték a belpolitikai helyzetet, nagyon felerősítették a nacionalista és szovjetellenes érzelmeket. Az ellenforradalom arra törekedett és arra törekszik, hogy a nép körében minden erővel aláássa a Szovjetunió iránti bizalmat, a magyar munkások és parasztok szemében lejárassa a szovjetrendszert, annak előnyeit és eredményeit. A reakció e bomlasztó munkája most sem szűnik, és a nacionalizmus mérgével mételyezi a magyar nép tudatát.

875 A jelentést I. M. Zamcsevszkij, a KÜM 5. Európai Osztályának vezetője küldte meg Ny. A. Vizzsilinnek, a VOKSZ elnökhelyettesének február 2-án. Ld.: GARF f. 5283, op. 22, gy. 634, l. 16.
876 Vö. a 78. sz. irattal.

Az ellenforradalmi agitáció hatására, amely a régi Rákosi–Gerő-vezetésnek a nemzeti politikában elkövetett hibáit, valamint a szovjet–magyar kulturális kapcsolatok szervezésében meglévő hiányosságokat is igyekszik kihasználni, az ország lakosságának jelentős részében a nemzeti érzések még mindig szerfölött kiélezett állapotban vannak. A sajtóban és a rádióban, az értelmiségi körökben és az egyetemisták között, különféle összejöveteleken folyton kiemelik Magyarország történelmi sajátosságait, valamiféle „különös" helyzetét a szomszédos, túlnyomórészt szláv országok között. A magyar nép körében széles körben népszerű a Kossuth-címer szimbolikája, amelynek értelmében „Nagy-Magyarország" magában kell hogy foglalja a jelenleg Romániához, Csehszlovákiához és Jugoszláviához tartozó földeket. Erősen propagálják a háromszínű zászlót és Szent István koronáját mint a magyar nép szimbólumait és relikviáit. A reakciós propaganda saját céljai érdekében igyekszik felhasználni az 1848–1849-es „felszabadító időszak" magyar antifeudális forradalmának régi magyar nemzeti hagyományait, Petőfi verseit, Kossuth és a forradalom más résztvevőinek kijelentéseit.

A nacionalista és szovjetellenes érzelmeket tevékenységével minden lehetséges módon tüzeli az írószövetség, számos újság, egyetemista- és egyéb szervezetek. A munkásság nacionalista érzelmű részének nyomására a kormány nemzeti ünneppé nyilvánította március 15-ét (ekkor kezdődött az 1848-as forradalom). A lakosság újra énekelni kezdte a vallásos és nacionalista színezetű magyar himnuszt Kölcsey szövegével (eddig a himnuszt szöveg nélkül játszották).

A nacionalista érzelmek jelentős mértékben Magyarország szomszédjai, Románia és Csehszlovákia ellen irányulnak. De ezen érzelmek fő, meghatározó momentuma a szovjetellenes irányultságuk. A lázadás idején a szovjetellenes indulatok különösen nagy méreteket öltöttek. Ugyanez volt a helyzet az ellenforradalom leverése utáni első hetekben is. Barátainknak lényegében véve nem volt rá lehetősége, hogy felvilágosító munkát végezzenek a lakosság körében, amely azt célozta volna, hogy enyhítsék a szovjetellenes érzelmeket. Jelenleg ez a munka elkezdődött, de nagyon kis léptékben. A lakosság jelentős részének körében a mai napig elterjedt vélemény, hogy a „szovjet csapatok elfojtották a magyar nemzeti forradalmat". A Szovjetuniót rengeteg hazugsággal és rágalommal illetik, amiben lényeges szerepet játszik a Nyugat és a magyar emigrációs propaganda is. Bár a nacionalista és szovjetellenes maszlag még most is erősen elhomályosítja a nép elméjét, úgy látjuk, hogy mindennap egyre több és több ember kezdi helyesen

érteni a lejátszódott események értelmét és a Szovjetuniónak az ellenforradalom leverésében játszott haladó szerepét.

Az elmondottakból látszik, hogy a magyar–szovjet kulturális kapcsolatokat olyan módon építeni, ahogy azt korábban, az októberi események előtt tették, teljesen helytelen volna, mivel ez csak ártana az ügynek, és bonyolítaná barátaink helyzetét.

A magyar elvtársak értik ezt a helyzetet, és úgy látjuk, bizonyos mértékben attól tartanak, hogy mi a kulturális kapcsolatok régi formáit kezdjük helyreállítani. Több ízben beszéltek nekünk arról, hogy a Szovjetunió és Magyarország közötti kulturális kapcsolatokat fokozatosan kell fejleszteni, apránként, annak mértékében, ahogyan itt, Magyarországon leküzdik a nacionalista és szovjetellenes érzelmeket. A magyar elvtársaknak ezt a nézőpontját tökéletesen helyesnek tartjuk.

Ezzel együtt, feltételezésünk szerint, a magyar elvtársak ezen álláspontját nem úgy kell felfognunk, mint minden olyan munka abbahagyását, amely jelenleg az országaink közötti kulturális kapcsolatok helyreállítására és fejlesztésére irányul. Egyebek között azok a szervezeteink, amelyeknek az a rendeltetése, hogy ezzel a dologgal foglalkozzanak – a Kulturális Minisztérium, a Szovjet Tudományos Akadémia Elnöksége, a VOKSZ –, most szinte mindenféle munkát beszüntettek a magyar–szovjet kulturális kapcsolatok fejlesztése terén. Másrészt vannak próbálkozások, amelyek fölöslegesen erőltetik olyan intézkedések végrehajtását, mint például a szovjet sajtó magyarországi terjesztése, ami a magyar elvtársak részéről nem talál támogatásra.[877]

Véleményünk szerint a közeljövőben a Szovjetunió és Magyarország közötti kulturális kapcsolatok fejlesztését úgy kellene megvalósítani, hogy a magyar népnek, és különösen az értelmiségnek, szemléletesen meg kell mutatni a teljes egyenjogúságot és kölcsönösséget, és egyidejűleg megfosztani a reakciót attól a lehetőségtől, hogy provokatív verziókat terjesszen arról, hogy a Szovjetunióban, úgymond, lekezelően és figyelmetlenül viszonyulnak a magyar kulturális vívmányokhoz.

A jelenleg fennálló körülmények között aligha lenne célszerű azzal kezdeni a kulturális kapcsolatok helyreállítására és fejlesztésére irányuló munkát, hogy valamiféle népes küldöttségeket és művészegyütteseket küldünk Magyarországra,

877 Kézzel aláhúzva és a bal oldali margón függőleges vonallal megjelölve.

hogy megrendezzük a magyar–szovjet barátság hónapjait,[878] sok szovjet mozifilmet mutatunk be, stb. Véleményünk szerint az elkövetkező néhány hónapban mindez elfogadhatatlan.

Ugyanakkor már most erősíteni kellene a magyar kultúra, művészet, tudomány és sport szovjetunióbeli propagandáját, hogy minden ilyen intézkedésünkről itt, Magyarországon értesüljenek. A magyar kultúra szovjetunióbeli propagálásának ilyen erősítése szolgálná legjobban a nacionalizmus leküzdését, és a kellő irányba hatna a magyarok önérzetére. Bizonyos mértékben ez helyrehozná az októberi események előtti magyarországi propagandánk hiányosságait és baklövéseit is.[879]

A fentebb kifejtettek fényében a követség célszerűnek látná megbízni a Kulturális Minisztériumot, a Szovjet Tudományos Akadémia Elnökségét, a VOKSZ-ot, az Egészségügyi Minisztériumot, a Szovjet Írószövetséget, a Szovjet Képzőművészek Szövetségét és a Szovjet Zeneszerzők Szövetségét, hogy tekintsék át a Magyar Népköztársaság megfelelő intézményeivel a kapcsolatok fejlesztésére irányuló intézkedéseket, számolva Magyarország fentebb kifejtett belpolitikai helyzetének jelenlegi sajátosságaival. Szem előtt tartva azt is, hogy ezeknek a kapcsolatoknak a fejlesztését elsősorban nem hivatalos vonalra kell terelni, legfőképpen a személyes kapcsolatok fejlesztésére, mivel a magyar tudósok és kulturális személyiségek a kapcsolatok e formájához szoktak hozzá, és a nyugati országok viszonylatában széles körben élnek vele.

Eleinte ez lenne a legjobb útja a magyar–szovjet kulturális kapcsolatok helyreállításának és fejlesztésének. Éppen elég gyakorlati alap ilyen kapcsolatok létesítésére: az elmúlt években szovjet tudósok, színészek, zenészek, írók, képzőművészek és más kulturális személyiségek százai ismerkedtek meg személyesen a megfelelő magyar személyekkel. A személyes levezés, a tudományos tapasztalatcsere és a tudományos munkák cseréje mellett gyakorlattá kellene tenni, hogy különféle szovjet szervezetek, valamint a tudomány és a művészet bizonyos képviselői nevében hívjanak meg magyar személyeket a Szovjetunióba.

Számolva a fentebb kifejtettekkel, részünkről célszerű lenne a következő intézkedéseket is meghozni:

878 A bal oldali margón két függőleges vonallal megjelölve.
879 A bal oldali margón az egész bekezdés függőleges vonallal megjelölve.

1. Meg kell bízni az Állami Külföldi Irodalmi Kiadót,[880] hogy készítse el a lefordított magyar irodalom szovjetunióbeli kiadásának tervét. E tekintetben a magyar klasszikusok – Petőfi, Vörösmarty, Mikszáth, Móricz, Gárdonyi és mások – kiválasztott és a Szovjetunióban már kiadott művei mellett be kell vonni azoknak az íróknak a műveit is, akik különféle okoknál fogva eddig kevéssé vagy egyáltalán nem jelentek meg a Szovjetunióban, többek között Jókai, Madách, Arany, Ady, József [Attila] és mások legjobb műveit. Jelen esetben olyan művek szovjetunióbeli kiadásáról van szó, amelyeket a magyar közönség a leginkább nemzeti szelleműnek tart, és amelyek nagyon népszerűek az országban. Ezenkívül kortárs magyar írók, Veres, Illyés, Németh, Urbán, Kolozsvári,[881] Rideg[882] és mások műveit kellene kiadni. Az említett tervet feltétlenül egyeztetni kell magyar barátainkkal.

2. Meg kell bízni a Kulturális Minisztériumot, hogy készítsen válogatást a Magyarországra küldendő legjobb mozifilmjeinkből. Véleményünk szerint a Magyar Népköztársaságban való bemutatásra eleinte a vígjátékok és a hétköznapi témájú filmek a legmegfelelőbbek, például a *Karneváli éjszaka*.[883] A Kulturális Minisztérium küldje el a budapesti nagykövetségnek a legújabb filmjeinket, hogy be tudjuk mutatni őket a magyar közönségnek és a filmművészetben dolgozóknak. Ez hozzájárulna a Magyarországon bemutatandó mozifilmek jobb válogatásához.

Meg kell bízni a Kulturális Minisztériumot, hogy 1957-ben készítsen mozifilmet az orosz forradalomban és az orosz polgárháborúban részt vett magyar hadifoglyokról. Ebben a mozifilmben be kell mutatni a magyarországi Tanácsköztársaság és a forradalmi Oroszország közötti kapcsolatot, különösen kiemelve a proletár internacionalizmus eszméjét, valamint a magyar és a szovjet nép testvéri segítségét abban az időszakban. Egy ilyen mozifilm elkészítése és magyarországi bemutatója hozzájárulna a nacionalista érzelmek leküzdéséhez és a népnek a proletár internacionalizmus szellemében való neveléséhez.

3. Meg kell bízni a Kulturális Minisztériumot, hogy Moszkvában és Leningrádban szervezzen magyar zenei hetet, és ennek során a szovjet közönséget

880 Oroszul Goszudarsztvennoje izdatyelsztvo inosztrannoj lityeraturi. 1946-ban alapították, majd 1964-ben átszervezték, és két önálló kiadóra – Mir, Progressz – osztották fel.
881 Kolozsvári Grandpierre Emil író, kritikus, műfordítóról van szó.
882 Rideg Sándor íróról van szó.
883 Eldar Rjazanov 1956-ban készült vígjátékáról van szó (oroszul: Карнавальная ночь).

ismertesse meg a klasszikus magyar zeneszerzők, Erkel, Bartók, valamint a kortárs zeneszerzők, Kodály, Szervánszky, Sugár,[884] Kadosa[885] és mások műveivel. Ezenkívül célszerű lenne Moszkvában vagy Leningrádban szerzői estet szentelni a Magyarországon nagy népszerűségnek örvendő Kodály Zoltánnak. Az októberi–novemberi események idején a magyar reakció megpróbált Kodály nevével spekulálni, a Magyar Értelmiség Forradalmi Tanácsa[886] elnökévé választották. Ugyanakkor a magyar értelmiség körében elterjedt az a vélemény, hogy a Szovjetunióban nem ismerik és nem érdeklődnek a kortárs magyar zene iránt. Véleményünk szerint az ilyen hangversenyek hozzájárulnának magának Kodály hangulatának a megváltozásához is, valamint a magyar zenei közvélemény Szovjetunió iránti viszonya javulásához is.

4. Már évek óta foglalkoznak azzal a kérdéssel, hogy a Nagy Színház színpadán bemutatják a zeneszerző Erkel klasszikus operáját, a *Bánk bánt*, sőt mi több, hivatalosan értesítettük a magyarokat, hogy a döntés a bemutató megvalósításáról el lett fogadva. A magyar közvélemény nagy megelégedéssel fogadta ezt a három évvel ezelőtt tett bejelentést. Ezután magyar színészek, muzsikusok és képzőművészek nem egy alkalommal értetlenségüknek és csalódásuknak adtak hangot annak kapcsán, hogy a műsorra tűzés elhúzódik. A magyar rendezők, különösen a nemrég elhunyt Oláh Gusztáv,[887] sokszor felajánlották szolgálataikat a *Bánk bán* színpadra állítása megvalósításában. A magyar közvélemény fokozott érdeklődést tanúsított eziránt, de különféle ürügyekkel a Nagy Színház a mai napig nem fogott hozzá a színreviteléhez. A *Bánk bán* nagy színházbeli sorsa fényes példája a magyar operakultúra iránt szervezeteink részéről megnyilvánuló figyelmetlenségnek és nemtörődömségnek.

A nagykövetség úgy véli, hogy a *Bánk bánt* Magyarországról hívott színházi rendezővel a legrövidebb időn belül színre kell vinni a Nagy Színházban. Eközben figyelembe kell venni, hogy a múlt évben a Budapesti Operaház számos klasszikus orosz operát és balettet vitt színre, egyebek között a *Borisz Go-*

884 Sugár Rezső zeneszerző, zenepedagógusról van szó.
885 Kadosa Pál zeneszerző, zongoraművész, zenepedagógusról van szó.
886 1956. november 21-én alakult Budapesten.
887 Oláh Gusztáv muzsikus, tudós, esztéta, filmrendezőről van szó.

dunovot,[888] a *Hovanscsinát*,[889] az *Igor herceget*,[890] a *Jevgenyij Anyegint*,[891] *A hattyúk tavát*,[892] a *Párizs lángjait*[893] és sok mást. A *Bánk bán* színrevitele a magyar operaművészet iránti figyelem megnyilvánulása lenne, és a magyar közvélemény nagy megelégedéssel fogadná.

A követség célszerűnek tartja azt is, hogy Moszkvában vagy Leningrádban színpadra állítsák Bartók Béla egyfelvonásos táncjátékát, *A fából faragott királyfit*, amely Magyarországon nagyon népszerű, és amely a mi közvéleményünk számára is kétségtelenül érdekes. Ez egyidejűleg Bartók alkotóművészete iránti figyelem megnyilvánulás is lenne. A magyarok őt tartják legnagyobb zeneszerzőjüknek.

5. A Szovjetunió múzeumaiban Zichy Mihálynak, a XIX. század kiemelkedő magyar festőjének, aki hosszú ideig élt Oroszországban, nagyszámú képe található. A nagykövetség megítélése szerint a magyar közvéleményre nagyon jó hatást tenne, ha az Ermitázs és a Tretyakov Galéria Zichy Mihály néhány képét a budapesti Magyar Nemzeti Galériának[894] ajándékozná. Egy ilyen átadást március 15-éhez, Magyarország nemzeti ünnepéhez lehetne időzíteni.[895]

6. Célszerű lenne, ha az említett rendezvények lebonyolítását a szovjet sajtóban és rádióban széles körű propaganda kísérné. Propagandánknak ki kell emelnie azt a figyelmet és érdeklődést, amit a szovjet közvélemény a magyar nép kultúrája és művészete iránt tanúsít. E rendezvények célja az kell hogy legyen, hogy megmutassuk a magyar népnek baráti érzelmeinket, a szovjet nép nagy érdeklődését és tiszteletét a magyar kultúra iránt. A nagykövetség úgy véli, hogy a fentnevezett rendezvények megvalósításához a legrövidebb időn belül hozzá kell fogni.

888 Mogyeszt Muszorgszkij négyfelvonásos operája. Először 1874-ben mutatták be. Szövegét Puskin azonos c. drámája nyomán maga a zeneszerző írta.
889 Muszorgszkij ötfelvonásos operája. A darabot Nyikolaj Rimszkij-Korszakov fejezte be és hangszerelte.
890 Alekszandr Borogyin négyfelvonásos operája.
891 Pjotr Csajkovszkij „lírikus jelenetei" három felvonásban. A szövege Puskin azonos c. verses regénye nyomán készült.
892 Háromfelvonásos balett Pjotr Csajkovszkij zenéjére. Először 1872-ben mutatták be.
893 Borisz Aszafjev szovjet-orosz zeneszerző balettja.
894 Az orosz szövegben: Nemzeti Szépművészeti Múzeum. Ilyen nevű múzeum sem az 1950-es években, sem ma nincs Budapesten, minden bizonnyal a magyar művészek képeit kiállító Magyar Nemzeti Galériáról lehet szó.
895 Kézzel aláhúzva.

7. A bekövetkezett események eredményeként Magyarországon nagyon nehéz helyzet alakult ki a színészek és muzsikusok munkához juttatásában. Magyarországon az októberi események előtt is túlzott bőség volt színészekből és muzsikusokból, ám manapság még bonyolultabb lett a helyzetük. A színházak, esztrád- és hangversenytermek jelentős hányada a különleges helyzet, a fűtéssel kapcsolatos nehézségek és egyéb akadályok miatt jelenleg nem működik. Ezzel kapcsolatban a magyar Kulturális Kapcsolatok Intézete és más szervezetek számára probléma lett a művészek munkához juttatása. A Kulturális Kapcsolatok Intézete már folytatott tárgyalásokat a népi demokratikus országok kulturális szervezeteivel, hogy ezekbe az országokba hívják meg vendégszereplésre a színészeket és zenészeket, valamint művészeti társulatokat, amelyeket munka hiányában a szétesés veszélye fenyegeti. Ezeknek a társulatoknak egy része a népi demokratikus országokba indul vendégszereplésre, de ezzel a probléma még nincs megoldva. Ezzel kapcsolatban fennáll a kérdés magyar színművészek és zenészek nagy csoportjának szovjetunióbeli vendégszereplésre való meghívásáról, amelyet a Kulturális Kapcsolatok Intézete már kért a Szovjetunió magyarországi nagykövetségétől.

A nagykövetség úgy véli, hogy célszerű lenne vendégszereplésre hívni a Szovjetunióba, Moszkvába, Leningrádba, Kijevbe, Minszkbe, Odesszába és más városokba, valamint az USZSZK Kárpátalja megyéjébe is színművészek és muzsikusok néhány csoportját, összesen százötven főig, valamint két-három művészegyüttest is. Ezenkívül kívánatos lenne meghívni Moszkvába, Leningrádba, Kijevbe, Odesszába, Novoszibirszkbe néhány magyar szólistát, hogy vegyenek részt színházaink opera-előadásaiban. Véleményünk szerint nem lenne célszerű személyre szóló meghívókat küldeni a magyar színművészeknek. Nekünk kényelmesebb lenne a művészek összlétszámát megszabni, akiket 1957 első és második negyedévében fogadni tudunk, azért, hogy a Kulturális Kapcsolatok Intézete, velünk egyeztetve, ténylegesen meghatározhassa, mely művészi társulatokat és színművészeket kell vendégszereplésre küldeni a Szovjetunióba.

Ilyen intézkedések meghozatala és a magyar művészek meleg szovjetunióbeli fogadtatása lényegesen segítene barátainknak a művészkörökben uralkodó helyzet egészségesebbé tételében. Előre számolni kell azzal lehetőséggel is, hogy a tiszteletdíjak 50%-át magyar valutában fizessék ki, mivel sok színész és zenész éppen magyar valutában szenved hiányt, és kevésbé érdekelt abban, hogy a Szovjetunióban jusson hozzá dolgokhoz. A magyar művészek vendégszereplésének

megszervezésébe a Kulturális Minisztérium mellett be kellene vonni a VOKSZ-ot, valamint a Szovjet Szakszervezetek Központi Tanácsát is.[896]

8. A magyar Kulturális Kapcsolatok Intézete a Magyar Népköztársaság kormányának nevében javasolta, hogy a szovjet–magyar kulturális egyezménnyel összhangban ez év február második felében írjunk alá kulturális együttműködési munkatervet. Idén e terv aláírásának helyszíne Budapesten kell hogy legyen.

Ehhez kapcsolódóan február második felében Budapestre lehetne küldeni a Kulturális Minisztérium két képviselőjét, akik a nagykövetséggel közösen átnéznék és aláírnák ezt a munkatervet. Véleményünk szerint ekkor feltétlenül azokból a fentebb kifejtett elképzelésekből kellene kiindulni, hogy a kulturális kapcsolatok súlypontját a Szovjetunióba kell áttenni. A Magyarországon belüli rendezvények vonatkozásában a tervben csak olyan rendezvényeket lehetne megjelölni, amelyeket maga a magyar fél fog javasolni. Kulturális küldöttségünk élére ismert szovjet közéleti személyt lenne célszerű állítani (a Kulturális Kapcsolatok Intézete kifejezte óhaját, hogy szívesen látná Magyarországon Kornyejcsuk[897] elvtársat).

9. A Magyar Tudományos Akadémia elnöksége még a múlt év őszén kérést intézett a Szovjet Tudományos Akadémiához, hogy kössenek intézményközi megállapodást a tudományos együttműködésről, de erre a javaslatára a mai napig nem kapott választ.

A nagykövetség célszerűnek véli megbízni a Szovjet Tudományos Akadémia Elnökségét, hogy a legrövidebb időn belül vizsgálja meg a magyar és a szovjet tudományos akadémiák között kötendő tudományos együttműködési szerződés kérdését.[898]

10. A Magyarországra irányuló rádiópropagandánk jelenleg nem éri el a célját, és szinte el sem jut a lakossághoz. Rádiópropagandánk formáit gyökeresen meg kell változtatni, hogy számottevő mértékben növeljük a szovjet rádióadásokat hallgató emberek számát. Ennek érdekében ezeket a rádióadásokat érdekessé kell tenni a magyarok számára. Mint ismert, az ország lakosságának legkülönfélébb rétegei, különösen a fiatalok nagy érdeklődést mutatnak a sport iránt. Fölöttébb célszerű lenne a Magyarországra irányuló rádióadásainkban a legrészle-

896 Kézzel aláhúzva.
897 Alekszandr Kornyejcsuk szovjet-ukrán íróról van szó.
898 A két akadémia közötti, 1957. április 20-án aláírt tudományos együttműködési megállapodásra bővebben ld. a 70. sz. iratot.

tesebb és operatívabb tájékoztatást nyújtani az egész világ sporteseményeiről, sőt mi több, a mi információnk meg kell hogy előzze a magyar újságok és a rádió híreit. A sport iránt érdeklődő lakosság különféle rétegeinek részéről ez növelni fogja az érdeklődést a szovjet rádióadások iránt.

Ezenkívül az értelmiség és az egyetemisták figyelmének felkeltésére lényegesen tágabb körben kell felhasználni a zenei rádióműsorokat, számolva azzal, hogy Magyarországon nagyon jelentős a zene iránti érdeklődés. Az ilyen rádióműsorokban gyakrabban kellene modern nyugati zenét sugározni, valamint a Magyarországon népszerű szovjet zenészek, Richter,[899] Ojsztrah,[900] Gilelsz[901] stb. műveit is. Rádióadásaink a lehető legtöbb friss hírt kell hogy tartalmazzák a világ összes országának kultúrájáról, tudományáról, technikájáról és társadalmi életéről.

Rádióbizottságunknak aktív ellenpropagandát kell folytatnia a BBC és az Amerika Hangja ellen, idejében cáfolni kell a hazug közléseket és szóbeszédeket, le kell leplezni és nevetségessé kell tenni a nyugati rádiók módszereit. Rádióműsoraink egyik komoly feladata kell hogy legyen a reakció és a nyugati rádió által terjesztett provokatív hírek elleni küzdelem. Célszerűnek tartanánk, hogy a fentebb elmondottakat figyelembe véve a Rádióbizottság dolgozzon ki intézkedéseket a Magyarországra irányuló rádiósugárzás javítására.

11. A magyar népköztársaságbeli helyzet normalizálásának folyamatához lényegesen hozzájárulhatnának a népi demokratikus országok haladó értelmiségének olyan képviselői, mint Kuo Mo-zso, Anna Seghers, Mihail Sadoveanu, Jan Drda elvtársak és mások. Célszerű lenne, ha sok ilyen elvtárs érkezne Magyarországra, ha a cél érdekében, hogy megfelelő hatással legyenek a magyar értelmiség hangulatára, találkoznának a magyar értelmiség képviselőivel.

12. Az októberi–novemberi események eredményeként a Szovjetunió magyarországi propagandája új feladatok és komoly nehézségek előtt találta magát. Figyelembe véve az elmúlt évek és az utóbbi események tapasztalatát, feltétlenül el kell érni, hogy Magyarországon élénk, sokoldalú, találékony és meggyőző szovjet propagandát folytassunk, de semmi estre sem erőltetettet.

899 Szvjatoszlav Richterről, a XX. század egyik legnagyobb orosz zongoraművészéről van szó.
900 David Ojsztrahról, a XX. század egyik legnagyobb orosz hegedűművészéről van szó.
901 Emil Gilelszről, a XX. század egyik legnagyobb orosz zongoraművészéről van szó.

A Magyar–Szovjet Társaságot, amely alapvető munkát végzett a Szovjetunió magyarországi propagandája terén, felszámolták. Ezzel egyidejűleg megszűnt a Társaság nyomtatott sajtótermékeinek kiadása is: az *Új Világ* képes hetilapé és a *Szovjet Kultúra* havilapé. Az egyetlen magyarul kiadott szovjet folyóirat, az *Új Idő*[902] most nem jelenik meg. Már néhány hónapja nem kapható központi szovjet újság és folyóirat. A magyar lapok és a rádió egyelőre kevés helyet biztosítanak a szovjet anyagoknak, és bár arra lehet számítani, hogy idővel többet írnak majd a Szovjetunióról, ez mégsem elégítheti ki a magyarországi szovjet propaganda igényeit. Szinte teljesen a nullával egyenlő a szovjet könyvek és az orosz írók műveinek kiadása. A magyar lapokban közzétett kiadói tervek szerint idén csak Lenin és Dosztojevszkij művei jelennek meg. A szovjet irodalmat Magyarországon terjesztő *Horizont* könyvkereskedő szervezet[903] megszűnt, és a szovjet könyvek magyarországi eladását, más külföldi irodalom mellett, az *Univerzum* általános könyvkereskedő szervezet végzi majd kisebb léptékben és kevésbé kedvező feltételekkel.

Ezzel kapcsolatban felmerül a kérdés, hogy a Szovjetunió magyarországi nagykövetsége adjon-e ki magyar nyelvű folyóiratot vagy időszaki tájékoztató kiadványt. Más budapesti nagykövetségek és missziók már évek óta adnak ki ilyen tájékoztatókat (például Csehszlovákia, NDK, Bulgária, Lengyelország és más országok nagykövetsége).

A nagykövetség célszerűnek látja, hogy eleinte havonta egyszer, legfeljebb két nyomtatott ív terjedelemben, legfeljebb 3000 példányban jelenjen meg az újság vagy képes tájékoztató kiadvány. Az első hónapokban a nagykövetség ezt a folyóiratot az állami hivatalokban, újságok szerkesztőségében és a társadalmi szervezetekben terjeszthetné, később pedig hozzá lehetne látni a lakosság körében való terjesztéséhez.

13. A lezajlott események és a Magyarországon rendkívüli mértékben megerősödött, fentebb jelzett szovjetellenes érzelmek eredményeként a Szovjetunióval őszinte szolidaritást vállaló, a szovjet–magyar barátság megerősítéséért őszinte propagandát folytató több száz elvtárs most nagyon nehéz és bonyolult

902 Az *Új Idő*, a *Novoje Vremja* c. szovjet külpolitikai hetilap magyar nyelvű testvérlapja 1955 tavaszán jelent meg először. Ld.: *Szovjet Kultúra*, 1955, 6. sz., 48.
903 A Horizont szovjet könyv-, folyóirat- és zeneműterjesztő vállalatnak kiterjedt üzlethálózata volt. Budapesten a Lenin körúton, a Váci utcában (kettő) és a Kossuth Lajos utcában, vidéken Szegeden, Pécsett, Debrecenben, Győrben, Miskolcon és Székesfehérváron voltak üzletei.

helyzetbe került. Ez főként a párt- és államapparátus, a sajtó és a Magyar–Szovjet Társaság munkatársaira vonatkozik. Ezek között az emberek között valóban sok, a Szovjetunióhoz hű elvtárs van. Manapság közülük sokan üldözésnek és bojkottnak vannak kitéve, elveszítették munkájukat és a létfenntartáshoz szükséges eszközeiket. A rendelkezésre álló adatok szerint a fennálló helyzetben ezeknek az embereknek szerfölött nehéz többé vagy kevésbé megfelelő munkát találni, különösen, ha figyelembe vesszük a már meglévő munkanélküliséget. Ezek az irántunk elkötelezett, mind erkölcsi, mind anyagi szempontból nehéz helyzetbe került elvtársak egyre gyakrabban fordulnak segítségért és támogatásért a nagykövetséghez. A nagykövetség munkatársai közülük sokakat személyesen ismernek.

A nagykövetség úgy véli, ezeknek az embereknek némi anyagi segítséget kell nyújtanunk, amivel kapcsolatban kérjük, hogy különítsenek el és bocsássanak a nagykövetség rendelkezésére évi 20-30 ezer forintos pénzalapot.[904]

Szovjetunió magyarországi nagykövete: Ju. Andropov
Hiteles: Andropov
325/5. EU. O. sz.
1957. február 1.

Gépelt eredeti. GARF f. 5283, op. 22, gy. 634, l. 17–27.

904 A KÜM és a KB reakcióját illetően ld. a 65., 67. és 70. sz. iratot.

65.

Ivan Zamcsevszkijnek, a Külügyminisztérium 5. Európai Osztálya vezetőjének átirata Alekszej Szurkovnak, a Szovjet Írószövetség titkárának a szovjet–magyar kulturális kapcsolatok erősítésének módozatairól

Moszkva, 1957. február 4.

Szovjetunió Külügyminisztérium — Titkos. 4. sz. példány
5. Európai Osztály — 1957. február 5.

A Szovjet Írószövetség titkárának
A. A. Szurkov elvtársnak

A Szovjetunió magyarországi nagykövetsége közli, hogy az ellenforradalmi zendülés és az azt megelőző események kiélezték a belpolitikai helyzetet, és a nacionalista és szovjetellenes érzelmek megerősödéséhez vezettek.

Ezzel kapcsolatban jelenleg, a nagykövetség véleménye szerint, olyan módon fejleszteni a magyar–szovjet kulturális kapcsolatokat, ahogy ez a múltban történt az októberi eseményekig, helytelen lenne.[905] A magyar elvtársak úgy vélik, hogy a Szovjetunió és a Magyar Népköztársaság közötti kulturális kapcsolatoknak fokozatosan kell fejlődniük, annak mértékében, ahogy leküzdik a nacionalista és szovjetellenes érzelmeket. A Szovjetunió nagykövetsége, támogatva ezt a nézőpontot, megjegyzi: a Szovjetunió és a Magyar Népköztársaság közötti kulturális kapcsolatokat az elkövetkező időben olyan módon kell fejleszteni, hogy szemléletesen bemutatásra kerüljön a magyar nép és különösen az értelmiség számára a teljes egyenjogúság és a kölcsönösség ebben a dologban, és egyúttal a reakció meg legyen fosztva attól a lehetőségtől, hogy provokatív feltevéseket terjesszen arról, hogy a Szovjetunióban állítólag lekezelően és figyelmetlenül viszonyulnak a magyar kultúra eredményeihez. A Szovjetunió nagykövetsége célszerűnek véli,

905 Erre ld. a 64. sz. iratot.

hogy mostantól aktívabb legyen a magyar kultúra, művészetek, tudomány és sport propagandája a Szovjetunióban, úgy, hogy minden ilyen lépésről tudjanak Magyarországon.

A Szovjetunió nagykövetsége javasolja, hogy a Kulturális Minisztérium, a Szovjet Tudományos Akadémia Elnöksége, a VOKSZ, az Egészségügyi Minisztérium, a Szovjet Írószövetség, a Szovjet Művészek Szövetsége és a Szovjet Zeneszerzők Szövetsége vizsgálják meg, milyen intézkedéseket tehetnének a kapcsolataik fejlesztése terén az illetékes magyar szervezetekkel, figyelembe véve a jelenlegi magyar belpolitikai helyzet fentebb ismertetett sajátosságait, továbbá azt, mennyire célszerű a kapcsolataik fejlesztését elsősorban nem hivatalos vonalon folytatni, a személyes kontaktusok fejlesztése révén, mivel a kapcsolatok ezen formájához szoktak a magyar tudósok és a kultúra neves képviselői, és széles körben élnek ezzel a nyugati országokkal fenntartott kapcsolataikban. Az ilyen kapcsolatok gyakorlati alapjául szolgálhatna az a körülmény, hogy az elmúlt években a szovjet tudomány és kultúra sok jeles képviselője személyes kapcsolatot alakított ki magyar kollégájával. A magánlevelezés, a tudományos tapasztalatcsere és a szakirodalom cseréje mellett célszerű lenne, ha gyakorlattá válna, hogy a különféle szovjet szervek, továbbá a tudomány és a művészetek egyes képviselői nevében meghívást nyernének a Szovjetunióba a magyar kultúra és tudomány jeles alakjai.

Kérjük, tájékoztassa a Külügyminisztériumot az érintett kérdésekben hozott döntésükről.[906]

A Külügyminisztérium 5. Európai Osztályának vezetője I. Zamcsevszkij

6 – V. K.
57. II. 5.
354/5. Eu. O. sz.

Gépelt eredeti. RGALI, f. 631, op. 43, gy. 146, l. 37–38.

906 A KB álláspontjára ld. a 67. és 70. sz. iratot.

66.

Ljudvika Malasevának, a Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottsága lengyel referensének feljegyzése Gergely Sándor szovjetunióbeli tartózkodásáról az 1956. évi magyarországi forradalom idején

Moszkva, 1957. február 13.

Gergely Sándor magyar író feleségével együtt négy hónapt töltött a Szovjetunióban. Gergely Sándor 1956 szeptemberében szabadságra érkezett,[907] és a Magyarországon kibontakozott események következtében kénytelen volt 1957. január 27-ig[908] maradni.

Szovjetunióbeli tartózkodása alatt Gergely elvtársat nagyon nyomasztotta a dolgok magyarországi állása. Gergely folyton arról beszélt, hogy a szovjetunióbeli elvtársak kevés figyelmet fordítottak a szavaira. „Már két évvel ezelőtt mondtam, hogy írói körökben kedvezőtlen a helyzet, hogy ott nagyon sok, a fennálló rendszerrel szemben ellenséges ember van, hogy érnek azok az események, amelyek komoly következményekkel fenyegetnek. Senki sem hallgatott rám…"

Gergely elvtárs 1956 szeptemberében a Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottságában lezajlott találkozón szintén beszélt a Magyar Írók Szövetségében uralkodó kedvezőtlen állapotról és újra panaszkodott: „Miért nem figyel senki a szavaimra? A szovjet emberek nagyon hiszékenyek. A szovjet emberek hálásak, és azt gondolják, hogy mindenki ilyen." Amikor októberben a Szovjetunióba érkezett

907 Az előzményekre ld. a 48. sz. iratot.
908 A „27-ig" kézzel beszúrva.

[Papp][909] László és [...],[910] Gergely azt mondta, hogy ők azok közül a „csibészek közül valók, akik Magyarországon uszítanak, és azért küldték őket ide, hogy kifürkésszék a helyzetet". Gergely beszélt az értelmiség körében uralkodó, mély gyökerekkel rendelkező fasiszta hangulatról, hiszen Magyarországon a fasiszta szervezet úgy virult, mint egyetlen más országban sem. Amikor Magyarországon az események a legkomolyabb jelleget öltötték, Gergely azt mondta, hogy ő erre számított, a „magyar írók túlnyomó többsége huligán, gazember, semmirekellő". Gergelyt nagyon nyomasztotta a semmittevés: „Otthon, a hazámban kell lennem, kommunista vagyok, és a nehéz percekben kötelességem segíteni az országomat."

Amikor hazautazott Magyarországra, Gergely tisztában volt vele, hogy nem lesz könnyű az élete, de örvendezett, hogy végre vége lesz a tétlenségnek.

Gergely elvtárs forró háláját fejezte ki a Szovjet Írószövetségnek, amiért gondoskodott róla.

Gergely elvtárs egy hónapig Peregyelkinóban, az Alkotóházban élt, később moszkvai szállodákban. Gergely elvtársat látogatták a barátai, a leggyakrabban Varga professzor[911] és Zeldovics fordítónő.[912]

A háziasszony nővére, Nagyezsda Alekszandrovna[913] és M. Sz. Zsivov[914] szerint Peregyelkinóban meglátogatta Rákosi. Maga Gergely nem beszélt erről, csak elutazása napján, a Magyarországról folytatott eszmecsere során mondta:

909 Az orosz gépiratban a Pa[?]n név szerepel, a harmadik betű javítva, nehezen olvasható, p vagy n betű. Sem a korabeli újságokban, sem a szovjet levéltári iratokban, sem a Magyar Írók Szövetségének a Magyar Nemzeti Levéltárban őrzött fondjában (P 2145) nem találtuk nyomát az utazásnak. Az illető feltehetőleg Papp László (1928–1984) költő, aki tagja volt az írószövetség pártvezetőségének, és 1955-ben a DISZ-szervezet részéről javasolták a szövetség Klub Bizottságába. Talán ezt a szovjet utat Fodor Andrásnak is felajánlották, ez olvasható ugyanis az 1956. szeptember 21-i naplóbejegyzésében: „Házi telefonon Erdős László kérdi: el tudnék-e utazni három hónapra a Szovjetunióba október 1-én?" Ld.: Fodor 1986, 430. Fodor nem vállalkozott az utazásra, ellenben azt egy korabeli újságból tudjuk, hogy „Molnár Géza fiatal író a Szovjetunióba utazott három hónapi tanulmányútra". Ld.: *Népszava*, 1956. október 14., 5. Ha Papp László vállalkozott is az útra, nem maradt három hónapig, mert 1956. október 27-én aláírta írók egy csoportjának a Miniszterelnökséghez benyújtott *Előterjesztését*. Ld.: Standeisky 1996, 47.

910 A másik vagy a többi magyar író neve helyén üresen hagyott rész van. Talán Molnár Géza hiányzik innen.

911 Varga Jenő kommunista közgazdászról van szó.

912 Maria Zeldovics műfordítóról van szó.

913 Az illető kilétét nem sikerült kideríteni.

914 Mark Zsivov irodalomtörténész, műfordítóról van szó.

„Rákosi nagyon becsületes ember. Hosszú éveket töltött börtönben, szenvedett a kommunista eszmékért.[915] Igaz, hű kommunista. Hiszem, hogy az igazság győzedelmeskedni fog, és hazatér."

Gergely elvtársat a pályaudvaron sok barátja búcsúztatta, a Külügyminisztérium munkatársai, ismerősök. Néhány nappal ezelőtt Budapestről felhívott Gergely. Elmondta, hogy jól fogadták, hogy elégedett, hogy végre otthon van, és reménykedik a jobb életben. 57. II. 13.[916]

L. Malaseva

Gépelt eredeti. RGALI, f. 631, op. 26, gy. 1221, l. 1–2.

915 Rákosi Mátyás 1925–1940 között volt börtönben. Börtönéveire részletesen ld.: Kolontári–Seres 2014.

916 Az utolsó mondat kézírással a szöveg végéhez toldva.

67.

Nyikolaj Mihajlov kulturális miniszter előterjesztése az SZKP Központi Bizottsága számára a magyar–szovjet kulturális együttműködési egyezmény megkötésére

Moszkva, 1957. február 21.

Az SZKP KB-nak

A magyar elvtársak kívánságára, valamint a Szovjetunió budapesti nagykövetségének véleményére[917] való tekintettel a Kulturális Minisztérium a szovjet–magyar kulturális kapcsolatok fokozatos megújítására több intézkedés meghozatalát tartja szükségesnek.

Véleményünk szerint bővíteni kell a magyar klasszikusok – Petőfi, Vörösmarty, Mikszáth, Móricz, Gárdonyi, Jókai, Madách, Arany, Ady, József [Attila] –, valamint a kortárs magyar írók – Veres, Illyés, Németh, Urbán, Kolozsvári,[918] Rideg és mások – műveinek kiadását.

A minisztérium kikérte a szovjet nagykövetség véleményét, hogy pontosan milyen könyveket kell kiadni a közeljövőben.

Célszerű lenne a Szovjet Írószövetséggel közösen meghívni a Szovjetunióba magyar írók csoportját és kiadói munkatársakat – három-öt főt tíz-tizenkét napra –, hogy egyeztessünk a Szovjetunióban kiadandó magyar irodalom kérdéséről.

Meg kell hívni a Szovjetunióba a magyar filmszervezetek képviselőit, hogy új megállapodást kössünk a mozifilmek cseréjéről.

Meg kell állapodni a magyar szervezetekkel, hogy az év folyamán rendezzük meg a két-három legérdekesebb és legsikerültebb művészfilm ünnepélyes bemutatóját, értelemszerűen a Szovjetunióban a magyarokét, Magyarországon pedig a szovjetekét, és ezekre a bemutatókra meg kell hívni a filmes szakma képviselőit (rendezőket, filmszínészeket és másokat).

917 Ld. a 64. sz. iratot.

918 Az orosz szövegben: „Kolotvari". Minden bizonnyal: Kolozsvári Grandpierre Emil.

A Szovexportfilm megbízást kapott, hogy küldje el a legújabb filmeket a budapesti szovjet nagykövetségre, hogy bemutassák a magyar közönségnek. Jelenleg már elküldték a *Karneváli éjszakát*, a *Hosszú utat*,[919] a *Tulajdon kezünkkelt*,[920] a *Tavasz a kisvárosbant*,[921] *A tizenkettedik órábant*,[922] valamint néhány dokumentumfilmet is.

Elő van irányozva, hogy ez év márciusában és áprilisában Moszkvában és Leningrádban Magyar Zenei Hetet rendezünk. A koncertprogramba fel kell venni a magyar klasszikus zeneszerzők (Erkel, Bartók) és a kortárs magyar zeneszerzők (Kodály, Szervánszky, Sugár, Kadosa) műveit.

A Szovjet Zeneszerzők Szövetségével közösen Moszkvában meg kell rendezni Kodály Zoltán zeneszerző estjét, és a zeneszerzőt hét-tíz napra meg kell hívni a Szovjetunióba.

A Kulturális Minisztérium célszerűnek tartja kiállítást rendezni magyar képzőművészek szovjet múzeumokban őrzött műveiből. A kiállítás megnyitójára két-három képzőművészt meg kell hívni Magyarországról.

A magyar képzőművészeket meg kell hívni a szovjet képzőművészek kongresszusára és a nagy októberi szocialista forradalom[923] 40. évfordulójának szentelt képzőművészeti kiállításra (három-öt fő).

Az SZKP KB döntésével összhangban a Kulturális Minisztérium a budapesti szovjet nagykövetségen keresztül meghívót küldött a *Duna Népi Együttes*nek,[924] a *Zenével és dallal a világ körül*[925] könnyűzenei együttesnek, magyar cirkuszmű-

919 Leonyid Gajdaj *Hosszú út* (Долгий путь, 1956) c. filmje.

920 Nem sikerült kideríteni, hogy végül Magyarországon vetítették-e, s ha igen, milyen címmel Vitalij Vojteckij *Tulajdon kezünkkel* (Своими руками, 1956) c. filmjét. A film forgatókönyve alapjául Valentyin Ovecskin azonos c. karcolata szolgált, amelynek magyar fordítása *Tulajdon kezünkkel* címmel jelent meg.

921 Magyarországon ezzel a címmel vetítették Feliksz Mironer és Marlen Hucijev Весна на Заречной улице *(Tavasz a Zarecsnaja utcában)* c. (1956) filmjét.

922 Viktor Ejszimont В добрый час! (1957) c. filmjét Magyarországon *A tizenkettedik órában* címmel játszották.

923 Az orosz eredetiben nagybetűvel.

924 Pontosan ilyen nevű zenekar nem volt Magyarországon, de egy újsághírből kiderül, hogy id. Járóka Sándor, a híres cigányprímás népi zenekaráról van szó: „Kék Duna-együttes néven hirdetik Moszkvában Járóka Sándor 36 tagú együttesét." Ld.: Több mint kétszáz magyar művész vendégszerepel a legközelebbi hónapokban a Szovjetunióban. *Népszabadság*, 1957. március 3., 10.

925 Ilyen nevű könnyűzenei együttes nem volt Magyarországon, ez valószínűleg több esztrádegyüttes és -műsor összefoglaló neve. Ilyen műsor volt pl. a „*Halló Budapest*". Ld.: *Népszabadság*, 1957. augusztus 6., 4.

vészek csoportjának és egyéni szólistáknak (Gyurkovics,[926] Papp,[927] Gabos[928] és mások).

A Kulturális Minisztérium egyetért a budapesti szovjet nagykövetségnek a Magyarországra irányuló rádiópropagandánk hiányosságaira vonatkozó észrevételeivel. A Kulturális Minisztérium áttekinti a Magyarországon sugárzandó rádióműsorok minősége javításának kérdését, hogy információink érdekesebbek, sokoldalúbbak, operatívabbak és meggyőzőbbek legyenek, valamint a zenei és sportadások széles körű felhasználását is.

A Kulturális Minisztérium egyetért a magyar fél azon javaslatával, hogy a közeljövőben Budapesten folytassunk tárgyalásokat, és írjuk alá a Szovjetunió és a Magyar Népköztársaság közötti 1957-es kulturális együttműködési tervet. A minisztérium javasolja, hogy ez év márciusában hét-tíz napra küldjünk szovjet küldöttséget Magyarországra, amelynek legyen tagja G. A. Orvid[929] elvtárs, kulturális miniszterhelyettes (küldöttségvezető), L. V. Dubrovina[930] elvtársnő, az OSZSZSZK oktatásügyi miniszterhelyettese, D. B. Kabalevszkij[931] elvtárs, zeneszerző, V. V. Asztafjev, a Szovjetunió budapesti nagykövetségének tanácsosa és két szakértő.

Kérjük tanulmányozni a Szovjetunió és a Magyar Népköztársaság mellékelt, 1957-es kulturális együttműködési tervét.[932]

Mellékeljük az SZKP KB határozatának tervezetét.

1957. február 21.
A Szovjetunió kulturális minisztere:
Ny. Mihajlov

926 Gyurkovics Mária opera-énekesnőről van szó.
927 Az orosz szövegben: „Pap". Papp Júlia opera-énekesnőről van szó.
928 Gabos Gábor zongoraművészről van szó.
929 Georgij Orvid szovjet trombitaművészről van szó.
930 Ljudmilla Dubrovina, az OSZSZSZK oktatásügyi miniszterhelyettese.
931 Dmitrij Kabalevszkij szovjet zeneszerzőről van szó.
932 A KB reakcióját illetően ld. a 70. sz. iratot.

a) Melléklet

Az SZKP KB határozata a Szovjetunió Kulturális Minisztériumának javaslatáról magyar–szovjet kulturális együttműködési egyezmény megkötésére

Moszkva, 1957. február 21.

1. Elfogadni a Szovjetunió Kulturális Minisztériumának javaslatát, és küldöttséget küldeni Magyarországra, hogy folytasson tárgyalásokat, és írja alá a Szovjetunió és a Magyar Népköztársaság közötti 1957. évi kulturális együttműködési tervet. A küldöttség összetétele: G. A. Orvid (küldöttségvezető), L. V. Dubrovina, D. B. Kabalevszkij, V. V. Asztafjev elvtársak és két szakértő, hét-tíz napra.

2. Engedélyezni a küldöttségnek, hogy a tárgyalások során a Szovjetunió Kulturális Minisztériuma által beterjesztett tervet tekintse irányadónak.

1957. február 21.

b) Melléklet

A Szovjetunió és a Magyar Népköztársaság közötti 1957. évi kulturális együttműködési egyezmény szovjet tervezete

Moszkva, 1957. február 21.

Zene, színház, cirkusz

1. A Magyar Népköztársaságból szovjetunióbeli vendégszereplésre kell meghívni:
   – a *Duna Népi Együttest*: harmincnégy fő, egy-két hónapra (februárban, márciusban);

– a *Zenével és dallal a világ körül* könnyűzenei együttest: húsz fő, másfél hónapra (március);
– a *Magyar Állami Népi Együttes*: kétszáznegyven főig bezárólag, egy-két hónapra a második negyedévben;[933]
– magyar cirkuszművészek csoportját: negyvenöt fő, négy hónapra (április vége);
– a Budapesti Opera és Balett Színházat az 1957–1958-as évadban: háromszáz főig, egy hónapra;[934]
– szólisták csoportját, tizenkét személyig bezárólag, köztük: Gyurkovics, Papp Júlia, Joviczky József, Melis György (énekesek); Kórodi András (karmester), Gabos (zongoraművész), három-négy hétre.[935]

2. Az év folyamán a Magyar Népköztársaságba vendégszereplésre kell küldeni:
– öt főig bezárólag szólistát kísérőkkel együtt, két-három hétre;
– egy szovjet együttest nyolcvanöt főig bezárólag egy hónapra (az év végén).

3. ~~Erkel *Bánk bán*jának színpadra állítása céljából megbeszélésre Moszkvába kell hívni egy rendezőt és egy képzőművészt.~~[936]

4. Moszkvában és Leningrádban meg kell rendezni a Magyar Zenei Hetet. A programba belevenni a klasszikus magyar zeneszerzőket – Erkel, Bartók – és a kortárs zeneszerzőket: Kodály, Szervánszky, Sugár, Kadosa.

5. A Szovjet Zeneszerzők Szövetségével közösen Moszkvában Kodály magyar zeneszerzőnek szentelt estet kell rendezni, és a zeneszerzőt hét-tíz napra meg kell hívni a Szovjetunióba.

6. Az év folyamán színházi és zenei szakemberek küldöttségeinek cseréje tapasztalatcsere céljából, különféle gyűléseken, konferenciákon és különféle színházi bemutatókon stb. való részvételre (öt-hat fő, két hétre).

933 A turnéra valóban sor került. Ld.: Egy hónapig vendégszerepel a Szovjetunióban az Állami Népi Együttes énekkara. *Népszabadság*, 1957. március 12., 4.
934 A bal oldali margón kézírásos kérdőjel.
935 A meghívás megvalósult. Ld.: Papp Júlia és Melis György operaénekesek, valamint Gabos Gábor zongoraművész háromhetes vendégszereplésre a Szovjetunióba utazott. *Népakarat*, 1957. március 30., 4.
936 A 3. pont teljes egészében kézzel kihúzva.

Képzőművészet

1. A magyar képzőművészek Szovjetunióban található festményeiből kiállítást kell rendezni a Szovjetunióban, és a kiállítás megnyitójára meg kell hívni két-három magyar képzőművészt egy hétre.

2. Két magyar képzőművészt két-három hétre meg kell hívni a szovjet képzőművészek kongresszusára.

3. Két-három magyar képzőművészt hét-tíz napra meg kell hívni a nagy októberi szocialista forradalom[937] 40. évfordulója alkalmából rendezett kiállításra.

4. Az év folyamán képzőművészeti küldöttségek, művészettörténészek és muzeológus munkatársak cseréje tapasztalatcsere céljából (négy-öt fő, 10 napra).

Filmművészet

1. Az év folyamán rendezzük meg a két-három legérdekesebb művészfilm bemutatóját: a Szovjetunióban a magyarokét, Magyarországon pedig a szovjetekét, és ezekre a bemutatókra meg kell hívni a másik ország filmes szakmájának képviselőit.

2. ~~Meg kell vitatni egy közös, szovjet–magyar koprodukcióban készülő film lehetőségét.~~[938]

3. Meg kell hívni filmes szakemberek küldöttségét az új egyezmény aláírására.

Kiadói tevékenység és kulturális felvilágosító munka

1. A Magyar Népköztársaságból kulturális felvilágosító munkát végző intézmények küldöttségének munkatársait kell fogadni, négy-öt főt, többek között egy-két könyvtári szakembert három hétre.

2. Ez év harmadik negyedévében kulturális felvilágosító munkát végző intézmények küldöttségének munkatársait kell küldeni a Magyar Népköztársaságba, hogy megismerkedjenek a magyar régészek munkatapasztalatával (két-három fő, két-három hétre).

937 Az orosz eredetiben nagybetűvel.
938 A 2. pont kézzel teljes egészében kihúzva. Az első közös, magyar–szovjet koprodukcióban gyártott film, a Jancsó Mikós rendezte *Csillagosok, katonák* c. alkotás csak jóval később, 1967-ben készült el.

3. Tapasztalatcsere céljából, valamint hogy részt vegyenek a kiadói munka és a könyvkereskedelem kérdéseiről rendezett különféle gyűléseken és konferenciákon, 1957-ben két hétre öt-hat fős küldöttségeket kell cserélni.

4. A nyomdaipari és kiadói munkások háromfős csoportját kell küldeni a Magyar Népköztársaságba, hogy ismerkedjenek a színes nyomtatás tapasztalataival (két-három hétre).

Szakmai anyagok cseréje

Mindkét fél közre fog működni szakmai anyagok cseréjében a színház, a zene, a cirkusz, a képzőművészet, a filmművészet, a kiadói ügyek stb. kérdéseiben, közvetlenül az érdekelt szervezetek között, a másik fél kérése szerint.

Gépelt eredeti. RGANI, f. 5, op. 28, gy. 505, l. 169–176.

68.

Alekszandr Csakovszkijnak, az *Inosztrannaja Lityeratura* főszerkesztőjének feljegyzése Mihail Szuszlovnak, az SZKP KB titkárának a magyarországi események értékeléséről, és a magyar és a szovjet írótársadalom közeledésének lehetőségéről Vercors francia íróval folytatott beszélgetéséről[939]

Moszkva, 1957. február 23.

Titkos

M. A. Szuszlov elvtársnak[940]

Mélyen tisztelt Mihail Andrejevics!

Tegnap (február 21-én)[941] Vercors francia író és felesége volt nálam vendégségben.[942]

Fontosnak tartom, hogy röviden összefoglaljam Önnek a négyórás beszélgetés tartalmát.

939 Megjelent: Standeisky 1994, 158–161.

940 Az irat fejlécén az SZKP KB 1957. február 25-i érkeztető pecsétje látható. A fejléc bal sarkában két kézírásos bejegyzés olvasható: 1. „D. T. Sepilov elvtársnak. P. Ny. Poszpelov elvtársnak. Kérem áttanulmányozni. Meg kell beszélni. M. Szuszlov. II. 26." 2. „Utasítást adtunk Szurkov elvtársnak [hogy ne szervezzenek ilyen találkozót]. D. Sepilov. III. 5." A lap alján kézírással: „Irattárba. [olvashatatlan kézjegy] 57. III. 5. V. Gorbunov III. 6." D. T. Sepilov záradékának nehezen olvasható utolsó sorát Standeisky Éva szövegértelmezése alapján közöljük. Ld. Standeisky 1994, 158.

941 A dokumentum alján eredetileg a február 22-i dátum szerepelt gépelve, de a napszám utolsó számjegye kézírással át lett javítva 3-asra.

942 Az előzményekre ld. a 63. sz. iratot.

A szerkesztők Vercors által említett zürichi találkozójával (1957. szeptember)[943] kapcsolatban élesen bíráltam Silonét,[944] megjegyezve, hogy ő, mint minden renegát, rosszabb a nyilvánvaló ellenségnél is. Ezzel kezdődött a beszélgetésünk politikai témákat érintő része.

Vercors: Formálisan igaza van, Silone a kommunista párt tagja volt, s ön renegátnak tarthatja őt. Számos vonatkozásban eltér a véleményem az övétől, ő a kommunizmus és a Szovjetunió ellensége, én hiszek a kommunizmusban és a Szovjetunióban. Én csak azért nem lépek be a kommunista pártba, mert ismerem magamat, élesen reagálok az igazságtalanságokra, és felteszem, ha belépnék a pártba, majd kilépnék belőle valamilyen oknál fogva, nagy kárt okoznék a kommunizmusnak. Én viszont nem szeretnék renegát lenni. Egyébként én Silonét is, akihez ön ennyire negatívan viszonyul, szubjektíve becsületes embernek tartom, a *L'Express*ben megjelent legutóbbi cikkében kénytelen volt elismerni, hogy a jövő mégiscsak a kommunizmusé.[945] Én a Szovjetunió barátja vagyok, de ha azt kívánja, hogy őszintén beszéljek, nem szeretem a Francia Kommunista Pártot,[946] s bármely megnyilatkozásom, amelyet ön esetleg rosszindulatúnak ítélhet, annak mondanivalója nem a Szovjetunió, hanem a francia kommunisták kritikáját jelenti.

Tudtam és tudom, hogy a kommunizmusé a jövő. Hittem és hiszek a Szovjetunióban, de mindig megráztak azok az igazságtalanságok, amelyeket önöknél és a nemzetközi kommunista mozgalomban láttam (például a Rajk-per). Őszintén szólva feltételeztem, hogy sok-sok év telik még el, amíg önök véget vetnek ezen igazságtalanságoknak, és amikor rájöttem, hogy ez sokkal hamarább bekövetkezett (az SZKP XX. kongresszusa), szívem legmélyén örültem. Ezután önök jóval közelebb kerültek hozzám. De engem és elvbarátaimat megijesztett az, hogy a francia kommunisták nem vonták le a következtetéseket a XX. kongresszusból, s önökhöz hasonlóan nem tértek a párt demokratizálásának útjára. Viselkedésük sok értelmiségit eltaszított a Francia Kommunista Párttól, de még magán a párton belül is forrongást és tagok kilépését váltotta ki. A francia szocialisták, akiket a fő ellenségnek tartok, s akiket ki nem állhatok, nem késlekedtek kihasználni ezt a szakadást arra, hogy eltereljék a nép figyelmét Algériáról... És még ehhez jöttek a magyarországi események... Higgye el, nagyon is értem, hogy katonai, területi és más okok miatt elkerülhetetlenné vált csapataik bevonulása Magyarországra...

Csakovszkij: Mint barát mondom önnek, hogy ezt a megértést én nem fedeztem fel azokban a felhívásokban, amelyeket ön aláírt. Valamikor Wilde[947] azt mondta, hogy egész zsenialitását az életébe fektette, a tehetségét pedig csak a műveibe... Ön minden tehetségét a műveibe fekteti, a felhívásokba pedig legjobb esetben a temperamentumát...

Vercors: Meg kell értenie azt a helyzetet, amiben élek... Meg kell értenie, hogy olvasóim vannak, olyan emberek, akikre támaszkodom... Értsen meg engem... Amikor elhatároztam, hogy a Szovjetunióba utazom, azt kockáztattam, hogy mindezt elveszítem... A barátaim elutazásom előtt azt mondták, hogy a saját temetésemre megyek... A moszkvai francia nagykövet, aki a legutóbbi útjaim során oly nagy tisztelettel fogadott, most nem fogadta el a névjegykártyámat... Az elutazások előtt éppen ezért publikáltam közleményben, hogy vitára indulok a Szovjetunióba... Szörnyű lesz számomra, ha úgy térek haza a Szovjetunióból, hogy semmit nem hozok magammal...

Csakovszkij: Mire gondol pontosan?

Vercors: A fő kérdés a magyar írók kérdése. Ez a kérdés nagyon izgatja a francia s nem is csak a francia értelmiséget. Az én elsődleges célom, hogy „kibékítsem" önökkel a magyar írókat, s ezáltal a Kádár-kormányhoz is közelítsem őket... Éppen most jártam Londonban, ahol találkoztam Ignotus[948] magyar íróval. Igen fontos beszélgetést folytattunk. Ő azt mondta nekem, hogy először is, a magyar emigránsok többségét csirkefogónak és gazembernek, nem pedig

943 Sic! Nyilván elírás a szövegben. Az említett találkozóra 1956. szeptember 24–27. között került sor. Négy nyugati lap szerkesztője, Stephen Spender *(Encounter)*, Nicola Chiaromonte és Ignazio Silone *(Tempo Presente)*, továbbá Georges Bataille *(Critique)* és Maurice Nadeau *(Les Lettres Nouvelles)* az SZKP XX. kongresszusa utáni enyhülés szellemében kötetlen találkozóra hívta az *Inosztrannaja Lityeratura* és a *Znamja* folyóiratok szerkesztőit, A. B. Csakovszkijt és I. I. Anyiszimovot, illetve V. M. Kozsevnyikovot, továbbá egy lengyel és egy jugoszláv folyóirat főszerkesztőjét. Erre részletesen ld.: Александр Чаковский: Встреча в Цюрихе. *Иностранная литература*, 1957, № 2, 219–227.

944 Silone, Ignazio olasz származású svájci író, politikusról van szó. Silone 1956 decemberében olaszul a *Tempo Presente* c. folyóiratban s azzal csaknem egy időben franciául a *L'Express* c. lapban publikálta a *Budapesti lecke* c. írását, amely végleges formában későbbi könyvében, az 1965-ben megjelent *Vészkijáratban* látott napvilágot. Erre részletesen ld.: Madarász 2008, 205–212.

945 Ignazio Silone: Invitation à un examen de conscience. *L'Express*, 1956. december 7., 15–17., 23.

946 Aláhúzás kézírással.

947 Oscar Wilde ír drámaíró, író, költőről van szó.

948 Ignotus Pál publicista, író, lapszerkesztőről van szó.

„szabadságharcosnak" tartja. Másodszor, az ő feltételezése szerint leginkább az távolította el a magyar írókat a Szovjetuniótól és Kádártól, hogy önök fasisztának tartják őket. Ignotus erélyesen szólt: „Hibázhatunk, de nem vagyunk fasiszták!" Ha önök, szovjet írók, nyilvánosan kijelentenék, hogy azért bírálják a magyar írókat, mert feltételezik róluk, hogy megtévedtek, de nem ítélik őket fasisztának, az gyökeresen megváltoztatná a helyzetet...

Csakovszkij: Nem ismerem Ignotust, de vagy téved, vagy szándékosan vezet bennünket félre. Ön tudja, hogy milyen szerepet játszottak a magyar írók a magyar puccsban. Ön tudja, de ha nem is tudja, akkor mint politikusan gondolkodó embernek észlelnie kell, hogy mind a Kádár-kormánynak, mind természetesen a nemzetközi munkásmozgalomnak érdekében állt,[949] hogy a puccs leverése után megnyerje a magyar írókat a szocialista Magyarország építéséhez. Úgy beállítani a dolgot, mintha valaki tudatosan eltérítette volna az írókat a kormánnyal való egységtől azzal, hogy fasisztának bélyegzi őket, és ezt mi tettük, vagy Kádár tette, egyszerűen ostobaság. Sajnos ezek az írók, akik ellenforradalmi szerepet játszottak a felkelésben, akkor is ezt a szerepüket játszották tovább, amikor Magyarország számára az egység és stabilitás élet-halál kérdéssé vált. A Kádár-kormány hetekig és hónapokig nem bántotta ezeket az embereket, időt adott nekik arra, hogy mindent átgondoljanak...

Miért gondolja, hogy nekünk, szovjet íróknak mindezek ellenére kötelességünk lenne kijelenteni a magyar íróknak, hogy eltévedteknek és nem fasisztának gondoljuk őket? Nem lenne logikusabb, hogy a magyar írók maguk jelentsék ki, hogy elítélik a fasiszta összeesküvést, és megpróbálnának magyarázatot adni a viselkedésükre, akár azzal, hogy csak eltévelyedésnek minősítik, és kinyilvánítanák, hogy támogatják a Kádár-kormányt?

Vercors: Látja, mégiscsak figyelembe kell venni azt a körülményt, hogy az önök csapatai léptek Magyarország területére, és nem fordítva... Meg kell értenie a pszichózist. A németekkel vívott előző háború történetében volt egy epizód, amikor az angoloknak, a franciák szövetségeseinek az ügy érdekében tűz alá kellett venniük a francia flottát. Franciák is elestek. Azóta a franciák egy része nagy gyűlölettel viszonyul az angolokhoz...

949 Aláhúzás géppel.

Ezért gondolom úgy, hogy a megbékélés iránti kezdeményezésnek önöktől kell kiindulnia. Éppen ezzel kapcsolatban szeretném elmondani azt a titkolt gondolatot, amivel idejöttem...

Szovjet, francia és magyar írók teljesen zártkörű, nem nyilvános találkozójának megszervezéséről van szó.[950] Ezen francia részről részt vehetne Sartre, Roy,[951] Morgan[952] és én. Magyar részről Veres Péter és Illyés Gyula. Megegyezhetnénk abban, hogy csak a teljes egészében egyeztetett döntéseket hozzuk nyilvánosságra...

Csakovszkij: Lenne néhány kérdésem.

1. Mi a célja és értelme ennek a konferenciának? Nem gondolja, hogy most, amikor Magyarország számára a legfontosabb az lenne, hogy az országban teljes nyugalom legyen, és minden figyelem az alkotómunkára összpontosuljon, egy ilyen konferencia objektíve ürügyül szolgál, hogy „feltépjék a sebeket", valamint újabb beszédekhez és felhívásokhoz. Tudja ön is, hogy az ellenforradalom leverése után közös ellenségeink mindent megtettek annak érdekében, hogy a magyarkérdés ne „merüljön feledésbe", hogy vég nélkül beszéljenek és beszéljenek róla... Ezt tették az ellenségeink, úgymond, más eszközökkel folytatták a háborút. Nem teszünk-e nekik szolgálatot azzal, hogy egy ilyen konferenciát szervezünk?

2. Miért éppen ebben az összetételben kell megszervezni a találkozót? Miért nem más országok részvételével? Úgy kell-e ezt érteni, mint a francia írók közvetítését a szovjet és a magyar írók „békéltetésében"? Törvényszerű-e mindez?

3. Számít-e ön arra, hogy egy ilyen találkozó eredményeként el lehetne fogadni egy közös nyilatkozatot, amely legalább három pontot magában foglalna:

a) Magyarországon előre előkészített fasiszta összeesküvés zajlott, amely Rákosi–Gerő korábbi hibáinak is köszönhetően szélesedett ki?

b) A magyar írók elítélik magatartásukat, bár igyekeznek magyarázattal szolgálni arra?

c) Ezek az írók kijelentik, hogy támogatják a szocializmus építését Magyarországon, és a Kádár-kormányt, legalább megemlítve, hogy hisznek abban, hogy ez a kormány határozottan ki fogja javítani a múlt hibáit?

950 Aláhúzás kézírással.
951 Claude Roy költő, esszéíró, műfordítóról van szó.
952 Claude Morgan író, újságíróról van szó.

Vercors válaszol:

1. Ennek a konferenciának az egyetlen értelme számomra „békét tenni" a magyarkérdésben, hogy önök ismét elnyerjék azon haladó értelmiségiek szimpátiáját, akik elfordultak önöktől a magyarországi események miatt, és végül, és ebben biztos vagyok, a magyar írók közeledése a Kádár-kormányhoz. Az ön aggályai, hogy a találkozót majd kihasználják az ellenségek, megalapozatlanok, mivel már van tapasztalatunk a mindenféle nyilvánosságot nélkülöző találkozók lebonyolításában, és annak résztvevői tudatosan törekedni fognak a fent említett célok elérésére.

2. Azért neveztem meg Franciaországot, mert a dolog úgy alakult, hogy a magyar írók hisznek nekünk, és részvételünk az ügy javára válik. Ugyanakkor nem ellenzem, hogy Olaszország is képviseltesse magát Carlo Levi személyében.

3. Erre a kérdésre nehéz határozott választ adnom. Egyben biztos vagyok: ez a találkozó közelebb hozza a magyar írókat a Kádár-kormányhoz. Már annak a ténye, hogy a találkozó létrejött, valamint csak maga a közlemény, mely szerint – tegyük fel – a résztvevők elhatározták, hogy a jövőben ismét találkozni fognak egymással, komoly hatással jár.

A beszélgetés végén Vercors nyomatékosan kérte, hogy még a szovjetunióbeli tartózkodása alatt adjunk választ javaslataira.

Személy szerint nekem az a benyomásom, hogy Vercors mindenáron és kitartóan, „áttételesen" a következő gondolatokat sugallja:

1. Ő a kialakult helyzet következtében volt kénytelen így és nem másképpen viselkedni Franciaországban.

2. Nagyon szeretne kiutat találni a kialakult helyzetből.

3. Számára elképzelhetetlen, hogy ez a kiút az legyen, hogy egyszerűen ellentétes irányban „elfordul" korábbi nyilatkozataitól.

4. Ezt a fordulatot csak újabb eseményekre alapozva teheti meg, amelyek egyike lehet az általa kigondolt találkozó.[953]

5. Amikor magáról beszél, olyan emberek nevében is szól, mint Sartre, Roy, Morgan.

Azt mondtam Vercors-nak, hogy be fogok számolni ezekről a javaslatairól az Írószövetség vezetőinek.[954]

953 A bekezdés a lap bal hasábjában kézírással kijelölve.
954 A következményekre ld. még a 69. és 74. sz. iratot.

1957. február 22.[955] A. Csakovszkij

2 példányban – J. S.
57. II. 22.
1. – A címzettnek.
2. – Az ügyiratba.

Gépelt eredeti. RGANI, f. 5, op. 30, gy. 236, l. 14–20.

955 A második 2-es számjegy kézírással 3-asra javítva.

69.

Borisz Polevojnak, a Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottsága vezetőjének feljegyzése Vercors francia íróval folytatott megbeszéléséről[956]

(Részlet)[957]

Moszkva, dátum nélkül [1957. február 23.][958]

Vercors (Jean Bruller) francia író B. Ny. Polevojjal folytatott beszélgetéséből[959]

Nagyon nehéz a haladó francia írók helyzete. Mi, Sartre, én és mások alkotjuk a nem kommunista társadalom egyetlen csoportját, amely makacs küzdelmet folytat az algériai háború befejezéséért. De a magyar események megkötötték a kezünket, különösen amiatt, hogy a francia kommunisták, akik 1956 januárjától támogatják Guy Mollet kormányát, megszavazták a felhatalmazás megadását a kormány számára az algériai kérdésben. Értjük, hogy ezt annak reményében tették, hogy ezzel létrejöhet a nemzeti front, de ez egy hiú ábránd volt, amit az azt követő események igazoltak.

Felmerült bennünk az a gondolat, hogy egy eszmecserét szervezzünk, főként a Szovjetunió, Magyarország és Franciaország (azért pont Franciaország, mert a francia haladók már dialógust kezdeményeztek a szovjet írókkal) írói és esetleg más országok egyes képviselői között, hogy valamilyen egyhangú döntést hozzunk a legégetőbb kérdésekben.

956 Megjelent: Standeisky 1994, 162–163.
957 A dokumentumról hiányzik a beszélgetés további része.
958 A datálásra ld.: Vercors szovjetunióbeli tartózkodásának munkanaplója. GARF, f. 5283, op. 8, gy. 351, l. 29–32. Vercors ötvenötödik születésnapja (február 26.) éppen moszkvai tartózkodásának idejére esett, s ennek apropóján aznap a tiszteletére díszebédet szervezett a VOKSZ és a Szovjet Írószövetség, amelyen szovjet részről a VOKSZ reprezentánsai mellett Ehrenburg és Polevoj jelent meg. Noha a munkanapló tanúsága szerint a március 7-i búcsúvacsorát megelőzően ez volt az egyetlen alkalom, amelynek keretében Vercors Polevojjal találkozott, joggal feltételezhetjük, hogy Polevoj és Vercors között négyszemközti találkozó is zajlott február 22-én vagy 23-án.
959 Sic! Azaz: részlet a beszélgetésből. Az előzményekre ld. a 63. és 68. sz. iratot.

Azt kell mondanom, nagy kockázatot vállaltam, hogy éppen itt teszek ilyen kezdeményezést. Az, hogy most a Szovjetunióba jöttem, és a kialakult helyzetben megbeszélést folytatok a szovjet írókkal, és ezek után még üres kézzel is térek haza Franciaországba, diszkreditálni fog engem azon közönség szemében, amely hallgat rám és ránk, haladókra. Az egyik író barátom még azt is mondta nekem: „Az útja a Szovjetunióba a saját temetési menete lesz."

De én és más progresszív írók, a Szovjetunió barátai vállaltuk ezt a kockázatot.

A következő javaslatot terjesztjük elő:

„Hívjunk össze egy konferenciát, amelyre nagyjából a következőket hívjuk meg: Sartre, Vercors, Claude Roy, Claude Morgan, Magyarországról Veres Péter, Illyés Gyula, Szabó,[960] Illés Béla és Madarász, és a Szovjetunióból.[961] Ha más országok képviselőit is meghívjuk, akkor Olaszországból Carlo Levit, Angliából Jack Lindsayt és Doris Lessinget."

Előre meg kellene egyezni abban, hogy a konferencia nem lesz nyilvános, és a róla kiadandó kommüniké csak a résztvevők egyöntetű döntése után jelenhet meg a sajtóban, különben lehetséges, hogy a konferencia nem éri el a kitűzött célt (bár ez kevéssé valószínű). Biztosak vagyunk benne, hogy ha lehetőséget biztosítunk az embereknek, hogy kibeszéljék magukat, és kimondják a kölcsönös sérelmeiket, akkor megállapodásra lehet jutni.

A Szovjetunióba érkezésem előtt 8 napot töltöttem Londonban, és sokat beszélgettem a magyar íróval, Ignotusszal. Ignotus a Petőfi Kör egyik aktív tagja,[962] szerepet játszott az október–novemberi eseményekben, a Nagy–Lukács-csoport internálásáig Magyarországon maradt, majd, félve a megtorlástól, Londonba ment. Az Ignotusszal folytatott beszélgetésekből világossá vált számomra, hogy a magyar írók különösen nehezen viselik, hogy fasisztákként tartják számon őket. Mindebből ítélve, ha a szovjet írók egy ilyen konferencián nyíltan elismernék, hogy magyar kollégáikat nem tekintik fasisztának, hanem egyszerűen csak hibát

960 Minden bizonnyal Szabó Pál íróról van szó.
961 Sic! Nincsenek megnevezve konkrét szovjet alkotók.
962 Ez téves információ. Noha Ignotus 1956. március 29-én szabadult a börtönből, s emiatt elvileg lehetősége lett volna rá, hogy részt vegyen a hivatalosan 1955-ben a DISZ-szervezeteként megalakuló, de érdemi tevékenységet csak az SZKP XX. kongresszusa után kifejtő Petőfi Kör munkájában, valójában egyik vezető testületébe sem választották be, s annak tevékenységében sem játszott aktív szerepet. Börtönből szabadulása után az MTA Irodalomtörténeti Intézetében kapott kutatói állást.

elkövető embereknek, akkor az utóbbiak megbékélnének minden egyébbel, és beleegyeznének, hogy támogassák a jelenlegi magyar kormányt.[963]

Hiba azt gondolni, hogy a magyarkérdés teljes elhallgatása s a párbeszéd hiánya ebben a kérdésben majd odavezet, hogy „Magyarország szelleme" magától eltűnik. Többek között ezt a gondolatot szűrtem le az Ehrenburggal folytatott beszélgetésből.[964] Valójában éppen az ellenkezője fog történni: a „szellem" még nagyobbá növi ki magát.

A konferencia idejét, helyét és összetételét meg lehet vitatni. Annak idején a szovjet barátaimnak írt levélben azt javasoltam, hogy Budapesten gyűljünk össze, de nem ragaszkodom ehhez.

Szeretnék még információhoz jutni Lukács sorsával kapcsolatban. A francia haladó értelmiségieket aggasztja a sorsa, és ha én hazaérkezve teljes bizonyossággal elmondhatnám, hogy Lukács megfelelő körülmények között van, lehetősége van rá, hogy írjon és folytassa a munkáját, akkor ez nagyon jó benyomást tenne Franciaországban, és sokakat megnyugtatna és megbékítene, köztük Sartre-ot is.[965]

A francia értelmiség körében kialakult hangulat jellemzésére a következő tényt is meg tudom említeni. Mielőtt elutaztam volna Franciaországból, Emmanuel d'Astier azt mondta nekem, nem biztos, hogy a hazaérkezésem után a *Libération* főszerkesztői posztján találom majd, mivel „a kommunistákkal egyre nehezebb dolgozni". Igaz, Charles Tillon napokban végbemenő rehabilitációja reményt keltő.[966]

Gépelt másolat. RGANI, f. 5, op. 30, gy. 236, l. 116–118.[967]

963 Az írókonferenciára ld. még a 68. és 74. sz. iratot.

964 A Vercors szovjetunióbeli tartózkodását rögzítő munkanapló szerint két alkalommal is, február 20-án és 25-én, elhagyta Moszkvát, s Ehrenburghoz utazott, minden bizonnyal a Novij Jeruszalimban lévő dácsájába. Ld.: GARF, f. 5283, op. 8, gy. 351, l. 29–32. Vercors 1980-ban interjút adott Ilja Ehrenburg francia biográfusának, Ewa Bérard-nak, amelyben azt állította, hogy 1957. évi szovjetunióbeli tartózkodása idején mindketten kedélyesen kerülték a francia és a szovjet írók között a magyarországi szovjet beavatkozás körül kirobbant konfliktus témáját, és kizárólag az alpesi flóra megőrzésének érdektelen témájáról beszélgettek egymással. Ld.: Bérard 2009, 216.

965 A sors fintora, hogy ugyanazon a napon, amikor Vercors felvetette Lukács internálásának kérdését Polevoj előtt, az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottsága határozatot hozott arról, hogy Lukács György hazatérhet Magyarországra romániai száműzetéséből. Erre ld.: Baráth–Sipos 2006, 420–421. Mivel a végleges kormánydöntés az ügyben még elhúzódott, Lukácsot, a nemzetközi nyomásnak is engedve, április 10-én elsőként szállították haza a Nagy Imre-csoport tagjai közül. Ld.: uo. 447.

966 Aláírás nélkül.

967 Az iratot 1957. február 23-án P. Ny. Poszpelov, a KB ideológiai munkáért felelős titkára egy kézírásos átiratban továbbította M. A. Szuszlovnak, a KB titkárának. Ld.: RGANI, f. 5, op. 30, gy. 236, l. 115.

70.

Ivan Vinogradovnak, az SZKP KB Külföldi Kommunista Pártok Osztálya helyettes vezetőjének és Borisz Rjurikovnak, az SZKP KB Kulturális Osztálya helyettes vezetőjének előterjesztése az SZKP Központi Bizottsága számára Jurij Andropov budapesti nagykövetnek a szovjet–magyar kulturális kapcsolatok fejlesztésére vonatkozó indítványáról

Moszkva, 1957. február 28.

Az SZKP KB-nak[968]

Andropov elvtárs, magyarországi szovjet nagykövet az SZKP KB-hez intézett levelében kifejtette némely elképzelését a szovjet–magyar kulturális kapcsolatok fejlődésének távlatairól, tekintettel az ország belpolitikai helyzetében az utóbbi időben bekövetkezett lényegi változásokra.[969]

A magyarországi szovjet nagykövetség kéri:

– Megbízni a Kulturális Minisztériumot, a Szovjet Tudományos Akadémiát, a VOKSZ-ot, az Egészségügyi Minisztériumot, a Szovjet Írószövetséget, a Szovjet Képzőművészek Szövetségét, a Szovjet Zeneszerzők Szövetségét, hogy vizsgálják meg a kapcsolatok fejlesztésével összefüggő intézkedéseket a Magyar Népköztársaság megfelelő szervezeteivel.
– Megbízni a Külföldi Irodalom Állami Kiadóját, hogy készítsen tervet a magyarból fordított irodalom szovjetunióbeli kiadásáról.
– Megbízni a Kulturális Minisztériumot, hogy válogassa ki a legjobb szovjet mozifilmeket, és küldje Magyarországra.
– Megbízni a Kulturális Minisztériumot, hogy Moszkvában és Leningrádban szervezze meg a Magyar Zenei Hetet, és ez alatt az idő alatt a szovjet

968 Az előzményekre ld. a 64., 65. és 67. sz. iratokat.

969 Ld. a 64. sz. iratot.

közvéleményt meg kellene ismertetni a klasszikus magyar zeneszerzők műveivel.
- A közeljövőben a Nagy Színház színpadán meg kell valósítani a klasszikus magyar opera, Erkel zeneszerző *Bánk bán*jának színrevitelét.
- Adják át Zichy Mihálynak, a XIX. századi magyar festőművésznek a szovjet múzeumokban található képeit magyar szervezeteknek.
- Hívják meg szovjetunióbeli vendégszereplésre magyar zenészek és színészek nagy csoportját.
- Szovjet küldöttséget kell küldeni Magyarországra, hogy a szovjet–magyar kulturális megállapodással összhangban dolgozza ki és írja alá a kulturális együttműködés munkatervét.
- A Szovjetunió és a Magyar Népköztársaság tudományos akadémiái kössenek intézményközi tudományos együttműködési megállapodást.
- Javítani kell a Magyarországra irányuló szovjet rádiópropagandán.
- Engedélyezni kell, hogy a magyarországi szovjet nagykövetség magyar nyelvű folyóiratot vagy időszaki tájékoztató kiadványt adjon ki.
- A nagykövetség rendelkezésére kell bocsátani húsz-harmincezer forintot, hogy anyagi segítséget nyújthasson a párt- és államapparátus volt munkatársainak, akik jelenleg meg vannak fosztva a munkától és a létfenntartás eszközeitől.
- Andropov elvtárs levelével kapcsolatban a Kulturális Minisztérium kibővíti a magyar klasszikusok és úgyszintén a kortárs magyar írók műveinek kiadását. A minisztérium kikérte a követség véleményét, hogy pontosan milyen könyveket kell kiadni a közeljövőben.

A Kulturális Minisztérium meg fogja hívni a Szovjetunióba a magyar filmszervezetek képviselőit, hogy új megállapodást írjanak alá filmek cseréjéről. Már elküldtük Magyarországra a *Karneváli éjszaka,* a *Hosszú út,* a *Tulajdon kezünkkel,* a *Tavasz a kisvárosban, A tizenkettedik órában* című filmet és néhány dokumentumfilmet is.

A Kulturális Minisztérium ez év márciusában és áprilisában Moszkvában és Leningrádban Magyar Zenei Hetet fog rendezni. A koncertprogramba klasszikus és kortárs magyar zeneszerzők műveit vették be. Moszkvában, a Szovjet Zeneszerzők Szövetségével közösen előirányozták, hogy estet szentelnek Kodály

Zoltán[970] zeneszerzőnek. Az estre Magyarországról meg fogják hívni Kodály Zoltánt.

Az SZKP KB korábban, ez év február 12-én elfogadott határozatával összhangban a Kulturális Minisztérium vendégszereplésre hívta meg a Szovjetunióba a *Duna Népi Együttest* és a *Zenével és dallal a világ körül* könnyűzenei együttest, cirkuszművészek csoportját és egyéni szólistákat.

A Kulturális Minisztérium egyetért a budapesti szovjet nagykövetségnek a magyarországi rádiópropaganda hiányosságaira vonatkozó észrevételeivel. A Kulturális Minisztérium megvizsgálja a Magyarországra sugárzott rádióműsorok minősége javításának kérdését, hogy az információnkat érdekesebbé, sokoldalúbbá, operatívabbá és meggyőzőbbé tegyük, valamint a zenei műsorok tágabb körben való felhasználását is.

A Szovjet Tudományos Akadémia Elnökségének közlése szerint ez év márciusának végén Topcsijev[971] elvtárs vezetésével reprezentatív akadémiai küldöttség utazik Magyarországra, hogy intézményközi tudományos együttműködési megállapodást kössön a Szovjetunió és a Magyar Népköztársaság akadémiái között. Andropov elvtárs közölte, hogy az időpont megfelelő a Magyar Tudományos Akadémia számára.[972]

A Kulturális Minisztérium közlése szerint a Nagy Színház a közeljövőben nem tudja megvalósítani a *Bánk bán* magyar opera színrevitelét, mivel a színház alkotóerői Október[973] negyvenedik évfordulójára szánt új bemutatók előkészítésével vannak lekötve.

A Kulturális Minisztérium pótlólag meg fogja vizsgálni a kérdést Zichy Mihály festményei magyar szervezeteknek történő lehetséges átadásáról, és elbírálásra megteszi javaslatait az SZKP KB-nak.

970 Az átírás téves: „Kadaly E."
971 Alekszandr Topcsijev kémikus, akadémikusról van szó.
972 Az A. V. Topcsijev vezette négyfős akadémiai delegáció április 15-től 24-ig tartózkodott Magyarországon. Az MTA és az SZTA közötti tudományos együttműködési megállapodást április 20-án írták alá az MTA székházában. Az aláírási ceremónia során, ünnepélyes keretek között adták át az SZTA 500 000 rubel értékű adományát, döntően a természettudományi kutatásokhoz szükséges műszereket. Az aláírási ünnepségen jelen volt Je. I. Gromov nagykövet is. Erre ld.: A. Ny. Nyeszmejanovnak, az SZTA elnökének tájékoztató feljegyzése az SZKP KB számára. Moszkva, 1957. május 6. RGANI, f. 5, op. 35, gy. 53, l. 36–39.
973 Sic! Az 1917-es októberi bolsevik hatalomátvételről van szó.

Ami a magyarországi szovjet nagykövetség által kiadandó magyar nyelvű folyóiratot és tájékoztató közlönyt illeti, célszerű lenne megbízni a Külügyminisztériumot és a Kulturális Minisztériumot, hogy vizsgálja meg ezt a kérdést, és elbírálásra tegye meg konkrét javaslatait az SZKP KB-nak.

Nem tartjuk célszerűnek teljesíteni Andropov elvtárs kérését a nagykövetségnek kiutalandó húsz-harmincezer forintról, hogy anyagi segítséget nyújtson a párt- és államapparátus volt munkatársainak.

A Kulturális Minisztérium egyetért a magyar fél azon javaslatával, hogy a közeljövőben Budapesten folytassanak tárgyalásokat az 1957. évi kulturális együttműködési terv aláírásáról.

A Kulturális Minisztérium a Magyarországra küldendő alábbi összetételű szovjet küldöttségre tesz javaslatot: G. A. Orvid elvtárs, kulturális miniszterhelyettes (küldöttségvezető), L. V. Dubrovina elvtársnő, az OSZSZSZK oktatásügyi miniszterhelyettese, D. B. Kabalevszkij elvtárs, zeneszerző, V. V. Asztafjev, a Szovjetunió budapesti nagykövetségének tanácsosa és két szakértő hét-tíz napra.

Célszerűnek tartanánk a következő összetételű küldöttséget küldeni: Ny. A. Mihajlov, a Szovjetunió kulturális minisztere (a küldöttség vezetője), F. Sz. Makszimenko,[974] az OSZSZSZK oktatási miniszterhelyettese, D. B. Kabalevszkij és V. V. Asztafjev elvtársak.

Egyidejűleg Mihajlov elvtárs a Kulturális Minisztérium vonalán kéri jóváhagyni a kulturális kapcsolatok tervét Magyarországgal az 1957. évre.[975]

Lehetségesnek tartanánk egyetértésünkről értesíteni a Kulturális Minisztériumot, hogy a vegyes bizottságban a magyar szervezetekkel való tárgyalásokon a tervet kiinduló alap gyanánt használják.

A szovjet küldöttség összetételének változásai egyeztetve vannak Ny. A. Mihajlov elvtárssal és Je. I. Afanaszenko elvtárssal, az OSZSZSZK közoktatási miniszterével.

Az SZKP KB határozattervezete mellékelve.[976]

Az SZKP KB Külföldi Kommunista Pártok Osztályának helyettes vezetője:
I. Vinogradov

974 Életrajzi adatait nem sikerült kideríteni.
975 A bal oldali margón a teljes bekezdés függőleges vonallal kiemelve.
976 Ld. a mellékletet.

Az SZKP KB Kulturális Osztályának helyettes vezetője: B. Rjurikov

1957. február 28.
25/306. titk. sz.

Melléklet

Az SZKP KB Titkárságának határozattervezete szovjet kulturális küldöttség Magyarországra küldéséről és a budapesti szovjet nagykövetség által kiadandó magyar nyelvű lapról

Moszkva, 1957. február 28.

Az SZKP KB Titkárságának határozata
Szovjet küldöttség küldése Magyarországra

1. Elfogadni a Kulturális Minisztérium javaslatát, és folyó év márciusában hét-tíz napra az alábbi összetételű küldöttséget kell Magyarországra küldeni: Ny. A. Mihajlov (a küldöttség vezetője), F. Sz. Makszimenko, D. B. Kabalevszkij, V. V. Asztafjev elvtársak és két szakértő a szovjet–magyar vegyes bizottság ülésére, kidolgozni és aláírni az 1957-re szóló kulturális együttműködési tervet.

2. Megbízni a Külügyminisztériumot és a Kulturális Minisztériumot, hogy tíznapos határidővel vizsgálja meg Andropov elvtárs kérését a szovjet nagykövetség által a Magyar Népköztársaságban magyar nyelven kiadandó újságról és tájékoztató közlönyről, és terjessze a javaslatait az SZKP KB elé.

Gépelt eredeti. RGANI, f. 5, op. 28, gy. 505, l. 176–180.

71.

Borisz Polevojnak és Alekszej Szurkovnak, a Szovjet Írószövetség titkárainak előterjesztése az SZKP Központi Bizottsága számára a magyar és a szovjet írók közötti kapcsolatok helyreállításáról

Moszkva, 1957. március 8.

Az SZKP KB-nak[977] Titkos

A múlt év őszén zajló magyarországi események lerombolták a magyar és a szovjet irodalom közötti, hosszú évekre visszatekintő kapcsolatokat.

Jelen körülmények között a magyarországi helyzet politikai stabilizációja érdekében szükség lenne az irodalmáraink közötti kontaktusok mihamarabbi helyreállítására. Szükségesnek ítéljük, hogy A. B. Csakovszkij, a Szovjet Írószövetség Vezetőségének tagja, az *Inosztrannaja Lityeratura* szerkesztője felhatalmazást kapjon arra, hogy hivatali kiküldetése során kapcsolatba lépjen vezető magyar írókkal. A kapcsolatteremtés fő célja, hogy tisztázódjon annak lehetősége, vajon a közeljövőben meghívható-e a Szovjetunióba magyar írók egy csoportja abból a célból, hogy megtárgyaljuk velük a kölcsönös kapcsolatainkat érintő kérdéseket.

A következő magyar írók meghívását tartanánk célszerűnek: Veres Péter, Szabó Pál, Illyés Gyula, Darvas József, Bölöni György, Nagy Sándor, Illés Béla.

Moszkva, 1957. március 8. A Szovjet Írószövetség titkárai:

977 Az iratot 1957. március 8-án érkeztették az SZKP KB-n. A lap alján, a bal hasábban kézírásos bejegyzés található: „Irattárba. A Magyarországon tartózkodó Dolmatovszkij elvtárs közölte, hogy az MSZMP KB (Kállai elvtárs) úgy gondolja, hogy jelenleg nem célszerű magyar–szovjet írótalálkozót szervezni. Kállai elvtársnak ezt a véleményét teljes egészében osztja Dolmatovszkij elvtárs is. Szurkov és Polevoj elvtársak tudnak erről. 57. IV. 30. V. Leszakov." A lap alján a jobb hasábban kézírásos bejegyzés található, kézírással áthúzva: „Irattárba. A VOKSZ küldöttsége tagjaként Magyarországra utazott Druzin és Dolmatovszkij elvtárs. V. Leszakov." Dolmatovszkij magyarországi missziójára ld. a 75–77. sz. iratokat.

A. Szurkov
B. Polevoj

2 példányban gépelve:
1 – A címzettnek
2 – Az ügyiratba
Gépírónő: J. L.

Gépelt eredeti. RGANI, f. 5, op. 28, gy. 479, l. 169.

72.

Borisz Gorbacsov budapesti nagykövetségi másodtitkár feljegyzése a magyar irodalmi élet átalakulásáról és a magyarországi közhangulatról Kovai Lőrinccel folytatott 1957. március 12-i beszélgetéséről

Budapest, 1957. március 14.

B. V. Gorbacsov naplójából[978]

Titkos. 1. sz. példány
1957. március 14.
81. sz.

Feljegyzés a Kovai Lőrinc magyar íróval folytatott beszélgetésről

1957. március 12.

Ma bejött a nagykövetségre Kovai Lőrinc magyar író azzal a kéréssel, hogy juttassuk el a Mology (Ifjúság) nevű ukrán kiadóhoz rövid életrajzát, mely az Ukrajnában rövidesen megjelenő *Parker matróz igazsága* című regényének kiadásához szükséges. Kovai átadta nekem rövid életrajzát, hogy juttassam el a *Mology* kiadóhoz,[979] majd az ezt követő beszélgetésen a következőkről számolt be.

Ő regényíró. Alapvetően nagyregényeket ír, többek között történelmieket is. Műveit megjelentették Ausztria, az NDK, Svájc, Nyugat-Németország, Lengyelország és számos más ország kommunista kiadói. Regényeinek megjelenése a Szovjetunióban mégis akadályba ütközött. Csak Ukrajnában adják ki egyik könyvét, bár közel sem a legjobbat. 1956 júniusában elküldte Moszkvába a Külföldi Irodalom Állami Kiadójának *A nagy virradat* című regényének kéziratát Vlagyimir Surek[980] fordításában, de mindmáig nem kapott választ. Kovai ezt

978 A feljegyzést 1957. március 30-án érkeztették a KÜM Főtitkárságán és a KÜM 5. Európai Osztályán.
979 A regény végül megjelent: Лоринц Ковaї: *Правда матроса Паркера*. Молодь, Київ, 1957.
980 Életrajzi adatai nem ismertek.

azzal magyarázza, hogy Moszkvában a kiadás előtt álló magyar könyvek recenzeálását „monopolizálta Hidas és Gergely csoportja”,[981] amely „akadályokat gördít a nekik nem tetsző írók útjába”. Mondtam Kovainak, hogy érdeklődhetem a kézirata sorsa iránt, ám ahogy én tudom, Moszkvában nem létezik semmiféle „Hidas–Gergely-monopólium”, a magyar írók között erről terjedő szóbeszéd megalapozatlan. Kovai azt felelte, hogy Hidas Antal neve sok magyar író fülében kellemetlenül cseng, különösen a Szovjetunióban élők körében. Visszautasítják azt a törekvését, hogy a magyar irodalom kérdéseiben „legfelső bíróságként” járjon el, különösen a kortárs irodalom tekintetében, amire állítólag pályázik. Kovai a továbbiakban elmondta, hogy a magyar írók többsége állandó ellenségeskedés és intrikák között él. Ha valakinek sikerül egy évben egynél több könyvet megjelentetnie, írótársai azonnal „igazságtalanságról” kezdenek beszélni, gúnyiratokat fogalmaznak róla. „Életünk elve: író az írónak farkasa” – mondta Kovai. Ez a kommunista írókra is vonatkozik, nagyon kevés köztük az igazi barát. Az elmúlt öt évben például „a vén dogmatikus”, Gergely Sándor[982] volt az írószövetség elnöke, aki egész életében senkiről egy jó szót sem ejtett. Gergely minden tőle telhetőt elkövetett, nehogy Moszkvában azt gondolják, hogy rajta kívül is vannak írók Magyarországon. Illés Béla éppilyen ember. Az írók között sok ilyen elvtelen ember van, „politikai szélkakas”, akik arról írnak, amiről csak kell, csak fizessenek érte. Bár Kovai maga is író, nincs jó véleménnyel a saját közegéről.

Érintve a továbbiakban az írószövetség feloszlatásának kérdését, Kovai úgy jellemezte a kormány intézkedését, hogy az teljes mértékben helyes és időszerű. Az írószövetség már régóta „egy fekély, amely fertőzésként terjedt szét az országban”. Személy szerint Kovai semmiféle csoportosulásban nem vett részt, ma teljesen magányos, és regényeket akar írni, nem pedig politikával foglalkozni, bár az utóbbi időben aktív kommunista volt. Úgy véli, az ő számára előnyösebb, ha távol marad a jelenlegi politikai vitáktól.

Az értelmiségiek és általában a nép közérzetéről beszélve Kovai megjegyezte, hogy hangsúlyozni szeretne egy, véleménye szerint rendkívül fontos körülményt, amelyre sajnos nyíltan soha nem fordítottak figyelmet sem a sajtóban, sem a pártvezetők és a kormánytagok beszédeiben. A nacionalista, „irredenta” hangulatra gondol, amely nézetei szerint a fő, meghatározó tényező Magyar-

981 Kézírással aláhúzva.
982 Kézírással aláhúzva.

ország belpolitikai helyzetében. Erről senki nem beszél nyíltan, de ez így van. A magyar „irredentizmus" (azaz a törekvés Magyarország határainak visszaállítására a trianoni béke megkötése előtti állapotoknak megfelelően, a romániai Erdély, Szlovákia egyes részeinek, a jugoszláviai Bácska és Kárpát-Ukrajna egyes részeinek Magyarországhoz csatolásával) sokkal mélyebb történelmi gyökerekkel rendelkezik, mint ahogyan erről általában beszélnek. A nacionalista beállítottságú magyarok számára, akik az országban többséget alkotnak, legyenek bár értelmiségiek, munkások vagy parasztok, Kovai véleménye szerint sem a szocialista és a kapitalista erők harcának kérdése, sem Magyarország fejlődési útjainak kérdése, sőt még anyagi helyzetük kérdése sem bír olyan jelentőséggel, mint „a nagy Magyarország visszaállításának" kérdése. Az október–novemberi ellenforradalom idején az egyik legnépszerűbb jelszó, amit a felbőszült néptömeg skandált, a horthysta „Nem, nem, soha!" volt. Akkoriban ez egy rövid időre napvilágra került, most azonban elült a tudatok mélyén, de ott van minden magyar tudatalattijában, akár kommunista, akár pártonkívüli.

A magyar „irredentizmus" a trianoni békeszerződés után jött létre, amikor Magyarország elvesztette korábbi területének 71%-át és 12 millió főt a korábbi 20 milliós lakosságából, akik Romániához, Csehszlovákiához és Jugoszláviához kerültek.[983] A második világháborút követően a területe tovább csökkent a csehszlovákiai határmódosítás és Kárpát-Ukrajna Szovjetunióhoz való csatolása következtében.[984] Minden magyar tudja, hogy az ország határain kívül,[985] a közvetlen szomszédban több mint hárommillió magyar él,[986] és Magyarország valaha „nagy ország" volt. Az idősebb generációk számára ez még az iskolapadból ismert, a fiatal nemzedéknek pedig a reakciós professzorok és tanárok vagy a saját szüleik által, bár erről is igyekeznek hallgatni a mai történelemkönyvek.

983 Kézírással aláhúzva.

984 Sic! Az orosz eredetiben. Ebben az állításban két dolog keveredik. A ma Kárpátaljának nevezett földrajzi egységet a trianoni békeszerződés értelmében csatolták Csehszlovákiához. Ennek a területnek a délnyugati sávja az első bécsi döntés értelmében került vissza Magyarországhoz, a többi részét pedig a magyar hadsereg foglalta vissza 1939-ben. A trianoni határokhoz képest tehát 1944–1945-ben Csehszlovákia szenvedett el területi veszteséget, Kárpátalja ekkor került a Szovjetunióhoz. Az 1947. évi párizsi békeszerződés értelmében a korábban a trianoni Magyarországhoz tartozó ún. „pozsonyi hídfőt" és annak három települését elcsatolták Magyarországtól. Ez jelentette a trianoni határokéhoz képest a további területcsökkenést.

985 Kézírással aláhúzva.

986 Kézírással aláhúzva.

ELTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED

Az egyszerű magyarok azt kérdezik: miért él hárommillió magyar a határon túl, és nem találnak kielégítő választ, mert a hivatalos propaganda erről gyakorlatilag semmit nem mond. A reakciósok okosan felhasználják ezt, és támogatják a lakosság „irredenta" hangulatát. Ez nagyon fontos kérdés.[987]

Az értelmiségiek körében hallhatók ilyen beszélgetések. A kommunisták minden népi demokratikus országban nagyon sokat beszélnek a szocialista internacionalizmusról. Ők miért nem érzik át a magyar nép helyzetét? Miért nem törekszenek legalább részlegesen a „trianoni békediktátum" módosítására? Hiszen a bolsevikok annak idején nem ismerték el a trianoni békeszerződést. A proletár internacionalizmusnak az volna a legjobb megnyilvánulása, ha a határokat önként módosítanák Magyarország javára. Értelmiségi körökben számos különféle néprajzi, politikai és gazdasági érv van forgalomban, amely szükségessé teszi a magyar határok felülvizsgálatát.

Kérdésemre, hogy milyen kiutat lát ebből a helyzetből személy szerint Kovai, azt válaszolta, hogy erre nem létezik megoldás. „Ez a mi nemzeti tragédiánk", mondta Kovai. Az „irredentizmus" elvén hozott bármilyen döntés Magyarország számára legalább három ellenséget teremtene. Mindemellett ez amúgy is teljesen lehetetlen. A határok kérdésében a magyar nacionalizmus nem fog megszűnni, de a szocializmus győzelmével fokozatosan enyhül. „Az irredenta gondolat ma még a legkülönbözőbb formákban ott van szinte az összes magyar fejében, és önöknek, szovjet diplomatáknak ezzel számolniuk kell."

Befejezésül arra kértem Kovai elvtársat, hogy mondja el véleményét Révai József *Eszmei tisztaságot!* című cikkéről, amely a *Népszabadság* március 7-i számában jelent meg.[988] Kovai azt felelte, nézete szerint ez „egy provokatív cikk". Elutasításra talált a lakosság valamennyi rétegében. Révai egyáltalán nem érti a helyzetet. Egész idő alatt begubózva ült, és elszakadt a valóságtól. Kádár 1953. november–decemberi működésének kritikája doktriner jellegű. Ezeket a cselekményeket akkor a „forradalmi helyzet" diktálta, a párt nem járhatott el másképp, mert azzal mindent kockára tett volna. Inkább a rugalmasság taktikáját választotta, folyamatosan elfoglalva a reakciótól az egyik pozíciót a másik után, és ez teljesen helyénvaló volt. Révai szemrehányást tesz az MSZMP-nek például azért, amiért a Szikra nevű pártkiadót átnevezték Kossuth Kiadóvá. Ezt azonban

987 Kézírással aláhúzva.

988 Ld.: Révai József: Eszmei tisztaságot! *Népszabadság*, 1957. március 7., 2–4.

az indokolta, hogy a pártirodalomnak jóval kisebb lett volna az olvasótábora, amennyiben a könyvek borítóján a Szikra felirat marad, mint azt követően, hogy a kiadó megkapta a Kossuth nevet. Sok magyar emberből az is szélsőséges elutasítást vált ki Révaival szemben, hogy megpróbálta rehabilitálni Rákosit és Gerőt. A cikk, Kovai véleménye szerint, összességében negatív szerepet játszik, és nem járul hozzá a belső helyzet megszilárdításához.

A beszélgetés utolsó részében Kovai személyes ügyeit tárgyaltuk, ez érdektelen.

Szovjetunió magyarországi nagykövetségének másodtitkára B. Gorbacsov

4 példányban megküldve
1. – Patolicsev elvtársnak
2. – Zamcsevszkij elvtársnak
3. – A Tájékoztatási Bizottságnak
4. – Az ügyiratba.
Gépelte: Beljajeva
57. III. 14.
110. sz.

Gépelt eredeti. RGANI, f. 5, op. 49, gy. 28, l. 200–203.

73.

Borisz Gorbacsov budapesti nagykövetségi másodtitkár feljegyzése az MSZMP kulturális politikájáról és a Táncsics Kör tevékenységéről Gergely Sándorral folytatott 1957. március 22-i beszélgetéséről

Budapest, 1957. március 26.

B. V. Gorbacsov naplójából[989] Titkos. 1. sz. példány
1957. március 26.
99. sz.

Feljegyzés a Gergely Sándor magyar íróval folytatott beszélgetésről

1957. március 22.

V. V. Asztafjev elvtárs engedélyével fogadtam ma Gergely Sándor író elvtársat. Gergely elvtárs azt mondta, tájékoztatni szeretné a nagykövetséget a magyar költészet bizonyos jelenségeiről. Összességében a jelenlegi irodalmi generáció jelentősen javult, ám ahogy korábban is, az irodalmi közeg továbbra is az ellenforradalmi hangulat egyik legfontosabb forrása. Gergely úgy véli, az új kulturális miniszter, Kállai Gyula elvtárs politikája nem eléggé aktív a kulturális élet egyik területén sem, beleértve az irodalmat is, és inkább védekező, mint támadó jellegű. Ez a fajta politika lehetővé teszi az ellenforradalmi erők számára pozícióik megtartását. Vegyük például a színházi életet. Kállai politikája ezen a területen abból indul ki, hogy ne haragítsa magára a reakciós beállítottságú színészeket, kiszolgálja az ízlésüket. Épp emiatt vették le a repertoárról az összes szovjet és orosz színdarabot,[990] ehelyett különféle kispolgári szellemiségű előadásokat játszanak. Vagy vegyük a kiadók ügyét. Az Új Magyar Könyvkiadót átnevez-

989 A feljegyzést 1957. március 30-án érkeztették a KÜM Főtitkárságán és 5. Európai Osztályán.
990 Kézírással aláhúzva.

ték Európa Kiadóra. A szovjet irodalom kiadásáért felelős részleg vezetőjeként meghagytak egy Wessely László nevű egyént, aki szélsőségesen szovjetellenes meggyőződésű. Gergely szavaival ez a Wessely egy „nemzetközi kalandor". A háború előtt Franciaországból érkezett a Szovjetunióba hamis közlekedési mérnöki diplomával, kinevezték egy felelősségteljes hivatalba, de nem tudott megbirkózni a feladattal, hivatali bűntettet követett el, és bebörtönözték. Jelenleg ez az ember van kinevezve az Európa Kiadónál a szovjet irodalom kiadását felügyelő részleg élére. Szovjetellenes meggyőződését ismerve, minden tőle telhetőt elkövet, hogy lehetőség szerint minél kevesebb szovjet könyv jelenjék meg Magyarországon. Egy alkalommal nyíltan kijelentette, hogy Magyarországnak „ki kell köpnie magából" a szovjet irodalmat. És egy ilyen ember felügyeli a szovjet írók műveit megjelentető részleg munkáját!

Gergely úgy véli, mind a párt, mind a kormány személyzeti politikájában sok a hiányosság. Mindmáig régi, 1945 előtti kommunisták százai vannak eltiltva vezető munkakörök betöltésétől, valamint olyan emberek, akik nagy munkatapasztalatra tettek szert a felszabadulás óta eltelt években. Ezeket a személyeket a népi demokratikus berendezkedés vezetőnek nevelte, ám közülük sokan mára munka nélkül maradtak. Igaz, ma már nem ragasztják rájuk a „rákosista" és a „sztálinista" címkét, de a helyzet lényegében mégis változatlan maradt. Számos ilyen dolgozót, akik életkorukat tekintve viszonylag fiatalok, és teljes mértékben képesek az aktív munkára, nyugdíjaztak. A régi pártmunkások közül sokan anyagi nehézségekkel küzdenek. Ezek az elvtársak többször kértek kölcsön Gergelytől pénzt. Neki az a véleménye, hogy azzal a politikával, amit a régi kommunista vezetők tekintetében folytatnak, a párt és a kormány egyúttal a proletárdiktatúra szilárdságát is gyengíti, mivel a fent említett elvtársak korábban és ma is a leginkább kipróbált, tapasztalt és megbízható vezetők. Az ő eltávolításuk csak árt az ügynek.

Gergely március 21-én részt vett egy esten, amelyet a Táncsics Kör szervezett a Magyarországi Tanácsköztársaság 38. évfordulója tiszteletére. Véleménye szerint az est nagyon sikeres volt, több régi kommunistával is szóba elegyedett, akik elégedetlenségüknek adtak hangot a pártnak és a kormánynak a régi káderek vonatkozásában folytatott politikája miatt. A régi kommunisták azt mondják, e tekintetben nagy reményeket fűznek a magyar kormány- és pártdelegáció moszkvai útjához, hogy a szovjet elvtársak elmagyarázzák Kádár elvtársnak és a többi vezetőnek: az ilyen politika káros. Ők nem jövőbeni anyagi támogatást,

kölcsönöket és hiteleket várnak a Szovjetuniótól, hanem ideológiai segítséget és elsősorban elvtársi tanácsokat a régi vezető káderekkel kapcsolatos politika tekintetében, hogy be kell vonni őket az aktív, felelősségteljes munkába.

A továbbiakban Gergely a Táncsics Kör tevékenységét érintette.[991] Azt gondolja, hogy a régi kommunisták, akik ebben a klubban egyesültek, jelentős és szükséges feladatot végeznek. Aktív tevékenységet folytat a Kör írószakosztálya, körülbelül 60 fővel vannak jelen. Ennek ellenére szükségesnek látja néhány negatív észrevétel megtételét is a Táncsics Kör működésével kapcsolatban. Gergely szavaival: a Kör tagjai továbbra is „antisztálinista" tendenciáktól szenvednek, még mindig fájdalmasan fogadják a rehabilitáció kérdését, a személyi kultusz elleni harcot stb. Ez kifejezésre jut a Táncsics Kör kiadványa, a *Magyarország* című lap hasábjain is. A lap korábbi cikkei helyes szempontrendszer alapján íródtak, de gyakran bekerülnek olyan anyagok is, amelyek ismét visszatérítik az olvasókat a korábban már megoldott kérdésekhez, és fölöslegesen állítják előtérbe a régi hibákat.[992] Ez azzal a körülménnyel magyarázható, hogy a Táncsics Kör vezetőségében felülkerekedtek az olyan személyek, akiket a Szovjetunióban annak idején megtorló intézkedések sújtottak, majd rehabilitálták őket. Ennek jegyében áll a Kör vezetése élén Hevesi Gyula akadémikus, aki a Szovjetunióban börtönben

991 A Táncsics Mihály Kör elsősorban a régi, tanácsköztársaságbeli, moszkovita, illegális kommunisták zárt köreként alakult meg 1956 végén Hevesi Gyula akadémikus elnökletével, azzal a céllal, hogy viták, előadások szervezésével, illetve lapjuk, a *Magyarország* segítségével erősítse a pártot az „ellenforradalmi" ideológia leküzdésében. Az MSZMP kezdetben támogatta a munkájukat, de rendkívül szélsőséges, szektás megnyilvánulásaikkal és ambícióikkal hamar átlépték a pártvezetés tűréshatárát is. A kör átszervezésére vonatkozó javaslatok megvitatása egészen 1957 őszéig elhúzódott, majd a PB 1957. november 21-i határozata értelmében a Táncsics Kört a Partizánszövetség keretei közé szorították. A szervezet azonban hamarosan végleg megszűnt. Ld.: Pór–Cseh 1994.

992 A beszélgetés időpontja, azaz március 22. előtt összesen három száma jelent meg a lapnak: március 6-án, 13-án és 20-án. A három lapszám anyagának irodalmi, irodalompolitikai, társadalompolitikai kérdéseket taglaló publicisztikái szinte kivétel nélkül rámutatnak arra, hogy a legfelső politikai vezetés és különösen az ún. Rákosi–Gerő-klikk által elkövetett hibák milyen szerepet játszottak a forradalmi események kibontakozásában. Nehéz tehát megállapítani, hogy Gergely mit ért a „korábbi cikkek helyes szempontrendszerén", és mit a „korábban már megoldott kérdésekhez az olvasót visszatérítő anyagokon". Az irodalompolitikai kérdésekre ld. pl.: Bölöni György: Az irodalom kérdései. *Magyarország*, 1957. március 6., 3.; Lovas Márton: Miért függesztették fel az Írószövetség működését? *Magyarország*, 1957. március 6., 5.; Bauer László–Hevesi Gyula–Hunya István–Matejka Jánosné–Mózes Viktor: Hozzászólás Révai elvtárs cikkéhez. *Magyarország*, 1957. március 13., 3.; V. T.: Vita a Táncsics Kör Társadalomtudományi Szakosztályában az októberi események előzményeiről és jellegéről. *Magyarország*, 1957. március 13., 9.

ült.[993] A vezetőség további tagjai, például Bauer László és Mózes Viktor elvtárs ugyancsak megjárták a Szovjetunió börtöneit, majd később szabadultak. A negyedik vezetőnek, Matejka Margitnak a férje volt börtönben, ő pedig korábban rendkívül fájdalmasan reagált több személy rehabilitációjának hírére. A Táncsics Kör vezetői közül egyedül Hunya István elvtárs nem szenvedett el üldöztetést. Gergely véleménye szerint az összes fent megnevezett személy „jó elvtárs", állhatatos kommunista, habár nem szabadultak meg az „antisztálinizmustól", és ez rányomja bélyegét a Táncsics Kör tevékenységére.[994]

Befejezésül Gergely tájékoztatott, hogy a külföldre menekült ellenforradalmi írók aktivizálták tevékenységüket. Londonban az emigránsokból megszervezték a Magyar Írók Szövetségét, melynek elnöke a széles körben ismert Ignotus Pál, egy szélsőségesen reakciós gondolkodású ember, a feloszlatott Magyar Írók Szövetségének tagja, titkára pedig Pálóczi-Horváth György, aki az ellenforradalom elfojtását követően ugyancsak elmenekült Magyarországról. Ez a „szövetség" látott hozzá az *Irodalmi Újság* című lap megjelentetéséhez, melynek főszerkesztője egy másik emigráns, Faludy György. Az *Irodalmi Újság* első számában Kuczka Péter és Illyés Gyula versei jelentek meg.[995] A „szövetség" megfogalmazta a célját, hogy aktív propagandát kíván folytatni a Magyarországon fennálló rendszerrel szemben, minden eszközzel harcol ellene, anyagi támogatást biztosít azoknak a magyar íróknak, akik üldöztetést szenvedtek el vagy jövedelem nélkül maradtak politikai meggyőződésük miatt. A „szövetség" elhatározta, hogy Magyarországon titokban terjeszteni fogja az ellenforradalmi *Irodalmi Újság*ot. Gergely tudomása szerint a reakciós kiadvány példányai már megjelentek Magyarországon.

A Szovjetunió magyarországi nagykövetségének másodtitkára B. Gorbacsov

4 példányban elküldve
1. – Patolicsev elvtársnak
2. – Zamcsevszkij elvtársnak
3. – A Tájékoztatási Bizottságnak

993 Kézírással aláhúzva.
994 Gergely Sándor is tagja volt a Táncsics Kör Illés Béla, Bölöni György, Rideg Sándor nevével fémjelzett, mintegy hetven főt tömörítő Irodalmi Szakosztályának.
995 Kuczka Péter: *Nyírségi napló* és Illyés Gyula: *Napraforgók* c. verséről van szó. Ld.: *Irodalmi Újság* (London), 1957. március 15., 1., 3.

4. – Az ügyiratba.
Gépelte: Beljajeva
57. III. 26.
128. sz.

Gépelt eredeti. RGANI, f. 5, op. 49, gy. 28, l. 212–214.

74.

V. Szvisztunovnak, a VOKSZ Nyugat-európai Osztálya vezetőjének beszámolója a VOKSZ vezetősége számára Vercors francia író 1957. február 15.–március 8. közötti szovjetunióbeli tartózkodásáról

Moszkva, 1957. március 27.

Információ
Vercors francia író tartózkodásáról a Szovjetunióban
(1957. február 15.–március 8.)

Titkos. 1. sz. példány[996]
1957. március 27.

Vercors (Jean Bruller) francia írót a VOKSZ Francia Tudomány és Kultúra Barátainak Szekciója hívta meg a Szovjetunióba francia festményreprodukciók általa előkészített moszkvai kiállítása kapcsán. Egyúttal Vercors találkozni szeretett volna szovjet írókkal, és megvitatni velük a magyarországi eseményekkel kapcsolatos kérdéseket. Ily módon Vercors két feladatnak szentelte szovjetunióbeli tartózkodását: a kiállítás megszervezésének és a szovjet írókkal való találkozásoknak.[997]

A francia festményreprodukciók kiállítását február 25-én nyitották meg a Moszkvai Filmművészetek Házának kiállítótermeiben. A kiállítás megnyitóján a fővárosi közvélemény sok jeles képviselője jelent meg. Hozzájuk fordulva Vercors többek között azt mondta: „A nemrég történt események sok franciát rendítettek meg, többek között engem is. Egyúttal soha nem hagytam fel azzal, hogy bármennyire is különbözőek legyenek a vélemények, bármennyire is kritikus legyen az időszak, amelyet átélünk, mint például a mostani, minden lehetőt meg kell tenni annak érdekében, hogy a kultúra és a kölcsönös megismerés ne váljanak ezen körülmények első áldozataivá."

996 Az iratot Ny. A. Vizzsilin, a VOKSZ elnökhelyettese juttatta el az SZKP KB-nak 1957. március 27-én. Ld.: RGANI, f. 5, op. 28, gy. 506, l. 135.
997 Az előzményekre ld. a 63. és 68–69. sz. iratokat.

A kiállítás a francia művészeti és amatőr reprodukciók magas színvonalát demonstrálta. Nagy sikernek örvendett a szakértők és a közönség széles köreiben. Február 25-től március 17-ig összesen körülbelül 40 000 ember látogatta meg a kiállítást. Abból a célból, hogy a szovjet nyomdászat is felhasználja a francia szakemberek reprodukciós eljárásainak tapasztalatait a festészet és grafika terén, többek között a Vercors által kifejlesztett reprodukciós módot, több programot szerveztek Vercors számára: a kiállításon megbeszéléseket az Iszkusszstvo Kiadó szakembereivel, a nyomdászati tudományos társaság tagjai kiállításának meglátogatását, illetve egy előadást, amit Vercors tartott a reprodukciós művészetről a VOKSZ-ban (körülbelül 600-an vettek részt rajta).

Vercors a maga részéről nagy érdeklődést tanúsított a szovjet képzőművészetek iránt, főként azok a viták foglalkoztatták, amelyek ezen a téren zajlanak. Vercors részt vett a művészek össz-szövetségi kongresszusának megnyitóján, ellátogatott Kukrinyikszi,[998] Korin, Tisler és Fonvizin alkotóműhelyébe.[999] Egy találkozót is szerveztünk Vercors számára a Szurikov Intézet[1000] diákjaival (a VOKSZ-ban és az intézetben). Vercors-ra nagy benyomást tett a fiatalság művészetek iránti szeretete, az az elvhűség, ahogy a művészeti kérdésekhez viszonyulnak, illetve a külföldi kultúrák iránti élénk érdeklődésük. Egy ilyen találkozó megszervezésére azért is szükség volt, mert a kiállítás egyes látogatóinak kijelentései, illetve egyes beszélgetések alapján esély volt arra, hogy Vercors-ban nem alakul ki hiteles kép a szovjet nép által a művészetek iránt támasztott főbb követelményekről. Így Vercors helytelenül interpretálta a szovjet közvélemény érdeklődését a külföldi művészetek iránt, amiről az alábbi kijelentése is tanúskodik:

„...Úgy érzem, azután, hogy a Szovjetunióban megszervezték az impresszionisták és Picasso kiállítását, semmi olyan nincs a legújabb párizsi művésziskola festészetében, amit az itteni közönség nem értene vagy nem fogna fel..."

Vercors kívánsága kapcsán, hogy kapcsolatba szeretne lépni szovjet írókkal, a következő írókkal szerveztünk számára találkozót: A. A. Szurkov, K. M. Szimonov, B. Ny. Polevoj, K. A. Fegyin, A. B. Csakovszkij. Vercors többször beszélt I. G. Ehrenburggal is.

998 Három szovjet grafikus közös alkotói művészneve. A művészcsoport neve a három képzőművész: Mihail Kuprijanov, Porfirij Krilov és Nyikolaj Szokolov nevéből alkotott mozaikszó.
999 Pavel Korin, Alekszandr Tisler és Artur Fonvizin szovjet grafikusokról, festőkről van szó.
1000 Az 1948-ban alapított V. I. Szurikov Moszkvai Állami Művészeti Intézetről van szó.

Vercors közlendőjének lényege az írókkal folytatott beszélgetések során az a javaslata volt, hogy állítsák helyre a párbeszédet a szovjet írókkal a magyar értelmiség helyzetének kérdésében, és ennek kapcsán szervezzenek egy találkozót Budapesten a szovjet, a magyar és a francia írók képviselői számára, hogy kötetlen eszmecserét folytassanak a sajtó informálása nélkül.

A szovjet írókkal folytatott beszélgetések során Vercors a következő érveket hozta fel. Vercors helytelennek tartja, hogy a szovjet írók megszakították a párbeszédet a magyarkérdésben, és nem reagáltak a francia írók felhívására[1001] (az a szovjet írók *A teljes igazságot látni!* című, a *Litye raturnaja Gazeta*ban publikált nyílt levele[1002] után jelent meg). Ezzel, ahogy Vercors elmondta a K. M. Szimonovval folytatott beszélgetése során, egyes francia írók „kénytelenek lettek" szolidaritást vállalni ebben a kérdésben a magyar értelmiség tekintélyes részével, és ez megítélése szerint kárt okozott a szovjet és a francia írók kapcsolatában. A szovjet, francia és magyar írók találkozója más országok (talán Anglia és Olaszország) két-három írójának lehetséges részvétele mellett sok tekintetben hasznos lenne. Vercors úgy gondolja például, és erről többször is beszélt, hogy „ha a szovjet írók nyíltan beismernék egy ilyen konferencián, hogy nem tekintik az eseményekben részt vevő magyar írókat fasisztának, hanem csupán olyan embereknek, akik hibát vétettek, akkor utóbbiak megbékélnének minden egyébbel, és beleegyeznének, hogy támogassák a jelenlegi magyar kormányt". „Hiba azt gondolni – mondta Vercors a B. Ny. Polevojjal folytatott megbeszélésén –,

1001 A *L'Express* c. hetilap november 9-i számában Jean-Paul Sartre egy terjedelmes interjút adott, amelyben részletesen is kifejtette álláspontját a magyarországi forradalom, illetve a szovjet beavatkozás kapcsán. Ebben felszólította a francia értelmiséget, hogy szakítsanak meg minden kapcsolatot szovjet partnereikkel. Nem sokkal ezután a *France Observateur* c. lapban jelent meg Vercors cikke, amelyben kiállt a kapcsolatok megőrzése mellett a szovjet írókkal, a szovjet néppel és a francia kommunistákkal. Vercors-nak nem volt igaza, hiszen Ehrenburg reagált felhívására: kifejtette, hogy meg kell különböztetni azokat a francia írókat, akiknek pusztán a véleménye nem egyezik a szovjet írók véleményével azoktól a francia íróktól, akik a Szovjetunióval való kapcsolatok megszakítása mellett szállnak síkra. Ld.: Илья Эренбург: Письмо в редакцию. *Литературная газета*, 1 декабря 1956 г., 4.

1002 A *Litye raturnaja Gazeta* november 22-i számában harmincöt szovjet író aláírásával nyilatkozatot tettek közzé, amelyben elítélték a francia írók november 8-i, a szovjet beavatkozást elítélő felhívását. Ld.: Видеть всю правду! Открытое письмо французским писателям, опубликовавшим во «Франс Обсерватэр» заявление против «советского вмешательства». *Литературная газета*, 22 ноября 1956 г., 1. A lap november 24-i számában újabb harminc író – köztük Ilja Ehrenburg is – csatlakozott társaik két nappal korábbi nyilatkozatához. Ld.: В редакцию «Литературной газеты». *Литературная газета*, 24 ноября 1956 г., 1.

hogy a magyarkérdés teljes elhallgatása és a párbeszéd hiánya ebben a kérdésben majd oda vezet, hogy »Magyarország szelleme« magától eltűnik. Többek között ezt a gondolatot szűrtem le az Ehrenburggal folytatott beszélgetésből. Valójában éppen az ellenkezője fog történni: a »szellem« még nagyobbá növi ki magát."[1003]

Vercors közölte: sok francia író várja, hogy kapcsolatba léphessen a szovjet írókkal a nevezett találkozó keretében azért, hogy egyezségre jusson velük az eszmecsere folytán, mivel másként nincs lehetőségük arra, hogy enyhítsenek a magyarországi események utáni első időben elfoglalt erőteljes álláspontjukon, amit egyesek közülük már sajnálnak (Vercors többek között Sartre-ot említette).

Vercors a szovjetunióbeli tartózkodásának végén szovjet írók tekintélyes létszámú csoportjával találkozott a Szovjet Írószövetség titkárságán.

Ezen a találkozón az írók megegyeztek Vercors-ral, hogy helyreállítják a kapcsolatokat a francia írókkal, szükség esetén akár még a magyarkérdésben is. Vercors elégedett volt azzal, hogy közölték vele, A. B. Csakovszkij a közeljövőben Magyarországra utazik, hogy kapcsolatot teremtsen a magyar írókkal.[1004] Vercors tudtára adtuk, hogy A. B. Csakovszkij útjának eredményeitől függően – amelyekről tájékoztatni fogjuk – vitatjuk majd meg a magyar írókkal való további kapcsolatok kérdését. Vercors, egyes kijelentéseiből ítélve, továbbra is abban reménykedik, hogy létrejön ez a találkozó Budapesten.

A rádióban Vercors a francia hallgatóknak kifejtette, hogy nagyon elégedett a szovjetunióbeli útjával, s többek között a következőket jegyezte meg az írókkal folytatott beszélgetései során: „Bizonyára most még korai, hogy megvonjuk ezeknek a megbeszéléseknek a mérlegét. Elég elmondani, hogy ezek a megbeszélések minden esetben nemcsak baráti jellegűek, hanem kivétel nélkül mindkét részről őszinték is voltak. Úgy vélem, hogy a szellemiek tekintetében már csak ez az egy tényező garantálja az országaink közötti kapcsolatok tartósságát a jövőben. Itt, Moszkvában egyszer sem hallottam dogmatikus jellegű kijelentéseket vagy egy-egy kérdés megvitatásának elutasítását, amit nekem egyesek Franciaországban jósoltak az elutazásom előtt. Éppen ellenkezőleg, megértettem, hogy ezek az események itt is felizgatták az embereket, és szükségessé vált egyes kérdések megválaszolása. Beszélgetőpartnereim másként válaszoltak ezekre a kérdésekre,

1003 Ld. a 69. sz. iratot.

1004 Csakovszkij vagy más szovjet író szovjet részről kezdeményezett látogatását és lehetséges magyarországi fogadtatását illetően ld. a 71. és 88. sz. iratot.

mint a francia írók, de nemcsak őszinte figyelemmel hallgattak meg, hanem kérdéseikkel engem is arra késztettek, hogy őszintén feleljek nekik."

Többszöri nyilvános kijelentéseiből és a VOKSZ munkatársaival folytatott beszélgetéseken tett megnyilatkozásaiból ítélve Vercors elégedett volt útjának eredményeivel. A Szovjetunióból azzal a meggyőződéssel utazott el, hogy szükség van a sokoldalú kulturális kapcsolatokra a Szovjetunióval, s azok reális lehetőségeket tartogatnak. Vercors többször kijelentette elutazása előtt, például a Szurikov Intézetben tett látogatása során, hogy minden erőfeszítést megtesz annak érdekében, hogy szélesedjenek a Szovjetunió és Franciaország közötti kulturális kapcsolatok, és minden tőle telhetőt megtesz annak érdekében, hogy a francia közvélemény megismerkedjen az orosz klasszikus és szovjet kultúrával, például bemutatásra kerüljenek Franciaországban az orosz klasszikus és szovjet képzőművészetek, egy ilyen kiállítás megszervezését nagyon hasznosnak tartaná.

Meg kell jegyezni, hogy Vercors nem egy alkalommal nagyon élesen nyilatkozott a hivatalos francia körökről, amelyek ellenséges álláspontot képviselnek a Szovjetunióval való kapcsolatok fejlesztése terén, ami abban is kifejezésre jutott, hogy a moszkvai francia nagykövetség mellőzte Vercors-t: egyszer sem hívták meg a nagykövetségre, noha otthagyta a névjegykártyáját, a kiállítás megnyitóján a nagykövetség részéről csak egy nagykövetségi titkár volt jelen.

A VOKSZ Nyugat-európai Osztályának vezetője: V. Szvisztunov[1005]

5 – T. Sz.
1 – Az SZKP KB-nak
1 – Külügyminisztérium – V. A. Zorin elvtársnak
1 – Szovjetunió franciaországi nagykövetének – Sz. A. Vinogradov[1006] elvtársnak
2 – Az ügyiratba

Gépelt eredeti. RGANI, f. 5, op. 28, gy. 506, l. 136–138.

1005 Életrajzi adatai nem ismertek.
1006 Szergej Vinogradovról, a Szovjetunió párizsi nagykövetéről van szó.

75.

Jevgenyij Dolmatovszkij szovjet költő első levele Jurij Zsukovnak, a Minisztertanács Nemzetközi Kulturális Kapcsolatok Állami Bizottsága elnökének magyarországi tartózkodásáról és a magyarországi irodalmi életről[1007]

Moszkva, 1957. április 9.

B. Polevojnak tájékoztatás céljából továbbítjuk

A Szovjetunió Minisztertanácsának Nemzetközi Kulturális Kapcsolatok Bizottsága
Zsukov elvtársnak

Nem mondhatom, hogy kilencnapi[1008] magyarországi tartózkodásom alatt sikerült kiigazodnom az itteni írói körökben, de nézetem szerint mostanára a következő helyzet alakult ki.[1009]

Írók népes csoportja, amelybe a legismertebbek, itt „népieknek" nevezettek tartoznak, Illyés Gyula, Veres Péter, Szabó Pál, s amely nagy szerepet játszott a feloszlatott írószövetségben,[1010] ha lehet így fogalmazni, aktívan hallgat. Nem alaptalanul tekintik őket olyan csoportnak, amelyik a maga idejében ideológiailag előkészítette Nagy Imre visszatérését a hatalomba, most pedig várakozó álláspontra helyezkedik. A csoportból Németh László, a nagy író áll hozzánk legközelebb. Voltam nála, sokáig beszélt.[1011] Németh kapcsolatokat és baráti viszonyt kíván a szovjet írókkal. Azt beszélték róla, hogy nem fogja elfogadni a

1007 Magyarul először megjelent: Babus 2000, 87–89. Valamint: Babus 2007/c, 61–64.
1008 Dolmatovszkij április 1-jén érkezett, s pontosan egy hónap múlva, május 1-jén hagyta el az országot.
1009 Erre ld. még a 76–77. sz. iratokat.
1010 Münnich Ferenc belügyminiszter 1957. január 18-án előbb csak felfüggesztette, majd április 21-én feloszlatta a Magyar Írók Szövetségét.
1011 Három magyar újságíró társaságában április 7-én Sajkódon látogatta meg Németh Lászlót. Vö. Dolmatovszkij 1957, 27–28.

Kossuth-díjat, de nem ez történt. Németh csak azt kérte levélben, hogy ne ünnepeljék, és ne írjanak neki gratuláló leveleket, mivel beteg (magas a vérnyomása). Valóban beteg,[1012] de jelen esetben nem a betegségről van szó, hanem arról, hogy Németh fél, hogy Illyés, Veres és a többiek szakítanak vele, ha aktív politikai álláspontra helyezkedik.

Voltam Illyés balatoni nyaralójában, ahol azt mondták, nincs otthon, és nem tudni, hogy mikor lesz. Távoznom kellett, mivel a házba nem hívtak be. Illyés nemrég volt Münnichnél, és kérte, hogy engedjék szabadon Zelk és Háy írókat.[1013] Ez után a látogatás után azt mondta, hogy senkit sem kíván látni, és elutazott a Balatonra. Itt volt négy cseh író Jiři Marek vezetésével. Illyés elutasította, hogy fogadja őket. Siklósi[1014] kormánybiztos, a Fehér Könyv összeállítója és Lovas,[1015] a KB munkatársa úgy tartják, hogy Illyés a kulcs a „népiek" csoportjához, az ő álláspontjától sok függ majd.

A nyugati reakció minden eszközzel igyekszik támogatni Illyést, Kuczkát és másokat, hangsúlyozva, hogy ezek visszafordíthatatlanul az ő táborukban vannak. Március 15-én Münchenben megjelent az *Irodalmi Újság* (így hívták az eseményekig[1016] a Magyar Írók Szövetségének lapját), az áruló Enczi szerkesztésében, aki Budapesten a lap szerkesztője volt. A lapban közölték Illyés és Kuczka verseit (igaz, nem újakat, ezek újraközlések).

Az óvatos, de nem ellenséges álláspontot képviselő Király István[1017] kritikus beszámolt nekem Kuczka Péterrel folytatott beszélgetéséről. Megtudván, hogy Kuczka verseit kinyomtatták Münchenben, Király felhívta telefonon, és megkérdezte, hogy mit szól hozzá. Kuczka azt válaszolta, hogy nagyon fel van háborodva, de nem fog tiltakozni, mert... „őt ellenforradalmárnak tartják Budapesten és Moszkvában". „Amíg engem ellenforradalmárnak neveznek, semmit sem szándékozom tenni" – jelentette ki Kuczka barátjának, Királynak.

A közelmúltban visszatért Budapestre két irodalmár, akik Franciaországban, Angliában, Svédországban, Finnországban, Lengyelországban és Csehszlovákiában jártak „az írók segítségéért". Jellemző, hogy Siklósi Norbert, a feloszlatott írószövetség kormánybiztosa úgy beszélt nekem erről, mint egy „természetes eseményről". Az utazás a Magyar PEN Club révén valósult meg. Imre Gyula[1018] és Fábián Zoltán külföldön semmiféle tényleges segítséget nem kapott, de feltehetően aktív szovjetellenes propagandát fejtett ott ki. Ők egyebek közt azt állítják, egy amerikai tudósító azt mondta nekik Párizsban, hogy „mivel Kádár megszilárdította a pozícióját, a Nyugat nem fog segíteni a magyar íróknak, mivel a Nyugat érdeke az, hogy a Szovjetunió testén legyen egy olyan üszkösödő seb, mint Magyarország".[1019]

„Szélsőjobboldali szárnynak" itt Déry Tibor csoportját nevezik. Közéjük sorolják Benjámin Lászlót, a letartóztatott Háy Gyulát és Zelk Zoltánt. Érdekes megjegyezni, hogy Tamási Lajos költő, a november 2-án megjelent *Piros a vér a pesti utcán* című ellenforradalmi vers szerzője a napokban jelentkezett a pártba (korábban ő volt az írószövetség párttitkára). Alapítottak egy új folyóiratot, a *Kortárst*.[1020] Beszéltem Földeák Jánossal, a folyóirat szerkesztőjével.[1021] Azt mondja, hogy a párt azért alapította a folyóiratot, hogy a megtévedt íróknak lehetőséget adjon hibáik kijavítására. A folyóiratban Veres és mások fognak publikálni. Az első szám a napokban jelenik meg,[1022] korai még ítéletet mondani róla, de jellemző, hogy a folyóirat körül már fellángolt a harc. Április elsején

1012 1957 elején Németh Lászlót súlyos hipertóniával a balatonfüredi szívkórházban kezelték.
1013 Zelk Zoltánt és Háy Gyulát 1957. január 19-én tartóztatták le. Aznap ugyanerre a sorsra jutott Lengyel Balázs és Tardos Tibor, valamint két újságíró, Lőcsei Pál és Novobáczky Sándor.
1014 Siklósi Norbertről, az írószövetség és a MÚOSZ kormánybiztosáról van szó.
1015 Lovas Márton újságíró, író, műfordítóról van szó. 1957 márciusában *Mi történt Budapesten 1956. október 23-tól november 4-ig?* c. brosúrát tett közzé, amelyet bevontak, mert az „ellenforradalmat" demokratikus népmozgalomnak tüntette fel. Ebből a tényből azonban hiba lenne arra következtetnünk, hogy Lovas azonosult a magyar nép szabadságharcával. Nem, mindössze „lemaradt egy brosúrával", és később véleményét engedelmes csinovnyikként „rugalmasan" a hivatalos pártállásponthoz igazította. Szovjetunióbeli emlékeit *Magyar voltam a Gulagon* (Budapest, 1989) c. kötetében írta meg.
1016 Sic! Dolmatovszkij így nevezi a forradalmat.
1017 1957. január 13-án a *Népszabadság*ban harminchat író hitet tett a Kádár-kormány mellett, köztük Király. A dokumentumot olyan ortodox sztálinisták neve fémjelzi, mint Bölöni György, Goda Gábor, Várnai Zseni, Waldapfel Imre és Waldapfel József. Király álláspontját tehát bajos lenne ellenségesnek nevezni.
1018 Életrajzi adatait nem sikerült kideríteni.
1019 Fábián Zoltán 1958-ban megjelent útinaplójában is idézi az amerikai újságíró szavait: „Uram, Magyarország seb a Szovjet testén, és az a fontos, hogy ez a seb minél mélyebb legyen, s minél lassabban gyógyuljon. Ezért nem adunk mi sem segélyt, sem kölcsönt." Ld.: Fábián Zoltán: *Íme, Európa (Napló helyett)*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1958, 207.
1020 Az orosz szövegben következetesen hibásan: „Kortárzs".
1021 A Németh Lászlónál tett látogatás napján, április 7-én az írószövetség balatoni nyaralójában találkoztak. Ld.: Dolmatovszkij 1957, 29. A *Kortárs* végül Darvas József és Tolnai Gábor szerkesztésében indult meg. Úgy hírlett, hogy Földeák az „áprilisi tréfa" miatt mondott le szerkesztői megbízatásáról. Ld.: Fodor 1986, 490.
1022 Végül csak szeptemberben látott napvilágot.

valaki telefonált a távirati irodába, és közölte a folyóirat első számának állítólagos tartalmát. Hittek a telefonhívásnak, és a lapokban megjelent ez a hamis hír. Mondok egy példát, hogy érthető legyen ez az „áprilisi tréfa".[1023] A tartalom szerint Tamási Lajos az *Én vétkem* című versével fog szerepelni, a művek többi kieszelt címe hasonló szellemben fogant.[1024] Gyorsan elterjedt a hír, hogy ebben a Táncsics Kör tagjainak a keze van[1025] (erről a körről lentebb lesz szó).

Ismétlem, nem tudok ítéletet mondani a folyóiratról, még nem jelent meg. Szerkesztője, Földeák, kommunista, hajdanában illegális kommunista volt. Az íróról vallott nézete ilyen: „Az író a társadalmi élet élesztője kell hogy legyen." Elég nagy zűrzavar van a fejében.[1026]

Most a Táncsics Körről. Ez a régi kommunisták köre. Illés Béla szerint az irodalmi szekciójában körülbelül 70 ember van. Illés úgy tartja, hogy ez az a szervezet, amelyik hamarosan átalakul az új írószövetséggé.[1027] Ugyancsak ő mondja, hogy a körben „balos hangulat" uralkodik.

Ebbe a csoportba tartozik: Illés Béla, Gergely Sándor, Madarász Emil – mindegyik régi moszkvai ismerősünk. Úgyszintén Ady Endre barátja, Bölöni, az idős író. Ő sokáig Párizsban élt, s francia írókkal áll kapcsolatban. Bölöni kommunista. Ő a PEN Club elnöke.

Fodor Józsefet, Rideg Sándort, Barabás Tibort nevezték még meg nekem. Budapesti tartózkodásom második napján[1028] ezen elvtársak meghívására az *Élet és Irodalom* szerkesztőségében jártam (két száma jelent meg).[1029] Beszéltem Bölönivel, Illéssel, Sándor Kálmán dramaturggal, Rajcsányi Károly szerkesztővel. Az az érzésem, hogy ezek az elvtársak teljesen engesztelhetetlenek Illyéssel, Veressel és az összes „népivel" szemben, nem is beszélve a középnemzedék azon íróiról, akik aktívan tevékenykedtek az írószövetségben.[1030]

„Semmilyen kompromisszum nem lesz" – mondta nekem Sándor Kálmán. „Az önök *Lityeraturnaja Gazetája* hiába írta, hogy Veres józanul értékeli a helyzetet."[1031] A még meg nem jelent folyóiratról, a *Kortárs*ról azt mondták nekem az *Élet és Irodalom* szerkesztőségében, hogy ez az ellenforradalom újabb támasza lesz. A Táncsics Kör irodalmárjai önmagukat tartják a magyar irodalom egyedüli képviselőinek.

Így fest a kép.

Érdekes tényt közöltek itt velem, amely megvilágítja Jean-Paul Sartre aktivitását a magyarkérdésben. Közeli barátja, Fejtő Ferenc párizsi magyar emigráns van nagy hatással Sartre-ra.

Tehát az irodalmi helyzet Budapesten rendkívül bonyolult. A tudós értelmiség körében az erők összefogása sikeresebben folyik.

Arra a szilárd meggyőződésre jutottam, hogy a magyar–szovjet írótalálkozót megtartani most még korai. Ugyanez a véleménye a szóban forgó kérdéskörrel foglalkozó követségi elvtársaknak is. Ha nálunk úgy döntenek, hogy csak a Táncsics Körre támaszkodnak, akkor a találkozó akár azonnal megrendezhető, de én úgy gondolom, hogy ennél az asztalnál nekünk szükségünk lenne Illyésre, Veresre, Szabóra, Királyra is.

1023 A *Népszabadság*ban a következő hír jelent meg az esetről: „Az MTI belföldi szerkesztősége hétfőn provokatív »április 1-i tréfa« áldozata lett. Ismeretlen egyén, aki tisztában van a Magyar Távirati Iroda munkájának mechanizmusával, telefonon közleményt adott le a közeli napokban megjelenő *Kortárs* c. folyóirat első számáról. Az ismertetőt álnévvel és az *Élet és Irodalom* c. lap telefonszámával jelölte meg. A szerkesztőség az ellenőrzést elmulasztotta, és így jelenhetett meg a kedd reggeli újságokban az új lapról a teljesen hazug, valótlan, előzetes ismertető. Az MTI vezérigazgatója az ügyben fegyelmi vizsgálatot indított." Ld.: A Magyar Távirati Iroda közleménye. *Népszabadság*, 1957. április 3., 9.

1024 Az MTI hír a következő „beszélő" címekkel harangozza be a *Kortárs*t: Veres Péter: *Biztató távlatok felé;* Darvas József: *A hintáslegény;* Urbán Ernő *Kisalföldi jegyzetei;* Mesterházi Lajos: *Felhős égbolt;* Tamási Lajos: *Én vétkem.* A címek találóan jellemzik íróik korabeli szóhasználatát, és utalnak politikai magatartásukra. Ld.: Megjelenik a Kortárs. *Népszabadság*, 1957. április 2., 9.

1025 A pesti szájhagyomány úgy tudja, hogy Karinthy Ferenc követte el a csínyt. Ld.: Standeisky 1996, 221.

1026 Könyvében Dolmatovszkij eléggé keresetlen szavakkal mond véleményt Földeákról: „Úgy vélem, hogy Földeák tévelygései több magyar íróra is jellemzőek." Ld.: Dolmatovszkij 1957, 29.

1027 Illés Béla a többi „táncsicsoshoz" hasonlóan nem vette észre, hogy a Kádár-kormány szabadulni igyekszik tőlük. Az írószövetség csak 1959. szeptember 25-én alakult újjá.

1028 Április 2-án.

1029 Első száma 1957. március 15-én, a második március 29-én jelent meg. Főszerkesztője a „táncsicsos" Bölöni György volt.

1030 Szemrehányásait igen kíméletes formában, de könyvében is megfogalmazza: „Az *Élet és Irodalom*nak össze kell fognia az egészséges irodalmi erőket. Szerintem azonban a szerkesztői nem mindig tanúsítanak elegendő rugalmasságot a múltban ideológiailag megingott írók iránt." Ld.: Dolmatovszkij 1957, 64.

1031 Sándor Kálmán nyilván Lovas Márton 1956. december 22-én megjelent, *Magyar írók felelőssége* c. cikkének egyik mondatára céloz: „[…] az első napok káosza után az írók nézetei tisztulnak, elkezdődik a politikai kijózanodás folyamata. Ebben kétségkívül nagy szerepet játszanak az olyan pártonkívüli paraszt írók, mint Veres Péter és Illyés Gyula, akik világosan látják és józanul vizsgálják a tényeket." Vö. Ловаш, Мартон: Ответственность венгерских писателей. *Литературная газета*, 22 декабря 1956. г. 1., 4.

Lovas, a KB munkatársa szerint meg kell várni a letartóztatott írók ügyében folytatott nyomozás végét. Az ügynek biztosítandó nyilvánosság jó néhány író véleményében idézhet elő változást.

Tegnap hirdettek ítéletet abban az egy hónapja zajló perben, amelynek vádlottjai között volt Obersovszky[1032] újságíró, Gáli[1033] dramaturg (1 évre ítélték).

Felteszem, hogy Lukács visszatérésének szintén lesz jelentősége.[1034]

Most fennáll az a reális veszély, hogy azok az írók, akik nem tagjai a Táncsics Körnek, megtagadják a részvételt a találkozón, vagy pedig ha valaki eljön közülük, viszont olyan álláspontot foglal el, amiből nem sok hasznunk lesz. Budapesten az élet normalizálódása nem napról napra halad, hanem szó szerint óráról órára. Ez feltétlenül hatással kell hogy legyen az írókra, akik jelenleg várakozó álláspontra helyezkedtek.

Okvetlenül szükségesnek tartom, hogy a Szovjet Írószövetség haladéktalanul szervezze meg a személyes kapcsolatok helyreállítását, egyes szovjet írók levelezését magyar írókkal.

1032 Az orosz eredetiben „Обершовски" (Obesrovszki). Obersovszky Gyula költő, író, újságíróról van szó.

1033 Gáli József író, dramaturgról van szó. Dolmatovszkij adata nem pontos. Gálit egy évre ítélték, majd a Legfelsőbb Bíróság a Magyar Népköztársaság államrendje ellen irányuló szervezkedés vádjával halálra ítélte. A nemzetközi tiltakozás hatására ítéletét felfüggesztették, és tizenöt év börtönbüntetést kapott.

1034 Lukács György és felesége 1957. április 11-én tért vissza a romániai házi őrizetből, Snagovból. Lukács a budapesti jugoszláv nagykövetségről 1956. november 22-én elrabolt Nagy Imre-féle csoporttal került Romániába. Több oka volt, hogy Lukács korábban térhetett haza, mint a többiek. Az egyik, de nem a fő ok az volt, hogy Bertrand Russell, aki Lukácshoz hasonlóan tagja volt a BVT-nek, és több más vezető nyugati értelmiségi is felemelte szavát Lukács szabadulása érdekében. Ennél sokkal többet nyomott a latba, hogy a csoport három moszkovita kommunista tagja, Lukács, Szántó Zoltán és Vas Zoltán szemben állt Nagy Imréékkel, s az MSZMP szemében megbízhatónak számított. A forradalom után a kommunista párt újjáalakult Központi Bizottságában csak ketten, Lukács és Szántó Zoltán nem szavazták meg Nagy Imre javaslatát, hogy Magyarország lépjen ki a Varsói Szerződésből. Ráadásul Lukács alkut kötött a csoport megpuhítására Romániába érkező Kállai Gyulával: „Lukács, Kállai szavai szerint, azonnal kérte, engedjék meg, hogy hazatérjen Magyarországra, és beleegyezett, hogy aláír egy olyan nyilatkozatot, melyben kijelenti, hogy elismeri a Kádár-kormány törvényességét, azt, hogy az októberi magyarországi események nem forradalmi jellegűek voltak, s hogy ő, Lukács, kötelezi magát, hogy semmilyen tevékenységet nem folytat a pártvezetés és a kormány ellen, valamint azt, hogy az elkövetkező évben alkotói szabadságra megy, kizárólag tudományos-irodalmi tevékenységgel foglalkozik, nem vállal semmilyen nyilvános szereplést." Ld.: Szereda–Sztikalin 1993, 261. Mellesleg Dolmatovszkij megint nagyon jól értesült volt, mert április 9-én, amikor ezt a jelentést írta, már tudta, hogy Lukács két nap múlva hazajön.

Többek között meg kell kérni Grosszmant,[1035] hogy írjon az ő *Sztyepan Kolcsuginját*[1036] és *Az igaz ügyért*jét[1037] lefordító Németh Lászlónak (a második regényt még nem adták ki). Jó lenne, ha az itt Petőfi fordítójaként nagyon tisztelt Martinov[1038] levelet írna Illyés Gyulának, amelyben kifejezné elégedettségét amiatt, hogy Magyarországon az élet rendeződik. A Szovjet Írók Szövetsége tartsa szem előtt a levelezés óriási jelentőségét. Nem tudom, ki és kinek írhat még, de ezt még meg kell szervezni.

A Moszkvában aláírt kulturális cseréről szóló tervezet szerint négy szovjet és négy magyar írót kell egy hónapra „cserélni". Itt nagy tekintélynek örvend Ovecskin, jó benyomást keltett Kazakevics.[1039] Nagyon népszerű Fegyin.

Budapest, 1957. április 9. Jevgenyij Dolmatovszkij

Gépelt másolat. RGALI, f. 631, op. 26, gy. 1214, l. 1–5.

1035 Vaszilij Grosszman szovjet író, drámaíróról van szó.

1036 A regény 1952-ben jelent meg magyarul.

1037 Dolmatovszkij jól tájékozott, mert az említett műből csak 1958 januárjában jelent meg részlet a *Nagyvilág*ban.

1038 Leonyid Martinov költő, műfordítóról van szó.

1039 Emmanuil Kazakevics szovjet íróról van szó.

76.

Jevgenyij Dolmatovszkij szovjet költő második levele Jurij Zsukovnak, a Minisztertanács Nemzetközi Kulturális Kapcsolatok Állami Bizottsága elnökének magyarországi tartózkodásáról és a magyarországi irodalmi életről

Moszkva, 1957. április 20–22.[1040]

A magyar írók ügyéről szóló második levelemben csak konkretizálni tudom az előző levél gondolatát,[1041] hogy minél tovább kell halogatni a szovjet–magyar írótalálkozót, mivel jelenleg nem reális a megrendezése.

Az itt tartózkodó L. Osanyin[1042] társaságában néhány órát töltöttem Veres Péternél. Kijelentései fölöttébb ellentmondásosak: a Kádár-kormány gazdasági intézkedéseit helyeseknek tartja, „ez az írók által felvetett program teljesítése", de a politikai irányvonal neki „nem világos". Veres megismételte azokat a nacionalista kijelentéseit, amelyeket már hallottam Romanov[1043] elvtárs elmondásában: „Magyarországot már Versailles-ban kifosztották", „Ez különleges ország, Európa senki által sem értett Tibetje, különleges jellemű nép, amely sokáig tűr, de azután robban." Veres igazolja a fehérterrort.

Felengedtem egy próbaléggömböt a magyar írók lehetséges moszkvai utazásairól: mit gondol Veres, nem kellene-e a szovjet íróknak meghívniuk a beteg Németh Lászlót a Szovjetunióba gyógykezelésre? Veres azt válaszolta, hogy ez lehetetlen, a magyar írók között létezik a „betyárbecsület" (a betyárok „tisztességes rablók", akik a gazdagokat kirabolták, s a rabolt holmit a szegényeknek adták.

1040 Magyarul először megjelent: Babus 2000, 90–91. Valamint: Babus 2007/c, 65–67.
1041 Ld. a 75. sz. iratot.
1042 Lev Osanyin szovjet költőről van szó. A *Népszabadság* 1957. április 13-i számából tudjuk, hogy a Szovjet Béketanács küldöttségével előző nap érkezett Magyarországra.
1043 Minden valószínűség szerint arról az Alekszandr Romanovról van szó, aki az 1956 novemberében Magyarországon járt szovjet újságíró-küldöttséget vezette, s aki a *Lityeraturnaja Gazeta* 1956. december 1-jei számában igen rosszindulatú cikket írt a magyar forradalomról.

Lásd Petőfi).[1044] Amíg számos író börtönben van, lehetetlen az együttműködés a szovjet írókkal, lehetetlen Moszkvába utazni. Veres azt mondta, hogy neki Zelk is, Háy is esküdt ellensége, s ráadásul zsidók (?),[1045] de ha egyszer börtönben ülnek, „köteles védeni őket", „harcolni a kiszabadításukért". Veres „törvénytelennek" tartja a letartóztatásukat, mivel „nem állampolgári bűncselekményekért ülnek, hanem pártszabályok áthágásáért". Veres nyíltan megmondja, hogy Illyés, Szabó és ő kölcsönösen kezeskednek egymásért.

Verest sokszor kaptuk ellentmondáson: elismerte, hogy nem logikusan ítél, de újra emlékeztetett a „betyárbecsületre": „így gondolkodik az ő csoportja, a parasztszármazású írók csoportja, ő is így fog gondolkodni".

Veres kijelentette, hogy Kádár Rákosi politikáját folytatja: „Az írókkal nem tanácskoznak, pedig ebben a paraszti országban az írók a nép őszinte hangja." Veres órás beszédeket tartott, s minket nem hagyott szóhoz jutni. Majd arra terelte a beszélgetést, hogy keveset fordítanak tőle a Szovjetunióban,[1046] könyveket ajándékozott nekünk, s „szeretettel… elvtársnak" aláírású fényképeit.

Úgy hírlik, hogy a beszélgetésünket követő napon Veres Siklósi kormánybiztosnál járt, s érdeklődött, miért nem vonják be őt a munkába. Április 19-én eljött a szovjet követség fogadására. Ott újra beszélgettünk, s azt mondta, hogy elutazásom előtt még találkozni akar velem.

Ugyancsak Osanyinnal voltunk a Táncsics Kör irodalmi szekciójában egy beszélgetésen.[1047] 25-30 ember volt jelen. Ritkán volt alkalmam ilyen meggyőződéses szektásokat látni. Ott csak saját magukat ismerik el írónak. Illyés nevének említésére Rideg Sándor felkiáltott, hogy az egyáltalán nem is író. Sajnos nincs köztük nagy író. A beszélgetésből kiderült, hogy a Táncsics Körben a francia sajtóból már értesültek Vercors javaslatairól.[1048] A táncsicsosok elég határozot-

1044 Petőfi számtalan versében szólt a betyárokról, kideríthetetlen, hogy a szovjet költő melyikre gondolt.
1045 Kérdőjellel az eredetiben is.
1046 Dolmatovszkij nyilatkozatából tudjuk, hogy „az utóbbi időben Veres Péter *Próbatétel* és *Rossz asszony* c. könyve orosz és ukrán nyelven látott napvilágot". Ld.: „Gyakrabban kellene találkoznunk…" *Magyarország*, 1957. április 17., 9.
1047 Az április 15-i találkozón szovjet részről a két költőn kívül jelen volt Mihail Kotov újságíró is. Ld.: A szovjet békemozgalom küldötteinek hétfői látogatásai. *Népszabadság*, 1957. április 16., 9. Az *Élet és Irodalom*, a táncsicsosok irodalmi lapja az április 26-i számának első oldalán számolt be az eseményről. A május 24-i számban Dolmatovszkijtól egy vers is megjelent.
1048 Erre ld. a 68., 69. és 74. sz. iratokat.

tan kijelentették nekünk: nem engedik meg, hogy „mindenféle, magukat írónak mondó" személyek utazzanak Moszkvába, s kérték, mondjuk meg a Szovjet Írószövetségben, hogy ezután csak őket hívják meg: a régi kommunista írókat.

Ma, április 20-án beszéltünk Kállaival, a művelődésügyi miniszterrel.[1049] A nagykövetség tanácsára nem hivatalosan megkérdeztük, mi a véleménye, célszerű-e megszervezni a szovjet–magyar írótalálkozót Moszkvában. Kállai szerint a találkozót most lehetetlen megtartani. Az ő helyzetértékelése megegyezik az első levelemben kifejtett véleményemmel.

A beszélgetés során Kállai asztalán feküdt a *Kortárs* kefelevonata, amelyről írtam, hogy hamarosan megjelenik. A folyóiratot visszatartották. Olyan anyagok vannak benne, mint Szabó Pál cikke, amelyben ez áll: „Október 23-a az a nap, amikor a vészesen megállított magyar történelem szétrobbantotta az akadályokat... október 23-át nagyon könnyű ellenforradalomnak nevezni. Ha pedig könnyű – akkor helytelen. Amennyiben helytelen – ezt el kell vetni... A meggyalázott nemzeti önérzet nem tudott tovább tűrni."

A számban találhatók Tamási Lajos és Kónya Lajos pesszimista versei is.

Megemlítem az itteni irodalmi élet még egy részletét: Miskolcon a megyei pártbizottság tudta nélkül (!)[1050] jelent meg a *Széphalom* folyóirat. Ebben szerepel Déry, a legfékevesztettebb reakciós egy cikkel, amelyben ez áll: „Olyan a forradalmunk, hogy minden író-elődünk egyetértene vele."[1051] Ugyanebben a számban jelentek meg a külföldre szökött Faludy György[1052] és egy letartóztatott költő[1053] versei. Az előszóban elhangzik, hogy a számot még szeptemberben állították össze, de a „történelmi események" késleltették a megjelenését. „Egy soron sem változtattunk – mondják a folyóiratban –, mivel mindaz, amit a szabadság

1049 Kállai Gyula tagja volt az MSZMP nyolcfős Ideiglenes Intéző Bizottságának. 1957. március 1-jétől ő volt a kormány művelődésügyekkel megbízott tagja.
1050 Az orosz eredetiben is felkiáltójellel.
1051 Déry Tibor *A tisztességről* c. cikkében az áll: „Olyan forradalomban élünk, mellyel a művészet egyetért, mert a szegényeket, a kisemmizetteket, a szenvedőket, egyszóval a népet akarja kiváltani emberhez méltatlan sorsukból... Nem tudom az egész magyar irodalomnak egyetlen olyan jelentős alakját sem elképzelni, Balassi Bálinttól Vörösmartyig, Ady és Móricz Zsigmondtól József Attiláig, aki ne értene egyet a politikai programnak ezzel a művészet nyelvén való megfogalmazásával." Ld.: Déry Tibor: A tisztességről. *Széphalom*, 1956, 5–6. sz., 131.
1052 A politikailag ártatlan két vers a *Monológ életre-halálra* és a *Michelangelo utolsó imája*.
1053 Az 1957. március 12-én letartóztatott Lakatos István *Magános szív* c. verséről van szó.

érdekében mondani akartunk, itt elhangzik. Halálunkig kitartunk a programunk mellett."[1054]

Ilyen tényekbe ütközve az ember bizony isten kezdi megérteni a Táncsics Kör tagjainak kérlelhetetlenségét!

A KB és a kormány Kállai elnökletével létrehozta az Irodalmi Tanácsot. A tanács feladata, hogy rendet teremtsen a kiadványokban. (Éppen most jelent meg egy letartóztatott költő könyve,[1055] siettek Tamási Lajos könyvének kiadásával.[1056] Vannak jellemző tények a film világából: láttam egy filmparódia bemutatóját, amelynek címét *Eltüsszentett birodalom*nak[1057] fordították le nekem. A film a „le a zsarnoksággal" jelszóval ér véget, és így tovább.) Az Irodalmi Tanács tagjai Bölöni, Illés, Fodor,[1058] Kárpáti,[1059] Sándor[1060] (a teljes listát még nem tették közzé).

Kállai megmutatta nekem Karinthy, Simon[1061] és Jankovich írók leveleit, amelyekben különböző ürügyekkel megtagadják a részvételt az Irodalmi Tanácsban, egyebek között a „betyárbecsületre" is hivatkoznak. Egyikük azt írja, hogy Illyéssel kell tanácskoznia, a másik azt, hogy megvárja, mit mond Németh. Ily módon az Irodalmi Tanács főként a Táncsics Kör tagjaiból fog állni. Kállai azt mondja, hogy tud a kör szektás hangulatáról, de... nincs mit tenni.

Kérem, mutassák meg ezt a levelet A. Szurkovnak.

Budapest, 1957. április 20. Jevgenyij Dolmatovszkij

1054 A hivatkozott szövegrészlet szó szerint a következő: „Se programunk, se hangunk nem változott. Mind a miskolci, mind a lapunk e számában közreműködött budapesti és más írók célkitűzése ugyanaz maradt, és kell hogy maradjon továbbra is: a szabad, dolgozni, művelődni, alkotni kívánó, egységes magyarság szent ügye. Ennek a célnak a szolgálatában állt a Széphalomnak ez a megkésett száma, és ezt kívánjuk követni a jövőben is, – mindhalálig."
1055 Dolmatovszkij harmadik leveléből tudjuk, hogy Zelkről van szó. Ld. a 77. sz. iratot. A nemkívánatossá vált Zelk kötetét úgy „lenyelte" a kommunista kulturális politika, hogy még a *Magyar Könyvészet* megfelelő kötetében sincs nyoma.
1056 Tamásit két napig, december 6-tól 8-ig tartották fogva. *Keserves fáklya* c. verseskötetének megjelenéséről 1957. április 7-én tudósított a *Népszabadság*.
1057 Banovich Tamás parabolisztikus mesefilmje 1956-ban készült. Nem került forgalmazásba, és a nyolcvanas évek végéig betiltott filmnek számított. Banovichot elbocsátották a filmgyárból, és segédmunkásként kereste kenyerét.
1058 Fodor Józsefről van szó.
1059 Kárpáti Aurél színikritikus, író, költőről van szó.
1060 Sándor Kálmánról van szó.
1061 Simon István költő, műfordító, szerkesztőről van szó.

A 21-i újságokban jelent meg a közlemény, hogy a Belügyminisztérium feloszlatta az írószövetséget, mert ellenséges erők azt az ország ellen használták fel. Ugyanebben a közleményben olvasható, hogy Déry Tibort komoly vádak alapján letartóztatták.

57. április 22.

Gépelt másolat. RGALI, f. 631, op. 26, gy. 1214, l. 6–8.

77.

Jevgenyij Dolmatovszkij szovjet költő harmadik levele Jurij Zsukovnak, a Minisztertanács Nemzetközi Kulturális Kapcsolatok Állami Bizottsága elnökének magyarországi tartózkodásáról és a magyarországi irodalmi életről

Moszkva, 1957. május 6.[1062]

A Nemzetközi Kulturális Kapcsolatok Bizottsága elnökének[1063]

Moszkva, 1957. május 6.

Mivel arra szólt a megbízatásom, hogy tisztázzam, lehetséges-e a magyar és a szovjet írók azon találkozója, amelyről a szovjet írók és Vercors 1957. márciusi beszélgetésén esett szó,[1064] számos íróval és közéleti szereplővel beszéltem. (A *Litye-raturnaja Gazeta* tudósítójaként egész áprilisban Magyarországon voltam.)

Az általános következtetés, amit összes találkozómból és a beszélgetéseimből feltétlenül szükségesnek tartok levonni, az alábbi: a szovjet és magyar írók találkozóját jelenleg lehetetlen úgy megtartani, hogy a magyar fél összetétele teljes értékű legyen. A magyar „népi" írók addig nem szándékoznak Moszkvába utazni, amíg a letartóztatott írók, Háy, Zelk, Déry és mások kérdése nem tisztázódik.

1062 Magyarul először részletek megjelentek belőle: Babus 2000, 92–94. Valamint: Babus 2007/c, 68–71.

1063 A levelet Ju. A. Zsukov május 10-én küldte meg D. T. Sepilovnak, az SZKP KB titkárának. A levelet másolatban eljuttatták még M. A. Szuszlovnak, F. V. Konsztantyinovnak, az SZKP KB Agitációs és Propaganda Osztálya vezetőjének, Ju. V. Andropovnak, B. Sz. Rjurikovnak, A. A. Szurkovnak és A. M. Szaharovszkijnak, a KGB külföldi hírszerzési főigazgatósága vezetőjének.

1064 Erre ld. a 68–69. és 73. sz. iratokat. Vercors 1957. február 15. és március 8. között tartózkodott a Szovjetunióban. Dolmatovszkij itt nyilván a március 7-i, a tiszteletére a Prága étteremben szervezett vacsorára gondol, amelyen több szovjet író is részt vett (pl. Polevoj, Szurkov, Szimonov, Azsajev stb.). Ld.: Vercors francia író programnaplója. Moszkva, 1957. március 8. után. GARF, f. 5283, op. 8, gy. 351, l. 29–32.

A régi kommunista írók, akik a Táncsics Körben tömörültek, készen állnak a találkozóra, nagyon kívánják a találkozót, de ragaszkodnak hozzá, hogy csak velük legyen találkozó, senkit sem tartanak írónak, aki nem a körükhöz tartozik.

Következtetésem megerősítéseképpen idézem a beszélgetések néhány tényét és feljegyzését.

Illyés Gyula, az egyik legnagyobb magyar író Déry Tibor letartóztatása után keresni kezdte a lehetőséget, hogy találkozzunk, noha korábban, amint már közöltem, nem óhajtott találkozni velem (április első dekádjában voltam a balatoni nyaralójában, de azt mondták, hogy Illyés nincs otthon). Illyés lakásán találkoztunk, Veres Péternek és Illyés Franciaországból nemrég visszatért feleségének a jelenlétében (azért emlékeztetek erre, mert látható, hogy némely francia író miként hat a magyarokra).

Illyés nagyon szívélyesen fogadott, a beszélgetés elején azt mondta, hogy megindultsággal emlékszik vissza moszkvai találkozójára a moszkvai írókkal.[1065] Azt mondta, nagyon sajnálja, hogy „nem találtam" otthon a Balatonnál. Ezután, úgy látszik, a magyar íróknál ez már megszokott, hosszan beszélt a magyar nép „különleges jelleméről". Már volt részem ilyen kijelentéseket hallani, amelyekben éles nacionalista tendenciák nyilvánulnak meg. Amikor baráti kapcsolat alakult ki közöttünk, az addig tréfálkozó és mosolygó Illyés komolyan azt mondta: „Veres Péter és én a szovjet írókhoz akarunk segítségért fordulni."

Azt válaszoltam, hogy nem vagyok az Írószövetség hivatalos képviselője, amire Veres ezt az ellenvetést tette: „A szovjet írókat közeli barátainknak tartjuk, s ha közvetlen segítséget nem is, de tanácsot mindenesetre mindig kérünk tőlük. Mit tegyünk – folyik az írók letartóztatása, letartóztatták Háyt és Zelket, most pedig Déry Tibort is. Tudjuk, hogy önök, szovjet írók védték letartóztatott társaikat, s hogy az önök védelmének köszönhetően sok írót rehabilitáltak." Azt válaszoltam, hogy nálunk az ártatlan írókat rehabilitálták, de sajnos az 1956. októberi és novemberi eseményekben némely magyar író fölöttébb sajnálatos szerepet játszott, szembehelyezkedett a néppel, és ártott a népnek. Egyebek közt hangsúlyoztam, hogy Háy Gyula október 4-i rádióbeszédét,[1066] melyben felhívással fordult a nyugati kormányokhoz, becsületes ember nem értékelheti másként,

1065 Illyés kétszer járt Moszkvában, 1934-ben és 1955-ben. Utóbbi útjára ld. a 24., 26., 28. és 31. sz. iratokat.

1066 Sic! Ez nyilván Dolmatovszkij elírása. Háy egy hónappal később, november 4-én, a szovjet megszállás reggelén olvasta be beszédét a rádióban.

mint a népi demokratikus Magyarország, a magyar nép és általában a béke elleni fellépésnek.

Veres és Illyés azt válaszolta, hogy ez persze bonyolult kérdés, és lehet, hogy egy s másban Háy vétkes is, de a „párt előtt vétkes, s nem a nép előtt". Mindkét beszélgetőtársam azt tartja, hogy „Magyarországon a harc a kommunisták között folyt", mivel Rákosi is, Nagy Imre is, és a mostani kormánytagok is mind kommunisták: „A kommunisták egymás között marakodnak, s ezért az íróknak kell felelniük." Azt mondtam Veresnek és Illyésnek, hogy nem ismerem a magyar büntető törvénykönyvet, de felteszem, az ország törvényei egyformán vonatkoznak az állami tisztségviselőkre, az írókra és bármilyen foglalkozású emberre. Illyés kijelentette, hogy Déry Tibor „nagy író és idős ember", s kezesség ellenében szabadon kell bocsátani a bírósági tárgyalásig. Azt válaszoltam, hogy Illyés nyilván bűnösnek tartja Déry Tibort, ha feltételezi, hogy el kell ítélni, egy bűnös írónak pedig semmiféle előjoga nem lehet a többi letartóztatott és vizsgálati fogságban levő személlyel szemben. Akkor Veres egy újabb verzióval állt elő: „Minket, »népi« írókat antiszemitának tartanak, jóllehet valójában ez nincs így. Ha nem fogjuk védelmezni ezeket a letartóztatott zsidókat, megerősítjük antiszemita hírünket." Azt mondtam, hogy ez a következtetés komolytalan, mivel a törvény előtt nemzetiségi származástól függetlenül minden állampolgár egyenlő.

Hosszú beszélgetés után Illyés és Veres kijelentették, hogy Budapesten az írók között él a „betyárbecsület". (A betyárok legendás, „becsületes rablók", akik a gazdagokat rabolták ki, és az elrabolt javakat a szegényeknek adták. Ezek között a rablók között a „kéz kezet mos elv" élt.) Erre én azt vetettem ellen, hogy nem tartom Illyést és Verest rablónak, és úgy gondolom, a rablók nem vették volna be őket a bandájukba.

Illyés és Veres makacsul azt hajtogatta, hogy a magyar és a szovjet írók viszonya a letartóztatott írók ügyén áll vagy bukik. Például, ha a szabadlábon levő írók közül valaki elutazna a Szovjetunióba, az a „betyárbecsület" elárulása lenne, és ők megszűnnének tisztelni magukat. Azt mondtam, hogy ismerve az elvtársaimat, és magam sem lévén fiatal író, biztos vagyok benne, hogy a szovjet írók nem kelnek védelmükre azoknak a magyar íróknak, akik vétkesek a népük előtt. Kitől védjük meg Háyt, Zelket és másokat? Mi egységesen értékeljük a magyar eseményeket, s az értékelést a kormányküldöttségek moszkvai tárgyalásai után köz-

zétett nyilatkozat tartalmazza.[1067] Ekkor Illyés kijelentette, hogy nekik, magyar íróknak is tisztességes az álláspontjuk, de a nézeteink ellentétesek, szó sem lehet egyetértésről, sőt javasolta, hogy igyunk az egyet nem értésre, és váltsunk témát. A beszélgetésünk azonban nem jutott messzire ugyanezektől a témáktól. Ellentmondva saját álláspontjuknak, amely közel van a szovjet írókkal való szakításhoz, Illyés és Veres arról beszélt, sajnálják, hogy a magyar írók könyveit kevéssé adják ki a Szovjetunióban, és szélesebb körben szeretnék megismertetni a szovjet írókat és olvasókat a műveikkel. A beszélgetés hozzávetőleg három órán át tartott. Ezt megelőzte a Veres Péterrel folytatott ötórás beszélgetés, amelyen részt vett Lev Osanyin. Az a beszélgetés is Veres egyórás beszédével indult a „magyar nép különös jelleméről", amelyik „sokáig tűr", de azután „robban"; arról, hogy „Magyarország Európa Tibetje", „hontalan ország", amelytől elvették Erdélyt, Szlovákiát, Kárpátalját, lakosságának felét még a versailles-i szerződés értelmében.

Veres forradalomnak tartja az októberi eseményeket, erősen túlértékeli az írók társadalmi életben játszott szerepét: szavai szerint az írók nemcsak a nép gondolatainak, hanem akaratának is egyedüli kifejezői. Az ellenforradalmárok kegyetlenkedéseit arra való hivatkozással mentegeti, hogy előzőleg „Rákosi is kegyetlen volt".

Amikor azt mondtam Veresnek, hogy aggaszt Németh László beteges állapota, és úgy gondolom, hasznára válna, ha Szocsiban gyógyulna, Veres azt mondta, hogy „ez lehetetlen addig, amíg magyar írók börtönben ülnek".

Beszéltem a tőlem találkozót kérő Kónya Lajos, Erdei Sándor, Képes Géza írókkal. Kónya és Erdei arról beszélt, hogy nagyon pesszimisták, jelenleg az írók rosszabb helyzetben vannak, mint bárki Magyarországon, és „nem tudni, holnap kit tartóztatnak le". Csodálkozásomnak adtam hangot, hogy amikor a Magyar Köztársaság[1068] erősödni és virágozni kezdett, az írók lényegében az utolsó

1067 A magyar küldöttség 1957. március 21–28. között tárgyalt Moszkvában. A delegációt Kádár János vezette, tagjai voltak: Dobi István, a Népköztársaság Elnöki Tanácsának elnöke, Apró Antal iparügyi miniszter, Horváth Imre külügyminiszter, Kállai Gyula művelődésügyi miniszter, Kiss Károly, az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottságának titkára, Révész Géza altábornagy, honvédelmi miniszter és Boldoczki János, a Magyar Népköztársaság moszkvai rendkívüli és meghatalmazott nagykövete. Ld.: Megkezdődtek a magyar–szovjet tárgyalások. *Népakarat*, 1957. március 22., 1.

1068 Sic!

sztrájkolók szomorú szerepében találták magukat, és elbújnak a társadalmi életben való részvétel elől.

Sokat beszéltünk az író társadalmi életben betöltött szerepéről, és Képes Géza, az *Ének Igor hadáról* fordítója e beszélgetés során minden módon támogatott engem.

Nagyon meleg hangú, jó beszélgetést folytattam Németh Lászlóval, az ismert íróval. Úgy vélem, ha tovább foglalkozunk a magyar írókkal, megbonthatjuk az összetartásukat.

Voltam a Táncsics Kör irodalmi szekciójának ülésén és külön-külön beszélgettem e kör néhány tagjával. A Táncsics Kör tagjainak véleménye nagy veszélyeket rejt magában, bár valószínűleg ez a kör most hasznos.

Bölöni, Rideg, Kálmán[1069] írók, Trencsényi-Waldapfel akadémikus és mások úgy gondolják, hogy csak a kommunista írók a nép érdekeinek kifejezői. Ők nemhogy dolgozni, de még beszélni sem óhajtanak Illyéssel, Veressel, Némethtel és másokkal, és általában nem tekintik őket íróknak. Amikor Illyésre terelődött a beszélgetés, Rideg Sándor azt mondta, hogy „ki kell tekerni a nyakát".

Április utolsó napjaiban került sor az immár körülbelül 1600 tagot számláló Táncsics Kör éves ülésére. Amint nekem Gergely Sándor elmondta, a felmerült viták miatt ezen az ülésen nem sikerült lebonyolítani a vezetőségválasztást. A kör több tagja kijelentette: a körben kell hogy legyenek első és második kategóriájú tagok, az első kategóriába a „politikai száműzöttek" tartoznak, akiket Sztálin vagy Rákosi letartóztatott, a második kategóriát pedig a „szerencsés" öreg kommunisták alkotják.

Aggasztónak találtam azt a helyzetet, hogy meglévő, a Központi Bizottság által megvalósítandó ideológiai vezetés mellett egy különleges ideológiai központ jön létre, amivé tulajdonképpen a Táncsics Kör fokozatosan válik. Egyébként az is igaz, hogy ma a Táncsics Kör tagjai az egyetlen valóságos erő, amelyre az értelmiség körében folytatott munkájuk során a vezetők támaszkodhatnak.

Április második felében létrehozták az Irodalmi Tanácsot, amelyet Kállai, a kulturális miniszter irányít. Kállai elmondta nekem, hogy a vezetőség kénytelen volt egyedül a „táncsicsosokból" összeállítani a Tanácsot, mert más írók különféle ürüggyel megtagadták a munkát. Kállai azt mondja, nagyon jól tudja, hogy a Táncsics Kör sok tagja kevés irodalmi értéket képvisel, de egyelőre kénytelen rá-

1069 Nyilvánvalóan Sándor Kálmánról van szó.

juk támaszkodni. Kállai kiválóan kiismeri magát az irodalmi életben. Felteszi, hogy az Irodalmi Tanács rendet teremt a kiadói ügyekben, a filmművészetben és a színházakban.

A budapesti színházak repertoárja sok kívánnivalót hagy maga után. Íme, egy érdekes példa: Zilahy Lajos író 1948-ban kivándorolt Londonba, 1955-ig Amerikában élt, semleges volt. Most Londonban aktivizálódott, a Magyar Írók Szövetsége Külföldön elnöke[1070] lett. Egyelőre pedig a Magyar Hadsereg[1071] Színházában játsszák egy régi színdarabját, *A szűz és a gödölyét*, egy jellegzetesen burzsoá drámát. Ráadásul a hágai egyezmény értelmében Zilahy valutában kapja szerzői tiszteletdíját.

Most vetítik a *Két vallomás*[1072] című filmet, mely a züllött, tolvajlásból élő ifjúsággal foglalkozik. Záróbeszédében a bíró azt mondja, hogy nem ezek a fiatalok a bűnösök, hanem a társadalom. Az *Eltüsszentett birodalom* című filmet áprilisban fejezték be, és a bemutató után betiltották.

A *Kortárs* című folyóirat első számát tördelés közben tiltották be. Zelk verseskötete a letartóztatása után jelent meg. Megjelent Tamási Lajosnak, a féktelen ellenforradalmi versek szerzőjének a kötete.

Beszéltem Fábián Zoltánnal, azon két író egyikével, akik az októberi események után Franciaországba, Angliába, Svédországba, Finnországba, Lengyelországba és Csehszlovákiába utaztak „segítségért" (az utazást a PEN Club szervezte). Fábián Zoltán elmondta nekem, hogy „fölöslegesen utaztak", sőt tanácsomra pamfletet írt a *Lityeraturnaja Gazeta* számára, amelyet Moszkvába hoztam. A pamfletet most fordítják.[1073]

A magyarországi irodalmi élet némely részletéről már beszámoltam korábban elküldött leveleimben.

Végezetül szükségesnek tartom megjegyezni, hogy a magyar írókkal folytatott egyetlen beszélgetésben sem érintettük a szovjet irodalom problémáit. Szemmel láthatólag a magyar írók most túlságosan belesüppedtek saját belső ügyeikbe és ellentmondásaikba.

Jevgenyij Dolmatovszkij

Gépelt eredeti. RGANI, f. 5, op. 36, gy. 40, l. 53–58.

1070 Az 1957. március 15–17-én Londonban tartott alakuló ülés résztvevői Zilahy Lajost kívánták elnöknek, de a New Yorkban élő író nem vállalta a felkérést. Ld.: Borbándi 1989, 463., 519.
1071 Helyesen: Néphadsereg.
1072 Keleti Márton filmjének 1957. március 21-én volt a bemutatója.
1073 Az 1957-es számokban nem találtunk rá a pamfletre.

78.

Jevgenyij Gromov budapesti szovjet nagykövet jelentése Jurij Zsukovnak, a Minisztertanács Nemzetközi Kulturális Kapcsolatok Állami Bizottsága elnökének és Nyikolaj Patolicsev külügyminiszter-helyettesnek a szovjet–magyar kulturális kapcsolatok fejlesztésének lehetőségeiről

Budapest, 1957. május 10.

A Szovjetunió magyarországi nagykövetsége — Titkos
1957. május 10.
156. sz.

A Minisztertanács Nemzetközi Kulturális Kapcsolatok Állami Bizottsága elnökének
G. A. Zsukov elvtársnak
A Szovjetunió külügyminiszter-helyettesének
Ny. Sz. Patolicsev elvtársnak

A Szovjetunió budapesti nagykövetségének javaslatai a Magyarországra irányuló szovjet propaganda javításához és a szovjet–magyar kulturális kapcsolatos fejlesztéséhez szükséges intézkedésekre[1074]

1955–1956-ban érzékelhetővé vált a Szovjetunió magyarországi propagandájának gyengülése. A reakció ebben az időszakban kezdődő ideológiai támadásának egyik legfőbb célja a Szovjetunió és a szovjet rendszer diszkreditálása volt az ország lakosságának körében. A népi demokráciával ellenséges erőknek ez a nyugati emigráció imperialista propagandájával összekapcsolódó ideológiai kampánya nem találta magát szembe az MDP ellenállásával, amelyen belül abban az időben megerősödött az ideológiai küzdelem és Nagy–Losonczy hívei-

1074 Vö. a 64. sz. irattal.

nek bomlasztó tevékenysége. A párttal és a Szovjetunióval ellenséges elemeknek 1956 közepén sikerült a kezükbe kaparintaniuk az MDP propagandaapparátusának jelentős részét, többek között a rádiót, számos napilapot és folyóiratot, a markukban volt a Petőfi Kör is, amely széles hálózattal rendelkezett országszerte. Mindezek az MDP-vel ellenséges szervezetek, különösen a Petőfi Kör, a Magyar Írók Szövetsége és annak orgánuma, az *Irodalmi Újság*, a Magyar Újságírók Szövetsége[1075] és egyebek, bujtogató politikájukkal meghatározó szerepet játszottak az októberi események ideológiai előkészítésében.

Az ellenforradalmi zendülés eredményeként Magyarországon felerősödtek a kispolgári, nacionalista és szovjetellenes érzelmek. A magyar reakciónak sikerült zavart keltenie az emberek fejében és a maga mellé állítania a lakosság dolgozó rétegeinek egy részét. Csakúgy a fasiszta illegalitás, mint a nemzetközi reakció részéről, most is, mint ahogy korábban, az ellenforradalmi propaganda egyik legfőbb iránya a Szovjetunió elleni rágalom, a szovjetellenes híresztelések terjesztése, a Szovjetunió iránti bizalmatlanság keltése maradt. A reakció igyekszik beszennyezni a szovjet csapatoknak a magyarországi ellenforradalmi zendülés leverésében játszott progresszív és internacionalista szerepét, úgy feltüntetni a fennálló rendszert, mint kívülről erőltetett, „szovjet szuronyokon" nyugvó rezsimet, stb. A lakosság egy része, különösen az értelmiség és a diákság, még mindig a reakciós propaganda hatása alatt áll.

Az elmúlt hónapokban a magyar elvtársak jelentős munkát végeztek annak érdekében, hogy felvilágosítsák a lakosságot a lezajlott események lényegéről, a szovjet csapatok abban játszott progresszív szerepéről, és hogy leleplezzék az ellenforradalmi illegalitás és a nemzetközi imperializmus bomlasztó, népellenes tevékenységét. Egyúttal a munka nagy része még előttük áll. A Szovjetunió magyarországi propagandája jelenleg nagyon gyenge, jelentősen csökkentek a sajtóban a Szovjetunióval foglalkozó publikációk, majdnem semmilyen adás nincs a rádióban a Szovjetunióról, a Szovjetunió propagandájának szentelt napilapok és folyóiratok többsége megszűnt, feloszlatták a Magyar–Szovjet Társaságot, stb.

A szovjet–magyar kulturális kapcsolatok nem érték el a korábbi szintet, noha a kölcsönös együttműködésről szóló nyilatkozat és az 1957. évre vonatkozó kulturális jegyzőkönyv aláírása jó irányba tett, jelentős fordulat volt. Ez év februárjában–áprilisában a Vörös Hadsereg Alekszandrov Ének- és Táncegyüttesének fellépése és más szovjet művészcsoportok fellépései megmutatták, hogy most a Magyar Népköztársaság belpolitikai helyzete teljesen megfelelő abból a szempontból, hogy szovjet művészegyüttesek és művészek vendégszerepelését meg lehessen szervezni. Ezzel együtt meg kell találunk és alkalmaznunk kell a kulturális kapcsolatok olyan új formáit, amelyek jobban megfelelnek a fennálló helyzetnek, továbbá szélesebb körben használni kell azon régi formáit, amelyek a gyakorlatban igazolást nyertek.

Az elmondottak fényében a nagykövetség szükségesnek véli, hogy kinyilvánítsa véleményét és javaslatait propagandánk magyarországi javítása és a szovjet–magyar kulturális kapcsolatok további fejlesztése érdekében.

1. Magyarországon 1955-ig volt képviselete a VOKSZ-nak, amely jelentős munkát végzett a szovjet kultúra itteni népszerűsítésének és a szovjet–magyar kulturális kapcsolatok fejlesztésének terén. A VOKSZ meghatalmazottja a magyar értelmiség különféle képviselőivel állt kapcsolatban, tudósokkal, színészekkel, zenészekkel, írókkal, képzőművészekkel.

A Szovexportfilmnek is volt kirendeltsége, amely figyelembe vette a magyar néző igényeit és a szovjet filmek itteni forgalmazásának lehetőségeit. Ezenkívül Budapesten volt képviselete a Szovinformbürónak is, amely a Szovjetunióval kapcsolatos információk terjesztésével foglalkozott a magyar napilapokban és folyóiratokban. Mindezeket a képviseleteket 1955-ben felszámolták, ami a szovjet kultúra magyarországi népszerűsítésében rejlő lehetőségek csökkenéséhez vezetett.

A nagykövetség, figyelembe véve az országban uralkodó különleges helyzetet, szükségesnek ítéli, hogy megvizsgálják a VOKSZ[1076] budapesti képviselete visszaállításának kérdését, amelyre át lehetne ruházni a Szovexportfilm és a Szovinformbüro korábbi képviseleteihez tartozó funkciók egy részét is. Véleményünk szerint ez lehetővé tenné, hogy mélyebben és sokoldalúbban elemezzük a Szovjetunió magyarországi propagandájának lehetőségeit, és felkutassuk a szovjet–magyar kulturális kapcsolatok további fejlesztésének útjait. A döntéshozó szervek elvi egyetértése esetén egyeztetni lehetne ezt a kérdést a magyar barátokkal, s javasolhatnánk nekik, hogy kölcsönösségi alapon küldjék ki Moszkvába a Kulturális Kapcsolatok Intézetének képviselőjét.

1075 Sic! Helyesen: Magyar Újságírók Országos Szövetsége.

1076 Aláhúzás kézírással.

2. Jelenleg a Magyar Népköztársaságban hivatalosan nem létezik általános állami társaság, amely arra lenne hivatva, hogy ápolja a baráti kapcsolatokat a Szovjetunióval. A Magyar–Szovjet Társaság, amely ilyen szerv volt, 1956. október–novemberben, az ellenforradalmi zendülés idején szétesett. Az utóbbi hónapokban az országban alulról megindult egy mozgalom a Magyar–Szovjet Társaság helyi szerveinek helyreállítására. Ilyen szervezetek jöttek létre Budapest számos kerületében, Szolnokon, Győrben, Miskolcon, Dunapentelén, Szombathelyen és egy sor más városban. A nagykövetség úgy véli, hogy bár jelenleg egy országos méretű szovjet baráti társaság létrehozásának kérdése Magyarországon hivatalosan még nem aktuális, várható, hogy a közeljövőben a magyar közvélemény így vagy úgy felveti ezt a kérdést, és arról pozitív döntés születik. Egy ilyen társaság megszervezésére irányuló kezdeményezésnek értelemszerűen magyar barátainktól kell kiindulnia. (Lásd a mellékelt feljegyzést erről a kérdésről.)[1077]

A magunk, a nagykövetség részéről úgy véljük, hogy a magyarországi szovjet baráti társaságnak, amennyiben létrejön, mindenekelőtt el kell kerülnie az elődje által elkövetett hibákat. Véleményünk szerint ennek a társaságnak a Szovjetunió őszinte barátainak önkéntes szervezeteként kell létrejönnie, olyanokból, akik szeretnék és lehetőségük is van arra, hogy a gyakorlatban propagálják a szovjet tudományt, technikát és kultúrát a Magyar Népköztársaságban, és a gyakorlatban is a szovjet–magyar barátság megerősítésén fáradozzanak. Nem kell abba az irányba mozdulni, hogy túlságosan széles körű, százezres egyesülés jöjjön létre. Legyen ez eleinte egy 10-15 ezres aktív tagsággal rendelkező szervezet. A társaság szervezeti formáinak az egyszerűségükkel kell feltűnniük. Nincs szükség bonyolult, bürokratikus irányító apparátus létrehozására hierarchikus elágazásokkal a budapesti központból a megyei, városi, majd járási tagozatokig, ahogy ez a Magyar–Szovjet Társaságban volt. Véleményünk szerint egy ilyen szervezetnek az egyes helyi társaságok – amelyeket az azonos célok és nem az egyes adminisztratív szintek kötnek össze – szövetségének kell lennie. Minden egyes helyi szovjet baráti társaság számára széles körű lehetőséget kell biztosítani arra, hogy kezdeményezést tehessen a megfelelő munkaformák és módszerek megtalálása terén. A társaság budapesti központjának el kell látnia őket propagandaanyagokkal, és el kell látnia az általános ideológiai irányítást. A státuszban lévő munkatársak létszámát a központban és a helyi szerveknél minimálisra kell redukálni,

1077 Nem bukkantunk rá erre az iratra.

a társaság teljes tevékenységét az önkéntesen ezen a területen munkát vállaló aktivisták erejével kell elvégezni. A nagykövetség véleménye szerint célszerű lenne bevezetni a társaságban a tagdíjak rendszerét. Tekintettel erre, a társaságnak szüksége lesz az állam anyagi támogatására a propagandamunka elvégzéséhez, és a minimális létszámú alkalmazott fizetésére. Célszerű lenne, ha a társaság tiszteletbeli elnökének valamely ismert magyar politikai vagy társadalmi szereplőt választanák meg (például Dobi Istvánt). A társaság sikeres működésének feltétele, hogy az MSZMP KB és annak helyi pártszervei nyújtsanak számára segítséget és támogatást.

Abban az esetben, ha a magyar barátok hozzánk fordulnak konzultációért vagy tanácsért abban a kérdésben, hogy szovjet baráti társaságot szeretnének alakítani a Magyar Népköztársaságban, közölni kellene velük a felfogásunkat a fentebb leírtak fényében.

Ugyanakkor szükséges lenne már most egy sor intézkedést hozni a részünkről, hogy segítséget nyújthassunk a létrejövő szovjet baráti társaságoknak és más szervezeteknek, amelyek propagálni kívánják a szovjet kultúrát és tudományt Magyarországon. Ebből a célból a nagykövetség szükségesnek véli a következő intézkedések meghozatalát:

a) Utasítást adni a VOKSZ vezetőségének, hogy küldjenek a nagykövetség kulturális attaséja számára propagandaanyagokat, hogy azokat átadhassa az érdekelt magyar szervezetek részére. Kívánatos lenne, ha a következő témákban juthatnánk anyagokhoz: nagy építkezések a Szovjetunióban; az atomenergia felhasználása békés célokra; a szovjet orvostudomány eredményei; az Össz-szövetségi Mezőgazdasági Kiállítás, városok építése a Szovjetunióban; Moszkva, Leningrád, Kijev és más városok legkiemelkedőbb építészeti alkotásai; szovjet festészet és szobrászat; stb. Legyenek ezekben az anyagokban színes és fekete-fehér fotók képaláírással, litográfiák, albumok, könyvek, folyóiratok, diafilmek stb. Szükség lenne arra továbbá, hogy a nagykövetség rendszeresen hozzájusson szovjet dokumentumfilmekhez és filmművészeti szaklapokhoz abból a célból, hogy azokat ingyenesen odaadhassuk a magyar barátoknak.

b) Fel kell gyorsítani a döntési folyamatot, amely a VOKSZ funkcióinak bővítésére, illetve a keretén belül a különféle országokkal, például Magyarország-

gal baráti társaságok megalakítására irányul.[1078] Véleményünk szerint ezeknek a szekcióknak vagy társaságoknak a szovjet értelmiség, diákság, termelési és mezőgazdasági élmunkások nagy aktíváját kellene tömöríteniük, és az Írószövetséggel, művészekkel, zeneszerzőkkel, a szakszervezetekkel és a Komszomollal közvetlen összeköttetésben kellene működniük. A szekcióknak közvetlen kapcsolatban kellene állniuk a magyarországi szovjet baráti társaságokkal és szervezetekkel, s mindenfajta segítséget meg kellene adni számukra a propagandatevékenységükben. A VOKSZ magyar szekciójának legfontosabb feladata lenne, hogy kiállítások, fotókiállítások, kulturális estek, filmbemutatók szervezése, illetve a Szovjetunióba érkező magyar turistákkal és a magyar kultúra képviselőivel stb. szervezett találkozások révén propagálja a magyar kultúrát a Szovjetunióban. Célszerű lenne továbbá a VOKSZ magyar szekciója részéről kiadni egy kis információs füzetet a magyar kultúráról, tudományról és társadalmi életről.

Az egyik legfontosabb cél, amit a magyar szekciónak a tevékenysége során követnie kell, véleményünk szerint az, hogy megmutassa a magyar közvéleménynek a szovjet–magyar kulturális együttműködés egyenrangúságát és kölcsönösségét, illetve azt a nagy érdeklődést és figyelmet, amit a szovjet nép tanúsít a magyar művészet, tudomány és kultúra iránt. Ez rendkívül kedvező benyomást tenne a magyar lakosságra, és elősegítené a nacionalista érzelmekkel szembeni küzdelmet.

c) Meg kell vizsgálni azt a kérdést, miként lehetne a nagykövetség kulturális attaséja számára egy pénzügyi alapot létrehozni arra, hogy a magyar értelmiség, a magyar művészetek képviselői és a lakosság más rétegei körében tevékenységet fejthessen ki abból a célból, hogy az egykori Magyar–Szovjet Társaság aktívája megmaradjon, és a Szovjetuniót propagáló munkába új személyeket lehessen bevonni. Ezeket az eszközöket filmvetítésekre, kisebb fogadásokra, a bennünket érdeklő emberekkel való találkozók szervezésére, továbbá a nagykövetséghez közel álló elvtársak megajándékozására kellene költeni jeles dátumok alkalmával. Véleményünk szerint egy ilyen pénzügyi alap nagysága 8-10 ezer forint kell hogy legyen negyedévente.

3. A külföldi propaganda- és kulturális tevékenységünk irányítási formáival kapcsolatban a nagykövetség szükségesnek ítéli a következőket:

1078 1957 végén megszűnt a VOKSZ, a helyét 1958. január 1-jétől a Minisztertanács mellé rendelt Szovjet Baráti Társaságok Szövetsége nevű szervezet vette át.

a) Célszerű lenne rendszeresen, körülbelül negyedévente egyszer a külföldi képviseleteket (nagykövetségek kulturális attaséi, a VOKSZ, a Szovexportfilm,[1079] a Szovinformbüro[1080] és a Mezsdunarodnaja Knyiga[1081] képviseletei, illetve a TASZSZ, a rádió és a központi napilapok tudósítói) utasítással ellátni azokról az alapvető feladatokról, amelyek a külföldi szovjet propaganda előtt állnak az adott időszakban. Célszerű lenne instrukciókkal ellátni őket a tevékenységük kívánatos fejlődési irányairól és tájékoztatni őket minden más kérdésben, amely érdeklődésre tarthat számot, például azokról a kulturális és társadalmi-politikai eseményekről, amelyeket a Szovjetunióban kívánnak megszervezni. Véleményünk szerint az összes külföldi szovjet propaganda- és kulturális szerv ilyetén koordinált közös tevékenysége nagyon hasznos és hatékony lenne külföldi propagandánk javításában.

b) Célszerű lenne rendszeresen informálni a nagykövetségek kulturális attaséit, a VOKSZ képviselőit és más propagandamunkásunkat a különféle országokban lévő szovjet baráti társaságok munkájának tapasztalatáról, illetve a Szovjetunió és más államok közötti kulturális és egyéb együttműködés új formáiról, amelyek érdeklődésre tarthatnak számot. A propaganda- és kulturális szerveink közötti tapasztalatcsere a Bizottság[1082] közvetítésével lényegesen segíthetné őket abban, hogy fejlesszék a tevékenységüket.

c) Időről időre meg kellene szervezni a Bizottságban[1083] a kulturális és propagandamunkások tanácskozásait az egyes országok csoportjai szerint (népi demokratikus országok, Közel- és Közép-Kelet, Amerika, Nyugat-Európa stb.). Az ilyen tanácskozások célja a tapasztalatcsere lenne, illetve az, hogy meghatározzuk kulturális és propagandatevékenységünk legcélszerűbb formáit.

4. A magyarországi és a más országokba irányuló szovjet propaganda tekintetében a nagykövetség szükségesnek tartja a következőket:

1079 1924-ben létrehozott, szovjet művész- és dokumentumfilmek külföldi exportját koordináló és felügyelő állami vállalat.

1080 1941-től 1961-ig a SZU Minisztertanácsa mellett működő állami információs iroda, amelynek feladata 1945 után az állami televízió, rádió és sajtóorgánumok ellátása volt főként a szocialista országokból érkező hírekkel, információval.

1081 1923-ban létrehozott szovjet állami vállalat, amely szovjet könyvek, hanglemezek, nyomtatott sajtóanyagok külföldi exportját és külföldi könyvek stb. szovjetunióbeli behozatalát koordinálta és felügyelte.

1082 Sic! A Nemzetközi Kulturális Kapcsolatok Állami Bizottságáról van szó.

1083 Sic! A Nemzetközi Kulturális Kapcsolatok Állami Bizottságáról van szó.

a) Az ellenforradalmi zendülés propagandisztikus előkészítésének idején a magyar nacionalista és szovjetellenes érzelmek szításában jelentős szerepet játszott a nyugati és az emigráns propaganda, különösen a Szabad Európa, az Amerika Hangja, a BBC és más rádióadók. Ezek a rádióadók naponta és óránként sugároztak Magyarországra provokatív koholmányokat, hazug felhívásokat és szovjetellenes rágalmakat. A nyugati és az emigráns propaganda a nagyfokú operativitásával tűnt ki, a szó szoros értelmében pár órával az események után reagált azokra, az ország életének minden területét illetően tájékozottnak mutatkozott. Ez arról tanúskodik, hogy a nyugati rádióknak nagyszámú informátoruk volt a lakosság különböző rétegei körében. Ez a hazug kampány különösen felerősödött az októberi események előtt, és jelentős szerepet játszott az ellenforradalmi zendülés ideológiai előkészítésében.

Ugyanakkor a Nyugat propagandanyomásával szemben nem lett kifejtve megfelelő ellenpropaganda sem magyar, sem szovjet részről. A nyugati rádió provokatív híresztelléseket terjesztett, amelyeket propagandánk nem cáfolt és nem ellensúlyozott, még akkor sem, ha ez egyenesen bennünket érintett. Ily módon a nyugati propagandának és az illegális ellenforradalmi szervezkedésnek a magyar lakosság széles rétegeit sikerült meggyőznie arról, hogy a gazdasági együttműködés a Szovjetunióval nem előnyös a Magyar Népköztársaság számára: a szovjet–magyar egyezmények és megállapodások „egyenlőtlenek", és a Szovjetunió „kifosztja" Magyarországot például az uránérc kitermelése terén. Sikerült a Magyarországon tartózkodó szovjet csapatok ellen hangolniuk a lakosságot stb. Propagandánk passzív és védekező maradt. A magyar emberek, nem hallván cáfolatot és magyarázatot tőlünk, egyre jobban hittek a nyugati és emigráns propagandának, és egyre jobban áthatották őket a nacionalista érzelmek.

A nagykövetség véleménye szerint az egyik legalapvetőbb feladat, amely rádiópropagandánk előtt áll, az, hogy azt mind érthetőbbé és operatívabbá tegyük. Ugyanakkor, ha azt szeretnénk, hogy rádiópropagandánk ne csak ellensúlyozza, hanem felül is múlja a nyugati rádió befolyását, ezt a feladatot nem lehet végrehajtani propagandánk anyagi-technikai bázisának gyökeres megerősítése és jobbítása nélkül.

b) Gyökeresen meg kell változtatnunk rádiópropagandánk formáit a szovjet rádióadókat hallgató személyek létszámának jelentős mértékű növelésével. Ennek érdekében érdekessé kell tennünk a lakosság számára rádióadásainkat. Mint ismert, a magyar lakosság legkülönfélébb rétegei, különösen a fiatalság, nagy érdeklődést tanúsítanak a sport iránt. Célszerű lenne, ha Magyarországra sugárzott rádióadásainkban a legrészletesebb és legoperatívabb információt adnánk a világszerte zajló sporteseményekről úgy, hogy az általunk közölt információ megelőzze a magyar napilapok és rádiók híreit, mert ez növelni fogja a szovjet rádióadók iránti figyelmet a sport iránt érdeklődő legkülönfélébb lakossági rétegekben.

Azonkívül jóval szélesebb körben ki kell használni a zenei rádióműsorokat az értelmiség és a diákság figyelmének felkeltése céljából, figyelembe véve, hogy Magyarországon rendkívül jelentős az érdeklődés a zene iránt. Ezekben a rádióadásokban széles körben sugározni kell a modern nyugati zenét, továbbá a Magyarországon népszerű szovjet zeneszerzők, Richter, Ojsztrah, Gilelsz, Zak[1084] és mások darabjait. Rádióadásainknak a lehető legnagyobb mennyiségben friss híreket is adniuk kell majd a világ minden országának kulturális, tudományos, technikai és társadalmi életének területéről.

Aktív ellenpropagandát kell folytatnunk a Szabad Európa, az Amerika Hangja és a BBC rádióadókkal szemben, időben cáfolni kell a hazug közleményeiket és híresztelléseiket, le kell leplezni és ki kell gúnyolni a nyugati rádió módszereit. Rádióadásaink egyik legfontosabb feladata kell hogy legyen a küzdelem a nyugati rádiók által terjesztett provokatív híresztelésekkel szemben.

c) A közeljövőben fel kellene vetni a magyar elvtársak előtt a szovjet és a magyar rádió között kötött 1951. évi együttműködési megállapodás felülvizsgálatának vagy megfelelő kiegészítésének és korrekciójának kérdését. Emellett figyelembe kell venni a propaganda formáinak és módszereinek lényegi megváltoztatását a fentebbiek szellemében.

d) Szükségszerű lenne ugyanakkor a szovjet és a magyar sajtó közötti alábbi együttműködési formákat bevezetni: szovjet vezetők cikkei a magyar sajtó hasábjain a szocializmus építésének egyes aktuális kérdéseiről; hasonló profilú szovjet és magyar napilapok és hírlapok közötti szoros munkakapcsolat létesítése; politikai, tudományos és művészeti kiadók közötti közvetlen kapcsolat létesítése; újságírók és sajtómunkások delegációinak kölcsönös cseréje a nagy lapkiadók és a szakszervezetek vonalán.

e) Egyúttal jelentősen aktivizálni kellene a magyar kultúra, művészet, tudomány és sport szovjetunióbeli propagandáját úgy, hogy minden erre irányuló

1084 Jakov Zak szovjet zongoraművész és zenepedagógusról van szó.

lépésünkről tudjanak itt, Magyarországon. A magyar kultúra szovjetunióbeli propagandájának aktivizálása segíthetné elő leginkább a nacionalizmus és a szovjetellenes érzelmek leküzdését, és a szükséges irányban befolyásolhatná a magyarok nemzeti önérzetét. Ez bizonyos mértékben javíthatná az októberi események idejéig folytatott magyarországi propagandánk hibáit és baklövéseit.

f.) Gyakrabban kell publikálni a szovjet sajtóban magyar vezetők Magyarország belső életével és a nemzetközi helyzet kérdéseivel kapcsolatos cikkeit. Kívánatos lenne továbbá, ha egy illusztrált tanulmánykötet jelenne meg a Szovjetunióban a magyar kommunistákról és szerepükről az 1956. október–novemberi ellenforradalmi zendülés leküzdésében. A nagy októberi szocialista forradalom[1085] 40. évfordulójára célszerű lenne kiadni a Szovjetunióban egy brosúrát a magyarok részvételéről az októberi forradalomban és az oroszországi polgárháborúban a szovjethatalom oldalán. Ez jó benyomást keltene Magyarországon, különösen a régi kommunisták körében.

5. A Szovjetunió budapesti nagykövetsége a korábbi jelentéseiben és telefonogramjaiban számos javaslatot fogalmazott meg a Szovjetunió és Magyarország közötti kulturális kapcsolatok fejlesztése érdekében, amelyeket ugyanakkor egészen mostanáig nem hagytak jóvá. Semmit nem tudunk ezen javaslataink sorsáról és arról, hogy mily módon, pozitívan vagy negatívan viszonyul-e hozzájuk a Külügyminisztérium, a Kulturális Minisztérium és más szovjet szervek (lásd 1957. január 24-i, 21. számú jelentésünket Ny. Sz. Hruscsov és D. T. Sepilov elvtárs részére).[1086] A nagykövetség úgy ítéli meg, hogy számos, ebben a jelentésben felvetett javaslat jelenleg sem vesztette el aktualitását. Egyebek között célszerű lenne megvizsgálni az alábbi javaslatainkat:

a) Egy, a forradalomban és az oroszországi polgárháborúban részt vett magyar hadifoglyoknak szentelt művészfilm elkészítése. Ebben a filmben be lehetne mutatni a Magyarországi Tanácsköztársaság és a forradalmi Oroszország közötti kapcsolatokat, különösen aláhúzva a proletár internacionalizmus, illetve a magyar és a szovjet nép közötti kölcsönös baráti segítségnyújtást abban az időben. Egy ilyen művészfilm elkészítése és bemutatása Magyarországon lefektethetné az

1085 Az orosz eredetiben nagybetűvel.
1086 Nyilván az általunk is közölt 64. sz. iratról van szó. Ennek a dokumentumnak a dátuma nem január 24-e, hanem január 31-e, ami nyilván azzal magyarázható, hogy a VOKSZ-nak megküldött másolat másolata az eredetinél később készült el.

alapokat ahhoz, hogy leküzdhetővé váljanak a nacionalista érzelmek, és a proletár internacionalizmus szellemében neveljék a népet.[1087]

b) Erkel zeneszerző *Bánk bán* című klasszikus magyar operájának bemutatása a Bolsoj Színház színpadán. A bemutatóra vonatkozó kérdésben már három éve pozitívan döntöttek, a bemutató megvalósítása ugyanakkor indokolatlanul halasztódik.

c) Bartók Béla *A kékszakállú herceg vára* című egyfelvonásos balettpantomimjének bemutatója Moszkvában vagy Leningrádban.

d) A XIX. századi híres magyar festő, Zichy Mihály egyes képeinek átadása a budapesti Magyar Nemzeti Galériának a Tretyakov Képtár vagy az Ermitázs ajándékaként.

e) Több klasszikus szovjet művészfilm kópiáinak átadása a Magyar Színház- és Filmművészeti Intézetnek filmszínházi vetítés céljára.

Csatolmány: az említett irat 5 oldalon.[1088]

A Szovjetunió magyarországi nagykövete: Je. Gromov

Gépelt eredeti. RGANI, f. 5, op. 49, gy. 22, l. 30–39.

1087 Az első magyar–szovjet koprodukcióban készült film, Jancsó Miklós *Csillagosok, katonák* c. alkotása (1967) ezt a témát járja körül.
1088 Nem találtuk az irat mellett.

79.

Alekszej Szurkovnak, a Szovjet Írószövetség titkárának előterjesztése az SZKP Központi Bizottsága számára Illés Béla és Bölöni György segélykéréséről magyar kommunista írók számára

Moszkva, 1957. május 24.

Az SZKP KB-nak Titkos
1957. V. 24.
196. titk. sz.

A Szovjet Írószövetség levelet kapott két magyar kommunista írótól, Illés Béla és Bölöni György elvtársaktól, melyben a magyar kommunista írók és más írók, akik a magyar–szovjet barátság hívei, nehéz helyzetéről írnak, illetve a segítségről, amelyben néhány népi demokratikus ország sajtója részesítette őket, és „fokozott segítséget" kérnek a szovjet sajtó részéről.[1089]

Bölöni György és Illés Béla elvtársak azt írják: „Az amúgy is nehéz helyzetünket csak bonyolítja, hogy azok az írók, akik kormányunk és a magyar–szovjet barátság ellenzékét jelentik, folyamatos segítséget kapnak a nyugati burzsoá sajtó, írók és kiadók részéről."

Magyar író barátaink kérik, segítsünk nekik azzal, hogy küldünk számukra 400 tonna papírt. „A Szovjetunió kormánya – mondják – 5000 tonna papírt adományozott kormányunknak a politikai sajtónk céljaira. De szépirodalmi lapjaink nagyon nehéz helyzetben vannak." Elismerve, hogy 400 tonna papír sok, Illés Béla és Bölöni György elvtársak azt írják: „De ha ezt be lehet szerezni, azzal nemcsak kiadóinkat segítik, hanem azon íróink helyzetének megszilárdításához is hozzájárulnak, akik a magyar–szovjet barátság hívei."

A Szovjet Írószövetség Elnökségének Titkársága úgy véli, hogy a népi forradalmi kormány híveinek számító magyar írók könyveinek nyomtatása erősíti

1089 A levelet nem találtuk meg.

befolyásukat nemcsak a magyar dolgozó olvasók, hanem azon írók körében is, akik eddig még nem ébredtek annak tudatára, hogy a szocializmus magyarországi felépítésének ügyét kell szolgálni a tehetségükkel.

Kérjük, vizsgálják meg, hogy a magyar–szovjet barátság híveinek számító magyar írókat segélyben tudjuk-e részesíteni úgy, hogy 400 tonna, szépirodalmi művek kiadására szánt papírt biztosítunk számukra.

2 példányban – A. V.

A Szovjet Írószövetség titkára
A. Szurkov

Gépelt másolat. RGALI, f. 631, op. 43, gy. 141, l. 41.

80.

Borisz Polevojnak, a Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottsága vezetőjének előterjesztése az SZKP Központi Bizottsága számára a magyar és a szovjet írók közötti konfliktus rendezésének módozatairól

Moszkva, 1957. június 1.

Az SZKP KB-nak

Titkos
57. június 1.
202. titk. sz.

Mellékelten megküldöm az ismert magyar költő, Hidas Antal figyelmet érdemlő levelét,[1090] amely hozzám mint a Szovjet Írószövetség nemzetközi ügyekkel foglalkozó titkárához jutott.

Mesterházi Lajos a legjelentősebb azon magyar írók trojkájából, amely ez év áprilisában látogatott a Szovjetunióba.[1091] Ők mindhárman[1092] nálunk a beszélgetések során nagyon észszerű nézeteket vallottak a magyarországi eseményekről, és mindhárman arról beszéltek, hogy a magyar és a szovjet irodalomárok közötti konfliktuson, ahogy ők mondták, javítani lehetne azzal, ha Magyarországra látogatna egy író azok közül, akik ismerik Magyarországot. Hármat neveztek meg

1090 Ld. a mellékletet.

1091 1957. április 2–16. között Waldapfel József irodalomtörténész vezetésével hatfős magyar kulturális delegáció járt a Szovjetunióban. A küldöttség tagjai április 4-én részt vettek a Magyarország felszabadulásának tizenkettedik évfordulója alkalmából szervezett moszkvai ünnepségeken. Polevojjal Waldapfel, Mesterházi Lajos és Móricz Virág folytatott kétórás megbeszélést. Erre külön is kitért Waldapfel a delegáció útjáról tartott április 19-i budapesti sajtótájékoztatón. E szerint a találkozó figyelmet érdemlő mozzanata volt, hogy Polevoj elmondta, mennyire megrendítették a magyarországi „ellenforradalmi" eseményekről érkező hírek, s világosan látja, mi történt valójában Magyarországon. Ld.: Arany, Ady, József Attila, Jókai, Mikszáth, Móricz Zsigmond szovjet könyvkiadók tervében. A Szovjetunióban járt magyar kulturális küldöttség beszámolója. *Népszabadság*, 1957. április 20., 4.

1092 Valójában csak két író volt a tagja ennek a hatfős delegációnak, Mesterházi Lajos és Móricz Virág. A harmadik személy, akit Polevoj említ, Waldapfel József irodalomtörténész volt.

példaként, Alekszej Szurkovot, Konsztantyin Fegyint és engem. Kijelentettem, hogy én nem tudok Magyarországra utazni, mivel múlt év őszén francia, angol és amerikai lapok alaposan megtépázták a nevemet, a Rajk-per kapcsán Budapestről küldött régebbi tudósításaimat idézve.[1093]

Én most is azon a véleményen vagyok, hogy ebből a megfontolásból nekem most nem célszerű Magyarországra utaznom. Ugyanakkor nagyon célszerűnek tartanám, ha A. A. Szurkov utazna oda, ő egy Magyarországon ismert és tekintélynek örvendő ember, aki személyesen ismeri Veres Pétert és Szabó Pált, akikkel a békekongresszusokon találkozott,[1094] és olyan nagy költővel áll barátságban, mint Illyés Gyula. Minden, amit Mesterházi a levelében nekem tulajdonít, még inkább érvényes Szurkovra.

A Központi Bizottságot Hidas Antal leveléről informálva a magam részéről úgy vélem, hogy A. A. Szurkov magyarországi látogatása kivételesen hasznos lenne, és majdnem meg vagyok győződve róla, hogy az írószervezetek közötti viszonyban a változás kezdetét jelenthetné.

A Szovjet Írószövetség titkára B. Polevoj

L. P. – 2 példányban

Gépelt másolat. RGALI, f. 631, op. 43, gy. 141, l. 44.

1093 1949. szeptember 12-től a *Pravdá*ban, az SZKP KB központi lapjában napi rendszerességgel jelentek meg hírek a magyarországi Rajk-perről, döntően a TASZSZ által kiadott közlemények alapján. Polevoj, aki ekkor a *Pravda* különtudósítójaként tartózkodott Magyarországon, ezekkel párhuzamosan hét bővebb tudósítást is közölt a lap hasábjain. Ld.: Суд над предателями венгерского народа. *Правда*, 16 сентября 1949 г., 4.; Из зала суда 17 сентября. *Правда*, 1949 г., 3–4.; Из зала суда. *Правда*, 18 сентября 1949 г., 4.; Из зала суда. *Правда*, 20 сентября 1949 г., 2.; Из зала суда. *Правда*, 21 сентября 1949 г., 4.; Суд народа. *Правда*, 22 сентября 1949 г., 2.; Приговор народа. *Правда*, 25 сентября 1949 г., 4.

1094 1953. június 15–20. között Budapesten tartotta kongresszusát a Béke Világtanács. A kongresszuson részt vevő szovjet küldöttség tagja volt Alekszej Szurkov, Nyikolaj Tyihonov és Ilja Ehrenburg is. Erre részletesen ld.: Standeisky 1996.

Melléklet

Hidas Antal levele Borisz Polevojnak a magyar és a szovjet írók közötti viszony rendezésének lehetőségéről

Moszkva, dátum nélkül

Kedves Borisz Nyikolajevics!

A napokban levelet kaptam Mesterházi Lajos magyar írótól. 1957 áprilisában nálunk járt a magyar delegáció tagjaként két másik magyar íróval.[1095] Fogadtad őket a Külügyi Bizottságban. Amennyire emlékszem, Mesterházi jó benyomást tett rád. A levelében többek között egy olyan dologról is ír, ami, gondolom, Téged és a Külügyi Bizottságot is érdekelhet. Ezért tájékoztatlak róla.

Ha emlékszel, Mesterházi a fogadásakor kifejezte abbéli kívánságát a maga és más magyar írók nevében, hogy Magyarországra gyere. Azt válaszoltad, hogy szívesen jönnél, de félsz, hogy zavaró lenne annak ténye, hogy részt vettél a Rajk-perben. Nyilvánvalóan ezzel a beszélgetéssel kapcsolatban írja Mesterházi a következőket:

„A meghívás, amit Polevojnak adtam át, minden bizonnyal hamarosan hivatalos formában is megérkezik. Mondd meg Polevojnak barátian is: a magyar írók jelentős része őszintén örülne annak, ha Magyarországra jönne. A másik részük udvarias érdeklődéssel (az érdeklődés őszinte lenne) tekint a látogatása elébe, és lehet, csak a törpe kisebbség gondolja úgy, hogy nincs szükség erre a látogatásra, de ez nem számít. Érdekes beszélgetésekre, érdekes vitákra kerülhetne sor, amelyek sokban segíthetnének.

1095 Sz. Kudrjavcev, a VOKSZ Kelet-európai Osztályának helyettes vezetője 1957. április 22-én egy meglehetősen vérszegény beszámolót is készített a magyar kulturális delegáció kéthetes szovjetunióbeli útjáról. A beszámoló egyetlen figyelmet érdemlő mozzanata a következő mondat: „A küldöttség tagjaival folytatott beszélgetésekből az a vélemény alakult ki, hogy mindnyájan a Szovjetunióhoz fűződő baráti kapcsolatok megerősítésének hívei. A magyar értelmiség számottevő hányada azonban jelenleg a kivárást részesíti előnyben, és kevés érdeklődést tanúsít a szovjet kultúra iránt. Maguk a küldöttség tagjai nem igyekeztek megtárgyalni a magyar eseményeket, amelyekhez nem egyformán viszonyulnak." Ld.: GARF, f. 5283, op. 22, gy. 634, l. 30–32.

Egy kétségtelen, mégpedig hogy egy ilyen találkozóra nem hideg protokolláris formában kerülne sor. Lehet, kevesebb bók és taps lenne, de több okos és baráti szó."

Tisztelettel:
Hidas Antal

Gépelt másolat. RGALI, f. 631, op. 43, gy. 141, l. 45.

81.

Borisz Rjurikovnak, az SZKP KB Kulturális Osztálya helyettes vezetőjének előterjesztése az SZKP Központi Bizottsága számára Alekszandr Avgyejenko *Magyar harangok* című színdarabjának idegen nyelvre fordításának engedélyezésére

Moszkva, 1957. június 25.

Az SZKP KB-nak

A *Szovjetszkaja Lityeratura* szerkesztősége ajánlást kér A. Avdejenko[1096] *Magyar harangok* című, a *Pogranyicsnyik*ban megjelent darabjának lefordítására idegen nyelvekre.[1097]

A *Magyar harangok* a múlt év október–novemberi magyarországi események motívumain alapszik. A szerző célja, hogy bemutassa az események drámaiságát, megrajzolja a magyar hazafiakkal és a demokratikus rend védelmezőivel leszámolni kívánó magyar fasiszták és amerikai ügynökök alakját, bemutassa a népi Magyarország védelmezőinek tetteit a felkelés idején, és megrajzolja a nacionalisták és demagógok karakterét, akik megtisztították az utat a horthysták előtt.

A darab megírásakor a szerző a szovjet sajtóban megjelent anyagokat vette alapul, érdekes és mély karaktereket nem rajzolt meg, a darabban leírt események felületesen vannak ábrázolva.

Kétséges, hogy célszerű-e egy ilyen nem túl mély ábrázolású műnek a megjelentetése egy külföldi olvasóhoz szóló szovjet lapban, amelynek szerzője nem

1096 Alekszandr Avgyejenko szovjet-ukrán író, dramaturg, publicistáról van szó.

1097 A *Szovjetszkaja Lityeratura* főszerkesztője, D. I. Jerjomin 1957. május 24-én fordult az SZKP KB-hoz azzal a kéréssel, hogy vizsgálják meg, lefordítható-e idegen nyelvekre Avdejenko műve. Ld.: RGANI, f. 5, op. 36, gy. 36, l. 9.

is járt Magyarországon.[1098] Sok külföldi olvasó nem jó szándékúan értelmezné a darabot.[1099]

Kérjük, ezt az álláspontot közöljék a lap szerkesztőségével.[1100]

SZKP KB Kulturális Osztályának helyettes vezetője B. Rjurikov
Osztály instruktora J. Truscsenko

1957. június 25.

Gépelt eredeti. RGANI, f. 5, op. 36, gy. 36, l. 10.

1098 Ez nem felel meg a valóságnak. Avgyejenko 1956 szeptemberében, az októberi forradalmat közvetlenül megelőző napokban egy huszonegy fős szovjet íródelegáció tagjaként járt Magyarországon. Szeptember 28-án a Magyar Írók Szövetsége a Gorkij fasori székházában a delegáció tiszteletére ünnepi fogadást is szervezett. Ld.: Szovjet vendégek az Írószövetségben. *Irodalmi Újság*, 1956. október 1., 4.

1099 A szerző a darabot végül kibővítette, s regényként megjelentette a Szovjetunióban. Ld.: Александр Остапович Авдеенко: *Чёрные колокола*. Советская Россия, Москва, 1963.

1100 Az irat fejlécén kézírásos bejegyzés olvasható: „Egyetérteni. P. Poszpelov. 57. VIII. 1." A lap alján, bal szélen egymás alatt két kézírásos bejegyzés olvasható: „A lap főszerkesztőjével, Jerjomin elvtárssal közöltük a választ. B. Rjurikov. Irattár. B. Gorbunov. VIII. 6." A alján, jobb szélen kézírásos bejegyzés olvasható: „Avgyejenko *Magyar harangok* c. darabját Poszpelov elvtárs titkárságán hagytuk. [olvashatatlan kézjegy] 57. VIII. 1."

82.

Nyikolaj Zsukov-Verezsnyikov biológusprofesszor feljegyzése Mihail Kotov, a Szovjet Béketanács felelős titkára számára a Magyar Írók Szövetségének feloszlatása után kialakult helyzetről Thury Zsuzsa írónővel folytatott beszélgetéséről

Moszkva, 1957. június 27.

M. I. Kotov elvtársnak
A Szovjet Béketanács felelős titkárának[1101]

Titkos
2. sz. példány

A magyar békeharcosok fogadásán,[1102] a magyar nagykövetségen beszélgetést folytattunk Thury Zsuzsa magyar írónővel (*A francia kislány* című elbeszélés[1103] szerzője), a magyar delegáció tagjával.

A beszélgetésben részt vett a *Junoszty* szerkesztője, Z. A. Lebegyeva, aki németről tolmácsolt.

Az írónő közölte, hogy ő egy magyar író felesége,[1104] akit az ellenforradalmárok az események idején „csak azért nem semmisítették meg fizikailag, mert nem találták meg". A magyar tudósokra vonatkozó kérdésre azt felelte, hogy a tudósok különféleképpen viszonyultak az eseményekhez, de a műszaki értelmiség (melynek egy része elmenekült) tömege még nem lojális a népi hatalom iránt.

Azt mondta még, hogy bár a nép különféle rétegei részt vettek az 1918. évi forradalomban, a horthyzmus 25 éve nyomot hagyott a nép tudatában.

1101 A feljegyzést M. I. Kotov küldte meg A. A. Szurkovnak, a Szovjet Írószövetség titkárának 1957. június 28-án. Ld.: RGALI, f. 5, op. 43, gy. 149, l. 18.

1102 Az Országos Béketanács tizenkét fős küldöttsége a Szovjet Béketanács meghívására 1957. május 30. és június 23. között tartózkodott a Szovjetunióban. A delegációt Nánási László, az Országos Béketanács alelnöke vezette, Thury Zsuzsán kívül nem volt más irodalmi alkotó a delegáció tagja. Ld.: Elutazott az Országos Béketanács küldöttsége a Szovjetunióba. *Népszabadság*, 1957. május 31., 5. Nem sikerült kideríteniink, hogy a nagykövetségi fogadásra mely napon került sor.

1103 *A francia kislány* c. kisregény 1953-ban jelent meg.

1104 Thury Zsuzsa férje Sándor Kálmán író volt.

A magyar írók jelenlegi nézeteire térve kijelentette, hogy a híres magyar írók legnagyobb része nemcsak hogy tartja a korábbi álláspontját, hanem még bojkottálja is a kevés kommunista érzelmű irodalmárt. Részletesen elmesélte például, hogy az események után hogyan fordult el tőle és férjétől az összes híres író, még azok is, akik korábban a legjobb barátai voltak ennek az írópárnak. Az írószövetség feloszlatása után mi, mondta, „teljesen egyedül maradtunk az írói közegben, és az írók nem járnak hozzánk".

Arra a kérdésre, hogy törekednek-e arra ők, kommunisták, hogy kapcsolatba lépjenek ezekkel az írókkal, abban az értelemben válaszolt, hogy ez értelmetlen, de hozzáfűzte, hogy ő maga „rossz diplomata". Az írónő elmondta még, hogy ezek az irodalmárok politikai értelemben J. B. Tito felé orientálódnak.

Amikor csodálkozásunknak adtunk hangot (miért éppen Tito felé![1105]), ismét megismételte, hogy „Tito felé orientálódnak", ugyanakkor kitért azelől, hogy tovább beszélgessünk erről a témáról.

Arra a kérdésre, hogy vajon teremnek-e még írók a munkások és parasztok körében, azt válaszolta, hogy vannak ilyenek, de művészi értelemben rosszul írnak, igaz, „politikailag minden rendben van velük".

Arra a kérdésre, hogy segítenek-e ő és elvbarátai a nép köréből származó írók kinevelésében, azt válaszolta, hogy ő már elfáradt, és beteg a férje, ezért ő ilyen nevelőmunkában nem vesz részt.

Több arra irányuló kérdésre, hogy miként lehetne bevonni az írókat a valódi, a nép javát szolgáló alkotói életbe, azt válaszolta, hogy pesszimistán látja ezt a kérdést.

A Thury Zsuzsa magyar írónővel folytatott hosszas beszélgetés eredményeként az a benyomásunk[1106] alakult ki, hogy Magyarországon a befolyásos írók meghatározó tömege leragadt a régi elveinél, egyes kommunista írók pedig (konkrétan a beszélgetőpartnerünk) határozott pártutasítás híján vannak,[1107] nem tudják, mit kell tenniük ahhoz, hogy javítsanak a helyzeten, s ismét elhódítsák az írók lelkét, és megnyerjék őket a szocializmus építésének feladatára, továbbá nem értik, hogy a legfontosabb feladat a munkásság és parasztság köréből származó fiatal írók kinevelése lenne. Úgy tűnik, hogy ezek a tények újból és

1105 Felkiáltójellel az orosz nyelvű eredetiben is.

1106 Aláhúzás géppel.

1107 Aláhúzás géppel.

újból fel kell hogy keltsék a szocialista tábor országai pártvezetésének figyelmét az „írók problémája" iránt, amelyre a pártmunka során különös figyelmet és gondot kell fordítani.

Mint ahogy az osztrák kommunistákkal folytatott beszélgetésből (lásd a szolgálati feljegyzést)[1108] is kitűnik, a magyar kommunisták ugyanúgy késve kapják meg a pártutasításokat, és olyan formában, hogy az kevéssé alkalmazható a konkrét tevékenységük során.

1927.[1109] június 27. Ny. Zsukov-Verezsnyikov

Egy példányban elkészítve és személyesen átadva M. I. Kotovnak

Hiteles:[1110]

Gépelt eredeti. RGALI, f. 631, op. 43, gy. 149, l. 19-20.

1108 Nem található meg az ügyiratban.
1109 Sic! A harmadik számjegy nyilván a gépíró elütése.
1110 Olvashatatlan kézjegy.

83.

Alekszej Szurkovnak, a Szovjet Írószövetség titkárának előterjesztése az SZKP Központi Bizottsága számára Mohamed Husszein Magyarországon élő iraki emigráns író fogadásáról a Szovjetunióban a Szovjet Írószövetség vendégeként

Moszkva, dátum nélkül [1957. augusztus 6. előtt]

Az SZKP KB-nak

Rendkívül sürgős
Titkos

A magyarországi szovjet nagykövetségtől távirat érkezett, melyben javasolták, hogy hívjuk meg a Szovjetunióba a Magyarországon élő emigráns iraki írót, Kázim el-Szamávit (Mohamed Husszeint).[1111]

Közöltük a Szovjetunió Külügyminisztériumában, hogy a fesztivál idejére[1112] nincs lehetőségünk meghívni Mohamed Husszeint, mivel ebben az időszakban a szállodák foglaltak, a fesztivál vendégei laknak bennük.[1113]

Augusztus 5-én az iraki író azonban számunkra teljesen váratlanul Moszkvába érkezett, megjelent az Írószövetségben a bőröndjeivel, a kezében a magyar Irodalmi Tanács levelét tartva.

1111 Je. I. Gromov budapesti szovjet nagykövet 1957. július 17-én A. A. Szurkov és I. M. Zamcsevszkij nevére küldött telefonogramjában kérte, hogy fogadják Moszkvában Husszeint a Szovjet Írószövetség vendégeként. Az üzenetben kiemelte, hogy az iraki emigráns író politikai menedékjoggal rendelkezik Magyarországon, és kérését a Magyar Irodalmi Tanács is támogatta egy Bölöni György által aláírt levélben. A nagykövetség célszerűnek ítélte Husszein kérésének támogatását. Ld.: RGALI, f. 631, op. 43, gy. 146, l. 181.
1112 Az 1957. július 28. és augusztus 9. között Moszkvában szervezett VI. Világifjúsági Találkozóról van szó.
1113 Szurkov a Zamcsevszkijnek küldött július 26-i átiratában értesítette arról a KÜM 5. Európai Osztályának vezetőjét, hogy a meghívásokat a Világifjúsági Találkozó szervezőbizottsága küldi el, és a telítettség miatt egyébként sem tudnak szállodai elhelyezést biztosítani Husszein számára. Ld.: RGALI, f. 631, op. 43, gy. 146, l. 180.

Ebben a helyzetben kénytelenek voltunk elhelyezni őt a saját vendégünkként. Nagy nehezen találtunk neki egy szobát. Kéri, engedélyezzék számára, hogy Moszkvában lehessen, s ellátogathasson Leningrádba és Üzbegisztánba.

A Szovjet Írószövetség Vezetőségének titkársága kéri, hagyják jóvá, hogy Kázim el-Szamávi (Mohamed Husszein) iraki író az Írószövetség vendégeként itt maradhasson 20 napig.[1114]

A Szovjet Írószövetség titkára A. Szurkov

2 példány – A. V.

Gépelt eredeti. RGANI, f. 5, op. 36, gy. 40, l. 112.

1114 Az iratot 1957. augusztus 6-án érkeztették az SZKP KB-n. A lap alján kézírásos bejegyzés olvasható: „303/titk. sz. 57. VIII. 6." Az SZKP KB Kulturális Osztálya augusztus 9-én kelt leiratában kéri, hogy Mohamed Husszein a Szovjetunióban maradhasson a Szovjet Írószövetség vendégeként. Ld.: RGANI, f. 5, op. 36, gy. 40, l. 113.

84.

Nyikolaj Mihajlov kulturális miniszter feljegyzése a magyar értelmiség hangulatáról Kállai Gyula magyar kulturális miniszterrel folytatott megbeszéléséről

Moszkva, dátum nélkül [1957. augusztus 8. előtt][1115]

Az SZKP KB-nak Titkos

Megbeszélést folytattam Kállai Gyula elvtárssal, az MSZMP KB titkárával, a Magyar Népköztársaság kulturális miniszterével, aki a VI. Világifjúsági Találkozóra érkezett díszvendégként.

Meséltem Kállai elvtársnak a fesztivál első napjairól, arról a hatalmas lelkesedésről, amellyel Moszkva lakosai fogadták a különféle országok fiatal küldötteit. A moszkvaiak emelkedett hangulatban fogadták a fesztiválra érkező magyar ifjúságot is, kifejezve ezzel örömüket, hogy Magyarország szocialista erői győzelmet arattak az ellenforradalom felett.

Kállai elvtárs elmondta, hogy a magyar szocialista erők győzelme teljesen lehetetlen lett volna a Szovjetunió segítsége nélkül. A Szovjetunió, mondta Kállai elvtárs, történelmi szerepet játszott ebben.

Kállai elvtárs érdeklődött továbbá afelől, hogy milyen ügyekkel foglalkozik jelenleg a Szovjetunió Kulturális Minisztériuma. Erről beszélve Kállai elvtársnak aláhúztam, hogy nagyszabású munkát szeretnénk elvégezni ahhoz, hogy előkészítsük a nagy októberi szocialista forradalom[1116] 40. évfordulójának ünnepségeit. Részletesen informáltam továbbá Kállai elvtársat azokról az intézkedésekről, amelyeket az alkotó értelmiség körében kifejtett ideológiai munka erősítése, a színházak munkájának javítása, a szovjet filmek ideológiai és művészeti színvonalának emelése érdekében hoztunk. Elmondtam Kállai elvtársnak, hogy az

1115 Az irat keletkezésének pontos idejét nem sikerült kideríteni. Az iratot augusztus 8-án érkeztették az SZKP KB-n, így a beszélgetésre nyilvánvalóan augusztus 8. előtt került sor.
1116 Az orosz eredetiben nagybetűvel.

SZKP KB milyen utasításokat hozott az utóbbi időben az irodalom és a művészet terén. Mindemellett tájékoztattam Kállai elvtársat Hruscsov elvtársnak az irodalom és a művészetek kérdésében elmondott beszédeiről.

Különösen felkeltették Kállai elvtárs érdeklődését az alkotó értelmiség körében végzett munkával kapcsolatos kérdések.

Kállai elvtárs véleménye szerint Magyarországon nagyon elhanyagolt az alkotó értelmiség körében végzett munka. Ez egészen a legutóbbi időkig tartott, mivel a párt legfontosabb erőit lekötötte az ellenforradalom következményeinek felszámolása.

Magyarországon, mondta Kállai elvtárs, jók a kultúra fejlesztésének feltételei. Magas szinten áll az opera- és a színházművészet. Vannak alkotóerők a filmművészetben is. A legfontosabb számunkra most az, hogy elérjük, hogy az értelmiség a párttal legyen, s ne álljon szemben vele. Érthető, az ideológiai munka az értelmiség nevelése érdekében jelentős időt igényel tőlünk.

Hogy áll most a helyzet? Kállai elvtárs véleménye szerint kedvezőek a körülmények arra, hogy az értelmiséget a népi hatalom oldalára állítsák. Az értelmiség nem lép fel a pártvezetéssel szemben, ha utóbbi okosan, illetve jó és helyes formában cselekszik. Nem engedünk a pártirányítás elvéből az irodalom és a művészet fejlesztésében, mondta Kállai elvtárs, de meg kell találnunk az értelmiség körében végzett munka helyes formáit.

Magyarországon vannak olyan emberek, akik a párttól idegen álláspontot képviselnek. Sok irodalmár nem mutat érdeklődést a modern témák iránt, s el van szakadva az élettől. Amikor modern, aktuális témában írt műveket kérnek tőlük, kijelentik, hogy ez, úgymond, a sematizmus és dogmatizmus új kifejeződése. Természetesen ez nem komoly.

Kállai elvtárs kijelentette, hogy a magyar elvtársak számára nagyon fontos lenne, ha a szovjet elvtársak elmagyaráznák azt a kérdést, hogy miről lehet, és miről nem lehet írni.

Figyelembe véve, hogy ezt a problémát önök hogyan magyarázzák el, mi azt válaszoljuk a mi elvtársainknak, hogy ez helytelen kérdésfeltevés. Mindenről lehet írni, ami foglalkoztatja a népi tömegeket, még a legélesebb problémákról is, de minden attól függ, milyen elvi álláspont felől közelítjük meg a valóság jelenségeinek ábrázolását. Nálunk, mondta Kállai elvtárs, a legélesebb kérdés a szocialista törvényesség megsértésének kérdése a múltban. Még erről is lehet írni, ha

a kérdést a szocializmus elvi álláspontja s a munkásosztály felől vizsgáljuk meg. Akkor ez segíteni fog a párt és az állam megerősítésében.

Kállai elvtárs elmondta, hogy mostanában élénk vita folyik ideológiai kérdésekben, de legutóbb ez a vita még szervezettebbé vált. És ez a szervezettség megakadályozza az ellenséget abban, hogy kihasználja a vitát. A legutóbbi pártkonferencia, mondta Kállai elvtárs, megmutatta, hogy az ott kialakuló párbeszéd hevessége ellenére a konferencia a párt nagy győzelmét jelentette, és hozzájárult a párt sorainak megerősítéséhez. Kállai elvtárs véleménye szerint az utóbbi 12 évben ezt a kérdést még nem vitatták meg annyira mélyen és élesen, mint ahogy az a legutóbbi pártkonferencián történt. Mi, mondta Kállai elvtárs, ebben az esetben az egység-vita-egység képlet alapján cselekedtünk.

Kállai elvtárs egyetértett velünk abban, hogy különösen fontos probléma az ideológiai munka az írók körében, mivel az irodalom az alapja a színház- és filmművészetnek is. Következésképpen az írókkal folytatott munkától függ a dolgok állása a színház- és filmművészetben is.

Kállai elvtárs nagyon erősen támogatta azt a javaslatot, hogy egy magyar értelmiségiekből álló csoport látogasson el Moszkvába, hogy annak tagjai a saját szemükkel lássák a béke, a szocializmus és a demokrácia táborának erőit. Az, amit irodalmáraink látnak Moszkvában, mondta Kállai elvtárs, természetesen hatalmas ideológiai hatással lesz majd rájuk.

Arról esett szó továbbá, hogy talán célszerű volna egy Petőfinek szentelt mély és igaz filmet készíteni. A filmnek ezt a nagy költőt mint igaz humanistát kellene bemutatnia, aki végtelenül szerette a dolgozó népet. Egy ilyen film létrehozása jelentős szerepet játszhatna a fiatalság nevelésében, és hozzájárulna ahhoz, hogy leleplezze az úgynevezett Petőfi Kör kísérletét, hogy meghamisítsa Petőfinek a magyar nemzet életében játszott szerepét.

Kállai elvtárs azt mondta, hogy ez a dolog nagyon nagy jelentőséggel bír a magyar kultúrában, és gyorsan hozzá kellene fogni. Emellett figyelembe kell venni azt is, hogy a Petőfiről szóló filmet célszerű lenne a legjelentősebb irodalmi erők segítségével megalkotni. Sajnos közülük sokan hazug álláspontot képviselnek Petőfivel kapcsolatban. A film elkészítése sok irodalmárnak segít majd abban, hogy felülvizsgálja hamis nézeteit ennek a költőnek az alkotói munkásságával kapcsolatban.

A beszélgetés végén Kállai elvtárs már másodszor adta át nekem meghívását egy magyarországi látogatásra. Azt mondta ezzel kapcsolatban, hogy ha ez az

út most nem valósul meg, akkor később, az ősz folyamán mindenképpen sort kellene rá keríteni.[1117]

Megköszöntem Kállai elvtársnak a meghívást.[1118]

Utasításukat kérem.

A Szovjetunió kulturális minisztere Ny. Mihajlov
1957. augusztus [...][1119]

Gépelt eredeti. RGANI, f. 5, op. 36, gy. 51, l. 76–79.

1117 Ez a bekezdés a bal lapszélen függőleges vonallal kijelölve.
1118 A következményekre ld. a 85. sz. iratot.
1119 A nap időpontja hiányzik az eredetiben.

85.

Dmitrij Polikarpovnak, az SZKP KB Kulturális Osztálya vezetőjének előterjesztése az SZKP Központi Bizottsága számára Nyikolaj Mihajlov kulturális miniszter tervezett magyarországi látogatásáról

Moszkva, 1957. augusztus 24.

Az SZKP KB-nak

A Szovjetunió kulturális minisztere, Mihajlov elvtárs közölte, hogy az MSZMP KB titkárával és a Magyar Népköztársaság kulturális miniszterével, Kállai Gyula elvtárssal folytatott megbeszélése során kifejeződésre jutott, hogy célszerű lenne egy mély és igaz filmet készíteni Petőfiről, a magyar költőről.

Egyúttal Mihajlov elvtárs meghívást kapott Kállai elvtárstól, hogy látogasson el Magyarországra mostanában vagy az ősz folyamán.[1120] Ezen kéréssel kapcsolatban Mihajlov elvtárs az SZKP KB utasítását kéri.

Az SZKP KB Kulturális Osztálya célszerűnek véli egy igaz film elkészítését a magyar költőről, Petőfiről, de úgy véli, hogy helyesebb lenne, ha ezt a filmet a magyarok maguk forgatnák le. Szovjet részről megfelelő segítséget lehetne nyújtani ehhez. Mihajlov elvtárs egyetért ezzel a véleménnyel.

Ami Mihajlov elvtárs magyarországi útját illeti, mint az kiderült a Szovjetunió magyarországi nagykövetével, Gromov elvtárssal folytatott megbeszélésből, Kállai elvtársnak nem volt felhatalmazása a Magyar Népköztársaság kormányától arra, hogy meghívja Mihajlov elvtársat Magyarországra, és ezt a javaslatot nyilván egy udvariassági aktusnak szánta. Ezzel együtt Gromov elvtárs közölte, hogy a magyar kormány november hó folyamán szeretné meghívni Magyarországra a Szovjetunió kulturális miniszterét.

Mihajlov elvtárs magyarországi útja célszerűségének kérdéséhez azt követően kellene visszatérni, ha megérkezik a hivatalos meghívás a magyar kormánytól.

1120 Ld. a 84. sz. iratot.

SZKP KB Kulturális Osztályának vezetője D. Polikarpov
Az Osztály szektorvezetője B. Jarusztovszkij

1957. augusztus 24.

Gépelt eredeti. RGANI, f. 5, op. 36, gy. 51, l. 80.

86.

Dmitrij Polikarpovnak, az SZKP KB Kulturális Osztálya vezetőjének és Borisz Rjurikovnak, az osztály helyettes vezetőjének előterjesztése az SZKP Központi Bizottsága számára a Szovjet Írószövetség nemzetközi kapcsolatainak erősítéséről

Moszkva, 1957. szeptember 16.

Az SZKP KB-nak
A Szovjet Írószövetség nemzetközi kapcsolatainak javításáról

A Szovjet Írószövetség munkája a nemzetközi kapcsolatok szervezése és az irodalmi együttműködés terén jelenleg elégtelenül folyik. Az utóbbi időben a szovjet írók kapcsolatai a külföldi irodalmárokkal és részben egyes népi demokratikus országok íróival (Lengyelország, Magyarország) meggyengültek. A szovjet irodalmárok nem fejtenek ki kellő eszmei hatást a külföldi irodalmárokra, noha az ideológiai harc az alkotó értelmiség körében több országban is megkövetelné befolyásunk minden lehetséges eszközzel való megerősítését.

Az Írószövetség vezetése nem szentel kellő figyelmet ennek a fontos területnek. Polevoj elvtárs, a vezetőség titkára, akit megbíztak azzal, hogy a nemzetközi kapcsolatok kérdésével foglalkozzon, az utóbbi időben távol tartja magát ettől a dologtól, nem vesz részt aktívan benne. Meg kell erősíteni az Írószövetség Külügyi Bizottságát is.

A spontaneitás, a kezdeményezések hiánya és az eszmei-alkotói feladatok iránti közömbösség mélyen gyökeret vertek abban a gyakorlatban, ahogy az Írószövetség szervezi nemzetközi kapcsolatait. Az Írószövetség Külügyi Bizottsága a Szovjetunióba érkező külföldi irodalmárok egyfajta szolgáltatói irodájává változott. A legfőbb gondja az, hogy megszervezze a külföldi vendégek kirándulásait más városokba és köztársaságokba.

A nemzetközi kapcsolatok számos kérdését az Írószövetség gyatrán oldja meg, nagy késésekkel. Alább néhány példa. A Német Írószövetség a múlt év jú-

liusában a Szovjet Írószövetséghez fordult azzal a javaslattal, hogy tárgyaljanak, és készítsenek tervet a német és a szovjet írók közötti együttműködés és kapcsolatok szélesítésére. Ez a levél novemberig válasz nélkül maradt. A Titkárság csak azt követően vitatta meg a német elvtársak javaslatát és közölte válaszát, hogy diplomáciai csatornákon keresztül emlékeztették erre. A tárgyalások csak ez év márciusában kezdődtek meg.

Ismert sok más eset is, amikor az Írószövetség Titkársága és Külügyi Bizottsága érzéketlenül és bürokratikusan viszonyult más országokból érkező kérésekhez és javaslatokhoz.

A múlt év decemberében a Szovjetunióba látogató kínai íródelegáció elégedetlenségét fejezte ki amiatt, hogy az alkotó- és szervezőmunkával kapcsolatos tapasztalatok cseréjét célzó gyakorlati munkát, az építkezések bemutatását és a Szovjetunió munkáskollektíváival szervezett találkozásokat nagyrészt felesleges vendéglátásokra és tósztokra cserélték fel, különösen Grúziában.

Az Írószövetség Külügyi Bizottsága és Titkársága nem veszi figyelembe kellőképpen úgy a külföldi vendégek, mint a külföldre küldött szovjet írók által felvetett kívánságokat és kritikai észrevételeket. Ezek közül sok válasz nélkül marad. A múlt év decemberében Bulgáriába látogató szovjet íródelegáció vezetője, Sztelmah elvtárs[1121] a Külügyi Bizottság számára készített feljegyzésében megírta a bolgár elvtársak kérését, hogy segítsenek nekik a bulgáriai török lapok, kiadók és írók, illetve a szovjet kiadók, lapok és a Szovjetunió török népeinek irodalmi szervezetei közötti kapcsolatok létesítésében. Erre a kérésre a Szovjet Írószövetség nem reagált. Válasz nélkül maradt Haszíb al-Kajjáli szíriai író kérése is, aki az idei áprilisi szovjetunióbeli tartózkodása idején kifejezte abbéli reményét, hogy az Írószövetség Külügyi Bizottsága segíteni fogja őt szövegekkel és ajánlásokkal az általa alapított, a Szovjetunió és a népi demokratikus országok kultúráját népszerűsítő lap kiadásában.

Az Írószövetség és annak Külügyi Bizottsága nem gyakorol kellő befolyást a külföldi szerzők könyveinek fordítására és kiadására a Szovjetunióban. Gyakran nem azoknak a külföldi szerzőknek a könyveit adják ki nálunk, akiket elsősorban támogatni kellene.

A Szövetség Külügyi Bizottsága nem teljesíti feladatát a szovjet irodalom külföldi propagandája terén sem. Nem befolyásolja, hogy a külföldi kiadók mely

1121 Mihajlo Sztelmah szovjet-ukrán író, dramaturgról van szó.

szovjet szerzők műveit választják ki és adják ki, nem tájékoztatja a külföldi kiadók és irodalmi lapok szerkesztőségeit azokról a szovjet irodalmi újdonságokról, amelyek ideológiai és művészi minőségük miatt figyelmet érdemelnének.

Az Írószövetség vezetése nemritkán rosszul informált a külföldi irodalmak berkeiben zajló ideológiai harc kérdéseiben. A Külügyi Bizottság nem tanulmányozza mélyrehatóan azokat a folyamatokat, amelyek a külföldi alkotói gondolkodás terén zajlanak. A külföldi irodalmakról összeállított tájékoztató kiadványok, amelyeket a Külügyi Bizottság szolgálati használatra ad ki, és amelyeket az Írószövetség szétküld a sajtószervek vezetőinek, felületesek és egyoldalúak. Gyakran hiányzik belőlük az elvi megalapozottság az egyes jelenségek értékelésében. Ez mondható el például a lengyel és a magyar tájékoztató közleményekről, amelyeket Sztanjukovics[1122] és Rosszijanov elvtársak állítanak össze.[1123]

Ismertek olyan esetek is, amikor a Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottságának munkatársai kritikátlanul viszonyultak egyes lengyel irodalmárok azon kísérleteihez, hogy számunkra idegen nézeteket propagáljanak nálunk. Például április 5-én a Külügyi Bizottságban aktívagyűlést tartott a lengyel szekció, amelyen jelen voltak fordítók, lapok, kiadók, rádiók munkatársai, tanárok, diákok. Ezen a gyűlésen Michał Milberger lengyel szobrász felolvasta előadását, amely a szocialista realista művészet ellen irányult, és a formalista, modernista művészetet, valamint a lengyel művészek körében uralkodó eszmei zűrzavart és csoportszellemet dicsőítette. A lengyel szocialista realista művészekkel, akiket Michał Milberger nem tekint „valódi" művészeknek, szembeállítja az úgynevezett arzenalisták körét, a „lázadókat", a megítélése szerint „élvonalbeli művészeket", akik az Arzenálban szervezett kiállításukkal „tiltakoztak a szocialista realista nyomással szemben".

A Külügyi Bizottság vezetői ezen a gyűlésen nem voltak jelen. Nem hívták meg azokat az írókat sem, akik ebben a vitában ellenvéleményt fogalmazhattak volna meg az előadó helytelen nézeteivel szemben. Az elnöklő J. Sztanjukovics (a lengyel irodalmi referens) egy szóval sem tiltakozott Milberger nézeteivel szemben, s úgy értékelte az előadását, mint „a jövőbe, az új felé tett lépést". Ugyanezen a lengyel szekciógyűlésen felszólalt Janusz Przymanowski író (aki turistaként érkezett a Szovjetunióba), és dicsőítette a Lengyel Írók Szövetségében és a lengyel

1122 Jadviga Sztanjukovics lengyel származású filológus, polonista, műfordítóról van szó.
1123 A Rosszijanov által írt szolgálati tájékoztatókra példa gyanánt ld. a 4. és 42. sz. iratot.

irodalmi sajtóban uralkodó lázadó szellemet és eszmei zűrzavart. Przymanowskit is csak dicsérték a felszólalásáért.

Az SZKP KB Kulturális Osztálya szükségesnek véli intézkedések megtételét az Írószövetség működésének javítására a nemzetközi kapcsolatok terén abból a célból, hogy meg lehessen erősíteni az együttműködést a haladó érzelmű külföldi írókkal és a küzdelmet a revizionizmussal és a szovjet irodalom elleni támadásokkal szemben.

Mivel a külföldi országok íróival való együttműködés szervezésében mutatkozó hiányosságok azzal magyarázhatók, hogy a Szovjet Írószövetség Titkársága nem fordít kellő figyelmet erre a területre, és elégtelen az Írószövetség Külügyi Bizottságának munkája, szükségesnek véljük arra kötelezni Szurkov elvtársat, hogy küszöböljék ki a fentebbi hiányosságokat, tegyenek komoly intézkedéseket a Külügyi Bizottság vezetőségének és referensi állományának megerősítése, a Külügyi Bizottság teljes munkájának megújítása, az igényesség és a pártos elvszerűség emelése érdekében.

Célszerűnek ítéljük az alábbi javaslatok megtételét a Szovjet Írószövetség Titkárságának:

a) A szovjet íródelegációk külföldi útjának szervezése, valamint a külföldi delegációk és egyes írók meghívása során a fő figyelmet az ideológiai-alkotói feladatokra, a külföldi irodalmárok széles köreire gyakorolt ideológiai befolyásunk erősítésére, a szovjet művészet ideológiai-esztétikai alapjainak védelmére és propagandájára kell fordítani.

Szélesebb körben el kell mélyíteni a Szovjetunióba meghívott külföldi írókkal folytatott munkában a legnagyobb ipari vállalatok, a nagy építkezések, az élvonalbeli szovhozok és kolhozok meglátogatását, a dolgozókkal szervezett találkozókat és beszélgetéseket, a dolgozói kollektívák számára tartott felolvasásokat.

b) Kihasználni a lehetőségeket arra, hogy szovjet írók és kritikusok a külföldi sajtóban szólalhassanak meg az irodalom és a művészet fejlesztésének kérdéseiben (például a Szovinformbürón, a Mezsdunarodnaja Knyigán, a külföldi irodalmi ügynökségeken keresztül), a Szovjet Írószövetség orgánumaiban operatívan ellensúlyozni a külföldi sajtó revizionista és hazug támadásait a szovjet irodalom és művészetek ideológiai alapjai ellen.

c) *Mobilizálni a szovjet írók széles köreit a békéért és a népek közötti együttműködésért folytatott küzdelemben, s szükséges esetekben meghonosítani a kol-*

lektív nyilatkozatok, üzenetek, felhívások és más hasonló közös véleménynyilvánítások gyakorlatát.

d) Intézkedéseket tenni az idegen nyelveken kiadott lapunk, a *Szovjetszkaja Lityeratura*, továbbá az *Inosztrannaja Lityeratura* tartalmának javítása érdekében abból a célból, hogy propagálni lehessen külföldön a szovjet irodalom és művészet ideológiai-esztétikai alapjait, és sokoldalúbban be lehessen mutatni a külföldi országok s különösen a szocialista országok legjobb irodalmát, illetve ki lehessen szélesíteni ezen országok irodalmi lapjaival az együttműködést.

e) Abból a célból, hogy erőteljesen befolyásolható legyen a szovjet irodalom megjelentetésének gyakorlata külföldön és ezen belül a népi demokratikus országokban, a népi demokratikus országok írószövetségei és legnagyobb kiadói, illetve a kapitalista országok haladó lapjai és kiadói számára információs közleményeket kell megjelentetni, és azokat a szovjet lapok és könyvújdonságok mellett megküldeni, mert azok segíthetik a szovjet irodalom és kritika legfontosabb jelenségeinek bemutatását, a fordításra és külföldön való kiadásra szánt művek kiválasztását.

f) Az íródelegációk külföldi utazása és meghívása mellett ösztönözni a szocialista országok íróinak kölcsönös alkotói útjait.

g) Azzal összefüggésben, hogy a lengyel irodalmárok körében éles ideológiai küzdelem zajlik, és szükség lenne a lengyel irodalom egészséges erőinek támogatására, meg kell hívni a Szovjetunióba a legkiválóbb lengyel írókat, minden lehetséges módon aktivizálni kell a kapcsolatokat azon irodalmárokkal, akik helyes ideológiai álláspontra helyezkednek, és elítélik a revizionizmust, a csoportszellemet és a burzsoá modernizmus iránti rajongást. 3-5 ilyen alkotó számára személyes meghívót kell küldeni, hogy látogassanak el a Szovjetunióba, találkozót kell nekik szervezni szovjet dolgozókkal, írókkal és kritikusokkal, nyilvános író-olvasó találkozókat kell szervezni a részvételükkel, meg kell szervezni, hogy szerepelhessenek a rádióban, a sajtóban.

h) Aktivizálni kell a magyar írók haladó csoportjával fenntartott kapcsolatokat, meg kell hívni őket a Szovjetunióba, találkozókat kell szervezni számukra szovjet irodalmárokkal, és nyilvános szerepléseken kellene részt venniük. Emellett Magyarországra kell küldeni jelentős szovjet írókat abból a célból, hogy kiszélesítsék és megerősítsék a kapcsolatokat ezekkel a haladó magyar irodalmárokkal, továbbá befolyást gyakoroljanak a kiváró álláspontra helyezkedő, nacionalista nézetekkel fertőzött írók nézeteire.

i) Hathatós segítséget kell nyújtani a Kulturális Minisztérium kiadóinak, hogy helyes döntést hozzanak, amikor a Szovjetunióban kiadásra szánt külföldi írók műveiből válogatnak.

j) Be kell mutatni a külföldön járt szovjet íródelegációk beszámolóit az irodalmi közönségnek, operatívan reagálni kell a külföldi vendégek és külföldön megforduló íróink kritikai észrevételeire, kívánságaira.

Kérjük, engedélyezzék, hogy az SZKP KB Kulturális Osztályán összehívjunk egy tanácskozást ebben a kérdésben a Szovjet Írószövetség titkárainak és a Szövetség sajtóorgánumai szerkesztőinek részvételével.[1124]

Az SZKP KB Kulturális Osztályának vezetője D. Polikarpov
Osztályvezető-helyettes B. Rjurikov
1957. szeptember 16.

Gépelt eredeti. RGANI, f. 5, op. 36, gy. 40, l. 122–126.

1124 A lap alján kézírásos bejegyzés olvasható: „Irattárba. Október 5-én tanácskozást tartottunk ebben a kérdésben az alkotói szövetségek vezetői és a sajtóorgánumok szerkesztői részvételével. B. Rjurikov. 57. X. 5." Alatta szintén kézírással: „V. Gorbunov. X. 7."

87.

Borisz Gorbacsov budapesti nagykövetségi másodtitkár tájékoztató elemzése a magyar értelmiség helyzetéről és politikai érzelmeiről

(Részlet)

Budapest, 1957. szeptember 19.

A Szovjetunió magyarországi nagykövetsége 1957. szeptember 19.[1125]
718. sz., 3. sz. példány

A magyar értelmiség különféle rétegeiben kialakult helyzetről és az értelmiség politikai érzelmeiről (Tájékoztató)

[...][1126]

Általános észrevételek az MDP értelmiségi politikájáról és az értelmiségnek az ellenforradalmi eseményekben betöltött szerepéről

A magyar értelmiség, különösképpen az írók, újságírók, tudósok, tanárok és művészek hangulatával és a népi demokratikus rendszerhez fűződő viszonyával kapcsolatos kérdésnek a számos körülményt tekintve most aktuális jelentősége van. Mint ismeretes, a magyarországi értelmiség az október–novemberi események idején ideológiai téren csaknem egészében az ellenforradalom mellé állt, aktívan részt vállalt a „forradalmi" és „nemzeti" bizottságokban, tiltakozott az országban tartózkodó szovjet hadsereg jelenléte ellen, támogatta a „semleges" Magyarországot, a nyugati orientációt stb. Az ellenforradalmi lázadás leverése

1125 A dokumentumon 1957. szeptember 23-i érkeztető pecsét található.
1126 A tájékoztató dokumentumban szereplő tartalomjegyzéket nem közöljük.

után a magyar értelmiség zöme, főleg az írók, az újságírók és a művészek nyíltan felléptek a Kádár-kormány ellen, és szabotálták intézkedéseit, a munkásokat sztrájkra biztatták, segítségért fordultak a nyugati országokhoz. Az értelmiség néhány hónap alatt nyíltan kifejezte ellenséges álláspontját a Szovjetunióval szemben, a lakosság és az ifjúság köreiben nacionalista hangulatot terjesztett, agitációjával az ellenforradalmi illegalitást támogatta. Az értelmiség túlnyomó része, kiváltképp a régi, önmagát abban az időben a népi demokráciával és a szocializmus építésével ellenséges erőként definiálta.[1127]

A múltban az MDP végzetes hibák és melléfogások sorát követte el az értelmiségi politika terén. Ennek legfőbb hiányossága az volt, hogy hiányzott annak az elvnek a szigorú és következetes érvényesítése, hogy az értelmiség irányításában a proletariátus vezető szerepet játszik a kommunista párton keresztül; eltűrték az ingadozást, a megalkuvást bizonyos reakciós, ám nagy súlyú értelmiségi rétegekkel szemben abban az időszakban, amikor a párt a revizionisták és ellenforradalmárok támadásainak volt kitéve; vétettek az elvhűség és a szilárd pártosság ellen, különösen azokban a feszült és sorsfordító pillanatokban, amikor az MDP, mint ahogy általában, az „engedmények" politikájába menekült (1953, 1956 nyara).[1128] Ugyanakkor ez a politika nem mutatott rugalmasságot, és ezzel, különösen a régi értelmiség körében, komoly elégedetlenséget váltott ki. A politika hiányosságai közé számítható az „adminisztratív módszerek" túlsúlya a tudományos és kulturális élet irányításában, a régi értelmiség jogainak igazságtalan megnyirbálása, képviselőik eltávolítása tisztségükből gyakran minden alap nélkül, vagy épp lefokozásuk, az átgondolatlanság és az osztályelv formális érvényesítése a tudományos és más posztokra való kinevezésekben, valamint a középiskolai és felsőoktatási felvételiken, elégtelen anyagi eszközök biztosítása egy sor értelmiségi munkakörben, főleg a főiskolai és általános iskolai tanárok esetében. Elterjedt jelenség volt a káderpolitikában az értelmiség egészének helytelen azonosítása a kispolgársággal, szembeállítása a munkásosztállyal, egységes „reakciós rétegként" kezelése.[1129]

1127 A bekezdés az „ellenforradalom mellé állt..." szövegrésztől kezdve a lap bal szélén kézírással kijelölve.

1128 A szövegrészek aláhúzva kézírással.

1129 A bekezdés a „középiskolai és felsőoktatási felvételiken..." szövegrésztől kezdve a lap bal szélén kézírással kijelölve.

Ezeket a hibákat jelölték meg és elemezték az MDP KV 1956. júniusban[1130] elfogadott, *Értelmiségi politikánk néhány kérdéséről* című határozatában.[1131] Ebben a határozatban részletesen szerepel, hogy „a régi értelmiséget joggal sérti az emberek politikai megítélésében a származásnak, a múltnak egyoldalú, az évek óta végzett munkától elszakított értékelése", illetve az, hogy „számtalan hibának a forrása az értelmiségi területen működő személyzeti osztályok munkájának sok helyütt alacsony színvonala", továbbá az is, hogy „a régi értelmiség meglehetősen széles köreiben él az a nyugtalanító érzés, hogy csak addig van rájuk szükség, amíg nincs elég munkás- és parasztszármazású értelmiségi". A továbbiakban a határozat leszögezi, hogy „az elmúlt 5-6 év során erősen nyugtalanító jelenségek mutatkoztak a párt és az értelmiség kapcsolatában, valamint az értelmiség (különösen a régi értelmiség) körében", amelyek megmagyarázhatják az elszakadást a párt politikájától, azon törekvéseket, hogy az értelmiség az aktív társadalmi-politikai életből „a marxizmus–leninizmus iránti közönybe", a régi értelmiség burzsoá nézeteihez és szokásaihoz, erős vallási elköteleződésekhez vonuljon vissza.

Az MDP KV határozata számos helyes gondolatot és javaslatot tartalmazott az értelmiség helyéről és szerepéről a munkás-paraszt államban, felvetett néhány gyakorlati intézkedést az értelmiség körében végzett pártmunka erősítésére, a múltban elkövetett hibák kijavítására. A határozat egésze azonban tükrözte az egyre inkább fejét felemelő reakció nyomására kialakult opportunista és erőltetett vonalat is, ami világosan látszott az MDP politikájában 1956 nyarán. A határozatot túl későn fogadták el, addigra az MDP-n belüli jobboldali opportunista elemek és a lakosság reakciós rétegei már országszerte nyíltan támadták a pártot és a népi demokratikus rendszer alapjait, pedig akkor energikus lépésekre lett volna szükség a proletárdiktatúra megszilárdítása érdekében. Az MDP KV határozata tartalmazott néhány pontot, amelyet a reakció a párt engedékenységeként és gyengeségeként értelmezett, például a vezető értelmiségiek életszínvonalának jelentős emelésére tett ígéret, nyaralók és autók biztosítása számukra, gyermekeik iskolai felvételének felülvizsgálata, a nyugdíjak emelése, a pihenés körülmé-

1130 MNL OL, M-KS 276. f. 53. cs. 291. ő. e. Az értelmiségi határozatot az MDP KV Tudományos és Kulturális Osztályának előterjesztésére a PB június 14-i ülésén vitatták meg.

1131 A pártvezetés elismerte, hogy az értelmiséggel szembeni bizalmatlanság és megkülönböztetés hiba volt, s az adminisztratív módszerek megszüntetése mellett számos új intézkedés bevezetésére tett ígéretet. A határozat teljes szövegét ld.: A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének határozata értelmiségi politikánk néhány kérdéséről. *Társadalmi Szemle*, 1956, 8. sz., 29–41.

nyeinek javítása, valamint az értelmiségnek okozott „súlyos sérelmek" eseteinek kivizsgálása, azzal a céllal, hogy kijavítsák az elkövetett hibákat.[1132]

A határozat alaphangja bűnbánó volt, hízelgett az értelmiségnek. Így értelmezték ezt a lakosság reakciós rétegei és az MDP-n belüli revizionisták, akik azonnal „új engedményeket" kezdtek követelni. Nagy Imre egyik közeli híve, a jobboldali revizionista Losonczy Géza azt írta a *Művelt Nép*ben,[1133] hogy ez a határozat csak az első lépés az értelmiséget ért „sérelmek" orvoslására, hogy a párt összes, értelmiségieket érintő iratát felül kell vizsgálni, mindenkit le kell mondatni a posztjáról, aki az e téren hozott rossz döntéseknek részese volt, kiirtani a politikából a sztálini berendezkedés minden hibáját, kiemelni „a munkásság, a parasztság és az értelmiség szövetségének elvét a szocializmus felépítéséért". Ilyen revizionista és pártellenes követelések rejtőztek az SZKP XX. kongresszusának „szelleme" mögött.[1134]

Az MDP nem volt képes 1956 második felének (július–október) feszült légkörében gyökeresen megjavítani értelmiségi politikáját, több okból. Először is, ebben az időszakban az MDP vezetősége előtt még sürgősebb és fontosabb feladatok álltak a gazdaságpolitikában, a lakosság életszínvonalának kérdésében, a törvényesség tekintetében korábban elkövetett hibák javításában, és így tovább. Másodszor, a pártot belülről bomlasztották a vég nélküli viták és Nagy–Losonczy híveinek aknamunkája. A legjelentősebb körülmény az volt, hogy októberben elkezdődtek az ellenforradalmi események, amelyek elvezettek az ország gazdasági és társadalmi-politikai életének teljes megrendítéséhez.

A lázadás leverése után a Magyar Szocialista Munkáspárt az értelmiségi politika területén egy sor intézkedést vezetett be azzal a céllal, hogy ellensúlyozza az ellenforradalom és a reakció befolyását, s hogy az értelmiséget a népi demokratikus állam oldalára állítsa. A stabilizáció időszakában végbement az értelmiség

1132 A bekezdésben aláhúzások kézírással.

1133 Losonczy Géza a *Művelt Nép* 1956. szeptember 2-i, *Az értelmiségi határozatról* c. cikkében üdvözölte az értelmiségi határozatot, és egyetértett annak főbb megállapításaival, azzal a kitétellel, miszerint az értelmiség helyzetének megváltozása véleménye szerint csak e javaslatok figyelembevételével valósulhat meg sikeresen. A pártvezetés azonban ellenségesen fogadta az észrevételeket, a köztudatban „funkcionáriusvitaként" ismert diskurzus Friss Istvánnak, a *Társadalmi Szemle* főszerkesztőjének a *Szabad Nép* 1956. szeptember 16-i számában megjelent, *A Központi Vezetőség júliusi határozata alapján* c. válaszcikke nyomán bontakozott ki. Az értelmiségi határozat elemzéséről és fogadtatásáról bővebben ld.: Bencsik 2009. Vö.: Rainer M. 1990, 296–333.

1134 A bekezdésben aláhúzások kézírással.

körében is a nacionalista, ellenforradalmi és szovjetellenes maszlagtól való fokozatos megszabadulás folyamata. Vélhetőleg a munkás-paraszt származású értelmiségiek legegészségesebb része, valamint a régi értelmiség szélesebb látókörű és objektív gondolkodású képviselői ma már helyesen értelmezik a Magyarországon végbement eseményeket, a szovjet hadsereg ezekben betöltött internacionalista szerepét, s támogatják Kádár kormányát és intézkedéseit. Ugyanakkor a régi értelmiségi körök egészét tekintve más a kép. Jelenleg már nem tesznek nyíltan szovjetellenes és kormányellenes nyilatkozatokat, mint történt ez 1956. november–decemberben és 1957. január–februárban. A régi értelmiség zöme jobbnak tartja a hallgatást, mellőzi az aktív részvételt a társadalmi-politikai életben. Közegükben folytatódik a nacionalista és szovjetellenes hangulatkeltés, a nyugati kultúra és tudomány imádata, az ellenséges hozzáállás a népi demokratikus rend megszilárdulása céljából bevezetett intézkedésekhez.[1135]

A magyarországi értelmiségnek sok különféle rétege van, ezek egymástól anyagi jólétükben, múltbéli társadalmi helyzetükben, a népi demokratikus államhoz és a Szovjetunióhoz való viszonyukban és sok más, lényegi kérdésben különböznek. Az egyes rétegeken belül, például az írók, tudósok, művészek és mások között sincs szellemi egység, bonyolult kép bontakozik ki, állandó ideológiai és politikai harc folyik. A rétegeken belül ott vannak a reakció képviselői, a népi demokrácia nyugati orientációjú ellenségei, ingatag emberek, akik a nehéz és sorsfordító pillanatokban általában a reakcióhoz csatlakoznak, s végül ott vannak a kommunista értelmiségiek és haladó szellemű emberek, akik a népi demokratikus rendszer hű szolgálatának útját választották. A Horthy-rezsim idején vagy nyugat-európai felsőoktatási intézményekben tanult régi értelmiség ma is őrzi a magyar kultúra, tudomány és technika pozícióit. Ez az értelmiségi kategória mintegy 50 százalékban mérnöki-műszaki képesítésű, és nagyjából 70 százalékban[1136] más foglalkozású. Jelentőségére és hatására nézve ez a csoport lényegesen felülmúlja az említett mennyiségi adatokat, a tudományos és műszaki tapasztalata, tudása és tekintélye miatt. A magyar értelmiség fennmaradó részét olyan emberek alkotják, akik 1945 után kaptak diplomát, vagy a Szovjetunióban tanultak. E kategóriát többnyire „új értelmiségnek" nevezik, köztük magasabb százalékban vannak a munkás-paraszt származásúak, és akik őszintén elkötele-

1135 A bekezdésben aláhúzások kézírással.

1136 Sic!

zett hívei a népi demokratikus rendszernek. A Magyarország értelmiségi rétegei közt kialakult helyzet a következő módon jellemezhető.[1137]

Írók és újságírók

Ez a réteg, bár létszámát tekintve nem nagy (körülbelül 300 író és 2400 újságíró lépett be a szövetségekbe, illetve rajtuk kívül kisszámú irodalmár, akik nem tagjai a szövetségeknek), társadalmi helyzetének sajátosságából adódóan azonban nagy hatásssal rendelkezik. Az írók és újságírók a társadalmi-politikai élet minden problémája tekintetében a legaktívabb és legtájékozottabb emberek, akik jelentős hatást gyakorolnak a lakosság minden rétegének politikai hangulatára. Magyarországon a múltban és jelenleg is kiemelt fontosságú az írók közvélemény-formáló ereje, számos nacionalista és szovjetellenes érzelmű ember van köztük, aki uszító szerepet játszott az ellenforradalom szellemi előkészítésében, és aki aktívan részt vett a lázadásban. A magyar írók nézeteiket és a népi demokráciához való viszonyukat tekintve a legkülönfélébb környezetből jöttek, a társadalmi gondolkodás és a magyar értelmiség hangulatának minden árnyalatát tükrözik.

Az írók legreakciósabb részét az ellenforradalmi tevékenységért letartóztatott Déry Tibor köré csoportosult emberek alkották. Déryhez csatlakoztak olyan reakciós írók, mint Zelk Zoltán, Háy Gyula, Sándor András, Ignotus Pál, Méray Tibor és sokan mások. Déry híveinek egy része most börtönben van, néhányan külföldre menekültek, de még mindig maradtak követői és utánzói.

Déry Tibor egyike a legnagyobb hatású és legismertebb kortárs magyar íróknak, Kossuth-díjas, az írószövetség egykori elnökségi tagja, sőt az MDP-nek is tagja volt, zsidó bankárcsaládból származik. Soha sem állt közel a népi demokratikus rendszerhez, mindig fenntartotta nagyúri lekezelő modorát a dolgozó néppel való viszonyában, bár haladó szellemű embernek, sőt kommunistának számított. 1952-ben publikálta a *Felelet* című regényét, amely körül annak idején kegyetlen vita támadt írói körökben. A pártkritika elítélte Déry regényét mint olyat, amely lekicsinyli a munkásosztály szerepét, és rágalmakat szór rá. Déry ellenségesen fogadta ezt a kritikát, és folytatta pártellenes tevékenységét. Nagy figyelmet fordított a fiatalokhoz való közeledésre, megfertőzve tudatukat anarchista és burzsoá eszmékkel. 1955 augusztusában, az *Irodalmi Újság*ban hosszú

1137 A bekezdésben aláhúzások kézírással.

cikket jelentetett meg *Meditáció a fiatalságról* címmel, amelyben „fékezhetetlen rohamra", a „tekintélytől" való alávetettség megtagadására biztatta a fiatalságot. 1956 nyarán Déry a Petőfi Körben tartott egy előadást, amelyben a fennálló rendszerrel szembeni „új forradalom" elkerülhetetlenségéről beszélt, s amiért kizárták az MDP-ből. Ezután Déry aktívan nekilátott a felkelés előkészítésének. Lakása a fasiszta és ellenforradalmi elemek fészke lett. Mint nagy tekintélyű író, Déry agitációja jelentős szerepet játszott a magyar ifjúság ideológiai lezüllesztésében és a lázadás előkészítésében.

Déry alakja tipikus annak az írócsoportnak a számára, amelynek ideológiája a nacionalizmusból, a Szovjetunió gyűlöletéből, a kispolgári anarchiából és a kommunista párttal, a pártfegyelemmel és morállal szembeni ellenségeskedésből táplálkozik. A másik „kommunista" Déry követői közül, Háy Gyula, szintén aktív felforgató munkát végzett, 1956. november 4-én rádiónyilatkozatot adott, amelyben hisztérikus felhívást intézett a világ értelmiségéhez: „Segítsetek, segítsetek, segítsetek!"[1138] Déry egyik híve, Sándor András fiatal költő, aki az ellenforradalmi lázadást megelőzően tartalmukban fasiszta szellemű verseket írt, 1957 áprilisában egy balatoni üdülőben beszédet mondott az egykori kormányzó, Horthy halála alkalmából, magasztalva a magyar nemzetnek tett „szolgálatait", s kijelentette, hogy ha a magyaroknak ilyen vezetőjük lett volna az októberi lázadás idején, akkor az események másképp alakultak volna. Zelk Zoltán, szintén „kommunista", azt mondta az írószövetség kongresszusán 1956 decemberében, hogy „jobb a fasizmus, mint a szovjet beavatkozás". Ez a hangulat és fellépés jellemezte Déry Tibor követőit. Szellemiségükben a csoporthoz tartoznak olyan írók, mint Képes Géza, az írószövetség korábbi titkára, aki a világ íróihoz és értelmiségéhez szóló felhívásokat írt alá, hogy segítsenek a magyaroknak a szovjet csapatok elleni harcban; Aczél Tamás Sztálin-díjas író, aki elmenekült, és gúnyiratokkal izgatott a Szovjetunió ellen; Tamási Áron, Tamási Lajos, Juhász Ferenc, Kónya Lajos, Benjámin László, Örkény István, Kassák Lajos, Sarkadi Imre és mások.

1138 A Parlament épületében működő rádióban a második szovjet intervenció reggelén 7 óra 57 perckor olvasták be a Magyar Írók Szövetségének felhívását, amelyet Háy fogalmazott. A felhívás szövege megjelent: Gyurgyák 1989, 488–489.

Erre az írócsoportra az a törekvés jellemező, hogy Magyarországon a társadalom életében „első szerepet" játszanak, valamint sajátságos írói „avantgardizmus". Úgy vélik, hogy az írók a „nemzet legaktívabb, vezető részét" képezik, akik pontosabban és igazabbul fejezik ki a nép vágyait, mint a politikai pártok.[1139] Napjainkra erre az általuk a felkelés ideológiai előkészítő periódusában széles körben reklámozott meggyőződésre komoly csapás méretett, ugyanakkor ilyen jellegű eszméket leplezett formában továbbra is kifejezésre juttatnak most is. Déry Tibor híveinek másik jellemző vonása a fiatalságba vetett reményük, demagóg játszadozásuk az ifjúsággal érdemeik – cselekvőképességük, bátorságuk, becsületük stb. – túlzó hangsúlyozása által. Déry és barátai az ellenforradalom legaktívabb agitátorai voltak, komoly zavart idézve elő a magyar fiatalok, az egyetemi ifjúság tudatában, a „szabadságért", a „demokráciáért" és a „nemzeti függetlenségért" vívott küzdelemre való felhívásaikkal. Ez az írócsoport, miután világossá váltak az ellenforradalmár felkelők céljai, ünnepélyesen írta az *Irodalmi Újság*ban 1956. november 2-án, hogy éppen ők „adták meg a jelet" az események megkezdésére, s kicsinyes önteltséggel kérkedtek: „ránk néz most az egész világ, sőt Amerika is", „a végsőkig" való harcra szólítottak fel.[1140]

A magyar írók között igen befolyásos csoportot alkotnak az úgynevezett „népiek" (Veres Péter, Szabó Pál, Illyés Gyula, Németh László, Darvas József, Féja Géza, Erdei Ferenc és mások), akik a múltban, a második világháború előtt fő szervezői és közéleti személyiségei voltak a Nemzeti Parasztpártnak, alapvető feladatuknak a parasztság érdekvédelmét tekintették. 1945 után a „népi" írók szövetségre léptek a kommunista párttal, de igyekeztek megőrizni a maguk „népies" nézeteit s a „parasztság ideológusai" szerepét játszani. Közülük több társadalmi-politikai vezető is kiemelkedett (Veres Péter, aki miniszter és a Magyar Írók Szövetségének elnöke volt, Szabó Pál, a Hazafias Népfront elnökhelyettese, Darvas József kulturális miniszter, Erdei Ferenc földművelésügyi, igazságügyi

1139 A szövegrészek kézírással aláhúzva.

1140 Németh László *Emelkedő nemzet* és Déry Tibor *Barátaim* c. írásai mellett valószínűleg Pálóczi-Horváth György diadalittas cikkéről van szó, amely valóban élteti a kivívott szabadságot, a legyőzött önkényt, Kelet és Nyugat támogatását, de az idézett részletek ebben a formában nem szerepelnek a cikkben. Ld.: Pálóczi Horváth György: Lábhoz tett fegyverrel. *Irodalmi Újság*, 1956. november 2., 1.

miniszter lett), de a csoport emellett továbbra is megőrizte ideológiáját tekintve kispolgári, paraszti jellegét.[1141]

A „népi" írók legjelentősebb írója Veres Péter, számos műve magán viseli ezt a paraszti, ám lényegében kulák eszmeiséget. Veres a paraszti lét „változatlanságáért" lépett fel, meglehetősen idealizálta ezt az életformát, hitetlenül és kétségekkel telve szemlélte a szövetkezeti mozgalmat. Verest „agyafúrt" embernek ismerték, olyan óvatos személy hírében állt, aki „jól kijön a hatalommal". Valóban a „felszínen tudott maradni" minden rezsimben és minden politikai változás dacára, ez nem annyira a „paraszti ravaszságával" magyarázható, inkább politikai mimikrijével, azzal, hogy képes volt gyorsan változtatni politikai arcát. Jellemző Veres viselkedése 1956 októberében és az ellenforradalmi lázadás leverése után. Tulajdonképpen egyike volt az ellenforradalmi agitátoroknak, csak ő nem nyílt sisakkal állt ki, mint Déry és Zelk, hanem óvatosan, leplezett formában. Veres cikkeinek, amelyek nagy hatást gyakoroltak az ifjúságra, az volt a célja, hogy bizalmatlanságot ébresszenek a szocialista rendszerrel szemben, ezek a cikkek kétkednek a tekintetben, hogy a párt jogosult-e az ország kulturális és társadalmi életének irányítására. Ezekben a cikkekben allegorikus, ezópusi nyelvezetet használ. Október 23-án Veres egy szovjetellenes tüntetésen a Bem téren egyetemisták előtt beszélt, ezután kezdődött a fegyveres lázadás. Ő ismertette az írószövetség úgynevezett „hét követelését", provokatív, lázító hangon. A felkelés összeomlása után Verest élesen szovjetellenes szemlélet jellemezte, aláírása szerepelt a magyar értelmiségnek a szovjet kormányhoz címzett tiltakozó nyilatkozata alatt, amelyben kijelentették: „Mi, a magyar szellemi élet dolgozói – hűen nagy elődeinkhez – egyek vagyunk felszabadító harcunk hőseivel. Ügyünkért, jelszavainkért bármekkora felelősséget magunkra veszünk, készek vagyunk vállalni a börtönt, a száműzetést, és ha kell, akár a halált is." 1956. december 28-án Veres elnökölt az írószövetség nevezetes ülésén, ahol rosszindulatú, szovjetellenes és kormányellenes határozatot fogadtak el, amelyben az olvasható, hogy „a nagyhatalom megbánja majd a beavatkozást, ahogyan a cári Oroszország is tette az 1848–1849-es magyar forradalom leverése és a kiváló magyar költő, Petőfi Sándor vére esetében is". Ezen az ülésen Veres szovjetellenes, nacionalista beszédekkel lépett fel. 1957. január–februárban szovjet újságírókkal folytatott beszélgetéseken Veres kijelentette, hogy Magyarországon „nemzeti forradalom"

1141 A bekezdésben aláhúzások kézírással.

zajlott, és ez szilárd meggyőződése, ezt ő nem óhajtja megvitatni, és ebben a meggyőződésében semmi sem ingathatja meg. Ugyanakkor a népi demokratikus hatalom megerősödése után 1957. május–júniusban Veres újra köpönyeget váltott. Beválasztották a Magyar–Szovjet Baráti Társaság elnökségébe, ismét a Szovjetunió „barátja" lett.[1142]

Többek közt a társaság 1957. június 15-i tisztújító gyűlésén Szabó Pálné parasztasszony és a társaság munkatársa, Kovács Viktor élesen felléptek Veressel szemben, elvezetését követelve az ellenforradalmi lázadás idején tanúsított magatartásáért. Veres ekkor nyilvánosan megtagadta szovjetellenes megnyilvánulásait, és Kelen Béla, az MSZMP Budapesti Városi Bizottsága titkárának köszönhetően beválasztották az elnökségbe. Ez év szeptemberében aláírta az írók ENSZ-hez intézett tiltakozó kiáltványát a „magyarkérdés" tárgyalása ellen, amelyben az októberi eseményeket ellenforradalomnak minősítették. Veres Péter evolúciója az utóbbi öt-hat hónap alatt jellemző a „népi" írók csoportjára is.

A magyar „népiség" sajátos képviselője a költő és drámaíró Illyés Gyula, aki az országban nagy ismertségnek és az értelmiség körében nagy tekintélynek örvend. Nagyon okos embernek tartják, egyfajta „filozófusnak az írók között". A magyar elvtársak véleménye szerint Illyés mélyen és őszintén szereti a népét, „szenved" annak sorsáért. Politikai nézetei sajátságosak. Nem fél nyilvánosan kimondani azokat az írói összejöveteleken. Illyés Gyula nacionalista. Véleménye szerint Magyarországnak, mint kis nemzetnek a nagy nemzetek gyűrűjében, állhatatosan védelmeznie kell saját nemzeti önállóságát és függetlenségét. Ugyanakkor „józan realista", látja, hogy a kelet-európai országok fejlődése a szocializmus útján halad, és ez a „világtörténelem parancsa". Ezért Magyarországnak is a szocializmus útján kell járnia, és a történelem úgy alakult, hogy a magyar külpolitika számára az egyetlen utat a Kelet, a Szovjetunió felé történő orientáció jelenti. Mindenfajta kísérlet, hogy Magyarországot más irányba tereljék, csak a magyar nép szenvedéséhez és felesleges áldozatokhoz vezet. Magyarországnak engedelmeskednie kell ennek a világtörténelmi parancsnak, és az adott történelmi áradat medrében kell védelmeznie nemzeti sajátosságait. Az októberi események alatt Illyés Gyula kijelentette az írószövetségben, hogy az írók legfőbb feladata a nép megnyugtatása, a megtörtént események értelmének megmagyarázása a fentiek szellemében, valamint emberi életek megmentése. Felajánlotta

1142 A bekezdésben aláhúzások kézírással.

segítségét a fehérterror fenyegette kommunista íróknak, konkrétan Illés Bélának. Kijelentette: „Írói kötelességünket akkor teljesítjük, ha megmentünk tíz embert, de ha száz embert mentünk meg, akkor hőstettet hajtunk végre." Illyés ellenezte a szovjet hadsereg „beavatkozását", bár megpróbálta magyarázni is azt a fent említett álláspont alapján.[1143]

Összességében az egykori „népiek", a „vidék kutatóinak" írócsoportja nagy óvatosságot mutat a nyilatkozataiban és a társadalmi tevékenységében. Sokkal józanabbul nézik a dolgokat, mint Déry támogatói, törekszenek arra, hogy ne kerüljenek nyílt konfliktusba a népi demokratikus állammal, társadalmi szervezetekben munkálkodnak. Többségük megőrizte kispolgári és nacionalista beállítottságát. Veres és Illyés nézetei sok tekintetben jellemzőek erre az írócsoportra és a hozzájuk csapódó falusi és vidéki értelmiségre.

A kommunista írók elég jelentős részét alkotják az íróknak. (A Szövetségben úgy száznegyven író volt MDP-tag, de köztük olyan emberek is, mint Déry, Háy, Zelk, akik meggyőződéses ellenforradalmárok, sok volt az ingadozó és bizonytalan ember, akik az MDP-be karriervágyból és alkalmazkodási kényszerből léptek be, s akik kispolgári nézetűek is. Így aztán a „magyar kommunista írók" kifejezés alatt egy 35-40 fős irodalmárcsoport értendő, közülük sokan 1945 előtt léptek be a kommunista pártba, és emigrációban éltek, valamint azok az írók, akik a felszabadulás után léptek be, és írásaikban, társadalmi tevékenységükkel védelmezték a párt és a szocializmus ügyét.) Azt azért ki kell emelnünk, hogy ezek a kommunista írók nem voltak képesek kezükbe venni az irányítást a magyar irodalmi életben még akkor sem, amikor az írószövetség vezetőségében többséget alkottak. 1951-ben az MDP bevezette az irodalmi életben az osztálybázis kiszélesítésének politikáját, vezető szerephez juttatta a kispolgári írókat, majd meghirdette a „sematizmus elleni harcot", melynek során előtérbe került az írói mesterség személyessége, és háttérbe szorult az írásművek osztályirányultsága.[1144] 1953 után a kommunista írók fokozatosan kiszorultak a jobboldali, nacionalista elemekkel telítődött irodalmi vezetésből, a Szövetség 1956. szeptemberi plénuma után egyetlen ember sem maradt a csoportból a vezetőségben (eltávolították az elnökségből Gergely Sándort, Illés Bélát, Barabás Tibort, Király Istvánt, Urbán

1143 A bekezdésben aláhúzások kézírással.
1144 Aláhúzás kézírással.

Ernőt és másokat, beválasztották viszont Déry Tibort, Zelk Zoltánt, Háy Gyulát, Kassák Lajost, Ignotus Pált, Benjámin Lászlót és másokat).

A fő okai annak, hogy a kommunista írók nem válhattak az irodalmi élet irányítóivá, az ideológiai egység és az összetartozás teljes hiánya, a szüntelen belső viták voltak. A kommunista írók között léteztek és ma is léteznek ellenséges csoportosulások. A most is általában „szektásnak" és „dogmatikusnak", az ellenforradalmat követő hónapokban pedig „sztálinistának" és „rákosistának" nevezett kommunista írók legnagyobb csoportja „szellemi vezérének" Gergely Sándor, a régi kommunista számít. Ebbe a csoportba tartozik Bölöni György, Madarász Emil, Trencsényi-Waldapfel Imre, Balázs Anna, Lukács Imre, Földes[1145] Mihály és mások. Ehhez a csoporthoz közel áll Illés Béla is, akit azonban nem szilárd politikai nézetek jellemeznek, gyakran ingadozik, és kételkedik a párt politikájának helyességében, elhatárolódik az ellenforradalmárokkal folytatott nyílt harctól (például 1956. december 25-én levélben fordult Münnich Ferenchez néhány, ellenforradalmi tevékenységért letartóztatott író és újságíró védelmében: „Ők nem ellenségek! Ők még a legrosszabb esetben is csak tévútra vezetett emberek!" – írta). Gergely Sándor követőihez tartozott Barabás Tibor is, aki az októberi események előtt eltávolodott ettől a csoporttól, s mára kissé elszigetelődött.[1146]

Gergely Sándor a párt és a népi demokrácia elkötelezett híve, a kommunista párt régi tagja, sokáig élt a Szovjetunióban. A népi demokratikus rendszer első éveiben Gergely az írószövetség elnökeként aktív szerepet vállalt annak működésében. Ugyanakkor láthatóan szektás elhajlásai vannak, túlságosan vonalas az ítéleteiben és a tetteiben. Vezetőként Gergely nem volt eléggé rugalmas, nem volt képes egyesíteni a kommunista írókat, és a kispolgári szemléletű irodalmárok felé terelte őket. Gergelyt nem támogatták eléggé saját barátai sem. Jelenleg nem folytat aktív társadalmi-politikai tevékenységet. Nézetei keveset változtak, és mindmáig szektás szellemiség jellemzi, megmaradt az a törekvése, hogy el kell távolítani az irodalomból minden másképp gondolkodót, az irodalom irányításában kizárólag „adminisztratív" és „kényszermegoldásokban" gondolkodik („elkobozni az újságot", „szigorú cenzúrát bevezetni", „tisztségéből eltávolítani", „letartóztatni" stb.), s szemmel láthatóan lebecsüli az ideológiai harc és a párt politikai nevelő munkáját.

1145 Az orosz eredetiben „Feldesi".
1146 A bekezdésben aláhúzások kézírással.

A kommunista írók másik csoportja, amelynek tagjai jórészt szintén 1945 előtt léptek be a pártba, és emigrációban éltek, igyekezett „rugalmasabb" politikát folytatni. Idesorolható Vértes Imre,[1147] a csoport „szellemi vezetője", Máté György, az írószövetség pártszervezetének korábbi titkára, Molnár Géza, Erdős László s az olykor hozzájuk csatlakozó Illés Béla. Ezek az írók hajlamosak voltak hallgatni arra, amit Nagy Imre követői mondtak, a „középutat" akarták képviselni Rákosi és Nagy politikája között. Jellegzetes törekvésük volt „közös alapot" találni olyan írókkal, mint Illyés Gyula, Németh László, Veres Péter, Szabó Pál. Ebbéli igyekezetükben gyakran tévedtek az elvtelen megalkuvás útjára.

A felsorolt kommunista írók csoportjai mellett egy sor irodalmár létezik még: MSZMP-tagok és a velük egyet nem értő és sok elvi kérdésben „saját" véleménnyel rendelkező írók. Ezekhez a kommunistákhoz tartozik például Király István irodalomtörténész, a *Csillag* folyóirat egykori főszerkesztője, az írószövetség neves közéleti személyisége. Király elvtárs mindig is az MDP politikáját támogatva szólalt fel, 1956 szeptemberében ő volt az egyetlen ember, aki a teremből kivonuló kommunistákon kívül az írószövetség közgyűlésének pártellenes határozata ellen szavazott. Belépett az MSZMP-be, és öntudatosan dolgozik. Bár Királyra írói körökben a „rákosista" és „szektás" jelzőt ragasztották, mégis sokban eltér Gergely Sándortól, az irodalmi kérdésekben a „rugalmas" vonal híve.

A kommunista írók fentebb bemutatott széttagoltsága és kölcsönös egyet nem értése nagymértékben annak az ellenséges légkörnek az öröksége, ami korábban a magyar emigráns köröket jellemezte. Ennek az egészségtelen jelenségnek az eredete egészében bonyolult és zavaros, elemzése nem ennek a jelentésnek a feladata. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy sok emigráns kommunista író tért vissza 1945 után Magyarországra a korábbi nézeteltérések súlyával, és nem tudtak összefogni, maguk mögött hagyva minden személyes sérelmet, amely tönkreteszi a kapcsolataikat. Például egy sor kommunista író érez mély ellenszenvet Gergely Sándor iránt. Utóbbi meg Illés Bélával viszálykodik, és így tovább. A személyeskedő gyűlölködés és a régi ellentétek a mai napig nehezítik, hogy a kommunista írók egységes frontba tömörüljenek az irodalmi élet reakciós, nacionalista jelenségei ellen.

A kommunista írók jelenleg a Táncsics Körben csoportosulnak, amelyben van egy irodalmi szekció, amely mintegy 60 irodalmárt fog össze. Eleinte a Kör

1147 Sic! Helyesen Vértes György.

proklamált célja a munkás-paraszt kormány politikájának támogatása volt, valamint hogy felvilágosítsa az értelmiséget és a lakosságot a Magyarországon végbement események valódi értelmét és a Szovjetunió azokban játszott internacionalista szerepét stb. illetően. A Körnek pozitív szerepe volt ebben a fontos ügyben. Vezetőségében azonban vannak olyan emberek, akiket korábban represszionak tettek ki, és néhányan közülük képtelenek túltenni magukat a személyes sértődöttségükön. Egy időben az a tendencia mutatkozott, hogy a Táncsics Kör a „megbántottak" gyülekezőhelyévé vált, úgy a jobb-, mint a baloldaliakévá. Előfordultak olyan esetek, amikor a Kör egyet nem értését fejezte ki egyes kormányhatározatokkal kapcsolatban, szektás jellegű álláspontot foglalt el, és tőle idegen szerepeket is magára vállalt. Ez év júliusában az MSZMP KB Politikai Bizottsága megvitatta az Agitprop Osztálynak a Táncsics Kör átszervezésére vonatkozó javaslatát. Arról határoztak, hogy ezt a kérdést elnapolják ez év októberéig, valamint hogy intézkedéseket foganatosítanak tevékenységének javítására.[1148]

A magyar írói közeget az egészségtelen vetélkedés, intrikák és irigység jellemzik. Ha az írók közül valakinek évente egy könyvénél többet adnak ki, a kollégái „igazságtalanságról" suttognak, gúnyiratokat firkálnak róla. Ez az egészségtelen körülmény főként azzal magyarázható, hogy az országban túlságosan sok az író és újságíró a publikációs lehetőségekhez és az irodalmi kereslethez képest.[1149] Ezért aztán a magyarországi viszonyok közt könyvet kiadni nagy nehézségekbe ütközik, különösen a papírhiány miatt.[1150] Ezért a híres íróknak csak egy kis része él anyagi biztonságban. A közönséges írók állandóan pénzszerzés után kajtatnak. Vetélkednek egymással és intrikálnak, bármilyen eszközt bevetnek műveik megjelentetése érdekében. Sokan közülük nyíltan érdekhajhászok és kontárok, számukra közömbös, miről és hogyan írnak, lényeg a honorárium.

A fiatal nemzedékhez tartozó magyar írók között, akik a múltban elkötelezetten szolgálták a népi demokratikus rendszert, súlyos ideológiai zavar figyelhető meg, amit az ellenforradalmi lázadás okozott. Köztük sokan vannak lelkiismeretes szerzők, akik eltévelyedtek, és makacsul keresik a helyes utat, de mindmáig nem találták meg helyüket az új helyzetben. Ezek közé a fiatal írók közé sorolható például Kuczka Péter költő. Régen lelkes verseket írt a népi demokratikus

1148 A Táncsics Mihály Kör tevékenységére ld. még a 73., 75., 76. és 77. sz. iratokat.
1149 Vö. a B. Gorbacsov és Kovai Lőrinc 1957. március 12-i beszélgetésén elhangzottakkal. Ld. a 72. sz. iratot.
1150 Vö. a 79. sz. irattal.

rendről, Majakovszkijt fordított, viszont az ellenforradalom idején Kuczka letért erről az útról. Október 23-án délelőtt Kuczka a vállalatokat és intézményeket járta, kormányellenes tüntetésre agitálva. Az ellenforradalom idején az egyik „forradalmi bizottságban" dolgozott. Ellenségesen fogadta a szovjet csapatok Budapestre érkezését, kijelentette, hogy a magyar demokratikus erők nélkülük is elbírnának a reakcióval, és így tovább. Pár hónap alatt Kuczka bonyolult belső erjedési folyamatot élt át, nem fogadta el a Kádár-kormány programját, úgy vélte, hogy Magyarországon „nemzeti forradalom" zajlott, és bár a viselkedése mostanság sokkal lojálisabb, nem szakított végleg az ellenséges nézeteivel. Kuczka fokozatosan kezd újra részt venni a társadalmi és irodalmi életben. Viselkedése igen jellemző azokra a fiatal magyar írókra, akik korábban a szocializmust és a népi demokráciát támogatták.

A Magyar Szocialista Munkáspárt a fennálló körülmények összetettsége folytán még nem ragadta kezébe az irodalmi élet irányítását. Az e célból létrehozott Irodalmi Tanács megalkuvó, opportunista politikát folytat. Elnöke Bölöni György, aki most már több mint hetven éves. Bölöni valójában nem képes az Irodalmi Tanács munkáját irányítani, tekintettel hajlott korára, ráadásul tízné l is több tisztsége van.[1151] Az Irodalmi Tanács tagjai Illés Béla, Sándor Kálmán, Goda Gábor, Fodor József, Földeák János, Szauder József, Tolnai Gábor, Köpeczi Béla, Kárpáti Aurél. A Tanács magvát kompromisszumokra hajló, megalkuvásra hajlamos emberek alkotják. A jelenleg megjelenő irodalmi újságokból és lapokból szintén hiányzik a kemény pártirányítás. A „pártvonalat" az irodalomban olyan írók képviselik, mint Mesterházi Lajos, aki a múltban jobboldali, szovjetellenes nézeteket valló ember, Nagy Imre politikájának híve volt, ma meg az MSZMP Budapesti Városi Bizottságának a tagja. Az irodalomban meglévő kompromisszumokra hajló, opportunista vonalat bizonyítja, hogy Kossuth-díjjal tüntették ki Szabó Lőrinc és Németh László írókat, akik nem is jelentős irodalmárok,[1152] politikai nézeteik szerint pedig elég gyanús figurák, régebben nacionalista, reakciós körökhöz tartoztak. Maga a „szocialista realizmus" szó nyomtatásban alig jelenik meg, mintha csak tiltott volna.[1153]

1151 Az Irodalmi Tanács munkájára ld. még a 88. sz. iratot.
1152 Sic!
1153 A bekezdésben aláhúzások kézírással.

Magyarországon az irodalom még nehéz, hosszú harcok elé néz, míg végre elmondhatjuk majd, hogy szilárdan áll a szocialista realizmus talaján, és odaadóan szolgálja a népi demokratikus rendszert.[1154] Az idén januárban feloszlatott írószövetség többé nem működik. Pozitívumként kell megjegyeznünk, hogy az irodalmárok körében már rég nem létezik az úgynevezett „nemzeti egység", amit annyira hirdettek mind a felkelés idején, mind utána, amikor az írók zöme az ellenforradalmi és nacionalista jelszavak híveként azonosította magát. Ma a differenciálódás egészséges folyamata zajlik, amelynek során az írók jelentős része a párthoz való közeledés útjait keresi. Pozitív irodalmi jelenség volt Urbán Ernő *Kutyaszorító* című regényének megjelenése a vidéki ellenforradalmi eseményekről, pártos, kommunista szemlélettel megírva, valamint fiatal költők versei (Györe Imre, Andrássy Lajos, T. Nagy[1155] Sándor, Mezei András), akik a pártot és a népi demokratikus rendszert éltették, először a lázadás leverése óta. [...][1156]

A Szovjetunió magyarországi nagykövetségének másodtitkára B. Gorbacsov

5 példányban elküldve
1., 2. – Zamcsevszkij elvtársnak
3. – Zsukov elvtársnak
4. – A Tájékoztatási Bizottságnak
5. – Az ügyiratba
Gépelte: Bokrunova
57. IX. 18.

Gépelt eredeti. GARF, f. 9518, op. 1, gy. 83, l. 59–72.

1154 *Aláhúzás kézírással.*
1155 Sic! Ténagy Sándor fiatal költőről van szó.
1156 A dokumentum további részében a magyar újságírókról, művészekről, a tudományos értelmiségről, pedagógusokról, a műszaki tudományokat képviselő értelmiségi rétegekről olvasható tájékoztatás. Nem közöljük.

88.

Ju. Ny. Csernyjakov budapesti nagykövetségi tanácsos feljegyzése az Irodalmi Tanács elnökével, Bölöni Györggyel a magyar irodalom helyzetéről folytatott 1957. december 19-i megbeszéléséről

Budapest, 1957. december 20.

Ju. Ny. Csernyjakov naplójából[1157] Titkos. 2. sz. példány
1957. december 20.
406. sz.

Feljegyzés az Irodalmi Tanács elnökével, Bölöni Györggyel folytatott megbeszélésről

1957. december 19.

Azért látogattam el Bölönihez, mert meg kellett tudnom a Magyarországon tartózkodó iraki emigráns író, Mohamed Husszein címét, akivel közölni akartuk válaszunkat a folyamodványára, melyben kéri, hogy a Szovjetunióba utazhasson a gyerekeivel.[1158]

Bölöni segítséget nyújtott ebben, s ezt követően rövid beszélgetést folytattunk a magyar írók helyzetéről.

Bölöni panaszkodott, hogy „halálosan elfáradt a »népi« írókkal folytatott terméketlen huzavonától", akiket korábban megtévedt, de becsületes embereknek és alkotóknak tartott. Most látja, hogy ez egyáltalán nem így van. Az úgynevezett „fordulatot" a népiek vezetőinek, Veresnek, Szabónak, Némethnek, Illyésnek és másoknak a viselkedésében egyáltalán nem a nézeteik megváltozása váltotta ki, hanem az a törekvésük, hogy alkalmazkodjanak az új körülményekhez azért,

1157 Az iratot 1957. december 28-án érkeztették a KÜM 5. Európai Osztályán.
1158 Az előzményekre ld. a 83. sz. iratot.

hogy a megfelelő pillanatban ismét a múltba forduljanak, ahogy ez történt múlt év októberében. Bölöni elmondta, a népiek látják, hogy megindult az élet az országban, a párt szorosan kézben tartja a vezetést, erősebben, mint valaha, ezért értik, hogy értelmetlen nyíltan fellépni vele szemben. Most nagyon sokat írnak, különféle elbeszéléseket, novellákat és verseket, elsősorban „általános emberi" és „általános filozófiai" jellegűeket, vagyis elkerülik, hogy a nép életének legfontosabb kérdéseivel kapcsolatos viszonyukról állást foglaljanak, de amikor fellépnek az alkotói esteken, előadásokon stb., nem beszélve a szűk körben tartott egymás közti beszélgetéseikről, folytatják a szocialista realizmus, a népi demokratikus hatalom és a párt politikája elleni támadásaikat. A népiek vezetői körül most kialakult egy nagy létszámú, lényegében burzsoá irányultságú írókból, újságírókból és kritikusokból álló csoport.

Ugyanakkor a kommunista írók egymaguk cselekszenek, apróságok miatt civakodnak egymással, és ezzel biztosítják a népiek számára annak lehetőségét, hogy uralhassák a helyzetet a modern magyar irodalomban.

A helyzet komolyságát Bölöni abban látja, hogy ez a magyar irodalomban gyakorlatilag uralkodó burzsoá csoportosulás most a kultúra területén az országban lévő összes ellenséges elem központjává vált. Teljesen természetes, hogy a népi demokrácia elmúlt tíz évében a dolgozó tömegek és különösen az értelmiség tudatában a burzsoá ideológia sok olyan csökevénye maradt fenn, amelyeket csak egymaga a horthysta rezsim ültetett el negyed évszázad alatt, nem eredménytelenül. A népi irodalmi csoportnak mint a burzsoá nacionalista ideológia sajátos „védett övezetének" a léte Bölöni elmondása szerint a tömegek szocialista nevelésében rendkívül megnehezíti és meg fogja nehezíteni a burzsoá ideológiával szembeni küzdelmet.

Arra a kérdésemre, hogy milyen szerepet játszik Magyarország irodalmi életében az Irodalmi Tanács, Bölöni azt mondta, hogy ő mint ennek a Tanácsnak az elnöke csak azt konstatálhatja, hogy a Tanács egy szűk hatáskörű adminisztratív szerv, amely az írók anyagi támogatását, művek kiadását stb. illető kérdésekben dönt. Ezért a közeljövőben semmiképpen nem jöhet szóba a Magyar Írók Szövetségének újjáalakítása, mivel ez a meglévő reakciós írói csoportosulás legitimálását jelentené.[1159] Bölöni véleménye szerint még sok időre van szükség ahhoz, hogy a helyzet megváltozzon.

1159 Aláhúzás kézírással a szövegben.

Arra a kérdésemre, hogy miként értékeli a Szovjet Írószövetség és a magyar írótársadalom közötti jelenlegi kapcsolatokat, Bölöni azt mondta, hogy nyíltan szeretné velem megosztani az álláspontját. A szovjet írók magyarországi látogatása csak abban az esetben járhat haszonnal számunkra, ha ezek az írók felkészülten, az országban uralkodó viszonyokat ismerve jönnek el hozzánk. Ha egy szovjet író[1160] úgy jön el Magyarországra, hogy nem ismeri a dolgainkat, vagy csak sajtóhírekből és közleményekből ítéli meg azokat, akkor ez kárt okozhat, és bizonyos esetekben meglehetősen nagy kárt, mivel váratlanul úgy tűnhet fel, hogy a szovjet író a tekintélyével éppen a népi demokráciával ellenséges csoportot támogatja, noha csupán olyan dolgokról van szó, mint az alkotóművészet színvonalának emelése, a sematizmussal szembeni küzdelem stb. Ezért, fejezte be Bölöni, arra törekszünk, hogy minél óvatosabban viszonyuljunk az íródelegációk cseréjéhez, vagyis magyar írók utazásához a Szovjetunióba és szovjet írók utazásához Magyarországra.[1161]

Arra a kérdésemre, hogy milyenek az Irodalmi Tanács munkájának perspektívái a közeljövőben, Bölöni azt válaszolta, most gyakorlatilag csak négy ember dolgozik benne, ezért tervezik, hogy a közeljövőben kibővítik a személyi állományát, ugyanakkor erre még nincsenek konkrét jelöltek.

A Szovjetunió magyarországi nagykövetségének tanácsosa Ju. Csernyjakov

4 példányban elküldve:
1–2. – Az 5. Európai Osztálynak
3. – A Tájékoztatási Bizottságnak
4. – Az ügyiratba
Gépelte: Bokrunova
57. XII. 19.
620. sz.

Gépelt másolat. RGALI, f. 631, op. 43, gy. 153, l. 2–4.

1160 Az „író" szó kézírással betoldva a gépelt szövegbe.
1161 Az írók kölcsönös látogatására és az írói delegációk cseréjére vonatkozó szovjet és magyar álláspontra ld. a 71., 75–77. és 80. sz. iratokat.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Dokumentumgyűjtemények

Afianyi 2001
Аппарат ЦК КПСС и культура. 1953–1957. Документы. Ответственный редактор: В. Ю. Афиани. Ответственный составитель: З. К. Водопьянова. (Культура и власть от Сталина до Горбачева. Документы). РОССПЭН, Москва 2001

Ambrus 1982
Irodalom és demokrácia. Az irodalmi (Lukács-) vita dokumentumai 1949–1951. 1–2. kötet. Szerkesztette: Ambrus János. (A Filozófiai Figyelő Évkönyve). Budapest, 1982

Artyizov–Földes 2002
Советско-венгерские экономические отношения 1948–1973. Документы. Ответственный редактор: А. Н. Артизов – Д. Фельдеш. Составители: Л. В. Борисова et al. (Россия XX век. Документы). Международный фонд «Демократия», Москва, 2012

Balasova 2002
Диалог писателей. Из истории российско-французских культурных связей XX века 1920–1970. Ответственный редактор: Т. В. Балашова. Институт мировой литературы им. А. М. Горького РАН, Москва, 2002

Baráth 2002
Szovjet nagykövеti iratok Magyarországról 1953–1956. Kiszeljov és Andropov titkos jelentései. Összeállította és a bevezető tanulmányt készítette: Baráth Magdolna. Napvilág Kiadó, Budapest, 2002

Baráth 2006
Sub clausula 1956. Dokumentumok a forradalom történetéhez. Összeállította: Baráth Magdolna. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2006

Baráth 2012
Szovjet diplomáciai jelentések Magyarországról a Hruscsov-korszakban. A kötetet összeállította, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta: Baráth Magdolna. Napvilág Kiadó – Politikatörténeti Intézet, Budapest, 2012

Baráth–Sipos 2006
A snagovi foglyok. Nagy Imre és társai Romániában. Iratok. Összeállította, a jegyzeteket és a bevezető tanulmányt írta: Baráth Magdolna – Sipos Levente. Napvilág Kiadó – Magyar Országos Levéltár, Budapest, 2006

Frezinszkij 2004
Илья Эренбург: Письма 1908–1967. В 2-х томах. Том II. 1931–1967. «На цоколе историй». Издание подготовил: Б. Я. Фрезинский. Аграф, Москва, 2004

Gál 1993
A „Jelcin-dosszié". Szovjet dokumentumok 1956-ról. Szerkesztette: Gál Éva et al. Századvég Kiadó–1956-os Intézet, Budapest, 1993

Gyurgyák 1989
A forradalom hangja. Magyarországi rádióadások 1956. október 23.–november 9. Főszerkesztő: Gyurgyák János. (Századvég Füzetek 3.) Századvég Kiadó – Nyilvánosság Klub, Budapest, 1989

Horváth–Pahirya 2012
Horváth Miklós – Olekszandr Pahirya: *Kényszerkirándulás a Szovjetunióba. Magyar deportáltak a KGB fogságában – 1956.* Argumentum Kiadó, Budapest, 2012

Iszlamov–Vida 1998
Советский Союз и венгерский кризис 1956 года. Документы. Ответственный редактор: Т. М. Исламов – И. Вида. Редакторы-составители: Е. Д. Орехова – В. Т. Середа – А. С. Стыкалин. РОССПЭН, Москва, 1998

Izsák 1998
A Magyar Dolgozók Pártja határozatai 1948–1956. Összeállította, jegyzetekkel ellátta és szerkesztette: Habuda Miklós et al. Főszerkesztő: Izsák Lajos. Napvilág Kiadó, Budapest, 1998

Kenedi 1989
Az igazság a Nagy Imre ügyben. Szerkesztette: Kenedi János. (Századvég Füzetek 2.) Századvég Kiadó – Nyilvánosság Klub, Budapest, 1989

Ifj. Kodolányi 2000
Kodolányi János és Várkonyi Nándor levelezése. Levélről levélre 1. Válogatta, szerkesztette és az előszót írta: Ifj. Kodolányi János. Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest, 2000

Kolontári–Seres 2014
A Komintern „védőszárnyai" alatt. Orosz levéltári források Rákosi Mátyás börtönéveiről 1925–1940. Az iratokat gyűjtötte és válogatta, fordította, sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta: Kolontári Attila – Seres Attila. (Orosz levéltári források magyarul. A Moszkvai Magyar Levéltári Intézet sorozata 3.) Argumentum Kiadó – Moszkvai Magyar Levéltári Intézet, Budapest, 2014

Pomogáts 2006
Tiszta beszéd. A magyar irodalom forradalma 1956-ban. Válogatta és szerkesztette: Pomogáts Béla. Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest, 2006

Standeisky 1990
Írók lázadása. 1956-os írószövetségi jegyzőkönyvek. Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányokat és a jegyzeteket írta: Standeisky Éva. (Irányított Irodalom). MTA Irodalomtudományi Intézete, Budapest, 1990

Szalay 1989
1956 sajtója. Október 23.–november 4. Szerkesztette: Szalay Hanna. Geopen Kiadó, Budapest, 1989

Szereda–Sztikalin 1993
Hiányzó lapok 1956 történetéből. Dokumentumok a volt SZKP KB Levéltárából. Válogatta, az előszót és a jegyzeteket írta: Vjacseszlav Szereda – Alekszandr Sztikalin. (Zenit Könyvek). Móra Könyvkiadó, Budapest, 1993

Sztikalin–Arszlanov–Botvin 2011
Мих. Лифшиц и Д. Лукач. Переписка 1931–1970. Редактор: А. С. Стыкалин – В. Г. Арсланов – А. П. Ботвин. Grundrisse, Москва, 2011

Zdanovics 2009
Венгерские события 1956 года глазами КГБ и МВД СССР. Сборник документов. Составители: А. А. Зданович et al. Объединенная редакция МВД России, Москва, 2009

Emlékiratok, beszédgyűjtemények, interjúkötetek, naplók

Dolmatovszkij 1957
Е. А. Долматовский: *В Венгрии весной 1957 года. Из дневника.* Советский писатель, Москва, 1957

Ehrenburg 2005
Илья Эренбург: *Люди, годы, жизнь. Том 3.* Книги шестая, седьмая. Издание исправленное. Редактор и составитель: Б. Я. Фрезинский. Текст, Москва, 2005

Fodor 1986
Fodor András: *Ezer este Fülep Lajossal. 1. kötet.* Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1986

Kardelj 1961
Edvard Kardelj: *A szocialista demokrácia a jugoszláv gyakorlatban. 1954. X. 8-án Oslóban, a Norvég Munkáspárt aktívája előtt tartott előadás.* Fordította: Kolozsi Tibor – Nagy Lajos. (Időszerű Könyvek). Forum Kiadó, Novi Sad, 1961

Lengyel 1989
Lengyel József noteszeiből 1955–1975. Szerkesztette: Major Ottó – Ferencz Zsuzsa. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1989

Rákosi 1997
Rákosi Mátyás: *Visszaemlékezések. 1940–1956. 2. kötet.* Szerkesztette: Feitl István – Gelléríné Lázár Mária – Sipos Levente. Napvilág Kiadó, Budapest, 1997

Romm 2003
Михаил Ромм: *Как в кино. Устные рассказы.* Составитель: Я. И. Гройсман. ДЕКОМ, Нижний Новгород, 2003

Tito 1966
Josip Broz Tito: *Beszédek és cikkek. 1954. XI. 30.–1956. I. 31.* Fordította: Bogdánfi Sándor. Forum Könyvkiadó, Novi Sad, 1966

Togliatti 1965
Palmiro Togliatti: *A demokrácia és szocializmus problémái.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1965

Bibliográfiák, adattárak, segédletek

Borbándi 1989
Borbándi Gyula: *A magyar emigráció életrajza 1945–1985. 2. kötet.* Európa Könyvkiadó, Budapest, 1989

Hegedüs 1995
Hegedüs Géza: *A magyar irodalom arcképcsarnoka. 2. kötet.* Trezor Kiadó, Budapest, 1995

Staud 1959
Staud Géza: *Az államosított budapesti színházak műsora. 1949–1959.* Színháztudományi Intézet – Országos Színháztörténeti Múzeum, Budapest, 1959

Vasvári 1965
Vasvári István: *Kortársak Illés Béláról. Bibliográfia.* Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest, 1965

Monográfiák

Aczél–Méray 1978
Aczél Tamás – Méray Tibor: *Tisztító vihar. Adalékok egy korszak történetéhez.* 2. kiadás. Griff Kiadó, München, 1978

Bérard 2009
Ева Берар: *Бурная жизнь Ильи Эренбурга.* Новое литературное обозрение, Москва, 2009

Imre 2013
Imre Zoltán: *A nemzet színpadra állításai. A magyar nemzetiszínház-elképzelés változásának főbb momentumai 1837-től napjainkig.* Ráció Kiadó, Budapest, 2013

Kalmár 2014
Kalmár Melinda: *Történelmi galaxisok vonzásában. Magyarország és a szovjetrendszer 1945–1990.* Osiris Kiadó, Budapest, 2014

Molnár Gál 1988
Molnár Gál Péter: *A Páger-ügy.* Pallas Kiadó, Budapest, 1988

Rainer M. 1990
Rainer M. János: *Az író helye. Viták a magyar irodalmi sajtóban 1953–1956.* (Gyorsuló Idő). Magvető, Budapest, 1990

Rainer M. 1996
Rainer M. János: *Nagy Imre. Politikai életrajz. 1. kötet. 1896–1953.* 1956-os Intézet, Budapest, 1996

Rainer M. 2011
Rainer M. János: *Bevezetés a kádárizmusba.* 1956-os Intézet – L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2011

Raun 2001
Toivo I. Raun: *Észtország története.* Csokonai Kiadó, Debrecen, 2001

Standeisky 1996
Standeisky Éva: *Az írók és a hatalom 1956–1963.* 1956-os Intézet, Budapest, 1996

Subin 2008
А. В. Шубин: *Диссиденты, неформалы и свобода в СССР.* (Тайны советской эпохи). Вече, Москва, 2008

Szőnyei 2012
Szőnyei Tamás: *Titkos írás. Állambiztonsági szolgálat és irodalmi élet 1956–1990. 1. kötet.* Noran Könyvesház, Budapest, 2012

Sztikalin 2001
А. С. Стыкалин: *Дьердь Лукач – Мыслитель и политик.* Институт славяноведения РАН, Москва, 2001

Tanulmánykötetek

Dupka 2009
„Otthon a könny is édes." 1944–1955. Kényszermunkára hurcolt kárpátaljai magyarok és németek nyomában a Donyec-medencében. Tanulmányok, hatásvizsgálatok, interjúk, riportok, hivatalos iratok, vallomások tükrében. Szerkesztette: Dupka György et al. (Kárpátaljai Magyar Könyvek. 197.) Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2009

Illés 1993
Hungarian Studies on György Lukács. Volume 1. Szerkesztette: Illés László. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993

Tanulmányok, forrásközlemények

Albert 2002
Albert Gábor: Zárt tárgyalás. Egy elfelejtett és azóta sem kiadott Kodolányi-műről. In: *Kodolányi János helye és szerepe a magyar irodalomban. A Magyar Írószövetség és a Mundus Magyar Egyetemi Kiadó szervezésében 1999. március 24–25-én, az író születésének 100. évfordulójára rendezett konferencia előadásai.* Szerkesztette: Biernaczky Szilárd. Mundus Kiadó, Budapest, 2002, 91–97.

Babus 1999
Babus Antal: Illyés Gyula és Király István a Szovjetunióban. *Hitel,* 1999, 2. sz., 39–51.

Babus 2000
Babus Antal: „…ha tovább foglalkozunk a magyar írókkal, megbonthatjuk az összetartásukat." Jevgenyij Dolmatovszkij 1957-es magyarországi jelentései. *Hitel,* 2000, 3. sz., 78–99.

Babus 2007/a
Babus Antal: József Attila 1945–1962 közötti szovjetunióbeli recepciója. In: Babus Antal: *Árral szemben. Tanulmányok, esszék, kritikák.* (Vízjel sorozat. Esszék, tanulmányok). Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 2007, 78–123.

Babus 2007/b
Babus Antal: Illyés Gyula és Király István a Szovjetunióban. In: Babus Antal: *Árral szemben. Tanulmányok, esszék, kritikák.* (Vízjel sorozat. Esszék, tanulmányok). Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 2007, 31–46.

Babus 2007/c
Babus Antal: „…ha tovább foglalkozunk a magyar írókkal, megbonthatjuk az összetartásukat." Jevgenyij Dolmatovszkij 1957-es magyarországi jelentései. In: Babus Antal: *Árral szemben. Tanulmányok, esszék, kritikák.* (Vízjel sorozat. Esszék, tanulmányok). Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 2007, 49–77.

Baráth 2014
Baráth Magdolna: Magyar–szovjet kapcsolatok az SZKP XX. kongresszusától a forradalom kitöréséig. In: Baráth Magdolna: *A Kreml árnyékában. Tanulmányok Magyarország és a Szovjetunió kapcsolatainak történetéhez, 1944–1990.* Gondolat Kiadó, Budapest, 2014, 161–184.

Baskirova 1989
Е. Ю. Башкирова: Федин и Веркор. In: *Реализм в зарубежных литературах XIX–XX веков. К проблеме творческих взаимосвязей и литературной преемственности. Межвузовский научный сборник.* Ответственный редактор: Е. А. Петрова. Издательство Саратовского Университета, Саратов, 1989, 166–174.

Bencsik 2009
Bencsik Péter: Az MDP értelmiségi határozata és az 1956. őszi „funkcionáriusvita". *Aetas,* 2009, 2. sz., 87–103.

Combe 2007
Sonia Combe: 1956 – Kelet-Berlinből nézve. Kísérlet Lukács György kimenekítésére. *Beszélő,* 2007, 6. sz., 62–69.

Hajdu 1993
Hajdu Tibor: Magyar irodalom Moszkvából nézve – 1952. *Mozgó Világ,* 1993, 3. sz., 21–26.

Madarász 2008
Madarász Imre: A „Budapesti lecke" 1956-ban. Magyar forradalom – olasz irodalom. In: Madarász Imre: *Kultusz, vita, feledés. Olasz irodalom- és kultúrtörténeti tanulmányok.* Hungarovox Kiadó, Budapest, 2008, 205–212.

Pór–Cseh 1994
Pór Edit – Cseh Gergő Bendegúz: A baloldal „baloldala". Dokumentumok a született Kádár-rendszer tiszavirág-életű kommunista ellenzékének történetéhez. *Társadalmi Szemle,* 1994, 10. sz., 84–94.

Rigó 1993
Rigó Béla: Tanúk és tanulságok. Dokumentumok a volt SZKP KB levéltárából. *Tekintet,* 1993, 1–2. sz., 36–45.

Rainer M.–Urbán 1992
Rainer M. János – Urbán Károly: „Konzultációk." Dokumentumok a magyar és szovjet pártvezetők két moszkvai találkozójáról 1954–1955-ben. *Múltunk,* 1992, 4. sz., 124–148.

Standeisky 1994
Standeisky Éva: A Kreml csendje. Vercors a magyar írókért 1957-ben. In: *Az 1956-os Magyar Forradalom Történetének Dokumentációs és Kutatóintézetének Évkönyve. III.* Szerkesztette: Bak János et al. 1956-os Intézet, Budapest, 1994, 149–163.

Standeisky 1996
Standeisky Éva: Háromszor ugyanarról. A Horváth Márton-hagyatékból. *2000,* 1996, 12. sz., 50–54.

Standeisky 2005
Standeisky Éva: Félelem és fölényérzet. A magyar írók és a szovjet (b)irodalompolitika. In: Standeisky Éva: *Gúzsba kötve. A kulturális elit és a hatalom.* 1956-os Intézet – Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Budapest, 2005, 145–158.

Standeisky 2006
Standeisky Éva: Forradalom előtt. A magyar írók és a Szovjetunió Kommunista Pártjának XX. kongresszusa. *Létünk,* 2006, 3. sz., 36–46.

Szabó 2006
A Nemzetközi PEN Club a magyar írókért. Összeállította: Szabó Zoltán. *Kisebbségkutatás,* 2006, 3. sz., 460–464.

Sztikalin 2007
Alekszandr Sztikalin: Ilja Ehrenburg és az 1956-os magyarországi események. Az író viszonya a hruscsovi pártelithez és a nyugati baloldali értelmiséghez az 1950-es években. *Múltunk,* 2007, 1. sz., 4–25.

Sztikalin 2009
А. С. Стыкалин: Дьердь Лукач как литературовед, философ и политик. Взгляд из Москвы в 1940-е 1970-е годы. *Вопросы литературы,* 2009, № 1., 88–125.

Sztikalin 2014
А. С. Стыкалин: Большие московские совещания компартий в ноябре 1957 г. и Союз коммунистов Югославии. In: *Из истории Сербии и русско-сербских связей. 1812–1912–2012.* Ответственный редактор: К. В. Никифоров. Институт славяноведения РАН, Москва, 2014, 265–311.

Sztikalin–Szereda 2001
Alekszandr Sztikalin – Vjacseszlav Szereda: Lukács György moszkvai tükörben 1949–1972. *Múltunk,* 2001, 4. sz, 213–271.

Tóth 2007
Tóth István: 1956 Kárpátalján. Hatások, következmények, tanulságok. In: *Az 1956-os forradalom visszhangja a szovjet tömb országaiban. Az 1956-os Intézet Évkönyve. XIV. (2006/2007).* Szerkesztette: Rainer M. János – Somlai Katalin. 1956-os Intézet, Budapest, 2007, 247–265.

Váradi 2007
Váradi Natália: Az 1956-os forradalom kárpátaljai eseményei. In: *Az 1956-os forradalom visszhangja a szovjet tömb országaiban. Az 1956-os Intézet Évkönyve. XIV. (2006/2007).* Szerkesztette: Rainer M. János – Somlai Katalin. 1956-os Intézet, Budapest, 2007, 266–291.

Cikkek, publicisztikák

Fekete 1989/a
Fekete Gyula: 1956 – Történelmi adalék. (I.) *Hitel,* 1989. június 7., 61.

Fekete 1989/b
Fekete Gyula: 1956 – Történelmi adalék. (I/3.) *Hitel,* 1989. július 5., 60–61.

Murányi 2007
Murányi Gábor: Visszafogadás jobbról. Páger Antal 1956-os hazacsábítása. *HVG,* 2007. július 14., 43–46.

ÉLETRAJZI KISLEXIKON

ACZÉL TAMÁS (1921–1994): író, újságíró, tanár. 1945 után a kommunista rendszer irodalmi életének meghatározó alakja. 1948-tól a Szikra Könyvkiadó lektora, a Rákosi-korszak hivatalos folyóiratának, a *Csillag*nak a szerkesztője (1950–1953). A két magyar Sztálin-díjas (1952) író egyike. 1956 őszén elhagyta Magyarországot, Angliában, majd az USA-ban élt.

ADY ENDRE (1877–1919): költő.

AFANASZENKO, JEVGENYIJ IVANOVICS (1914–1993): szovjet pártfunkcionárius, államférfi, az OSZSZSZK közoktatási minisztere (1956–1966), diplomata (1966–1978).

ALDRIDGE, JAMES (1918–2015): ausztráliai születésű brit író, újságíró, tudósító. Életművének egyik meghatározó témája a második világháború története. Az 1949-ben megjelent *A diplomata* c. regényével vált világszerte ismertté.

ALEKSZANDROV, ALEKSZANDR MIHAJLOVICS (1907–1983): szovjet diplomata, a KÜM 4. Európai Osztályának vezetője (1946–1949), a KÜM Konzuli Igazgatóságának helyettes vezetője (1953–1958).

ANDICS ERZSÉBET (1902–1986): történész, kommunista politikus, akadémikus, az MDP tudománypolitikájának egyik fő ideológusa. 1922-től a Szovjetunióban élt, 1945-ben tért haza. Az MDP KV tagja, országgyűlési képviselő (1945–1957), a pártfőiskola igazgatója (1946–1953), az oktatásügyi miniszter első helyettese (1953–1954), az MDP KV Tudományos és Kulturális Osztályának vezetője (1954–1956). Az 1956-os forradalom után 1974-ig az ELTE Új- és Legújabbkori Történeti Tanszékének vezetője.

ANDRÁSSY LAJOS (születési név: Andrási) (1928–2007): költő, szerkesztő. Munkáscsaládból származott, lakatosként, katonatisztként, népművelőként dolgozott. 1965-től a *Tiszatáj* főszerkesztője.

ANDROPOV, JURIJ VLAGYIMIROVICS (1914–1984): szovjet diplomata, politikus. A Szovjetunió magyarországi nagykövete (1953–1957), a KGB vezetője (1967–1982), az SZKP KB főtitkára (1982–1984).

ANYISZIMOV, IVAN IVANOVICS (1899–1966): szovjet irodalomtörténész, a nyugat-európai irodalmak kutatója. 1952-től haláláig a moszkvai Gorkij Világirodalmi Intézet igazgatója.

APLETYIN, MIHAIL JAKOVLEVICS (1885–1981): szovjet kritikus. A VOKSZ főtitkára (1932–1935), majd elnökhelyettese. 1936-tól a Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottságának titkára, 1938-tól helyettes vezetője.

APRÓ ANTAL (1913–1994): kommunista politikus, a SZOT főtitkára (1948–1951). Az MDP KV Katonai Bizottsága (1956), az MSZMP KB és PB tagja, a Magyar–Szovjet Baráti Társaság elnöke (1957–1989).

ARAGON, LOUIS (1897–1982): francia kommunista költő, regényíró, esszéista, kritikus.

ARANY JÁNOS (1817–1882): költő, műfordító, szerkesztő, az MTA titkára, főtitkára.

ARISZTOV, AVERKIJ BORISZOVICS (1903–1973): szovjet pártfunkcionárius, diplomata, az SZKP KB titkára (1952–1953, 1955–1960).

D'ASTIER DE LA VIGERIE, EMMANUEL (1900–1969): újságíró, lapszerkesztő, politikus. 1941-től a háború alatt illegálisan alapított *Libération* főszerkesztője.

ASZAFJEV, BORISZ VLAGYIMIROVICS (1884–1949): szovjet-orosz zeneszerző.

ASZTAFJEV, VLAGYIMIR VASZILJEVICS (?–?): az 1950-es években a SZU ideiglenes budapesti ügyvivője, nagykövetségi tanácsos.

AVGYEJENKO, ALEKSZANDR OSZTAPOVICS (1908–1996): szovjet író, dramaturg, publicista. 1939-től a *Pravda* munkatársa, a lap tudósítójaként járta be az ekkor magyar fennhatóság alá került Kárpátalját, s írta később *A Tisza felett* c. novelláját. *Az élet törvénye* c. film forgatókönyve miatt 1940-ben kizárták a pártból és a Szovjet Írószövetségből, utóbbiba 1943-ban visszavették.

AZSAJEV, VASZILIJ NYIKOLAJEVICS (1915–1968): szovjet-orosz író. Leghíresebb regénye a *Távol Moszkvától* (1948), amely egy távol-keleti olajvezeték építéséről szól. A Szovjet Írószövetség vezetőségi tagja (1954–1968), Sztálin-díjas (1949).

BAJKOV, VLAGYIMIR SZERGEJEVICS (1916–2001): a Gorkij Irodalmi Főiskola, majd az Idegen Nyelvek Főiskoláján tanult. A Szovjet Rádió irodalmi műsorainak szerkesztője (1939–1941). 1941 nyarán súlyosan megsebesült. 1945-ben Magyarországra vezényelték, és elkezdett magyarul tanulni. 1947-től az Idegen Nyelvek Katonai Főiskoláján magyar irodalmat tanított. 1950-ben az SZKP KB referense, és a TASZSZ budapesti irodája helyettes vezetője. 1952-ben visszatért Moszkvába, az SZKP KB-ban dolgozott. 1956 novemberétől Magyarországra rendelték, Kádár és Hruscsov állandó személyes összekötője volt. A Szovjetunió budapesti nagykövetségének tanácsosa (1957–1959).

BAJZA JÓZSEF (1804–1858): költő, író, kritikus.

BALÁZS ANNA (1907–1998): író, újságíró. Középiskolái elvégzése után kapcsolódott be a kommunista mozgalomba, 1942-ben a *Népszavá*ban közölte első novelláját, s ezt követően több mint harminc regénye jelent meg. József Attila-díjas (1956).

BANOVICH TAMÁS (1925–2015): filmrendező, forgatókönyvíró, díszlet- és jelmeztervező. *Az eltüsszentett birodalom* (1956) c. filmje nem került forgalmazásba, és a nyolcvanas évek végéig betiltott filmnek számított.

BARABÁS TIBOR (1911–1984): író. A *Szabad Nép* kulturális rovatvezetője (1946), az írószövetség főtitkára (1946–1949, 1953), a Közlekedési és Postaügyi Minisztérium Sajtóosztályának vezetője (1956–1959). József Attila-díjas (1950); Kossuth-díjas (1954). A *Rákóczi hadnagya* (1953) c. film forgatókönyvének írója.

BARTÓK BÉLA (1881–1945): zeneszerző, zongoraművész, népzenekutató.

BATSÁNYI JÁNOS (1763–1845): költő, a *Magyar Museum* nevű folyóirat szerkesztője. Felvilágosult gondolatai miatt többször szenvedett börtönbüntetést. Ma is idézett verse *A franciaországi változásokra* (1789).

BECHER, JOHANNES R. (1891–1958): német költő, politikus, az NDK himnuszának szerzője. Az első világháború után belépett a kommunista pártba. 1933-ban, Hitler hatalomra jutása után a Szovjetunióba emigrált. Moszkvában az *Internationale Literatur – Deutsche Blätter* c. antifasiszta folyóiratot szerkesztette. 1945-ben visszatért hazájába, a Német Művészeti Akadémia vezetője (1953–1956), 1954-től az NDK kultuszminisztere.

BELINSZKIJ, VISSZARION GRIGORJEVICS (1811–1848): orosz irodalomesztéta, kritikus, publicista.

BELJAJEV, NYIKOLAJ ILJICS (1903–1966): szovjet politikus, az SZKP KB tagja (1952–1961), a Kazahsztáni Kommunista Párt első titkára (1957–1960).

BENJÁMIN LÁSZLÓ (1915–1986): költő, szerkesztő. 1952-ben és 1954-ben az *Új Hang* főszerkesztője. 1949 után költészetét a napi politika szolgálatába állította, de szembenézett tévedésével, és önvizsgálatot tartott. 1963-tól a *Kortárs* munkatársa. Országgyűlési képviselő (1975–1980), az *Új Tükör* főszerkesztője (1980–1986). Kossuth-díjas (1950, 1952); József Attila-díjas (1968).

BLOCH, ERNST (1885–1977) német marxista filozófus. Hitler hatalomra jutása után emigrált, és az USA-ban telepedett le. 1949-ben visszatért az NDK-ba, és a Lipcsei Egyetemen kapott katedrát. A berlini fal megépítése után az NSZK-ban élt.

BOGOMOLOV, ALEKSZANDR JEFREMOVICS (1900–1969): szovjet diplomata. Számos európai országban teljesített diplomáciai szolgálatot. A teheráni (1943), a jaltai és potsdami konferenciák (1945) résztvevője, rendkívüli meghatalmazott követ Olaszországban (1954–1957).

BÓKA LÁSZLÓ (1910–1964): költő, író, irodalomtörténész, egyetemi tanár. A Pázmány Péter Tudományegyetemen magyar–német–francia szakon szerzett diplomát. A *Nyugat* harmadik nemzedékéhez tartozott. A második világháborúban hadifogságba esett. A VKM adminisztratív államtitkára (1947–1950), 1950-től az ELTE XX. Századi Magyar Irodalomtörténeti Tanszék tanszékvezető egyetemi tanára. Az MTA levelező tagja (1953), József Attila-díjas (1960).

BOLDIZSÁR IVÁN (1912–1988): újságíró, író. A *Szabad Szó* (1945–1946), az *Új Magyarország* szerkesztője (1945–1948). 1948-ban *Fortocska* címmel szovjetunióbeli utazásairól állított össze lelkendező hangú könyvet. A *Magyar Nemzet* szerkesztője (1951–1955). A személyi kultusz idejének szemléletmódját tükröző cikkei *A toll fegyverével* (1952) címmel jelentek meg. Az 1956-os forradalom után következő korszakának vezető témája a lelkiismeret-vizsgálat lett.

BOLDOCZKI JÁNOS (1912–1988): az MDP KV Káderosztályának munkatársa (1948–1950), később alosztályvezetője, a Magyarországi Szlovákok Demokratikus Szövetségének főtitkára. Prágai követ (1950–1953), külügyminiszter (1953–1956), az MDP KV tagja (1954–1956), a Magyar Népköztársaság moszkvai nagykövete (1956–1960).

BONDARCSUK, SZERGEJ FJODOROVICS (1920–1994): orosz-szovjet filmszínész, filmrendező, forgatókönyvíró. Az *Emberi sors*, a *Háború és béke*, a *Borisz Godunov* c. klasszikus filmek rendezője. A *Háború és béke* 1968-ban elnyerte az év legjobb külföldi filmjének járó Oscar-díjat.

BOROGYIN, ALEKSZANDR PORFIRJEVICS (1833–1887): orosz zeneszerző.

BÖLÖNI GYÖRGY (1882–1959): író, újságíró, műfordító. A Károlyi-kormányban betöltött szerepe miatt emigrált, 1923-tól Párizsban élt, aktívan részt vett a párizsi kommunista emigráció közéletében. Itt jelent meg fő műve, *Az igazi Ady* (1934). Hazatérése után belépett az MKP-ba (1945). 1950-től az Irodalmi Alap vezetője. 1957-ben az *Élet és Irodalom* főszerkesztője, az Irodalmi Tanács és a Magyar PEN Club Intézőbizottságának elnöke. Baumgarten-díjas (1948), Kossuth-díjas (1955).

BREZSNYEV, LEONYID ILJICS (1906–1982): szovjet politikus. A KB védelmi ipart felügyelő titkára (1956–1960). 1956–1957-ben az SZKP KB PB póttagja, 1957-től az Elnökség tagja. 1960–1964 között a Legfelső Tanács Elnökségének elnöke. 1964–1982 között az SZKP KB első, illetve főtitkára.

BULGANYIN, NYIKOLAJ ALEKSZANDROVICS (1895–1975): szovjet politikus. Sztálin szűk környezetéhez tartozott, 1938 után számos magas tisztséget töltött be, a Minisztertanács elnöke (1955–1958). 1957-ben, a Hruscsov megbuktatását előkészítő csoport lelepleződése után elveszítette tisztségeit.

BUSCH, ERNST (1900–1980): német színész, énekes. Hitler hatalomra jutása után emigrált, a Szovjetunióban élt (1935–1936). 1937-ben a spanyol polgárháborúban a nemzetközi brigád katonája, 1940-ben Franciaországba internálták, 1943-ban hazatoloncolták és börtönbe zárták. 1945-ben belépett a kommunista pártba. 1961-ben egészségi okokból visszavonult a színpadtól.

ĆOSIĆ, DOBRICA (1921–2014): szerb író, újságíró, kommunista politikus. 1939-től vett részt a kommunista mozgalomban, 1941-ben csatlakozott a Tito vezette partizánmozgalomhoz. Az 1940-es évek második felében és az 1950-es évek elején a JKSZ szerbiai köztársasági agitációs és propagandabizottságát vezette. Az 1960-as években ellenezte a jugoszláviai föderációs autonómiák megerősítését. 1992–1993-ban Jugoszlávia államelnöke.

CYRANKIEWICZ, JÓZEF (1911–1989): lengyel kommunista politikus, Lengyelország miniszterelnöke (1947–1952; 1954–1970). Miniszterelnökként meghatározó szerepet játszott az 1956-ban az országban megindult tiltakozó akciók leverésében.

CZUCZOR GERGELY (1800–1866): költő, nyelvész, bencés szerzetes. Fogarasi Jánossal együtt a *Magyar Nyelv Nagyszótárának* szerkesztője.

CSAJKOVSZKIJ, PJOTR ILJICS (1840–1893): orosz zeneszerző.

CSAKOVSZKIJ, ALEKSZANDR BORISZOVICS (1913–1994): Sztálin-díjas (1950) szovjet író, lapszerkesztő. Az *Inosztrannaja Liyteratura* c. folyóirat első főszerkesztője (1955–1963), a *Litye-raturnaja Gazeta* főszerkesztője (1962–1988). 1941-től a Szovjet Írószövetség tagja, az írószövetség vezetőségének titkára (1962–1990). Legismertebb műve az 1969-ben megjelent, a második világháború idején Leningrádban játszódó *A blokád* c. regény.

CSEHOV, ANTON PAVLOVICS (1860–1904): orosz próza- és drámaíró.

CSEPURIN, JULIJ PETROVICS (1914–2003): Sztálin-díjas (1951) szovjet író, dramaturg. A Szovjet Írószövetség tagja, az írószövetség moszkvai alapszervezetének titkára (1955–1958). Közel húsz, főként háborús eseményeket feldolgozó vagy politikai tartalmú drámát írt.

CSERNISEVSZKIJ, NYIKOLAJ GAVRILOVICS (1828–1889): orosz író, újságíró, filozófus. A *Szovremennyik* c. lap főszerkesztője. *Mit tegyünk?* (1862) c., az utópista szocializmus nézeteit népszerűsítő regénye nagy hatással volt az orosz forradalmárok szellemiségére.

CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY (1773–1805): a felvilágosodás legnagyobb magyar költője.

CSOÓRI SÁNDOR (1930–2016): költő, író, dramaturg, az *Irodalmi Újság* (1953–1954), a *Szabad Ifjúság* (1954) munkatársa, az *Új Hang* versrovatának vezetője (1955–1956). A Mafilm dramaturgjaként (1968–1988) számos film elkészítésében vett részt. Az 1960-as évektől kezdve az ellenzék egyik vezéralakja, az MDF egyik alapítója. 1988-tól a *Hitel* folyóirat szerkesztőbizottsági elnöke, 1992-től főszerkesztője. József Attila-díjas (1954, 1970); Kossuth-díjas (1990); a nemzet művésze (2014).

CSUKOVSZKIJ, NYIKOLAJ KORNYEJEVICS (1905–1965): szovjet-orosz író, műfordító. Többek között Csokonai Vitéz Mihály, Petőfi Sándor, Arany János, József Attila fordítója.

DARVAS JÓZSEF (1912–1973): író, újságíró, szerkesztő, politikus. Kossuth-díjas (1956, 1960). Az 1930-as években kapcsolatba került a népi írók mozgalmával. Vértes Györggyel a *Gondolat*

szerkesztője (1936–1937), 1937-ben a Márciusi Front tagja lett. A Nemzeti Parasztpárt alelnöke. Építésügyi (1947–1950), vallás- és közoktatásügyi (1950–1951), közoktatásügyi (1951–1953), népművelési miniszter (1953–1956). A Magyar Írók Szövetségének elnöke (1951–1953, 1959–1973).

DÉRY TIBOR (1894–1977): író. Nagypolgári családban született, 1919-ben belépett a KMP-be. 1945-ös hazatéréséig számos nyugat-európai országban élt emigrációban. *Felelet* c. regényének 1950-ben és 1952-ben megjelent két kötete a kommunista párt köreiben nagy vitát keltett. 1953-ban a Nagy Imre-féle reformkommunista szárnyhoz csatlakozott, a Petőfi Kör aktív tagja volt. 1957-től három évet börtönben töltött. Itt írta *G. A. úr X-ben* c. regényét. Kossuth-díjas (1948).

DEVECSERI GÁBOR (1917–1971): a *Nyugat* harmadik nemzedékének költője, író, műfordító. Klasszika-filológusként Kerényi Károly köréhez tartozott. Belépett az MKP-ba, 1948–1954-ben a katonai akadémián irodalmat tanított őrnagyi rangban. Neve leginkább az *Iliász* és az *Odüsszeia* fordítójaként ismert.

DICKENS, CHARLES (1812–1870): angol író. Leghíresebb művei a *Twist Olivér* és a *Copperfield Dávid*.

DIHOVICSNIJ, VLAGYIMIR ABRAMOVICS (1911–1963): szovjet-orosz író. A második világháborúban fronttudósító volt. 1945-től Morisz Szlobodszkojjal társszerzőségben írta szatirikus műveit, komédiáit.

DOBI ISTVÁN (1898–1968): politikus, országgyűlési képviselő. 1936-tól az FKGP tagja, 1945-től a párt alelnöke, majd 1947-től elnöke. Miniszterelnök (1948–1952), az MNK Elnöki Tanácsának elnöke (1952–1967).

DOBROLJUBOV, NYIKOLAJ ALEKSZANDROVICS (1836–1861): orosz irodalomkritikus, újságíró. A *Szovremennyik* c. lap kritikai rovatának vezetője. Legismertebbek az orosz realista irodalom nagyjairól, Turgenyevről, Osztrovszkijról és Goncsarovról írott kritikái.

DOLMATOVSZKIJ, JEVGENYIJ ARONOVICS (1915–1994): szovjet-orosz költő. Főként háborús és közéleti verseket, poémákat, dal- és filmdalszövegeket írt. Állami díjas (1950).

DOMOKOS GÉZA (1928–2007): erdélyi magyar író, műfordító, politikus. Moszkvában a Gorkij Világirodalmi Intézetben tanult (1949–1954). Visszatérve Romániába folyóiratok szerkesztőjeként dolgozott. A bukaresti Irodalmi Könyvkiadó nemzetiségi részlegének főszerkesztője, igazgatóhelyettese (1961–1965), a Kriterion Könyvkiadó alapítója, igazgatója (1970–1990). A kommunista diktatúra bukása után az RMDSZ alapítója és első elnöke (1990–1993).

DONÁTH FERENC (1913–1986): politikus, agrártörténész, publicista. Az Országos Földbirtokrendező Tanács elnökhelyettese (1945–1951), az MKP KV tagja, a Földművelésügyi Minisztérium politikai államtitkára, az MKP KV falusi osztályának vezetője, majd a Főtitkársági Iroda vezetője. 1954-től az MTA Közgazdaságtudományi Intézetének Mezőgazdasági Osztályát vezette, majd igazgatóhelyettessé nevezték ki. Nagy Imre köréhez tartozott. 1956. október 30-án az MSZMP újonnan

megalakult ideiglenes intézőbizottságának tagja lett. 1958-ban a Nagy Imre-per másodrendű vádlottjaként tizenkét évi börtönbüntetésre ítélték. 1960-ban egyéni kegyelemmel szabadult.

DOSZTOJEVSZKIJ, FJODOR MIHAJLOVICS (1821–1881): orosz prózaíró.

DRDA, JAN (1915–1970): cseh író, újságíró. A Csehszlovák Írószövetség elnöke (1949–1956).

DRUZIN, VALERIJ PAVLOVICS (1903–1980): szovjet-orosz kritikus, irodalomtörténész. A Szovjet Írószövetség irodalmi folyóirata, a leningrádi *Zvezda* főszerkesztője (1947–1957), majd a *Lityeraturnaja Gazeta* főszerkesztő-helyettese (1957–1959). A moszkvai Gorkij Világirodalmi Intézet professzora. Tevékeny szerepet játszott a Szovjet–Magyar Társaság munkájában.

DUBROVINA, LJUDMILLA VIKTOROVNA (1901–1977): szovjet pártmunkás. Több ízben irányította a *Gyetgiz* gyermekkönyvkiadót, az OSZSZSZK oktatásügyi miniszterhelyettese (1949–1958).

EHRENBURG, ILJA GRIGORJEVICS (1891–1967): az egyik legismertebb XX. századi szovjet író, költő, publicista, műfordító. Sztálin halála után, 1954-ben jelent meg *Olvadás* c. novellája, amellyel a hruscsovi korszak politikai atmoszféráját jellemezték.

EJSZIMONT, VIKTOR VLAGYISZLAVOVICS (1904–1964): orosz-szovjet filmrendező. Háromszoros Sztálin-díjas (1942, 1947, 1951).

ENCZI ENDRE (1902–1974): költő, szerkesztő. Az *Irodalmi Újság* felelős szerkesztője (1955–1956). A forradalom leverését követően Nyugatra távozott. 1962-től Méray Tiborral közösen vett részt a Párizsban újra kiadott *Irodalmi Újság* szerkesztésében. József Attila-díjas (1952).

ERDEI FERENC (1910–1971): szociológus, író, politikus. A Nemzeti Parasztpárt alelnöke, majd főtitkára. 1949-től földművelésügyi, 1953-tól igazságügyi, 1955-ben ismét földművelésügyi miniszter. 1955. november 15-től 1956. október 31-ig a Minisztertanács elnökhelyettese. 1957-től az MTA főtitkára, az Agrártudományi Kutatóintézet igazgatója. Kossuth-díjas (1948, 1962).

ERDEI SÁNDOR (1915–1984): író, kritikus, Erdei Ferenc testvére. A *Művelt Nép* szerkesztője (1950), a népművelési minisztérium főosztályvezetője, később miniszterhelyettes, az *Új Hang* c. folyóirat szerkesztője (1953–1954). A Magyar Írók Szövetségének főtitkára (1954–1956 tavasza, 1956 szeptembere–1957 eleje).

ERDŐS LÁSZLÓ (1913–1997): nyomdász, író, újságíró. Nyomdászatot tanult, jogi egyetemet végzett, miután 1945-ben Dachauból hazakerült, a Madisz kulturális osztályvezetője. A Hunnia Filmgyárban, a Forrás Nyomdában, 1953-tól az írószövetségben dolgozott. 1957-től a Magvető Könyvkiadó szerkesztője. József Attila-díjas (1956, 1959).

FÁBIÁN ZOLTÁN (1926–1983): József Attila-díjas (1952) író, újságíró. 1950-től jelentek meg írásai a *Csillag*, az *Irodalmi Újság*, az *Új Hang* c. irodalmi folyóiratokban. Tisztviselő különféle vállalatoknál (1950–1953), a Magyar Írók Szövetségének titkára (1953–1957).

FAGYEJEV, ALEKSZANDR ALEKSZANDROVICS (1901–1956): Sztálin-díjas (1946) szovjet író. A Szovjet Írószövetség főtitkára és Vezetőségének elnöke (1946–1954), a Vezetőség titkára (1954–1956). 1946-ban megjelent *Az ifjú gárda* c. regénye az ifjúkommunista mozgalom hivatalos ideológiai alapjául szolgált, iskolai kötelező olvasmány volt.

FALUDY GYÖRGY (1910–2006): költő. 1937-ben Villon-átköltéseivel robbant be az irodalomba. 1941-től az USA-ban élt. 1946-ban hazatért, 1950-ben letartóztatták, három évet a recski kényszermunkatáborban töltött. 1956-ban Nyugatra menekült, Londonban az *Irodalmi Újság*ot szerkesztette (1957–1961). 1967-ben áttelepült Kanadába, USA-beli és kanadai egyetemeken tanított. 1989-ben hazaköltözött, 1994-ben Kossuth-díjat kapott.

FARKAS MIHÁLY (1904–1965): kommunista politikus, a Rákosi-korszakban a teljhatalmú „négyes fogat" és „trojka" tagja. Honvédelmi miniszter (1948–1953), 1950 novemberétől Rákosi és Gerő mellett a KV előtt is eltitkolt Honvédelmi Bizottság tagja. Az 1956-os forradalom leverését követően a személyi kultusz éveiben elkövetett törvénysértésekért a csúcsvezetők közül egyedüliként bíróság elé állították, és tizenhat évnyi börtönbüntetésre ítélték, ahonnan 1961-ben szabadult.

FAULKNER, WILLIAM (1897–1962): Nobel-díjas (1949) amerikai regényíró, novellista.

FAZEKAS MIHÁLY (1766–1828): költő. Fő műve a *Lúdas Matyi* (1804) c. kiseposz.

FEGYIN, KONSZTANTYIN ALEKSZANDROVICS (1892–1977): szovjet író. A Szovjet Írószövetség Elnökségének első titkára (1959–1971), elnöke (1971–1977).

FEHÉR LAJOS (1917–1981): kommunista újságíró, politikus. A *Szabad Föld* felelős szerkesztője (1947), a *Szabad Nép* főszerkesztő-helyettese. Támogatta Nagy Imre reformjait. 1956-ban a Katonai Bizottság tagja, amely a felkelés szovjet segítséggel való leverését javasolta Nagy Imrének. Aktív szerepet játszott az MSZMP megszervezésében, 1956 novemberétől néhány hétig a *Népszabadság* főszerkesztője, majd 1959-ig szerkesztője. 1957-től a PB és a KB tagja, a KB titkára (1959–1962), miniszterelnök-helyettes (1962–1974).

FÉJA GÉZA (1900–1978): író, újságíró. Bajcsy-Zsilinszky Endre köréből jutott el a Márciusi Fronthoz, amelynek 1937-ben egyik vezetője volt. A *Viharsarok* (1937) c. szociográfiáját elkobozták, és börtönbüntetésre ítélték érte. 1945–1956 között kirekesztették az irodalmi életből, könyvtárosként vidéken élt.

FEJTŐ FERENC (1909–2008): író, kritikus, szerkesztő, történész, publicista. A szociáldemokrata *Népszava*nak és a *Szocializmus*nak dolgozott. A *Szép Szó* szerkesztője (1935–1938). 1938-ban letartóztatása elől Párizsba távozott, és kisebb megszakításokkal élete végéig ott élt. A második világháború alatt részt vett a francia ellenállási mozgalomban. Az 1956-os forradalomról írt könyve Jean-Paul Sartre előszavával jelent meg. Az Emberi Jogok Magyar Ligájának tagja, majd elnöke.

FEKETE SÁNDOR (1927–2001): író, újságíró, irodalomtörténész. A Petőfi Politikai Tisztképző Akadémián tanított (1948–1949), 1951-től a *Szabad Nép* munkatársa. Az 1956-os forradalmat elemző írásáért börtönbüntetésre ítélték, 1963-ban szabadult. Az MTA Irodalomtudományi Intézetének munkatársa (1963–1975), főként a reformkor irodalmát és Petőfi Sándor életművét kutatta. 1976-tól az *Új Tükör* szerkesztője, főszerkesztője (1986–1989).

FODOR JÓZSEF (1898–1973): költő, író, újságíró, műfordító. 1919-ben vöröskatona volt, 1935-ben került kapcsolatba baloldali lapokkal. Egyik szervezője volt a zsidótörvények elleni tiltakozásnak. 1945-ben az újraszerveződő irodalmi élet résztvevője. 1950–1956 között hallgatásra kényszerült. 1957-ben a hallgató írókkal szemben szerepet vállalt, az Irodalmi Tanács és az *Élet és Irodalom* szerkesztőbizottsági tagja lett.

FONVIZIN, ARTUR VLAGYIMIROVICS (1882–1973) szovjet grafikus, festő.

FÖLDEÁK JÁNOS (1910–1997): író, költő. Könyvkötőként dolgozott, a *Népszava* munkatársa volt. Az *Új Hang* felelős szerkesztője (1954). 1955-től az Irodalmi Alap igazgatóhelyettese, később igazgatója. József Attila-díjas (1958, 1970).

FRANCE, ANATOLE (1844–1924): Nobel-díjas (1921) francia író, költő. Az apolitikus parnasszizmustól jutott el a szocializmushoz.

FURCEVA, JEKATYERINA ALEKSZEJEVNA (1910–1974): szovjet politikus. Az SZKP KB titkára (1956–1960), a Szovjetunió kulturális minisztere (1960–1974).

GÁBOR ANDOR (1884–1953): költő, író, publicista. Az 1919-es proletárdiktatúra híve, a kommün bukása után bebörtönözték. Szabadulása után Bécsben, Franciaországban, Berlinben élt, ahol a Vörös Segély sajtóirodájának és a *Rote Fahne* c. kommunista lapnak a munkatársa volt. 1933-ban Moszkvába költözött, itt is főleg németül írt. Az *Új Hang* szerkesztője volt. 1945-ben tért haza. A *Ludas Matyi* alapító szerkesztője. Kossuth-díjas (1953).

GABOS GÁBOR (1930–2014): magyar zongoraművész.

GAFUROV, BOBODZSAN GAFUROVICS (1908–1977): tádzsik politikus, tudós, akadémikus, az SZKP tagja.

GÁLI JÓZSEF (1930–1981): író, dramaturg. Az 1956-os forradalom leverése után halálra ítélték, de a nemzetközi tiltakozás hatására ítéletét tizenöt év börtönbüntetésre enyhítették. 1961-ben amnesztiával szabadult.

GEIGER BÉLA (Grigorjev, Bela Janovics) (1909–1983): diplomata, műfordító. A budapesti szovjet követség sajtóreferense, tolmácsa (1940–1941). Később Moszkvában a KÜM magyar referatúráját vezette. 1945–1946-ban a budapesti szovjet nagykövetség első titkára. Az 1950-es évek eleje óta a Gorkij Irodalmi Főiskolán magyarul tanuló műfordítók nemzedékeit nevelte fel.

GELLÉRT OSZKÁR (1882–1967): költő, újságíró, szerkesztő. A *Magyar Géniusz* szerkesztője (1902–1904), az első világháború alatt a *Pesti Hírlap* szerkesztője és a hadijelentések kommentátora. A Tanácsköztársaság idején a kormányzótanács sajtóirodájának vezetője, a *Nyugat* szerkesztője (1920–1941). Baumgarten-díjas (1933, 1934); Kossuth-díjas (1949).

GEREBLYÉS LÁSZLÓ (1904–1968): költő, műfordító. 1924-ben belépett az illegális KMP-be, 1938-ban Párizsba emigrált, 1945-ben tért haza. A *Nagyvilág* főszerkesztője (1946–1949), szerkesztője (1957–1959, 1962–1968). 1949-től a Kulturális Kapcsolatok Intézetében dolgozott. A Magyar Írók Szövetsége Nemzetközi Osztályának vezetője (1949–1956), a párizsi Magyar Intézet igazgatója (1959–1962), 1962-től a Magyar PEN Club főtitkára. József Attila-díjas (1956, 1967).

GERGELY SÁNDOR (1896–1966): író, újságíró, lapszerkesztő. Az első világháborúban megsebesült, időlegesen megvakult. 1926-tól az illegális KMP tagja. 1931-ben Moszkvába emigrált, részt vett a *Sarló és Kalapács* és az *Új Hang* szerkesztésében. 1945-ben tért haza. Országgyűlési képviselő, az írószövetség elnöke (1945–1951). Kossuth-díjas (1949, 1956).

GERŐ ERNŐ (1898–1980): kommunista politikus. 1918-ban lépett be a KMP-be, 1922-ben letartóztatták, 1924-ben kiadták a Szovjetuniónak. 1931-től a Komintern Végrehajtó Bizottságának instruktoraként európai országokban végzett pártmunkát. A spanyol polgárháborúban az NKVD megbízottjaként könyörtelen harcot vívott a trockisták ellen. A magyar fegyverszüneti küldöttséggel folytatott tárgyalások résztvevője (1944). Hazatérése után közlekedésügyi (1945–1949), majd pénzügy- és államminiszter (1948–1949). Az MKP, majd az MDP KV és PB tagja, az MDP KV első titkára (1956). Az 1956-os forradalom alatt Moszkvába menekítették. 1960-ban tért vissza Magyarországra, és ezután fordításokból élt.

GERSKOVICS, ALEKSZANDR ABRAMOVICS (1924–1992): irodalom- és színháztörténész, kritikus, műfordító. 1956 előtt a VOKSZ magyar előadója, az SZTA Művészettörténeti Intézetének (1958–1971), a Szlavisztikai és Balkanisztikai Intézetnek (1971–1979) a munkatársa. 1981-ben emigrált. Petőfiről és a magyar színházról számos könyvet, tanulmányt közölt. Többek között Petőfit, Móriczot, Illyést fordította oroszra.

GILELSZ, EMIL GRIGORJEVICS (1916–1985): szovjet zongoraművész.

GLADKOV, FJODOR VASZILJEVICS (1883–1958): szovjet-orosz író. A termelési regény műfajának ismert képviselője. Leghíresebb műve a *Cement.*

GODA GÁBOR (1911–1996): író, műfordító. A második világháború idején munkaszolgálatos volt. Főjegyzőként, majd tanácsosként irányította Budapest kulturális életét (1945–1950). 1956-tól az Irodalmi Tanács tagja, az *Élet és Irodalom* szerkesztője (1957–1958), a Vígszínház igazgatója (1958–1959). József Attila-díjas (1957, 1960, 1971); Kossuth-díjas (1966).

GONCSAROV, IVAN ALEKSZANDROVICS (1812–1891): az orosz próza klasszikusa, leghíresebb műve az *Oblomov.*

GORBACSOV, BORISZ V. (?–?): az 1950-es években a budapesti szovjet nagykövetség másodtitkára.

GORKIJ, MAKSZIM (1868–1936): író, drámaíró, publicista. A szovjet irodalom első klasszikusa. *Az anya* (1906) c. regénye a szocialista realizmus alapműve. A sikert az *Éjjeli menedékhely* (1902) c. drámája hozta meg neki. Személyesen ismerte Lenint, részt vett a forradalmi mozgalomban. Sokáig élt Nyugat-Európában. Az 1930-as években kiszolgálta Sztálin politikáját, 1934-ben a Szovjet Írószövetség első elnökének választották.

GROMIKO, ANDREJ ANDREJEVICS (1909–1989): szovjet politikus, a Szovjetunió külügyminisztere (1957–1985), a Legfelső Tanács Elnökségének elnöke (1985–1988).

GROMOV, JEVGENYIJ IVANOVICS (1909–1981): szovjet diplomata. Az SZKP KB Párt-, Szakszervezeti és Komszomolszervek Osztályának vezetője (1953–1954), az SZKP KB Szövetséges Köztársasági Pártszervek Osztályának vezetője (1954–1957), a Szovjetunió magyarországi nagykövete (1957–1959).

GROMOV, OLEG VLAGYIMIROVICS (1921–?): műfordító, a *Szovjet Irodalom* (1975–1990) c. folyóirat magyar kiadásának moszkvai szerkesztője.

GROSSZMAN, VASZILIJ, SZEMJONOVICS (1905–1964): szovjet-orosz író, drámaíró, publicista. Több regénye magyarul is megjelent, egyebek között fő műve, az *Élet és sors* is.

GULIA, GEORGIJ DMITRIEVICS (1913–1989): abház származású, oroszul alkotó szovjet író. 1945-től Moszkvában élt, a *Litye raturnaja Gazeta* szerkesztőségének munkatársa volt, 1949-ben Sztálin-díjat kapott.

GYÖRE IMRE (1934–2009): költő, újságíró. Az *Élet és Irodalom* külső munkatársa (1957–1961), az *Orion Újság* (1960–1962), a *Magyar Nemzet* (1962–1990) munkatársa. 1955-től kezdve jelentek meg versei. Az 1956-os forradalomban szerepet vállalt írókkal szemben összeállított *Tűz-tánc* c. antológia (1958) egyik szerzője és szerkesztője. Gábor Andor-díjas (1958); József Attila-díjas (1980).

GYURKOVICS MÁRIA (1913–1973): Kossuth-díjas magyar opera-énekesnő, koloratúrszoprán.

HABSBURG JÓZSEF (József Ágost főherceg, 1872–1962): katonatiszt, a Kisfaludy Társaság tagja, az MTA elnöke (1936–1945). Írói munkásságának legfontosabb műve hétkötetes háborús emlékirata: *A világháború, amilyennek én láttam.*

HÁMOS GYÖRGY (1910–1976): író, újságíró. Az Országos Béketanács munkatársa (1951–1953), az *Irodalmi Újság* felelős szerkesztője, majd főszerkesztője (1955–1956). 1956-ban, a szeptember 17-i lapszám megjelenése kapcsán váltották le posztjáról. 1958-tól a *Filmvilág* szerkesztője, 1964-től az *Élet és Irodalom* tévékritikusa. Kossuth-díjas (1951), József Attila-díjas (1970).

HARASZTI SÁNDOR (1897–1982): újságíró, politikus. 1948-tól az MDP KV APO helyettes vezetője, 1949-től az Athenaeum Könyvkiadó igazgatója. 1950-ben letartóztatták és koholt vádak alapján börtönbüntetésre ítélték, 1954-ben rehabilitálták. Nagy Imre reformvonalának egyik vezető egyénisége. 1955-ben Vásárhelyi Miklóssal tiltakozó memorandumot kezdeményezett a kulturális élet korlátozása ellen, ezért kizárták a pártból, 1956-ban visszavették. 1956. október 31-től a *Népszabadság* főszerkesztője. Horváth Mártonnal ketten készítették annak a rádióbeszédnek a fogalmazványát, amelyben Kádár János november 1-jén bejelentette az MSZMP megalakulását.

1956. november 4-én Nagy Imre csoportjával a jugoszláv követségre menekült. 1958-ban hatévi börtönre ítélték, 1960-ban amnesztiát kapott.

HARICH, WOLFGANG (1923–1995): német író, filozófus, újságíró. A második világháború idején megszökött a német hadseregből, a háború után az NSZEP tagja. 1949-től a Humboldt Egyetemen tanított filozófiát. 1956-ban tízévi börtönre ítélték ellenforradalmi konspiráció vádjával, a börtönből 1964-ben szabadult. 1990-ben rehabilitálták.

HARTAI LÁSZLÓ (1925–1987): jogász, bíró. A Tájékoztatási Minisztérium osztályvezetője (1947–1948), 1948-tól a Népművelési Minisztérium főosztályvezetője, 1951-től a Magyar Rádió Hivatal igazgatója volt. 1957-től a Fővárosi Bíróság, 1960-tól a Legfelsőbb Bíróság bírója, 1968-tól tanácselnöke.

HÁY GYULA (1900–1975): drámaíró, műfordító. A Tanácsköztársaság alatt a Közoktatásügyi Népbiztosságon dolgozott. Nyugatra emigrált. 1932-ben belépett a KMP-be. 1935-től a Szovjetunióban élt, 1945-ben hazatért, és a Színművészeti Akadémián tanított. Nagy Imre párthíve volt, 1957-ben koncepciós perben elítélték, 1960-ban szabadult. Kossuth-díjas (1951).

HEGEDÜS ANDRÁS (1922–1999): politikus, szociológus. Az MDP Titkárságának, majd a PB és a Szervező Bizottság tagja (1950), földművelésügyi miniszterhelyettes (1951–1952), az állami mező- és erdőgazdaságok minisztere (1952), a Minisztertanács első elnökhelyettese és a földművelésügyi tárca vezetője (1953–1955), miniszterelnök (1955–1956). Az 1956-os forradalom alatt a Szovjetunióba menekült, ahonnan 1958-ban tért vissza. Az MTA Közgazdaságtudományi Intézetének munkatársaként, 1962-től a KSH elnökhelyetteseként dolgozott. 1963-tól az MTA Szociológiai Kutatócsoport igazgatója és a *Valóság* főszerkesztője.

HELTAI JENŐ (1871–1957): író, költő, újságíró. Herzl Tivadar unokatestvére. A könnyű műfaj – kabaré, sanzon – képviselője. Ő írta Kacsóh Pongrác *János vitéz* (1904) c. daljátékának szövegét. Az első világháborúban haditudósító volt. A Magyar Színház igazgatója (1932–1934). Legnagyobb színpadi sikerét *A néma levente* (1936) c. vígjátékával aratta. A Magyar PEN Club elnöke (1945), Kossuth-díjas (1957).

HEMINGWAY, ERNEST (1899–1961): irodalmi Nobel-díjas amerikai író, novellista, újságíró. Nevét *Búcsú a fegyverektől* (1929), *Akiért a harang szól* (1940) és *Az öreg halász és a tenger* (1952) c. regényei tették világszerte ismertté.

HERCZEG FERENC (1863–1954): a Horthy-rendszer hivatalos írója. Közel száz színmű, regény és novelláskötet szerzője.

HERMLIN, STEPHAN (1915–1997): német író. 1936-ban emigrált Németországból, ahová 1945-ben tért vissza. 1947-ben Kelet-Berlinben telepedett le, ahol egyebek között a SZEB szovjet részlege hivatalos orgánumának számító *Tägliche Rundschaunak* dolgozott. Számos sztálinista propagandaköltemény szerzője, közeli kapcsolatot ápolt Erich Honeckerrel és Walter Ulbrichttal. 1955–1956-tól kezdődően fokozatosan elvtávolodott a hivatalos politikai ideológiától.

HERZEN, ALEKSZANDR IVANOVICS (1812–1870): forradalmi eszméket valló orosz író, irodalomesztéta, publicista, filozófus.

HEVESI GYULA (1890–1970): kommunista politikus, Kossuth-díjas vegyészmérnök, közgazdász. A Tanácsköztársaság leverése után több kitérőt követően a Szovjetunióban élt, ahol 1938-ban letartóztatták, és 1946-ig munkatáborban dolgozott. 1948-ban tért vissza Magyarországra. Az Országos Találmányi Hivatal elnöke (1949–1951). Az MTA levelező (1949), rendes (1956) és elnökségi tagja (1951–1958; 1967–1970), alelnöke (1960–1967). Az 1956-os forradalom után a Táncsics Kör egyik alapítója és lapjának, a *Magyarország*nak a szerkesztője. 1959-től haláláig az MSZMP KB tagja.

HEYM, STEFAN (1913–2001): német író. Az USA-ban élt (1935–1952), majd az NDK-ba települt. A *Berliner Zeitung* munkatársa (1953–1956), a hatalom kiszolgálója. 1956-ban szembekerült a pártszervekkel az *Öt nap júniusban* c. regényének kiadása miatt. 1965-ben Erich Honecker nyíltan bírálta Heymet az NSZEP pártkonferenciáján, ettől kezdve represszionak volt kitéve.

HIDAS ANTAL (1899–1980): író, költő, műfordító. 1926-tól Moszkvában élt, feleségül vette Kun Béla lányát, Kun Ágnes műfordítót. Az agitatív kommunista líra ismert alakja. A Magyar Forradalmi Írók és Művészek Szövetségének titkára, a *Sarló és Kalapács* egyik alapítója (1926–1936), a Forradalmi Írók Nemzetközi Tanácsának tagja, folyóiratának szerkesztője (1929–1935). 1938-ban koncepciós perben elítélték, 1959-ben tért haza. Kun Ágnessel oroszul kiadták *A magyar költészet antológiáját*. Kossuth-díjas (1962).

HIKMET, NÂZIM (1902–1963): török költő, drámaíró. Az 1920-as években Moszkvában tanult, ahol megismerkedett a lenini eszmékkel. Az 1940-es években Törökországban politikai nézetei miatt börtönbe vetették, ahonnan 1950-ben általános amnesztiával szabadult. 1951-től haláláig száműzetésben élt a Szovjetunióban.

HORTHY MIKLÓS (1868–1957): politikus, Magyarország kormányzója (1920–1944).

HORVÁTH IMRE (1901–1958): mérnök, kommunista politikus. 1918-ban lépett be a KMP-be, 1921-ben letartóztatták, fogolycsere-egyezménnyel került a Szovjetunióba. 1933-ban illegális pártmunkára visszaküldték, ahol 1934-ben letartóztatták, és tíz évig raboskodott a Csillag börtönben. A Magyar Népköztársaság külügyminisztere (1956–1958).

HORVÁTH MÁRTON (1906–1987): politikus, szerkesztő. 1931-ben lépett be a KMP-be, többször letartóztatták. A *Szabad Nép* felelős szerkesztője (1945–1950, 1954–1956). Az MKP, majd az MDP KV (1945–1956), az MKP PB tagja (1945–1946). Vezető szerepet játszott a voluntarista kultúrpolitika és a sematizmus uralkodóvá válásában (1948–1956). A PIM igazgatója (1957–1960, 1963–1966).

HRUSCSOV, NYIKITA SZERGEJEVICS (1894–1971): szovjet politikus, az SZKP KB első titkára (1953–1964).

HUNYA ISTVÁN (1897–1984): földmunkás, szakszervezeti vezető, kommunista író. 1930-tól a KMP Országos Parasztbizottságának vezetője, 1931-ben letartóztatták, de büntetésének letöltése elől a Szovjetunióba szökött. 1932-től a Vörös Szakszervezeti Internacionálé munkatársa. 1945-ben tért vissza Magyarországra. A Földmunkások és Kisbirtokosok Országos Szövetségének titkára és *Dózsa Népe* c. hetilapjának szerkesztője (1945–1948), könyvtáros (1948–1956), 1957-től a Mezőgazdasági Erdészeti és Vízügyi Dolgozók Szakszervezetének elnöke.

HUSSZEIN, MOHAMED (Szamávi, Kázim el-, 1919–2010): iraki kommunista író, az 1950-es években Magyarországon élt emigrációban. *Vörös hajnal Magyarország felett* c. könyve az első modern kori, Magyarországról arabul megjelent politikai-társadalmi rajzolat.

IGNOTUS PÁL (1901–1978): publicista, szerkesztő, író. Ignotus fia. A *Szép Szó* szerkesztője (1936–1939), a népi–urbánus vita egyik legharcosabb résztvevője. A zsidótörvények elől 1939-ben Angliába ment. 1945-től a londoni magyar nagykövetség munkatársa volt, 1949-ben hazarendelték, bebörtönözték. 1956-ban szabadult, és újra Londonba távozott.

ILLÉS BÉLA (1895–1974): író. A proletárdiktatúra idején vállalt szerepe miatt 1919-ben emigrált, 1923-tól Moszkvában élt, a proletárírók világszervezetének főtitkára (1925–1936). 1945-ben a szovjet hadsereg őrnagyaként részt vett a budapesti harcokban. 1945-től fontos irodalompolitikai tisztségeket töltött be, az *Irodalmi Újság* főszerkesztője (1950–1956). Kossuth-díjas (1950, 1955).

ILLYÉS GYULA (1902–1983): író, költő, műfordító, szerkesztő. 1918–1919-ben részt vett a baloldali diákmozgalomban. Letartóztatása elől 1921 végén emigrált, 1926-ban tért haza Párizsból. 1927-től a *Nyugat*ban jelentek meg az írásai. 1934-ben meghívták a szovjet írók első kongresszusára. 1934-től a *Válasz* munkatársa, 1937-ben a Márciusi Front egyik alapítója. 1937-től a *Nyugat* társszerkesztője, 1941-től a *Magyar Csillag* szerkesztője. 1945-ben országgyűlési képviselő. 1946-ig a Nemzeti Parasztpárt egyik vezetője, a *Válasz* szerkesztője (1946–1949). Kossuth-díjas (1948, 1953, 1970), József Attila-díjas (1950).

ISZAKOVSZKIJ, MIHAIL VASZILJEVICS (1900–1973): szovjet-orosz költő. A második világháború idején megzenésített versei – *Katyusa, Ogonyok* – szinte népdalokká váltak, és nevét világszerte ismertté tették.

JANKA, WALTER (1914–1994): német kommunista dramaturg és lapkiadó. 1939–1947 között emigrációban élt, 1947-ben tért vissza az NDK-ba, a DEFA filmgyártó vállalat igazgatója (1948–1949), az NSZEP kiadóvállalata, az *Aufbau* igazgatóhelyettese, igazgatója (1950–1953). 1956 nyarán–őszén német értelmiségiek az *Aufbau* székházában tartották zárt körű összejöveteleiket, amelyeken a Petőfi Körhöz hasonlóan megvitatták az SZKP XX. kongresszusa által keltett politikai változásokat. 1956-ban ellenforradalmi konspiráció vádjával ötévi börtönbüntetésre ítélték, 1960-ban szabadult.

JANKOVICH FERENC (1907–1971): költő, író, műfordító. Eötvös-kollégista volt. A *Szabad Szó* kulturális rovatának munkatársa (1945–1949). József Attila-díjas (1955), Kossuth-díjas (1956). Számos népszerű történelmi ifjúsági regény szerzője.

JARUSZTOVSZKIJ, BORISZ MIHAJLOVICS (1911–1978): szovjet zenetörténész, zenepedagógus, az SZKP KB Tudományos és Kulturális Osztályának szektorvezetője (1948–1956).

JERJOMIN, DMITRIJ IVANOVICS (1904–1993): orosz-szovjet író. A moszkvai Gorkij Világirodalmi Intézet docense, igazgatóhelyettese (1937–1940), a *Szovjetszkaja Lityeratura* c. folyóirat főszerkesztője (1956–1960).

JERMILOV, VLAGYIMIR VLAGYIMIROVICS (1904–1965): szovjet-orosz kritikus, irodalomtörténész. 1928-tól a RAPP (Proletárírók Oroszországi Egyesülete) egyik titkára, a *Lityeraturnaja Gazeta* főszerkesztője (1946–1950). A politikai konjunktúrához igazodó dogmatikus cikkeket közölt. 1949-ben Dosztojevszkij reakciós nézeteiről írt könyvet, de 1956-ban már a nagy realisták közé sorolta. Csehov-monográfája 1952-ben jelent meg magyarul.

JÓKAI MÓR (1825–1904): író, újságíró, szerkesztő.

JOVICZKY JÓZSEF (1918–1986): operaénekes, tenor. Főként Wagner-énekesként és Erkel *Bánk bán*jának címszereplőjeként volt sikeres.

JÓZSEF ATTILA (1905–1937): költő.

JUHÁSZ FERENC (1928–2015): költő, szerkesztő. A könyvhivatalban (1949), az írószövetség lektorátusán, a Szépirodalmi Könyvkiadó szerkesztőjeként (1951–1974) dolgozott. Az *Új Írás* főmunkatársa (1971), főszerkesztője (1974–1991). József Attila-díjas (1950), Kossuth-díjas (1951, 1973).

JUHÁSZ PÉTER (1930–): a bolgár irodalom fordítója, kritikus. A Moszkvai Magyar Nagykövetség kulturális attaséja (1954–1956).

KABALEVSZKIJ, DMITRIJ BORISZOVICS (1904–1987): orosz-szovjet zeneszerző. A *Szovjetszkaja Muzika* szerkesztője (1940–1946), az SZTA Zenei Osztályának vezetője, a Szovjet Zeneszerzők Szövetségének első titkára.

KÁDÁR JÁNOS (1912–1989): kommunista politikus. Belügyminiszter (1948–1950), az MSZMP első titkára (1956–1988), miniszterelnök (1956–1958, 1961–1965). Az 1956-os forradalom alatt részt vett Nagy Imre kormányában, de átállt a szovjetekhez.

KADOSA PÁL (1903–1983): zeneszerző, zongoraművész, zenepedagógus.

KAGANOVICS, LAZAR MOJSZEJEVICS (1893–1991): szovjet pártfunkcionárius. 1911-ben belépett az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspártba, majd az OK(b)P-be. Számos rendkívül fontos posztot töltött be. Sztálin legközelebbi munkatársa, az 1930-as években a Szovjetunió második számú vezetője, az SZKP KB PB tagja (1930–1957).

KAJJÁLI, HASZÍB AL- (1921–1993): szíriai novellista.

KÁLLAI GYULA (1910–1996): kommunista politikus. Népművelési miniszterhelyettes (1955–1956), a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány tagja, művelődésügyi miniszter (1957–

1958), 1960-ig államminiszter. A Minisztertanács elnöke (1965–1967), az Elnöki Tanács tagja (1967–1989), az Országgyűlés elnöke (1967–1971).

KARDELJ, EDVARD (1910–1979): jugoszláv politikus, Josip Broz Tito pártfőtitkár egyik bizalmasa, a JKSZ fő teoretikusa. 1953–1963 között szövetségi miniszterelnök-helyettes.

KARETKIN, VJACSESZLAV ANDREJEVICS (1914–1982): szovjet diplomata. a Szovjetunió párizsi nagykövetségének első titkára (1954–1957).

KARINTHY FERENC (1921–1992): író, dramaturg, drámaíró, műfordító. A Nemzeti Színház dramaturgja (1949–1950), a *Szabad Nép* és a *Magyar Nemzet* munkatársa (1951–1953). A budapesti Madách Színház dramaturgja (1953–1956), *Budapesti tavasz* c. regényéből Máriássy Félix filmet forgatott (1955). 1956-tól szabadfoglalkozású író. József Attila-díjas (1950, 1954, 1974), Kossuth-díjas (1955).

KÁRPÁTI AURÉL (1884–1963): színikritikus, író, költő. Az írószövetség elnöke (Gergely Sándorral és Illyés Gyulával) (1945–1951), a Színművészeti Főiskola tanára (1948–1951), haláláig a Magyar PEN Club alelnöke. Kossuth-díjas (1960).

KASSÁK LAJOS (1887–1967): költő, író, festő, szerkesztő. A *Tett*, a *Ma*, a *Dokumentum*, a *Munka* nevű avantgárd folyóiratok szerkesztője. Kossuth-díjas (1965).

KASSZIL, LEV ABRAMOVICS (1905–1970): szovjet-orosz író. Sztálin-díjas (1951). Nevét ifjúsági regényei tették ismertté.

KATAJEV, VALENTYIN PETROVICS (1897–1986): szovjet-orosz író. A *Junoszty* c. folyóirat alapító főszerkesztője (1955–1961). Legismertebb ifjúsági regénye a *Távolban egy fehér vitorla.*

KAVERIN, VENYJAMIN ALEKSZANDROVICS (1902–1989): szovjet-orosz író. 1921-ben alapító tagja volt a *Szerapion testvérek* elnevezésű irodalmi csoportnak. Legnépszerűbb műve a *Két kapitány* c. regénye.

KAZAKEVICS, EMMANUIL GENRIHOVICS (1913–1962): szovjet-orosz író. A háborús próza képviselője. Prózát főként oroszul, verset jiddisül írt.

KAZAKOV, NYIKOLAJ IVANOVICS (1918–1989): szovjet-csuvas költő.

KELEN BÉLA (1920–1994): politikus, szerkesztő. A Madisz budapesti titkára (1947–1948), a Csepel Vas- és Fémművek párttitkára (1949–1951). 1955-ig a Magyar–Szovjet Társaság főtitkára, az MSZMP Budapesti Bizottságának titkára (1956–1962), az *Esti Hírlap* főszerkesztője (1962–1983).

KELIN, V. NY. (?–?): szovjet diplomata, az 1950-es években a Szovjetunió budapesti nagykövetségének sajtóattaséja, a londoni nagykövetség első titkára (1978–1983).

KÉPES GÉZA (1909–1989): költő, műfordító. A Magyar Rádió irodalmi osztályának vezetője (1946–1954), ő indította el a *Falurádió* és a *Gyermekrádió* c. műsorokat. Megszervezte a Magvető

Könyvkiadót (1950). Az írószövetség költői szakosztályának titkára (1956), az MTA Irodalomtudományi Intézetének munkatársa. József Attila-díjas (1950, 1952, 1956, 1974).

KESZI IMRE (1910–1974): író, kritikus, zenetudós, egyetemi tanár. A *Szabad Nép* kulturális rovatának szerkesztője (1946–1949), a Színház- és Filmművészeti Főiskola tanára (1951–1957), a *Film, Színház, Muzsika* zenekritikusa.

KIRÁLY ISTVÁN (1921–1989): irodalomtörténész, szerkesztő, egyetemi tanár, akadémikus, országgyűlési képviselő (1971–1985). A *Csillag* szerkesztője, a *Kortárs*, a *Szovjet Irodalom* c. folyóiratok főszerkesztője. A Kádár-korszak irodalompolitikájának egyik meghatározó alakja.

KIRICSENKO, ALEKSZEJ ILLARIONOVICS (1908–1975): szovjet pártfunkcionárius, az SZKP KB tagja (1952–1961). 1953–1957 között az UKP KB első titkára.

KIRSZANOV, SZEMJON ISZAAKOVICS (1906–1972): szovjet-orosz költő. Pályáját Majakovszkij követőjeként futurista versekkel kezdte, az 1930-as években agitációs verseket írt, az orosz nyelvű rímes próza megteremtőjének tekintik.

KODÁLY ZOLTÁN (1882–1967): zeneszerző, népzenekutató, az MTA elnöke (1946–1949), Kossuth-díjas (1948, 1952, 1957).

KODOLÁNYI JÁNOS (1899–1969): író, újságíró, a népi írók mozgalmának vezető alakja. Az Írók Gazdasági Egyesületének főtitkára (1932–1944), a *Magyarország*, majd a *Válasz* munkatársa (1934). A második világháború után csak 1955-ben térhetett vissza az irodalmi életbe. Legismertebb művei: a *Vas fiai*, a *Boldog Margit* és a *Julianus barát* (1936–1938); *Boldog békeidők* (1956), *Az égő csipkebokor* (1957), *Új ég, új föld* (1958). Baumgarten-díjas (1937), Kossuth-díjas (posztumusz, 1990).

KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE EMIL (1907–1992): író, kritikus, műfordító. A rádió irodalmi osztályának vezetője (1946–1949), a Hungária Kiadó (1950), majd a Szépirodalmi Kiadó lektora. Kossuth-díjas (1980).

KOMOR IMRE (1902–1966): újságíró, kommunista politikus. A KMP alapító tagja (1918), a Tanácsköztársaság megdöntése után emigrált. A moszkvai Nemzetközi Lenin Iskola rendes tanára (1927–1933), a Moszkvában megjelenő német nyelvű napilap, a *Deutsche Zentral Zeitung* főszerkesztője (1929–1933). 1948-ban tért haza, a *Népszava* főszerkesztője (1949–1952), a *Szabad Nép* főszerkesztő-helyettese (1952–1955). 1955-től a *Magyar Nemzet*, 1956-tól a *Társadalmi Szemle* felelős szerkesztője.

KONSZTANTYINOV, FJODOR VASZILJEVICS (1901–1991): szovjet tudós, filozófus, akadémikus. Az SZKP KB Agitációs és Propaganda Osztályának vezetője (1955–1958), a *Kommunyiszt* c. folyóirat főszerkesztője (1958–1962).

KÓNYA LAJOS (1914–1972): költő, író. Az írószövetség főtitkára (1951–1954), a *Csillag* főszerkesztője (1956). Kossuth-díjas (1950, 1953). Az *Irodalmi Újság* 1953. október 24-i számában megjelent *Költői* önvizsgálat c. cikke önkritikus írások sorát indította el.

KORIN, PAVEL DMITRIJEVICS (1892–1967): orosz-szovjet festőművész. Több moszkvai metróállomás mozaikjának készítője.

KORNYEJCSUK, ALEKSZANDR JEVDOKIMOVICS (1905–1972): szovjet-ukrán író, politikus. Ötszörös Sztálin-díjas. 1937-ben a Szovjetunió Legfelső Tanácsába választották, 1943-ban a Szovjetunió helyettes külügyi népbiztosa, majd az USZSZK külügyi népbiztosa, az USZSZK miniszterelnök-helyettese (1953–1954), az SZKP KB Elnökségének tagja (1955–1960). Az SZTA és a BVT vezetőségének tagja.

KÓRODI ANDRÁS (1922–1986): Kossuth-díjas (1970) magyar karmester, a budapesti Zeneművészeti Főiskola tanára.

KOROTKEVICS, GEORGIJ JAKOVLEVICS (1916–1992): szovjet pártmunkás, fordító. 1939-ben lépett be az SZKP-ba, 1944 novemberétől valószínűleg 1950-ig az SZKP Külföldi Tájékoztatási Osztályán a magyar referatúra vezetője. 1950-től rövid ideig a budapesti szovjet nagykövetség első titkára. Hazatérése után cikkek, tanulmányok, irodalmi művek magyarról oroszra fordításával foglalkozott.

KOTOV, ANATOLIJ KONSZTANTYINOVICS (1909–1956): szovjet lapszerkesztő, publicista, a szovjet állami szépirodalmi könyvkiadó, a Goszlitizdat igazgatója (1948–1956).

KOTOV, MIHAIL IVANOVICS (1914–1983): szovjet író, publicista. Az SZKP KB Sajtóosztályának, majd Agitációs és Propaganda Osztályának helyettes vezetője (1943–1948), a Szovjet Írószövetség Elnöksége titkárának helyettese (1948–1950), a Szovjet Béketanács felelős titkára (1950–1983).

KOVÁCS IMRE (1913–1980): író, újságíró, szociográfus, falukutató, a paraszti demokratizmus radikális képviselője, a Márciusi Front alapító tagja (1937). *A néma forradalom* (1937) c. szociográfiájáért perbe fogták. A Nemzeti Parasztpárt főtitkára, alelnöke (1945–1946), országgyűlési képviselő. 1947-ben elhagyta az országot, 1949-től az USA-ban élt, a Szabad Európa Bizottság kutatóosztályának munkatársa volt.

KOVÁCS ISTVÁN (1911–2011): kommunista politikus. A KIMSZ képviselője a Szovjetunióban (1930–1933). Az MKP, majd az MDP KV, később a PB tagja, a KV osztályvezetője, majd titkára (1945–1953), az MDP Borsod megyei (1953–1954), a budapesti pártbizottság első titkára (1954–1956). Az 1956-os forradalom leverésére megalakított Katonai Bizottság vezetője volt, majd Moszkvába szállították. Hazatérése (1958) után a Könnyűipari Minisztérium főosztályvezetője, majd a Könnyűipari Szervezési Intézet igazgatója.

KOVAI LŐRINC (1912–1986): író, újságíró, pedagógus. Első nagyobb fordítása Mihail Solohov *Csendes Don* c. regényének negyedik kötete volt (1941). 1944-ben, a német megszállás után

letartóztatták, de a deportálást sikerült elkerülnie. 1945 után belépett a KMP-be, a *Szabad Nép* munkatársa lett. 1949-ben ellentétbe keveredett Horváth Márton főszerkesztővel, emiatt kilépett a szerkesztőségből, sőt a pártból is kizárták.

KOVALJOV, A. P. (1914–?): szovjet diplomata, a budapesti szovjet nagykövetség tanácsosa (1956–1957).

KOZSEVNYIKOV, VAGYIM MIHAJLOVICS (1909–1984): szovjet író, újságíró, novellista. A *Pravda* irodalmi és művészeti rovatának vezetője (1947–1948), a *Znamja* szerkesztője (1949–1984). Legismertebb regénye a *Pajzs és kard* (1965).

KÖLCSEY FERENC (1790–1838): költő, kritikus, politikus.

KÖPECZI BÉLA (1921–2010): művelődés- és irodalomtörténész. 1952-től az MDP, 1956-tól az MSZMP tagja. 1953-ban a magyarországi könyvkiadás előzetes cenzorálását és engedélyezését végző Kiadói Főigazgatóság elnökhelyettese, 1955-től elnöke. Az MSZMP KB Kulturális Osztályának vezetője (1963–1966), az ELTE rektorhelyettese, francia tanszékének egyetemi tanára (1965–1988), tanszékvezetője (1967–1970). Művelődési miniszter (1982–1988).

KRILOV, PORFIRIJ NYIKITYICS (1902–1990): szovjet festőművész, grafikus, a háromfős Kukrinyikszi-művészcsoport tagja.

KRJUCSKOV, VLAGYIMIR ALEKSZANDROVICS (1924–2007): szovjet diplomata, politikus, állambiztonsági vezető. A budapesti szovjet nagykövetség harmadtitkára (1955–1959), a KÜM Európai Szocialista Országok Kommunista és Munkáspártjai Osztályán a magyar és román referatúra munkatársa (1959–1963), szektorvezetője (1963–1965). Jurij Andropov egyik legközelebbi munkatársa, a KGB Titkárságának vezetője (1967–1971), a KGB elnökhelyettese (1978–1988), a KGB elnöke (1988–1991).

KRUSINSZKIJ, SZERGEJ KONSZTANTYINOVICS (1909–1959): szovjet író, újságíró, a *Komszomolszkaja Pravda* munkatársa (1932–1945). A második világháborúban haditudósító, majd 1945-től a *Pravda* csehszlovákiai és magyarországi tudósítója.

KUCZKA PÉTER (1923–1999): költő, szerkesztő, újságíró. Szakszervezeti és MDP-tisztségviselő, az írószövetség titkára, az *Irodalmi Újság* munkatársa (1945–1956). 1956-tól 1964-ig nem jelenhetett meg írása. 1972-től a *Galaktika* c. folyóirat szerkesztője. József Attila-díjas (1950), Kossuth-díjas (1954).

KULCSÁR ISTVÁN (1932–): újságíró. A Leningrádi Állami Egyetemen újságírást tanult (1950–1955). A Magyar Rádió moszkvai (1968–1973), később New York-i (1978–1983) tudósítója.

KULMANOVA, SZ. P. (?–?): műfordító, irodalomtörténész. Az 1950-es években az *Inosztrannaja Liyteratura* szerkesztőségének román irodalmi referense.

KUN ÁGNES (1915–1990): műfordító, szerkesztő, Kun Béla leánya, Hidas Antal felesége. 1920-ban került a Szovjetunióba. Sokat tett a magyar irodalom orosz nyelvű tolmácsolásáért. 1959-ben hazatért. Orosz műfordítóként a neve gyakran Anna Krasznovaként szerepel.

KUO MO-ZSO (1892–1978): kínai író, költő, történész, az 1950-es években a Központi Népi Kormány tagja, a Politikai Tanácskozó Testület alelnöke, a Kínai Tudományos Akadémia elnöke.

KUPRIJANOV, MIHAIL VASZILJEVICS (1903–1991): szovjet festő, grafikus a Kukrinyikszi-művészcsoport tagja.

KUZNYECOV, VASZILIJ VASZILJEVICS (1901–1990): szovjet politikus, diplomata. Az SZKP KB tagja (1952–1989), az SZKP KB Elnökségének tagja (1952–1953), külügyminiszter-helyettes (1953–1955), a külügyminiszter első helyettese (1955–1977).

LÁNYI SAROLTA (1891–1975): költő, műfordító. 1915-ben házasságot kötött Czóbel Ernővel, 1922-ben fogolycsere-egyezménnyel férjével együtt a Szovjetunióba távozott. 1938-tól az *Új Hang* c. folyóirat, 1940-től a moszkvai Kossuth Rádió munkatársa. 1946-ban hazatért, az *Irodalmi Újság* munkatársa volt (1950–1956). Számos orosz írót fordított magyarra. József Attila-díjas (1950, 1972).

LAXNESS, HALLDÓR (1902–1998): Nobel-díjas (1955) izlandi író, költő, újságíró. 1953-ban a Szovjetunió által támogatott BVT Irodalmi Díjával tüntették ki. 1956-ban a magyarországi szovjet beavatkozás miatt kiábrándult a Szovjetunió békepolitikájából.

LENGYEL BALÁZS (1918–2007): kritikus, író, fordító, szerkesztő. Az *Újhold* c. folyóirat alapítója (1946), 1948-ig szerkesztője. A Corvina (1962), a Móra Ferenc Könyvkiadó (1963–1981), az *Újhold-Évkönyv* szerkesztője (1986–1991).

LESSING, DORIS (1919–2013): baloldali elkötelezettségű Nobel-díjas (2007) angol írónő.

LEVI, CARLO (1902–1975): baloldali elkötelezettségű olasz író, festő.

LEVIK, VILGELM VENIAMINOVICS (1907–1982): szovjet-orosz költő, műfordító.

LINDSAY, JACK (1900–1990): ausztrál származású, 1926-tól Angliában élő, baloldali elkötelezettségű író, költő, műfordító. 1936-tól a Brit Kommunista Párt tagja.

LIPPAY ZOLTÁN (1898–1961): kritikus, történész. 1919-ben belépett a KMP-be, a Tanácsköztársaság alatti tevékenysége miatt letartóztatták. 1928-tól a Szovjetunióban élt. A Moszkvai Állami Egyetemen tanított történelmet, tagja volt a Moszkvában magyarul megjelenő *Sarló és Kalapács* c. folyóirat szerkesztőbizottságának és a Magyar Forradalmi Írók és Művészek Szövetségének. 1945 után sem tért vissza Magyarországra.

LITVAKOVA, JUGYIF MARKOVNA (1911–2001): szovjet írónő, irodalmi kritikus, műfordító. Írói álneve Ida Radvolina. 1943-ig a Komintern szerkesztőségében szerkesztő, fordító. Jugoszláviában élt családjával (1945–1950), majd 1950-től a Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottságának jugoszláv irodalmi referense.

LJOVICSKIN, KLIMENT DANYILOVICS (1907–1984): szovjet diplomata, a bulgáriai SZEB szovjet részlege politikai tanácsosának helyettese (1945–1947), a szófiai szovjet misszió tanácsosa (1947–1949), a KÜM Balkáni Osztályának helyettes vezetője (1949–1952), tiranai nagykövet (1953–1955), a KÜM 5. Európai Osztályának vezetője (1955–1957).

LOSONCZY GÉZA (1917–1957): újságíró. 1939-től a KMP tagja, 1940-től a *Népszava* munkatársa. 1945-től a *Szabad Nép* belpolitikai rovatát vezette, Révai József népművelési minisztersége alatt államtitkár (1949–1951). 1951-ben koncepciós perben elítélték, 1954-ben szabadult. Nagy Imre körének tagja, a Petőfi Kör szervezője. 1956. október 30-tól Nagy Imre kormányának államminisztere, a forradalom leverésekor a jugoszláv nagykövetségre menekült. A Nagy Imre-per harmadrendű vádlottja lett volna, de a börtönben, miután éhségsztrájkba kezdett, máig tisztázatlan körülmények között meghalt.

LOVAS MÁRTON (1905–1984): kommunista újságíró, író, műfordító. A Szovjetunióban élt (1931–1946), megjárta a Gulagot (1933–1935). 1957-ben a Táncsics Kör lapjának, a *Magyarország*nak a munkatársa. 1957 márciusában a *Mi történt Budapesten 1956. október 23-tól november 4-ig?* c. brosúrájában az „ellenforradalmat" demokratikus népmozgalomnak tüntette fel. Később véleményét a hivatalos pártállásponthoz igazította.

LŐCSEI PÁL (1922–2007): újságíró, szociológus. A *Szabad Nép* szerkesztője, rovatvezetője (1947–1954). Nagy Imre reformprogramjának híve. 1957-ben letartóztatták, a börtönből 1962-ben szabadult.

LUKÁCS GYÖRGY (1885–1971): marxista filozófus, esztéta, kommunista politikus, egyetemi tanár, az MTA tagja (1948), Kossuth-díjas (1948, 1955). A Tanácsköztársaság alatt közoktatási népbiztos, a Vörös Hadsereg hadosztályának politikai biztosa. A Kommün bukása után emigrált, 1933-ban Moszkvába költözött, ahol a *Lityeraturnij Krityik* munkatársa (1933–1940). 1941-ben két hónapra letartóztatták. 1945-ben hazatért, egyetemi tanári kinevezést kapott. 1956-ban Nagy Imre kormányában művelődési miniszter, a novemberi szovjet katonai támadás után a jugoszláv követségen kapott menedéket, ahonnan őt is Romániába vitték. 1957-ben hazaengedték, 1967-ben rehabilitálták, és visszaállították párttagságát is.

LUKÁCS IMRE (1908–1981): kommunista költő, író, újságíró. Belépett az illegális KMP-be. Kommunista szervezkedésért és írásaiért többször bebörtönözték. 1945 után újságíró. Regénye a vele együtt raboskodó Kilián Györgyről *A holnap elébe (Regény Kilián Györgyről)* címmel 1956-ban jelent meg.

LUKÁCSY SÁNDOR (1923–2001) irodalomtörténész, kritikus. A *Valóság* felelős szerkesztője (1947–1948), az Országos Könyvhivatal (1948), a Népművelési Minisztérium (1949–1951) munkatársa, szabadúszó író (1951–1956), az MTA Irodalomtudományi Intézetének tudományos munkatársa, osztályvezetője (1962–1988).

LUNDKVIST, ARTUR (1906–1991): svéd író, költő, kritikus. „Szabad szocialistaként" határozta meg önmagát, bár számos világpolitikai kérdésben a Szovjetunió és a kommunizmus híveként foglalt állást. Az 1950-es években a Svéd Béketanács és a Béke Világtanács tagja. A Szovjetunió Lenin-díjjal tüntette ki (1958).

LVOV, SZERGEJ LVOVICS (1922–1981): szovjet prózaíró, kritikus, a *Lityeraturnaja Gazeta* munkatársa.

MADARÁSZ EMIL (1884–1962): író, költő, újságíró. A Tanácsköztársaság idején vöröskatona, a népbiztosokat Ausztriába vivő vonat parancsnoka. A Szovjetunióban élt (1923–1946), a moszkvai Kommunista Akadémia könyvtárában dolgozott. 1946-tól hazai lapok munkatársa, orosz műveket fordított. Végig kitartott az ortodox sztálinista–rákosista pártvonal mellett.

MAJAKOVSZKIJ, VLAGYIMIR VLAGYIMIROVICS (1893–1930): orosz-szovjet költő, drámaíró, festő, plakátművész. Az orosz futuristák vezéralakja. 1919–1921 között több ezer plakátot rajzolt az Orosz Távirati Irodának, a Rosztának. 1923-ban megszervezte a baloldali írók csoportját, a LEF-et (Baloldali Front), később belépett a proletárírók szélsőséges szervezetébe, a RAPP-ba. Sokáig a legnagyobb szovjet kommunista költőnek tartották.

MAJOR OTTÓ (1924–1999): író. Az *Újhold*, a *Magyarok*, az *Alkotás* és a *Kortárs* c. folyóiratok munkatársa, a *Tükör* és az *Új Tükör* munkatársa és olvasószerkesztője (1964–1989), a Lengyel József-kuratórium tagja.

MAJTYINSZKAJA, KLARA JEVGENYEVNA (1907–1991): a finnugor nyelvek professzora. Magyarországon született. Sok más szakmunka mellett egy háromkötetes magyar nyelvtant (*Vengerszkij jazik*, 1955) is írt. Az 1977-ben alapított Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság egyik alelnöke.

MALCEV, ORESZT MIHAJLOVICS (1906–1972): szovjet író, publicista, Sztálin-díjas (1952). 1946-ban magyar tematikájú novellásgyűjteménye jelent meg *Magyar elbeszélések (Vengerszkie rasszkazi)* címmel. 1951-es *Jugoszláv tragédia* c. kötete a Sztálin és Tito közötti konfliktus tetőfokán, felsőbb megrendelésre készült, és a jugoszláv partizánok háború alatti harcát negatív fényben tünteti fel.

MALENKOV, GEORGIJ MAKSZIMILIANOVICS (1902–1988): szovjet-orosz mérnök, kommunista politikus. Számos rendkívül fontos politikai pozíciót töltött be (az SZKP KB PB tagja 1946–1957). Sztálin halála után a Minisztertanács elnöke (1953–1955), és az egyik esélyes utódnak számított, de a hatalmi harcban végül Hruscsov kerekedett felül. 1955-ben felmentették a miniszterelnöki tisztségből, és az erőművekért felelős miniszterré nevezték ki (1957-ig). 1957-ben kikerült a vezetőségből, 1961-ben kizárták a pártból.

MALIHINA, JELENA IVANOVNA (1925–2016): irodalomtörténész, műfordító. Többek között Móricz Zsigmond, Németh László, Illyés Gyula műveit fordította oroszra.

MAREK, JIŘI (1914–1994): cseh író, tanár, lapszerkesztő. *Falu a föld alatt* c. regényét Németh László fordította magyarra.

MARSAK, SZAMUIL JAKOVLEVICS (1887–1964): szovjet-orosz költő, író, műfordító. Főleg a gyermekirodalom terén alkotott maradandót.

MARTIN-CHAUFFIER, LOUIS (1894–1980) francia író, lapszerkesztő, az Írók Nemzeti Bizottságának egyik alapítója (1943), majd elnöke (1948–1953).

MARTINOV, LEONYID NYIKOLAJEVICS (1905–1980): szovjet-orosz költő, magyar klasszikusok fordítója.

MÁTÉ GYÖRGY (1913–1990): író, újságíró, a Magyar Írók Szövetségének párttitkára (1950–1953, 1956).

MATEJKA JÁNOSNÉ (mozgalmi név: Arvale Rita) (1901–1985): fiumei származású kommunista. 1926-tól Moszkvában élt, a Komintern Agitációs és Propaganda Osztályán dolgozott. Férje Matejka János (1895–1940) író, költő, újságíró. 1937-ben, a nagy tisztogatások során mindkettőjüket letartóztatták, és munkatáborba küldték. Matejka János néhány év múlva kiszabadult, de rövidesen belehalt a fogságban szerzett betegségébe. Felesége viszont mintegy tizennyolc évet töltött különböző táborokban. 1955-ben tért haza, utána Budapesten, az MDP I. kerületi pártbizottságának tagja.

MAURIAC, FRANÇOIS (1885–1970): Nobel-díjas (1952) francia író. A második világháború idején a megszállt Franciaországban bujkált, az ellenállási mozgalomban is részt vett. A háború után Charles de Gaulle magas kitüntetésben részesítette. Egyre aktívabb közéleti szerepet vállalt, újságcikkeiben többek között elítélte a vietnami és az algériai háborút, az 1960-as évek elejétől De Gaulle hívévé vált.

MELIS GYÖRGY (1923–2009): Kossuth- és háromszoros Liszt Ferenc-díjas operaénekes (bariton), a Magyar Állami Operaház örökös tagja.

MÉRAY TIBOR (1924–): író, újságíró. A *Szabad Nép* újságírója (1946), a *Csillag* felelős szerkesztője (1947–1949), a Magyar Írók Szövetségének párttitkára (1953–1954), a *Szabad Nép* szerkesztőbizottsági tagja (1954–1955). Nagy Imre támogatója. 1957-ben Párizsba távozott. A belgiumi és franciaországi magyar emigráció egyik szervezője. Kossuth-díjas (1953).

MERLE, ROBERT (1908–2004): algériai születésű francia író. A háborús élményeit megelevenítő *Két nap az élet* c. regényéért 1949-ben Goncourt-díjjal tüntették ki. Ifjúkorától rokonszenvezett a kommunizmussal, kiállt Algéria függetlensége mellett, a Szovjetunió afganisztáni bevonulásáig (1979) az FKP tagja.

MESTERHÁZI LAJOS (1916–1979): író. Eötvös-kollégista volt. 1945-től az MKP I. kerületi szervezetének párttitkára, a *Művelt Nép* (1950–1954), az *Élet és Irodalom* felelős szerkesztője (1957–1958). József Attila-díjas (1952, 1953, 1959, 1970), Kossuth-díjas (1962). A szélsőbalos kommunista írók egyik vezéralakja.

MÉSZÁROS ISTVÁN (1930–): filozófus, esztéta, egyetemi tanár. Lukács György tanítványi köréhez tartozott. Az 1956-os forradalom után elhagyta az országot, Nyugat-Európában és az Egyesült Államokban egyetemeken oktatott. Legjelentősebb irodalomelméleti munkája a *Szatíra és valóság – Adalékok a szatíra elméletéhez* (1955). József Attila-díjas (1951).

MEZEI ANDRÁS (1930–2008): költő, író, publicista. Az *Élet és Irodalom* rovatvezetője, főmunkatársa (1958–1992). Legismertebb műve *Szerencsés Dániel* (1983) c. regénye. József Attila-díjas (1964).

MIELKE, ERICH (1907–2000): német kommunista politikus. Az NSZEP KB tagja (1950–1989), államtitkárként az állambiztonsági miniszter helyettese (1950–1953), az állambiztonsági szolgálat átszervezése után a Belügyminisztériumon belül működő állambiztonsági államtitkárság vezetőjének helyettese (1953–1957), majd az 1957-ben újra minisztériummá szerveződő Állambiztonsági Minisztérium minisztere (1957–1989).

MIHAJLOV, NYIKOLAJ ALEKSZANDROVICS (1906–1982): szovjet párt- és állami vezető. Számos fontos tisztséget töltött be, a Szovjetunió kulturális minisztere (1955–1960).

MIHALKOV, SZERGEJ VLAGYIMIROVICS (1913–2009): szovjet író, meseíró, dramaturg, a Szovjetunió és az Oroszországi Föderáció nemzeti himnuszának szerzője. Háromszor kapott Sztálin-díjat (1941, 1942, 1950). Az 1960–1970-es években nyíltan bírálta a „disszidens" alkotókat.

MIKOJAN, ANASZTASZ IVANOVICS (1895–1978): örmény származású szovjet politikus. Számos magas tisztséget töltött be (1955–1964 között első miniszterelnök-helyettes), az SZKP KB PB tagja (1935–1966). Minden politikai tisztogatást, változást túlélt, ezért „örök Mikojanként" szokták említeni.

MIKSZÁTH KÁLMÁN (1847–1910): író, újságíró, szerkesztő.

MILBERGER, MICHAŁ (1920–1997): lengyel szobrász, a második világháború után a Szovjetunióban élt, ott folytatott képzőművészeti tanulmányokat, 1955-től a moszkvai Képzőművészeti Akadémia professzora.

MIRIMSZKIJ, IZRAEL VLAGYIMIROVICS (1908–1962): oroszországi műfordító, irodalomtörténész. Főként németből fordított, a magyar költők közül Petőfit ültette át oroszra.

MOLLET, GUY (1905–1975): francia szocialista politikus. Franciaország miniszterelnöke (1956–1957).

MOLNÁR FERENC (1878–1952): író, újságíró. 1939-ben elhagyta Magyarországot, az USA-ban telepedett le. Leghíresebb műve *A Pál utcai fiúk*.

MOLNÁR GÉZA (1923–2011): író, újságíró. Az írószövetség titkára (1953–1956), külügyi titkára (1969–1972), a Magvető Könyvkiadó szerkesztője (1956–1957), 1957-től a *Népszava* kulturális rovatvezetője, az *Élet és Irodalom* szerkesztője. Kulturális diplomata Párizsban (1962–1965), a Művészeti Alap igazgatóhelyettese, az irodalmi szakosztály vezetője (1976–1978). József Attila-díjas (1968); Gábor Andor-díjas (1978).

MOLOTOV, VJACSESZLAV MIHAJLOVICS (1890–1986): szovjet kommunista politikus. Sztálin legszűkebb köréhez tartozott, számos vezető tisztséget töltött be. A Népbiztosok Tanácsának elnöke (1930–1941), külügyminiszter (1939–1949, 1953–1956). 1939-ben ő kötötte meg a Molotov–Ribbentrop-paktumot a náci Németországgal.

MORARU, NICOLAE (1912–1998): besszarábiai születésű, a Szovjetunióban is jól ismert román prózaíró, dramaturg, kritikus.

MORGAN, CLAUDE (1898–1980): író, újságíró, Claude Lecomte írói álneve. A *Les Lettres Françaises* munkatársa, a Francia–Magyar Társaság főtitkára (1950–1956). Az 1956-os magyar forradalom leverése után eltávolodik az FKP-tól, 1958-ban nem újítja meg párttagságát.

MÓRICZ VIRÁG (1909–1995): író. Móricz Zsigmond lánya.

MÓRICZ ZSIGMOND (1879–1942): író, a *Nyugat* és a *Kelet Népe* szerkesztője.

MOTILJOVA, TAMARA LAZAREVNA (1910–1992): szovjet-orosz műfordító, lapszerkesztő, irodalomtörténész, kritikus, a moszkvai Gorkij Világirodalmi Intézet osztályvezetője (1956–1963). Fő kutatási területe a XX. századi realista irodalom története és az orosz klasszikusok európai kapcsolatai.

MÓZES VIKTOR (1895–1975): szabómunkás, kommunista politikus. A Tanácsköztársaság idején a Vörös Hadsereg szakaszparancsnoka. 1927-ben a Szovjetunióba emigrált, tagja volt a KMP moszkvai emigrációs vezetőségének, koholt vádak alapján bebörtönözték. 1954-ben visszatért Magyarországra, 1955-től a Vörös Október Férfiruhagyár szociális igazgatója, az MSZMP Központi Ellenőrző Bizottságának tagja (1957–1966).

MUSZORGSZKIJ, MOGYESZT PETROVICS (1839–1881): orosz zeneszerző.

MÜNNICH FERENC (1886–1967): kommunista politikus. A KMP egyik alapítója, az 1919-es proletárdiktatúra alatt a Hadügyi Népbiztosságon dolgozott. 1922-től a Szovjetunióban élt, a *Sarló és Kalapács* felelős szerkesztője (1931–1933) volt. Harcolt a spanyol polgárháborúban (1936–1939). 1945-ben tért haza, több helyen volt nagykövet, 1954–1956-ban Moszkvában.

NAGY IMRE (1896–1958): kommunista politikus, miniszterelnök, agrárközgazdász. Az első világháborúban orosz fogságba esett, belépett a bolsevik pártba. Moszkvában a Komintern Nemzetközi Agrárintézetének és a Szovjetunió Központi Statisztikai Hivatalának munkatársa (1930–1945), a moszkvai rádió magyar nyelvű adásainak szerkesztője (1940–1944). 1944-ben tért vissza Magyarországra. Az Országgyűlés elnöke (1947), az MDP KV Adminisztratív Osztályának vezetője, majd begyűjtési miniszter (1950–1952). 1953-ban lett miniszterelnök, gazdasági és politikai reformokat próbált életbe léptetni, 1955-ben leváltották tisztségéből. Az 1956-os forradalom miniszterelnöke. 1958-ban kivégezték.

NAGY LAJOS (1883–1954): író, publicista. A *Nyugat* főmunkatársa (1922–1929), baloldali lapok szerkesztője. 1934-ben részt vett a szovjet írók első kongresszusán. 1945-ben belépett az MKP-ba, a *Szabad Nép* munkatársa lett. Legismertebb műve a *Kiskunhalom* (1934) c. irodalmi szociográfiája. Kossuth-díjas (1948).

NAGY MÁRIA (Mészáros Jánosné) (1924–2007): 1949-től az MDP újpesti pártbizottságának titkára, országgyűlési képviselő (1949–1962), 1950-től az MDP Budapesti Bizottságának másodtitkára, az MDP KV tagja (1951–1956). 1957-től az MSZMP IV. kerületi pártbizottságának első titkára, a Magyar–Szovjet Baráti Társaság főtitkára (1969–1979).

NAGY SÁNDOR (1922–1990): író, újságíró. Fizikai munkából élt (1938–1941), az MKP tagja (1948), a *Szabad Nép* munkatársa (1949–1951). A két magyar Sztálin-díjas (1952) író egyike.

NÁNÁSI LÁSZLÓ (1906–1985): a Nemzeti Parasztpárt alapító tagja (1939). 1952-től az Országos Béketanács alelnöke, a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának tagja (1949–1985), a Hazafias Népfront országos titkára (1957–1964).

NÉMETH LÁSZLÓ (1901–1975): író, esszéista, műfordító. 1932–1936 között írta egyszemélyes folyóiratát, a *Tanút*. A népi írói mozgalom, a harmadik út elméletének legnagyobb hatású képviselője. Az 1950-es években csak fordításait engedték megjelenni. Kossuth-díjas (1957).

NÓGRÁDI SÁNDOR (1894–1971): kommunista politikus, katonatiszt. Az MKP KV tagja (1945), az MDP KV Agitációs és Propaganda Osztályának vezetője (1946), a Magyar Néphadsereg Politikai Főcsoportfőnökségének vezetője (1948–1956), vezérezredes, a honvédelmi miniszter első helyettese (1955–1956), az MDP KV Katonai Bizottságának tagja (1956), az MSZMP KB APO vezetője (1956–1957).

NONN GYÖRGY (1918–2007): kommunista politikus, jogász, legfőbb ügyész, országgyűlési képviselő, lapszerkesztő. Tagja volt a Román Kommunista Pártnak. Az MKP, majd az MDP KV tagja (1946 és 1956), népművelési miniszter-helyettes (1952–1956), az MNK legfőbb ügyésze (1956).

NOVOBÁCZKY SÁNDOR (1924–1989): újságíró. A *Szabad Nép* külpolitikai rovatvezetője (1953). A lázadó kommunisták köréhez tartozott, ezért eltávolították a laptól (1955). 1956-ban az *Irodalmi Újság*ban megjelent cikke miatt letartóztatták, 1957-ben tízhavi börtönbüntetésre ítélték. 1959-től a *Népsport* szerkesztője, a *Magyarország* c. hetilap alapító tagja (1963).

NYIKOLAJEVA, GALINA JEVGENYEVNA (1911–1963): szovjet-orosz írónő. A sztálingrádi csatában frontorvosként vett részt. Írói pályája a második világháború után indult. Nevét első regénye, *Az aratás* (1950) tette ismertté. Az Állami Díjjal jutalmazott mű a háborús rombolásokból újjászülető szovjet faluról fest eszményített képet.

OBERSOVSZKY GYULA (1927–2001): költő, író, újságíró. Az 1956-os forradalomban játszott szerepe miatt halálra ítélték, amit életfogytiglani börtönbüntetésre változtattak. 1963-ban közkegyelemmel szabadult. A rendszerváltozás után lapszerkesztő.

OGYINCOV, DMITRIJ JAKOVLEVICS (1887–1975): szovjet újságíró, költő, a *Pravda* vezető munkatársa.

OJSZTRAH, DAVID FJODOROVICS (1908–1974): a XX. század egyik legnagyobb hegedűművésze.

OLÁH GUSZTÁV (1901–1956): opera- és filmrendező, jelmez- és díszlettervező, festő, muzsikus, tudós, esztéta.

ORVID, GEORGIJ ANTONOVICS (1904–1980): szovjet trombitaművész, a Moszkvai Konzervatórium professzora, a Nagy Színház szólistája, igazgatója (1959–1961). 1956-tól a Kulturális Minisztériumban dolgozott.

OSANYIN, LEV IVANOVICS (1912–1996): szovjet-orosz költő. Népszerű háborús dalok szerzője.

OVECSKIN, VALENTYIN VLAGYIMIROVICS (1904–1968): szovjet-orosz író. 1954-ben *Falusi hétköznapok* címmel magyarul is megjelent nagy visszhangot keltett karcolatgyűjteménye.

ÖRKÉNY ISTVÁN (1912–1979): író, gyógyszerész. A *Szép Szó* köréhez tartozott. 1942-ben munkaszolgálatosként a doni frontra került, hadifogságba esett, 1946-ban tért haza. Színházi dramaturg, 1954-től a Szépirodalmi Kiadó lektora. 1956-os szerepvállalása miatt 1958–1963-ban nem publikálhatott. Legfontosabb művei: *Lágerek népe* (1947), *Macskajáték* (1965), *Tóték* (1966), *Egyperces novellák* (1968). József Attila-díjas (1955, 1967), Kossuth-díjas (1973).

PÁGER ANTAL (1899–1986): színész, festő, grafikus. Kossuth-díjas (1965).

PÁLÓCZI-HORVÁTH GYÖRGY (1908–1973): író, publicista. A *Magyarország* c. kormánylap külpolitikai rovatvezetője (1940–1941), 1941-ben elhagyta Magyarországot, 1947-ben hazatért, és belépett az MKP-ba. A Magyar Rádió idegen nyelvű osztályának (1948–1949), majd a Hungaria Könyvkiadónak az irodalmi vezetője. 1949-ben letartóztatták, 1954-ben rehabilitálták. 1956-ban Londonban telepedett le, a londoni *Irodalmi Újság* főmunkatársa volt.

PÁNDI PÁL (1926–1987): irodalomtörténész, kritikus, szerkesztő. 1955-től a *Szabad Nép* kulturális rovatvezetője, az *Új Írás* egyik alapító szerkesztője (1961–1963), a *Népszabadság* kulturális rovatvezetője (1967–1971), a *Kritika* új folyamának alapító szerkesztője (1972–1983). A Kádár-korszak egyik legbefolyásosabb művelődéspolitikusa. Az MTA tagja (1985), József Attila-díjas (1954, 1962), Kossuth-díjas (1970).

PAPP JÚLIA (1919–1989): operaénekesnő. Főleg Verdi és Puccini hősnőit alakította nagy sikerrel, de Mozart *Don Giovanni* c. operájának is kitűnő Donna Annája volt.

PASZTERNAK, BORISZ LEONYIDOVICS (1890–1960): szovjet-orosz költő, író, esszéíró, műfordító. *Doktor Zsivago* c. regényéért 1958-ban Nobel-díjat kapott, amelyről az őt ért politikai támadások miatt lemondott.

PATOLICSEV, NYIKOLAJ SZEMJONOVICS (1908–1989): szovjet politikus, diplomata. A Belorusz Kommunista Párt KB első titkára (1950–1956), külügyminiszter-helyettes (1956–1958), majd a külügyminiszter első helyettese, a Szovjetunió külkereskedelmi minisztere (1958–1985).

PAVLENKO, PJOTR ANDREJEVICS (1899–1951): szovjet-orosz író. 1920-ban belépett a Vörös Hadseregbe, ahol politikai tiszt, komisszár lett. A Párizsi Kommünnel foglalkozó *Barikádok* c. kisregénye (1932) hozta meg számára az irodalmi sikert. Ő írta Szergej Eizenstein világhírű filmjének, az *Alekszandr Nyevszkij*nek (1938) a forgatókönyvét. (Magyarországon *A jégmezők lovagja* címmel játszották.) Legjelentősebb prózai műve az önéletrajzi elemekből építkező *Boldogság* c. háborús regénye, amely magyarul több kiadásban is megjelent.

PERVUHIN, MIHAIL GEORGIJEVICS (1904–1978): szovjet politikus, az SZKP KB Elnökségének tagja (1952–1957). Fontos szerepet játszott a szovjet atomprogramban.

PÉTER GÁBOR (1906–1993): államvédelmi altábornagy. A kommunista politikai rendőrség (PRO, ÁVO, BM ÁVH és az ÁVH) vezetője (1945–1953), fontos szerepet játszott a koncepciós perek előkészítésében, a törvénysértő eljárások végrehajtásában. 1953-ban letartóztatták, kizárták a pártból, bíróság elé állították. 1960-ban egyéni kegyelemmel szabadult, nyugdíjazásáig könyvtárosként dolgozott.

PETŐFI SÁNDOR (1823–1849): világszerte ismert magyar költő.

PITOVRANOV, JEVGENYIJ PETROVICS (1915–1999): szovjet állambiztonsági tiszt. 1952-től a Szovjetunió Állambiztonsági Minisztériuma 4. Igazgatóságának vezetője, 1953 elején az Állambiztonsági Minisztérium 1. Főigazgatóságának helyettes vezetőjeként a szovjet hírszerzés vezetője, a KGB rezidense az NDK Állambiztonsági Minisztériumában (1953–1957).

POLEVOJ, BORISZ NYIKOLAJEVICS (1908–1981): író, dramaturg. Az 1950-es években a Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottságának vezetője, 1967-től az írószövetség elnökségi titkára, a *Junoszty* c. lap főszerkesztője (1961–1981).

POLIKARPOV, DMITRIJ ALEKSZEJEVICS (1905–1965): szovjet pártfunkcionárius, az SZKP KB Kulturális Osztályának vezetője (1955–1962; 1965). A Borisz Paszternak ellen a Nobel-díja kapcsán kibontakozott támadások egyik irányítója.

POLLACSEK LÁSZLÓ (1894–1979): a Kreml kórházának fül-orr-gége, majd igazgató főorvosa, Kun Béla kezelőorvosa és közeli barátja.

POMERANCEV, VLAGYIMIR MIHAJLOVICS (1907–1971): szovjet-orosz író. A desztalinizálás, az „olvadás" idején, 1953 végén *Az őszinteségről az irodalomban* címmel fontos cikket jelentetett meg a *Novij Mir* c. folyóiratban, elsőként bírálta a személyi kultusz szülte irodalmi torzulásokat.

PONOMARENKO, PANTELEJMON KONDRATYEVICS (1902–1984): szovjet diplomata, az SZKP KB tagja (1939–1961), az SZKP KB Elnökségének póttagja (1953–1956), varsói szovjet nagykövet (1955–1957).

PONOMARJOV, BORISZ NYIKOLAJEVICS (1905–1995): szovjet pártvezető, a Szovinformbüro vezetője (1947–1949), 1948-tól az SZKP KB Nemzetközi Osztályának első helyettes vezetője, 1955-től osztályvezetője, az SZKP KB titkára (1961–1986).

POSZPELOV, PJOTR NYIKOLAJEVICS (1898–1979): szovjet pártfunkcionárius, 1916 óta az SZKP tagja. Sztálin-díjas (1943), akadémikus (1953).

PRIESTLEY, JOHN BOYTON (1894–1984): baloldali elkötelezettségű angol író, dramaturg és politikus.

PRZYMANOWSKI, JANUSZ (1922–1998): lengyel műfordító, író, történész, politikus. A Kelet-Európa-szerte híressé vált *A négy páncélos és a kutya* c. film (1966–1970) forgatókönyvének írója.

PUSKIN, ALEKSZANDR SZERGEJEVICS (1799–1837): orosz költő, próza- és drámaíró. Az orosz és a világirodalom egyik legnagyobb alkotója.

PUSKIN, GEORGIJ MAKSZIMOVICS (1909–1963): szovjet diplomata. A Szovjetunió pozsonyi követe (1940–1941), a magyarországi SZEB szovjet részlegének politikai tanácsadója (1944–1945), a Szovjetunió budapesti követe, majd nagykövete (1945–1949), a Szovjetunió kelet-berlini missziójának vezetője (1949–1952), külügyminiszter-helyettes (1952–1953), a Szovjetunió NDK-beli nagykövete (1954–1958).

RAJCSÁNYI KÁROLY (1921–1982): író, újságíró. A munkásírók csoportjának tagja, a *Népszava*, a *Szabad Nép*, a *Szabad Ifjúság*, a *Magyar Nemzet* munkatársa. 1968-tól a MÚOSZ belpolitikai szakosztályának elnöke.

RAJK LÁSZLÓ (1909–1949): kommunista politikus. 1931-től az illegális KMP tagja. Harcolt a spanyol polgárháborúban, a köztársaságiak veresége után 1939-ben Franciaországba menekült, 1941-ben tért haza. Az MKP főtitkárhelyettese (1945–1946), belügyminiszterként közreműködött az 1947-es „kék cédulás választás" csalássorozatban. 1949-ben letartóztatták, kirakatpert rendeztek ellene, és kivégezték. 1955-ben rehabilitálták.

RÁKOS FERENC (1893–1963): újságíró, műfordító, jogász. A Tanácsköztársaság idején a Vörös Őrség országos főparancsnoka, a Budapesti Forradalmi Törvényszék, később a Katonai Forradalmi Törvényszék elnöke. 1925-től a Szovjetunióban a Nemzetközi Vörös Segély osztályvezetője, majd az Inturiszt vezetője. 1938-tól 1946-ig internálótáborban volt. Hazatérése után az Új Magyar Könyvkiadó igazgatója (1951–1956), az 1956-os forradalom leverése után a Legfőbb Ügyészség Politikai Főosztályának vezetője.

RÁKOSI MÁTYÁS (1892–1971): kommunista politikus. Az 1919-es proletárdiktatúra idején helyettes kereskedelmi népbiztos, majd a szociális termelés népbiztosa. 1925–1940 között börtönben raboskodott, 1940-ben került a Szovjetunióba. Az MKP, illetve az MDP fő-, majd első titkára (1945–1956), egyidejűleg az MNK Minisztertanácsának elnöke (1952–1953) is. A személyi kultusz, a koncepciós perek, a kitelepítések legfőbb felelőse.

RÉVAI JÓZSEF (1898–1959): kommunista politikus, publicista. A KMP alapító tagja (1918). Az 1919-es proletárdiktatúra bukása után emigrált, de többször hazajött illegális munkára. 1930-ban letartóztatták, 1934-es kiszabadulása után a Szovjetunióba ment, 1937-ig a Kominternben dolgozott. 1944-ben hazatért. A *Szabad Nép* főszerkesztője (1945–1950), országgyűlési képviselő, a KV és a PB tagja, népművelési miniszter (1949–1953), az Elnöki Tanács elnökhelyettese (1953–1958). 1953-ban kizárták a PB-ből. 1956 októberében a Szovjetunióba menekült, 1957 áprilisában tért vissza. Az 1957. júliusi pártértekezleten beválasztották az MSZMP KB-ba. Kossuth-díjas (1949), az MTA tagja (1949).

RÉVÉSZ GÉZA (1902–1977): politikus, katonai vezető, diplomata. A KMP alapító tagja. A Szovjetunióban élt (1924–1945). Hazatérése után varsói követ (1947–1948), 1948-tól altábornagy, a Honvédelmi Minisztérium katonapolitikai csoportfőnökségének vezetője, 1953-tól a Néphadsereg főfelügyelője, honvédelmi miniszter (1957–1960), az MSZMP KB tagja (1957–1977).

RICHTER, SZVJATOSZLAV TEOFILOVICS (1915–1997): orosz zongoraművész, a XX. század egyik legnagyobb zongoraművésze.

RIDEG SÁNDOR (1903–1966): író. 1919-ben vöröskatona volt, 1945-ig kétkezi munkából élt. 1945 után a Néphadsereg katonai írócsoportjának tagja. Legismertebb műve az *Indul a bakterház.* József Attila-díjas (1950, 1951, 1952), Kossuth-díjas (1954).

RIMSZKIJ-KORSZAKOV, NYIKOLAJ ANDREJEVICS (1844–1908): orosz zeneszerző.

RJAZANOV, ELDAR (1927–2015): orosz-szovjet filmrendező.

RJURIKOV, BORISZ SZERGEJEVICS (1909–1969): szovjet irodalmi funkcionárius, újságíró. A *Lityeraturnaja Gazeta* főszerkesztője (1953–1955), az SZKP KB Kulturális Osztályának helyettes vezetője (1955–1963), az *Inosztrannaja Lityeratura* folyóirat főszerkesztője (1963–1969).

ROMM, MIHAIL ILJICS (1901–1971): szovjet filmrendező. Ötszörös Sztálin-díjas. Nevét Lenin életéről forgatott filmjei tették ismertté.

ROSSZIJANOV, OLEG KONSZTANTYINOVICS (1921–2016): orosz irodalomtörténész, kritikus, műfordító, hungarológus. A moszkvai Gorkij Világirodalmi Intézet munkatársa. Érdeklődése átfogta a teljes magyar irodalmat, legnagyobb hatással Ady költészete volt rá.

ROY, CLAUDE (1905–1997): költő, esszéíró, műfordító. Egyike azon huszonegy francia írónak, akik aláírták a szovjet beavatkozást elítélő nyilatkozatot a *France Observateur* 1956. november 8-i számában.

RUDAS LÁSZLÓ (1883–1950): marxista-leninista filozófus, újságíró, egyetemi tanár, az MTA rendes tagja (1949), Kossuth-díjas. 1948-ban az MDP KV tagja, 1949-től a budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem első rektora, a dogmatikus marxizmus-leninizmus legjelentősebb képviselője (1948–1949), a Rákosi-féle politika ideológusa.

RUMJANCEV, ALEKSZEJ MATVEJEVICS (1905–1993): közgazdász, akadémikus. Az SZKP KB Tudományos és Kulturális Osztályának vezetője (1953–1955), a *Kommunyiszt* (1955–1958), a *Pravda* (1964–1965) főszerkesztője, az SZTA alelnöke (1967–1971).

SADOVEANU, MIHAIL (1880–1961): román író, újságíró, a Román Akadémia tagja, nemzetgyűlési képviselő, a nemzetgyűlés alelnöke, a Román Írószövetség elnöke. Lenin-békedíjas (1961).

SÁNDOR ANDRÁS (1923–1997): író, újságíró. 1945-ben a *Szabadság* napilapnál, később megyei lapoknál dolgozott. 1956-os szerepéért hatévi börtönbüntetésre ítélték, 1960-ban amnesztiával szabadult. Ezt követően a Szerzői Jogvédő Hivatalban, majd az Egri Dohánygyárban dolgozott.

SÁNDOR KÁLMÁN (1903–1962): író, újságíró. A Galilei-kör tagja. 1944-ben Dachauba internálták. Az *Irodalmi Szemle* szerkesztője (1948). Az 1919-es proletárdiktatúráról szóló *A harag napja* c. drámájáért 1953-ban Kossuth-díjat kapott.

SARTRE, JEAN-PAUL (1905–1980): francia baloldali író, irodalomkritikus, egzisztencialista filozófus. Sztálin halála után elismerte a szovjet rendszer kritikájának jogosságát, de a Gulag-rendszert elfogadhatónak tartotta. Az 1956-os magyar forradalom leverését elítélte, de leszögezte, hogy hű marad a szocializmus szovjetunióbeli formájához. Az 1960-as években a maoistákkal rokonszenvezett, 1968-ban bírálta a Csehszlovákiát megtámadó Varsói Szerződés országait.

SCHILLER, FRIEDRICH (1759–1805): német költő, drámaíró, filozófus, történész. Goethe mellett a német irodalom egyik legnagyobb alkotója.

SCHIRDEWAN, KARL (1907–1998): német kommunista politikus. 1953-tól az NSZEP KB és PB tagja, sokan Walter Ulbricht egyik legfőbb vetélytársaként, illetve a párt második számú vezetőjeként tartották számon.

SCSIPACSOV, SZTYEPAN PETROVICS (1899–1980): orosz-szovjet költő. A Vörös Hadsereg katonája, majd politikai tiszt (1919–1931). 1951-ben Állami Díjat kapott *Pavlik Morozov* c. kötetéért, amelyben a sztálini kollektivizálás idején szüleit feljelentő és később a szovjet úttörőmozgalom példaképévé emelt fiú életét örökítette meg.

SEGHERS, ANNA (1900–1983): német írónő. 1928-tól a Német Kommunista Párt tagja, az NDK írószövetségének elnöke (1952–1978).

SEPILOV, DMITRIJ TROFIMOVICS (1905–1995): szovjet politikus, közgazdász, akadémikus. A *Pravda* főszerkesztője (1952–1956), az SZKP KB titkára (1955–1957), a Szovjetunió külügyminisztere (1956–1957). 1957-ben Molotovval, Malenkovval, Kaganoviccsal együtt megszavazta

Hruscsov felmentését az SZKP KB első titkári tisztségéből, s miután Hruscsov kerekedett felül a hatalmi harcban, Sepilovot összes tisztségétől megfosztották.

SEVCSENKO, TARASZ HRIHOROVICS (1814–1861): ukrán költő, festő.

SHAKESPEARE, WILLIAM (1564–1616): angol drámaíró, költő, színész. A világirodalom egyik legnagyobb alakja.

SIKLÓSI NORBERT (1924–2008): kommunista pártfunkcionárius, újságíró. 1950-től a *Szabad Nép* munkatársa. A Minisztertanács Tájékoztatási Hivatalának főosztályvezetője és a Minisztertanács Sajtóosztályának vezetője (1954–1956). 1956 után az írószövetség és a MÚOSZ kormánybiztosa, a MÚOSZ főtitkára (1958–1973), a Lapkiadó Vállalat igazgatója (1979–1989).

SILONE, IGNAZIO (1900–1978): olasz származású svájci író, politikus, az OKP egyik alapítója. A fasizmus elől Svájcba emigrált, ahol az 1930-as években szembefordult a kommunista mozgalommal. 1956-ban élesen elítélte a szovjet beavatkozást Magyarországon.

SIMÓ JENŐ (1925–1994): irodalomtörténész, kritikus, egyetemi tanár. Egyebek között a Szépirodalmi Könyvkiadó és az Európa Könyvkiadó munkatársa. Bécsi magyar nagykövet (1967–1970), művelődési miniszterhelyettes (1970–1974), a Színház- és Filmművészeti Főiskola rektora volt (1979–1987).

SIMON ISTVÁN (1926–1975): költő, műfordító, szerkesztő.

SINCLAIR, UPTON BEALL (1878–1968): amerikai Pulitzer-díjas regényíró.

SIQUEIROS, DAVID ALFARO (1896–1974): mexikói baloldali antifasiszta festő, a mexikói muralisták csoportjának meghatározó alakja. A Mexikói Kommunista Párt tagja, 1940-ben részt vett a Trockij elleni merénylet megszervezésében.

SISMONYIN, JURIJ IVANOVICS (1921–?): a magyar irodalom fordítója. A moszkvai külkereskedelmi főiskola tanára.

SMERAL, SZOFIA ALEKSZANDROVNA (1893–1971): közlekedési mérnök, kritikus, fordító. A Szovjet Írószövetség cseh és szlovák irodalmi referense. Bohumír Šmeralnak (1880–1941), a CSKP és a Komintern funkcionáriusának felesége.

SOLOHOV, MIHAIL ALEKSZANDROVICS (1905–1984): orosz író. A *Csendes Don* (1928–1940), a kozákság életét a polgárháborús években bemutató regénye a világirodalom egyik legnagyobb prózai alkotása. Az *Emberi sors* (1957) c. kisregényéből Szergej Bondarcsuk forgatott világhírű filmet. Nobel-díjas (1965).

SOLYMÁR MAGDA (1919–?): a Kádár-rendszerben a Magyar Rádió Külügyi Osztályának vezetője. 1964-ben áthelyezték a Magyar Kereskedelmi Kamarához.

SŐTÉR ISTVÁN (1913–1988): Kossuth-díjas író, irodalomtörténész. A szegedi egyetem tanára (1948–1952), az ELTE tanszékvezető egyetemi tanára (1952–1983), rektora (1955–1956, 1963–1966). Oktatásügyi miniszterhelyettes (1956), az MTA Irodalomtörténeti Intézetének igazgatója (1957–1983), a *Literatura* c. irodalomelméleti folyóirat első szerkesztője (1974–1985), a Magyar PEN Club elnöke (1960–1969).

STEINBERGER, BERNHARD (1917–1990): német közgazdász. 1956-ban az NDK hatóságai Wolfgang Harichhal együtt letartóztatták és tíz év börtönre ítélték.

STIL, ANDRÉ (1921–2004): francia novellista, költő, lapszerkesztő, kommunista politikus. 1940-ben lépett be a Francia Kommunista Pártba, amelynek élete végéig lojális tagja maradt. 1956-ig a párt lapjának, a *L'Humanitének* a szerkesztője, az FKP KB tagja (1950–1970). Az 1956-os forradalom leverését, a szovjet csapatok bevonulását *Budapest újból mosolyog* c. cikkében üdvözölte.

SUGÁR REZSŐ (1919–1988): Erkel- és Kossuth-díjas zeneszerző, zenepedagógus.

SVENSSON, WIDE (?–?): svéd politikus. Az 1950-es években a Svéd Béketanács titkára, előtte négy évig Magyarországon tanult a Közgazdaságtudományi Egyetemen.

SVERNYIK, NYIKOLAJ MIHAJLOVICS (1888–1970): szovjet pártfunkcionárius, a Szovjetunió Legfelső Tanácsa Elnökségének elnöke (1946–1953). Az SZKP KB Elnökségének póttagja (1953–1957), tagja (1957–1966), a KB Ellenőrző Bizottságának elnöke (1956–1966).

SZABÓ DEZSŐ (1879–1945): író. A két világháború között az egyik legnagyobb hatású közíró. Legismertebb műve *Az elsodort falu* (1919).

SZABÓ EDE (1925–1985): irodalomtörténész, kritikus, műfordító.

SZABÓ LÁSZLÓ, CS. (Csekefalvi) (1905–1984): író, esszéíró, kritikus. A közgazdasági egyetemen szerzett diplomát. A *Nyugat* „esszéíró nemzedékének" tagjaként indult. A Magyar Rádió irodalmi osztályának vezetője (1935–1944). Részt vett az antifasiszta szellemi ellenállásban. 1945-től a Képzőművészeti Főiskola Művelődéstörténeti Tanszékét vezette. 1948-tól Nyugaton, 1951-től Angliában élt. 1983-tól a BBC munkatársa volt, fontos szerepet vállalt a nyugati magyar irodalom szervezésében, összefogásában.

SZABÓ LŐRINC (1900–1957): költő, műfordító. 1921-től az *Est* napilap munkatársa, a *Magyarország* szerkesztőségének tagja (1928–1944). Legismertebb verseskötetei: *Föld, Erdő, Isten* (1922), *Fény, fény, fény* (1925), *Harc az ünnepért* (1938), *Tücsökzene* (1947), *A huszonhatodik év* (1957). Baumgarten-díjas (1932, 1937, 1944), József Attila-díjas (1954), Kossuth-díjas (1957).

SZABÓ PÁL (1893–1970): író, szerkesztő. Hat elemit végzett. 1919-ben támogatta a Tanácsköztársaságot. A *Kelet Népe* és a *Szabad Szó* szerkesztője. 1939-ben a Nemzeti Parasztpárt alapítója, 1944-ig elnöke. 1945-től országgyűlési képviselő, a Hazafias Népfront Országos Tanácsának elnöke (1954–1956), az Elnöki Tanács tagja (1954–1959). József Attila-díjas (1950), Kossuth-díjas (1951,

1954). *Bölcső* c. regényéből készült a magyar filmművészet kiemelkedő alkotása, a *Talpalatnyi föld* (1948).

SZABUROV, MAKSZIM ZAHAROVICS (1900–1977): szovjet politikus, az SZKP KB tagja (1952–1961). A SZU Minisztertanácsának első elnökhelyettese (1955–1957).

SZALAI BÉLA (1922–2008): kommunista közgazdász, politikus, könnyűipari miniszter (1954–1955). Az Országos Tervhivatal elnöke (1953–1954). A Nagy Imre-ellenes pártvonalhoz tartozott. A berlini magyar kereskedelmi kirendeltség vezetője, a Hungarotex Külkereskedelmi Vállalat igazgatója, külkereskedelmi miniszterhelyettes, majd államtitkár (1963–1975), berlini magyar nagykövet (1980–1985).

SZÁLASI FERENC (1897–1946): nyilas politikus, Magyarország „nemzetvezetője" (1944–1945).

SZALIMON, IVAN VASZILJEVICS (1923–1984): a magyar irodalom fordítója. Az 1960–1970-es években a Szovjet–Magyar Baráti Társaság titkára, egy időben a Szovjetunió budapesti nagykövetségének első titkára.

SZÁLL JÓZSEF (1921–2004): diplomata. A berni magyar nagykövetség másodtitkára (1946–1950), 1956-tól a pekingi magyar nagykövetség tanácsosa volt, a párizsi magyar UNESCO-képviselet vezetője (1959–1960). Jakartában, majd Rómában nagykövet (1960–1962). Kémkedés vádja miatt 1970-ben Olaszországba disszidált.

SZALTIKOV-SCSEDRIN, MIHAIL JEVGRAFOVICS (1826–1889): orosz író, publicista, kritikus.

SZAMARIN, ROMAN MIHAJLOVICS (1911–1974): szovjet irodalomtörténész, 1947-től a Moszkvai Állami Lomonoszov Egyetem Világirodalom-történeti Tanszékének vezetője, 1953-tól a moszkvai Gorkij Világirodalmi Intézet Egyetemes Irodalomtörténeti Osztályának vezetője.

SZÁNTÓ ZOLTÁN (1893–1977): diplomata, kommunista politikus. 1919-ben a Vörös Hadsereg ezredparancsnoka. 1935-ben Moszkvában ment, a Kominternben dolgozott, 1945-ben tért haza. Belgrádi (1947–1949), párizsi (1949–1954), varsói nagykövet (1955–1956), az MDP KV tagja (1954–1956). 1956-ban a szovjet hatóságok Snagovba hurcolják, ahol elhatárolódik Nagy Imrétől.

SZAUDER JÓZSEF (1917–1975): irodalomtörténész, egyetemi tanár. Az OSZK munkatársa (1950–1955), majd az ELTE docense, az MTA Irodalomtörténeti Intézetének tudományos főmunkatársa (1956–1961), az *Irodalomtörténeti Közlemények* szerkesztője.

SZEBERÉNYI LEHEL (1921–1998): író, újságíró. 1945-ig a Nemzeti Parasztpárt járási titkára. 1952-től a Fiatal Írók Munkaközösségének titkára a Magyar Írók Szövetségében. 1957-től a *Kortárs* rovatvezetője. Szabadfoglalkozású író (1962–1972), 1972-től ismét a *Kortárs* rovatvezetője. József Attila-díjas (1951, 1953, 1982).

SZEMJONOV, VLAGYIMIR SZEMJONOVICS (1911–1992): szovjet diplomata. A németországi SZEB szovjet részlegének politikai tanácsosa (1949–1953), a Szovjetunió nagykövete az NDK-ban (1953–1954), a KÜM 3. Európai Osztályának vezetője (1954–1955), külügyminiszter-helyettes (1955–1978).

SZENTIVÁNYI KÁLMÁN (1921–1996): író, újságíró. Kétkezi munkás (1934–1941), a Nemzeti Parasztpárt Veszprém megyei titkára (1945–1949). A népi mozgalom hatására kezdett írni. 1957-től több lapot is szerkesztett.

SZERVÁNSZKY ENDRE (1911–1977): Erkel- (1953, 1954) és Kossuth-díjas (1951, 1955) magyar zeneszerző, zenepedagógus. 1945 és 1949 között a *Szabad Nép* c. napilapba írt zenekritikákat. 1948-tól haláláig a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola zeneszerzéstanára.

SZIMONOV, KONSZTANTYIN MIHAJLOVICS (1915–1979): orosz író, költő, publicista, forgatókönyvíró. Hatszoros Sztálin-díjas. Az egyik legbefolyásosabb szovjet író, számos irodalmi, állami és pártfunkciót töltött be, kétszer volt a *Novij Mir* c. folyóirat főszerkesztője (1946–1950, 1954–1958), a *Lityeraturnaja Gazeta* c. hetilap szerkesztője (1950–1954). A Szovjet Írószövetség titkára (1946–1959, 1967–1979).

SZLOBODSZKOJ, MORISZ ROMANOVICS (1913–1991): szovjet prózaíró, dramaturg, költő. 1945-től kezdődően tizennyolc éven át Vlagyimir Dihovicsnijjel társszerzőségben írta szatirikus műveit.

SZMIRNOV, SZERGEJ VASZILJEVICS (1912–1993): szovjet-orosz költő. 1940-ben a Gorkij Irodalmi Főiskolán végzett, 1949-től ugyanitt költészeti szemináriumot vezetett.

SZOKOLOV, NYIKOLAJ ALEKSZANDROVICS (1903–2000): festő, grafikus. A háromfős Kukrinyikszi-művészcsoport tagja.

SZTÁLIN, JOSZIF VISSZARIONOVICS (1879–1953): grúz származású szovjet forradalmár. Az SZKP KB főtitkára, a Szovjetunió teljhatalmú diktátora (1922–1953).

SZTANJUKOVICS, JADVIGA VLAGYISZLAVOVNA (1923–?): apja révén lengyel származású filológus, polonista, műfordító, az 1940–1950-es években a moszkvai Gorkij Világirodalmi Intézet munkatársa.

SZTELMAH, MIHAJLO PANASZOVICS (1912–1983): Sztálin-díjas (1951) szovjet-ukrán író, dramaturg.

SZURKOV, ALEKSZEJ ALEKSZANDROVICS (1899–1983): szovjet-orosz költő, újságíró, közéleti személy. Az SZKP Központi Ellenőrző Bizottságának tagja (1952–1956), a KB póttagja (1956–1966), több ízben a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának tagja. 1949-től a Szovjet Írószövetség titkára, első titkára (1953–1959).

SZUSZLOV, MIHAIL ANDREJEVICS (1902–1982): szovjet pártfunkcionárius. Az SZKP KB titkára (1947–1982), 1948-tól az SZKP egyik fő ideológusa, a *Pravda* főszerkesztője (1949–1951), az SZKP KB Elnökségének tagja (1952–1953, 1955–1982).

TAMÁSI ÁRON (1897–1966): Kossuth-díjas (1954) író, a „székely Homérosz". Az Ábel-trilógia szerzője. Ő fogalmazta és olvasta fel 1956. december 28-án az írószövetség közgyűlésén az írók nyilatkozatát, a *Gond és hitvallást*.

TAMÁSI LAJOS (1923–1992): költő. 1945-től pártmunkás, a Magyar Írók Szövetségének munkatársa, titkára, párttitkára (1950–1956). A Csepel Művek üzemi újságjának szerkesztője. Az Olvasó Munkás Klub megszervezője és vezetője (1962–1983). Legismertebb az 1956-os forradalom idején írott *Piros a vér a pesti utcán* c. verse. József Attila-díjas (1951, 1952).

TARASZOV, PAVEL ANDREJEVICS (1912–1969): szovjet színész, színházi rendező, az SZKP KB Tudományos és Kulturális Osztályának helyettes vezetője (1949–1957), az OSZSZSZK Kulturális Minisztériuma Művészetügyi Főigazgatóságának (1957–1963), a SZU Kulturális Minisztériuma Színházügyi Igazgatóságának vezetője.

TARDOS TIBOR (1918–2004): író, műfordító. 1938-ban Párizsba ment, részt vett az ellenállásban (1940–1944). Visszatért Magyarországra (1947), a *Szabad Nép*, a *Szabad Ifjúság* munkatársa lett. 1956-ban kizárták a pártból. Részt vett a Petőfi Kör munkájában. 1957-ben bebörtönözték, 1958-ban szabadult. 1963-tól Párizsban élt.

TÉNAGY SÁNDOR (1936–2005): költő. A Beloiannisz Gépgyárban fizikai munkás, majd a Telefongyár üzemi lapjának újságírója. Az 1960-as évektől jelentek meg verseskötetei.

THACKERAY, WILLIAM MAKEPEACE (1811–1863): angol regényíró. Legismertebb regénye a *Hiúság vására*.

THURY ZSUZSA (1901–1989): írónő, Sándor Kálmán író felesége. A *Pesti Napló* párizsi tudósítója (1927–1929), hazatérése után a kolozsvári *Ellenzék* c. lap munkatársa (1930–1936). 1936-tól Budapesten élt.

TILLON, CHARLES (1897–1993): francia kommunista politikus, szakszervezeti vezető, légügyi miniszter (1944–1947). 1952-ben koncepciós eljárás nyomán kizárták az FKP-ből.

TISLER, ALEKSZANDR GRIGORJEVICS (1898–1980): szovjet festő, grafikus, szobrász. Sztálin-díjas (1946).

TITO, JOSIP BROZ (1892–1980): jugoszláv politikus. A JKSZ főtitkára (1937–1966), a JKSZ Elnökségének elnöke (1966–1980), miniszterelnök (1945–1953), a szövetségi köztársaság elnöke (1953–1980).

TOGLIATTI, PALMIRO (1893–1964): olasz kommunista politikus. A Komintern VB tagja (1924–1943), az OKP főtitkára (1927–1964).

TOLNAI GÁBOR (1910–1990): irodalomtörténész, egyetemi tanár. Az OSZK főigazgatója (1946–1947), az ELTE Régi Magyar Irodalomtörténeti Tanszékének vezetője (1953–1980), az *Irodalomtörténeti Közlemények* (1953–1959), a *Kortárs* folyóirat szerkesztője (1957–1962). József Attila-díjas (1960).

TOLSZTOJ, ALEKSZEJ NYIKOLAJEVICS (1883–1945): orosz író, költő. Legfőbb művei az *I. Péter* és a *Golgota* regények, amelyekért Sztálin-díjat kapott (1941, 1943).

TOLSZTOJ, LEV NYIKOLAJEVICS (1828–1910): orosz író. Főbb művei a *Háború és béke*, az *Anna Karenina*, a *Feltámadás*.

TOMPA MIHÁLY (1817–1868): költő, református lelkész. Legismertebbek az 1848–1949-es vesztett szabadságharc fájdalmát megszólaltató allegorikus költeményei, *A gólyához*, *A madár, fiaihoz*.

TOPCSIJEV, ALEKSZANDR VASZILJEVICS (1907–1962): kémikus, tudományszervező, akadémikus (1949). Az SZTA Elnökségének tudományos főtitkára (1949–1959) és alelnöke (1958–1962).

TÓTH GYULA (1926–?): író, költő, tanár, katonatiszt (1951–1953), a *Néphadsereg* c. lap munkatársa. *A béke katonája* (1950) és a *Csak a tett* (1958) c. versesköteteinek megjelenése után, az 1960-as évektől nincs jelen az irodalomban.

TRENCSÉNYI-WALDAPFEL IMRE (1908–1970): klasszika-filológus, irodalomtörténész, vallástörténész, műfordító. A Fővárosi Népművelési Központ munkatársa (1946–1948), az *Új Szó* c. újság rovatvezetője. A Szegedi Tudományegyetem Klasszika-filológiai Tanszékének vezetője (1948–1950), ugyanott rektor (1949–1950). Az ELTE latin-görög filológiai intézetének vezetője (1950–1970), az ELTE rektora (1950–1953). Az MTA tagja (levelező 1949, rendes 1950).

TUGARINOV, IVAN IVANOVICS (1905–1966): szovjet diplomata, rendkívüli és meghatalmazott nagykövet, az 1950-es években a KÜM Tájékoztatási Bizottságának elnökhelyettese.

TURGENYEV, IVAN SZERGEJEVICS (1818–1883): az orosz és a világirodalom klasszikus prózaírója.

TVARDOVSZKIJ, ALEKSZANDR TRIFONOVICS (1910–1971): orosz-szovjet költő, író, a *Novij Mir* c. folyóirat szerkesztője.

TYIHONOV, NYIKOLAJ SZEMJONOVICS (1896–1979): szovjet-orosz költő, író, publicista, filmforgatókönyv-író, műfordító. 1944-től a Szovjet Írószövetség titkára, 1946-tól a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának tagja.

UHSE, BODO (1904–1963): német író, újságíró, forgatókönyvíró, politikus. 1930-tól a Német Kommunista Párt tagja, 1933-tól emigrációban élt, 1948-ban tért vissza az NDK-ba, ahol belépett az NSZEP-be. Az NDK legnagyobb kulturális magazinjának, az *Aufbau*nak a főszerkesztője (1949–1958).

ULBRICHT, WALTER (1893–1973): német kommunista politikus. Az NDK megalapítása után a Minisztertanács elnökhelyettese (1949–1960). 1950-től a NSZEP KB főtitkára, majd a poszt átnevezése után az NSZEP KB első titkára (1953–1971), az NDK Államtanácsának elnöke (1960–1973).

URBÁN ERNŐ (1918–1974): költő, író, újságíró. 1945-ben belépett az MKP-be, a KV propagandaosztályát vezette. 1947-től a *Szabad Nép*, majd a *Népszabadság* főmunkatársa, 1953-tól a *Csillag* egyik szerkesztője. Sematikus drámák után *Uborkafa* (1953) c. színműve az elsők között leplezte le a személyi kultuszt. Kossuth-díjas (1952).

VAILLAND, ROGER (1907–1965): francia író, publicista, forgatókönyvíró. 1952-ben lépett be az FKP-ba, de a magyarországi forradalom leverése után eltávolodott a kommunista párttól.

VAS ISTVÁN (1910–1991): költő, író. Fiatalon Kassák Lajoshoz és az avantgárdhoz csatlakozott, de klasszicizáló szellemben szembefordult vele, 1933-tól a *Nyugat*ban jelentek meg a versei. 1934-től a *Válasz*ban is publikált. 1945 után vitába szállt Lukács Györggyel és Szigeti Józseffel, a marxista irodalompolitika irányítóival. Jelentős a műfordítói munkássága.

VAS ZOLTÁN (1903–1983): politikus, író, újságíró. A Tanácsköztársaság idején csatlakozott a KMP-hez. A Szovjetunióba távozott (1940), a Komintern és a moszkvai Kossuth Rádió munkatársa. Hazatérése után a Gazdasági Főtanács (1945–1949), majd az Országos Tervhivatal (1949–1953) vezetője. A Minisztertanács Titkárságán dolgozott (1954), a Szövetkezetek Országos Szövetségének elnöke (1956). 1956-ban a Nagy Imre-csoporttal együtt a romániai Snagovba internálták, a Nagy Imre-perből azonban kihagyták.

VASZILJEVSZKIJ, VITALIJ SZERGEJEVICS (1908–1991): szovjet író, újságíró. Harcolt a második világháborúban, részt vett Leningrád védelmében. Elsősorban publicisztikai írásaival hívta fel magára a figyelmet.

VERCORS (születési név: Jean Marcell Bruller) (1902–1991): apja révén magyarországi származású francia író, illusztrátor. Legismertebb műve az 1942-ben kiadott *A tenger csendje* c. elbeszélése. A második világháború idején az ellenállási mozgalomban harcolt, 1957-ig az FKP híve, de a Szovjetunió magyarországi beavatkozása miatt szakított a kommunistákkal.

VERES PÉTER (1897–1970): író, politikus. Négy elemit végzett, autodidakta módon képezte magát, sokáig kétkezi munkából élt. A Márciusi Front egyik alapítója (1937), 1945-től a Nemzeti Parasztpárt elnöke, honvédelmi miniszter (1947–1948), a Magyar Írók Szövetségének elnöke (1954–1957). A *Balogh család története* c. műve az alföldi parasztság életének enciklopédiája. Kossuth-díjas (1950, 1952).

VÉRTES GYÖRGY (1902–1976): író, szerkesztő. 1936–1937-ben a KMP folyóiratát, a *Gondolat*ot szerkesztette. Az illegális munkában való részvétele miatt letartóztatták. 1945 után a SZOT Sajtóosztályának vezetője, a *Szakszervezeti Közlöny* és a *Fórum* folyóirat szerkesztője. 1949-ben az Országos Könyvhivatal elnöke, az Országgyűlési Könyvtár igazgatója (1952–1971).

VIKTOROV, VIKTOR JAKOVLEVICS (1909–?): sportújságíró, író.

VINOGRADOV, IVAN TYIHONOVICS (1905–?): szovjet pártfunkcionárius. Az SZKP KB külföldi kommunista pártokkal való kapcsolatokat koordináló osztályának, az ún. Nemzetközi Osztály vezetőjének első helyettese (1953–1957), az SZKP KB Szocialista Országok Kommunista és Munkáspártjai Osztályának helyettes vezetője (1957–1959).

VINOGRADOV, SZERGEJ ALEKSZANDROVICS (1907–1970): diplomata, a Szovjetunió franciaországi nagykövete (1953–1965).

VOJTYECKIJ, VITALIJ PANTYELEJMONOVICS (1909–1977): szovjet-ukrán filmrendező.

VLADIKIN, GRIGORIJ IVANOVICS (1909–1983): irodalomtörténész, a Szovjet Írószövetség pártszervezetének titkára, az Állami Szépirodalmi Kiadó (Goszlitizdat) igazgatója (1957–1962), 1962-től kulturális miniszterhelyettes.

VOLTAIRE (születési nev: François-Marie Arouet) (1694–1778): francia író, filozófus, a felvilágosodás egyik legnagyobb alakja.

VOROSILOV, KLIMENT JEFREMOVICS (1881–1969): szovjet katonapolitikus, a polgárháború egyik legismertebb hadseregparancsnoka, 1935-től a Szovjetunió marsallja. A Magyarországon működött SZEB elnöke (1945–1947), a Szovjetunió Legfelső Tanácsa Elnökségének elnöke (1953–1960).

VÖRÖSMARTY MIHÁLY (1800–1855): költő, drámaíró, fordító.

VURGUN, SZAMED (születési név: Szamed Juszif ogli Vekilov): (1906–1956): azerbajdzsán költő, drámaíró, irodalomkritikus, műfordító.

WALDAPFEL JÓZSEF (1904–1968): irodalomtörténész, egyetemi tanár. Az ELTE Magyar Irodalomtörténeti Tanszékének vezetője (1949–1968). Az *Irodalomtörténet*nek és az *MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztály Közleményei*nek a szerkesztője (1949–1950) Az MTA I. Osztályának titkára (1949–1953). Az MTA tagja (1948).

WANDEL, PAUL (1905–1995): német politikus, az NDK oktatásügyi minisztere (1949–1952), az NSZEP KB ideológiáért és kultúrpolitikáért felelős titkára (1953–1957).

WEIGEL, HELENE (1900–1971): német színész, politikus, dramaturg, Bertolt Brecht második felesége. 1930-ban belépett a kommunista pártba. 1949-től a Berlini Játékszín igazgatója. 1956-ban tiltakozott Wolfgang Harich letartóztatása ellen.

WESSELY LÁSZLÓ (1904–1978): író, műfordító. 1918 óta kommunista. A Tanácsköztársaság bukása után bebörtönözték, 1922–1948 között emigrációban élt, 1948-ban tért haza. 1951-ig a Külkereskedelmi Minisztérium Közgazdasági Osztályának vezetője. Az Új Magyar Könyvkiadó Irodalmi Osztályának vezetője, csoportvezetője (1951–1956), az Európa Könyvkiadó irodalmi vezetője (1969–1978).

WILDE, OSCAR (1854–1900): ír drámaíró, író, költő.

ZAK, JAKOV IZRAILEVICS (1913–1976): szovjet zongoraművész és zenepedagógus. 1947-től a Moszkvai Zeneművészeti Konzervatórium tanára, majd professzora.

ZALAMEA, JORGE (1905–1969): kolumbiai író, politikus. Kolumbia nemzeti oktatásügyi minisztere (1942), mexikói követe (1943–1945), római nagykövete (1946–1947). 1952-ben Laureano Gómez államelnök diktatúrája miatt elhagyta hazáját, s Argentínában telepedett le. Nevét diktatúraellenes szatirikus prózája tette világszerte ismertté. Lenin-díjas (1967).

ZALKA MÁTÉ (1896–1937): író, tábornok. Az első világháborúban orosz hadifogságba esett, és csatlakozott a Vörös Hadsereghez. 1920-tól az OK(b)P tagja. A polgárháború után Moszkvában oroszra is lefordították irodalmi műveit. A spanyol polgárháborúban Lukács Pál tábornok néven szervezte a nemzetközi brigádokat, ott esett el.

ZALKA VERA (1897–1969): Zalka Máté orosz származású felesége.

ZAMCSEVSZKIJ, IVAN KONSZTANTYINOVICS (1909–1979): szovjet politikus, diplomata. Az SZKP Leningrádi Városi Bizottságának első titkára (1953–1956), a KÜM 5. Európai Osztályának vezetője (1956–1957), a Szovjetunió belgrádi nagykövete (1957–1960).

ZELDOVICS, MARIA ARKAGYIJEVNA (1890–1957): műfordító. Csehből, németből és magyarból fordított. Egyebek között Illés Béla műveit ültette át oroszra.

ZELK ZOLTÁN (1906–1981): költő, író. Munkaszolgálatos volt (1942–1944), de megszökött. Az MKP tagja (1945–1952). Az 1950-es évek elejétől a Magyar Írók Szövetségének elnökségi tagja. 1957-ben elítélték, 1958-ban szabadult. Kossuth-díjas (1949, 1954), József Attila-díjas (1951, 1974).

ZENKEVICS, MIHAIL ALEKSZANDROVICS (1886–1973): orosz-szovjet költő, műfordító. Legismertebbek Shakespeare-fordításai, különösen sokat fordított amerikai költőktől.

ZICHY MIHÁLY (1827–1906): festő, grafikus. 1847–1974 között, majd 1881-től haláláig Szentpéterváron élt. A cár egyik rokonának rajztanára, majd 1853-tól udvari művész. Legjelentősebb művei Madách Imre drámájához, *Az ember tragédiájá*hoz (1887) és Arany János balladáihoz készült illusztrációi.

ZILAHY LAJOS (1891–1974): író, újságíró, szerkesztő. A proletárdiktatúra elején rövid ideig vöröskatona volt. 1935-ben megszervezte Gömbös Gyula és a népi írók találkozóját, és kezdeményezte az Új Szellemi Frontot. 1945-től Szent-Györgyi Alberttel a Magyar–Szovjet Művelődési Társaság elnöke. 1947-től az Egyesült Államokban élt. Legismertebb regénye *A Dukay család* c. trilógiája.

ZORIN, VALERIAN ALEKSZANDROVICS (1902–1986): szovjet diplomata, külügyminiszter-helyettes (1947–1955, 1956–1965).

ZWEIG, ARNOLD (1887–1968): német író. 1933–1948 között emigrációban élt. Visszatérése után az NDK parlamentjének képviselője, az NDK Béketanácsának tagja, az NDK Művészeti Akadémiájának elnöke (1950–1953). Lenin-díjas (1958). Nevét *Grisa őrmester* c. regénye és az első világháborút megörökítő ciklusába tartozó további művek tették világszerte ismertté.

ŻYWULSKA, KRYSTYNA (1914–1992): lengyel költőnő. 1943-ban a Gestapo a varsói gettóból Auschwitzba hurcolta, ahonnan 1945-ben megszökött. Leon Andrzejewski, a lengyel állambiztonsági szolgálat, az UB vezetőjének felesége, 1950-től a Lengyel Írók Szövetsége Vezetőségének tagja.

ZSIVOV, MARK SZEMJONOVICS (1893–1962): szovjet irodalomtörténész, újságíró, fordító. Főként jiddisből és lengyelből fordított.

ZSUKOV, GEORGIJ (JURIJ) ALEKSZANDROVICS (1908–1991): szovjet újságíró, közéleti személy, 1946-tól a *Pravda* munkatársa, főszerkesztő-helyettese (1952–1957), a Szovjetunió Miniszertanácsa Nemzetközi Kulturális Kapcsolatok Állami Bizottságának elnöke (1957–1962), az SZKP KB póttagja (1976–1989).

ZSUKOV, GEORGIJ KONSZTANTYINOVICS (1896–1974): a Szovjetunió marsallja, hadügyminisztere (1955–1957). A második világháború legsikeresebb hadvezére, a Szovjetunió négyszeres hőse, Berlin elfoglalója.

ZSUKOV-VEREZSNYIKOV, NYIKOLAJ NYIKOLAJEVICS (1908–1981): mikrobiológus, 1948-tól a Szovjet Orvostudományi Akadémia tagja, alelnöke (1949–1952), egészségügyi miniszterhelyettes (1952–1955), 1955-től a Kísérleti Biológiai Intézet osztályvezetője, az 1950-es években a Szovjet Béketanács tagja.

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

Agitprop Osztály	Agitációs és Propaganda Osztály
al.	alia (mások)
AMSZ	Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych (Külügyminisztériumi Levéltár)
APO	Agitációs és Propaganda Osztály
ÁVH	Államvédelmi Hatóság
ÁVO	Államvédelmi Osztály
BBC	British Broadcasting Corporation (Brit Közszolgálati Vállalat)
BM	Belügyminisztérium
BVT	Béke Világtanács
c.	című
cs.	csomó
CSKP	Csehszlovákia Kommunista Pártja
DEFA	Deutsche Filmakademie (Német Filmintézet)
DISZ	Dolgozó Ifjúság Szövetsége
ELTE	Eötvös Loránd Tudományegyetem
ENSZ	Egyesült Nemzetek Szervezete
Eu. O.	Európai Osztály
f.	fond
FKGP	Független Kisgazda-, Földmunkás és Polgári Párt
FKP	Francia Kommunista Párt
GARF	Goszudarsztvennij Arhiv Rosszijszkoj Fegyeracii (Orosz Föderáció Állami Levéltára)

Goszlitizdat	Goszudarsztvennoje Lityeraturnoje Izdatyelsztvo (Állami Szépirodalmi Könyvkiadó)
GPU	Goszudarsztvennoje Polityicseszkoje Upravlenyie (Állami Politikai Igazgatóság)
Gulag	Glavnoje Upravlenyie Lagerej (Táborok Főigazgatósága)
gy.	gyelo (ügyirat)
Gyetgiz	Goszudarsztvennoje Gyetszkoje Izdatyelsztvo (Állami Gyermekirodalmi Könyvkiadó)
IBUSZ	Idegenforgalmi, Beszerzési, Utazási és Szállítási Részvénytársaság
Inturiszt	Inosztrannij Turizm (Külföldi Turizmus)
JKSZ	Jugoszláv Kommunisták Szövetsége
KB	Központi Bizottság
KEB	Központi Ellenőrző Bizottság
KGB	Komityet Goszudarsztvennoj Bezopasznosztyi (Állambiztonsági Bizottság)
KIMSZ	Kommunista Ifjúmunkások Magyarországi Szövetsége
KMP	Kommunisták Magyarországi Pártja
Komszomol	Kommunyisztyicseszkij Szojuz Mologyozsi (Kommunista Ifjúsági Szövetség)
KSH	Központi Statisztikai Hivatal
KÜM	Külügyminisztérium
KV	Központi Vezetőség
l.	liszt (lap)
ld.	lásd
LEF	Levij Front (Baloldali Front)
LEMP	Lengyel Egyesült Munkáspárt
Madisz	Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség
Mafilm	Magyar Filmgyártó Vállalat
MÁVAG	Magyar Állami Vas-, Acél- és Gépgyár
MDP	Magyar Dolgozók Pártja

MKP	Magyar Kommunista Párt
MNK	Magyar Népköztársaság
MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
ms	manuscript
MSZDP	Magyarországi Szociáldemokrata Párt
MSZMP	Magyar Szocialista Munkáspárt
MTA	Magyar Tudományos Akadémia
MTI	Magyar Távirati Iroda
MÚOSZ	Magyar Újságírók Országos Szövetsége
NDK	Német Demokratikus Köztársaság
NKVD	Narodnij Komisszariat Vnutrennyih Gyel (Belügyi Népbiztosság)
NSZEP	Német Szocialista Egységpárt
ob.	oborot (hátlap)
OK(b)P	Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt
OKP	Olasz Kommunista Párt
old.	oldal
op.	opisz (raktári lajstromkönyv)
or.	orosz, oroszul
OSZK	Országos Széchényi Könyvtár
OSZSZSZK	Oroszországi Szovjet Szövetségi Szocialista Köztársaság
ő. e.	őrzési egység
ÖK(b)P	Össz-szövetségi Kommunista (bolsevik) Párt
p.	pagina
PB	Politikai Bizottság
PEN	Poets, Essayists, Novellists
PIM	Petőfi Irodalmi Múzeum
Politizdat	Izdatyelsztvo Polityicseszkoj Lityeraturi (Politikai Irodalmi Kiadó)
PRO	Politikai Rendészeti Osztály

RAPP	Rosszijszkaja Asszociacija Proletarszkih Piszatyelej (Proletár Írók Oroszországi Egyesülete)
RGALI	Rosszijszkij Goszudarsztvennij Arhiv Lityeraturi i Iszkussztva (Orosz Állami Irodalmi és Művészeti Levéltár)
RGANI	Rosszijszkij Goszudarsztvennij Arhiv Novejsej Isztorii (Orosz Állami Legújabbkor-történeti Levéltár)
RMDSZ	Romániai Magyar Demokrata Szövetség
Roszta	Rosszijszkoje Tyelegrafnoje Agensztvo (Orosz Távirati Iroda)
sz.	szám
SZEB	Szövetséges Ellenőrző Bizottság
szerk.	szerkesztő
SZKP	Szovjetunió Kommunista Pártja
SZOT	Szakszervezetek Országos Tanácsa
Szovexportfilm	Vszeszojuznoe Objegyinyenyie Exporta Filmov (Össz-szövetségi Filmexport Vállalat)
Szovinformbüro	Szovjetszkoje Informacionnoje Bjuro (Szovjet Információs Iroda)
SZTA	Szovjet Tudományos Akadémia
SZU	Szovjetunió
t.	tétel
TASZSZ	Tyelegrafnoje Agensztvo Szovjetszkovo Szojuza (Szovjet Távirati Iroda)
ti.	tudniillik
titk.	titkos
UB	Urząd Bezpieczeństwa (Állambiztonsági Szolgálat)
UKP	Ukrán Kommunista Párt
ún.	úgynevezett
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Egyesült Nemzetek Oktatási, Tudományos és Kulturális Szervezete)
uo.	ugyanott
USZSZK	Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság

VB	Végrehajtó Bizottság
VIT	Világifjúsági Találkozó
VKM	Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium
VOKSZ	Vszeszojuznoje Obscsesztvo Kulturnih Szvjazej sz Zagranyicej (Nemzetközi Kulturális Kapcsolatok Össz-szövetségi Társasága)
vö.	vesd össze

NÉVMUTATÓ

A

Abody Béla 60

Aczél Tamás 55, 61–64, 82, 83, 91, 92, 94–96, 98, 99, 130, 145, 154, 156, 160, 161, 163, 166, 167, 169, 174, 177, 188–190, 193, 194, 221, 234, 267, 268, 275, 333, 337, 348, 473, 497

Ács Lajos 193

Ady Endre 88, 361, 374, 416, 422, 444, 497, 526

Afanaszenko, Jevgenyij Ivanovics 394, 497

Akszjonov, Vaszilij Pavlovics 17

Aldridge, James 312, 497

Alekszandrov, Alekszandr Mihajlovics 319, 497

Andics Erzsébet 130, 150, 151, 156, 175, 188–190, 266, 497

Andrási Lajos (ld.: Andrássy Lajos)

Andrássy Lajos 482, 497

Andropov, Jurij Vlagyimirovics 11, 13, 14, 29, 30, 41, 42, 92, 127, 137, 143, 148, 297, 299, 303, 357, 368, 391–393, 425, 497, 515

Andrzejewski, León 537

Anyiszimov, Ivan Ivanovics 99, 382, 497

Apletyin, Mihail Jakovlevics 69, 72, 74, 75, 77, 79–81, 84, 87, 120, 268, 498

Apró Antal 428, 498

Aragon, Louis 110, 498

Arany János 61, 88, 361, 374, 444, 498, 501, 536

Arbuzov, Alekszej Nyikolajevics 208

Arisztov, Averkij Boriszovics 271, 498

Arouet, François-Marie (ld.: Voltaire)

Arvale Rita (ld.: Matejka Jánosné)

Astier de la Vigerie, Emmanuel d' 390, 498

Aszafjev, Borisz Vlagyimirovics 363, 498

Asztafjev, Vlagyimir Vasziljevics 8–10, 30, 184, 187, 217, 238, 239, 246, 249, 250, 251, 253, 255, 376, 377, 394, 395, 403, 498

Avgyejenko, Alekszandr Osztapovics 15, 448, 449, 498

Azsajev, Vaszilij Nyikolajevics 35, 81, 241, 425, 498

B

Babajevszkij, Szemjon Petrovics 117

Babits Mihály 170

Bajcsy-Zsilinszky Endre 504

Bajkov, Vlagyimir Szergejevics 49, 94, 96, 99, 498

Bajza József 88, 498

Balassi Bálint 422

Balázs Anna 478, 499

Balzac, Honoré de 81

Banovich Tamás 423, 499
Barabás Tibor 55, 129, 156, 161, 174, 189, 190, 273, 416, 477, 478, 499
Baratasvili, Mariam 208
Baráth Magdolna 21, 22
Bartman 76, 78, 84, 87
Bartók Béla 362, 363, 375, 378, 441, 499
Basilkina 78
Bataille, Georges 382
Batsányi János 88, 499
Bauer László 405, 406
Beburov, J. V. 12, 315, 319
Becher, Johannes 12, 315–319, 499
Beér János 299
Belinszkij, Visszarion Grigorjevics 114, 164, 499
Beljajev, Nyikolaj Iljics 271, 499
Beljajeva 402, 407
Benjámin László 101, 146–148, 151, 153, 154, 161, 162, 164–166, 174, 177, 182, 188–194, 215, 221, 234, 266, 274–277, 415, 473, 478, 499
Bérard, Ewa 390
Berija, Lavrentyij Pavlovics 226, 315, 340
Bloch, Ernst 317, 499
Bogomolov, Alekszandr Jefremovics 242, 247, 499
Bóka László 79, 500
Bokrunova 482, 485
Boldizsár Iván 299, 500
Boldoczki János 428, 500
Bondarcsuk, Szergej Fjodorovics 27, 66, 67, 500, 528
Borogyin, Alekszandr Porfirjevics 363, 500
Bölöni György 15, 16, 29, 32, 130, 346, 352, 396, 405, 406, 414, 416, 417, 423, 429, 442, 453, 478, 481, 483–485, 500
Brecht, Bertolt 316, 535
Brezsnyev, Leonyid Iljics 271, 500
Bruller, Jean Marcell (ld.: Vercors)
Bugár Jánosné 310
Bulganyin, Nyikolaj Alekszandrovics 27, 311, 324, 500
Busch, Ernst 316, 500

C

Chiaromonte, Nicola 382
Ćosić, Dobrica 12, 323, 501
Cyrankiewicz, Józef 135, 136, 138, 501
Czuczor Gergely 88, 501

Cs

Cs. Szabó László lásd Szabó László, Cs.
Csajkovszkij, Pjotr Iljics 208, 363, 501
Csakovszkij, Alekszandr Boriszovics 7–9, 13, 25–27, 35–37, 43, 44, 139, 142–146, 148, 149, 201, 204, 383–385, 387, 396, 409, 411, 501
Csehov, Anton Pavlovics 82, 86, 114, 117, 167, 501, 511
Csepurin, Julij Petrovics 12, 344, 345, 501
Csernisevszkij, Nyikolaj Gavrilovics 164, 501
Csernyjakov, Ju. Ny. 16, 29, 483, 485
Csokonai Vitéz Mihály 88, 118, 501
Csoóri Sándor 169, 221, 352, 501
Csukovszkij, Nyikolaj Kornyejevics 88, 501

D

Darvas József 55, 56, 74, 79, 82, 113, 146, 162, 163, 189, 193, 194, 215, 222, 262, 330, 396, 415, 416, 474, 501
D'Astier de la Vigerie, Emmanuel lásd Astier de la Vigerie, Emmanuel d'
Devecseri Gábor 55, 61, 151, 160, 502
Déry Tibor 32, 55–59, 63, 65, 72, 76, 107–109, 129, 154, 160, 162, 167, 170, 171, 175, 177, 180, 188–191, 194, 215, 221, 222, 233, 234, 263, 267, 273–276, 281, 295, 299, 300, 325, 347–350, 353, 415, 422, 424–427, 472–475, 477, 478, 502
Dickens, Charles 110, 502
Dihovicsnij, Vlagyimir Abramovics 242, 245, 246, 248, 251, 502, 531
Diószegi András 222
Dobi István 232, 428, 435, 502
Dobroljubov, Nyikolaj Alekszandrovics 164, 502
Dolmatovszkij, Jevgenyij Aronovics 14, 37, 396, 413, 414, 416, 418–421, 423, 425, 426, 430, 502
Domokos Géza 72, 85, 502
Donáth Ferenc 300, 502
Dorofejeva 180, 187, 191, 222, 237, 269, 286, 290, 303
Dosztojevszkij, Fjodor Mihajlovics 367, 503, 511
Dózsa György 57
Drda, Jan 366, 503
Drozgyenko, Vaszilij Ivanovics 47
Druzin, Valerij Pavlovics 5, 27, 28, 54, 55, 57, 61, 62, 66, 67, 396, 503
Dubrovina, Ljudmilla Viktorovna 376, 377, 394, 503

E

Ehrenburg, Ilja Grigorjevics 7, 8, 12, 26, 31, 33, 41, 43, 70, 83, 150–155, 179, 197, 198, 211–213, 278, 310, 313, 314, 334, 388, 390, 409, 410, 445, 503
Ejszimont, Viktor Vlagyiszlavovics 375, 503
Ejzenstein, Szergej Mihajlovics 524
Enczi Endre 182, 267, 414, 503
Eörsi István 59
Erdei Ferenc 79, 330, 474, 503
Erdei Sándor 151, 182, 185, 186, 234, 276, 346, 428, 503
Erdélyi József 102, 328
Erdős László 266, 352, 372, 479, 503
Erkel Ferenc 362, 375, 378, 392, 441

F

Fabrikant, G. Sz. 54
Fagyejev, Alekszandr Alekszandrovics 70, 81, 85, 124, 178, 230, 268, 504
Faludy György 406, 422, 504
Farkas Mihály 98, 144, 303, 331, 504
Fast, Howard 224
Faulkner, William 213, 504
Fábián Zoltán 348, 415, 430, 503
Fábri Zoltán 333
Fazekas Mihály 88, 504
Fegyin, Konsztantyin Alekszandrovics 25, 230, 268, 269, 409, 419, 445, 504
Fehér Bence 146
Fehér György 146

Fehér Lajos 299, 300, 504
Féja Géza 328, 474, 504
Fejtő Ferenc 417, 504
Fekete Gyula 352
Fekete Sándor 61, 86, 156, 174, 299, 300
Fischer, Ernst 317
Fodor András 193, 194, 372
Fodor József 416, 423, 481, 505
Fogarasi János 501
Fonvizin, Artur Vlagyimirovics 409, 505
Földeák János 415, 416, 481, 505
Földes Mihály 11, 45, 46, 222, 254, 287–289, 302, 303, 308, 309, 478
France, Anatole 110, 505
Friss István 470
Furceva, Jekatyerina Alekszejevna 271, 505

G

Gábor Andor 55, 505
Gabos Gábor 376, 378, 505
Gafurov, Bobodzsan Gafurovics 256, 505
Gajdaj, Leonyid Jovics 375
Gáli József 418, 505
Gárdonyi Géza 361, 374
Gárdonyi Lajos 306
Geiger Béla 76, 78, 80, 82, 85, 86, 505
Gellért Endre 128
Gellért Oszkár 167, 505
Gera György 352
Gereblyés László 11, 32, 292, 346, 352, 506
Gergely Márta 252
Gergely Mihály 352
Gergely Sándor 7–11, 13, 14, 32–34, 44, 45, 55, 60, 61, 64, 70, 75, 83, 90, 92, 99, 129, 130, 134, 150, 151, 154–156, 161, 168, 174, 175, 177, 181, 188–191, 232–236, 249, 252–254, 260–263, 265, 267, 268, 281, 287–289, 302, 308, 271, 373, 399, 403–406, 416, 429, 477–479, 506, 512
Gerő Ernő 98, 130, 144, 163, 233, 236, 293, 302, 303, 331, 339, 341, 356, 358, 385, 402, 405, 469, 504, 506
Gerskovics, Alekszandr Abramovics 75, 76, 84, 107, 179, 200, 209, 220, 506
Gilelsz, Emil Grigorjevics 366, 439, 506
Gimes Miklós 61
Gladkov, Fjodor Vasziljevics 83, 115, 506
Glinka, Mihail Ivanovics 208
Goda Gábor 414, 481, 506
Gogol, Nyikolaj Vasziljevics 108, 117
Gómez, Laureano 536
Goncsarov, Ivan Alekszandrovics 118, 502, 506
Gorbacsov, Borisz V. 7–11, 13, 14, 16, 30, 44, 49, 143, 150, 156, 158, 180, 188, 191, 232, 236, 260, 264, 265, 269, 287, 290, 302, 308, 346, 353, 398, 402, 403, 406, 467, 480, 482, 506
Gorbunov, V. 132, 214, 216, 322, 381, 449, 466
Gorkij, Makszim 56, 70, 82, 117, 136, 167, 232, 329, 506
Gozenpud, Abram Akimovics 209
Gömbös Gyula 536
Görgey Artúr 66
Grigorjev, Bela Janovics (ld.: Geiger Béla)
Gromiko, Andrej Andrejevics 10, 127, 217, 270, 507
Gromov, Jevgenyij Ivanovics 15, 41, 393, 431, 441, 453, 459, 507
Gromov, Oleg Vlagyimirovics 220, 507
Grosszman, Vaszilij Szemjonovics 419, 507
Gulia, Georgij Dmitrievics 11, 294, 296, 507

Gy

Györe Imre 482, 507
Gyurkovics Mária 376, 378, 507

H

Haás Viola 252
Haász Árpád 310
Habsburg József 326, 507
Haharina 283
Hajdu Tibor 22
Hámos György 146, 154–156, 174, 177, 189, 193, 195, 507
Haraszti Sándor 148, 275, 300, 507
Harich, Wolfgang 12, 315–318, 508
Hartai László 278, 508
Hatvany Lajos 328
Háy Gyula 33, 55, 61, 75, 77, 151, 154, 161, 167, 171, 172, 174, 177, 183, 189, 190, 215, 233, 234, 266, 276, 291, 294, 305, 317, 414, 415, 421, 425–427, 472, 473, 477, 478, 508
Hegedüs András 98, 130, 163, 188, 189, 236, 277, 508
Heltai Jenő 75, 352, 508
Hemingway, Ernest 213, 225, 226, 508
Héra Zoltán 228
Herczeg Ferenc 326, 508
Hermlin, Stephan 316, 508
Herzen, Alekszandr Ivanovics 114, 509
Herzl Tivadar 508
Hevesi Gyula 405, 509
Heym, Stefan 316, 509
Hidas Antal 15, 61, 88, 89, 116, 118, 120–122, 140, 209, 218–220, 399, 444–447, 509, 517
Hidas István 98
Hikmet, Nâzım 7, 135–138, 233, 509
Hitler, Adolf 499, 500
Homérosz 160
Honecker, Erich 508, 509
Horthy Miklós 302, 326, 331, 334, 471, 473, 509
Horváth Dénes 194
Horváth Imre 429, 509
Horváth Márton 7, 43, 60, 62, 73, 121, 130, 143–146, 148, 149, 151, 177, 188–191, 199, 216, 222, 262, 266, 267, 298, 299, 507, 509
Hruscsov, Nyikita Szergejevics 13, 17–19, 38, 42, 260, 261, 271, 307, 310, 311, 316, 357, 440, 456, 509, 518, 528
Hu Fin 141
Huciev, Marlen Martinovics 375
Hunya István 405, 406, 510
Husszein, Mohamed 15, 41, 453, 454, 483, 510
Huszty Tamás 352

I

Ignotus 510

Ignotus Pál 383, 384, 389, 406, 472, 478, 510
Illés Béla 5, 6, 15, 32, 55, 57, 60, 61, 64, 68, 69, 73–87, 94, 99, 122, 127–130, 134, 150, 151, 160, 161, 174, 181, 189, 193, 198, 232, 239, 243, 246, 247, 249, 250, 254, 350, 353, 389, 396, 399, 406, 416, 417, 423, 442, 477–479, 481, 510, 536
Illyés Gyula 8, 9, 28, 32, 55, 56, 58, 66, 76, 101, 111, 115, 129, 160, 162, 165, 177, 180, 192, 193, 195, 196, 199, 205–209, 217–220, 232–235, 273, 277, 328, 333, 353, 361, 374, 385, 389, 396, 406, 413, 414, 417, 419, 421, 423, 426–429, 445, 474, 476, 477, 479, 483, 506, 510, 512, 518
Imre Gyula 415
Iszakovszkij, Mihail Vasziljevics 88, 510
Ivanov, Lev Vlagyimirovics 308
Ivanov, V. I. 143, 214, 216, 226

J

Jancsó Miklós 379, 441
Janka, Walter 317, 510
Jankovich Ferenc 102, 423, 510
Járóka Sándor, id. 375
Jarusztovszkij, Borisz Mihajlovics 344, 460, 511
Jemeljanovics (ld.: Jemeljanyenko)
Jemeljanyenko 111, 113
Jerjomin, Dmitrij Ivanovics 448, 449, 511
Jermilov, Vlagyimir Vlagyimirovics 86, 114, 199, 209, 219, 511
Jókai Mór 81, 122, 361, 374, 444, 511
Joviczky József 378, 511
József Ágost (ld.: Habsburg József)
József Attila 6, 48, 61, 88, 99, 120–122, 139, 140, 143, 179, 180, 199, 209, 216, 218–220, 278, 328, 361, 374, 422, 444, 501, 511
Juhász Ferenc 101, 103–105, 116, 160, 161, 277, 473, 511
Juhász Péter 7, 139, 511

K

Kabalevszkij, Dmitrij Boriszovics 376, 377, 394, 395, 511
Kacsóh Pongrác 508
Kádár János 293, 317, 342, 347, 383–386, 401, 404, 414–416, 420, 421, 428, 468, 471, 481, 511
Kadosa Pál 362, 375, 378, 511
Kaganovics, Lazar Mojszejevics 271, 511, 527
Kajjáli, Haszíb al- 462, 511
Kalmár Melinda 22, 23
Kállai Gyula 15, 37, 266–268, 349, 396, 403, 418, 422, 423, 428–430, 455, 456, 458, 459, 511, 512
Kamondy László (ld.: Tóth László)
Kardelj, Edvard 147, 156, 512
Karetkin, Vjacseszlav Andrejevics 13, 354, 356, 512
Karinthy Ferenc 74, 106, 154, 160, 161, 174, 177, 189, 234, 416, 423, 512
Kárpáti Aurél 423, 481, 512
Kassák Lajos 328, 473, 478, 512, 534
Kasszil, Lev Abramovics 9, 208, 238, 241, 244, 245, 248, 249, 251, 512
Katajev, Ivan Ivanovics 329
Katajev, Valentyin Petrovics 329, 512
Kaverin, Venyjamin Alekszandrovics 238, 242, 243, 245, 248, 249, 251, 512
Kazakevics, Emmanuil Genrihovics 70, 81, 419, 512
Kazakov, Nyikolaj Ivanovics 207, 512
Kelen Béla 476, 512
Keleti Márton 430
Kelin, V. Ny. 6, 9, 49, 127, 131, 217, 222–233, 236, 512
Képes Géza 104, 105, 107, 116, 352, 428, 429, 473, 512, 513
Keresztury Dezső 330
Kerényi Károly 502
Keszi Imre 57, 162, 167, 170, 234, 295, 513
Kilián György 517
Király István 8, 9, 11, 28, 59, 63, 113, 114, 160, 168, 177, 196, 199, 205–209, 217–222, 233, 235, 236, 259, 280–282, 284, 285, 414, 415, 417, 477, 479, 513
Kiricsenko, Alekszej Illarionovics 271, 513
Kirszanov, Szemjon Iszaakovics 10, 238, 242, 245, 248–251, 513
Kis Ferenc 53
Kiss Károly 428
Kisfaludi Strobl Zsigmond 206
Kodály Zoltán 362, 375, 378, 392, 393, 513
Kodolányi János 130, 328, 513
Kolozsvári Grandpierre Emil 361, 374, 513
Komor Imre 11, 42, 297–302, 513
Konsztantyinov, Fjodor Vasziljevics 425, 513
Kónya Lajos 55, 61, 68, 104, 145, 146, 154, 160, 162, 163, 166, 172, 174, 188, 189, 192–194, 234, 422, 428, 473, 514
Korin, Pavel Dmitrijevics 409, 514
Kornyejcsuk, Alekszandr Jevdokimovics 208, 365, 514
Kórodi András 378, 514
Korotkevics, Georgij Jakovlevics 118, 514
Kossuth Lajos 57, 66, 67, 358
Kosztyukova, J. 87
Kotov, Anatolij Konsztantyinovics 99, 514
Kotov, Mihail Ivanovics 15, 310, 421, 450, 452, 514
Kovai Lőrinc 14, 32, 398–402, 480, 514, 515
Kovács Imre 76, 514
Kovács István 130, 183, 303, 514
Kovács Viktor 476
Kovalcsik Lőrinc (ld.: Kovai Lőrinc)
Kovaljov, A. P. 11, 284, 285, 515
Kozocsa Sándor 117
Kozsevnyikov, Vagyim Mihajlovics 233, 382, 515
Kölcsey Ferenc 88, 358, 515
Köpeczi Béla 9, 228, 274, 481, 515
Krasznova, Anna (ld.: Kun Ágnés)
Krilov, Porfirij Nyikityics 409, 515
Krjucskov, Vlagyimir Alekszandrovics 11, 280, 282, 304, 307, 515
Krusinszkij, Szergej Konsztantyinovics 127, 128, 140, 278, 515

Kuczka Péter 55, 88, 101, 116, 130, 151, 154, 160–163, 167, 171–174, 177, 188, 194, 234, 267, 277, 298, 348, 352, 406, 414, 415, 480, 481, 515
Kudrjavcev, Sz. 446
Kulcsár István 6, 120, 122, 515
Kulmanova, Sz. P. 141, 515
Kun Ágnes 61, 88, 120, 140, 209, 220, 509, 516
Kun Béla 61, 509, 516
Kuo Mo-zso 140, 141, 366, 516
Kuprijanov, Mihail Vasziljevics 409, 516
Kuznyecov, Vaszilij Vasziljevics 232, 237, 238, 260, 265, 269, 280, 283, 516

L
Lakatos István 422
Lányi Sarolta 61, 70, 83, 516
Laxness, Halldór 312, 320, 516
Lebegyev, Jevgenyij Alekszandrovics 308
Lebegyeva, Z. A. 450
Lecomte, Claude (ld.: Morgan, Claude)
Lengyel Balázs 414, 516
Lengyel József 45, 46
Lenin, Vlagyimir Iljics 111, 123, 207, 236, 342
Lessing, Doris 389, 516
Leszakov, V. 217, 396
Levi, Carlo 386, 389, 516
Levik, Vilgelm Veniaminovics 88, 516
Lindsay, Jack 389, 516
Lippay Zoltán 103, 107, 516
Litvakova, Jugyif Markovna 12, 320, 321, 516
Ljovicskin, Kliment Danyilovics 9, 10, 228, 229, 237, 238, 246, 251–253, 269, 283, 517
Losonczy Géza 276, 299, 300, 305, 431, 470, 517
Lovas Márton 405, 414, 417, 418, 517
Lőcsei Pál 414, 517
Luckendorf, Rolf 8, 181
Lukács György 6, 12, 21, 48, 58, 59–61, 74, 75, 123–126, 140, 141, 148, 149, 272, 273, 300, 316, 317, 320–322, 389, 390, 418, 517, 520, 534
Lukács Imre 32, 346, 352, 478, 517
Lukács Pál (ld.: Zalka Máté)
Lukácsy Sándor 262, 263, 517
Lundkvist, Artur 312, 313, 518
Lvov, K. 11, 308, 309
Lvov, Szergej Lvovics 120, 225, 518

M
Madách Imre 128, 140, 149, 278, 361, 374, 536
Madarász Emil 32, 70, 249, 346–353, 389, 416, 478, 518
Majakovszkij, Vlagyimir Vlagyimirovics 70, 116, 140, 164, 208, 481, 513, 518
Major Ottó 266, 267, 518
Major Tamás 128
Majtyinszkaja, Klara Jevgenyevna 207, 518
Makszimenko, F. Sz. 394, 395
Malaseva, Ljudvika 13, 371, 373
Malcev, Oreszt Mihajlovics 97, 518
Malenkov, Georgij Makszimilianovics 108, 271, 518, 527
Malihina, Jelena Ivanovna 49, 111, 518
Malin, Vlagyimir Nyikiforovics 201
Mann, Thomas 141
Marek, Jiři 414, 518
Máriássy Félix 106, 512
Marsak, Szamuil Jakovlevics 88, 519
Martin-Chauffier, Louis 355, 519
Martinov, Leonyid Nyikolajevics 88, 419, 519
Marton Endre 128
Marx, Karl 111, 236
Máté György 263, 352, 479, 519
Matejka János 519
Matejka Jánosné 405, 406, 519
Mauriac, François 213, 225, 519
Meer házaspár 310, 311
Melis György 378, 519
Méray Tibor 145, 156, 193, 215, 234, 300, 348, 472, 503, 519
Merle, Robert 225, 519
Mesterházi Lajos 74, 146, 160, 163, 254, 261–263, 416, 444–446, 481, 519
Mészáros István 162, 520
Mészáros Jánosné (ld.: Nagy Mária)
Mezei András 482, 520
Mielke, Erich 317, 520
Mihajlov, Nyikolaj Alekszandrovics 13, 15, 344, 374, 376, 395, 455, 458, 459, 520
Mihalkov, Szergej Vlagyimirovics 97, 238, 242, 243, 245, 246, 248, 249, 251, 520
Mikes Lilla 246
Mikojan, Anasztasz Ivanovics 271, 307, 520
Mikszáth Kálmán 69, 81, 113, 122, 159, 160, 205, 361, 374, 444, 520
Milberger, Michał 463, 520
Mindszenty József 330, 341
Minko, Vaszil Petrovics 208
Mirimszkij, Izrael Vlagyimirovics 88, 520
Mironer, Feliksz Efimovics 375
Moldova György 235, 352
Mollet, Guy 388, 520
Molnár Ferenc 55, 520
Molnár Géza 190, 372, 479, 520, 521
Molnár Miklós 267
Molnár Zoltán 190
Molotov, Vjacseszlav Mihajlovics 10, 31, 245, 248, 251, 271, 521, 527
Moraru, Nicolae 94, 521
Moravia, Alberto 224, 298
Moreau, André 224
Morgan, Claude 312, 385, 386, 389, 521
Móricz Virág 444, 521
Móricz Zsigmond 69, 81, 86, 109, 111, 159, 167, 170, 328, 361, 374, 422, 444, 506, 518, 521
Motiljova, Tamara Lazarevna 141, 521
Mózes Viktor 405, 406, 521
Muszorgszkij, Mogyeszt Petrovics 363, 521
Münnich Ferenc 413, 414, 478, 521

N
Nadeau, Maurice 382
Nagy Imre 42, 72, 98, 102, 129, 144, 159, 161, 162, 176, 178, 182, 190, 193, 194, 263, 266, 268, 276, 281, 282, 285, 295, 296, 299, 300, 301, 305, 307, 317, 322,

335–337, 342, 348, 389, 390, 413, 418, 427, 431, 470, 479, 481, 502, 504, 507, 508, 511, 517, 521, 522, 530, 534
Nagy Lajos 75, 206, 522
Nagy László 116
Nagy Mária 266, 522
Nagy Péter 86, 113, 114
Nagy Sándor 55, 62, 63, 73, 74, 82, 91, 92, 94, 96, 98, 99, 160, 161, 190, 261, 268, 275, 276, 333, 352, 396, 522
Nánási László 450, 522
Naumov, V. 217
Németh László 32, 102, 111, 118, 328, 342, 361, 374, 413–415, 419, 420, 423, 428, 429, 474, 479, 481, 483, 518, 522
Neruda, Pablo 224
Nógrádi Sándor 266, 267, 296, 300, 522
Nonn György 67, 146, 193, 522
Novobáczky Sándor 299, 300, 414, 522

Ny

Nyeszmejanov, Alekszandr Nyikolajevics 393
Nyikolajev, V. 158, 187, 191, 222
Nyikolajeva, Galina Jevgenyevna 81, 141, 522

O

Obersovszky Gyula 418, 523
Ochab, Edward 260
Ogyincov, Dmitrij Jakovlevics 346, 523
Ojsztrah, David Fjodorovics 366, 439, 523
Oláh Gusztáv 362, 523
Orvid, Georgij Antonovics 376, 377, 394, 523
Osanyin, Lev Ivanovics 420, 421, 428, 523
Osztrovszkij, Alekszandr Nyikolajevics 502
Ottlik Géza 352
Ovecskin, Valentyin Vlagyimirovics 115, 375, 419, 523

Ö

Örkény István 162, 352, 473, 523

P

Páger Antal 306, 523
Pálóczi-Horváth György 406, 474, 523
Palotai Boris 80, 216
Pándi Pál 78, 86, 258, 259, 523
Papp Júlia 376, 523
Papp László 372
Paszternak, Borisz Leonyidovics 88, 524
Patolicsev, Nyikolaj Szemjonovics 11, 15, 280, 284, 287, 290, 291, 303, 402, 406, 431, 524
Pavlenko, Pjotr Andrejevics 70, 81, 524
Pervuhin, Mihail Georgijevics 271, 524
Péter Gábor 164, 524
Péter János 310
Petőfi Sándor 60, 88, 112, 115, 122, 140, 159, 220, 327, 334, 347, 358, 361, 374, 419, 421, 457, 459, 475, 501, 505, 506, 520, 524
Pitovranov, Jevgenyij Petrovics 319, 524
Polevoj, Borisz Nyikolajevics 5, 6, 8–10, 12–15, 25, 26, 35, 36, 90, 92, 94, 96–99, 120, 123, 125, 126, 135, 199, 200, 228, 230, 252, 320–323, 388, 390, 396, 397, 409, 410, 413, 425, 444–446, 461, 524
Polikarpov, Dmitrij Alekszejevics 8, 9, 15, 16, 43, 120, 132, 136, 137, 139, 142, 197, 201, 211, 214–216, 223, 227, 296, 311, 459–461, 466, 524
Pollacsek László 209, 524
Pomerancev, Vlagyimir Mihajlovics 83, 524
Ponomarenko, Pantelejmon Kondratyevics 136, 525
Ponomarjov, Borisz Nyikolajevics 6, 126, 201, 525
Poszpelov, Pjotr Nyikolajevics 271, 381, 390, 449, 525
Priestley, John Boyton 203, 224, 525
Przymanowski, Janusz 463, 464, 525
Puskin, Alekszandr Szergejevics 82, 206, 363, 525
Puskin, Georgij Makszimovics 181, 315, 525

R

Radó György 117
Radványi László 316
Radvolina, Ida (ld.: Litvakova, Jugyif Markovna)
Rainer M. János 20, 21, 275
Rajcsányi Károly 254, 352, 417, 525
Rajk László 25, 26, 147, 164, 182, 226, 267, 331, 332, 336, 382, 445, 446, 525
Rákos Ferenc 11, 134, 254, 304–307, 525
Rákosi Mátyás 33, 34, 57, 60, 61, 64, 96, 98, 99, 128, 130, 135, 138, 144, 147, 150, 151, 163, 183, 188, 189, 193, 194, 233, 236, 260, 261, 263, 266–268, 273, 275, 276, 278, 285, 293, 301, 303, 304, 305, 325, 331–333, 335–342, 356, 358, 372, 373, 385, 402, 405, 421, 427, 479, 504, 526
Reményi Béla 352
Révai József 27, 54, 57, 59, 61, 62, 64, 67, 68, 78, 124, 144, 176, 185, 195, 236, 262, 266, 267, 273, 303, 333, 401, 405, 517, 526
Révész Géza 428, 526
Richter, Szvjatoszlav Teofilovics 366, 439, 526
Rideg Sándor 115, 361, 374, 406, 416, 421, 429, 526
Rimszkij-Korszakov, Nyikolaj Andrejevics 363, 526
Rjazanov, Eldar Alekszandrovics 361, 526
Rjurikov, Borisz Szergejevics 12, 14–16, 120, 124, 211, 322, 344, 391, 395, 425, 448, 449, 461, 466, 526
Rogov, Sz. I. 11, 292, 293
Romanov, Alekszandr 352, 420
Romm, Mihail Iljics 17, 18, 284, 526
Rosszijanov, Oleg Konsztantyinovics 5, 49, 83, 86, 88, 89, 99, 200, 216, 256, 463, 526
Roy, Claude 385, 386, 389, 526
Rozov, Viktor Szergejevics 208
Rudas László 124, 273, 527
Rumjancev, Alekszej Matvejevics 5–7, 92, 93, 96, 98, 126, 142, 527
Russell, Bertrand 418

S
Sadoveanu, Mihail 366, 527
Sándor András 79, 166, 168, 177, 180, 472, 473, 527
Sándor Kálmán 48, 55, 63, 64, 160, 417, 423, 429, 450, 481, 527, 532
Sánta Ferenc 352
Sarkadi Imre 73, 116, 162–164, 167, 174, 333, 473
Sartre, Jean-Paul 354, 355, 385, 386, 388–390, 410, 411, 417, 504, 527
Schiller, Friedrich 77, 527
Schirdewan, Karl 316, 527
Scsipacsov, Sztyepan Petrovics 56, 527
Seghers, Anna 316–318, 366, 527
Sepilov, Dmitrij Trofimovics 13, 35, 36, 211, 271, 303, 357, 381, 425, 440, 527, 528
Sevcsenko, Tarasz Hrihorovics 118, 528
Shakespeare, William 77, 528
Siklósi Norbert 414, 415, 421, 528
Silone, Ignazio 382, 528
Simon István 423, 528
Simó Jenő 175, 528
Sinclair, Upton Beall 203, 224, 528
Siqueiros, David Alfaro 212, 528
Sismonyin, Jurij Ivanovics 73, 77–80, 87, 106, 107, 118, 528
Šmeral, Bohumír 528
Smeral, Szofia Alekszandrovna 6, 68, 81, 94–97, 100, 528
Solohov, Mihail Alekszandrovics 12, 70, 81, 84, 117, 177, 202, 203, 224, 256, 258, 268, 325, 327–329, 331, 332, 334–336, 338, 339, 342, 347, 514, 528
Solymár Magda 278, 528
Somogyi Nóra 228
Sőtér István 222, 529
Spender, Stephen 382
Standeisky Éva 21, 35, 195, 381
Steinberger, Bernhard 315, 316, 529
Stejn, Alekszandr Petrovics 208
Stil, André 213, 529
Sugár Rezső 362, 375, 378, 529
Surek, Vlagyimir 398
Sütő András 216
Svensson, Wide 312, 529
Svernyik, Nyikolaj Mihajlovics 271, 529
Sz
Szabó Dezső 328, 529
Szabó Ede 333, 529
Szabó István 352
Szabó László, Cs. 76
Szabó Lőrinc 481, 529
Szabó Pál 55, 62, 73, 74, 97, 109, 115, 130, 151, 160, 167, 177, 328, 398, 396, 413, 417, 421, 422, 445, 474, 479, 483, 529, 530
Szabó Pálné 476
Szaburov, Makszim Zaharovics 271, 530
Szaharovszkij, Alekszandr Mihajlovics 425
Szalai Béla 8, 130, 184–186, 232, 236, 263, 266, 267, 302, 530
Szálasi Ferenc 262, 334, 530
Szalimon, Ivan Vasziljevics 8, 205, 210, 530
Száll József 8, 181, 183, 530

Szaltikov-Scsedrin, Mihail Jevgrafovics, 108, 530
Szamarin, Roman Mihajlovics 95, 97, 530
Szamávi, Kázim el- (ld.: Husszein, Mohamed)
Szántó Zoltán 266–268, 418, 530
Szauder József 481, 530
Szeberényi Lehel 55, 63, 64, 116, 530
Szemjonov, Vlagyimir Szemjonovics 9, 222, 230, 231, 531
Szentiványi Kálmán 12, 325, 326, 333, 336, 343, 531
Szent-Györgyi Albert 536
Szervánszky Endre 221, 275, 362, 375, 378, 531
Szigeti József 534
Szimonov, Konsztantyin Mihajlovics 25, 35, 104, 177, 197, 198, 217, 230, 231, 257, 268, 409, 410, 425, 531
Szlobodszkoj, Morisz Romanovics 238, 242, 245, 246, 248, 251, 502, 531
Szmirnov, Nyikolaj 150
Szmirnov, Szergej Vasziljevics 35, 207, 531
Szokolov, Alekszandr Vasziljevics 66
Szokolov, Nyikolaj Alekszandrovics 409, 531
Sztálin, Joszif Visszarionovics 5, 22, 38, 53, 55, 58, 59, 64, 173, 206, 261, 263, 266, 268, 298, 316, 336, 348, 500, 503, 507, 518, 527, 531
Sztanjukovics, Jadviga Vlagyiszlavovna 463, 531
Sztelmah, Mihajlo Panaszovics 462
Sztyepanov, V. B. 5, 92, 93
Szurkov, Alekszej Alekszandrovics 7, 8, 10, 13–15, 25, 26, 35, 36, 76, 132, 133, 137, 150, 158, 192, 199, 218–220, 230, 232, 241, 249, 256, 260, 322, 369, 381, 396, 397, 409, 423, 425, 442, 443, 445, 450, 453, 454, 464, 531
Szuszlov, Mihail Andrejevics 8, 10–13, 36, 43, 44, 96, 197, 201, 270, 271, 291, 294, 321, 381, 390, 425, 532
Szvisztunov, V. 14, 408, 412
T
Tamás Aladár 182, 232, 235, 266, 276
Tamási Áron 102, 328, 347, 473, 532
Tamási Lajos 92, 100–102, 105, 106, 108, 112–116, 189, 190, 243, 261, 263, 277, 415, 416, 422, 423, 430, 473, 532
Taraszov, Pavel 7, 135, 532
Tardos Tibor 281, 299, 414, 532
Tábori Pál 352
Ténagy Sándor 482, 532
Thackeray, William Makepeace 110, 532
Thury Zsuzsa 15, 80, 450, 451, 532
Tillon, Charles 390, 532
Tímár György 352
Tisler, Alekszandr Grigorjevics 409, 532
Tito, Josip Broz 147, 163, 282, 324, 332, 339, 451, 501, 512, 518, 532
Togliatti, Palmiro 298, 301, 532
Tolnai Gábor 415, 481, 533
Tolsztoj, Alekszej Nyikolajevics 102, 258, 533
Tolsztoj, Lev Nyikolajevics 77, 81, 102, 114, 117, 118, 167, 206, 208, 533
Tompa Mihály 88, 533

Topcsijev, Alekszandr Vasziljevics 393, 533
Tóth Gyula 160, 533
Tóth László 352
Trencsényi-Waldapfel Imre 32, 346, 347, 351, 414, 429, 478, 533
Trisin, A. F. 354
Truscsenko, J. 322, 449
Tugarinov, Ivan Ivanovics 10, 270, 271, 279, 319, 533
Turgenyev, Ivan Szergejevics 114, 502, 533
Tvardovszkij, Alekszandr Trifonovics 104, 533
Ty
Tyihonov, Nyikolaj Szemjonovics 7, 26, 31, 33, 88, 101, 102, 113, 150, 151, 153, 154, 179, 197, 211, 212, 277, 278, 445, 533
U
Uhse, Bodo 316, 318, 533
Ulbricht, Walter 316–318, 508, 527, 534
Urbán Ernő 55, 63, 64, 73, 77, 78, 107, 109, 116, 160, 161, 361, 374, 416, 477, 478, 482, 534
V
Vailland, Roger 213, 534
Varga Jenő 372
Várnai Zseni 414
Vas István 56, 534
Vas Zoltán 190, 266–268, 418, 534
Vásárhelyi Miklós 275, 507
Vaszilevszkaja, Vanda Lvovna 26
Vasziljevszkij, Vitalij Szergejevics 83, 534
Vekilov, Szamed Juszif ogli (ld. Vurgun, Szamed)
Vercors 13, 14, 34–37, 226, 312, 354–356, 381–384, 386, 388–390, 408–412, 421, 425, 534
Veres Péter 6, 55, 56, 58, 64, 73, 75, 77, 81, 82, 92, 94, 95, 97–102, 104–108, 111, 113, 115–119, 130, 144, 145, 150, 151, 160, 164, 167, 168–170, 173, 174, 177, 180, 232, 235, 243, 267, 273, 277, 328, 330, 347, 361, 374, 385, 389, 396, 413–417, 420, 421, 426–429, 445, 474–477, 479, 483, 534
Vértes György 479, 501, 534
Viktorov, Viktor Jakovlevics 246, 534
Vinogradov, Ivan Tyihonovics 6, 7, 9, 14, 96, 98, 99, 135, 137, 223, 227, 391, 394, 535
Vinogradov, Szergej Alekszandrovics 412, 535
Vinyicsenko, Ivan 209
Vizzsilin, Ny. A. 357, 408
Vladikin, Grigorij Ivanovics 67, 535
Vlaszova, Irina Petrovna 308
Vojtyeckij, Vitalij Pantyelejmonovics 375, 535
Voltaire 110, 535
Voronkina, Tatyjana Joszifovna 206
Vorosilov, Kliment Jefremovics 271, 535
Vörösmarty Mihály 88, 199, 200, 209, 361, 374, 422, 535
Vurgun, Szamed 105, 535

W
Waldapfel Imre (ld. Trencsényi-Waldapfel Imre)
Waldapfel József 414, 444, 535
Wandel, Paul 233, 535
Weigel, Helene 319, 535
Wessely László 404, 535
Wierna, Maria 47
Wilde, Oscar 383, 536
Willmann, Adam 47

Z
Zak, Jakov Izrailevics 439, 536
Zakrarzewski, Wavrziniec (ld. Kovai Lőrinc)
Zalamea, Jorge 12, 310, 314, 536
Zalka Máté 7, 86, 99, 114, 115, 132–134, 536
Zalka Vera 7, 132–134, 536
Zalka, Vera Ivanovna (ld. Zalka Vera)
Zamcsevszkij, Ivan Konsztantyinovics 11–13, 285, 290, 303, 308, 323, 324, 346, 357, 369, 370, 402, 406, 453, 482, 536
Zathureczky Ede 221
Zeldovics, Maria Arkagyijevna 372, 536
Zelk Zoltán 32, 88, 101, 151–154, 162, 163, 166, 172, 174, 177, 188–194, 215, 221, 234, 267, 274, 276, 277, 295, 347–350, 353, 414, 415, 421, 423, 425–427, 430, 472, 473, 475, 477, 478, 536
Zenkevics, Mihail Alekszandrovics 88, 536
Zichy Mihály 363, 392, 393, 441, 536
Zilahy Lajos 76, 430, 536
Zimjanyin, Mihail Vasziljevics 150
Zorin, Valerian Alekszandrovics 8, 158, 180, 184, 187, 188, 191, 199, 319, 412, 536
Zweig, Arnold 318, 537
Żywulska, Krystyna 136, 537

Zs
Zsivov, Mark Szemjonovics 372, 537
Zsukov, Georgij (Jurij) Alekszandrovics 14, 15, 37, 413, 420, 425, 431, 482, 537
Zsukov, Georgij Konsztantyinovics 271, 537
Zsukov-Verezsnyikov, Nyikolaj Nyikolajevics 15, 450, 452, 537

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED 3.
X 284123

Válogatásunkban olyan orosz levéltári iratokat adunk közre magyar fordításban, amelyek a kutatók számára egészen a közelmúltig titkosítottak vagy nehezen hozzáférhetők voltak. Az 1956. évi magyar forradalom történetének az egyik elgondolkodtató kérdése az, vajon a szovjet párt- és államapparátus, illetve maga Nyikita Hruscsov első titkár milyen okokra vezette vissza a szovjet blokk egységét veszélyeztető 1956. évi válsághelyzetet, milyen mozgatórugókat vélt felfedezni az események hátterében, s milyen konzekvenciákat vont le abból a szovjet politikai doktrína számára. Az orosz levéltári forrásokból az a kép rajzolódik ki, hogy a szovjet pártvezetők a magyarországi politikai és társadalmi erjedésben nagy jelentőséget tulajdonítottak a kulturális dimenzióknak, az öntudatos írótársadalom egyre nyíltabb különutas magatartásának. Az oroszországi forrásbázis alapján kitapintható az is, hogy a Kreml számára a legnagyobb tanulsággal nem is annyira a magyar értelmiség, azon belül különösen az írók körében felerősödött elégedetlenség, hatalomkritika és a változások követelésének veszélyessége szolgált, hanem sokkal inkább az, hogy mindennek az eszkalációját a Magyar Dolgozók Pártjának vezetése nem tudta mederben tartani.

4500 Ft

9 786155 656163